

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Кафедра української мови
Інститут франкознавства

Зеновії ТЕРЛАК

**СЛОВНИК МОВИ
ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ
ІВАНА ФРАНКА
„МІЙ ІЗМАРАГД”**

У двох частинах

ЧАСТИНА ПЕРША

А – М

Львів
Апріорі
2016

УДК 811.161.2'373(038):82Франко7.08

ББК Ш141.14-477

Т 35

Рецензенти:

канд. філол. наук, завідувач відділу франкознавства *М. З. Легкий*
(Інститут Івана Франка НАН України);

д-р філол. наук, проф.,
завідувач кафедри історії та культури української мови *М. С. Скаб*
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича);

д-р філол. наук, проф.,
завідувач кафедри української мови *В. М. Мойсієнко*
(Житомирський національний університет імені Івана Франка)

*Рекомендувала до друку Вчена рада
Львівського національного університету імені Івана Франка
Протокол № 8/10 від 28 жовтня 2015 року*

Терлак Зеновій

Т 35 Словник мови поетичної збірки Івана Франка „Мій Ізмарагд” : у двох частинах. Частина перша : А–М / Зеновій Терлак. – Львів : Апріорі, 2016. – 424 с.

ISBN 978-617-629-277-7 (заг.)

ISBN 978-617-629-278-4 (ч. 1).

Словник є повним довідником особливостей слововживання у поетичній збірці Івана Франка „Мій Ізмарагд”. Подано частотність уживання всіх українських лексем, що функціонують у тексті першого прижиттєвого видання збірки поета, розкрито їх семантику, з’ясовано фонетико-граматичні та стилістичні особливості.

Видання призначене для науковців, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, а також для всіх тих, хто цікавиться таємницями художнього слова.

УДК 811.161.2'373(038):82Франко7.08

ББК Ш141.14-477

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2016

ISBN 978-617-629-277-7 (заг.)

ISBN 978-617-629-278-4 (ч. 1).

© Терлак Зеновій, 2016

© Априорі, 2016

ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА

У 2010 р. побачив світ „Словник мови поетичної збірки Івана Франка „Зів’яле листя”, у якому зреалізовано один із можливих підходів до лексикографічного опрацювання художньої спадщини письменника.¹ Застосовані тут принципи лексикографування поетичного тексту знайшли своє втілення і при опрацюванні іншої збірки митця – „Мій Ізмарагд”.

Словник мови поетичної збірки Івана Франка „Мій Ізмарагд” укладено на основі першого прижиттєвого видання, що вийшло у Львові 1898 р. Згодом, у 1911 р., Іван Франко видав збірку поезій під назвою „Давне й нове. Друге, побільшене видання збірки „Мій Ізмарагд”. Ця нова книжка відрізняється від попередньої передовсім своїм обсягом. Окремі цикли із збірки „Мій Ізмарагд” поповнено новими віршами. Сам Іван Франко зазначав, що якщо збірка „Мій Ізмарагд” містила 66 поетичних творів, то нова збірка „Давне й нове” містить їх 114 (за один номер пораховано й 40 окремих строф). Додано два нові цикли – „Із злоби дня” (куди увійшли два обширні сатиричні твори „Дума про Меледикта Плосколоба” і „Дума про Наума Безумовича”, дві віршовані хроніки та деякі інші сатирично-гумористичні твори) і „Гімни й пародії”, а передруковані тут із збірки „Мій Ізмарагд” поезії зазнали певних мовних правок. Усе це дає підстави вважати, що при укладанні словника мови поетичних творів письменника збірки „Мій Ізмарагд” і „Давне й нове” треба розглядати як окремі об’єкти лексикографічного опрацювання.

Лексикографування тексту прижиттєвого видання збірки „Мій Ізмарагд” дозволяє максимально зберегти її мовні особливості. Виняток зроблено лише для тих лексем, від написання яких залежить характер реєстрового слова у словнику. Зокрема, за сучасними правописними нормами подано:

- 1) написання часток окремо з різними частинами мови: *щож – що ж, булоб – було б, аджеж – адже ж, якіж – які ж, чиж – чи ж, яж – я ж, всеж – все ж, таж – та ж, тай – та й, деж – де ж, того-ж – того ж, друга-ж – друга ж, летиж – лети ж, чомуж – чому ж, хібаж – хіба ж;*
- 2) написання разом афікса *-ся* з дієслівними формами: *котить ся – котиться, бить ся – биться, вкрить ся – вкриться, тріпаєш ся – тріпаєшся;*
- 3) написання складних прийменників: *по над – понад, з поміж – з-поміж, по при – попри;*

¹ Див.: Терлак З.М. Словник мови поетичної збірки Івана Франка „Зів’яле листя”. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 394 с. У передмові коротко розкрито історію лексикографічного опрацювання мови художніх творів Івана Франка і окреслено принципи укладання словника.

- 4) написання складних сполучників: *за те – зате, як би – якби, мов би – мовби,*
 5) написання прислівників: *в низ – вниз, в гору – вгору, за пазно – запізно, в-верх – вверху, що духу – щодуху, по троха – потроха, не дармо – надармо, у двоє – удвоє, від тоді – відтоді, з разу – зразу, що дня – щодня, що години – щогодини, в ночі – вночі, що тижня – щотижня, як раз – якраз, на борг – наборг.*

За сучасними нормами подано написання в словах апострофа, який у тексті Івана Франка відсутній. виправлено також допущені в оригіналі збірки коректорські недогляди:

<i>Я з пюцими за пліт не виливаю, І їдцями їім, для бійки маю бук</i> (Поклони, VI, 22)	<i>З їдцями їім, для бійки маю бук</i>
<i>Глипнула й вона на него І здрігнула <u>мова</u> від кулі</i> (Поклони, VIII, 22)	<i>І здрігнула, мов від кулі</i>
<i>І промовив: „Аглас, благаю, молю! Над всю мудрість, над сонце тебе є люблю</i> (Притчі, IV, 16)	<i>над сонце тебе я люблю</i>
<i>Він буде ще три ночі пить І ані centa не <u>платить</u></i> (По селах, II, 8)	<i>І ані centa не платить</i>
<i>А обік него кум сидить І Пазюку в лице <u>глядить</u></i> (По селах, II, 26)	<i>І Пазюку в лице глядить</i>
<i>– Ой, певно, що би треба Твердої тут, московські руки!</i> (По селах, X, 196)	<i>Твердої тут, московської руки!</i>

У восьмому вірші п'ятого циклу „По селах” вставлено пропущене слово **дралюють**, яке відновлено за збіркою „Давне й нове”: *Метушня і тривога в селі, Із вулиці діти тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому **дралюють**, немов на пожар! На лицях побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар!* (По селах, VIII, 4).

У першому циклі „Поклони” поезію *Декадент* позначено латинською цифрою VI відповідно до нумерації інших творів цього циклу.

До реєстру словника-довідника внесено всі українські слова (як загальні, так і власні назви), що вжиті в тексті збірки „Мій Измарагд”, а ілюстративний матеріал включає всі випадки вживання слова з урахуванням його семантичних та стилістичних особливостей. Наведені цитати становлять собою закінчене в синтаксичному і змістовому плані ціле. Якщо цитата є занадто громіздкою, то пропущені в ній елементи зазначено трьома крапками в квадратних дужках. Наприклад: *Готама Будда, Азії світило, Очима **духа** бачив сю пригodu І своїм вірним так про неї мовив [...]* (Притчі, I, 81). *Ти, брате, любиш Русь [...] Ти любиш в ній князів, Гетьманне, панування, – Мене ж **болить** єі Відвічнеє стражданне* (Поклони, IV, 23).

Курсивом у квадратних дужках подано також пояснювальні слова, які допомагають краще зрозуміти зміст вирваної із ширшого контексту цитати. Наприклад: *Одного дня поклав він [цар] перед ними Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла*

від каміня дорогого; Друга ж була звичайна, **деревляна**, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII, 12). Аж у круг двораків його [Арістотеля] дівка пуста Завела і **зіскочила** живо з хребта, І платок із очей поспішила знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі, IV, 39).

В ілюстраціях віршовий текст подано в один рядок із збереженням великої літери на початку кожного поетичного рядка. У цитатах жирним шрифтом виділено лексему, яка ілюструє вживання реєстрового слова. Після кожної цитати подано в дужках паспортизацію: назву циклу, римською цифрою позначено порядковий номер поетичного твору, арабською – номер рядка, у якому вжито виділене слово. Наприклад: *Я не люблю безпредметно тужити, Ні шуму в власних слухати вухах; Поки живий, я хочу справді **жити**, А боротьби життя міні не страх* (Поклони, VI, 11).

Якщо реєстрове слово вжите у двох рядках, то арабські цифри подано через кому. Наприклад: *Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба Поваги й блиску від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі благаю з неба, Щоб з горя й голоду не бігли геть від Тебе Твої найліпші сини* (Поклони, III, 8, 9). *Та крити **божій** діла Негарно, навіть грішно; Не скриєш **божю** хвали, Лиш сам загинеш вічно* (Легенди, V, 5, 7).

У циклі „Паренетікон” під порядковим номером XXV Іван Франко умістив 40 строф, кожна з яких пронумеровано арабськими цифрами, тому в паспортизації після слова *Строфа* арабські цифри подано через тире: перша цифра означає номер строфи, а друга – номер поетичного рядка. Наприклад: *Не може при добрі той **жити**, Хто хоче злу й добру служить. Бо, хтівши догодить обом, Він швидко стане зла рабом* (Паренетікон, XXV, Строфа 28–3).

У циклі „Легенди” шоста легенда – „Легенда про вічне жите” – містить дев’ять частин, які пронумеровано арабськими цифрами. При паспортизації реєстрового слова зазначаємо назву циклу, римська цифра означає порядковий номер легенди, перша арабська цифра – частину легенди, а другою арабською цифрою, поданою через тире, вказуємо номер поетичного рядка. Наприклад: *Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жити!” І сказав їй усе, відки має сей плід, Що робить, щоб **богині** сповнить заповіт* (Легенди, VI, 5–10).

Якщо лексему вжито в заголовку, який не входить у нумерацію поетичних рядків, то при її паспортизації подано скорочення *загол.*, наприклад: *Легенда про вічне **житє*** (Легенди, VI, *загол.*).

Такий спосіб паспортизації ілюстративного матеріалу дає змогу швидко відшукати потрібне слово в інших перевиданнях збірки „Мій Ізмарagd”.

В ілюстраціях збережено лапки при відтворенні чужого мовлення. Наприклад: *Аскет мовить: „Хоч яке се жите і трудне, і сумне, Дай, щоб старість і смерть минули мене”* (Легенди, VI, 1–9). Відповідно лапками починається й завершується окреме речення, якщо воно вирване з ширшого контексту. Наприклад: *І врадувалася Астарте. „О, веселись, душе моя, Що праведних таких і мудрих Суддів знайшла нарешті я”* (Легенди, I, 65).

Складені власні назви подано в словнику як окрему реєстрову одиницю: *Чорне море, Спіриту Санто, Мінас Джерас*.

РЕЕСТР СЛОВНИКА

Усі реєстрові слова подано за алфавітом.

Відмінювані слова подано в початковій формі, якою вважається: для іменників – називний відмінок однини, для множинних іменників – називний множини; для прикметників, дієприкметників, порядкових числівників – називний однини чоловічого роду; для займенників, що змінюються за відмінками, родами і числами, – називний однини чоловічого роду; для займенників, що змінюються лише за відмінками, – форма називного відмінка, для зворотного займенника – форма родового відмінка. Предметно-особові займенники **він, вона, воно, вони** об'єднано в одній словниковій статті, а їх початкові форми винесено як заголовні. У цю ж статтю включено займенникові форми **його, її, їх** із присвійним значенням.

Для дієслів початковою є форма інфінітива. Форми дієприслівників об'єднано з особовими формами в одну словникову статтю.

Окремими реєстровими словами є:

- 1) лексеми із здрібнілим, згрубілим та пестливим значенням: **садочок, візочок, холодочок, сонічко, пташечка, пташиночка, дитя, дівча, глибоченийний, малесенький, живенько**;
- 2) суплетивні форми іменників: **дитина – діти**;
- 3) прийменниково-відмінкові форми іменників, що адвербіалізувалися: **внизу, вдень, вमितь, згори**;
- 4) форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників і прислівників: **найліпший, найвисший, найблизший, найлюбійший, вартнійший, грізнійший, найважнійше, більше, гірше, дужше**;
- 5) особові займенники **я, ти, ми, ви**;
- 6) дієслова доконаного і недоконаного видів: **втихати – втихнути, глипати – глипнути, глядіти – глянути**;
- 7) дієслівні форми на **-но, -то**: **обкидувано, стелено, сотворено, розп'ято**;
- 8) дієприкметники: **потягнений, проймаючий, пролитий, розвішаний**;
- 9) лексичні омоніми, які позначено цифрами, що стоять угорі з правого боку слова: **геть**¹ (прислівник) і **геть**² (частка); **голосити**¹ (голосно плакати) і **голосити**² (поширювати якусь новину); **річ**¹ (предмет) і **річ**² (чий-небудь слова).
- 10) морфологічні, фонетичні та графічні варіанти слів: **вчепитися – вчепитись, гнутися – гнуться, горілка – горівка, горіти – горіть, дерево – древо, дрижати – дрозжати, житє – житя, їти – йти, оттак – отак**.

Варіанти слів об'єднано в одну словникову статтю і розміщено відповідно до ступеня поширення їх у Франковому тексті. При рідше вживаному варіанті подано відсилання до частіше вживаного, який вважається основним, наприклад, **держать** див. **держати**; **древо** див. **дерево**; **люде** див. **люди**.

Якщо в тексті виявлено однакову кількість ужитих варіантів, то на першому місці подано той, що відповідає нормам сучасної української літературної мови

або вживається в літературній мові частіше: **старосвітський** (1), **старосвіцький** (1); **клонитися** (1), **клонитись** (1)..

Інфінітивні форми на **-ти, -ть, -ся, -сь, -тися, -тись, -тсья** подано паралельно як реєстрові лише в тому випадку, коли вони засвідчені в тексті, наприклад:

СКАЗАТИ (9), **СКАЗАТЬ** (1). Не любо се було его дворянам. „Занадто цар унижує себе Перед неробами та жебраками!” Та не посмів ніхто цареві в очи **Сказати** се (Притчі, XII, 14). Хто був злодій? Відки знать? Сам Пазюк не зна **сказать**, Хоч щось твердо дума (По селах, III, 14).

ЗДЕРЖАТИСЬ (1), **ЗДЕРЖАТЬСЯ** (1). *Стримати себе від здійснення якогось наміру.* І який пожиток від йїди **здержаться**, А на блуд і здирство пильно поспішається? (Паренетікон, III, 5). Хоч від хліба **здержусь**, А лютую, сержусь, То яка ж моя віра? Чим я ліпший від звіра? (Паренетікон, XI, 1).

В усіх інших випадках початковою вважаємо інфінітивну форму на **-ти, -ся, -тися**.

Короткі форми прикметників подано з посиланням на повні форми і об'єднано разом із ними в одну словникову статтю: **повен** див. **повний**.

Частиномовну належність реєстрового слова вказано для службових лексем і вигуків, а для самостійних – у тих випадках, коли потрібно розмежувати міжчастиномовну омонімію (**геть**¹ присл. і **геть**² част.; **як**¹ присл. і **як**² спол.) чи семантичні розряди займенників (**хто** – *займ.*, *пит.* і *відн.*) або ж зазначити, що реєстрова лексема функціонує в тексті у значенні іншої частини мови. Наприклад:

БІДНИЙ (10). **1.** // *У знач. ім. бідний. Убога людина, бідняк* (7). Отрута є зле вивчена наука, Отрута є нестравлена йїда; Для **бідних** трута – взаїмна порука, Старому трута – жінка молода (Паренетікон, XXV, Строфа 17–3).

СТРУКТУРА СЛОВНИКОВОЇ СТАТТІ

Кожна словникова стаття містить реєстрове слово, після якого вказано в дужках кількість випадків його уживання в тексті збірки „Мій Ізмарагд”: **воля** (10). Якщо реєстрове слово репрезентоване графічними або фонетичними варіантами, то кількість слововживань засвідчена після кожного варіанта: **любити** (33), **любить** (2).

Над реєстровим словом праворуч угорі подано цифрові індекси, які розрізняють омонімію: **мати**¹ (іменник) і **мати**² (дієслово).

Якщо реєстрове слово однозначне, подано тлумачення його значення і наведено всі випадки вживання в тексті. Кількість слововживань зазначено лише один раз при реєстровому слові.

Якщо реєстрове слово багатозначне, то цифрами позначено і розкрито всі значення, які ця лексема реалізує в тексті. Після кожного значення полісемічного слова

зазначено в дужках кількість випадків уживання лексеми в цьому значенні і подано відповідні ілюстрації. У межах того чи іншого значення двома похилими ризиками виділено значеннєві відтінки, після яких теж подано кількісний показник та ілюстрації. Наприклад:

- ПУСТИЙ** (6). 1. *Порожній (про приміщення)* (1). Без неї [мудрости] все жите пустиня, Так, як пустий без друга шлях, І як твій дім **пустий** без сина, І як пустий дурного страх (Паренетікон, VIII, 15). // *Безлюдний* (1). Без неї [мудрости] все жите пустиня, Так, як **пустий** без друга шлях, І як твій дім пустий без сина, І як пустий дурного страх (Паренетікон, VIII, 14).
2. *Перен. Позбавлений змісту; порожній* (1). Як промінясто гарний цвіт, Барвистий, та без запаху, Так гарні та **пусті** слова Того, хто не сповняє їх (Паренетікон, XVI, 3). // *Який не має значення, несуттєвий* (1). Без неї [мудрости] все жите пустиня, Так, як пустий без друга шлях, І як твій дім пустий без сина, І як **пустий** дурного страх (Паренетікон, VIII, 16). // *Незначний* (1). „Вже ж, кумцю, вас я третю ніч Частую за **пустую** річ, Щоб сотку в позичку дістать, – Ви ж обіцяли нині дать” (По селах, II, 46).
3. *Перен. Несерйозний, легковажний (про людину)* (1). Аж у круг двораків його [Арістотеля] дівка **пуста** Завела і зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішила знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі, IV, 38).

При окремих лексемах зазначено особливості їх емоційно-експресивно-го забарвлення: *пестл*(иве), *змениш*(ене), *змениш.-пестл.* (зменшено-пестливе), *ірон*(ічне), *нар.-поет.* (народно-поетичне). Наприклад:

СОНІЧКО (1). *Пестл. до сонце.* Пурпуром **сонічко** сходить, Пурпуром криється в морю; Так будь і ти все спокійний – В щастю і в горю (Паренетікон, XXV, Стрoфа 1–1).

ГОЛОВКА (1). *Змениш. до голова.* Частина тіла птаха. Стрілець сильце заставив, Спіймалась пташка вмить; Він взяв йїї, щоб зараз **Головку** йїї скрутить (Притчі, IX, 4).

РИБКА (1). *Змениш.-пестл. до риба.* *У порівн. Коли тобі плетуть, що він [муж] умер, – Не вір, матусю! Він здоров тепер. Живий, здоров, як **рибка** у водиці, – Се посвідчать і наші молодиці (До Бразилії, I, 7).

ВОЗВІСТИТИ (1). *Ірон. Оголосити, повідомити.* Ти взяв один з мого житя момент І слово темне підшукав та вчене І Руси **возвістив**: „Ось декадент!” (Поклони, VI, 4).

ТРУТА-ЗІЛЯ (1). *Нар.-поет. Отруйна рослина. // Відвар із цієї рослини.* А як ніч надійшла, вона тихо пішла, Олександр у вино **трути-зіля** влила (Легенди, VI, 6–16).

У словникових статтях зазначено образну реалізацію слова, яка проявляється в його переносному вживанні, незвичній сполучуваності, входженні до складу тропів тощо.

Переносне значення або вживання слова позначено ремаркою *перен.*, яку розміщено або після цифри, що засвідчує самостійність цього значення, або після

двох скісних рисок у межах окремого значення, що засвідчує переносне вживання слова, яке часто межує з його образним уживанням. Наприклад:

ВОРУШИТИСЯ (2). 1. *Злегка рухатися, залишаючись на тому самому місці* (1). Та враз почув, Що те, о що опер він ноги, якось **Ворушиться** (Притчі, I, 51).

2. *Перен. Проявляти діяльність; пробуджуватися*. * *Образно* (1). У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В еї серці вороже **ворушиться** щось, І в очах, ще вохких від любви і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–8).

ЗАСНУТИ (2). *Впасти в сон* (1). „Ні, синку, пізна вже пора, Додому час! **Заснути** тра!” (По селах, II, 80). // *Перен. Перестати відчуватися; ослабнути (про відчуття)* (1). Ти ще тріпаєшся, серце? Болі, ще ви не **заснули**? Адже ж все пропало марно! Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 34).

Тропеїчне вживання слова, що зумовлює асоціативні зрушення в семантиці слова, посилює його емоційно-оцінний та експресивний потенціал, позначено після зірочки ремарками **образно*, **у порівн(янні)*. Наприклад:

ЗГАСАТИ (1). *Перен. Втрачати свіжість, привабливість*. * *Образно*. Персіянки Роксани предивна краса В его серці горить, мов пожар, не **згаса** (Легенди, VI, 3–4).

КАЛІКА (1). *Той, хто позбувся якої-небудь частини тіла або втратив здатність рухати нею*. * *У порівн.* Похилились смерекові стіни, Там і сям стемпльовані дрючками, Мов **каліки**, ждуть собі заміни, Щоб спочить розбитими кістками (По селах, I, 15).

Якщо слово вживається у складі стійкої сполуки, у тому числі й фраземної, то після ремарки **у сполуч(енні)* розкрито зміст цієї сталої одиниці. Наприклад:

КОВТАТИ (1). * *У сполуч. ковтати гірке й квасне* – мовчки терпіти образу, вислуховувати щось неприємне. Хоч часто я гірке й квасне **ковтаю**, Нераз і прів, і мерз я, і охрип, Та ще ж оскомини хронічної не маю, Катар кишок до мене не прилип (Поклони, VI, 13).

КОЛИСКОВИЙ (1). * *У сполуч. коліскова пісня* – пісня, яку співають, заколискуючи дитину. * *У порівн.* Пріє в спеці Львів, неначе Сіра бестія безвісна; Шум его гуде, неначе **Коліскова** дивна пісня (Поклони, VIII, 16).

УТЕРТИЙ (1). * *У сполуч. утерта стежка* – звичний, легкий життєвий шлях. Не звикай **утертими** стежками йти за другим сліпо, як у дим, Бо як стануть пастухи вовками, Треба вівцям пастися й самим (Паренетікон, XXV, Строфа 11–1).

ХИМЕРА (2). *Перен. Нереальні, безглузді плани, наміри, здійснити які неможливо* (1). І здалось, що вже біль не так люто палив, Мовби в збурену кров охолоди налив. Прояснів его ум, серце збулось **химер**, А в опівніч саму Олександр умер (Легенди, VI, 9–7). * *У сполуч. сплітати химери* – вигадувати що-небудь (1). –То-то й є, Що нарід темний

чує плач єі І бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта **химери** всякі: Війна, і панщина, й Бог зна ще що (По селах, X, 251).

Якщо реєстрове слово реалізує свою семантику в поєднанні з лексемами певного граматичного класу, вказано частиномовну належність залежного компонента. Наприклад:

ВДІЛИТИ (2). 1. *Виділити для кого-небудь частину чогось, поділитися чим-небудь.*

* *Образно* (1). Хто має мудрість, а з неї Ближнім не хоче **вділити**, Той має скарб многоцінний, В міх шкуратяний зашитий (Паренетікон, XXV, Строфа 6–2).

2. *У сполуч. з іменниками дієслівного походження означає дію, зміст якої визначається значенням відповідного іменника* (1). А як старий скінчив свій спів, То кум несміло річ повів: „Спасибі, кумцю, вам за глас! Та щиро я благаю вас, **Вділіть** ту позичку міні, – Я все віддам уосені” (По селах, II, 35).

ГОДІ (3). *У сполуч. з інфін. Не можна.* Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала З хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали різати вола, Його в хребет укусить і в тім місці Маленьку дірочку проколе в шкурі, Таку, що оком і доглянуть **годі** (По селах, X, 384).

Якщо сполучуваність допомагає розкрити семантику реєстрового слова, вказано особливості його керування. Наприклад:

БАЧИТИ (16). 1. *Сприймати зором* (1). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані **бачить**, не говорить, Не йїсть, не п’є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 151).

2. *кого, що. Сприймати очима, спостерігати* (8). І глянув вниз у пропасть чоловік. І **бачить**, що на дні тієї балки Страшна гадюка в’ється і широко Пашеку рознімає, где лише, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі, I, 42).

ГРАМАТИЧНИЙ ДОВІДНИК

Грамматичний довідник для лексем, що вживаються більше одного разу і мають два і більше значення, подано в кінці словникової статті після знака ●. У довіднику наведено всі граматичні форми відмінюваних слів або видозміни невідмінюваних слів із їх повною паспортизацією – зазначено назву циклу, порядковий номер поетичного твору (римська цифра), номер рядка (арабська цифра). У граматичний довідник перенесено всі значення і відтінки слова, а також особливості його вживання у складі тропів і сталих сполучень, у тому числі й фразеологічних. Усі цифри, індекси й умовні знаки (скісні риски, зірочки) подано так, як у словниковій статті.

Перелік форм у довіднику подано в такій послідовності:

- а) для іменників: однина (скороч. *Одн.*), відмінки в установленому порядку (скорочено *Н., Р., Д., З., О., М., Кл.*), множина (скорочено *Мн.*) і відмінки в тій же послідовності;
- б) для прикметників і дієприкметників: *Одн.*, відмінки в установленому порядку, у межах кожного з них подано за порядком форми чоловічого, жіночого і середнього роду; *Мн.* – відмінки в установленому порядку;
- в) для займенників: у залежності від типу їх відмінювання – як для іменників чи прикметників;
- г) для числівників: кількісних – аналогічно до іменників; порядкових – аналогічно до прикметників;

У граматичній довідці про іменні частини мови в межах непрямих відмінків спочатку подано безприйменникові форми, а потім прийменникові – за алфавітом прийменників (у тому числі й варіантних). При словах прикметникового типу відмінювання (крім субстантивованих форм) прийменники наведено в дужках. Наприклад:

- **Одн. З. двір 1.** Легенди, IV, 19; До Бразилії, I, 34; **в двір 1.** Притчі, V, 58; **у двір 2.** Притчі, XII, 17; XII, 35; **М. по двору 1.** По селах, I, 8; **у дворі 2.** Легенди, VI, 7–4.
- **Одн. Н. лютий 3.** Притчі, VI, 1; **люта 1.** // По селах, X, 268; **3.** Поклони, I, 12; **Р. (від) лютого 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 27–1; **3. люте 2.** Легенди, I, 72; **О. лютим 1.** Притчі, I, 37; **М. (у) лютому 1.** // Паренетікон, VII, 9; **Мн. Н. лютії 1.** // Легенди, IV, 45.

Форми дієслова подано в такій послідовності: а) інфінітив, що не входить до складу аналітичних форм майбутнього часу; б) дійсний спосіб: 1) теперішній час – однина: 1, 2, 3 особи; множина: 1, 2, 3 особи; 2) минулий час – однина: чоловічий, жіночий, середній рід; множина; 3) давноминулий час (як і минулий); 4) майбутній час – проста форма в дієсловах доконаного виду, складна і складена – у дієсловах недоконаного виду; форми числа й особи подано в установленому порядку; в) наказовий спосіб – однина: 2 особа, описова форма третьої особи; множина: 1, 2 особи, описова форма 3 особи; г) умовний спосіб – у такій же послідовності, як і форми минулого та давноминулого часу; д) дієприслівник: теперішній час, минулий.

У граматичному довіднику зафіксовано всі варіанти слова, з яких на першому місці подано поширеніший у тексті збірки варіант.

Сполучники розмежовані в складі словникової статті за їх функціями, а прийменники – за особливостями поєднання з відмінковими формами іменників.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

безособ.	– безособове (дієслово)
виг.	– вигук
вищ. ст.	– вищий ступінь
відм.	– відмінок
відм.	– відмінок
віднозн.	– відносний (займенник)
вказ.	– вказівна (частка), вказівний (займенник)
вставн. сл.	– вставне слово
вставн. словосп.	– вставне словосполучення
вульг.	– вульгарне
Д., дав.	– давальний відмінок
дієсл.	– дієслово
док.	– доконаний (вид)
допуст.	– допустовий (сполучник)
жарг.	– жаргонне
З., знах.	– знахідний відмінок
займ.	– займенник
запереч.	– заперечна (частка), заперечний (займенник)
збільш.	– збільшене
збірн.	– збірний (іменник, числівник)
зворотн.	– зворотний (займенник)
звуконаслідув. сл.	– звуконаслідувальне слово
згруб.	– згрубіле
зменш.	– зменшене
зменш.-пестл.	– зменшено-пестливе
зневажл.	– зневажливе
з означ.	– з означенням
із запереч.	– із запереченням
ім.	– іменник
інфін.	– інфінітив
ірон.	– іронічно
кількісн.	– кількісний (числівник)
Кл.	– кличний відмінок
лайл.	– лайливе
лат.	– латинське
М., місц.	– місцевий відмінок
майб. ч.	– майбутній час
мин. ч.	– минулий час
мн.	– множина
модальн.	– модальна (частка)

Н., наз.	– називний відмінок
найвищ. ст.	– найвищий ступінь
наказ. сп.	– наказовий спосіб
нар.-поет.	– народно-поетичне
недок.	– недоконаний (вид)
неознач.	– неозначений (займенник, прислівник)
непер.	– неперехідне (дієслово)
О., орудн.	– орудний відмінок
обмеж.	– обмежувальна (частка)
обмеж.-вид.	– обмежувально-видільна (частка)
одн.	– одна
однокр.	– однократне
означ.	– означальний
ос.	– особа
особ.	– особовий (займенник)
перен.	– переносно, переносне значення
перех.	– перехідне (дієслово)
пестл.	– пестливе
пит.	– питальна (частка), питальний (займенник)
підрядн.	– підрядний
підсил.	– підсилювальна (частка)
повт.	– повторення
поет.	– поетичне
порівн.	– порівняльний (сполучник)
пошан.	– пошанна форма
предм.-особ.	– предметно-особовий
приєдн. спол.	– приєднувальний сполучник
прийм.	– прийменник
прикм.	– прикметник
присв.	– присвійний
присл.	– прислівник
присудк. сл.	– присудкове слово
протист.	– протиставний (сполучник)
Р., род.	– родовий відмінок
розділов.	– розділовий (сполучник)
розм.	– розмовне
скороч.	– скорочення
сл.	– слово
спол. сл.	– сполучне слово
спол.	– сполучник
спонук.	– спонукальна (частка)
ствердж.	– стверджувальна (частка)

сурядн.	– сурядний
теп. ч.	– теперішній час
у зверт.	– у звертанні
у зверт.	– у звертанні
у знач.	– у значенні
у порівн.	– у порівнянні
у прикл. сполуч.	– у прикладковому сполученні
у тавтол. сполуч.	– у тавтологічному сполученні
у сполуч.	– у сполученні
ужив.	– уживається
церк.-слов.	– церковнослов'янське
част.	– частка
числ.	– числівник

Український алфавіт

Аа, Бб, Вв, Гг, Іг, Дд, Ее, Єє, Жж, Зз, Ии,
Іі, Її, Йй, Кк, Лл, Мм, Нн, Оо, Пп, Рр, Сс,
Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ, Ъь, Юю, Яя

А

А¹ (154). *Спол. 1. Поєднає однорідні члени або частини складного речення* (91). Ну, в мене слугам плати скупю, **А** нарікать на мене гупо... Просила я тебе, чи ні? (Поклони, II, 11). Що проживеш весь вік убого? Значить, не вкрав ніщо ні в кого, **А** чесно працював на хліб (Поклони, II, 21). Ти, брате, любиш Русь, **Я** ж не люблю, сарака! Ти, брате, патріот, **А** я собі собака (Поклони, IV, 4). Бо твій патріотизм – Празнична одежина, **А** мій – то труд важкий, Горячка невдержима (Поклони, IV, 19). Та праці тої, мамо, в нас так мало! Лежить облогом лан широкий твій, **А** кілько нас всю силу спрацювало, Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 15). **Я** не люблю безпредметно тужити, Ні шуму в власних слухати вухах; Поки живий, я хочу справді жити, **А** боротьби життя міні не страх (Поклони, VI, 12). Не паразит я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки й дума про процент, **А** для пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який же я у біса декадент? (Поклони, VI, 27). Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, **А** чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 24). Коли обід хтось славний зготував, Найідки найдобріні та напитки, Царя самого в гості завізвав, **А** соли не додав до страв, – Які ж із них пожитки? (Паренетікон, I, 4). Не такого посту хоче Бог від нас, Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз. Бо який пожиток тілом голод знати, **А** без добрих вчинків духом умирати? (Паренетікон, III, 4). І який пожиток від йіди здержаться, **А** на блуд і здир-

ство пильно поспішається? (Паренетікон, III, 6). І який пожиток, щоб лица не мити, **А** в холодну пору голого не вкрити? (Паренетікон, III, 8). І яка заслуга, що в нас тіло сохне, **А** у нас голодний під порогом дохне? (Паренетікон, III, 10). Гнів – се огонь. Чим більше дров кладеш, Тим ярче полум'я лютує ясне; **А** перестань докидувати дров, Як стій загасне (Паренетікон, VII, 3). Як моряки в час бурі все з судна **У** море мечуть, щоб судно влекшити, **А** стихне буря, жаль йім стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; **А** гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 7, 11). Себе самого наперед Застав робить, що слідує, **А** лиш потому інших вчи, – Тоді з дороги не схибиш (Паренетікон, IX, 3). Не кидай власної мети, Щоб за чужою десь іти, **А** власну ясно ціль пізнай, До неї просто поспішай (Паренетікон, IX, 15). Хоч від хліба здержусь, **А** лютую, сержусь, То яка ж моя віра? Чим я ліпший від звіра? (Паренетікон, XI, 2). Звір же хліба не йість, **А** жре м'ясо, рве кість, – **Я** ж про вдачу лукаву Братню рву добру славу (Паренетікон, XI, 6). Не високо мудруй, Але твердо держись, **А** хто правду лама, С тим ти сміло борись! (Паренетікон, XIV, 3). Не бажай ти умом Понад світом кружить; **А** скорійш завізьмись **В** світі праведно жить (Паренетікон, XIV, 7). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем **І** перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, **а** не бою, Не праці,

але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 8, 10, 12). Хто в першій чвертині житя Знання не здобув, А в другій чвертині житя Майна не здобув, А в третій чвертині житя Хто чесним не був, Той скаже в четвертій: „Бодай Я в світі не був!” (Паренетікон, XXIV, 3, 5). Хто має мудрість, а з неї Ближнім не хоче вділити, Той має скарб многоцінний, В міх шкурятиний зашитий (Паренетікон, XXV, Строфа 6–1). Бережи масток про чорну годину, Та віддай масток за вірну дружину; А себе найбільше бережи без впину; Та віддай майно і жінку й себе за Україну (Паренетікон, XXV, Строфа 12–3). Щасливий той богач подвійно: Піч повна дров, огонь горить, гогоче; А в мене лиш одно поліно, Та й те горить не хоче (Паренетікон, XXV, Строфа 16–3). Скупий – не пан своїх засіків повних, А сторож, і приставник, і невольник (Паренетікон, XXV, Строфа 18–2). Великі дерева шануй, Що плід дають і в спеку тінь; А як і плід часом хибне, Чи ж тінь сама не є добром? (Паренетікон, XXV, Строфа 22–3). Хоч би й мертвого міг гнівливий воскресить, То Бог його за гнів его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–4). Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все ж ти на вічне жите не доспів, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон, XXV, Строфа 33–2). Купа дров і жура – Що з тих двох тяжше є? В дровах труп лиш згара, А в журі все жите (Паренетікон, XXV, Строфа 39–4). Не було Часу

вертатись, не було де скритись, А звір вже близько (Притчі, I, 10). У щільнику малому Було там троха меду, а чмелі Всі полетіли в поле за пожитком (Притчі, I, 64). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічу йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Приси, щоб захистив тебе і скрив. Своїх так перепробуй, а потім Застукай і в мойого друга дім” (Притчі, V, 28, 31). „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні”. І він сказав йому батьківську річ І все, що діялося з ним сю ніч, І як подвійно тут він скористав: Фальшивих другів збувсь, а вірного пізнав (Притчі, V, 68). Подібний ти до него, брате милий: Не тямши, хто добро тобі зробив, А тих, що розуму тебе навчили, Як часто ти зневажив, оскорбив! (Притчі, VI, 15). Шарпнули оті два коні: Сей сюди, а той онтам, Розірвали віз надвоє, Проваливсь йїздець і сам (Притчі, VII, 14). Одного дня поклав він [цар] перед ними Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від каміня дорогого; Друга ж була звичайна, деревляна, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII, 13). „А ся засмолена [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 39). Стрілець подумав: „Правда! Чимало плещуть дива, А розміркуєш – скажеш: „Се сплітка неможлива!” (Притчі, IX, 43). Два сусіди жили поруч себе рядом: Сей весіле справляв, а другий похорон (Притчі, X, 2). Пастух пішов, а цар сів сам снідать (Притчі, XI, 37). „Клеветницю пізви до суду, Сама зневаги ти не мсти, А річку

із свого саду Сусідови на млин пусти!" (Легенди, I, 63). І указ сей чудо справив: Хоч як хліб подорожив, Бідний все мав хліб і страви, А богач не зубожів (Легенди, II, 24). Халіф Абдельмалік поблід, стрепенувся, А потім с тим словом до слуг обернувся: „Гей, хлопці, агов! Зруйнують сей замок до самих основ!" (Легенди, III, 38). Олександр Великий весь світ звоював І отсе в Вавилоні мов бог раював, А побожний аскет вік в пустині прожив І молитвою й постом богині служив (Легенди, VI, 1–3). „Одну нічку не спи, один день промовчи І, очистивши ум, сей горіх розтовчи. Шкаралющу в огонь, а розкусиш зерно, Дасть тобі молодим вічно жити воно" (Легенди, VI, 1–17). „Вічно жить молодій, а без него? О, ні! Краще він хай живе, дасть безмерте й міні!" (Легенди, VI, 6–9). Занедужав король, важко стогне, кричить, А Роксана при нім не ридає, мовчить (Легенди, VI, 7–2). І здалось, що вже біль не так люто палив, Мовби в збурену кров охолоди налив. Прояснів его ум, серце збулось химер, А в опівніч саму Олександр умер (Легенди, VI, 9–8). Хліб і страва – тут найстарша справа, Ціль всіх змагань, замислів, турботи, Мов родивсь сей люд лиш для роботи, А на хліб вся праця йде кровава (По селах, I, 32). Ліжка газди – п'ять дощок незбитих, Сніп соломи і верета зрібна; Тепла піч є для дітей невикритих, А для старших постіль непотрібна (По селах, I, 36). Слуги в стайні сплять – їх коні гріють, А дівки на лаві, на запічку; Про вигоду й думати не сміють, Щоб лиш крижі випрямить за нічку (По селах, I, 38). Він [Пазюк] бороду на руку спер І сиві очі в двері впер, Волосє сивє і густє Лице вкрива его товстє, А голос

дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!" (По селах, II, 23). І вийняв [кум] з череса платок, А в нім завитих сім соток, І перед свідками цілі Йіх розкладає на столі (По селах, II, 66). „Ще кварту став, людей відправ, А завтра рано, щоб ти знав – Коли діждати дасть Господь, За грішми с свідками приходь" (По селах, II, 82). Село шумить, село гудє, Пазюк з шинку додому йде, При ньому кум, мов в'юн той, в'єсь, А свідки йдуть то вскись, то вскєсь. Боками йдуть, пісєнь ревуть (По селах, II, 88). Вранці-рано по сєлі То не пчоли, не чмєлі Глухо зажурчали, Не шумів розбитий спуст, А йшло слово з уст до уст: „Вкрали! Вкрали! Вкрали!" (По селах, III, 5). У обох напухлі пики, А у серці гнів великий, В кума весь кровавий нєс. „Правтє, отчє, два молебни, Щоб злodyга той ганєбний Без пощади нагло трє!" (По селах, V, 8). Вийшли. Кум домів клєнучи, А Пазюк нові онучі В постєли, до торби хліб, П'ятку в черєс, палку в руки Та й для лїпшої поруки До ворожки до Дуліб (По селах, V, 14). „За три межі! Кум від мене За чотири межі! По якій я його знаю Відмінній одєжі? Не в постєли, а в личаки Обуває ноги, І на гуні не зелені, А чорні вилоги" (По селах, VII, 9, 12). Шандар і начальник рушають на слїдство, Соток Пазюкових шукати. Трясли вжє у кума, трясуть щє сусїдство, Стайні, і стодєли, і хати. І свідків питають, мов в пїтьмі блукають, А грошей нема та й нема (По селах, VIII, 18). Три недїлі вжє кум у арєштї сидів, А сєлом якийсь шум, начє рїй той, гудів (По селах, IX, 2). „Як на сповїдї! Отчє... Та взяв чи не взяв, А бїгмє, щє нерушані вчєра віддав. І присягну, най встїду мїж хлопством не маю" (По селах, IX, 20). Про-

клята майка тне, А тютюновий дим – найліпший спосіб На неї (По селах, X, 26). Вже така натура У того Сеня: зразу воркне гризко, А потім хоч сорочку з себе дасть. Недаром придурковатим зовуть І підіймають всім селом на сміх (По селах, X, 32). Куди ж пак! Парубіка вже старий, Вже поза трицять літ, і до роботи Нема над него, і не п'є, не тратить, А ходить мов жебрак (По селах, X, 38). Ось слухай, рже твоя каштановата, А он лоша йій обзиваєсь! (По селах, X, 97). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом [...] (По селах, X, 119). – А я гадаю, Що то не те! Велика річ – війна! Всіх не поріжуть. Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми (По селах, X, 184). Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 189). – Ой, лишенько! Тепер-то ми пропали! – Воно-то бач: пропали або ні. Пани ще доси криються з тим дуже, Не признаються, щоб народ відразу Не роздрознити, а найголовніше: Боятся москаля (По селах, X, 219). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? (По селах, X, 237). – То-то й є, Що нарід темний чує плач єї І бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, й Бог зна ще що (По селах, X, 251). От і мій господар, Хоч і який богач, а злакомивсь На мойіх п'ять кровавих римських: взяв І відтяг-

нув міні з заслуженини, За те, що ско-чило теля в полонку І затонуло (По селах, X, 281). – А що буків я Приняв за ліс! Господар сам післав Мене украсти з ліса копаниці, А як зловив лісничий і подав На штраф, прийшлося платити – він тоді Давай мене періщити! (По селах, X, 289). І хлопці полягали – Хто на соломі, що приніс з собою, А хто й попросту на траві росистій, Лиш міх товстий під себе простеливши (По селах, X, 404). „Як рік мине, тоді підійму бучу, Всій кривді і неправді шию скрочу. Потішу всіх, хто гнувся і терпів, А особливо вірних русинів” (До Бразилії, I, 18). По відході єго ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати. Сим кінчимо. Дай Бог тобі прожить, А нам тобі в Бразилії служить! (До Бразилії, I, 62). Коли почувеш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зігхане і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочії дисканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 3). Та ви цікаві, як нам до води Дойіхалось, а потім аж сюди (До Бразилії, V, 18). З Понтеби завернули нас до Грацю, Там три неділі мали з нами працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А нам казали: „Зачекайте тут!” (До Бразилії, V, 26). Палазя там умерла від уроків, А лікар німець мовив: „З браку соків”. Івась умер напевно від нічниць, А лікар мовив: „Не плетіть дурниць!” (До Бразилії, V, 28, 30). П'ять хлопців до послуг продали ми, А сім дівчат пішло в такі доми (До Бразилії, V, 82).

2. Приєднує нове речення, яке розвиває, доповнює висловлену думку (51). А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звій (Поклони, VII, 19). Господь сказав: „Яка тобі заслуга, Коли кохаєш свого брата, друга? А ви любіте своїх ворогів!” Подумай добре, що Господь велів! (Паренетікон, II, 7). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те й їх слав у поле князь?” І, гордючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 13). Як військо скликає труба, Так ангелів божих скликають Сердечні слова. А в гуслі та флети де грають І брата осуджують – там Приховок чортам (Паренетікон, XXV, Строфа 24–4). А втім – о диво! На гильках берізки Побачив той нещасний чоловік Гніздо чмелів (Притчі, I, 61). А миши, чорна й біла, – день і ніч, Що ненастанно вік наш підгризають (Притчі, I, 91). А та гадюка під ногами, брата, – То наше власне тіло, непостійне, Слабе і хоре, що нам в кожній хвилі Назавсїгди відмовить може служби (Притчі, I, 93). А та берізка, за яку вчепившись, Міркуємо спастися від заглади, – Се людська пам’ять – щира, та коротка (Притчі, I, 97). А Аглая кричить: „Ну, мій ослику, ну! Ще минуточки дві! Ще минутку одну!” (Притчі, IV, 36). А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям донести. Адже ж всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Притчі, V, 47). „Ну, ну, ходи, небоже, скрийся тут! А трупа десь я впру в безпечний кут” (Притчі, V, 60). То цар велів скриньки

повідчиняти. І глянть: у золотій лежало стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс. А в смоляній лежали гарні перли, І пахощі, і дороге каміне Безмірної ціни (Притчі, VIII, 24). І дивувались Міністри, генерали та вельможі. А цар сказав до них: „Ну, що ж тепер? Чи справді скринька золота вартнійша?” (Притчі, VIII, 28). „А ся засмолена [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклись, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 34). „Ей, та й дурний ти, стрільче, Що дав міні здуриться! А мною ти, небоже, Міг добре поживиться!” (Притчі, IX, 55). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі за батька я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам І все, чого захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі, IX, 69). „А потім забажав ти Мене дістать ще раз І просьбою вернути Назад минулий час” (Притчі, IX, 85). А мав [цар] с собою много Йїди, та страва в рот йому не йшла, Бо він обідать звик серед шумного Кружка жінок і слуг (Притчі, XI, 4). І цар зрадів. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, брате! Будь тут міні як вся дворян громада! Ходи, сідай зо мною враз снідати, Бо не привик я йїсти сам один” (Притчі, XI, 10). А був там царський брат, То сей почав цареви докоряти. Мовчав Асока, не сказав ні слова, І вечером у двір вони вернули (Притчі, XII, 14). А був у краю звичай старосвітський: Коли кого на смерть засудить цар, То перед дім его шле трубача; І перед чим домом сей затрубить, Тому на завтра треба смер-

ти ждати (Притчі, XII, 18). Всю ніч не спав нещасний, все тремтів, Ридав, зітхав, робив порядок дома. А рано у невольницькій одежі, Присипавши волосе пилом, шнур На шию засиливши, він пішов У царський двір і став перед царем (Притчі, XII, 32). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожній хвилині може нас покликати На суд свій строгий (Притчі, XII, 47). „А я тверджу: не має права На воду ту отой мужик, – Та воду я пуцу із ласки, Як жінці виріже язик” (Легенди, I, 49). „Коли любиш мене, моє сонце ясне, Дасть безсмерте обом нам зерно те дрібне. А не любиш... – урвав. – Кого хочеш люби! Ось тобі сей горіх! Що захочеш – роби!” (Легенди, VI, 5–13). „Ну ж поможе сей плід его серце здобуть! А як ні, то міні краще в світі не быть” (Легенди, VI, 6–12). А як ніч надійшла, вона тихо пішла, Олександру в вино трути-зіля влила (Легенди, VI, 6–15). „Вічно жить і любити! День за днем! День від дня! А жите – то борня! А любов – то брехня!” (Легенди, VI, 8–4). „А без щастя, без віри й любови внутрі Вічно жить – се горіть вік у вік на кострі!” (Легенди, VI, 8–13). А обік него кум сидить І Пазюку в лице глядить, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II, 25). А як старий скінчив свій спів, То кум несміло річ повів: „Спасибі, кумцю, вам за глас! Та щиро я благаю вас, Вділіть ту позичку міні, – Я все віддам уосені” (По селах, II, 31). „Віддав! Віддав! А може й ні. А кілько то було гризні! Та що вже там! Хай стра-

чу сам! Як обіцяв, то певно дам” (По селах, II, 57, 58). І поскладав, поцілував І в черес всі сотки сховав. А кум стоїть, гне в собі злість, Очима тії гроші йість (По селах, II, 75). „А божився, дав на боже!.. Плакав наостатку! А сам ніж мав і мене хтів Пхнути під лопатку!” (По селах, VII, 17, 19). Піп плечима стиснув: „То, небоже, біда!” А Пазюк молодий хитро так повіда: „У неділю на хрест і на слово святе Перед всіми людьми я присягну на те, Що татуньових грошей не маю” (По селах, IX, 10). А прийшла Недуга, старість, далі сліпота, То не було де голови приткнути, – Взяв ліру та й пішов просити хліба. І сина на таке саме навчав (По селах, X, 46). Вже з цвинтару не трафила й до хати, Пішла долів селом: „Я-яй! Я-яй!” А мир за нею, мов на похороні (По селах, X, 156). – А я гадаю, Що то не те! Велика річ – війна! Всіх не поріжуть. Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми (По селах, X, 181). А то все брехня. Йім не гостинець в голові. Плювати Йім на гостинець! (По селах, X, 201). – А що буків я Приняв за ліс! Господар сам післав Мене украсти з ліса копаниці, А як зловив лісничий і подав На штроф, прийшлося платити – він тоді Давай мене періщити! (По селах, X, 286). Лиш Сень мовчав, не жалувавсь ніколи. А як скінчили другі, знов почав. – Так бачите, яка се в нас війна Ведесь! (По селах, X, 296). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули (По селах, X, 338). „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П’ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде допаса-ти – ждіть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах, X, 349). А той Антихрист буде цар всесильний.

Пішле своїх вояків і шандарів Против пророка (По селах, X, 363). От так він нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 39). „А щоб мій лист відразу ви пізнали І ошуканцям в руки не попали, Так ось вам знак – та тільки се секрет: На листі буде підпис: Джерголет!” (До Бразилії, I, 51). А як ми вже на корабель сідали, То панича від нас арештували, Немовбито він ошуканець єсть (До Бразилії, V, 63). // *Після частки* (1). Хіба ж не чув, що перед страшним судом Повинен ще на світ прийти Антихрист? Ну, а про него, клятого, ще якось Не чути доси (По селах, X, 333).

3. *Уживається на початку питальних речень* (10). „А як же, друже, ти гадаєш? Моєї жінки ти не знаєш? Хоч і втопилась моя мила, То вниз водою не поплила” (Паренетікон, XIII, 7). „А потім забажав ти Мене дістать ще раз І просьбою вернути Назад минулий час. А чом? Бо несуразним Повірів ти словам, Що в мні є перла, більша Удвоє, ніж я сам” (Притчі, IX, 89). „А ви б, міркуєте, вдержали?” – Господь до ангелів прорік. „Ах, Господи! – Арот аж скрикнув, – Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 13). „Вічно жить! Молодим! А вона? А вона? Постаріє, зів’яне, мов квітка марна!” (Легенди, VI, 5–3). І [Сень] враз промовив: – Е, яка там річ За нами впоминатись москалеви? Що ми йому, чи сват, чи брат який? А мислите, що в него мало й своїх Панів і бідних? (По селах, X, 228). – А про що ж би мала Війна вестися? – Ні про що! Й війни Ніякої не буде! (По селах, X, 230). – А пощо ж До війська пруть старого і малого? – Е, пруть! Ніхто ще того не видав (По селах, X, 234). – Мудрий

ти на бештефранти! А чому ж ота Уріжська ходить та голосить? Чень же Се не добро віщує? (По селах, X, 244). І що нам віщувать війну? Таж ся війна сама та щось віщує. – А що таке віщує? – Страшний суд! (По селах, X, 300).

• **а**¹ **1.** Поклони, II, 11; II, 21; IV, 4; IV, 19; V, 15; VI, 12; VI, 27; VII, 24; Паренетікон, I, 4; III, 4; III, 6; III, 8; III, 10; VII, 3; VII, 7; VII, 11; IX, 3; IX, 15; XI, 2; XI, 6; XIV, 3; XIV, 7; XXII, 8; XXII, 10; XXII, 12; XXIV, 3; XXIV, 5; XXV, Строфа 6–1; XXV, Строфа 12–3; XXV, Строфа 16–3; XXV, Строфа 18–2; XXV, Строфа 22–3; XXV, Строфа 32–4; XXV, Строфа 33–2; XXV, Строфа 39–4; Притчі, I, 10; I, 64; V, 28; V, 31; V, 68; VI, 15; VII, 14; VIII, 13; VIII, 39; IX, 43; X, 2; XI, 37; Легенди, I, 63; II, 24; III, 38; VI, 1–3; VI, 1–17; VI, 6–9; VI, 7–2; VI, 9–8; По селах, I, 32; I, 36; I, 38; II, 23; II, 66; II, 82; II, 88; III, 5; V, 8; V, 14; VII, 9; VII, 12; VIII, 18; IX, 2; IX, 20; X, 26; X, 32; X, 38; X, 97; X, 119; X, 184; X, 189; X, 219; X, 237; X, 251; X, 281; X, 289; X, 404; До Бразилії, I, 18; I, 62; II, 3; V, 18; V, 26; V, 28; V, 30; V, 82; **2.** Поклони, VII, 19; Паренетікон, II, 7; IV, 13; XXV, Строфа 24–4; Притчі, I, 61; I, 91; I, 93; I, 97; IV, 36; V, 47; V, 60; VIII, 24; VIII, 28; VIII, 34; IX, 55; IX, 69; IX, 85; XI, 4; XI, 10; XII, 14; XII, 18; XII, 32; XII, 47; Легенди, I, 49; VI, 5–13; VI, 6–12; VI, 6–15; VI, 8–4 (2 р.); VI, 8–13; По селах, II, 25; II, 31; II, 57; II, 58; II, 75; VII, 17; VII, 19; IX, 10; X, 46; X, 156; X, 181; X, 201; X, 286; X, 296; X, 338; X, 349; X, 363; До Бразилії, I, 39; I, 51; V, 63; // По селах, X, 333; **3.** Паренетікон, XIII, 7; Притчі, IX, 89; Легенди, I, 13; VI, 5–3 (2 р.); По селах, X, 228; X, 230; X, 234; X, 244; X, 300.

А² (2). *Вигук. 1. Виражає здогад* (1). Хто був другий кінь? А, ба! Гордість, злобная обмова І гідка самохвальба (Притчі, VII, 10).

2. *Виражає переляк, відчай* (1). Стрілець аж зойкнув з жалю. „А, що ж я наробив, Що так без застанови Великий скарб згубив!” (Притчі, IX, 62).

• **a² 1.** Притчі, VII, 10; 2. Притчі, IX, 62.

АБДЕЛЬМАЛІК (2). *Власне ім'я.* Халіф Абдельмалік святкує перемогу у кувейтському замку. К кінцями обіду Від війська посла Кроваву голову в місі внесли (Легенди, III, 1). Халіф Абдельмалік поблід, стрепенувся, А потім с тим словом до слуг обернувся: „Гей, хлопці, агоні! Зруйнують сей замок до самих основ!” (Легенди, III, 37).

• **Одн. Н.** Абдельмалік Легенди, III, 1; III, 37

АБО (5). *Спол., розділов. Уживається на означення того, що з ряду переліченого можливе тільки одне.* Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ провалився! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змій? Чом міняється так, кільки є в дні годин? І чи в серці є я паную один?” (Легенди, VI, 4–3). „Що без неї житє? Сонце? Небо? Сам рай? З нею житє! Або радше ти сам умирай!” (Легенди, VI, 5–6). – Ой, лишенько! Тепер-то ми пропали! – Воно-то бач: пропали **або** ні. Пани ще доси криються з тим дуже, Не признаються, щоб народ відразу Не роздрознити, а найголовніше: Бояться москаля (По селах, X, 216). Гадаєте, що Бог про теє дбає, Чи там сто люда заб'ють **або** двісті, Чи хлоп о три дні більш робити буде? (По селах, X, 254). Коли побачиш, як отих

людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацитькують, годують і колишуть, Як йїх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас **або** перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 26).

• **або** Легенди, VI, 4–3; VI, 5–6; По селах, X, 216; X, 254; До Бразилії, II, 26.

АВЖЕЖ (1). *Част. Уживається при відповіді для ствердження висловлюваної думки; звичайно.* І мовив цар: „Мої міністри любі, Котра з отсіх скриньок вартнійша буде?” І одноголосно сказали всі: „**Авжеж** вартнійша сая золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!” (Притчі, VIII, 17).

АВІЗО (1). *Письмове повідомлення банку про виконану грошову операцію.* До моря ми добрались без біди, Лиш що до нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь **авіза** (До Бразилії, V, 36).

АГЕНТ (1). *Особа, що виступає уповноваженою виконувати певні доручення, завдання.* Всі з тебе, русине, драли проценти: Польські шляхтичі й швабські **агенти** (До Бразилії, IV, 30).

АГЛЯЯ (6). *Власне ім'я.* Арістотель-мудрець по садочку гуля, – Бач, **Агляя** іде і очима стріля! (Притчі, IV, 8). Та **Агляя**, котрої надземна краса Звеселяє людей і самі небеса; Та йідких єї слів і шпаркого ума Всі боялися, навіть цариця сама (Притчі, IV, 9). „**Аглає**, благаю, молю! Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок вволи волю мою, – Чого хоч, зажадай, я для тебе зроблю!” (Притчі, IV, 15). Усміхнулась

Аглая. „Се ж почесть міні, Що на мні зупинив свої очи ясні Той мудрець, що пишаєсь ним Греція вся, Що умом обняв землю, зглубив небеса” (Притчі, IV, 19). І хламиду він [Аристотель] зняв, і рачкує піском, Єго очи **Аглая** закрила платком І сидить на хребті й погоняє прутком (Притчі, IV, 30). А **Аглая** кричить: „Ну, мій ослику, ну! Ще мінуточки дві! Ще мінутку одну!” (Притчі, IV, 36).

• **Одн. Н. Аглая** Притчі, IV, 8; IV, 9; IV, 19; IV, 30; IV, 36; **Жл. Аглає** Притчі, IV, 15.

АГОВ (1). *Виг. Уживається, коли треба повернути чюсь увагу, покликати когось.* Халіф Абдельмалік поблід, стрепенувся, А потім с тим словом до слуг обернувся: „Гей, хлопці, **агов!** Зруйнують сей замок до самих основ!” (Легенди, III, 39).

АД (2). *Пекло.* Йій [красуні] опертись король не здоліє й на мить: Там згорів Персеполю! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?.. День у день із небес його кидає в **ад** (Легенди, VI, 3–16). „Ні, богине! Візьми свій дарунок назад! Я в нірвану волю, чи в Олімп, чи у **ад!**” (Легенди, VI, 8–16).

• **Одн. З. в ад** Легенди, VI, 3–16; у **ад** Легенди, VI, 8–16.

АДАМ (1). *Перша людина, яку створив Бог; прародич роду людського.* Як согрішив **Адам** у раі, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 1).

АДЖЕ (5). *Част. Уживається на початку речення для підсилення висловлюваної думки.* Ти ще тріпаєшся, серце? Болі,

ще ви не заснули? **Адже** ж все пропало марно! Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 35). Навіть той, хто в призначені вірить, Все ж трудитися мусить постійно; **Адже** ж бачиш і сам, що без труду Не горить і сухе поле (Паренетікон, XXV, Строфа 10–3). „**Адже** ж коли почнуть тебе шукать, То де ж підуть насамперед? Сюди! Бо знають, що я друг твій! Геть іди!” (Притчі, V, 42). А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям донести. **Адже** ж всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Притчі, V, 49). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! **Адже** ж вони такі ж післанці смерті, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожній хвили може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 48).

• **адже** Поклони, VIII, 35; Паренетікон, XXV, Строфа 10–3; Притчі, V, 42; V, 49; XII, 48.

АЖ¹ (21). *Част. підсил. 1. Уживається перед словами, що означають місце дії, вказують на її вихідний або кінцевий пункт* (9). Серцем молився Мойсей і скорботою духа цілого, І говорив йому Бог: „Що так до мене кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що й слова вони не говорять, Але я чую **аж** тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 7). Книги – морська глибина: Хто в них пірне **аж** до дна, Той, хоч і труду мав досить, Дивні перли виносить (Паренетікон, XXV, Строфа 19–2). Так зайіхали враз **аж** на площу садка, Де під тінню дерев край малого ставка Олександр сидів, єго мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 32). **Аж** у круг двораків його [Аристотеля] дівка пус-

та Завела і зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішила знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі,IV,38). Хоч давній, славний був у неї рід, Вона нітроха ним не величалась; Щоб згорда й не поглянути на світ, Раз в раз чолом **аж** до землі схилялась (Легенди,IV,8). І від того дня По селах ходить. Вже йійі в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах видали, Була **аж** в Страшевичах і на Сприні. Розхристана, – говорять, – чорна-чорна, Лиш очі світяться (По селах,X,164). **Аж** із Кормон, мов живого до гробу, Гнали жандарми наш люд, як худобу (До Бразилії,IV,7). Сім місяців отсе мовчали ми, **Аж** на кінці вандрівки стали ми (До Бразилії,V,4). Та ви цікаві, як нам до води Дойіхалось, а потім **аж** сюди (До Бразилії,V,18).

2. Уживається для підсилення дії (3). То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій лежало стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий **аж** ухопився за ніс (Притчі,VIII,23). Стрілець **аж** зойкнув з жалю. „А, що ж я наробив, Що так без застанови Великий скарб згубив!” (Притчі,IX,61). „А ви б, міркуєте, вдержали?” – Господь до ангелів прорік. „Ах, Господи! – Арот **аж** скрикнув, – Що ангел, то не чоловік!” (Легенди,I,15).

3. Уживається зі словами, що вказують на час дії (2). Тоді **аж** відітхнув і дроз смертельна Потроха втихла (Притчі,I,20). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? Може, ще коли І будуть брати, та хтозна, се, може, **Аж** в той час буде, як народ на світі Здрібніє так, що в нашій печи буде Сім хлопа молотити (По селах,X,240).

4. Уживається для вираження несподіваності чогось (5). Зирнув, **аж** пробі! се Гадюка, звита в клубок, що

в щілині Дрімала (Притчі,I,51). **Аж** чоловік найшовся милостивий, Впустив до хати пса і обігрів, Пожалував його, як друг правдивий, І йісти дав того ж, що й сам він йів (Притчі,VI,5). **Аж** сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди,V,73). **Аж** ось Пазюк промовив: „Тут! На розі хрест, с тернами тин... Тут в хаті мій драбуга син. Го-го, то злодій, зна біду!” (По селах,II,90). Слухає народ, Об поли б’єсь руками. **Аж** нараз Одна вдова як не заломить руки Над головою, як не заголосить: „Я-яй! Я-яй!” Так протяжно, так страшно, Мов за покійником (По селах,X,139).

5. Уживається на початку фразеологічних сполучень для підсилення їх змісту (2). Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очі кров’ю Йійі заплили, і руки все держить Над головою закленуті, й стогне, Голосить, що **аж** серце разриваєсь (По селах,X,148). – Дух божий з нами! – скрикнули відразу Всі конюхи і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в дебрях Так жалібно, так важко, що **аж** серце Мороз проймав (По селах,X,313).

● **аж**¹ **1.** Паренетікон,VI,7; XXV,Строфа 19–2; Притчі,IV,32; IV,38; Легенди,IV,8; По селах,X,164; До Бразилії,IV,7; V,4; До Бразилії,V,18; **2.** Притчі,VIII,23; IX,61; Легенди,I,15; **3.** Притчі,I,20; По селах,X,240; **4.** Притчі,I,51;VI,5; Легенди,V,73; По селах,II,90; X,139; **5.** По селах,X,148; X,313.

АЖ² (9). **Спол. 1.** Приєднує до головної частини підрядну частину часу (5). Не

довго думаючи, він чепився За ту берізу; держачись руками За пеня єї, повис над гирлом темним, **Аж** поки, бовтаючи там ногами, На щось твердого крихту не оперся (Притчі, I, 18). [*Лев*] Не міг його [*чоловіка*] дістати, але люто Глядів згори, скакав і землю гриз, Ждучи, **аж** він угору знов підлізе (Притчі, I, 40). І довгі вже століття Побожнії буддісти Стоять під кипарісом, Читають акафісти. Звернувши очи вгору, Перебирають чотки І ждуть, **аж** з кипаріса Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 19). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацитькують, годують і колишуть, Як їх жандарми штовхають від кас, **Аж** поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 24). Було б нас більш померло, бо якась На нас італьська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать їх, **аж** їм вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 48).

2. *Приєднує до головної частини підрядну наслідкову частину; так що* (4). В шинку шумить, в шинку гуде, **Аж** гомін геть селом іде. І не питайте, що се є: Старий Пазюк горілку п’є (По селах, II, 2). Слова ті Сень сказав глухим, таємним Полушептом, **аж** другі мимоволі Склонили голови (По селах, X, 303). От так він нам балакав дни цілі, **Аж** всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 38). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, **аж** серце рвесь, Зів’ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені

під ними і при них, На лицах слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 12).

• **аж** ² **1.** Притчі, I, 18; I, 40; II, 19; До Бразилії, II, 24; V, 48; **2.** По селах, II, 2; X, 303; До Бразилії, I, 38; II, 12.

АЗІЯ (1). *Частина світу.* Готама Будда, **Азії** світило, Очима духа бачив сю пригоду І своїм вірним так про неї мовив [...] (Притчі, I, 80).

АКАФІСТ (1). *Особливий вид молитовно-хвалебних пісень на честь Господа, Богородиці і святих.* І довгі вже століття Побожнії буддісти Стоять під кипарісом, Читають **акафісти**. Звернувши очи вгору, Перебирають чотки І ждуть, **аж** з кипаріса Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 16).

АКТ (1). *Офіційний документ.* Йосифінський наказ панщизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, Діда скарга за ґрунтьєць забраний, Батьків **акт** ліцитаційний драний, – Ось весь спадок, що лишивсь для внуків (По селах, I, 60).

АЛЕ (12). *Спол. 1. Протиставний. Поєднує частини складносурядного речення або однорідні члени речення* (10). Серцем молився Мойсей і скорботою духа цілого; І говорив йому Бог: „Що так до мене кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що й слова вони не говорять, **Але** я чую аж тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 7). Хто вином не впиваєсь, Ні м’ясив найідаєсь, **Але** сам повен злоби – Чим він ліпший худоби? (Паренетікон, XI, 11). Не високо мудруй, **Але** твердо держись, А хто правду лама, С тим ти сміло борись! (Паренетікон, XIV, 2). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху

перед житєм І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, **але** сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 9). Як квока, що з яєць Встає занадто часто, З них запортки потворить, – Так і чернець, що рад Виломлюєсь із власти, Не тіло, **але** душу вморить (Паренетікон, XXIII, 10). Не пливе супроти вітру Запах цвітів і кадила, – **Але** йде по всіх усюдах Добра слава, добрі діла (Паренетікон, XXV, Строфа 9–3). [Лев] Не міг його [чоловіка] дістати, **але** люто Глядів згори, скакав і землю гриз, Ждучи, аж він угору знов підлізе (Притчі, I, 38). Тимчасом убогий митар Шкапу „Смирність” як запряг, То помалу, **але** певно До мети свій віз дотяг (Притчі, VII, 19). Тільки й всього християнства в хаті, – **Але** є й письменства в ній позначки: Там під сволоком, завитий в шмагі, Лист небесний – писаний Бог зна ким (По селах, I, 54). Будуть ще внукам казати проти ночі: „Дивний тут люд кочував із півночі. Рідну країну с слізми споминав він, **Але** с проклятем із неї тікав він” (До Бразилії, IV, 16).

2. Приєднувальний. Приєднує речення, що доповнюють раніше висловлену думку (2). Як метіль прошумить, Так загине за мить Злий, слезами людськими годований, Щезне й слід весь по нім... **Але** добрий – се дім, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–5). **Але** знає він [Антихрист], проклятий, Що як з Іллі одна краплина крові На землю впаде – вся земля займєся Й згорить (По селах, X, 367).

● **але 1.** Паренетікон, VI, 7; XI, 11; XIV, 2; XXII, 9; XXIII, 10; XXV, Строфа 9–3;

Притчі, I, 38; VII, 19; По селах, I, 54; До Бразилії, IV, 16; **2.** Паренетікон, XXV, Строфа 30–5; По селах, X, 367.

АЛЛАХ (1): Назва Бога в ісламі. „Хай буде звеличане ймення Господне! **Аллах** тобі, пане, шле радість сьогодні, – Та я нагадав, Які вже я види в сім замку видав” (Легенди, III, 18).

АЛЬБОМ (2). Книга з чистими листками для вписування віршів, побажань, сентенцій та ін. Арістотель-мудрець Олександра навчав І такий у **альбом** йому вірш написав [...] (Притчі, IV, 2). Арістотель-мудрець Олександра навчав І такий у **альбом** йому вірш написав: „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оруже – жіноча краса” (Притчі, IV, 43).

● **Одн. 3. у альбом** Притчі, IV, 2; IV, 43.

АНГЕЛ (8). *Надприродна істота, яка виражає волю Бога.* Як військо скликає труба, Так **ангелів** божих скликають сердечні слова. А в гуслі та флети де грають І брата осуджують – там Приховок чортам (Паренетікон, XXV, Строфа 24–2). Хоч би все небо папером було, Хоч би все море чорнилом було, Зорі б на пера всі перекувати, **Ангели** б сіли там пір’єм писати, То не списали б – так мудрий прорік – Мудрости божої ввік (Паренетікон, XXV, Строфа 40–4). Як согрішив Адам у раї, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два **ангели**, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 4). „А ви б, міркуєте, вдержали?” – Господь до **ангелів** прорік. „Ах, Господи! – Арот аж скрикнув, – Що **ангел**, то не чоловік!” (Легенди, I, 14, 16). Міркують **ангели**: „На кривду Вона [Астарте] не

хоче нас підбити, Ми ж видали вже суд правдивий!” І прийнялись вино те пити (Легенди, I, 77). Арота ж і Марота к собі Покликав Бог і так прорік: „Ну, хлопці, встереглись покуси? Що **ангел**, то не чоловік!” (Легенди, I, 128). І на лице своє в покорі Упали **ангели** й рекли: „Карай нас, Господи, дочасно, Лиш в пекло між чортів не шли!” (Легенди, I, 134).

● **Одн. Н. ангел** Легенди, I, 16; I, 128; **Ми. Н. ангели** Паренетікон, XXV, Строфа 40–4; Легенди, I, 4; I, 77; I, 134 **Р. до агелів** Легенди, I, 14; **З. агелів** Паренетікон, XXV, Строфа 24–2.

АНГЕЛЬСЬКИЙ (1). *Який належить ангелам.* „Ні, я роздумала! За слово Своєї чести не продам. Пощо міні воно? Чи нам же Іти по **ангельським** слідам?” (Легенди, I, 108).

АНІ¹ (4). *Спол., єднальний. Уживається для поєднання однорідних членів у заперечному реченні. Як пчола, що квітам фарби **Ані** паху не уймає, Тільки сок їх ссе солодкий, Так з людьми жиє мудрець (Паренетікон, XX, 2). „**Ані** мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї [краси] міцного щита. Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець Може бути проти неї надійний борець” (Притчі, IV, 46). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, **ані** бачить, не говорить, Не йсть, не п’є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 151). „Смілий у мріях, у вірі беззглядний, В дійсности, наче дитина, безрадний. **Ані** порадитись, ні побалакати, – Знав він лиш гнуться, та жебрати, та плакати” (До Бразилії, IV, 23).*

● **ані**¹ Паренетікон, XX, 2; Притчі, IV, 46; По селах, X, 151; До Бразилії, IV, 23.

АНІ² (2). *Част., заперечно-підсильна. Уживається для підсилення заперечення, вираженого заперечним дієсловом-присудком* (2). Думками Бога хвалячи, Держав обіт мовчання І **ані** слова не прорік Від роду до сконання (Легенди, V, 31). Вже третю ніч він [Пазюк] п’є ось так, Та не гадай, що він піяк. Він буде ще три ночі пити І **ані** centa не платить (По селах, II, 8).

● **ані**² Легенди, V, 31; По селах, II, 8.

АНТИХРИСТ (6). *У християнській релігії – противник Ісуса Христа, що з’явиться перед кінцем світу.* Хіба ж не чув, що перед страшним судом Повинен ще на світ прийти **Антихрист**? Ну, а про него, клятого, ще якось Не чути доси (По селах, X, 332). „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П’ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде допасасти – ждіть, Тоді **Антихрист** родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах, X, 348). Коли прийде на світ **Антихрист**, Щоб всіх людей від Бога відвернути, То против него появиться з неба Святий Ілля і буде бунтувати Народ, щоби **Антихриста** цурався (По селах, X, 358, 362). А той **Антихрист** буде цар всесильний. Пішле своїх вояків і шандарів Против пророка (По селах, X, 363). Крізь ту то дірочку з крови пророка Малесенька на землю крапля впаде, І загориться вся земля від неї. Спалить **Антихриста** й его все царство, Спалить усі гріхи людські й терпіня, Очистить землю, як від ржі залізо (По селах, X, 387).

● **Одн. Н. Антихрист** По селах, X, 332; X, 348; X, 358; X, 363; **Р. Антихриста** По селах, X, 362; **З. Антихриста** По селах, X, 387.

АНТОСЬ (1). *Власне пестливе ім’я.* До моря ми добрались без біди, Лиш що до

нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авіза. Та на одній пересідці якось Згубився і пропав Юрків **Антось** (До Бразилії, V, 38).

АРЕШТ (2). *Приміщення для осіб, позбавлених волі; в'язниця.* Три неділі вже кум у **арешті** сидів, А селом якийсь шум, наче рій той, гудів (По селах, IX, 1). Ось Пазюк молодий у попа, неборак, Кладе п'ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде все село. – Бідний кум через тебе в **арешті** терпить”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах, IX, 7).

• **Одн. М. в арешті** По селах, IX, 7; у **арешті** По селах, IX, 1.

АРЕШТУВАТИ (1). *Взяти кого-небудь під варту, позбавити волі.* А як ми вже на корабель сідали, То панича від нас **арештували**, Немовбито він ошуканець єсть (До Бразилії, V, 64).

АРИСТОТЕЛЬ (4). *Власне ім'я.* **Аристотель**-мудрець Олександра навчав І такий у альбом йому вірш написав [...] (Притчі, IV, 1). **Аристотель**-мудрець по садочку гуля, – Бач, Аглая іде і очима стріля! (Притчі, IV, 7). **Аристотель** дівчині гаразд придививсь, Як повз него ішла, низько їй поклонивсь І промовив [...] (Притчі, IV, 13). **Аристотель**-мудрець Олександра навчав І такий у альбом йому вірш написав: „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружє – жіноча краса” (Притчі, IV, 42).

• **Одн. Н. Аристотель** Притчі, IV, 1; IV, 7; IV, 13; IV, 42.

АРОТ (8). *Власне ім'я.* **Арот** і Марот (Легенди, I, загол.). Як согрішив Адам у

раі, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, **Арот**, Марот, Сказали Богу: „Боже бабку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 4). „А ви б, міркуєте, вдержали?” – Господь до ангелів прорік. „Ах, Господи! – **Арот** аж скрикнув, – Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 15). Гуде по Вавилоні слава, Загомонів увесь народ: Судді преправедні явились, **Арот** і брат єго Марот (Легенди, I, 24). „Недобре ти зробила, пані! – Сказали враз **Арот**, Марот, – Вітця й дітей за те караги, Що завинив жіночий рот” (Легенди, I, 58). „Прощайте, судді!” – „Стій”, – ревноли **Арот** бестямний і Марот, На неї кинулись, мов звіри, Насильно їй [*Астарте*] заткали рот (Легенди, I, 110). **Арота** ж і Марота к собі Покликав Бог і так прорік: „Ну, хлопці, встереглись покуси? Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 125). Край Вавилона рів глибокий. **Арот** з Маротом доси там На ланцюсі за ноги висять На пам'ять праведним суддям (Легенди, I, 138).

• **Одн. Н. Арот** Легенди, I, загол.; Легенди, I, 4; I, 15; I, 24; I, 58; I, 110; I, 138; **З. Арота** Легенди, I, 125.

АСКЕТ (8). *Християнський подвижник, який, відмовившись від життєвих благ, вів суворе життя, обмежував себе постом; пустельник.* Асока, цар премудрий, милосерний, До ради царської звик був просити Пустинників, **аскетів**, богомільців І пильно слухав, що вони казали (Притчі, VIII, 3). „А ся засмолена [*скринька*] – се ті **аскети**, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибо-

ким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 34). Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим двором раз йїхав через місто І вздрів **аскетів** двох – худих, блідих, В одежах із кори та бур’яну (Притчі, XII, 4). На вічний взір **аскетам** всім Не йїв він хліба й м’яса; П’явки і хробки водяні – Його вся страва ласа (Легенди, V, 21). Олександр Великий весь світ звоював І отсе в Вавилоні мов бог раював, А побожний **аскет** вік в пустині прожив І молитвою й постом богині служив (Легенди, VI, 1–3). **Аскет** мовить: „Хоч яке се жите і трудне, і сумне, Дай, щоб старість і смерть минули мене” (Легенди, VI, 1–9). Цілий день промовчав, і не спав усю ніч, І готовивсь **аскет** на великую річ (Легенди, VI, 2–2). В тій хвилині **аскет** перед ним опинивсь І покірно царю до землі поклонивсь (Легенди, VI, 4–7).

● **Одн. Н. аскет** Легенди, VI, 1–3; VI, 1–9; VI, 2–2; VI, 4–7; **Мн. Н. аскети** Притчі, VIII, 34; **3. аскетів** Притчі, VIII, 3; XII, 4; **Д. аскетам** Легенди, V, 21.

АСОКА (6). *Власне ім’я.* **Асока**, цар премудрий, милосерний, До ради царської звик був просити Пустинників, аскетів, богомільців І пильно слухав, що вони казали (Притчі, VIII, 1). **Асока**, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – З цілим двором раз йїхав через місто І вздрів аскетів двох – худих, блідих, В одежах із кори та бур’яну (Притчі, XII, 1). А був там царський брат, То сей почав цареви докоряти. Мовчав **Асока**, не сказав ні слова, І вечером у двір вони вернули (Притчі, XII, 16). То цар **Асока** ще в той самий вечір Шле трубача з смертельною трубою Перед свого брата дім (Притчі, XII, 23). „Се що такого? – запитав **Асока**, Ніби диву-

ючись. – Чого ти, брате, Ідеш в такій невольничій подобі?” (Притчі, XII, 36). Та радісно обняв його **Асока**. „Ну, бачиш, брате, як ти налякався, Хоч знаєш, що твій цар є враз твій брат І що ні в чому ти не винуватий” (Притчі, XII, 43).

● **Одн. Н. Асока** Притчі, VIII, 1; XII, 1; XII, 16; XII, 23; XII, 36; XII, 43.

АСТАРТЕ (6). *Власне ім’я.* Радіє люд. Одна в задумі – **Астарте**, віщя жона. „Не віриш?” – люд йїї питає. „Попробую”, – рекла вона (Легенди, I, 30). І врадувалася **Астарте**. „О, веселись, душе моя, Що праведних таких і мудрих Суддів знайшла нарешті я” (Легенди, I, 65). Та швидко кров у них заграла. Одні йїм зорі й небеса, Один йїм рай, одна йїм правда, – **Астарті** дивная краса (Легенди, I, 84). Смієсь **Астарте**, доливає Вина, піддразнюючи йїх. „Засуд свій ви змінить готові За нічку пестоців моїх?” (Легенди, I, 89). Вином розпалені й любов’ю, Шепнули йїй те слово вмить. Смієсь **Астарте**, доливає Вина, ще дужше йїх дразнить (Легенди, I, 103). В тій хвилині шарпнулась **Астарте**, Таємне слово про- рекла І щезла разом. З рук насильних Вона до Бога утекла (Легенди, I, 117).

● **Одн. Н. Астарте** Легенди, I, 30; I, 65; I, 89; I, 103; I, 117; **Р. Астарті** Легенди, I, 84.

АХ (2). *Виг. 1. Уживається при вираженні захоплення* (1). До Йосифа в Єгипті так Сказав облесливий дворак: „**Ах**, пане, страх тебе люблю За добрість, за красу твою!” (Притчі, III, 3).

2. Виражає незадоволення, досаду (1). „А ви б, міркуєте, вдержали?” – Господь до ангелів прорік. „**Ах**, Господи! – Арот аж скрикнув, – Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 15).

● **ах 1.** Притчі, III, 3. **2.** Легенди, I, 15.

Б

Б див. **БИ**.

БА¹ (2). *Виг. Уживається для вираження здогаду, здивування* (). Хто був другим кінь? А, **ба!** Гордість, злобная обмова І гидка самохвальба (Притчі, VII, 10). Дух захопило у всіх, Так що ніхто і слова не промовив. **Ба**, навіть коні наострили вуха І стали мовчки. Тільки Сень сидів Спокійний, шепчучи молитву (По селах, X, 318).

• **ба**¹ Притчі, VII, 10; По селах, X, 318.

БА² (1). *Част. У сполуч. із спол. та вживається для вираження заперечення сподіваної дії*. І він [стрілець] підбіг під гильку І скочив, що є сил, Щоби спіймати пташку, – Та **ба**, не має крил! (Притчі, IX, 68).

БАБА (1). *Жінка взагалі*. Гамору! Галаса!

Баб назбігалосся Повний вигін. Ті Па-зюка проклинають, Інші про кума вже знають: „Певно, се він!” (По селах, IV, 8).

БАЖАНЄ (4). 1. *Прагнення, потяг до здійснення чого-небудь* (3). Стрілець подумав: „Правда! Шкода **бажань** і скрути: Що зробиш – не розробиш, Що сталось – не вернути” (Притчі, IX, 34). З єї уст вилітають **бажання** страшні – Се **бажання** пожарів, убійства, різні (Легенди, VI, 3–11, 12).

2. *Любовний потяг, пристрасть* (1). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любови і **бажання**, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 113).

• *Одн. Р. бажання 2*. Притчі, I, 113; *Мн. Н. бажання 1*. Легенди, VI, 3–11; VI, 3–12; *Р. бажань 1*. Притчі, IX, 34.

БАЖАТИ (6). 1. *Прагнути чогось, мати бажання здійснити, одержати, здобути що-небудь; хотіти* (5). Не **бажай** ти умом Понад світом кружить; А скорійш завізьмись В світі праведно жить (Паренетікон, XIV, 5). Хто лиш квітки в житю збира, Чий дух до земного прилип, Той смерти попаде у власть, Не осягнувши, що **бажав** (Паренетікон, XXI, 8). „Склонись до наших просьб, о пані, Пробудь сю нічку з нами тут! Дамо тобі, чого **бажаєш**, І інший видамо засуд” (Легенди, I, 87). То й я, лякаючись судьби Раба, що на розробок Повірений йому талант Без діла скрив у сховок, **Бажаю** оспівати вам, Що стане духу мого, Жите, страждане, муку й смерть Селедія святого (Легенди, V, 13). Наче сонце, що разом прогонює тьму, Так богиня в опівніч явилась йому. Прихилилась і мовить: „Мій вірний слуго, Чим тебе вдовольить? Чи **бажаєш** чого?” (Легенди, VI, 1–8).

2. *Висловлювати побажання про здійснення чого-небудь* (1). „Та, крім добра, ти маєш, синку, те, Що найважніше – серце золоте, Досить науки і здоровий ум, І вже пройшов ти молодости шум. Одного лиш **бажаю** ще тобі: Щоб мав ти друга щирого собі” (Притчі, V, 15).

• **бажаю 1**. Легенди, V, 13; 2. Притчі, V, 15; **бажаєш 1**. Легенди, I, 87; VI, 1–8;

бажав 1. Паренетікон, XXI, 8; **бажай 1.** Паренетікон, XIV, 5.

БАЙДУЖЕ (2). *Все одно, однаково, не має значення (1).* Гість, дитя, і цар, і жінка Мають всі один звичай: Є що чи нема – **байдуже**, Йім усе лиш дай та дай (Паренетікон, XXV, Strofa 13–3). // *Не бере до уваги (1).* Та він **байдуже**, мов се й не про него, Всі насміхи пускає мимо вуха, Прихильности немов не добачає (По селах, X, 57).

• **байдуже** Паренетікон, XXV, Strofa 13–3; // По селах, X, 57.

БАЙКА (5). **1.** *Невелике усне оповідання повчального характеру про незвичайні життєві події (3).* – Ну-ко, Скажіть хто **байки!** – обізвавсь несміло Один і ско-са позирнув на Сеня (По селах, X, 79). – Ну, **байки!** Сеню, ти на черзі нині! (По селах, X, 102). – Якої ж я вам **байки** розповім? Тут, братя, йде таке на наші села, Що швидко нам відхочеса **байок** (По селах, X, 103, 105).

2. *Вигадка, розповідь про те, чого насправді не було (1).* „Спродував дома поля, господарство, Вірячи **байці** про Рудольфа царство. Дома покинувши землю родинну, Гнався, щоб мрію ловити дитинну” (До Бразилії, IV, 18).

• **Одн. Д. байці 2.** До Бразилії, IV, 18; **3. байки 1.** По селах, X, 79; X, 102; X, 103; **Мн. Р. байок 1.** По селах, X, 105.

БАЛАКАТИ (4), БАЛАКАТЬ (1). **1.** *Усно висловлювати думки, погляди; розповідати про що-небудь (4).* Мій синку, ти би менш **балакав**, Сам над собою менше плакав, На долю менше нарікав! (Поклони, II, 1). „Все лиш набожних співанок співає, Все лиш **балакає**, що світ зіпсутий І страшний суд надходить – що твій піп!” (По селах, X, 52). Отак в селі

балакали про Сеня, Сміялись з него, хоч усі й любили, Бо щирий був, для всякого ввічливий (По селах, X, 54). От так він нам **балакав** дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 37).

2. *Говорити якою-небудь мовою (1).* Одно лиш жаль, що вже по-руськи тут Молиться ні **балакать** не дадуть. На нас у місті крикнув Кандзюбінський: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gebę stul!” (До Бразилії, V, 92).

• **балакать 2.** До Бразилії, V, 92; **балакає 1.** По селах, X, 52; **балакав 1.** Поклони, II, 1; До Бразилії, I, 37; **балакали 1.** По селах, X, 54.

БАЛАКАТЬ див. **БАЛАКАТИ**.

БАЛАНДА (1). *Прізвище.* До моря ми добрались без біди, Лиш що до нас при-сілись два жиди І видурили від **Балан-ди** й Хмиза По десять ринських за якісь авіза (До Бразилії, V, 35).

БАЛКА (3). *Яр з пологими схилами.* Тікаючи, наскочив він нараз На глибоченну **балку** (Притчі, I, 8). І глянув вниз у пропасть чоловік. І бачить, що на дні тієї **балки** Страшна гадюка в’ється і широко Пащеку рознімає, жде лише, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі, I, 42). „Сей чоловік, брати, – то кождий з нас. Жите важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх боків усе нас оточують, Як того мужа, що там в **балці** висів” (Притчі, I, 87).

• **Одн. Р. балки** Притчі, I, 42; **3. на балку** Притчі, I, 8; **М. в балці** Притчі, I, 87.

БАЛЬОК (1). *Дерева колода. *У порівн.* На морі вмерло дев’ять душ народу; Йіх

замість погребу метали в воду. Най Бог боронить від такої тьми, Як матері ридали за дітьми, Коли їх риби довгі, мов ті **бальки**, Зубаті, чорні, рвали на кавалки! (До Бразилії, V, 75).

БАРАК (1). *Приміщення, призначене для тимчасового проживання.* Серед лісів тут живемо в **бараці** І маємо страшенно много праці (До Бразилії, V, 5).

БАРВИСТИЙ (2). *Яскравий, кольористий.* Як промінясто гарний цвіт, **Барвистий**, та без запаху, Так гарні та пусті слова Того, хто не сповняє їх (Паренетікон, XVI, 2). Як промінясто гарний цвіт, **Барвистий**, любо запашний, Так гарні та плідні слова Того, хто чинить після них (Паренетікон, XVI, 6).
● *Одн. Н. барвистий* Паренетікон, XVI, 2; XVI, 6.

БАТЬКІВ (2). *Який належить батькові* (1). Йосифінський наказ панщизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, Діда скарга за грунтець забраний, **Батьків** акт ліцитаційний драний, – Ось весь спадок, що лишивсь для внуків (По селах, I, 60). // *Який стосується батька* (1). Оттак всю ніч продвигавши свій міх, До **батькового** друга він прибіг (Притчі, V, 52).

● *Одн. Н. батьків* По селах, I, 60; *Р. батькового* Притчі, V, 52.

БАТЬКІВСЬКИЙ (2). *Який належить батькові* (1). „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні”. І він сказав йому **батьківську** річ І все, що діялося з ним сю ніч, І як подвійно тут він скористав: Фальшивих другів збувсь, а вірного пізнав (Притчі, V, 65). // *Такий, як у батька* (1). Важке ярмо твоє, мій рідний краю, Не легкий твій

тягар! Мов під хрестом, отсе під ним я упадаю, **З батьківської** руки твоєї допиваю Загроєний пугар (Поклони, III, 4).

● *Одн. Р. батьківської* // Поклони, III, 4; **З. батьківську** Притчі, V, 65.

БАТЬКО (8). **1. Чоловік стосовно до своїх дітей** (5). Ворог **батько**, ворог мати, Що не вчили сина! І піде він в світ блукати, Як та сиротина (Паренетікон, XIX, 1). Вмираючи, покликав **батько** сина, Що був его єдина дитина, І мовив, звівши голову стару: „Мій синку, швидко я, мабуть, умру [...]” (Притчі, V, 1). Зразу сварилися, Далі побилися Кум з Пазюком. **Батькови** син помагає, Син держить, **батько** шмагає Кума ціпком (По селах, IV, 4, 5). Хіба ж не чули пісню: „Нема добра та й не буде, Була війна та й ще буде. Брат на брата ворогує, Сестра сестрі смерть готує, Син на **батька** ніж підносить, Донька мамі смерти просить” (По селах, X, 265).

2. Благодійник, покровитель (1). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі за **батька** я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам І все, чого захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі, IX, 72).

3. Ввічливе звертання до чоловіка похилого віку (1). „Господу дякуй, що гроші забрав він, Що не збудився ти в хвилі, як крав він. Мав він ножаку і хтів тобі, **батьку**, Якби збудився ти, всадить під лопатку” (По селах, VI, 9).

4. Ввічливе звертання до Бога (1). Як согрівив Адам у раі, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже **батьку**, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 5).

● **Одн. Н. батько** 1. Паренетікон, XIX, 1; Притчі, V, 1; По селах, IV, 5; **Д. батькови** 1. По селах, IV, 4; **3. за батька** 2. Притчі, IX, 72; **на батька** 1. По селах, X, 265; **Кл. батьку** 3. По селах, VI, 9; 4. Легенди, I, 5.

БАЧ (6). *Част. 1. Уживається, щоб звернути чиюсь увагу на що-небудь; бачиш, дивись* (3). Свічку поставив ти в церкві перед образами, богачу! Добре зробив ти: ось **бач**, ярко та свічка горить (Паренетікон, V, 1–3). Арістотель-мудрець по садочку гуля, – **Бач**, Аглая іде і очима стріля! (Притчі, IV, 8). – Ой, лишенько! Тепер-то ми пропали! – Воно-то **бач**: пропали або ні. Пани ще доси криються з тим дуже, Не признаються, щоб народ відразу Не роздразнити, а найголовніше: Боятся москаля (По селах, X, 216).

2. *Уживається для вираження здивування, докору* (3). Стрілець мій здивувався. „Чи **бач**, ся дробина Мене навчати хоче! Ну, що там зна вона?” І мовить: „Добре, пташко! Коли з твоїх наук Я хоч що-то змудрію, Тебе пушу я з рук” (Притчі, IX, 14). Як согрівив Адам у раї, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От **бач**, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 7). – Побратиме Сеню, Дай тютюну! – Чи **бач**, який прудкий! Чи я тютюн саджу? (По селах, X, 21).

● **бач** 1. Паренетікон, V, 1–3; Притчі, IV, 8; По селах, X, 216; 2. Притчі, IX, 14; Легенди, I, 7; По селах, X, 21.

БАЧИТИ (16). 1. *Сприймати зором* (1). Що мир до неї, примовляють, тішать,

Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані **бачить**, не говорить, Не йїсть, не п’є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 151).

2. *кого, що. Сприймати очима, спостерігати* (8). Обрубане дерево знов зеленіє, І місяць із серпа знов повний стає; Се **бачучи**, чесні не трайте надії, Хоч доля гнівная вас гонить і б’є (Паренетікон, XXV, Строфа 3–3). Мухи сідають на ранах, Пчоли на квітах пахучих; Добрий все **бачить** лиш добре, Підлий лиш підле у других (Паренетікон, XXV, Строфа 23–3). **Бачить** чоловік, Що зо стіни безодні, зо стрімкого Скального обриву худа берізка В щіліні виросла й вершок зелений Понад безодню к сонцю піднімає (Притчі, I, 10). І глянув вниз у пропасть чоловік. І **бачить**, що на дні тієї балки Страшна гадюка в’ється і широко Пашеку рознімає, же лише, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі, I, 42). Готама Будда, Азії світило, Очима духа **бачив** сю пригоду І своїм вірним так про неї мовив [...] (Притчі, I, 81). Так ось вам, золоті скриньки, наука – Не надто гордувати смоляними, Поки не **бачили** тих пахоців, Перел, клейнотів, що є в них укриті (Притчі, VIII, 43). – Мій господар, за грибами Ходивши вчора, каже: **бачив** вовка. То й остро наказав міні з лошат І ока не спускати. Та де вони? (По селах, X, 90). „В лісах малпи – от звір несамовитий! Що **бачить**, сам хапається робити. Освоюєсь, привчається сей звір Врубати дров, позамітати двір” (До Бразилії, I, 32). * *Образно* (2). **Бачили** мури Любляни та Реки, Як з свого краю біг русин навтеки (До Бразилії, IV, 3). Небо італійське, блакитне, погідне, **Бачило** бруд наш, пригноблене бідне (До Бразилії, IV, 10).

3. Розуміти, усвідомлювати (5). Навіть той, хто в призначенє вірить, Все ж трудитися мусить постійно; Адже ж **бачиш** і сам, що без труду Не горить і сухеє поліно (Паренетікон, XXV, Строфа 10–3). Та радісно обняв його Асока. „Ну, **бачиш**, брате, як ти налякався, Хоч знаєш, що твій цар є враз твій брат І що ні в чому ти не винуватий” (Притчі, XII, 44). „О богине, прости! Я згрішив, **бачу** сам! Та безцінний твій дар комусь іншому дам” (Легенди, VI, 2–11). – То-то й є, Що нарід темний чує плач єі І **бачить** сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, й Бог зна ще що (По селах, X, 249). Лиш Сень мовчав, не жалувавсь ніколи. А як скінчили другі, знов почав. – Так бачите, яка се в нас війна Ведесь! (По селах, X, 297).

• **бачу 3.** Легенди, VI, 2–11; **бачиш 3.** Паренетікон, XXV, Строфа 10–3; Притчі, XII, 44; **бачить 1.** По селах, X, 151; **2.** Паренетікон, XXV, Строфа 23–3; Притчі, I, 10; I, 42; До Бразилії, I, 32; **3.** По селах, X, 249; **бачите 3.** По селах, X, 297; **бачив 2.** Притчі, I, 81; По селах, X, 90; **бачило 2.** образно До Бразилії, IV, 10; **бачили 2.** Притчі, VIII, 43; *образно* До Бразилії, IV, 3; **бачучи 2.** Паренетікон, XXV, Строфа 3–3.

БАЧИТИСЯ (2). У формі *бачиться* вживається як вставне слово для вираження непевності в чому-небудь; здається, мабуть. А як коли у сні тебе побачу, То, **бачиться**, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звій; Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 20). – От покаяніє! Най Бог боронить! – Я б,

бачиться, на місці вмер з страху, Якби єі голосіне почув (По селах, X, 170).

• **бачиться** Поклони, VII, 20; По селах, X, 170.

БАЮРА (1). Велика калюжа. Щоб тіла грішного всмирити жар, Лягала і в кропиві, і в **баюрі**; За те йій дав Господь преславний дар Наперед вічувати слоти й буре (Легенди, IV, 22).

БЕЗ (30). *Прійм., з род. відм.* Та праці тої, мамо, в нас так мало! Лежить облогом лан широкий твій, А кілько нас всю силу спрацювало, Щоб жить, **без** дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 16). Оттак і той, що наложив печать На серце: сам, **без** дружньої розмови Жиє для себе – хоч би був не знать Як чесний, не приблизиться на п'ядь До Бога **без** любови (Паренетікон, I, 7, 10). Не слід усякого любити **без** розбору. Як добрі щепи садівник плакає? Так, що всі зайві парості втинає, Щоб добрі соки йшли все вгору, вгору (Паренетікон, II, 1). Не такого посту хоче Бог від нас, Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз. Бо який пожиток тілом голод знати, А **без** добрих вчинків духом умирати? (Паренетікон, III, 4). **Без** неї [*мудрості*] все жите пустиня, Так, як пустий **без** друга шлях, І як твій дім пустий **без** сина, І як пустий дурного страх (Паренетікон, VIII, 13, 14, 15). Хоч хто і сто літ проживе, **Без** розуму блукаючи, – Волів би день один прожить У розумі, в думках святих (Паренетікон, X, 6). Хоч хто і сто літ проживе Ліниво, **без** енергії, – Волів би день один прожить У праці, в чеснім змаганю (Паренетікон, X, 10). Як промінясто гарний цвіт, Барвистий, та **без** запаху, Так гарні та пусті слова Того, хто не сповняє йїх (Паренетікон, XVI, 2).

Хто тому шкодить, що йому Зла не зробив, Невинному, котрий його Не оскорбив, На сего власне зло его Впаде – **без** слова, Як проти вітру сіяна На сівача паде полова (Паренетікон, XVIII, 6). Як риба **без** води На суші швидко гине, Так пропада чернець, Що монастир покине (Паренетікон, XXIII, 1). Мудрість захована, Золото в скритку – Однаковісінько Суть **без** пожитку (Паренетікон, XXV, Строфа 7–4). Навіть той, хто в призначенє вірить, Все ж трудитися мусить постійно; Адже ж бачиш і сам, що **без** труду Не горить і сухеє поліно (Паренетікон, XXV, Строфа 10–3). Бережи масток про чорну годину, Та віддай масток за вірну дружину; А себе найбільше бережи **без** впину; Та віддай майно і жінку й себе за Україну (Паренетікон, XXV, Строфа 12–3). Наче віз **без** коліс Не покотиться до суду, Так своєї судьби Не дійдеш **без** праці й труду (Паренетікон, XXV, Строфа 36–1, 4). Молодість у бідности – **Без** мами дитина, Старість у бездітности – То гірка година (Паренетікон, XXV, Строфа 37–2). Стрілець аж зойкнув з жалю. „А, що ж я наробив, Що так **без** застанови Великий скарб згубив!” (Притчі, IX, 63). То й я, лякаючись судьби Раба, що на розробок Повірений йому талант **Без** діла скрив у сховок, Бажаю оспівати вам, Що стане духу мого, Житє, стражданє, муку й смерть Селедія святого (Легенди, V, 12). „Що **без** неї жите? Сонце? Небо? Сам рай? З нею жить! Або радше ти сам умирай!” (Легенди, VI, 5–5). „Вічно жить молодій, а **без** него? О, ні! Краще він хай живе, дасть безсмертє й міні!” (Легенди, VI, 6–9). „Вічно жить у борні! Биться в сітях брехні! День за днем! День за днем! **Без** кінця! Ні, ох, ні!” (Легенди, VI, 8–6). „А **без** щастя, **без** віри

й любови внутрі Вічно жить – се горить вік у вік на кострі!” (Легенди, VI, 8–13). У обох напухлі пики, А у серці гнів великий, В кума весь кровавий ніс. „Правте, отче, два молебни, Щоб злодюга той ганєбний **Без** пощади нагло тріс!” (По селах, V, 12). До моря ми добрались **без** біди, Лиш що до нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авіза (До Бразилії, V, 33). Все розповів: як нас тут тряся б’є, Як відьма нічу кров жіночу п’є, Що тут дітей **без** корму сохне й плаче, Як з відьмою король у гречку скаче... (До Бразилії, V, 59). По морі ми плили **без** злих пригод, Лиш хорував погано весь народ (До Бразилії, V, 69).

• **без** Поклони, V, 16; Паренетікон, I, 7; I, 10; II, 1; III, 4; VIII, 13; VIII, 14; VIII, 15; X, 6; X, 10; XVI, 2; XVI, 6; XXIII, 1; XXV, Строфа 7–4; XXV, Строфа 10–3; XXV, Строфа 12–3; XXV, Строфа 36–1; XXV, Строфа 36–4 XXV, Строфа 37–2; Притчі, IX, 63; Легенди, V, 12; VI, 5–5; VI, 6–9; VI, 8–6; VI, 8–13; По селах, V, 12; До Бразилії, V, 33; V, 59; V, 69.

БЕЗБОЖНИЙ (3). *Перен. Безсовісний, злочинний.* Правило віри, скромности вірець, Жила собі Доместика святая, Своє сховавши світло під корець, Служила у **безбожного** глитая (Легенди, IV, 4). То цар **безбожний** крикнув: „Гей! Беріть його, тримайте! Йому живіт живцем поріть, З його нутро мотайте!” (Легенди, V, 53). Хрест божий з нами! Певно, се була Якась **безбожна** упириця зла. Бо справді, на жінок у тії доби Ударили найгіршіі хороби (До Бразилії, V, 50).

• *Одн. Н. безбожний* Легенди, V, 53; *безбожна* До Бразилії, V, 50; *Р. безбожного* Легенди, IV, 4.

БЕЗВІСНИЙ (1). *Нікому не відомий; незнаний.* Пріє в спеці Львів, неначе Сіра бестія **безвісна**; Шум его гуде, неначе Колискова дивна пісня (Поклони, VIII, 14).

БЕЗДІТНІСТЬ (1). *Відсутність дітей у шлюбі.* Молодість у бідности – Без мами дитина, Старість у **бездітности** – То гірка година (Паренетікон, XXV, Строфа 37–3).

БЕЗЗГЛЯДНИЙ (1). *Який ні на що не зважає; рішучий.* „Смілий у мріях, у вірі **беззглядний**, В дійсности, наче дитина, безрадний. Ані порадитись, ні побалакати, – Знав він лиш гнуться, та жебрати, та плакати” (До Бразилії, IV, 21).

БЕЗЛЮДНИЙ (1). *У якому немає людей; незаселений.* Було се в Індії. Степом **безлюдним** Йшов чоловік. І враз напав на него Голодний лев (Притчі, I, 2).

БЕЗМІЗКИЙ (1). *Зневажл. Дурний, безглуздий.* Клониться дерево, плодом обтяжене; Чесний, розумний, і ти так клонись! Висохле древо, **безмізкій** голови Зломляться, та не похиляться вниз (Паренетікон, XXV, Строфа 21–3).

БЕЗМІР (1). *Те, що неможливо виміряти; безмежся.* Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взяти не може: Се чиста роскіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в **безмір**, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 106).

БЕЗМІРНИЙ (3). 1. *Який неможливо або важко виміряти; неосяжний, безмежний* (1). „Плідних земель **безмірні**

там простори, Буйні пасовиска, лісисті гори. У горах повно звірів, диких кіз; Один там буйвол тягне з сіном віз” (До Бразилії, I, 27).

2. *Перен. Надвичайно сильний, глибокий (про почуття)* (1). 3 **безмірної** покори спала все В тісній, вохкій, вонючій халабуді; 3 хозяйського стола що впало, се Було єї поживою по труді (Легенди, IV, 13).

3. *Перен. Дуже високий (про ціну)* (1). То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій лежало стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс. А в смолянній лежали гарні перли, І пахощі, і дороге каміне **безмірної** ціни (Притчі, VIII, 26).

• *Одн. Р. безмірної* 2. Легенди, IV, 13; 3. Притчі, VIII, 26; *Мн. Н. безмірні* 1. До Бразилії, I, 27.

БЕЗНОГИЙ (1). *Який втратив ногу.* Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що від землі лиш відросли, й дідів, Що до землі вже хиляться, сліпих, Кривих, **безногих** і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 122).

БЕЗОДНЯ (3). *Глибоке провалля, прірва* (2). Бачить чоловік, Що зо стіни **безодні**, зо стрімкого Скального обриву худа берізка В щілині виросла й вершок зелений Понад **безодню** к сонцю піднімає (Притчі, I, 11, 14). // *Безмежний простір; безмірна глибина* (1). „Здоров був, царю!” – став пастух казати. – „Не може твій покірний селянин Снідати с тобою. Се йому не слід”. „Не може? – скрикнув цар. – З яких причин?” „Бо запросив

мене на свій обід Ще старший цар від тебе, цар **безодні**, Цар неба і землі, цар на весь світ” (Притчі, XI, 20).

• **Одн. Р. безодні** Притчі, I, 11; XI, 20; **З. понад безодню** Притчі, I, 14.

БЕЗОРУЖНИЙ (1). *Який не має при собі зброї. Як від лютого татарина, Що шаблюкою маха, Всі тікають безоружні, Так тікай ти від гріха* (Паренетікон, XXV, Строфа 27–3).

БЕЗПЕЧНИЙ (1). *Який не містить небезпеки; надійний.* „Ну, ну, ходи, небоже, скрийся тут! А трупа десь я впру в **безпечний** кут” (Притчі, V, 60).

БЕЗПЕЧНІЙШИЙ (1). *Вищ. ст. до безпечний. Який найбільш гарантований від небезпеки.* Хто сам себе опанував, Найтяжшу річ він доконав; Хто сам себе оберіга, Той **безпечніший** від усіх (Паренетікон, IX, 12).

БЕЗПРЕДМЕТНО (1). *Без певних підстав.* Я не люблю **безпредметно** тужити, Ні шуму в власних слухати вухах; Поки живий, я хочу справді жити, А боротьби життя міні не страх (Поклони, VI, 9).

БЕЗРАДНИЙ (1). *Неспроможний своїми силами справитися з чим-небудь; безплічний.* „Смілий у мріях, у вірі беззглядний, В дійсності, наче дитина, **безрадний**. Ані порадитись, ні побалакати, – Знав він лиш гнуться, та жебрать, та плакати” (До Бразилії, IV, 22).

БЕЗСМЕРТЄ (4). *Вічне життя.* І ждуть [буддисти] собі **безсмертя**, І мруть один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнушим і голодним І ждуть того листочка – Ніяк не відірветься! І ждуть, і мруть в тій вірі, Що хтось його дождеть-

ся (Притчі, II, 21). „Коли любиш мене, мое сонце ясне, Дасть **безсмертє** обом нам зерно те дрібне. А не любиш... – урвав. – Кого хочеш люби! Ось тобі сей горіх! Що захочеш – роби!” (Легенди, VI, 5–12). Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до **безсмертя** дійти? (Легенди, VI, 6–2). „Вічно жить молодій, а без него? О, ні! Краще він хай живе, дасть **безсмертє** й міні!” (Легенди, VI, 6–10).

• **Одн. Р. безсмертя** Притчі, II, 21; до **безсмертя** Легенди, VI, 6–2; **З. безсмертє** Легенди, VI, 5–12; VI, 6–10.

БЕЗСМЕРТНИЙ (1). *Який живе вічно, ніколи не вмирає.* „Вічно жить! Молодим! Справді, божеський дар!” І великим, **безсмертним** почув себе цар (Легенди, VI, 5–2).

БЕЗТЯМНИЙ (1), **БЕСТЯМНИЙ** (1). *Який утратив розум* (1). „Таку малесенькую пробу, Як ти йому в тім раю дав, І тої не вдержав, **безтямний**, І волю він твою зламав!” (Легенди, I, 11). // *Який утратив самовладання* (1). „Прошайте, судді!” – „Стій”, – ревнули Арот **бестямний** і Марот, На неї кинулись, мов звіри, Насильно йій [Астартє] заткали рот (Легенди, I, 110).

• **Одн. Н. безтямний** Легенди, I, 11; **бестямний** Легенди, I, 110.

БЕЗУМСТВО (1). *Нерозсудливий, безглуздий вчинок.* Та ось сумніви в серці повстали страшні: „Вічно жить – молодим – ну, пощо се міні? Чи вертати у світ, де панує борба? Чи ось тут вічно жить? Се ж **безумство** хіба!” (Легенди, VI, 2–10).

БЕЗЦІННИЙ (2). *Якому не можна скласти ціни; дуже цінний, дуже дорогий.*

Вона [мудрість] магнет посеред моря, Найвисший скарб, **безцінний** дар, Огнище тепле в студінь горя, Холодна тінь під страстей сквар (Паренетікон, VIII, 10). „О богине, прости! Я згрішив, бачу сам! Та **безцінний** твій дар комусь іншому дам” (Легенди, VI, 2–12).

• **Одн. Н. безцінний** Паренетікон, VIII, 10; Легенди, VI, 2–12.

БЕЗЧЕСНО (1). *З порушенням вимог честі; нечесно.* Хоч хто і сто літ проживе **Безчесно**, непоздержливо, – Волів би день один прожить У чесноті, в думках святих (Паренетікон, X, 2).

БЕРЕГТИ (2). 1. *Не допускати втрати, зберігати цілим* (1). **Бережи** масток про чорну годину, Та віддай масток за вірну дружину (Паренетікон, XXV, Строфа 12–1).

2. *Оберігати когось від чогось* (1). А себе найбільше **бережи** без вину; Та віддай майно і жінку й себе за Україну (Паренетікон, XXV, Строфа 12–3).

• **бережи 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 12–1; 2. Паренетікон, XXV, Строфа 12–3.

БЕРІЗКА (4). *Змени. Білокоре листяне дерево із тоненьким довгим гіллям.* Бачить чоловік, Що зо стіни безодні, зо стрімкого Скального обриву худа **берізка** В щілині виросла й вершок зелений Понад безодню к сонцю піднімає (Притчі, I, 12). Не довго думаючи, він чепився За ту **берізку**; держачись руками За пень єї, повис над гирлом темним, Аж поки, бовтаючи там ногами, На щось твердого крихту не оперся (Притчі, I, 16). А втім – о диво! На гильках **берізки** Побачив той нещасний чоловік Гніздо чмелів (Притчі, I, 61). А та **берізка**, за яку вчепившись, Міркуємо спастися від заглади, – Се людська

пам'ять – щира, та коротка (Притчі, I, 97).

• **Одн. Н. берізка** Притчі, I, 12; I, 97; **Р. берізки** Притчі, I, 61; **З. за берізку** Притчі, I, 16.

БЕСТІЯ (1). *Дикий звір.* * У порівн. Пріє в спеці Львів, неначе Сіра **бестія** безвісна; Шум его гуде, неначе Колискова дивна пісня (Поклони, VIII, 14).

БЕСТЯМНИЙ див. **БЕЗТЯМНИЙ**.

БЕШТЕФРАНТИ (1). *Вигадки.* – Мудрий ти на **бештефранти**! А чому ж ота Уріжська ходить та голосить? Чень же Се не добро віщує? (По селах, X, 244).

БИ (23), **Б** (15). *Част. 1. Уживається для творення дієслівних форм умовного способу* (26). Якби само велике страждане Могло тебе, Україно, відкупити, – Було **б** твоє велике пануванє, Нікому **б** ти не мусила вступити (Поклони, V, 3, 4). Якби могучість, щастє і свобода Відмірялись по мірі крови й сліз, Пролитих з серця і з очей народа, – То хто **б** с тобою супірництво зніс? (Поклони, V, 8). Оттак і той, що наложив печать На серце: сам, без дружної розмови Жис для себе – хоч **би** був не знать Як чесний, не приблизиться на п'ядь До Бога без любови (Паренетікон, I, 8). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те йїх слав у поле князь?” І, гордуючи простацьким криком, Сам лишився **б** в гордошах марних І попався **б** ворогам у руки, – Чи не був **би** се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 18, 19, 20). Хоч хто і сто літ проживе Безчесно, непоздержливо, – Волів **би** день один прожить У чесноті, в думках святих (Паренетікон, X, 3). Хоч хто і сто літ проживе, Без розуму блукаючи, – Волів **би**

день один прожить У розумі, в думках святих (Паренетікон, X, 7). Хоч хто і сто літ проживе Ліниво, без енергії, – Волів **би** день один прожить У праці, в чеснім змаганю (Паренетікон, X, 11). Хоч хто і сто літ проживе, Про почин і кінець не дба, – Волів **би** день один прожить І тямить почин і кінець (Паренетікон, X, 14). Хоч хто і сто літ проживе, Премудрости не знаючи, – Волів **би** день один прожить, Пізнавши праведний закон (Паренетікон, X, 19). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів **би** віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 13). Добру науку приймай, Хоч йійі і від простого чуеш; Злої ж на ум не бери, Хоч **би** й святий говорив (Паренетікон, XXV, Строфа 5–4). Хоч **би** й мертвого міг гнівливий воскресить, То Бог його за гнів его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–1). Хоча **б** ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все ж ти на вічне жите не доспів, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон, XXV, Строфа 33–1). „А ви **б**, міркуєте, вдержали?” – Господь до ангелів прорік. „Ах, Господи! – Арот аж скрикнув, – Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 13). Хоч в бруді й вохкості жила, як звір, Та чистоту над все вона любила; З таких річей обчищувала двір, Котрих ніхто не взяв **би** і на вила (Легенди, IV, 20). – Не бійсь, дурний! Якби, хранны Боже, вовк, То коні **би** самі дали нам знати: Зафоркали **б** і

збились **би** до купи (По селах, X, 94, 95). – От покаяніє! Най Бог боронить! – Я **б**, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єі голосіне почув (По селах, X, 170). – І я гадаю, братя, що москаль **би** Нам кривди не зробив (По селах, X, 187). Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство Пішло: москаль **би** все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 192). Гадаєте, що Бог про теє дбає, Чи там сто люда заб’ють або двісті, Чи хлоп о три дни більш робити буде? Якраз Господь перед таким **би** ділом Знаки такі нам посилав! (По селах, X, 256). Було **б** нас більш померло, бо якась На нас італьяська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать йіх, аж йім вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 45).

2. *Уживається для означення бажаності або можливості здійснення дії, вираженої дієсловом* (9). Мій синку, ти **би** менш балакав, Сам над собою менше плакав, На долю менше нарікав! (Поклони, II, 1). Дурний, хто, помилок лякаючись, Не сміє братися до діла, – Так, як **би** я не йів, лякаючись, Щоб кришка в голосницю не влетіла (Паренетікон, XXV, Строфа 8–3). Хоч **би** все небо папером було, Хоч **би** все море чорнилом було, Зорі **б** на пера всі перекувать, Ангели **б** сіли там пір’єм писать, То не списали **б** – так мудрий прорік – Мудрости божої ввік (Паренетікон, XXV, Строфа 40–1, 2, 3, 4, 5). А обік него кум сидить І Пазюку в лице глядить, В очах его читати **б** рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II, 27). – А про що ж **би** мала Війна вестися? – Ні про що! Й війни Ніякої не буде! (По селах, X, 230).

3. *Уживається для виразу у ввічливій, м'якій формі прохання, пропозиції* (3). „Ні, татку, – мовив син, – з моїх друзяк Піде за мене кожний хоч на гак!” Всміхнувся отець. „Щасливий, синку, ти, Та я **би** радив пробу навести” (Притчі, V, 26). Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли **б** вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 190). – Ой, певно, що **би** треба Твердої тут, московської руки! (По селах, X, 195).

● **б 1.** Поклони, V, 3; V, 4; V, 8; Паренетікон, IV, 18; IV, 19; XXV, Строфа 33–1; Легенди, I, 13; По селах, X, 95; X, 170; До Бразилії, V, 45; **2.** Паренетікон, XXV, Строфа 40–3; XXV, Строфа 40–4; XXV, Строфа 40–5; По селах, II, 27; **3.** По селах, X, 190; **би 1.** Паренетікон, I, 8; IV, 20; X, 3; X, 7; X, 11; X, 14; X, 19; XXII, 13; XXV, Строфа 5–4; XXV, Строфа 32–1; Легенди, IV, 20; По селах, X, 94; X, 95; X, 187; X, 192; X, 256; **2.** Поклони, II, 1; Паренетікон, XXV, Строфа 8–3; XXV, Строфа 40–1; XXV, Строфа 40–2; По селах, X, 230; **3.** Притчі, V, 26; По селах, X, 195.

БИСТРИЙ (1). *Який дуже швидко тече.* „Послухайте, судді правдиві, – Вона розсудливо рекла, – З мойого саду **бистра** річка На млин сусідови текла (Легенди, I, 39).

БИСТРО (1). *Швидко.* Серед болю в постелі підводиться цар, І побожно цілує чудовний той дар, І в тріскучий огонь із пахучих полінь Чудодійний горіх **бистро** кидає він (Легенди, VI, 9–4).

БИТИ (5). **1.** *Стукати, ударяти по чому-небудь, об щось* (1). Пазюк о стіл **б'є** кулаком. „Чи дармо в тебе я дяком? Не штука то мій глас хвалить! Кажі горівки ще долить!” (По селах, II, 37). * *Образно* (1). Три дні й три ночі вітер **бив** Судно по Чорнім морі; Вже думав цар: „Скінчився світ, Погасло сонце й зорі” (Легенди, V, 69).

2. *Перен. Завдавати страждання кому-небудь* (1). Обрубане дерево знов зеленіє, І місяць із серпа знов повний стає; Се бачучи, чесні не тратьте надії, Хоч доля гнівная вас гонить і **б'є** (Паренетікон, XXV, Строфа 3–4).

3. *Позбавляти життя, убивати когонебудь* (1). Тут по лісах блукають дикі люде, **Б'ють** наших і йдять. І нам те, мабуть, буде (До Бразилії, V, 88).

4. *Перен. Трясти, трусити (про сильне діяння хвороби)* (1). Все розповів: як нас тут трясця **б'є**, Як відьма нічу кров жіночу п'є, Що тут дітей без корму сохне й плаче, Як з відьмою король у гречку скаче... (До Бразилії, V, 57).

● **б'є 1.** По селах, II, 37; **2.** Паренетікон, XXV, Строфа 3–4; **4.** До Бразилії, V, 57; **б'ють 3.** До Бразилії, V, 88; **бив 1.** *образно* Легенди, V, 69.

БИТИСЬ див. **БИТЬСЯ**.

БИТЬСЯ (2), **БИТИСЬ**. (1). **1.** * *У сполуч. битись об поли руками – виявляти збентеження, здивування, розгубленість із певного приводу* (1). Слухає народ, Об поли **б'єсь** руками. Аж нараз Одна вдова як не заломить руки Над головою, як не заголосить: „Я-яй! Я-яй!” Так протяжно, так страшно, Мов за покійником (По селах, X, 139).

2. *Воювати, боротися проти когонебудь за щось.* * *Образно* (1). Не дове-

лось героїським боєм **биться**, Ломаться звільна мусів, ржою вкритися – Cosa perduta! (Поклони, I, 13).

3. Кидатися, метатися. * *Образно* (1). „Вічно жить у борні! **Биться** в сітях брехні! День за днем! День за днем! Без кінця! Ні, ох, ні!” (Легенди, VI, 8–5).

• **биться 2.** *образно* Поклони, I, 13; **3.** *образно* Легенди, VI, 8–5; **б'єсь 1.** *у сполуч.* По селах, X, 139.

БИЧ (1). *Перен. Кара, покарання.* Та Бог наслав на тую злюку **бич**: Попавсь нам лепський русначок-паніч, Списав він лист від нас, слізми облитий, До їх там королеви Маргарити (До Бразилії, V, 53).

БИГ див. **БОГ**.

БИГМЕ (1). *Виг. Уживається для заповнення в чомусь.* „Як на сповіди! Отче... Та взяв чи не взяв, **А бігме**, що нерушані вчора віддав. І присягну, най встиду між хлопством не маю” (По селах, IX, 20).

БИГТИ (7). **1.** *Прискорено пересуватися на ногах; рухатися, швидко переставляючи ноги* (3). Два йїздці були раз: митар І вельможний фарисей; До мети взялися **бігти**. Хто допаде? Той чи сей? (Притчі, VII, 3). Вже й не думає цар, до Роксани **біжить**: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жить!” І сказав йїй усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–7). Кум почув се, весь дрижить, Мов опечений **біжить**: „Змилуйтеся, діду! Я вас до хреста довів Та й пішов вісьта домів! Присягати піду!” (По селах, III, 20). // *Утікати* (3). Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба Поваги й блиску від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі благаю з неба, Щоб з горя й голоду не **бігли** геть під тебе Твої

найліпшіі сини (Поклони, III, 9). Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І **біжить** до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик йїх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 7). Бачили мури Любляни та Реки, Як з свого краю **біг** русин навтеки (До Бразилії, IV, 4).

2. *Перен. Швидко текти* (1). Не піднімається рука списать Усі оті нечувані знушаня; Та слъози щирії з очей **біжать** І рвуться з серця щирії зітханя (Легенди, IV, 51).

• **бігти 1.** Притчі, VII, 3; **біжить 1.** Легенди, VI, 5–7; По селах, III, 20; // Паренетікон, IV, 7; **біжать 2.** Легенди, IV, 51; **біг 1.** // До Бразилії, IV, 4; **бігли 1.** // Поклони, III, 9.

БИДА (7). **1.** *Нещаслива пригода, подія, що завдає кому-небудь страждання; нещастя, лихо* (3). Явився друг. „Се що тебе жене?” „Я чоловіка вбив! Сховай мене!” Та сей, не відчиняючи воріт, Сказав: „Тікай! Чи ще мене й мій рід Ти хочеш у тяжку **бїду** вплескати?” (Притчі, V, 41). „Добре, сину! Присягу тобі проведу. Та гляди, щоб не впав ти в велику **бїду**! Бо присяга страшна!” (По селах, IX, 15). До моря ми добрались без **бїди**, Лиш що до нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авїза (До Бразилії, V, 33). // *Несприятливі, важкі умови, труднощі, неприємності* (2). Та хто з **бїди** в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се

менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 3). Аж ось Пазюк промовив: „Тут! На розі хрест, с тернами тин... Тут в хаті мій драбуга син. Го-го, то злодій, зна **бїду!**” (По селах, II, 93).

2. У знач. присудк. сл. *Лихо, нещастя з кимсь* (2). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічу йди с тим до друзяк своїх. „Скажи: „**Бїда!** Я чоловіка вбив!” Проти, щоб захистив тебе і скрив. Своїх так пере-пробуй, а потім Застукай і в мойого друга дїм” (Притчі, V, 29). Піп плечима стиснув: „То, небоже, **бїда!**” А Пазюк молодий хитро так повіда: „У неділю на хрест і на слово святе Перед всіми людьми я присягну на те, Що татуньових грошей не маю” (По селах, IX, 9).

● *Одн. Н. бїда 2.* Притчі, V, 29; По селах, IX, 9; *Р. без бїди 1.* До Бразилії, V, 33; *з бїди 1.* Паренетікон, XXII, 3; *3. бїду 1.* По селах, II, 93; *в бїду 1.* По селах, IX, 15; *у бїду 1.* Притчі, V, 41.

БІДАЦТВО (1). *Збірн. Біднота.* Два панки йдуть попри них. На дітей блїдих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку. Відвернувся один панок і зітхає: „От **бїдацтво!**” Другий же за ним крок в крок Покликає: „То лайдацтво!” (До Бразилії, III, 6).

БІДНИЙ (10). **1.** *Який живе в нужді, нестатках; убогий; протилежне багатий* (1). Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На **бїдний** люд” (По селах, X, 194). // У знач. ім. **бїдний.** Убога людина, бїдняк (7). Чи то дуже чесно всю ніч в темній хаті Горячо молитись, к Богу

припадати, Поки там під тином з голоду та стужі Умирають **бїдні**, зойкають недужі? (Паренетікон, III, 14). Отрута є зле вивчена наука, Отрута є нестравлена йїда; Для **бїдних** трута – взаїмна порука, Старому трута – жінка молода (Паренетікон, XXV, Строфа 17–3). Мов звіря дикого з оселі, Так кривду з-між людей женуть, Розсуджують царів і **бїдних** І з шляху правди не схибнуть (Легенди, I, 27). Голод вибух в перськїм краю: В найбогатших городах **Бїдні** з голоду вмирають По бульварах і садах (Легенди, II, 3). І указ сей чудо справив: Хоч як хліб подорожів, **Бїдний** все мав хліб і страви, А богач не зубожів (Легенди, II, 23). І [*Сень*] враз промовив: – Е, яка там річ За нами впоминатись москалеви? Що ми йому, чи сват, чи брат який? А мислите, що в него мало й своїх Панів і **бїдних**? (По селах, X, 229). Най Бог його за се благословить, Що не цуравсь до **бїдних** загостить. У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять (До Бразилії, I, 10).

2. *Який викликає співчуття; нещасний* (2). Ось Пазюк молодий у попа, небо-рак, Кладе п'ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде все село. – **Бїдний** кум через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах, IX, 7). Небо італьське, блакїтне, погїдне, Бачило бруд наш, пригноблене **бїдне** (До Бразилії, IV, 10).

● *Одн. Н. бїдний 1.* // у знач. ім. Легенди, II, 23; **2.** По селах, IX, 7; **3.** (на) **бїдний 1.** По селах, X, 194; **бїдне 2.** До Бразилії, IV, 10; *Мн. Н. бїдні 1.* // у знач. ім. Паренетікон, III, 14; Легенди, II, 3; *Р. бїдних 1.* // у знач. ім. По селах, X, 229; *для бїдних 1.* // у знач. ім. Паренетікон, XXV, Строфа 17–3; *до бїдних 1.* // у знач. ім. До Бразилії, I, 10; **3. бїдних 1.** // у знач. ім. Легенди, I, 27.

БІДНІСТЬ (2). *Стан матеріальної незабезпеченості, брак засобів для існування.* Я з п'ющими за пліт не виливаю, З ійдцями йім, для бійки маю бук, На празнику жита не позіваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони, VI, 24). Молодість у бідности – Без мами дитина, Старість у бездітности – То гірка година (Паренетікон, XXV, Строфа 37–1).

● *Одн. М. в бідности* Поклони, VI, 24; у бідности Паренетікон, XXV, Строфа 37–1.

БІЙ (4). 1. *Сутичка ворожих військ або озброєних груп* (1). Ти сто людей побив у бою І тим пишаєшся, герою? Ось сей лиш власну пристрасть поборов, І над тобою він горою (Паренетікон, XXV, Строфа 38–1).

2. *Перен. Змагання, боротьба за що-небудь* (3). З яким же запалом я йшов до бою! Як рвалася вперед душа вітхнута! Горіло серце чистою любовою!.. І що ж здобув? Лишив що за собою? (Поклони, I, 6). Не довелось геройським боєм битися, Ломаться звільна мусів, ржою вкриться – *Cosa perduta!* (Поклони, I, 13). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 8).

● *Одн. Р. бою* 2. Паренетікон, XXII, 8; до бою 2. Поклони, I, 6; О. боєм 2. Поклони, I, 13; М. у бою 1. Паренетікон, XXV, Строфа 38–1.

БІЙКА (1). *Взаємне завдання ударів, побоїв.* Я з п'ющими за пліт не виливаю, З ійдцями йім, для бійки маю бук,

На празнику жита не позіваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони, VI, 22).

БІК (4). 1. *Місце, місцевість, що лежить не посередині, а збоку від кого-небудь* (2). Село шумить, село гуде, Пазюк з шинку додому йде, При ньому кум, мов в'юн той, в'есь, А свідки йдуть то вскісь, то вскльсь. **Боками** йдуть, пісень ревуть (По селах, II, 89). „Я по Галичині вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-свому; Що я тут був, не говоріть нікому! Жандармам особливо і попам Не зраджуйтеся, бо буде лихо вам” (До Бразилії, I, 42). * *У сполуч. з усіх боків – звідусіль; зусібіч* (1)... Сей чоловік, брати, – то кождий з нас. Жите важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх боків усе нас оточують, Як того мужа, що там в балці висів” (Притчі, I, 86).

2. *Перен. Певний напрям, спрямування* (1). Замовкли всі й понурились. Так нагло Звернув розмову Сень на другий бік (По селах, X, 271).

● *Одн. 3. на бік* 1. До Бразилії, I, 42; 2. По селах, X, 271; *Мн. Р. з боків* 1. у сполуч. Притчі, I, 86; *О. боками* 1. По селах, II, 89.

БІЛИЙ (2). *Який має колір крейди, молока; протилежне чорний.* А миши, чорна й біла, – день і ніч, Що ненастанно вік наш підгризають (Притчі, I, 91). І зв'язану на дереві розтягли, І острый ніж у білі груди вбили, На встид одержу з неї всю зняли, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди, IV, 38).

● *Одн. Н. біла* Притчі, I, 91; *Мн. 3. (у) білі* Легенди, IV, 38.

БІЛИЛА (1). *Біла речовина, що застосовується як косметичний засіб для фар-*

бування обличчя. Ось у строях, **білилах**, рум'янах ціла, В Олександрів покій куртізана вийшла (Легенди, VI, 7–7).

БІЛТИСЯ (1). *Виділятися білим кольором; виднітися (про що-небудь біле)*. Руські зітхання й стогнання лунали Там, де Понтеби **біліються** скали (До Бразилії, IV, 6).

БІЛЬ (6). *Відчуття фізичного страждання* (5). Ти ще тріпаєшся, серце? **Болі**, ще ви не заснули? Адже ж все пропало марно! Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 34). Для **болю** дужшого велів Солити свіжу рану, Та тим ще злість не наситив Мучительську, погану (Легенди, V, 57). Олександр у **болях** жорстоких лежав І в руці своїй плід чудодійний держав (Легенди, VI, 8–1). Серед **болю** в постелі підводиться цар, І побожно цілує чудовний той дар, І в тріскучий огонь із пахучих поліп Чудодійний горіх бистро кидає він (Легенди, VI, 9–1). І здавалось, що вже **біль** не так люто палив, Мовби в збурену кров охолоди налив. Прояснів его ум, серце збулось химер, А в опівніч саму Олександр умер (Легенди, VI, 9–5). // *Відчуття душевного, сердечного страждання* (1). Що в мойій пісни **біль**, і жаль, і туга – Се лиш тому, що склалось так житя. Та є в ній, брате мій, ще нута друга: Надія, воля, радісне чутя (Поклони, VI, 5).

● **Одн. Н. біль** Легенди, VI, 9–5; Поклони, VI, 5; **Р. для болю** Легенди, V, 57; **серед болю** Легенди, VI, 9–1; **Мн. М. у болях** Легенди, VI, 8–1; **Кл. болі** Поклони, VIII, 34.

БІЛЬШ (7), **БІЛЬШЕ** (3). *Присл. 1. Вищ. ст. до багато* – у великій кількості; *протилежне мало* (3). Гнів – се огонь. Чим **більше** дров кладеш,

Тим ярче полум'я лютує ясне; А перестань докидувати дров, Як стій загасне (Паренетікон, VII, 1). Гадаєте, що Бог про теє дбає, Чи там сто люда заб'ють або двісті, Чи хлоп о три дни **більш** робити буде? (По селах, X, 255). Було б нас **більш** померло, бо якась На нас італська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать їх, аж їм вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 45). * *У сполуч.:* а) **більш як** – *понад* (1). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає їх вже **більш** як трицять літ. Так от вони у него й ночували, І він їм много повідав з книжок (По селах, X, 342); б) **більш нічого** – *та й усе; і тільки* (1). Боргує нам уряд, покіль до свого, Курузи, бульбу, сіль – і **більш** нічого (До Бразилії, V, 12).

2. *У реченнях із запереченням не вживається у знач. після цього, надалі* (3). І мовить птах: „Не жалуй За тим, чи зле, чи гоже, Що сталось раз і **більше** Відстатися не може” (Притчі, IX, 23). Стрілець подумав: „Правда! За тим жаліть не гоже, Що сталось раз і **більше** Відстатися не може” (Притчі, IX, 27). Сова у лісі заскиглила – цур їй! І **більш** не чуть нічого, тільки мірно Дзеленькають залізним путом коні Та хрупають траву росисту (По селах, X, 75).

3. *Уживається у складених формах вищ. ст. прикм.* (2). „**Більш**, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оруже – жіноча краса. Тільки мудрість, наука і старші літа Подають проти неї міцного щита” (Притчі, IV, 3). „**Більш**, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оруже – жіноча краса. Ані мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї міцного щита” (Притчі, IV, 44).

• **більше 1.** Паренетікон, VII, 1; 2. Притчі, IX, 23; IX, 27; **більш 1.** По селах, X, 255; До Бразилії, V, 45; *у сполуч.* По селах, X, 342; До Бразилії, V, 12; 2. По селах, X, 75; 3. Притчі, IV, 3; IV, 44.

БІЛЬШЕ див. **БІЛЬШ**.

БІЛЬШИЙ (2). *Вищ. ст. до великий. 1.* Значний своїми розмірами, величиною (1). „А потім забажав ти Мене дістать ще раз і просьбою вернути Назад минулий час. А чом? Бо несуразним Повірів ти словам, Що в мні є перла, **більша** Удвоє, ніж я сам” (Притчі, IX, 91). 2. *Який має чималу силу прояву* (1). Годуй гадюку молоком, У неї буде **більша** йідь; Роби добро лихому – він Тебе вмотає гірше в сіть (Паренетікон, XV, 2). • **Одн. Н. більша 1.** Притчі, IX, 91; 2. Паренетікон, XV, 2.

БІЛЯВИЙ (1). *Який має білувате забарвлення.* Що за притчина? Глядить: дві миши, Одна **білява**, друга чорна, пильно, Запопадно, і ненастанно, й прудко Гризуть коріне того деревця, Лапками землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 28).

БІС (2). * *У сполуч. у (в) біса – уживається для емоційного спростування чи заперечення чогось.* Не паразит я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки й дума про процент, А для пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який же я у **біса** декадент? (Поклони, VI, 28). „Почекай же!.. Де та в **біса** Грушка при причілку? В мене є верба. Все одно, Заглянемо в щілку” (По селах, VII, 21). • **Одн. Р. в біса** По селах, VII, 21; у **біса** Поклони, VI, 28.

БЛАГАТИ (6). *Наполегливо, невідступно, ласкаво просити.* Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба Поваги й блиску від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі **благаю** з неба, Щоб з горя й голоду не бігли геть від Тебе Твої найліпшії сини (Поклони, III, 8). „Аглас, **благаю**, молю! Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок вволи волю мою, – Чого хоч, зажадай, я для тебе зроблю!” (Притчі, IV, 15). Швиденько зсів з коня могучий цар і підійшов до них [*аскетів*], і поклонився Йім до землі, і цілував їх ноги, **Благаючи** благословенства в них (Притчі, XII, 9). Сусід мене с слізми **благас** На млин пустити воду знов, Бо се ж увесь его прожиток, Єго й дітей, п’ятьох голов (Легенди, I, 45). А як старий скінчив свій спів, То кум несміло річ повів: „Спасибі, кумцю, вам за глас! Та щиро я **благаю** вас, Вділіть ту позичку міні, – Я все віддам уосені” (По селах, II, 34). „Та, кумцю, змилуйтесь-бо раз, Най дармо не **благаю** вас!” (По селах, II, 78).

• **благаю** Поклони, III, 8; Притчі, IV, 15; По селах, II, 34; II, 78; **благас** Легенди, I, 45; **благаючи** Притчі, XII, 9.

БЛАГОСЛОВЕНСТВО (1). *Побажання кому-небудь добра, благодаті.* Швиденько зсів з коня могучий цар і підійшов до них [*аскетів*], і поклонився Йім до землі, і цілував їх ноги, **Благаючи** благословенства в них (Притчі, XII, 9).

БЛАГОСЛОВИТИ (1). *Обдарувати благами (про Бога).* Най Бог його за се **благословить**, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять (До Бразилії, I, 9).

БЛАГОСЛОВЛЯТИ (1). *Прославляти.* Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще

треба Поваги й блиску від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі благаю з неба, Щоб з горя й голоду не бігли геть від Тебе Твої найліпші сини (Поклони,III,6).

БЛАЖЕННИЙ (1). *Щасливий*. „І мовив Масаб: „Отсе місце **блаженне** Мармуром блискучим хай буде вмоцнене!” І ось, мов жива, на сьому мармурі його голова” (Легенди,III,33).

БЛАКІТНИЙ (1). *Небесно-голубого кольору*. Небо італійське, **блакитне**, погідне, Бачило бруд наш, пригноблене бідне (До Бразилії,IV,9).

БЛИЖНІЙ (1). *У знач. ім. Про всяку людину стосовно до іншої*. Хто має мудрість, а з неї **Ближнім** не хоче вділити, Той має скарб многоцінний, В міх шкуратяний зашитий (Паренетікон,XXV,Строфаб–2).

БЛИЗЬКИЙ (3). 1. *Який знаходиться на невеликій відстані; протилежне далекий* (1). І пурхнула пташина, На **близькій** гильці сіла І, до стрільця звернувшись, Таке йому повіла [...] (Притчі,IX,50).

2. *Який незабаром настане, здійсниться* (2). Бог їй [жінці] так казав Плачем і криком грішному народу Оголосити **близький** суд страшний (По селах,Х,328). „Моліться, – каже, – люде! **Близький** час! П’ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде допасати – ждять, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах,Х,345).

• *Одн. Н. близький* 2. По селах,Х,345; 3. *близький* 2. По селах,Х,328; *М.* (на) **близькій** 1. Паренетікон,XXV,Строфаб–2.

БЛИЗЬКО (1). *Який перебуває не невеликій відстані; недалеко; протилежне далеко*. Не було Часу вертатись, не було де скритись, А звір вже **близько** (Притчі,I,10).

БЛИМАТИ (1). *Світитися тьмяним нерівним світлом*. Оповите мглою Дріма Підгір’є. Лиш де-де в хатах Ще світло **блима** (По селах,Х,5).

БЛИСК (1). *Перен. Багатство, розкіш, пишнота*. Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба Поваги й **блиску** від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі благаю з неба, Щоб з горя й голоду не бігли геть від Тебе Твої найліпші сини (Поклони,III,7).

БЛИСКУЧИЙ (2). *Який дає блиск; блискучий, сяючий*. І, строго глянувши на них, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове! Назверх коштовна, гарна та **блискуча**, Внутрі ж у вас незгода, гніль і зрада” (Притчі,VIII,32). „І мовив Масаб: „Отсе місце блаженне Мармуром **блискучим** хай буде вмоцнене!” І ось, мов жива, на сьому мармурі його голова” (Легенди,III,34).

• *Одн. Н. блискуча* Притчі,VIII,32; *О. блискучим* Легенди,III,34.

БЛІДИЙ (3). *Без рум’янцю; позбавлений природного кольору (про обличчя)*. Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим двором раз йїхав через місто І вздрів аскетів двох – худих, **блідих**, В одежах із кори та бур’яну (Притчі,XII,4). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, **блідих**, аж серце рвесь, Зів’ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії

фанти Навалені під ними і при них, На лицях слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 12). Два панки йдуть попри них. На дітей **блідих** громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку (До Бразилії, III, 2).
 • **Мн. З. блідих** Притчі, XII, 4; До Бразилії, II, 12; (на) **блідих** До Бразилії, III, 2.

БЛУД (1). *Статева розпуста*. І який пожиток від йіди здержатся, А на **блуд** і здирство пильно поспішається? (Паренетікон, III, 6).

БЛУКАТИ (7). *Ходити без певної мети і напрямку* (5). Хоч хто і сто літ проживе, Без розуму **блукаючи**, – Волів би день один прожить У розумі, в думках святих (Паренетікон, X, 6). Мороз був лютий, сніг і завірюха, По вулиці голодний пес **блукав**: Обмерз, продрог, – здаєсь, лиш пушка духа, Надармо страви й захисту шукав (Притчі, VI, 2). Шандар і начальник рушають на слідство, Соток Пазюкових шукати. Трясли вже у кума, трясуть ще сусідство, Стайні, і стодоли, і хати. І свідків питають, мов в п'їтьмі **блукають**, А грошей нема та й нема (По селах, VIII, 17). І день, і ніч **Блукає** по полю, до хат не йде, І все кричить, голосить, плаче й стогне (По селах, X, 167). Тут по лісах **блукають** дикі люде, Б'ють наших і йідають. І нам те, мабуть, буде (До Бразилії, V, 87). // *Їздити по світу, часто змінюючи місце перебування* (2). Ворог батько, ворог мати, Що не вчили сина! І піде він в світ **блукати**, Як та сиротина (Паренетікон, XIX, 3). „Ще рік міні **блукати** по землі, Бо завзялись на мене сили злі” (До Бразилії, I, 13).
 • **блукати** // Паренетікон, XIX, 3; До Бразилії, I, 13; **блукає** По селах, X, 167;

блукають По селах, VIII, 17; До Бразилії, V, 87; **блукав** Притчі, VI, 2; **блукаючи** Паренетікон, X, 6.

БЛЯХА (2). *Шматки листового заліза різної форми*. Не мав він дому, ні житла, Лиш сам пісок та скали; Мав плащ один із острих **блях**, Що в тіло повростали (Легенди, V, 39). Він [Пазюк] бороду на руку спер І сиві очі в двері впер, Волосє сивє і густє Лице вкрива єго товстє, А голос дзвінко, мов із **блях**, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 23).

• **Мн. Р. із блях** Легенди, V, 39; По селах, II, 23.

БО¹ (28). *Спол. причини. 1. Приєднує у складнопідрядному реченні підрядну частину причини* (16). Не звикай утертими стежками Йти за другим сліпо, як у дим, **Бо** як стануть пастухи вовками, Треба вівцям пастися й самим (Паренетікон, XXV, Стрoфaл 1–3). І похолolo в того чоловіка На серці, **бо** в тій хвилі лев розжертий Надбїг над пропасть і його побачив, І лютим ревом відгомін збудив (Притчі, I, 35). А мав [цар] с собою много Йіди, та страва в рот йому не йшла, **Бо** він обідать звик серед шумного Кружка жінок і слуг (Притчі, XI, 6). І цар зрадив. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, брате! Будь тут міні як вся дворян громада! Ходи, сїдай зо мною враз снідати, **Бо** не привик я йїсти сам один” (Притчі, XI, 14). Сусід мене с слїзми благає На млин пустити воду знов, **Бо** се ж увєсь єго прожиток, Єго й дітей, п'ятьох голoв (Легенди, I, 47). Скривати тайну царськую Потрібно і конечно, **Бо**, як йїї розпапляєш, Загинєш небезпечно (Легенди, V, 3). Він [Пазюк] у селі над всїх моцар, **Бо** він собі богач-лихвар

(По селах, II, 12). Ось глянь у коршму. За столом Сидить Пазюк, співа псалом, **Бо** він письменний – знай і се! І Бога в серці має все (По селах, II, 17). „Тут мене гадюка йїдж, Як я з вами був сю ніч На гумні, в стодолі!” „Не бреши! – кричить Пазюк, – Гроші тут міні до рук, **Бо** діждеш недолі!” (По селах, III, 36). Попутавши скотину, розложили Огонь, **бо** майка тне (По селах, X, 14). Отак в селі балакали про Сеня, Сміялись з него, хоч усі й любили, **Бо** щирий був, для всякого ввічливий (По селах, X, 56). І хоч нераз подібні вже слова Вони від него [*Сеня*] чули, то проте Тим дужше йїх ударили вони. І не до сміху йїм було, **бо** кождий На собі сам йїх правди досвідив (По селах, X, 275). „Ще рік міні блукати по землі, **Бо** завзялись на мене сили злі” (До Бразилії, I, 14). „Я по Галичині вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-свому; Що я тут був, не говоріть нікому! Жандармам особливо і попам Не зраджуйтесь, **бо** буде лихо вам” (До Бразилії, I, 46). Було б нас більш померло, **бо** якась На нас італійська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать йїх, аж йїм вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 45). А як ми вже на корабель сідали, То панича від нас арештували, Немовбито він ошуканець єсть. Він нам шепнув: „Се злої відьми мєсть! Мовчіть, **бо** пропадете всі дочиста!” (До Бразилії, V, 67).

2. *Уживається на початку речення, яке, вказуючи на причину, розвиває висловлену в попередньому тексті думку* (12). Ти, брате, любиш Русь, За те, що гарно вбрана, – Я ж не люблю, як раб Не любить свого пана. **Бо** твій патріотизм – Празнична одежина, А мій – то труд важкий, Горячка невдер-

жима (Поклони, IV, 17). Не такого посту хоче Бог від нас, Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз. **Бо** який пожиток тілом голод знати, А без добрих вчинків духом умирати? (Паренетікон, III, 3). Хто вином не впиваєсь, Ні м'ясив найїдаєсь, Але сам повен злоби – Чим він ліпший худоби? **Бо** худоба дурна Не коштує вина Ні м'ясив не вживає, Та заслуги не має (Паренетікон, XI, 13). Не може при добрі той жить, Хто хоче злу й добру служить. **Бо**, хтівши догодить обом, Він швидко стане зла рабом (Паренетікон, XXV, Строфа 28–5). Хапайте сквапно краплі ті, брати! **Бо** лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 111). „Адже ж коли почнуть тебе шукать, То де ж підуть насамперед? Сюди! **Бо** знають, що я друг твій! Геть іди!” (Притчі, V, 44). „Ей, та й дурний ти, стрільче, Що дав міні здуриться! А мною ти, небоже, Міг добре поживиться! **Бо** знай, в мойїй утробі – Якби ти знав отсе! – Є перла так велика, Як струсове яйце!” (Притчі, IX, 57). „А потім забажав ти Мене дістать ще раз І просьбою вернути Назад минулий час. А чом? **Бо** несуразним Повірів ти словам, Що в мні є перла, більша Удвоє, ніж я сам” (Притчі, IX, 89). „Здоров був, царю!” – став пастух казати. – „Не може твій покірний селянин Снідать с тобою. Се йому не слід”. „Не може? – скрикнув цар. – З яких причин?” „**Бо** запросив мене на свій обід Ще старший цар від тебе, цар безодні, Цар неба і землі, цар на весь світ” (Притчі, XI, 19). Він [*Пазюк*] буде ще три noci пить І ані centa не платить. О, **бо** Пазюк розумний дід, З кропиви він збирає мід: Він у селі

над всіх моцар, Бо він собі богач-лихвар (По селах, II, 9). „Добре, сину! Присягу тобі проведу. Та гляди, щоб не впав ти в велику біду! **Бо** присяга страшна!” (По селах, IX, 16). Хрест божий з нами! Певно, се була Якась безбожна упириця зла. **Бо** справді, на жінок у тії доби Ударили найгірші хороби (До Бразилії, V, 51).

● **бо**¹ 1. Паренетікон, XXV, Строфа 11–3; Притчі, I, 35; XI, 6; XI, 14; Легенди, I, 47; V, 3; По селах, II, 12; II, 17; III, 36; X, 14; X, 56; X, 275; До Бразилії, I, 14; I, 46; V, 45; V, 67; 2. Поклони, IV, 17; Паренетікон, III, 3; XI, 13; XXV, Строфа 28–5; Притчі, I, 111; V, 44; IX, 57; IX, 89; XI, 19; По селах, II, 9; IX, 16; До Бразилії, V, 51.

БО² (2). *Част. Уживається при дієслівних формах наказового способу.* „Та, кумцю, змилуйтесь-**бо** раз, Най дармо не благаю вас!” (По селах, II, 77). – Побратиме Сеню, Дай тютюну! – Чи бач, який прудкий! Чи я тютюн саджу? – Та не жартуй-**бо**! Тобі господар нині скрутець дав, То уділи! Проклята майка тне, А тютюновий дим – найліпший спосіб На неї (По селах, X, 23).

● **бо**² По селах, II, 77; X, 23.

БОВТАТИ (1). *Махати, хитати туди й сюди.* Не довго думаючи, він чепився За ту берізку; держачись руками За пень єї, повис над гирлом темним, Аж поки, **бовтаючи** там ногами, На щось твердо-го крихту не оперся (Притчі, I, 18).

БОГ (42), **БИГ** (1). 1. *Творець всесвіту, Всевишній* (27). Оттак і той, що наложив печать На серце: сам, без дружньої розмови Жие для себе – хоч би був не знать Як чесний, не приблизиться на п'ядь До **Бога** без любови (Паренетікон, I, 10). Вся чеснота, весь труд его марний, Молитва, піст і жертви всі й тривога, – Все те, мов

пил, розвіє суд страшний! Одна любов з них зробить скарб цінний Перед престолом **Бога** (Паренетікон, I, 15). Не такого посту хоче **Бог** від нас, Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз. Бо який пожиток тілом голод знати, А без добрих вчинків духом умирати? (Паренетікон, III, 1). Чи то дуже чесно всю ніч в темній хаті Горячо молитися, к **Богу** припадати, Поки там під тинном з голоду та стужі Умирають бідні, зойкають недужі? (Паренетікон, III, 12). Глупий! Ти **Бога** здурити гадаєш сим датком мізерним, – Кривда ж твоя наче грім супроти тебе гримить! (Паренетікон, V, 2–9). Серцем молився Мойсей і скорботою духа цілого; І говорив йому **Бог**: „Що так до мене кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що й слова вони не говорять, Але я чую аж тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 3). На двоє сотворено **Богом** вино: Розумним на радість, на згубу дурному; Богацтво – на двоє теж дане воно: На добро милосерним, на згубу скупому (Паренетікон, XXV, Строфа 26–1). Як запорохи чоловік Знести не може у очох, Так гордості в душі людській Не зносить **Бог** (Паренетікон, XXV, Строфа 31–3). Хоч би й мертвого міг гнівливий воскресить, То **Бог** його за гнів его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–2). „Дав **Бог** міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цінуй. Не думай в нім мету жита знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 5). „Я радо, царю, се зроблю, лиш дай Міні поруку певну, незрушиму, Що доживу до завтрішнього дня, І про-

живу всю днину ту, і встигну Сповнити те, що **Богу** винен я” (Притчі, XI, 31). Як согрішив Адам у раї, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „**Боже** батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 5). „Ти наша! Не гадай тікати! Даремно просьб і слів не трать! Ми сильні! З наших рук тебе вже Й сам **Бог** не зможе відібрати” (Легенди, I, 116). В тій хвилі шарпнулась Астарте, Таємне слово про- рекла І щезла разом. З рук насильних Вона до **Бога** утєкла (Легенди, I, 120). Сказала [*Астарте*] **Богови** всю правду. „Гаразд зробила, доню, ти! Іди ж тепер і до схід сонця На небі зіркою світи!” (Легенди, I, 121). Арота ж і Марота к собі Покликав **Бог** і так прорік: „Ну, хлопці, встереглись покуси? Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 126). Думками **Бога** хвалячи, Держав обіт мовчання І ані слова не прорік Від роду до сконання (Легенди, V, 29). Не допустив всесильний **Бог** До крайнього скандалу, Щоб мощі праведника йшли Поганцям на поталу (Легенди, V, 65). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „**Бог** за смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 77). „Нехай вони в великий піст Жиють із тіла мого І славлять **Бога** й згадують Селедія святого” (Легенди, V, 83). „Най постять так, як постив я, Доступлять в **Бога** ласки, Йдять мене, і воду п’ють, І ждуть святої паски” (Легенди, V, 86). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув. – Іди, дурний! Вона ж се не від злого! Се найдобріша жінка у селі Була. Йій **Бог** так дав,

щоб віщувала Народови якесь велике горе (По селах, X, 174). Гадаєте, що **Бог** про теє дбає, Чи там сто люда заб’ють або двісті, Чи хлоп о три дни більш робити буде? (По селах, X, 253). **Бог** йій [жінці] так казав Плачем і криком грішному народу Оголосити близький суд страшний (По селах, X, 326). Коли прийде на світ Антихрист, Щоб всіх людей від **Бога** відвернути, То против него появиться з неба Святий Ілля і буде бунтувати Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 359). А той Антихрист буде цар всесильний. Пішле своїх вояків і шандарів Против пророка. **Бог** йому допустить Іллю зловити, він його на смерть Засудить (По селах, X, 365). Та **Бог** наслав на тую злюку бич: Попавсь нам лепський русначок-паніч, Спи- сав він лист від нас, слізми облитий, До йїх там королеви Маргарити (До Бразилії, V, 53). * *У сполуч. – у традиційних формулах:* а) **Бог зна ким** – невідомо ким (1). Тільки й всього християнства в хаті, – Але є й письменства в ній позначки: Там під сволоком, завитий в шматі, Лист небесний – писаний **Бог** зна ким (По селах, I, 56); б) **Бог зна що** – невідомо що, різні нісенітницї (1). – То-то й є, Що нарід темний чує плач єї І бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, й **Бог** зна ще що (По селах, X, 252); в) **Бог с тобою** – уживається для вираження здивування (1). „Ох, мене скрута вчепилася: Десь моя жінка втопилася”. „Та що ж, Степане, **Бог** с тобою, Йій шукаеш вверх рікою?” (Паренетікон, XIII, 5); г) **бійся Бога** – уживається як застереження, прохання не робити чого-небудь (1). – Ну, що се ти говориш, бійся **Бога**, Під ніч таке страхіте? Суд страшний!

(По селах, X, 329); *г) дай Бог* – *уживається як побажання кому-небудь чогось* (1). По відході єго ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати. Сим кінчимо. Дай **Бог** тобі прожить, А нам тобі в Бразилії служити! (До Бразилії, I, 61); *д) дасть Бог (Біг)* – *уживається при вираженні сподівання на добре завершення чогось* (2). Не розлучали нас і на п'ять хвиль... До міста маємо п'ятнадцять миль. В лісах, під горами... Та ми не ропчем, Доріг нема, стежки, дасть **Біг**, протопчем (До Бразилії, V, 16). Тут по лісах блукають дикі люде, Б'ють наших і йдять. І нам те, мабуть, буде. Та, може, дасть нам **Бог** іще підняться. Було нас сорок, є ще вісімнадцять (До Бразилії, V, 89); *е) мати Бога в серці* – *бути совісним, жалісливим* (1). Ось глянь у коршму. За столом Сидить Пазюк, співа псалом, Бо він письменний – знай і се! **І Бога** в серці має все (По селах, II, 18); *є) най Бог благословить* – *уживається як побажання кому-небудь щастя, успіху в житті за добрі вчинки* (1). Най **Бог** його за се благословить, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять (До Бразилії, I, 9); *ж) най Бог боронить* – *уживається для вираження небажаності чого-небудь, застереження від чого-небудь* (2). – От покаяніє! Най **Бог** боронить! – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув (По селах, X, 169). На морі вмерло дев'ять душ народу; Їїх замість погребу метали в воду. Най **Бог** боронить від такої тьми, Як матері ридали за дітьми, Коли їїх риби довгі, мов ті бальки, Зубаті, чорні, рвали на кавалки!

(До Бразилії, V, 73); *з) Пан Бог* – *пошанна назва творця Всесвіту і всього суцього* (1). От так він нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас **Пану** Богу” (До Бразилії, I, 40); *и) хрять Боже* – *уживається для вираження небажаності чого-небудь* (1). – Не бійсь, дурний! Якби, хрять **Боже**, вовк, То коні би самі дали нам знати: Зафоркали б і збились би до купи (По селах, X, 93).

2. Божество в системі політеїзму (1). „Не хочу іншого засуду. Пощо міні **богів** гнівить?” (Легенди, I, 94).

3. Перен. Той, хто має найвищу владу на землі. * *У порівн.* (1). Олександр Великий весь світ звоював І отсе в Вавилоні мов **бог** раював, А побожний аскет вік в пустині прожив І молитвою й постом богині служив (Легенди, VI, 1–2). // *Те, що має найбільший вплив на людину.* * *Образно* (1). Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти? Не про те! Інший жар в єї серці горить! Інший **бог** там живе! Інший цар там царить (Легенди, VI, 6–4).

• **Одн. Н. Бог 1.** Паренетікон, III, 1; VI, 3; XXV, Строфа 31–3; XXV, Строфа 32–2; Притчі, V, 5; Легенди, I, 116; I, 126; V, 65; V, 77; По селах, X, 174; X, 253; X, 326; X, 365; До Бразилії, V, 53; *у сполуч.* а) По селах, I, 56; б) По селах, X, 252; в) Паренетікон, XIII, 5; д) До Бразилії, V, 89; є) До Бразилії, I, 9; ж) По селах, X, 169; До Бразилії, V, 73; **Біг 1.** *у сполуч.* д) До Бразилії, V, 16; **бог 3.** *у порівн.* Легенди, VI, 1–2; // *образно* Легенди, VI, 6–4; **Р. Бога 1.** Паренетікон, I, 15; *у сполуч.* г) По селах, X, 329; **в Бога 1.** Легенди, V, 86; **від Бога 1.** По селах, X, 359; **до Бога 1.** Паренетікон, I, 10; Легенди, I, 120; **Д. Богу 1.** Притчі, XI, 31; *у сполуч.* з) До Бразилії, I, 40;

Легенди, I, 5; **Богови 1.** Легенди, I, 121; **к Богу 1.** Паренетікон, III, 12; **3. Бога 1.** Паренетікон, V, 2–9; Легенди, V, 29; V, 83; *у сполуч.* е) По селах, II, 18; **О. Богом 1.** Паренетікон, XXV, Stroфа26–1; **Кл. Бог 1.** *у сполуч.* г) До Бразилії, I, 61; **Боже 1.** Легенди, I, 5; *у сполуч.* и) По селах, X, 93; **Мн. 3. богів 2.** Легенди, I, 94.

БОГАТИЙ (2). **1.** *Який володіє великими матеріальними статками; заможний. У знач. ім.* (1). Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі **богаті** Не послухають тих простаків? Чи на крик їх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 9).

2. *Який відзначається природними багатствами* (1). „В Бразилії царем я хлопським стану, Там жиду доступу не дам, ні пану. Се край **богатий**, оком не зуймеш, Ніхто ще там ланцом не міряв меж” (До Бразилії, I, 25).

• **Одн. Н. богатий 2.** До Бразилії, I, 25; **Мн. Н. богаті 1.** *у знач. ім.* Паренетікон, IV, 9.

БОГАТИР (1). *Людина, що володіє великими матеріальними статками.* Та й гупі ж ті **богатири**, Що люблять спать на подушках! Я спав лиш на однім пері, І твердо так було, що страх! (Паренетікон, XXV, Stroфа15–1).

БОГАЦТВО (2). *Велике майно, матеріальні цінності, гроші, якими володіє людина.* **Богацтво** злом не є, Коли на добре вжите (Паренетікон, XXII, 1). На двоє сотворено Богом вино: Розумним на радість, на згубу дурному; **Богацтво** – на двоє теж дане воно: На добро милосерним, на згубу скупому (Паренетікон, XXV, Stroфа26–3).

• **Одн. Н. богацтво** Паренетікон, XXII, 1; XXV, Stroфа26–3.

БОГАЧ (8). *Той, хто має багатство; багата людина.* **Богач** (Паренетікон, V, загол.). Свічку поставив ти в церкві перед образами, **богачу!** Добре зробив ти: ось бач, ярко та свічка горить (Паренетікон, V, 1–2). Вбогому даток ти дав, о **богачу**; се добре зробив ти! (Паренетікон, V, 2–1). Щасливий той **богач** подвійно: Піч повна дров, огонь горить, гогоче; А в мене лиш одно поліно, Та й те горить не хоче (Паренетікон, XXV, Stroфа16–1). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду віднині вмре, Там я **богача** одного Взять велю – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 17). І указ сей чудо справив: Хоч як хліб подорожив, Бідний все мав хліб і страви, А **богач** не зубожів (Легенди, II, 24). О, бо Пазюк розумний дід, З кропиви він збирає мід: Він у селі над всіх моцар, Бо він собі **богач**-лихвар (По селах, II, 12). От і мій господар, Хоч і який **богач**, а злакомивсь На мойіх п’ять кровавих римських: взяв І відтягнув міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку І затонуло (По селах, X, 281).

• **Одн. Н. богач** Паренетікон, V, загол.; XXV, Stroфа16–1; Легенди, II, 24; По селах, II, 12; X, 281; **3. богача** Легенди, II, 17; **Кл. богачу** Паренетікон, V, 1–2; V, 2–1.

БОГИНЯ (14). **1.** *В античній міфології – божество жіночої статі* (13). Олександр Великий весь світ звоював І отсе в Вавилоні мов бог раював, А побожний аскет вік в пустині прожив І молитвою й постом **богині** служив (Легенди, VI, 1–4). Наче сонце, що разом прогонює тьму,

Так **богиня** в опівніч явилась йому. Прихилилась і мовить: „Мій вірний слуго, Чим тебе вдовольить? Чи бажаєш чого?” (Легенди, VI, 1–6). **Богиня** мовить: „Ну, як се в тебе дар найцінніший з усіх, На ж тобі сей малий золотистий горіх” (Легенди, VI, 1–12). „О **богине**, прости! Я згрішив, бачу сам! Та безцінний твій дар комусь іншому дам” (Легенди, VI, 2–11). Олександр Великий **богині** моливсь: „Дай, **богине**, щоб нині весь світ провалився! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змिया? Чом міняється так, кілько є в дні годин? І чи в серці єї я паную один?” (Легенди, VI, 4–1, 2). „Не згордуй! Сей малий золотистий горіх – Від **богині** се дар! Моя гордість, мій гріх” (Легенди, VI, 4–12). І він все розповів, відки має сей плід, Що робить, щоб **богині** сповнить заповіт (Легенди, VI, 4–14). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жить!” І сказав їй усе, відки має сей плід, Що робить, щоб **богині** сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–10). „Се **богині** є дар. Як зійси те зерно, Вічно жить тобі дасть вічно юним воно” (Легенди, VI, 7–11). „Не для нас, о **богине**, твій божеський дар! Хоч над світом я цар, та над серцем не цар” (Легенди, VI, 8–7). „Вічно жить! О **богине**, се жарти, се сміх! Вічне щасте чи дасть сей чудовний горіх?” (Легенди, VI, 8–11). „Ні, **богине**! Візьми свій дарунок назад! Я в нірвану волю, чи в Олімп, чи у ад!” (Легенди, VI, 8–15).

2. Перен. Дівчина надзвичайної, чарівної вроди (1). Олександр Великий **богині** моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ провалився! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи **богиня** вона, чи змिया? Чом міняється

так, кілько є в дні годин? І чи в серці єї я паную один?” (Легенди, VI, 4–4).

• **Одн. Н. богиня 1.** Легенди, VI, 1–6; VI, 1–12; **богиня 2.** Легенди, VI, 4–4; **Р. богині 1.** Легенди, VI, 4–14; VI, 5–10; VI, 7–11; **від богині 1.** Легенди, VI, 4–12; **Д. богині 1.** Легенди, VI, 1–4; VI, 4–1; **Кл. богине 1.** Легенди, VI, 2–11; VI, 4–2; VI, 8–7; VI, 8–11; VI, 8–15.

БОГОМАЗ (1). *Ікона, намальована іконописцем.* На стіні розвішані довкола Деревляні давні **богомази**: Страшний суд, Варвара і Микола, Чорні вже від диму, мов від мази (По селах, I, 50).

БОГОМОЛЕЦЬ (2). *Той, хто ходить на прощу, поклоняється церковним святиням та святим місцям.* Асока, цар премудрий, милосерний, До ради царської звик був просити Пустинників, аскетів, **богомільців** І пильно слухав, що вони казали (Притчі, VIII, 3). „А ся засмолена [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та **богомільці**, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 35).

• **Мн. Н. богомільці** Притчі, VIII, 35; **З. богомільців** Притчі, VIII, 3.

БОГОРІВНИЙ (2). *Рівний Богові.* „У нас цар молодий, **богорівний** наш цар! **Богорівним** зовсім його зробить твій дар. Міліонам він сонце, жите є нове, – Для добра міліонів хай вічно живе” (Легенди, VI, 2–13, 14).

• **Одн. Н. богорівний** Легенди, VI, 2–13; **О. богорівним** Легенди, VI, 2–14.

БОДАЙ (1). *Част. Уживається при дієслові для вираження побажання; хай би,*

нехай би, щоб. Хто в першій чвертині життя Знання не здобув, А в другій чвертині життя Майна не здобув, А в третій чвертині життя Хто чесним не був, Той скаже в четвертій: „**Бодай Я** в світі не був!” (Паренетікон, XXIV, 7).

БОЄВИЩЕ (1). *Поле бою, битви.* „Літ тому пів сотні у стіп Обейдалли Так само Гусейнову голову клали Від війська послі, Що тут з **боєвища** йійі принесли” (Легенди, III, 24).

БОЖЕСЬКИЙ (2). *Який стосується Бога, пов'язаний із ним.* * У сполуч. **божеський дар** – те, що дає людині Бог. „Вічно жить! Молодим! Справді, **божеський дар!**” І великим, безсмертним почув себе цар (Легенди, VI, 5–1). „Не для нас, о богине, твій **божеський дар!** Хоч над світом я цар, та над серцем не цар” (Легенди, VI, 8–7).

• **Одн. Н. божеський** Легенди, VI, 5–1; VI, 8–7.

БОЖИЙ (13). *Який стосується Бога, пов'язаний із ним* (8). Не мовив: „Моїх ворогів любіте!” Отсе, брати, ви добре розумійте, Що ворог **божий**, ворог правди й волі Не варт любови вашої ніколи (Паренетікон, II, 11). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житєм І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби **божої**, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 11). Як військо скликає труба, Так ангелів **божих** скликають сердечні слова. А в гуслі та флети де грають І брата осуджують – там Приховок чортам (Паренетікон, XXV, Строфа 24–2). Хоч

би все небо папером було, Хоч би все море чорнилом було, Зорі б на пера всі перекувать, Ангели б сіли там пір'єм писать, То не списали б – так мудрий прорік – Мудрости **божої** ввік (Паренетікон, XXV, Строфа 40–6). Та крити **божії** діла Негарно, навіть грішно; Не скриєш **божої** хвали, Лиш сам загинеш вічно (Легенди, V, 5, 7). – То-то й є, Що нарід темний чує плач єі І бачить сам, що се якийсь знак **божий**, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, й Бог зна ще що (По селах, X, 249). Врешті [Сень] Промовив: – От ви й чули віщуванє. Не бійтесь, се не є нечистий дух, Се та уріжська жінка, що пішла По **божій** волі (По селах, X, 326). * У сполуч.: а) **дух божий з нами** (2), б) **хрест божий з нами** (1) – вислови, що вживаються для застереження від впливу чогось надприродного (нечистої сили, злого духу). – Дух **божий** з нами! – скрикнули відразу Всі конюхи і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в дебрях Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах, X, 310). – Дух **божий** з нами! – скрикнули в трівозі Всі конюхи. – П'ять гір вже, кажеш, спас. Що ж се за гори, що за віл такий? (По селах, X, 351). Хрест **божий** з нами! Певно, се була Якась безбожна упириця зла. Бо справді, на жінок у тії доби Ударили найгіршіі хороби (До Бразилії, V, 49). // У знач. ім. у сполуч. **на боже** – внесок у вигляді грошей на пожертву церкві (2). Того рана с криком, шумом Серед тлуму дід іс кумом На попівство враз ішли. Чи шукать поради, може? Ні, за злодія на **боже** По короні понесли (По селах, V, 5). „А божився, дав на **боже!**.. Плакав наостатку! А сам ніж мав і мене хтів Пхнути під лопатку!” (По селах, VII, 17).

• **Одн. Н. божий** Паренетікон, II, 11; По селах, X, 249; у *сполуч.* а) По селах, X, 310; X, 351; б) До Бразилії, V, 49; **Р. божої** Паренетікон, XXII, 11; XXV, Строфа 40–6; Легенди, V, 7; **З. на боже** // у *знач. ім.* По селах, V, 5; VII, 17; **М.** (по) **божій** По селах, X, 326; **Мн. Р. божих** Паренетікон, XXV, Строфа 24–2; **З. божії** Легенди, V, 5, 7.

БОЖИТИСЯ (1). *Присягатися Богом у тому, що сказане є правдою.* „А **божився**, дав на боже!.. Плакав наостатку! А сам ніж мав і мене хтів Пхнути під лопатку!” (По селах, VII, 17).

БОЛІТИ (1). *Перен. Перейматися, турбуватися чим-небудь.* Ти, брате, любиш Русь [...] Ти любиш в ній князів, Гетьманне, пануванне, – Мене ж **болить** єі Відвічне стражданне (Поклони, IV, 23).

БОЛЮЧИЙ (1), **БОЛЯЧИЙ** (1). **1.** *Який болить, викликає біль, пов'язаний із відчуттям болю* (1). Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що **боляче**; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 10).

2. *Перен. Який викликає гіркі, тяжкі почуття, смуток, сум; тяжкий* (1). Хоч у житю стрічав тебе я рідко, Та все ж міні той спогад серце гріє, Хоч як **болючий** він (Поклони, VII, 6).

• **Одн. Н. болючий 2.** Поклони, VII, 6; **боляче 1.** Паренетікон, VII, 10.

БОЛЯЧИЙ див. **БОЛЮЧИЙ**.

БОРБА (2). **1.** *Протиборство, зіткнення у суспільстві протилежних соціальних*

сил (1). Та ось сумніви в серці повстали страшні: „Вічно жить – молодим – ну, пощо се міні? Чи вертати у світ, де панує **борба**? Чи ось тут вічно жить? Се ж безумство хіба!” (Легенди, VI, 2–9). **2.** *Діяльність, що має на меті подолати кого-, що-небудь* (1). О горе, мамо! Воля, слава, сила Відмірюються мірою **борби**! (Поклони, V, 10).

• **Одн. Н. борба 1.** Легенди, VI, 2–9; **Р. борби 2.** Поклони, V, 10.

БОРГУВАТИ (1). *Давати в борг.* **Боргує** нам уряд, покіль до свого, Курузи, бульбу, сіль – і більш нічого (До Бразилії, V, 11).

БОРЕЦЬ (1). *Той, хто чинить опір чому-небудь.* „Ані мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї [краси] міцного щита. Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець Може быть проти неї надійний **борець**” (Притчі, IV, 49).

БОРНЯ (2). *Боротьба.* „Вічно жить і любить! День за днем! День від дня! А жите – то **борня**! А любов – то брехня!” (Легенди, VI, 8–4). „Вічно жить у **борні**! Биться в сітях брехні! День за днем! День за днем! Без кінця! Ні, ох, ні!” (Легенди, VI, 8–5).

• **Одн. Н. борня** Легенди, VI, 8–4; **М. у борні** Легенди, VI, 8–5.

БОРОДА (1). *Волосяний покрив на нижній частині обличчя.* Він [Пазюк] **бороду** на руку спер і сиві очі в двері впер, Волосе сиве і густе Лице вкрива его товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 19).

БОРОНИТИ (2). * У *сполуч. най Бог боронить* – *уживається для вираження застереження від чого-небудь.* – От

покаяніє! Най Бог **боронить!** – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув (По селах, X, 169). На морі вмерло дев'ять душ народу; Їїх замість погребу метали в воду. Най Бог **боронить** від такої тьми, Як матері ридали за дітьми, Коли йїх риби довгі, мов ті бальки, Зубаті, чорні, рвали на кавалки! (До Бразилії, V, 73).

• **боронить** По селах, X, 169; До Бразилії, V, 73.

БОРОТИСЬ (1). *з ким-чим. Чинити опір кому-небудь, намагаючись подолати його.* Не високо мудруй, Але твердо держись, А хто правду лама, С тим ти сміло **борись!** (Паренетікон, XIV, 4).

БОРОТЬБА (3). 1. *Протиборство, зіткнення протилежних соціальних груп, станів, течій у суспільстві* (2). Я не люблю безпредметно тужити, Ні шуму в власних слухати вухах; Поки живий, я хочу справді жити, А **боротьби** житя міні не страх (Поклони, VI, 12). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед **боротьбою**, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 6).

2. *Перен. Зіткнення протилежних думок* (1). По відході єго ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій **боротьбі** Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати (До Бразилії, I, 57).

• **Одн. Р. боротьби** 1. Поклони, VI, 12; **О. перед боротьбою** 1. Паренетікон, XXII, 6; **М. по боротьбі** 2. До Бразилії, I, 57.

БОСИЙ (1). *Без взуття, з босими ногами.*

Понад річку верби головаті Довгі віти в воду похилиють; Журавель поскрипує при хаті, **Босі** діти по двору гуляють (По селах, I, 8).

БОЧКА (2). *Велика дерев'яна або металева циліндрична посудина з двома плоскими днищами.* Живе ще тіло у **бочки** Велів він натоптати, Поганцям хтів таким, як сам, Ті мощі в дар післати (Легенди, V, 61). Сей сіти рибачькі під стріху ховає, Той в сіно рушницю стару обвиває І пхає в шувар, Сей крадену пряче дубову колоду, Той в **бочку** пожарну щодуху лле воду: В селі є шандар! (По селах, VIII, 11).

• **Одн. 3. в бочку** По селах, VIII, 11; **Мн. 3. у бочки** Легенди, V, 61.

БОЯТИСЬ див. **БОЯТИСЯ**.

БОЯТИСЯ (4), **БОЯТИСЬ** (3). *Відчувати страх перед ким-, чим-небудь* (6). „Тож нині... щиро признаюсь, Любви твоєї страх **боюсь!**” (Притчі, III, 18). Та Аглая, котрої надземна краса Звеселяє людей і самі небеса; Та йідких єї слів і шпаркого ума Всі **боялися**, навіть цариця сама (Притчі, IV, 12). „Ти, чоловіче, не **бійся** нічого! Гроші повернуться, ждати не довго” (По селах, VI, 1). Не **бійсь**, дурний! Якби, хрять Боже, вовк, То коні би самі дали нам знати: Зафоркали б і збились би докупи (По селах, X, 93). – Ой, лишенько! Тепер-то ми пропали! – Воно-то бач: пропали або ні. Пани ще доси криються з тим дуже, Не признаються, щоб народ відразу Не роздразнити, а найголовніше: **Боятся** москаля (По селах, X, 220). Врешті [Сень] Промовив: – От ви й чули віщуванє. Не **бійтесь**, се не є нечистий дух, Се та уріжська жінка, що пішла По божій волі (По селах, X, 324). * Усполуч. **бійся**

Бога – уживається як застереження, прохання не робити чого-небудь недозволеного, того, що викликає осуд (1). – Ну, що се ти говориш, **бійся** Бога, Під ніч таке страхите? Суд страшний! (По селах, X, 329).

• **боюсь** Притчі, III, 18; **бояться** По селах, X, 220; **боялися** Притчі, IV, 12; **бійся** По селах, VI, 1; у *сполуч.* По селах, X, 329; **бійсь** По селах, VI, 1; **бійтесь** По селах, X, 324.

БРАЗИЛІЯ (6). *Країна в Південній Америці.* До **Бразилії!** (До Бразилії, VI, загол.). „В **Бразилії** царем я хлопським стану, Там жиду доступу не дам, ні пану. Се край багатий, оком не зуймеш, Ніхто ще там ланцом не міряв меж” (До Бразилії, I, 23). По відході его ми всю громаду Спросили на таємну нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написати тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати. Сим кінчимо. Дай Бог тобі прожити, А нам тобі в **Бразилії** служити! (До Бразилії, I, 62). Всі з тебе, русине, драли проценти: Польські шляхтичі й швабські агенти. Що то ще жде тебе на океані? Що у **Бразилії**, в славній Парані? Що то за рай ще тобі отвираєш В Спіріту Санто і Мінас Жераес? (До Бразилії, IV, 32). Лист із **Бразилії** (До Бразилії, V, загол.). В **Бразилії** ми теж зазнали зла: Пропасниця лиха на нас зайшла (До Бразилії, V, 77).

• *Одн. Р. до Бразилії* До Бразилії, VI, загол.; *із Бразилії* До Бразилії, V, загол.; *М. в Бразилії* До Бразилії, I, 23; I, 62; I, 77; у *Бразилії* До Бразилії, IV, 32.

БРАК (1). *Нестача чогось.* Палазя там умерла від уроків, А лікар німець мовив: „З **браку** соків” (До Бразилії, V, 28).

БРАМА (1). *Великі ворота.* * *Образно.* „Як їх патрон, я відчиняє Йім буду неба **брами**, Пісний Селедій, рай знайду С пісними русинами” (Легенди, V, 90).

БРАТ (30). 1. *Кожний із синів стосовно інших дітей того ж батька або матері* (16). Господь сказав: „Яка тобі заслуга, Коли кохаєш свого **брата**, друга? А ви любіте своїх ворогів!” Подумай добре, що Господь велів! (Паренетікон, II, 6). Не ділиш мудрости з **братами**, Йійі злодії не вкрадуть, Йійі не згубиш по дорозі, Вона є вольна серед пут (Паренетікон, VIII, 5). Як військо скликає труба, Так ангелів божих скликають Сердечні слова. А в гуслі та флети де грають І **брата** осуджують – там Приховок чортам (Паренетікон, XXV, Строфа 24–5). Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А **брата** свого не любиш, То все ж ти на вічне жите не доспів, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон, XXV, Строфа 33–2). „Отець любив мене й жалів – За се **братів** на мене гнів, За се в рові я смерти ждав, За се невольником я став” (Притчі, III, 10). А був там царський **брат**, То сей почав цареві докоряти. Мовчав Асока, не сказав ні слова, І вечером у двір вони вернули (Притчі, XII, 14). То цар Асока ще в той самий вечір Шле трубача з смертельною трубою Перед свого **брата** дім (Притчі, XII, 25). Заграла Труба зловіща. Похололо в серці У **брата** царського. Хоч він не чув Ніякої провини за собою, Та знав, що царська є незмінна воля (Притчі, XII, 27). „Се що такого? – запитав Асока, Ніби дивуючись. – Чого ти, **брате**, Ідеш в такій невольничій подобі?” (Притчі, XII, 37). Та радісно обняв його Асока. „Ну, бачиш, **брате**, як ти налякався, Хоч знаєш, що твій цар є

враз твоїй **брат** І що ні в чому ти не винуватий” (Притчі, XII, 44, 45). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не **брат**, не сват і не рідня І в кожній хвилі може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 51). Гуде по Вавилоні слава, Загомнів увесь народ: Судді преправедні явились, Арот і **брат** его Марот (Легенди, I, 24). І [*Сень*] враз промовив: – Е, яка там річ За нами впоминались москалеви? Що ми йому, чи сват, чи **брат** який? А мислите, що в него мало й своїїх Панів і бідних? (По селах, X, 227). Хіба ж не чули пісню: „Нема добра та й не буде, Була війна та й ще буде. **Брат на брата** ворогує, Сестра сестрі смерть готує, Син на батька ніж підносить, Донька мамі смерти просить” (По селах, X, 263).

2. У формі кл. відм. Фамільярне або дружнє звертання до сторонньої особи чоловічої статі (9). Ти, **брате**, любиш Русь, Я ж не люблю, сарака! Ти, **брате**, патріот, А я собі собака (Поклони, IV, 1, 3). Ти, **брате**, любиш Русь, Як хліб і кусень сала, – Я ж гавкаю раз в раз, Щоби вона не спала (Поклони, IV, 5). Ти, **брате**, любиш Русь, Як любиш добре пиво, – Я ж не люблю, як жнець не любить спеки в жниво (Поклони, IV, 9). Ти, **брате**, любиш Русь, За те, що гарно вбрана, – Я ж не люблю, як раб Не любить свого пана (Поклони, IV, 13). Ти, **брате**, любиш Русь, Як дім, воли, корови, – Я ж не люблю йійі З надмірної любови (Поклони, IV, 29). Що в мойій пісні біль, і жаль, і туга – Се лиш тому, що склалось так житя. Та є в ній, **брате** мій, ще нута друга: Надія, воля, радісне чутя (Поклони, VI, 7). Подібний ти до него, **брате** милий: Не тямш, хто

добро тобі зробив, А тих, що розуму тебе навчили, Як часто ти зневажив, оскорбив! (Притчі, VI, 13). І цар зрадів. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, **брате**! Будь тут міні як вся дворян громада! Ходи, сідай зо мною враз снідати, Бо не привик я йісти сам один” (Притчі, XI, 11).

3. Будь яка людина стосовно іншої; ближній (5). Не мовив: „Моїх ворогів любіте!” Отсе, **брати**, ви добре розумійте, Що ворог божий, ворог правди й волі Не варт любови вашої ніколи (Паренетікон, II, 10). „Сей чоловік, **брати**, – то кожний з нас. Жите важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх боків усе нас оточують, Як того мужа, що там в балці висів” (Притчі, I, 83). Хапайте сквапно краплі ті, **брати**! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 110). Се не казка, **брати**, тільки образ, мабуть, Як у парі в житю смутки й радощі йдуть, І сі й ті до одного кінця нас ведуть (Притчі, X, 11). „Я по Галичині вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, **брати**, мене по-свому; Що я тут був, не говоріть нікому! Жандармам особливо і попам Не зраджуйтеся, бо буде лихо вам” (До Бразилії, I, 43).

• **Одн. Н. брат 1.** Притчі, XII, 14; XII, 45; XII, 51; Легенди, I, 24; По селах, X, 227; X, 263; **Р. брата 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 33–2; Притчі, XII, 25; **у брата 1.** Притчі, XII, 27; **3. брата 1.** Паренетікон, II, 6; XXV, Строфа 24–5; **на брата 1.** По селах, X, 263; **Кл. брате 1.** Притчі, XII, 37; XII, 44; **2.** Поклони, IV, 1; IV, 3; IV, 5; IV, 9; IV, 13; IV, 29; VI, 7; Притчі, VI, 13; XI, 11;

Ми. Р. братів 1. Притчі, III, 10; **О. братами 1.** Паренетікон, VIII, 5; **Кл. брати 3.** Паренетікон, II, 10; Притчі, I, 83; I, 110; X, 11; До Бразилії, I, 43.

БРАТЕРСТВО (1). *Велика дружба, братське єднання.* Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любови і бажаня, **В братерстві**, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 114).

БРА́ТИ (10). **1. Схоплювати руками** (1). То цар безбожний крикнув: „Гей! **Беріть** його, тримайте! Йому живіт живцем поріть, З його нутро мотайте!” (Легенди, V, 54).

2. Забирати кого-небудь кудись (5). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська **брати** та перебирати, А всіх загорне загалом [...] (По селах, X, 118). – То не сміх, я то віддавна Гадаю вже: чому **беруть** до війська Лиш парубків? Чи то дівок нема Таких здорових, рослих і відважних? Чи дівка не такий же чоловік, Як парубок? (По селах, X, 129). – Та слухайте лишень, Що сталося в Урожі! Тиждень тому Там вийт під церквою цілій громаді Читав той наказ, що почнуть усіх До війська **брати** (По селах, X, 138). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? Може, ще коли І будуть **брати**, та хтозна, се, може, Аж в той час буде, як народ на світі Здрібніє так, що в нашій печи буде Сім хлопа молотити (По селах, X, 239). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацитькують, годують і колишуть, Як їх жандарми штовхають

від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „**Бери** нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 26).

3. Купувати. * У сполуч. **брати наборг** – купувати що-небудь з умовою оплати пізніше (1). Скрутився кум, неначе в'юн, Горілку в жида і тютюн Наборг **бере**, на стіл кладе, Знов Пазюка просить іде (По селах, II, 43).

4. Сприймати щось, реагувати на кого-, що-небудь. * У сполуч.: а) **брати на ум** – сприймати, усвідомлювати що-небудь (1). Добру науку приймай, Хоч йійі і від простого чуеш; Злої ж на ум не **бери**, Хоч би й святий говорив (Паренетікон, XXV, Строфа 5–3); б) **брати у серце** – ставитися до чого-небудь з інтересом, надаючи йому великого значення (1). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай **бере**: Де один у місті вбогий З голоду віднині вмере, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 14); в) **брати на глул** – піддавати осуду або глумитися (1). Щоб сіячів твоїх йїх власне поколіне На глул не **брало** і на сміх (Поклони, III, 12).

• **брати 2.** По селах, X, 118; X, 138; X, 239; **бере 3.** у сполуч. По селах, II, 43; **4.** у сполуч. б) Легенди, II, 14; **беруть 2.** По селах, X, 129; **брало 4.** у сполуч. в) Поклони, III, 12; **бери 2.** До Бразилії, II, 26; **4.** у сполуч. а) Паренетікон, XXV, Строфа 5–3; **беріть 1.** Легенди, V, 54.

БРАТИСЯ (1). *Починати яку-небудь справу, приступати до чого-небудь.* Дурний, хто, помилок лякаючись, Не сміє **братися** до діла, – Так, як би я не йїв, лякаючись, Щоб кришка в голосницю не влетіла (Паренетікон, XXV, Строфа 8–2).

БРАТІК (1). *Змени.-пестл. до брат.* Фамілярне звертання до сторонньої особи чоловічої статі. „Для мене, **братіку**, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю днину!” (Притчі, XI, 25).

БРАТНІЙ (2). 1. *Який належить братові* (1). Звір же хліба не їсть, А жре м'ясо, рве кість, – Я ж про вдачу лукаву **Братню** рву добру славу (Паренетікон, XI, 8). 2. *Властивий братові; такий, який буває між братами* (1). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взять не може: Се чиста роскіш **братньої** любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 104).

• *Одн. Р. братньої* 2. Притчі, I, 104; 3. **братню** 1. Паренетікон, XI, 8.

БРАТЯ (4). *Браті.* У формі кл. відм. Фамілярне або дружнє звертання між особами чоловічої статі. А та гадюка під ногами, **братя**, – То наше власне тіло, непостійне, Слабе і хоре, що нам в кожній хвилі Назавсїгди відмовить може служби (Притчі, I, 93). – Якої ж я вам байки розповім? Тут, **братя**, йде таке на наші села, Що швидко нам відхочеся байок (По селах, X, 104). – Що, що таке? – Війна! Хіба не чули? – Війна? Та з ким? – Ну звісно, з москалем. – Що, з москалем? О, то нещасте наше! Москаль твердий, не встоять наші хлопці Супроти него. – То-то, **братя**, й є (По селах, X, 113). – І я гадаю, **братя**, що москаль би Нам кривди не зробив (По селах, X, 187).

• *Мн. Кл. братя* Притчі, I, 93; По селах, X, 104; X, 113; X, 187.

БРЕНЬКІТ (1). *Звуки, утворювані бреньканням.* Так зайїхали враз аж на площу садка, Де під тіню дерев край малого ставка Олександр сидів, его мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й **бренькіт** лір (Притчі, IV, 35).

БРЕХАТИ (3). 1. *Говорити неправду* (2). „Не **бреши!** Де гроші дів? Ти мене вигоном вів – Тямлю весь інтерес: У stodолі дрюк відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 25). „Тут мене гадюка йїдж, Як я з вами був сю ніч На гумні, в stodолі!” „Не **бреши!** – кричить Пазюк, – Гроші тут міні до рук, Бо діждеш недолі!” (По селах, III, 34).

2. *Гавкати (про собаку)* (1). Та пес, нагрівшись у теплій хаті, Спочивши і найївшия досить, Замість подяки став гарчати, **брехати**, Ще й кинувся хозіяна вкусить (Притчі, VI, 11).

• **брехати** 2. Притчі, VI, 11; **бреши** 1. По селах, III, 25; III, 34).

БРЕХНЯ (3). *Те, що не відповідає правді; неправда.* „Вічно жить і любить! День за днем! День від дня! А жите – то борня! А любов – то **брехня!**” (Легенди, VI, 8–4). „Вічно жить у борні! Биться в сітях **брехні!** День за днем! День за днем! Без кінця! Ні, ох, ні!” (Легенди, VI, 8–5). А то все **брехня**. Йїм не гостинець в голові. Плювати Йїм на гостинець! (По селах, X, 201).

• *Одн. Н. брехня* Легенди, VI, 8–4; *Р. брехні* Легенди, VI, 8–5.

БРИКЛИВИЙ (1). *Перен. Норовистий, вередливий.* А обік него кум сидить І Пазюку в лице глядить, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був **брикливий** дід (По селах, II, 30).

БРОДИТИ (1). *Блукати*. Як согрішив Адам у раї, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав **бродити**, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 3).

БРУД (2). *Те, що робить кого-, що-небудь нечистим*. Хоч в **бруді** й вохкости жила, як звір, Та чистоту над все вона любила; З таких річей обчищувала двір, Котрих ніхто не взяв би і на вила (Легенди, IV, 17). Небо італоське, блакитне, погідне, Бачило **бруд** наш, пригноблене бідне (До Бразилії, IV, 10).

• *Одн. 3. бруд* До Бразилії, IV, 10; *М. в бруді* Легенди, IV, 17.

БРУДНИЙ (1). *Нечистий, забруднений*. Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів’ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купую **брудні**, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицях слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 15).

БУВАЛО (1). *Уживається як вставне слово при вираженні дії, що нерегулярно повторювалась у минулому; часом*. Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми. Небіжчик дід нераз про них, **бувало**, Розказують, не можуть нахвалитись (По селах, X, 185).

БУДДА (1). *Засновник буддистської релігії*. Готама **Будда**, Азії світило, Очима духа бачив сю пригоду І своїм вірним так про неї мовив [...] (Притчі, I, 80).

БУДДІСТ (1). *Послідовник буддизму – релігії, що виникла в Індії в VI ст. до н. е.* І довгі вже столітя Побожнії **буд-**

дісти Стоять під кипарісом, Читають акафісти. Звернувши очи вгору, Перебирають чотки І ждуть, аж з кипаріса Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 14).

БУДЕНЬ (1). *Не святковий день*. Не паразит я, що дуріє з жиру, Що в **будні** тільки й дума про процент, А для пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який же я у біса декадент? (Поклони, VI, 26).

БУДНІШНІЙ (1). *Не святковий; щоденний*. **Буднішня** одежа в хаті шита З полотна, що вироблять хатнії (По селах, I, 47).

БУДОВАНИЙ (1). *Споруджуваний (про будівлю)*. Як метіль прошумить, Так загине за мить Злий, слезами людськими годований, Щезне й слід весь по нім... Але добрий – се дім, На скалі віковічно **будований** (Паренетікон, XXV, Строфа 30–6).

БУДУВАТИ (1). *Споруджувати*. Як висохли води, То пощо там мости **будуєш**? Як юність минула, То пощо з дівками жартуєш? (Паренетікон, XVII, 6).

БУДУЩИНА (1). *Те, що буде згодом; майбутнє*. Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба Поваги й блиску від **будущини**, Чи ні, – одного лиш тобі благаю з неба, Щоб з горя й голоду не бігли геть від Тебе Твої найліпші сини (Поклони, III, 7).

БУЙВОЛ (1). *Велика свійська парнокопитна жуйна тварина*. „Плідних земель безмірні там простори, Буйні пасовиска, лісисті гори. У горах повно звірів, диких кіз; Один там **буйвол** тягне з сіном віз” (До Бразилії, I, 30).

БУЙНИЙ (2). **1. Великий розміром** (1). „Плідних земель безмірні там простори,

Буйні пасовиска, лісисті гори. У горах повно звірів, диких кіз; Один там буйвол тягне з сіном віз” (До Бразилії, I, 28).

2. Перен. Неспокійний, нестримний (1). „О царю, – сказали, – твій ворог неситий, Давнійший халіф наш Масаб, уже вбитий. Горда та **буйна** Єго голова – в сьому місці вона” (Легенди, III, 7).

• **Одн. Н. буйна 2.** Легенди, III, 7; **Мн. Н. буйні 1.** До Бразилії, I, 28.

БУК (3). **1. Листяне дерево із гладкою сірою корою і міцною деревиною** (1). Йосифінський наказ панщизняний. Прадідівський квіт на трицять **буків**, Діда скарга за ґрунтець забраний, Батьків акт ліцитаційний драний, – Ось весь спадок, що лишивсь для внуків (По селах, I, 58).

2. Ціпок, палиця (2). Я з п'ющими за пліт не виливаю, З йідцями йім, для бійки маю **бук**, На празнику житя не позиваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони, VI, 22). – А що **буків** я Приняв за ліс! Господар сам післав Мене украсти з ліса копаниці, А як зловив лісничий і подав На штраф, прийшлось платити – він тоді Давай мене перічити! (По селах, X, 286).

• **Одн. 3. бук 2.** Поклони, VI, 22; **Мн. Р. буків 1.** По селах, I, 58; **2.** По селах, X, 286.

БУЛЬБА (1). *Картопля*. Боргує нам уряд, покіль до свого, Курузи, **бульбу**, сіль – і більш нічого (До Бразилії, V, 12).

БУЛЬВАР (1). *Обсаджена деревами широка алея посередині вулиці в місті*. Голод вибух в перськім краю: В найбогатших городах Бідні з голоду вмирають По **бульвар**ах і садах (Легенди, II, 4).

БУНТУВАТИ (1). *Підбурювати до бунту*. Коли прийде на світ Антихрист, Щоб всіх людей від Бога відвернути, То про-

тив него появиться з неба Святий Ілля і буде **бунтувати** Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 361).

БУРИЙ (1). *Темно-коричневий із сіруватим відтінком*. Як сережкі золотії В ніздрях **бурої** свині, Так краса не йде в пожиток Зле вихованій жоні (Паренетікон, XII, 2).

БУРЧАТЬ (1). *Докучливо висловлювати своє невдоволення чим-небудь*. Усміхнувся мудрець. Дивні примхи в дівчат! Та дарма! Обіцявсь, то вже годі **бурчать** (Притчі, IV, 28).

БУРЯ (4). *Навальний вітер із дощем, грозою*. Не дав мороз моім листкам розвисься, Квітки мої побила **буря** люта! (Поклони, I, 12). Як моряки в час **бурі** все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне **буря**, жаль йім стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 5, 7). Щоб тіла грішного всмирити жар, Лягала і в кропиві, і в баюрі; За те йій дав Господь преславний дар Наперед віщувати слоти й **бурі** (Легенди, IV, 23).

• **Одн. Н. буря** Поклони, I, 12; Паренетікон, VII, 7; **Р. бурі** Паренетікон, VII, 5; **Мн. 3. бурі** Легенди, IV, 23.

БУР'ЯН (1). *Трав'яниста рослина, що не культивується людиною, але росте у посівах культурних рослин, а також на необроблюваних землях*. Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим двором раз йїхав через місто І вздрів аскетів двох – худих, блідих, В одежах із кори та **бур'яну** (Притчі, XII, 5).

БУТИ (148), **БУТЬ** (3). 1. *Існувати* (5).

Хто в першій чвертині життя Знання не здобув, А в другій чвертині життя Майна не здобув, А в третій чвертині життя Хто чесним не був, Той скаже в четвертій: „Бодай Я в світі не **був!**” (Паренетікон, XXIV, 8). Два йіздици **були** раз: митар І вельможний фарисей; До мети взялися бігти. Хто допаде? Той чи сей? (Притчі, VII, 1). Асока, цар премудрий, милосерний – **Були** колись такі царі на світі – З цілим двором раз йїхав через місто І вздрів аскетів двох – худих, блідих, В одежах із кори та бур’яну (Притчі, XII, 2). А **був** у краю звичай старосвітський: Коли кого на смерть засудить цар, То перед дїм его шле трубача; І перед чиїм домом сей затрубить, Тому на завтра треба смерти ждати (Притчі, XII, 18). „Ну ж допоможе сей плід его серце здобуть! А як ні, то міні краще в світі не **буть**” (Легенди, VI, 6–12).

2. *Уживається для позначення наявності кого-, чого-небудь десь, у когось* (32). Якби само великеє стражданє Могло тебе, Україно, відкупити, – **Було** б твоє велике пануванє, Нікому б ти не мусила вступити (Поклони, V, 3). Що в мойїй пісни біль, і жаль, і туга – Се лиш тому, що склалось так життя. Та є в нїй, брате мїй, ще нута друга: Надїя, воля, радісне чуття (Поклони, VI, 7). Годуй гадюку молоком, У неї **буде** більша йїдь; Роби добро лихому – він Тебе вмотає гірше в сїть (Паренетікон, XV, 2). Не цурається правди мудрець, Хоч вона й з уст дитинячих **буде**, – Так як в ніч, коли сонце зайшло, Каганця не цураються люде (Паренетікон, XXV, Строфа 4–2). Гість, дитя, і цар, і жінка Мають всі один звичай: Є що чи нема – байдуже, Йїм усе лиш дай та дай

(Паренетікон, XXV, Строфа 13–3). Хто духом низький, не мішайся там, Де є високих трони; Таж чобота на голову ніхто Не надїва замість корони (Паренетікон, XXV, Строфа 14–2). Перший зирк його Впав на коріне деревця, що в ньому **Була** его єдина опора (Притчі, I, 26). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любови і бажаня, В братерствї, у надїї, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 115). На Цейлонї святому Є кипаріс високий, Роскішний, тисячлітній, У світі одинокий (Притчі, II, 2). Син мовив: „Татку, дяка вам і честь! Та в мене другів ширих много **єсть**” (Притчі, V, 18). Мороз **був** лютий, сніг і завірюха, По вулиці голодний пес блукав: Обмерз, продрог, – здаєсь, лиш пушка духа, Надармо страви й захисту шукав (Притчі, VI, 1). „Бо знай, в мойїй утробі – Якби ти знав отсе! – Є перла так велика, Як струсове яйце!” (Притчі, IX, 59). „А потім забавив ти Мене дістать ще раз І просьбою вернути Назад минулий час. А чом? Бо несуразним Повїрив ти словам, Що в мні є перла, більша Удвоє, ніж я сам” (Притчі, IX, 91). Ліжко газди – п’ять дощок незбитих, Сніп соломи і верета зрїбна; Тепла піч є для дітей невикритих, А для старших постіль непотрїбна (По селах, I, 35). І про одїж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята шалїнові, Капельюхи хлопцям повстяні, – То й весь празник є на довгї літа (По селах, I, 42, 46). Тільки й всього христїянства в хаті, – Але є й письменства в нїй позначки: Там під сволюком, завитий в шматі, Лист небесний – писаний Бог зна ким (По селах, I, 54).

„Віддав! Віддав! А може й ні. А кілько те **було** гризні! Та що вже там! Хай страчу сам! Як обіцяв, то певно дам” (По селах, II, 58). І мовить кум: „То дай-те ж тут! Ось свідки є, горівку п’ють”. Пазюк на те: „Нехай же п’ють, У мене гроші є ось тут!” (По селах, II, 62, 64). „Є в тебе грушка по конець причілка, Є в ній маленька дуплавая щілка... Там ти дивися щодня, щогодини, Там тобі злодій ті гроші підкине” (По селах, VI, 11, 12). „Почекай же!.. Де та в біса Грушка при причілку? В мене є верба. Все одно, Заглянемо в щілку” (По селах, VII, 23). Та й що то Війна? Війни й заповідать не треба, Вона вже є, ми родимось, живем, Мремо в війні (По селах, X, 259). Хіба ж не чули пісню: „Нема добра та й не **буде** [...]” (По селах, X, 261). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає йїх вже більш як трицять літ. Так от вони у него й ночували, І він йїм много повідав з книжок (По селах, X, 341). Далеко десь, на самім краю світа, Є віл такий: родився він в той день, Коли Христа розп’ято. Має він Сім гір (По селах, X, 356). Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала З хреста (По селах, X, 378). „Із сего краю, що є край дідівський, Жебрацький, і шляхецький, і жидівський, Я виведу свій вірний люд у край Заморський, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 22). „Там слуг нема з хрещеного народа, – Освоїш п’ять-шість малп – і є вигода” (До Бразилії, I, 36). „А щоб мій лист відразу ви пізнали І ошуканцям в руки не попали, Так ось вам знак – та тільки се секрет: На листі **буде** підпис: Джерголет!” (До Бразилії, I, 54).

Розлучила нас юрба, Та довгенько ще цікаві Сперечались ті оба, Де „лайдацтво” є в сій справі? (До Бразилії, III, 20). // *Уживається при визначенні кількості кого-, чого-небудь* (4). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змия? Чом міняється так, кілько є в дні годин? І чи в серці єі я паную один?” (Легенди, VI, 4–5). Рубаєм дерева на сяжень грубі – Одно два дни довбем, сусіди любі! За рік оттак чень **буде** чистий морг, То будем сіять. Живемо наборг (До Бразилії, V, 9). Тут по лісах блукають дикі люде, Б’ють наших і йїдять. І нам те, мабуть, буде. Та, може, дасть нам Бог іще підняться. **Було** нас сорок, є ще вісімнадцять (До Бразилії, V, 90). // *Безос. Уживається при наближеному визначенні кількості* (3). У щільнику малому **Було** там троха меду, а чмелі Всі полетіли в поле за пожитком (Притчі, I, 64). Аж у круг двораків його [*Аристотеля*] дівка пуста Завела і зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішилася знять... Що там сміху **було**, то й пером не списать (Притчі, IV, 41). Раз цар один на ловах заблудився Посеред гір і не **було** нікого При нім, щоб з ним хоч словом обмінився. І зголоднів (Притчі, XI, 2). * У сполуч.: а) *є що в поєднанні з інфін.* – наявність чогось у достатній кількості (1). П’ять хлопців до послуг продали ми, А сім дівчат пішло в такі доми. Про хлопців доси ми не мали вісти, Дівчата раді: є що пити й йїсти (До Бразилії, V, 84); б) *що є сил* – з максимальним напруженням (1). І він [*стрілець*] підбіг під гильку І скочив, що є сил, Щоби спіймати пташку, – Та ба, не має крил! (Притчі, IX, 66); в) *то-то*

й є – *уживається для вираження згоди з чимось* (2). – Що, що таке? – Війна! Хіба не чули? – Війна? Та з ким? – Ну звісно, з москалем. – Що, з москалем? О, то нещасте наше! Москаль твердий, не встоять наші хлопці Супроти него. – То-то, братя, *й є* (По селах, X, 113). – То-то *й є*, Що нарід темний чує плач є і бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, *й Бог* зна ще що (По селах, X, 247).

3. Перебувати, знаходитися де-небудь (10). А **був** там царський брат, То сей почав цареви докоряти. Мовчав Асока, не сказав ні слова, І вечером у двір вони вернули (Притчі, XII, 14). „Скажіть самі, як вас карати? Чи в пекло, де чорти є всі, Чи волите до суду висіть Стрімглав онтам на ланцюсі?” (Легенди, I, 130). „Тут мене гадюка йїдж, Як я з вами **був** сю ніч На гумні, в стодолі!” (По селах, III, 32). Ой-ой! Метушня і тривога в селі, Із вулиці діти тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому дралюють, немов на пожар! На лицах побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар! (По селах, VIII, 6). Сей сіти рибацькі під стріху ховає, Той в сіно рушницю стару обвиває І пхає в шувар, Сей крадену пряче дубову колоду, Той в бочку пожарну щодуху ллє воду: В селі є шандар! (По селах, VIII, 12). Літня ніч коротка, То вчасно спати йдуть робучі люде, Щоб завтра, скоро світ, вже **бути** в полі (По селах, X, 7). Ось І нині купка йїх зібралась – хлопці Все підростки. На Сеня поглядають, Як на старшого; деякі й самі Просились з кіньми на ніч, знаючи, Що й Сень тут **буде** (По селах, X, 71). І від того дня По селах ходить. Вже йїй в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах видали, **Була** аж в Страше-

вичах і на Сприні. Розхристана, – говорять, – чорна-чорна, Лиш очи світяться (По селах, X, 164). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно **Були**, там є чернець один старенький, Що знає йїх вже більш як трицять літ. Так от вони у него й ночували, І він йїм много повідав з книжок (По селах, X, 341). „Я по Галичині вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-свому; Що я тут **був**, не говоріть нікому! Жандармам особливо і попам Не зраджуйтеся, бо буде лихо вам” (До Бразилії, I, 44).

4. Трапитися, статися (8). **Було** се в Індії. Степом безлюдним Йшов чоловік. І враз напав на него Голодний лев (Притчі, I, 1). В шинку шумить, в шинку гуде, Аж гомін геть селом іде. І не питайте, що се є: Старий Пазюк горілку п’є (По селах, II, 3). – А про що ж би мала Війна вестися? – Ні про що! Й війни Ніякої не **буде**! (По селах, X, 233). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? Може, ще коли І будуть брати, та хтозна, се, може, Аж в той час **буде**, як народ на світі Здрібніє так, що в нашій печи буде Сім хлопа молотити (По селах, X, 240). Хіба ж не чули пісню: „Нема добра та й не буде, **Була** війна та й ще **буде**. Брат на брата ворогує, Сестра сестрі смерть готує, Син на батька ніж підносить, Донька мамі смерти просить” (По селах, X, 262). „Я по Галичині вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-свому; Що я тут **був**, не говоріть нікому! Жандармам особливо і попам Не зраджуйтеся, бо **буде** лихо вам” (До Бразилії, I, 46). Тут по лісах блукають дикі люде, Б’ють наших і йїдять. І нам те, мабуть, **буде** (До Бразилії, V, 88).

// *Настати (про час)* (1). Вже геть **було** за північ. Віз звернув Додолю дишльом, Косарі стояли Посеред неба (По селах, X, 392). * У сполуч.: а) **не може бути** – *уживається для вираження недовіри, сумніву в можливість чогось* (2). – Не може **бути!** Хто тобі казав? – Плети, дурний, не може **бути!** Вже то Я чув про се від розумніших трохи, Ніж я та й ти (По селах, X, 209, 210); б) **хай буде й так** – *уживається при вираженні згоди з чим-небудь* (1). Га, що ж, коли так острій ферлядунок, Хай **буде й так!** Який нам тут ратунок? (До Бразилії, V, 98).

5. *Набути певних ознак, стати, зробитися ким-небудь* (2). І цар зрадив. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, брате! **Будь** тут міні як вся дворян громада! Ходи, сідай зо мною враз снідати, Бо не привик я йісти сам один” (Притчі, XI, 12). Хрест божий з нами! Певно, се **була** Якась безбожна упириця зла. Бо справді, на жінок у тії доби Ударили найгіршіі хороби (До Бразилії, V, 49).

6. *Уживається як зв'язка у складеному присудку* (51). Щоб монументом йіх не **було** те каміне, Яким в відплату за плодючєє насіне Ще при житю обкидувано йіх (Поклони, III, 13). Який я декадент? Я син народа, Що вгору йде, хоч **був** запертий в льох. Мій поклик: праця, щастє і свобода, Я є мужик, пролог, не епілог (Поклони, VI, 18, 20). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те йіх слав у поле князь?” І, гордюючи простацьким криком, Сам лишився б в гордощах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не **був** би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 20). Не ділиш мудро-

сти з братами, Йійі злодіі не вкрадуть, Йійі не згубиш по дорозі, Вона є вольна серед пут (Паренетікон, VIII, 8). Богацтво злом не є, Коли на добре вжитє (Паренетікон, XXII, 1). Хто в першій чвертині житя Знання не здобув, А в другій чвертині житя Майна не здобув, А в третій чвертині житя Хто чесним не **був**, Той скаже в четвертій: „Бодай Я в світі не був!” (Паренетікон, XXIV, 6). Пурпуром сонічко сходить, Пурпуром криєтьєся в морю; Так **будь** і ти все спокійний – В щастю і в горю (Паренетікон, XXV, Строфа 1–3). Отрута є зле вивчена наука, Отрута є нестравлена йіда; Для бідних трута – взаємна порука, Старому трута – жінка молода (Паренетікон, XXV, Строфа 17–1, 2). Хто власного ума не має, То з книг не вийде ум йому; Хто є сліпий на обі оці, То що по дзеркалі йому? (Паренетікон, XXV, Строфа 20–3). Великі дерева шануй, Що плід дають і в спеку тінь; А як і плід часом хибне, Чи ж тінь сама не є добром? (Паренетікон, XXV, Строфа 22–4). Хто з всіми добрий хоче **буть**, Той швидко втратить добрий путь (Паренетікон, XXV, Строфа 28–1). Купа дров і жура – Що з тих двох тяжше є? В дровах труп лиш згара, А в журі все жите (Паренетікон, XXV, Строфа 39–2). Хоч би все небо папером **було**, Хоч би все море чорнилом **було**, Зорі б на пера всі перекувать, Ангели б сіли там пір'єм писать, То не списали б – так мудрий прорік – Мудрости божой ввік (Паренетікон, XXV, Строфа 40–1, 2). Рад **був** скрикнуть чоловік, Та голос в горлі задушив переляк. Рад **був** молитьєся, та трівога вбила Побожну думку (Притчі, I, 53, 55). Голодний лев над нами – то є смерть (Притчі, I, 88). „Ані

мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї [*краси*] міцного щита. Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець Може **буть** проти неї надійний борець” (Притчі, IV, 49). Вмираючи, покликав батько сина, Що **був** его єдина дитина, І мовив, звівши голову стару: „Мій синку, швидко я, мабуть, умру [...]” (Притчі, V, 2). Хто **був** другий кінь? А, ба! Гордість, злобная обмова І гидка самохвальба (Притчі, VII, 10). Асока, цар премудрий, милосерний, До ради царської звик **був** просити Пустинників, аскетів, богомільців І пильно слухав, що вони казали (Притчі, VIII, 2). Одно-го дня поклав він [*цар*] перед ними Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від каміня дорогого; Друга ж **була** звичайна, деревляна, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII, 12). І мовив цар: „Мої міністри любі, Котра з отсіх скриньок вартніша **буде**?” І одноголосно сказали всі: „Авжеж вартніша сая золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!” (Притчі, VIII, 15). Так ось вам, золоті скриньки, наука – Не надто гордувати смоляними, Поки не бачили тих пахошів, Перел, клейнотів, що є в них укриті (Притчі, VIII, 44). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! **Буду** Тобі за батька я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам І все, чого захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі, IX, 71). Пташина відповіла: „Дурний ти є, як **був**! Всі три мої науки Відразу ти забув!” (Притчі, IX, 78). Заграла Труба зловіща. Похололо в серці У брата царського. Хоч він не чув Ніякої провини за собою, Та знав, що царська є незмінна воля (Притчі, XII, 29). Та радісно обняв його Асока. „Ну, бачиш, брате, як ти налякався, Хоч знаєш, що

твій цар є враз твій брат І що ні в чому ти не винуватий” (Притчі, XII, 45). „Хай **буде** звеличане ймення Господне! Аллах тобі, пане, шле радість сьогодні, – Та я нагадав, Які вже я види в сім замку видав” (Легенди, III, 17). „І мовив Масаб: „Отсе місце блаженне Мармуром блискучим хай **буде** вмощене!” І ось, мов жива, на сьому мармурі його голова” (Легенди, III, 34). Хоч давній, славний **був** у неї рід, Вона нітроха ним не величалась; Щоб згорда й не поглянути на світ, Раз в раз чолом аж до землі схилялась (Легенди, IV, 5). З безмірної покори спала все В тісній, вохкій, вонючій халабуді; З хозяйського стола що впало, се **Було** єї поживою по труді (Легенди, IV, 16). Хто **були** родичі его, В якій жили країні – Незвісно; сам він змалку жив У водяній пустині (Легенди, V, 17). Важке зітханє – се **була** Єго мольба глибока; Весь вік прожив зітхаючи, Не зажмуривши ока (Легенди, V, 33). „У нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його зробить твій дар. Міліонам він сонце, жите є нове, – Для добра міліонів хай вічно живе” (Легенди, VI, 2–15). „Міліонам ти сонце, добродій **єси**, – Будеш жить вічно юний, як плід сей зйіси” (Легенди, VI, 4–15). „Се богині є дар. Як зйіси те зерно, Вічно жить тобі дасть вічно юним воно” (Легенди, VI, 7–11). А обік него кум сидить І Пазюку в лице глядить, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав **був** брикливий дід (По селах, II, 28, 30). Хто **був** злодій? Відки знать? Сам Пазюк не зна сказать, Хоч щось твердо дума (По селах, III, 13). Отак в селі балакали про Сеня, Сміялись з него, хоч усі й любили, Бо щирий **був**,

для всякого ввічливий (По селах, X, 56). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув. – Иди, дурний! Вона ж се не від злого! Се найдобрійша жінка у селі **Була**. Йій Бог так дав, щоб віщувала Народови якась велике горе (По селах, X, 174). – А я гадаю, Що то не те! Велика річ – війна! Всіх не поріжуть. Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми (По селах, X, 184). Врешті [*Сень*] Промовив: – От ви й чули віщуване. Не бійтесь, се не є нечистий дух, Се та уріжська жінка, що пішла По божій волі (По селах, X, 324). А той Антихрист **буде** цар всесильний. Пішле своїх вояків і шандарів Против пророка (По селах, X, 363). „Із сего краю, що є край дідівський, Жебрацький, і шляхецький, і жидівський, Я виведу свій вірний люд у край Заморський, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 19). „І ждїть! Як **буде** поле знов зелене, З весною вам листи прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 47). А як ми вже на корабель сідали, То панича від нас арештували, Немовбито він ошуканець **єсть** (До Бразилії, V, 65). // *Безос*. (7). Та й глупі ж ті богатири, Що люблять спать на подушках! Я спав лиш на однім пері, І твердо так **було**, що страх! (Паренетікон, XXV, Строфа 15–4). Не **було** Часу вергатись, не **було** де скритись, А звір вже близько (Притчі, I, 9). Та се не всмак **було** его міністрам, Дорадникам, вельможам, генералам Сидіти поруч старців у лахмітю, І стали нарікати на царя (Притчі, VIII, 5). Не любо се **було** его дворянам. „Занадто цар унижує себе Перед неробами та жебраками!” Та не посмів ніхто царєви в очи Сказати се (Притчі, XII, 10). І хоч нераз подібні вже слова Вони від

него [*Сеня*] чули, то проте Тим дужше йїх ударили вони. І не до сміху йїм **було**, бо кождий На собі сам йїх правди досвідив (По селах, X, 275). **Було** б нас більш померло, бо якась На нас італьська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать йїх, аж йїм вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 45). 7. У поєднанні з *інфін*. *уживається як допоміжне дієслово для творення форми майбутнього часу* (16). Як перший лист ізронить, То твердо вірять люде: Хто зйїсть отой листочок, Той вічно жити **буде** (Притчі, II, 12). Одним шляхом везуть і труну й молодят, Один піп погребє й **буде** шлюб йїм давать (Притчі, X, 8). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не **буде**, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 78). „Як йїх патрон, я відчинять Йїм **буду** неба брами, Пісний Селедій, рай знайду С пісними русинами” (Легенди, V, 90). „Міліонам ти сонце, добродій еси, – **Будеш** жить вічно юний, як плід сей зйїси” (Легенди, VI, 4–16). Вже третю ніч він [*Пазюк*] п’є ось так, Та не гадай, що він піяк. Він **буде** ще три ночи пить І ані centa не платить (По селах, II, 7). Другий виразно чув: Кума Пазюк гукнув: „Куме, ходи! Пізно вже лізти до хати, Я на тоці **буду** спати, – Ну, заведи!” (По селах, IV, 23). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не **буде** так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом [...] (По селах, X, 117). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? Може, ще коли І **будуть** брати, та хтозна, се, може, Аж в той

час буде, як народ на світі Здрібніє так, що в нашій печі **буде** Сім хлопа молодити (По селах, X, 239, 241). Гадаєте, що Бог про теє дбає, Чи там сто люда заб'ють або двісті, Чи хлоп о три дні більш робити **буде**? (По селах, X, 255). „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П'ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту **буде** допасати – ждіть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілля прийде” (По селах, X, 347). Коли прийде на світ Антихрист, Щоб всіх людей від Бога відвернути, То против него появиться з неба Святий Ілля і **буде** бунтувати Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 361). Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала з хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як **будуть** мали різати вола, Його в хребет укусить і в тім місці Маленьку дірочку проколе в шкірі, Таку, що оком і доглянуть годі (По селах, X, 381). **Будуть** ще внукам казати проти ночі: „Дивний тут люд кочував із півночі. Рідну країну с слізми споминав він, Але с проклятем із неї тікав він” (До Бразилії, IV, 13). Рубаєм дерева на сяжень грубі – Одно два дні довбем, сусіди любі! За рік оттак чень буде чистий морг, То **будем** сіять. Живемо наборг (До Бразилії, V, 10). * У спол.: а) **здоров був** – *уживається як усталена форма вітання при зустрічі* (2). І цар зрадів. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров **був**, брате! Будь тут міні як вся дворян громада! Ходи, сідай зо мною враз снідати, Бо не привик я йісти сам один” (Притчі, XI, 11). „Здоров **був**, царю!” – став пастух казати. – Не може твій покірний селянин Снідати с тобою. Се йому не слід” (Притчі, XI, 15); б) **будь здоров** – *уживається як уста-*

лена форма ввічливого побажання при прощанні (1). „Прости міні тривогу сеї ночі, Та уважай на ті смертельні труби, Які Господь раз в раз нам посилає, Щоб не застав нас сонних, неготових Єго призив могучий. **Будь** здоров!” (Притчі, XII, 61); в) **будь ласка** – *уживається як усталена форма чемного звертання при проханні, пропозиції* (1). Та й те подумай ще, **будь** ласка: Твого я найкраща частка з тобою враз не ляже в гріб (Поклони, II, 22); г) **не було де голови приткнути** – *не мати пристановища* (1). А прийшла Недуга, старість, далі сліпота, То не **було** де голови приткнути, – Взяв ліру та й пішов просити хліба. І сина на таке саме навчав (По селах, X, 48).

• **бути** 3. По селах, X, 7; 4. у сполуч. а) По селах, X, 209; X, 210; **бути** 1. Легенди, VI, 6–12; 6. Паренетікон, XXV, Стрoфа 28–1; Притчі, IV, 49; є 2. Поклони, VI, 7; Паренетікон, XXV, Стрoфа 13–3; XXV, Стрoфа 14–2; Притчі, I, 115; II, 2; IX, 59; IX, 91; По селах, I, 35; I, 42; I, 46; I, 54; II, 62; II, 64; VI, 11; VI, 12; VII, 23; X, 259; X, 341; X, 356; X, 378; До Бразилії, I, 22; I, 36; III, 20; // Легенди, VI, 4–5; До Бразилії, V, 90); у сполуч.: а) До Бразилії, V, 84; б) Притчі, IX, 66; в) По селах, X, 113; X, 247; 3. Легенди, I, 130; По селах, VIII, 6; VIII, 12; 4. По селах, II, 3; 6. Поклони, VI, 20; Паренетікон, VIII, 8; XXII, 1; XXV, Стрoфа 17–1; XXV, Стрoфа 17–2; XXV, Стрoфа 20–3; XXV, Стрoфа 22–4; XXV, Стрoфа 39–2; Притчі, I, 88; VIII, 44; IX, 78; XII, 29; XII, 45; Легенди, VI, 2–15; VI, 7–11; По селах, II, 28; X, 184; X, 324; До Бразилії, I, 19; **еси** 6. Легенди, VI, 4–15; **єсть** 2. Притчі, V, 18; 6. До Бразилії, V, 65; **був** 1. Паренетікон, XXIV, 8;

Притчі, XII, 18; **2.** Притчі, VI, 1; **3.** Притчі, XII, 14; По селах, III, 32; До Бразилії, I, 44; **6.** Поклони, VI, 18; Паренетікон, XXIV, 6; Притчі, I, 53; I, 55; V, 2; VII, 10; VIII, 2; IX, 78; Легенди, IV, 5; По селах, II, 30; III, 13; X, 56; **7.** у *сполуч.* а) Притчі, XI, 11; XI, 15; **була 2.** Притчі, I, 26; **3.** По селах, X, 164; **4.** По селах, X, 262; **5.** До Бразилії, V, 49; **6.** Притчі, VIII, 12; Легенди, V, 33; По селах, X, 174; **було 2.** По селах, II, 58; // До Бразилії, V, 90; Притчі, I, 64; IV, 41; XI, 2; **4.** Притчі, I, 1; // По селах, X, 392; **6.** Поклони, III, 13; Паренетікон, XXV, Строфа 40–1; XXV, Строфа 40–2; Легенди, IV, 16; // Паренетікон, XXV, Строфа 15–4; Притчі, I, 9 (2 р.); VIII, 5; XII, 10; По селах, X, 275; **7.** у *сполуч.* г) По селах, X, 48; **були 1.** Притчі, VII, 1; XII, 2; **3.** По селах, X, 341; **6.** Легенди, V, 17; **буду 6.** Притчі, IX, 71; **7.** Легенди, V, 90; По селах, IV, 23; **будеш 7.** Легенди, VI, 4–16; **буде 2.** Паренетікон, XV, 2; XXV, Строфа 4–2; По селах, X, 261; До Бразилії, I, 54; // До Бразилії, V, 9; **3.** По селах, X, 71; **4.** По селах, X, 233; X, 240; X, 262; До Бразилії, I, 46;

V, 88; у *сполуч.* б) До Бразилії, V, 98; **6.** Притчі, VIII, 15; Легенди, III, 17; III, 34; По селах, X, 363; До Бразилії, I, 47; **7.** Притчі, II, 12; X, 8; Легенди, V, 78; По селах, II, 7; X, 117; X, 241; X, 255; X, 347; X, 361; **будем 7.** До Бразилії, V, 10; **будуть 7.** По селах, X, 239; X, 381; До Бразилії, IV, 13; **будь 5.** Притчі, XI, 12; **6.** Паренетікон, XXV, Строфа 1–3; **7.** у *сполуч.*: б) Притчі, XII, 61; в) Поклони, II, 22; **був би 6.** Паренетікон, IV, 20; **було б 2.** Поклони, V, 3; **6.** До Бразилії, V, 45.

БУТЬ див. **БУТИ**.

БУХАТИ (1). *Стрімко вириватися густою масою звідки-небудь.* Не видати комина на хаті; Вранці дим всю хату заповняє, з стріхи **буха**, в'ється по загаті, Хапле очи, сльози витискає (По селах, I, 23).

БУЧА (1). * У *сполуч.* **підійняти бучу** – *почати сварку, колотнечу.* „Як рік мине, тоді підйму **бучу**, Всій кривді і неправді шию скрочу. Потішу всіх, хто гнувся і терпів, А особливо вірних русинів” (До Бразилії, I, 15).

В

В¹ (306), **У** (115). *Прийм. 1. 3 род. відм.* (52). Ну, **в** мене слугам плати скупю, А нарікають на мене глупо... Просила я тебе, чи ні? (Поклони, II, 10). Що проживеш весь вік убого? Значить, не вкрав ніщо ні **в** кого, А чесно працював на хліб (Поклони, II, 20). Ти любиш Русь, за те Тобі і честь, і шана, **У** мене ж тая Русь Кровава всерці рана (Поклони, IV, 27). Лиш **в** кого праця потом скрань зростила, Наверх той виб'єсь з темної юрби (Поклони, V, 11). Та праці тої, мамо, **в** нас так мало! Лежить облогом лан широкий твій, А кілька нас всю силу спрацювало, Щоб жити, без дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 13). Не паразит я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки й дума про процент, А для пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який же я **у** біса декадент? (Поклони, VI, 28). І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть злі змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, **У** стіп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач єї втиша (Поклони, VII, 17). І яка заслуга, що **в** нас тіло сохне, А **у** нас голодний під порогом дохне? (Паренетікон, III, 9, 10). Годуй гадюку молоком, **У** неї буде більша йдіть; Роби добро лихому – він Тебе вмотає гірше в сїть (Паренетікон, XV, 2). Щасливий той богач подвійно: Піч повна дров, огонь горить, гогоче; А **в** мене лиш одно поліно, Та й те горить не хоче (Паренетікон, XXV, Строфа 16–3). Мухи сідають на ранах, Пчоли на квітах пахучих; Добрий все бачить лиш добре, Підлий лиш підле **у** других (Паренетікон, XXV, Строфа 23–4). І

похолело **в** того чоловіка На серці, бо в тій хвилі лев розжертий Надбїг над пропасть і його побачив, І лютим ревом відгомін збудив (Притчі, I, 34). Померкло в голові **у** чоловіка, За серце стисло, і холодним потом Все тіло облилось (Притчі, I, 46). Солодощі меду Заставили його про все забути: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що єго підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 76). Усміхнувся мудрець. Дивні примхи **в** дівчат! Та дарма! Обіцявсь, то вже годі бурчать (Притчі, IV, 27). Син мовив: „Татку, дяка вам і честь! Та **в** мене другів ширих много єсть” (Притчі, V, 18). І, строго глянувши на них, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове! Назверх коштовна, гарна та блискуча, Внутрі ж **у** вас незгода, гниль і зрада” (Притчі, VIII, 33). Швиденько зсів з коня могучий цар І підійшов до них [*asketiv*], і поклонився Йїм до землі, і цілував йїх ноги, Благаючи благословенства **в** них (Притчі, XII, 9). Заграла Труба зловіща. Похолело в серці **У** брата царського. Хоч він не чув Ніякої провини за собою, Та знав, що царська є незмінна воля (Притчі, XII, 27). „**В** сусїда жінка язиката Мене неславить; за сей чин Я відкопать велїла річку, Ось і стоїть сусїдів млин” (Легенди, I, 41). Та швидко кров **у** них заграла. Одні йїм зорі й небеса, Один йїм рай, одна йїм правда, – Астарті дивная краса (Легенди, I, 81). „Лїт тому пів сотні **у** стіп Обейдалли Так само Гусейнову голову клали Від війська посла, Що тут з боевища йїї

принесли” (Легенди, III, 21). Правило віри, скромности вірець, Жила собі Доместика святая, Своє сховавши світло під корець, Служила у безбожного глитая (Легенди, IV, 4). Хоч давній, славний був у неї рід, Вона нітроха ним не величалась; Щоб згорда й не поглянути на світ, Раз в раз чолом аж до землі схилялась (Легенди, IV, 5). „Най постять так, як постив я, Доступлять **в** Бога ласки, Йідять мене, і воду п’ють, І ждуть святої паски” (Легенди, V, 86). Богиня мовить: „Ну, як се **в** тебе дар найціннійший з усіх, На ж тобі сей малий золотистий горіх” (Легенди, VI, 1–13). „**У** нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його зробить твій дар. Міліонам він сонце, жите є нове, – Для добра міліонів хай вічно живе” (Легенди, VI, 2–13). Пазюк о стіл б’є кулаком. „Чи дармо **в** тебе я дяком? Не штука то мій глас хвалить! Кажі горівки ще долить!” (По селах, II, 38). Скрутився кум, неначе в’юн, Горілку **в** жида і тютюн Наборг бере, на стіл кладе, Знов Пазюка просить іде (По селах, II, 42). „Я ж, кумцю, позичав **у** вас І, тямите, віддав на час” (По селах, II, 55). І мовить кум: „То дайте ж тут! Ось свідки є, горівку п’ють”. Пазюк на те: „Нехай же п’ють, **У** мене гроші є ось тут!” (По селах, II, 64). Що? Хто? Відки? Вість така: Вкрали гроші **в** Пазюка! Як вернув із шинку, П’яний у стодолі спав, Злодій черес з него зняв І потяг шмагинку (По селах, III, 8). **У** обох напухлі пики, А у серці гнів великий, **В** кума весь кровавий ніс. „Правте, отче, два молебни, Щоб злодюга той ганебний Без пощади нагло тріє!” (По селах, V, 7, 9). „Є **в** тебе грушка по кінець причілка, Є **в** ній маленька дуплава щілка... Там ти дивися щодня,

щогодини, Там тобі злодій ті гроші підкине” (По селах, VI, 11). „Чорний вус. – Рудий у кума. Гм! Не вір рудому! Сірі очі – дійсна правда! Коб швидше додому!” (По селах, VII, 13). „Почекай же!.. Де та **в** біса Грушка при причілку? **В** мене є верба. Все одно, Заглянемо в щілку” (По селах, VII, 21, 23). Пандар і начальник рушають на слідство, Соток Пазюкових шукати. Трясли вже **у** кума, трясуть ще сусідство, Стайні, і стодоли, і хати. І свідків питають, мов в п’їтмі блукають, А грошей нема та й нема (По селах, VIII, 15). Ось Пазюк молодий **у** попа, неборак, Кладе п’ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде все село. – Бідний кум через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах, IX, 3). Сень видобува тютюн, І крає ножиком, і ділить всім, **В** кого немає (По селах, X, 30). Вже така натура **У** того Сеня: зразу воркне гризко, А потім хоч сорочку з себе дасть. Недаром придурковатим зовуть І підіймають всім селом на сміх (По селах, X, 31). „То вже **у** них так в роді, – говорили **В** селі. – Отець его мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, Лише по відпустах, святих місцях, Мов старець, волочився” (По селах, X, 42). І [Сень] враз промовив: – Е, яка там річ За нами впоминатись москалеви? Що ми йому, чи сват, чи брат який? А мислите, що **в** него мало й своїх Панів і бідних? (По селах, X, 228). Й пішли Нагадують та розводити, що **У** кожного віддавна наболіло (По селах, X, 294). Лиш Сень мовчав, не жалувавсь ніколи. А як скінчили другі, знов почав. – Так бачите, яка се **в** нас війна Ведесь! (По селах, X, 297). Дух захопило **у** всіх, Так що ніхто і сло-

ва не промовив. Ба, навіть коні наострили вуха і стали мовчки. Тільки Сень сидів спокійний, шепчучи молитву (По селах, X, 316). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає їх вже більш як трицять літ. Так от вони у него й ночували, І він їм много повідав з книжок (По селах, X, 343). Най Бог його за се благословить, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять (До Бразилії, I, 11). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацитькують, годують і колишують, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 27). Було б нас більш померло, бо якась На нас італьська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать їх, аж їм вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 47).

2. *Із знах. відм.* (127). Вже не міні в нові світі летіти! Війну з житем програв я, любі діти! (Поклони, I, 3). Та й те подумай ще, будь ласка: Твого я найкраща частка З тобою враз не ляже в гріб (Поклони, II, 24). Щоб монументом їх не було те каміне, Яким в відплату за плодючєє насіне Ще при житю обкидувано їх (Поклони, III, 14). Ти, брате, любиш Русь, Як любиш добре пиво, – Я ж не люблю, як жнець не любить спеки в жниво (Поклони, IV, 12). Який я декадент? Я син народа, Що вгору йде, хоч був запертий в льох. Мій поклик: праця, щастє і свобода, Я є мужик, пролог, не епілог (Поклони, VI, 18). Не паразіт я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки й дума про процент, А для пісень на

„шрррум” настроїть ліру. Який же я у біса декадент? (Поклони, VI, 26). Коли обід хтось славний зготував, Найідки найдобріні та напитки, Царя самого в гості завівзав, А соли не додав до страв, – Які ж із них пожитки? (Паренетікон, I, 3). І який пожиток, щоб лица не мити, А в холодну пору голого не вкрити? (Паренетікон, III, 8). Як у хвилі сумніву і муки Вчитель мудрий не найдєсь тобі, То приймай потіху і науки З простих уст, загублених в юрбі (Паренетікон, IV, 1). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те їх слав у поле князь?” І, гордуючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 16, 19). Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 5, 6). Вона [мудрість] магнет посеред моря, Найвисший скарб, безцінний дар, Огнище тепле в студінь горя, Холодна тінь під страстей сквар (Паренетікон, VIII, 11). Як сережкі золоті В ніздрях бурої свині, Так краса не йде в пожиток Зле вихованій жоні (Паренетікон, XII, 3). Годуй гадюку молоком, У неї буде більша йідь; Роби добро лихому – він Тебе вмотає гірше в сіль (Паренетікон, XV, 4). Ворог батько, ворог мати, Що не вчили сина! І піде він в світ блукати, Як та сиротина (Паренетікон, XIX, 3). Хто лиш квітки в житю збира, Чий дух до земного прилип, Той смерти попаде у власть, Не осягнувши,

що бажав (Паренетікон, XXI, 7). Та хто з біди **в** черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 3). Мужню силу хоч похилить горе, Та не зломить, **в** підлість не поверне; Так і свічку хоч схили додолу, Свого світла вниз вона не зверне (Паренетікон, XXV, Строфа 2–2). Не цурається правди мудрець, Хоч вона й з уст дитинячих буде, – Так як **в** ніч, коли сонце зайшло, Каганця не цураються люде (Паренетікон, XXV, Строфа 4–3). Хто має мудрість, а з неї Ближнім не хоче вділити, Той має скарб многоцінний, **В** міх шкуратяний заштитий (Паренетікон, XXV, Строфа 6–4). Дурний, хто, помилок лякаючись, Не сміє братися до діла, – Так, як би я не йів, лякаючись, Щоб кришка **в** голосницю не влетіла (Паренетікон, XXV, Строфа 8–4). Навіть той, хто **в** призначене вірить, Все ж трудитися мусить постійно; Адже ж бачиш і сам, що без труду Не горить і сухеє поліно (Паренетікон, XXV, Строфа 10–1). Не звикай утертими стежками Йти за другим сліпо, як у дим, Бо як стануть пастухи вовками, Треба вівцям пастися й самим (Паренетікон, XXV, Строфа 11–2). Книги – морська глибина: Хто **в** них пірне аж до дна, Той, хоч і труду мав досить, Дивнії перли виносить (Паренетікон, XXV, Строфа 19–2). Великі дерева шануй, Що плід дають і **в** спеку тінь; А як і плід часом хибне, Чи ж тінь сама не є добром? (Паренетікон, XXV, Строфа 22–2). Як військо скликає труба, Так ангелів божих скликають Сердечні

слова. А **в** гуслі та флети де грають І брата осуджують – там Приховок чортам (Паренетікон, XXV, Строфа 24–4). Хоч би й мертвого міг гнівливий воскресить, То Бог його за гнів его відкине; **В** гнівливе серце помисл злий, як нетля **в** світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–3). І глянув вниз у пропасть чоловік. І бачить, що на дні тієї балки Страшна гадюка в'ється і широко Пашеку рознімає, жде лише, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі, I, 41). Зирнув, аж пробі! се Гадюка, звита **в** клубок, що в щілині Дрімала (Притчі, I, 52). Наче труп холодний, Він висів, певний, що в найблизшій хвилі Коріне миши підгризуть, гадюка **У** ногу вкусить, сил его не стане, І вниз він упаде, зми **в** пашеку (Притчі, I, 59, 60). У щільнику малому Було там троха меду, а чмелі Всі полетіли **в** поле за пожитком (Притчі, I, 65). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взять не може: Се чиста розкіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське **в** безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минутих – **В** простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 106, 109). „Потім Пентефрія жона – Любила страх мене вона, Та за любов єї дарму Попав я на сім літ **в** тюрму” (Притчі, III, 16). Арістотель-мудрець Олександра навчав І такий у альбом йому вірш написав [...] (Притчі, IV, 2). Аж у круг двораків його [Арістотеля] дівка пуста Завела і зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішила знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі, IV, 38). Арістотель-мудрець Олександра навчав І такий у альбом

йому вірш написав: „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оруже – жіноча краса” (Притчі,IV,43). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічу йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проси, щоб захистив тебе і скрив. Своіх так перепробуй, а потім Застукай і в могого друга дім” (Притчі,V,27,32). Явився друг. „Се що тебе жене?” „Я чоловіка вбив! Сховай мене!” Та сей, не відчиняючи воріт, Сказав: „Тікай! Чи ще мене й мій рід Ти хочеш у тяжку біду вплескати?” (Притчі,V,41). Старий живенько замки відкрутив І з міхом парубка в свій двір пустив (Притчі,V,58). „Ну, ну, ходи, небоже, скрийся тут! А трупа десь я впру в безпечний кут” (Притчі,V,60). І мовить птах: „Ніколи Не вір ні в які дива, Не вір ні в яку вістку, Що просто неможлива!” (Притчі,IX,38,39). „Гаразд, – сказав він, – пташко! Не злі твої науки, Лети ж собі й стрільцеви Не попадайся в руки” (Притчі,IX,48). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі за батька я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам І все, чого захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі,IX,73). А мав [цар] с собою много Йіди, та страва в рот йому не йшла, Бо він обідать звик серед шумного Кружка жінок і слуг (Притчі,XI,5). Не любо се було его дворянам. „Занадто цар унижує себе Перед неробами та жебраками!” Та не посмів ніхто цареві в очи Сказати се (Притчі,XII,13). А був там царський брат, То сей почав цареві докоряти. Мовчав Асока, не сказав ні слова, І вечером у двір вони вернули (Притчі,XII,17). То цар Асока ще в той самий вечір Шле трубача з смертельною трубою Перед свого брата дім (Притчі,XII,23). Всю ніч не спав нещас-

ний, все тремтів, Ридав, зітхав, робив порядок дома. А рано у невольницькій одежі, Присипавши волосе пилом, шнур На шию засиливши, він пішов У царський двір і став перед царем (Притчі,XII,35). „Прости міні тривогу сеї ночі, Та уважай на ті смертельні труби, Які Господь раз в раз нам посилає, Щоб не застав нас сонних, неготових Єго призив могучий. Будь здоров!” (Притчі,XII,59). „Ну, добре, йдіть до Вавилона! Людей неправедних судіть! Судіть по правді, та вважайте, Самі в покусі не впадіть!” (Легенди,I,20). На другий день препишно вбрана Вона [Астарте] в судилище пішла, За нею ж повний збан рабиня Вина солодкого несла (Легенди,I,34). „О, звеселюся нині з вами! Ви шлях вказали в темноті!” І налила вино перлисте Вона в три кубки золоті (Легенди,I,76). „Я з вами ніч одну пробуду, Та ось що мусите сповнити: Скажіть міні те тайне слово, Що вас у небо підніма, Веде перед престол Господній! Тоді віддамся вам сама” (Легенди,I,98). „Скажіть самі, як вас карати? Чи в пекло, де чорти є всі, Чи волите до суду висіть Стрімглав онтам на ланцюсі?” (Легенди,I,130). І на лице своє в покорі Упали ангели й рекли: „Карай нас, Господи, дочасно, Лиш в пекло між чортів не шли!” (Легенди,I,136). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду віднині вмре, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди,II,14). „Літ десять минуло, і труп Обейдалли Так само в підніже Мохтару поклали Від війська послі, Що тут іще теплим його принесли” (Легенди,III,26). Хоч давній, славний

був у неї рід, Вона нітроха ним не величалась; Щоб згорда й не поглянути на світ, Раз **в** раз чолом аж до землі схилилась (Легенди,IV,8). Та ворог святости, злий дух, піддав Єї хозяйінови думку грішну, І сей святої тіла зажадав І вкинуть дав йїї у тьму кромішну (Легенди,IV,28). І привели святую, що **в** ту мить, Піднявши голос, заспівала дзвінко. Та кат єї почав ножа острить І крикнув: „Пар-но там окропи, жінко!” (Легенди,IV,33). І зв’язану на дереві розтягли, І острый ніж у білі груди вбили, На встид одежу з неї всю зняли, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди,IV,38). То й я, лякаючись судьби Раба, що на розробок Повірений йому талант Без діла скрив у сховок, Бажаю оспівати вам, Що стане духу мого, Житє, страждане, муку й смерть Селедія святого (Легенди,V,12). Не мав він дому, ні житла, Лиш сам пісок та скали; Мав плащ один із острих блях, Що **в** тіло повростали (Легенди,V,40). Живе ще тіло у бочки Велів він наопотати, Поганцям хтів таким, як сам, Ті моцї **в** дар післати (Легенди,V,61,64). „Нехай вони **в** великий піст Жиють із тіла мого І славлять Бога й згадують Селедія святого” (Легенди,V,81). Наче сонце, що разом прогонює тьму, Так богиня **в** опівніч явилась йому. Прихилилась і мовить: „Мій вірний слуго, Чим тебе вдовольить? Чи бажаєш чого?” (Легенди,VI,1–6). „Одну нічку не спи, один день промовчи І, очистивши ум, сей горіх розтовчи. Шкаралющу **в** огонь, а розкусиш зерно, Дасть тобі молодим вічно жити воно” (Легенди,VI,1–17). Ось огонь розпалив із пахучих полін І кадило **в** огонь щедро кидає він, І закони Господні проходить умом, Щоб очистити ум, не схибити

притьмом (Легенди,VI,2–4). Та ось сумніви в серці повстали страшні: „Вічно жить – молодим – ну, пощо се міні? Чи вертати у світ, де панує борба? Чи ось тут вічно жить? Се ж безумство хіба!” (Легенди,VI,2–9). Йїй [красуні] опертись король не здоляє й на мить: Там згорів Персеполю! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?.. День у день із небес його кидає **в** ад (Легенди,VI,3–16). Счервоніло дівча, **в** личко вдарила кров, – Олександр не ждав єї слова – пішов (Легенди,VI,5–15). А як ніч надійшла, вона тихо пішла, Олександрю **в** вино трути-зіля влила (Легенди,VI,6–16). Ось у строях, білилах, рум’янах ціла, **В** Олександрів покій куртізана вийшла (Легенди,VI,7–8). „А без щастя, без віри й любови внутрі Вічно жить – се горить вік у вік на кострі!” (Легенди,VI,8–14). „Ні, богине! Візьми свій дарунок назад! **Я** **в** нїрвану волю, чи **в** Олімп, чи **у** ад!” (Легенди,VI,8–16). Серед болю в постелі підводиться цар, І побожно цілує чудовний той дар, І **в** тріскучий огонь із пахучих полін Чудодійний горіх бистро кидає він (Легенди,VI,9–3). І здалось, що вже біль не так люто палив, Мовби **в** збурену кров охолоди налив. Прояснів его ум, серце збулось химер, **А** **в** опівніч саму Олександр умер (Легенди,VI,9–6,8). Понад річку верби головаті Довгі віти **в** воду похилляють; Журавель поскрипує при хаті, Босі діти по двору гуляють (По селах,I,6). В хаті піч трохи не **в** пів кімнати З запічком і припічком із глини, Вічно тепла – то жолудок хати, Величезний, як живіт дитини (По селах,I,25). Ось глянь у коршму. За столом Сидить Пазюк, співа псалом, Бо він письменний – знай і се! І Бога в серці має все

(По селах, II, 15). Він [Пазюк] бороду на руку спер і сиві очі в двері впер, Волосе сиве і густе Лице вкрива его товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 20). А обік него кум сидить і Пазюку в лице глядить, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II, 26, 28). „Вже ж, кумцю, вас я третю ніч Частую за пустую річ, Щоб сотку в позичку дістать, – Ви ж обіцяли нині дать” (По селах, II, 47). І поскладав, поцілував і в черес всі сотки сховав. А кум стоїть, гне в собі злість, Очима тії гроші йїсть (По селах, II, 74). Хто був злодій? Відки знать? Сам Пазюк не зна сказать, Хоч щось твердо дума. Далі скрикнув: „От на глум! Вів мене в стодолу кум! Се ніхто, крім кума!” (По селах, III, 17). Вийшли. Кум домів кленучи, А Пазюк нові онучі в постости, до торби хліб, П’ятку в черес, палку в руки Та й для ліпшої поруки До ворожки до Дуліб (По селах, V, 15, 16). „За три межі! Кум від мене За чотири межі! По якій я його знаю Відмінній одежі? Не в постости, а в личаки Обуває ноги, І на гуні не зелені, А чорні вилоти” (По селах, VII, 9). „Почекай же!.. Де та в біса Грушка при причілку? В мене є верба. Все одно, Заглянемо в шілку” (По селах, VII, 24). Сей сіти рибацькі під стріху ховає, Той в сіно рушницю стару обвиває і пхає в шувар, Сей крадену пряче дубову колоду, Той в бочку пожарну шодуху лле воду: В селі є шандар! (По селах, VIII, 8, 9, 11). „Ну, куме коханий, дай руки в кайдани! Тут слідство, для тебе тюрма” (По селах, VIII, 19). Піп плечима стиснув: „То, небоже, біда!” А Пазюк молодий хитро так повіда: „У неділю на хрест і

на слово святе Перед всіми людьми я присягну на те, Що татуньових грошей не маю” (По селах, IX, 11). „Добре, сину! Присягу тобі проведу. Та гляди, щоб не впав ти в велику біду! Бо присяга страшна!” (По селах, IX, 15). „Лиш одну міні річ Відповідж: чи ти взяв тії гроші в ту ніч? Як на сповіди, правди жадаю” (По селах, IX, 17). Тут Сень вмішався в розмову. Доси він сидів понурий і звільна пакав люльку, похилившись, Мов слухав голосів якихсь далеких (По селах, X, 222). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? Може, ще коли і будуть брати, та хтозна, се, може, Аж в той час буде, як народ на світі Здрібніє так, що в нашій печи буде Сім хлопа молотити (По селах, X, 240). От і мій господар, Хоч і який богач, а злакомивсь На мойіх п’ять кровавих римських: взяв і відтягнув міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку і затонуло (По селах, X, 284). „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П’ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде допасати – ждїть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах, X, 349). Далеко десь, на самім краю світа, Є віл такий: родився він в той день, Коли Христа розп’ято (По селах, X, 356). Є десь такий комарик, що напився Христової крови, як капала з хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали різати вола, Його в хребет укусить і в тім місці Маленьку дірочку проколе в шкурі, Таку, що оком і доглянуть годі (По селах, X, 382). І він здрігнувся. – Господи помилуй! Се смерть у очи заглядає! – шепнув і знов почав молитись, ще щирійше, Ще горячійше (По селах, X, 415). „Із сего краю, що є край дідівський, Жебраць-

кий, і шляхецький, і жидівський, Я виведу свій вірний люд у край Заморський, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 21). От так він нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 39). „А щоб мій лист відразу ви пізнали І ошуканцям в руки не попали, Так ось вам знак – та тільки се секрет: На листі буде підпис: Джерголет!” (До Бразилії, I, 52). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацитькують, годують і колишуть, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейди по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 20). Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку. Відвернувсь один панок І зітхає: „От бідацтво!” Другий же за ним крок в крок Покликає: „То лайдацтво!” (До Бразилії, III, 7). Хрест божий з нами! Певно, се була Якась безбожна упириця зла. Бо справді, на жінок у тії доби Ударили найгіршіі хороби (До Бразилії, V, 51). Все розповів: як нас тут трясця б’є, Як відьма нічу кров жіночу п’є, Що тут дітей без корму сохне й плаче, Як з відьмою король у гречку скаче... (До Бразилії, V, 60). На морі вмерло дев’ять душ народу; Йіх замість погребу метали в воду (До Бразилії, V, 72). П’ять хлопців до послуг продали ми, А сім дівчат пішло в такі доми (До Бразилії, V, 82).

3. З місц. відм. (242). Ти любиш в ній князів, Гетьманне, пануванне, – Мене ж болить єї Відвічнеє стражданне (Поклони, IV, 21). Ти любиш Русь, за те

Тобі і честь, і шана, У мене ж тая Русь Кровава в серці рана (Поклони, IV, 28). Та праці тої, мамо, в нас так мало! Лежить облогом лан широкий твій, А кілько нас всю силу спрацювало, Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 16). Що в мойій пісни біль, і жаль, і туга – Се лиш тому, що склалось так житя. Та є в ній, брате мій, ще нута друга: Надія, воля, радісне чутя (Поклони, VI, 5, 7). Я не люблю безпредметно тужити, Ні шуму в власних слухати вухах; Поки живий, я хочу справді жити, А боротьби житя міні не страх (Поклони, VI, 10). Я з п’ющими за пліт не виливаю, З йідцями йім, для бійки маю бук, На празнику житя не позиваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони, VI, 24). Хоч у житю стрічав тебе я рідко, Та все ж міні той спогад серце гріє, Хоч як болючий він (Поклони, VII, 4). Тим, що мене ти к собі не пустила, В мойіх грудях зглушила і вгасила Любовний, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і одинокій, Навік вписала ясний і високий Жіночий ідеал (Поклони, VII, 8, 10). А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звій; Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 19, 22). У садочку в холодочку Гарна мати молода Возить донечку в візочку, Возить звільна і гойда (Поклони, VIII, 1, 3). Мірно, наче пташка в клітці З щєблика на щєблик скаче, Возить доню в холодочку, Хоч дитина спить, не плаче (Поклони, VIII, 5, 7). Пріє в спеці Львів, неначе Сіра бестія безвісна; Шум его гуде, неначе Колискова дивна пісня (Поклони, VIII, 13). У садочку в холодочку Сів на лавочці

панок, Здалека глядить на матір Кризь гушавини вінок (Поклони, VIII, 25). Чи то дуже чесно всю ніч **в** темній хаті Горячо молитися, к Богу припадати, Поки там під тином з голоду та стужі Умирають бідні, зойкають недужі? (Паренетікон, III, 11). Як **у** хвилі сумніву і муки Вчитель мудрий не найдешь тобі, То приймай потіху і науки З простих уст, загублених **в** юрбі (Паренетікон, IV, 1, 4). Як на місто військо йде вороже, І побачить **в** полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик їх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 6). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те їх слав у поле князь?” І, гордюючи простацьким криком, Сам лишився б **в** гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 18). Свічку поставив ти **в** церкві перед образами, богачу! Добре зробив ти: ось бач, ярко та свічка горить (Паренетікон, V, 1–1). Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний **у** лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 9). Немає друга понад мудрість, Ні ворога над глупоту, Так, як нема любови **в** світі Над матірню любов святу (Паренетікон, VIII, 3). Хоч хто і сто літ проживе Безчесно, непоздержливо, – Волів би день один прожить У чесноті, **в** думках святих (Паренетікон, X, 4). Хоч хто і сто літ проживе, Без розуму блу-

каючи, – Волів би день один прожить **У** розумі, **в** думках святих (Паренетікон, X, 8). Хоч хто і сто літ проживе Ліниво, без енергії, – Волів би день один прожить **У** праці, **в** чеснім змаганню (Паренетікон, X, 11). Як сережки золотії **В** ніздрях бурої свині, Так краса не йде в пожиток Зле вихованій жоні (Паренетікон, XII, 2). Як перлина дорога **У** оправі золотій, Так душа жіноча щира Сяє **в** зверхній красоті (Паренетікон, XII, 6, 8). Не бажай ти умом Понад світом кружить; А скорійш завзьмись **В** світі праведно жись (Паренетікон, XIV, 8). Як між павами ворона Поваги не має, Так невчений **в** товаристві Голову схиляє (Паренетікон, XIX, 7). Хто лиш квітки **в** житю збира, Чий дух до земного прилип, Того напавши вхопить смерть, Як повінь соннее село (Паренетікон, XXI, 1). Хто лиш квітки **в** житю збира, Чий дух до земного прилип, Той смерті попаде у власть, Не осягнувши, що бажав (Паренетікон, XXI, 5). Хто **в** першій чвертині житя Знання не здобув, А **в** другій чвертині житя Майна не здобув, А **в** третій чвертині житя Хто чесним не був, Той скаже **в** четвертій: „Бодай Я **в** світі не був!” (Паренетікон, XXIV, 1, 3, 5, 7, 8). Пурпуром сонічко сходить, Пурпуром криється **в** морю; Так будь і ти все спокійний – **В** щастю і **в** горю (Паренетікон, XXV, Строфа 1–2, 4). Мудрість захована, Золото **в** скритку – Однаковісінько Суть без пожитку (Паренетікон, XXV, Строфа 7–2). Як запорохи чоловік Знести не може **у** очох, Так гордості **в** душі людській Не зносить Бог (Паренетікон, XXV, Строфа 3 1–2, 3). Молодість **у** бідности – Без мами дитина, Старість **у** бездітности – То гірка година

(Паренетікон, XXV, Строфа 37–1, 3). Ти сто людей побив у бою І тим пишаєшся, герою? Ось сей лиш власну пристрасть поборов, І над тобою він горою (Паренетікон, XXV, Строфа 38–1). Купа дров і жура – Що з тих двох тяжше є? **В** дровах труп лиш згара, **А в** журі все жите (Паренетікон, XXV, Строфа 39–3, 4). Було се **в** Індії. Степом безлюдним йшов чоловік. І враз напав на него Голодний лев (Притчі, I, 1). Бачить чоловік, Що зо стіни безодні, зо стрімкого Скального обриву худа берізка **В** щіліні виросла й вершок зелений Понад безодню к сонцю піднімає (Притчі, I, 13). Перший зирк його Впав на коріне дерева, що **в** ньому Була его единая опора (Притчі, I, 25). І похололо в того чоловіка На серці, бо **в** тій хвилі лев розжертий Надбіг над пропасть і його побачив, І лютим ревом відгомін збудив (Притчі, I, 35). Померкло **в** голові у чоловіка, За серце стисло, і холодним потом Все тіло облилось (Притчі, I, 46). Зирнув, аж пробі! се Гадюка, звита в клубок, що **в** щіліні Дрімала (Притчі, I, 52). Рад був скрикнуть чоловік, Та голос **в** горлі задушив переляк. Рад був молитися, та тривога вбила Побожну думку (Притчі, I, 54). Наче труп холодний, Він висів, певний, що **в** найблизшій хвилі Коріне миши підгризуть, гадюка У ногу вкусить, сил его не стане, І вниз він упаде, зміи в пашеку (Притчі, I, 57). **У** щільнику малому Було там троха меду, а чмелі Всі полетіли в поле за пожитком (Притчі, I, 63). Про все, про все забув той чоловік, Найшовши **в** тих краплинах медових Несказану, високу роскіш раю (Притчі, I, 78). „Сей чоловік, брати, – то кожний з нас. Жите важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх

боків усе нас оточують, Як того мужа, що там **в** балці висів (Притчі, I, 87). А та гадюка під ногами, братя, – То наше власне тіло, непостійне, Слабе і хоре, що нам **в** кожній хвилі Назавсїгди відмовить може служби (Притчі, I, 95). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш **в** тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, **У** роскоші любови і бажаня, **В** братерстві, **у** надії, **у** змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 111, 113, 114). На Цейлоні святому Є кипаріс високий, Роскішний, тисячлітній, **У** світі одинокий (Притчі, II, 4). І ждуть [буддисти] собі безсмертя, І мруть один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнуцим і голодним І ждуть того листочка – Ніяк не відірветься! І ждуть, і мруть **в** тій вірі, Що хтось його дождеться (Притчі, II, 27). До Йосифа **в** Єгипті так Сказав облесливий дворак: „Ах, пане, страх тебе люблю За добрість, за красу твою!” (Притчі, III, 1). „Отець любив мене й жалів – За се братів на мене гнів, За се **в** рові я смерти ждав, За се невольником я став” (Притчі, III, 11). „Я твоя. Що захочеш, зо мною чини, Лиш одну мою просьбу **в** тій хвилі сповни. По саду тім, де в’ються доріжки круті, Пів години мене провози на хребті” (Притчі, IV, 24). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цінуй. Не думай **в** нім мету житя знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 9). „О синку, много [друзів] при йїді й вині, Та **в** горю помогти – напевно, ні! Я, сімдесять п’ять літ проживши, вспів Знайти одного лиш – та й то напів” (Притчі, V, 20). „Ратуйте, дядьку! Я людину вбив, Та вже й у місті шуму наробив! Ось труп!

Там десь погоня вже жене! Ой пробі, скрийте трупа і мене!” (Притчі, V, 54). Та пес, нагрівшись у теплій хаті, Спочивши і найвішися досить, Замість подяки став гарчати, брехати, Ще й кинувся хозіяна вкусить (Притчі, VI, 9). Ся мета – жите у небі. Щоб до неї дочвалать, Фарисей запряг два коні: „Чеснота” одного звать: Піст, молитва, дари вбогим (Притчі, VII, 5). Та се не всмак було его міністрам, Дорадникам, вельможам, генералам Сидіти поруч старців у лахмітю, І стали нарікати на царя (Притчі, VIII, 7). То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій лежало стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс. А в смолянй лежали гарні перли, І пахощі, і дороге каміне Безмірної ціни (Притчі, VIII, 21, 24). Так ось вам, золоті скриньки, наука – Не надто гордувати смоляними, Поки не бачили тих пахощів, Перел, клейнотів, що є в них укриті (Притчі, VIII, 44). „Бо знай, в мойій утробі – Якби ти знав отсе! – С перла так велика, Як струсове яйце!” (Притчі, IX, 57). „А потім забажав ти Мене дістать ще раз І просьбою вернути Назад минулий час. А чом? Бо несуразним Повірих ти словам, Що в мні є перла, більша Удвоє, ніж я сам” (Притчі, IX, 91). В одній хаті ридане і плач над мерцем, В другій хаті музика і спів над вінцем (Притчі, X, 3, 4). Се не казка, брати, тільки образ, мабуть, Як у парі в житю смутки й радощі йдуть, І сі й ті до одного кінця нас ведуть (Притчі, X, 12). Зворушили царя слова ті пастухові. Він мовив: „Справді, не міні рівня Той цар, і з ним я не стою у змові, Тобі поруки я не можу дати! Іди й йому ти вірно встійся в слові!” (Притчі, XI, 34, 36). Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі

царі на світі – С цілим двором раз йїхав через місто І вздрів аскетів двох – худих, блідих, В одежах із кори та бур’яну (Притчі, XII, 5). А був у краю звичай старосвітський: Коли кого на смерть засудить цар, То перед дім его шле трубача; І перед чім домом сей затрубить, Тому на завтра треба смерти ждати (Притчі, XII, 18). Заграла Труба зловіща. Похололо в серці У брата царського. Хоч він не чув Ніякої провини за собою, Та знав, що царська є незмінна воля (Притчі, XII, 26). Всю ніч не спав нещасний, все тремтів, Ридав, зітхав, робив порядок дома. А рано у невольницькій одежі, Присипавши волосє пилом, шнур На шию засиливши, він пішов У царський двір і став перед царем (Притчі, XII, 32). „Се що такого? – запитав Асока, Ніби дивуючись. – Чого ти, брате, Ідеш в такій невольничій подобі?” (Притчі, XII, 38). Та радісно обняв його Асока. „Ну, бачиш, брате, як ти налякався, Хоч знаєш, що твій цар є враз твій брат І що ні в чому ти не винуватий” (Притчі, XII, 46). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожній хвилі може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 52). Як согрішив Адам у раі, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 1, 3). „Таку малесенькую пробу, Як ти йому в тім раю дав, І тої не вдержав, безямний, І волю він твою зломав!” (Легенди, I, 10). Радіє люд. Одна в задумі – Астарте, вішая жона.

„Не віриш?” – люд йійі питає. „Попробую”, – рекла вона (Легенди, I, 29). „О, звеселюся нині з вами! Ви шлях вказали **в** темноті!” І налила вино перлисте Вона в три кубки золоті (Легенди, I, 74). **В** тій хвилі шарпнулась Астарте, Таємне слово прорекла І шезла разом. З рук насильних Вона до Бога уткла (Легенди, I, 117). І на лице своє **в** покори Упали ангели й рекли: „Карай нас, Господи, дочасно, Лиш в пекло між чортів не шли!” (Легенди, I, 133). Голод вибух **в** перськiм краю: **В** найбагатших городах Бідні з голоду вмирають По бульварах і садах (Легенди, II, 1, 2). До славетних магістратів Найбагатших **в** краю міст Пописав і попечатав Власноручно свою вість (Легенди, II, 10). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду віднині вмре, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи верть, Голодом **в** тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 15, 19). Халіф Абдельмалік святкує побіду **У** кувфському замку. К кінцеви обіду Від війська послаи Кровавую голову **в** місi внесли (Легенди, III, 2, 4). „О царю, – сказали, – твій ворог неситий, Давнійший халіф наш Масаб, уже вбитий. Горда та буйна Єго голова – **в** сьому місi вона” (Легенди, III, 8). І мовив халіф: „Отой замок відлюдний, **В** котрім такий дар я отримав пречудний, Віднині я вमितь Весь золотом кажу і шовком оббить” (Легенди, III, 10). Праворуч халіфа старенький Ібн-Румі Сидів і понурив чоло у задумі (Легенди, III, 14). „Хай буде звеличане ймення Господне! Аллах тобі, пане, шле радість сьогodne, – Та я нагадав, Які вже я види **в** сім замку видав” (Легенди, III, 20). „Літ десять минуло, халіфа Мохтара Така ж з рук Масаба

наскочила кара: Ось тутка послаи Мохтарову голову **в** місi внесли” (Легенди, III, 32). З безмірної покори спала все **В** тісній, вохкій, вонючій халабуді; З хозяйського стола що впало, се Було єі поживою по труді (Легенди, IV, 14). Хоч **в** бруді й вохкості жила, як звір, Та чистоту над все вона любила; З таких річей обчищувала двір, Котрих ніхто не взяв би і на вила (Легенди, IV, 17). Щоб тіла грішного всмирити жар, Лягала і **в** кропиві, і **в** баюрі; За те йій дав Господь преславний дар Наперед віщувати слоти й бурі (Легенди, IV, 22). Що далі діялося там, на те **В** страсі лице своє закрий, о Музо! Як на солом’янім огні святе Смалили тіло, як пороли пузо... (Легенди, IV, 42). Доместико! Тебе я все співають Готов. Не май же жалю ні кришинки! **В** здоровлю дай і **в** смаку поживать Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки! (Легенди, IV, 55). Хто були родичі єго, **В** якій жили країні – Незвісно; сам він змалку жив **У** водяній пустині (Легенди, V, 18, 20). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному **в** сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 75). Олександр Великий весь світ звоював І отсе **в** Вавилоні мов бог раював, А побожний аскет вік **в** пустині прожив І молитвою й постом богині служив (Легенди, VI, 1–2, 3). Та ось сумніви **в** серці повстали страшні: „Вічно жить – молодим – ну, пощо се міні? Чи вертати у світ, де панує борба? Чи ось тут вічно жить? Се ж безумство хіба!” (Легенди, VI, 2–7). Персіянки Роксани предивна краса **В** єго серці горить, мов пожар, не згаса (Легенди, VI, 3–4). **У** обіймах єго та красуня горда Наче

тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось **В** єї серці вороже ворухиться щось, **І в** очах, ще вохких від любви і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–5, 8, 9). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змिया? Чом міняється так, кілько є **в** дні годин? І чи **в** серці єї я паную один?” (Легенди, VI, 4–5, 6). **В** тій хвилині аскет перед ним опинивсь **І** покірно царю до землі поклонивсь (Легенди, VI, 4–7). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно **в** юности жить!” **І** сказав йій усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–8). Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти? Не про те! Інший жар **в** єї серці горить! Інший бог там живе! Інший цар там царить (Легенди, VI, 6–3). „Ну ж поможе сей плід его серце здобуть! А як ні, то міні краще **в** світі не быть” (Легенди, VI, 6–12). Птолемея знайшла і дала йому плід, **І** сказала, який **в** нім лежить заповіт (Легенди, VI, 6–14). Головами хитають старі лікарі, **І** тривога, як ніч, залягла у дворі (Легенди, VI, 7–4). Ось **у** строях, білилах, рум’янах ціла, **В** Олександрів покій куртізана війшла (Легенди, VI, 7–7). Олександр **у** болях жорстоких лежав **І** **в** руці своїй плід чудодійний держав (Легенди, VI, 8–1, 2). „Вічно жить **у** борні! Биться **в** сітях брехні! День за днем! День за днем! Без кінця! Ні, ох, ні!” (Легенди, VI, 8–5). Серед болю **в** постелі підводиться цар, **І** побожно цілує чудовний той дар, **І** в тріскучий огонь із пахучих полін Чудодійний горіх бистро кидає він (Легенди, VI, 9–1).

Сліповаті та тісні віконця **В** старосвіцьких засувах ще ходять. Чи лякаються ясного сонця **Ті**, що вік свій **в** тих хатах проводять? (По селах, I, 18, 20). **В** хаті піч трохи не в пів кімнати **З** запічком і припічком із глини, Вічно тепла – то жолудок хати, Величезний, як живіт дитини (По селах, I, 25). Слуги **в** стайні сплять – йіх коні гріють, А дівки на лаві, на запічку; Про вигоду й думати не сміють, Щоб лиш крижі випрямить за нічку (По селах, I, 37). **І** про одіж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів **в** скрині, Для дівчат хустята шалінові, Капельюхи хлопцям повстяні, – То й весь празник є на довгі літа (По селах, I, 43). Буднішня одежа **в** хаті шита **З** полотна, що вироблять хатнії (По селах, I, 47). Тільки й всього християнства **в** хаті, – Але є й письменства **в** ній позначки: Там під сволоком, завитий **в** шматі, Лист небесний – писаний Бог знаким (По селах, I, 53, 54, 55). **В** шинку шумить, **в** шинку гуде, Аж гомін геть селом іде. **І** не питайте, що се є: Старий Пазюк горілку п’є (По селах, II, 1). О, бо Пазюк розумний дід, **З** кропиви він збирає мід: Він **у** селі над всіх моцар, Бо він собі богач-лихвар (По селах, II, 11). Ось глянь **у** коршму. За столом Сидить Пазюк, співа псалом, Бо він письменний – знай і се! **І** Бога **в** серці має все (По селах, II, 18). А обік него кум сидить **І** Пазюку в лице глядить, **В** очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II, 27). **І** вийняв [кум] з череса платок, А **в** нім завитих сім соток, **І** перед свідками цілі Йіх розкладає на столі (По селах, II, 66). **І** поскладав, поцілував **І** в черес всі сотки сховав. А кум стоїть, гне

в собі злість, Очима тії гроші йість (По селах,II,75). Аж ось Пазюк промовив: „Тут! На розі хрест, с тернами тин... Тут в хаті мій драбуга син. Го-го, то злодій, зна біду!” (По селах,II,92). Що? Хто? Відки? Вість така: Вкрали гроші в Пазюка! Як вернув із шинку, П'яний у стодолі спав, Злодій черес з него зняв І потяг шматинку (По селах,III,10). „Не бреши! Де гроші дів? Ти мене вигоном вів – Тямлю весь інтерес: У стодолі дрюк відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах,III,28). „Тут мене гадюка йїдж, Як я з вами був сю ніч На гумні, в стодолі!” (По селах,III,33). У обох напухлі пики, А у серці гнів великий, В кума весь кровавий ніс. „Правте, отче, два молебни, Щоб злодюга той ганебний Без пощади нагло тріс!” (По селах,V,8). „Господу дякуй, що гроші забрав він, Що не збудився ти в хвилі, як крав він. Мав він ножаку і хтів тобі, батьку, Якби збудивсь ти, всадить під лопатку” (По селах,VI,8). „Є в тебе грушка по конець причілка, Є в ній маленька дуплавая щілка... Там ти дивися щодня, щогодини, Там тобі злодій ті гроші підкине” (По селах,VI,12). Ой-ой! Метушня і тривога в селі, Із вулиці діти тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому дралюють, немов на пожар! На лицах побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар! (По селах,VIII,1,3,6). Сей сіти рибачькі під стріху ховає, Той в сіно рушницю стару оббиває І пхає в шувар, Сей крадену пряче дубову колоду, Той в бочку пожарну щодуху лле воду: В селі є шандар! (По селах,VIII,12). Шандар і начальник рушають на слідство, Соток Пазюкових шукати. Трясли вже у кума, трясуть ще сусідство, Стайні, і стодолі, і хати. І

свідків питають, мов в п'їтьмі блукають, А грошей нема та й нема (По селах,VIII,17). І Три неділі вже кум у арешті сидів, А селом якийсь шум, наче рій той, гудів (По селах,IX,1). Ось Пазюк молодий у попа, неборак, Кладе п'ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде все село. – Бідний кум через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах,IX,7). Оповите мглою Дріма Підгір'є. Лиш де-де в хагах Ще світло блима (По селах,X,4). Літня ніч коротка, То вчасно спати йдуть робучі люде, Щоб завтра, скоро світ, вже бути в полі (По селах,X,7). Ось при огні Сидять гуртом: хто в гуньці, в подігачці, Хто в кожушанці, хто лиш грубий міх Нап'яв на плечі (По селах,X,16,17). Нераз йому Трафлялося пристайство – не хотів. Волинь тиняться в наймах, на чужих Робити і чужій коритись волі (По селах,X,40). „То вже у них так в роді, – говорили В селі. – Отець его мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, Лише по відпустах, святих місцях, Мов старець, волочився” (По селах,X,42,43). Отак в селі балакали про Сеня, Сміялись з него, хоч усі й любили, Бо щирий був, для всякого ввічливий (По селах,X,54). Закурили. Тихо. Десь обік в трошах деркає деркач Сова у лісі заскиглила – цур йій! І більш не чуть нічого, тільки мірно Дзеленькають залізним путом коні Та хрупають траву росисту (По селах,X,73,74). – Та слухайте лишень, Що сталося в Урожі! Тиждень тому Там війт під церквою цілій громаді Читав той наказ, що почнуть усіх До війська брати (По селах,X,135). Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очи

кров'ю Йій заплили, і руки все держить Над головою закленуті, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 145). І від того дня По селах ходить. Вже йійі в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах видали, Була аж в Страшевичах і на Сприні. Розхристана, – говорять, – чорна-чорна, Лиш очи світяться (По селах, X, 162, 163, 164). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув. – Иди, дурний! Вона ж се не від злого! Се найдобрійша жінка у селі Була. Йій Бог так дав, щоб вічувала Народови якась велике горе (По селах, X, 173). А то все брехня. Йім не гостинець в голові. Плювати Йім на гостинець! (По селах, X, 202). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? Може, ще коли І будуть брати, та хтозна, се, може, Аж в той час буде, як народ на світі Здрібніє так, що в нашій печи буде Сім хлопа молотити (По селах, X, 241). Та й що то Війна? Війни й заповідать не треба, Вона вже є, ми родимось, живем, Мремо в війні (По селах, X, 260). – Се правда! Як вовки голодні в лісі, Так мир хрещений сам с собою йіється. Одні хапають з-перед других, рвуть, І днуть, і кривдять (По селах, X, 277). **В** тій хвилі в лісі Сова плачливо застогнала (По селах, X, 304). – Дух божий з нами! – скрикнули відразу Всі конюхи і почали хреститись. – Я-йй! Я-йй! Я-йй! – лунало в дебрях Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах, X, 312). – Дух божий з нами! – скрикнули в трівозі Всі конюхи. – П'ять гір вже, кажеш, спас. Що ж се за гори, що за віл такий? (По селах, X, 351). Хіба ж не знаєте, що в книгах пишуть? (По селах, X, 354). Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала З хреста.

Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали різати вола, Його в хребет укусить і в тім місці Маленьку дірочку проколе в шкурі, Таку, що оком і доглянуть годі (По селах, X, 380, 382, 383). Спокійно скрізь. Глибоке, темне небо Горить над ними тисячами зв'язд. Дрімает ліс в тумані (По селах, X, 399). Наче мрія, У сизій п'їтьмі клаптем чорним там Лежить село (По селах, X, 400). Лиш Сень не ляг. При вигаслім огнищі Сидить він, скулившись від холоду, Недвижний, у якійсь глибокій думі (По селах, X, 408). – О Господи! – зітхне часом. – Не дай Сліпому і глухому в світі жити, Щоб не заскочив неготових нас Великий день, страшний день суду Твого! (По селах, X, 410). Дух якийсь Могучий і таємний пролітає Понад землею. Чує лет єго Усяке серце добре та чутливе Й тріпочесь тужно, наче пташка в кліті. Чого? Куди? Пощо? Дарма питати (По селах, X, 422). Коли тобі плетуть, що він [муж] умер, – Не вір, матусю! Він здоров тепер. Живий, здоров, як рибка у водиці, – Се посвідчать і наші молодичі (До Бразилії, I, 7). Най Бог його за се благословить, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять (До Бразилії, I, 11). „**В** Бразилії царем я хлопським стану, Там жиду доступу не дам, ні пану. Се край багатий, оком не зуймеш, Ніхто ще там ланцом не міряв меж” (До Бразилії, I, 23). „Плідних земель безмірні там простори, Буйні пасовиска, лісисті гори. У горах повно звірів, диких кіз; Один там буйвол тягне з сіном віз” (До Бразилії, I, 29). „**В** лісах малпи – от звір несамовитий! Що бачить, сам хапається робити. Освоюєсь, привчається сей звір Врубати дров, позамітати двір” (До

Бразилії, I, 31). По відході его ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати. Сим кінчимо. Дай Бог тобі прожить, А нам тобі в Бразилії служить! (До Бразилії, I, 62). Коли почувеш, як в тиші нічний Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітхане і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочії дісканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 1, 3). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реестри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацятькують, годують і колишуть, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 21). Розлучила нас юрба, Та довгенько ще цікаві Сперечались ті оба, Де „лайдацтво” є в сій справі? (До Бразилії, III, 20). Генуя довго, мабуть, не забуде, Як то гостили в ній руськії люде (До Бразилії, IV, 12). „Смілий у мріях, у вірі беззглядний, В дійсности, наче дитина, безрадний. Ані порадитись, ні побалакать, – Знав він лиш гнуться, та жебрать, та плакать” (До Бразилії, IV, 21, 22). Всі з тебе, русине, драли проценти: Польськії шляхтичі й швабськії агенти. Що то ще жде тебе на океані? Що у Бразилії, в славіній Парані? Що то за рай ще тобі отвираєсь В Спіріту Санто і Мінас Джераєс? (До Бразилії, IV, 32, 34). Серед лісів тут живемо в бараці і маємо страшенно много праці (До Бразилії, V, 5). Не розлучали

нас і на п’ять хвиль... До міста маємо п’ятнацять миль. В лісах, під горами... Та ми не ропчем, Доріг нема, стежки, дасть Біг, протопчем (До Бразилії, V, 15). До Відня їхали спокійно вкупі; У Відні нас три дни держали в цюпі. Пустили нас, лиш пан якийсь від нас Сім срібла взяв, що підписав нам пас (До Бразилії, V, 20). В Генові ми сім неділь шифу ждали, За містом в норах, як цигани, спали (До Бразилії, V, 39, 40). В Бразилії ми теж зазнали зла: Пропасниця лиха на нас зайшла (До Бразилії, V, 77). Одно лиш жаль, що вже по-руськи тут Молиться ні балакать не дадуть. На нас у місті крикнув Кандзюбінський: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gębę stul!” (До Бразилії, V, 93).

● в ¹ 1. Поклони, II, 10; II, 20; V, 11; V, 13; Паренетікон, III, 9; XXV, Строфа 16–3; Притчі, I, 34; IV, 27; V, 18; XII, 9; Легенди, I, 41; V, 86; VI, 1–13; По селах, II, 38; II, 42; III, 8; V, 9; VI, 11; VII, 21; VII, 23; X, 30; X, 228; X, 297; До Бразилії, II, 27; V, 47; 2. Поклони, I, 3; II, 24; III, 14; IV, 12; VI, 18; VI, 26; Паренетікон, I, 3; III, 8; VII, 5; VIII, 11; XII, 3; XV, 4; XIX, 3; XXII, 3; XXV, Строфа 2–2; XXV, Строфа 4–3; XXV, Строфа 6–4; XXV, Строфа 8–4; XXV, Строфа 10–1; XXV, Строфа 19–2; XXV, Строфа 22–2; XXV, Строфа 24–4; XXV, Строфа 32–3 (2 р.); Притчі, I, 52; I, 60; I, 65; I, 106; I, 109; III, 16; V, 32; V, 58; V, 60; IX, 38; IX, 39; IX, 48; XI, 5; XII, 13; XII, 23; XII, 59; Легенди, I, 20; I, 34; I, 76; I, 130; I, 136; III, 26; IV, 8; IV, 33; V, 40; V, 64; V, 81; VI, 1–6; VI, 1–17; VI, 2–4; VI, 3–16; VI, 5–15; VI, 6–16; VI, 7–8; VI, 8–16 (2 р.); VI, 9–3; VI, 9–6; VI, 9–8; По селах, I, 6; I, 25; II, 20; II, 26; II, 28; II, 47; II, 74; III, 17; V, 15; V, 16 (2

p.); VII,9 (2 p.); VII,24; VIII,8; VIII,9; VIII,11; VIII,19; IX,15; IX,17; X,222; X,240; X,284; X,349; X,356; X,382; До Бразилії, I,39; I,52; II,20; III,7; V,72; V,82; **3.** Поклони, IV,21; IV,28; V,16; VI,5; VI,7; VI,10; VI,24; VII,8; VII,10; VII,22; VIII,1; VIII,3; VIII,5; VIII,7; VIII,13; VIII,25; Паренетікон, III,11; IV,4; IV,6; IV,18; V,1–1; VIII,3; X,4; X,8; X,11; XII,2; XII,8; XIV,8; XIX,7; XXI,1; XXI,5; XXIV,1; XXIV,3; XXIV,5; XXIV,7; XXIV,8; XXV, Строфа 1–2; XXV, Строфа 1–4 (2 p.); XXV, Строфа 7–2; XXV, Строфа 31–3; XXV, Строфа 39–3; XXV, Строфа 39–4; Притчі, I,1; I,13; I,25; I,35; I,46; I,52; I,54; I,57; I,78; I,87; I,95; I,111; I,114; II,27; III,1; III,11; IV,24; V,9; V,20; VIII,24; VIII,44; IX,57; IX,91; X,3; X,4; X,12; XI,36; XII,5; XII,26; XII,38; XII,46; XII,52; Легенди, I,3; I,10; I,29; I,74; I,117; I,133; II,1; II,2; II,10; II,19; III,4; III,8; III,10; III,20; III,32; IV,14; IV,17; IV,22 (2 p.); IV,42; IV,55 (2 p.); V,18; V,75; VI,1–2; VI,1–3; VI,2–7; VI,3–4; VI,3–8; VI,3–9; VI,4–5; VI,4–6; VI,4–7; VI,5–8; VI,6–3; VI,6–12; VI,6–14; VI,8–2; VI,8–5; VI,9–1; По селах, I,18; I,20; I,25; I,37; I,43; I,47; I,53; I,54; I,55; II,1 (2 p.); II,18; II,27; II,66; II,75; II,92; III,33; VI,8; VI,12; VIII,1; VIII,6; VIII,12; VIII,17; IX,7; X,4; X,7; X,16 (2p.); X,17; X,40; X,42; X,43; X,54; X,73; X,135; X,162; X,163 (2 p.); X,164; X,202; X,241; X,260; X,277; X,304 (2 p.); X,312; X,351; X,354; X,380; X,382; X,383; X,399; X,410; X,422; До Бразилії, I,11; I,23; I,31; I,62; II,1; II,3; III,20; IV,12; IV,22; IV,32; IV,34; V,5; V,15; V,20; V,39; V,40; V,77; **у 1.** Поклони, IV,27; VI,28; VII,17; Паренетікон, III,10; XV,2; XXV, Строфа 23–4; Притчі, I,46; I,76; VIII,33; XII,27; Легенди, I,81; III,21; IV,4; IV,5; VI,2–13; По селах, II,55; II,64;

V,7; VII,13; VIII,15; IX,3; X,31; X,42; X,294; X,316; X,343; До Бразилії, I,11; **2.** Паренетікон, IV,1; IV,16; IV,19; VII,6; XXI,7; XXV, Строфа 11–2; Притчі, I,41; I,59; IV,2; IV,38; IV,43; V,27; V,41; IX,73; XII,17; XII,35; Легенди, I,98; II,14; IV,28; IV,38; V,12; V,61; VI,2–9; VI,3–16; VI,8–14; VI,8–16; По селах, II,15; IX,11; X,415; До Бразилії, I,21; V,51; V,60; **3.** Поклони, VII,4; VII,19; VIII,1; VIII,25; Паренетікон, IV,1; VII,9; X,4; X,8; X,11; XII,6; XXV, Строфа 31–2; XXV, Строфа 37–1; XXV, Строфа 37–3; XXV, Строфа 38–1; Притчі, I,63; I,113; I,114 (2 p.); II,4; V,54; VI,9; VII,5; VIII,7; VIII,21; X,12; XI,34; XII,18; XII,32; Легенди, I,1; II,15; III,2; III,14; V,20; VI,3–5; VI,7–4; VI,7–7; VI,8–1; VI,8–5; По селах, II,11; III,10; III,28; V,8; VIII,3; IX,1; X,74; X,145; X,173; X,400; X,408; До Бразилії, I,7; I,29; II,21; IV,21 (2 p.); IV,32; V,20; V,93.

В² (1). *Перша літера імені Василь. В. Щуратови (Поклони, VI, загол.).*

ВАВИЛОН (5). *Давнє місто в Месопотамії. „Ну, добре, йдіть до Вавилону! Людей неправедних судіть! Судіть по правді, та уважайте, Самі в покусі не впадіть!” (Легенди, I,17). Гуде по Вавилоні слава, Загомнів увесь народ: Судді преправедні явились, Арот і брат его Марот (Легенди, I,21). Край Вавилону рів глибокий. Арот з Маротом доси там На ланцюсі за ноги висять На пам'ять праведним суддям (Легенди, I,137). Олександр Великий весь світ звоював І отсе в Вавилоні мов бог раював, А побожний аскет вік в пустині прожив І молитвою й постом богині служив (Легенди, VI,1–2). По всім краю йде вість, наче змора та сон, І сумує весь край, і рида Вавилон (Легенди, VI,7–6).*

• **Одн. Н. Вавилон** Легенди, VI, 7–6; **Р. до Вавилона** Легенди, I, 17; **край Вавилона** Легенди, I, 137; **М. в Вавилоні** Легенди, VI, 1–2; **по Вавилоні** Легенди, I, 21.

ВАГОН (1). *Спеціально устатковане при-
міщення для перевезення людей і ванта-
жу по рейкових коліях.* Коли почуєш,
як в тиші нічній Зелізним шляхом сту-
гонять **вагони**, А в них гуде, шумить,
пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі
скорбні стони, Важке зітханє і гіркий
проклін, Тужливий спів, дівочі діскан-
ти, То не питай: Сей поїзд – відки він?
Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се –
емігранти (До Бразилії, II, 2).

ВАЖКИЙ (8). 1. *Який має велику вагу;
тяжкий; протилежне легкий* (2). **Важке**
ярмо твоє, мій рідний краю,
Не легкий твій тягар! Мов під хрес-
том, отсе під ним я упадаю, З батьків-
ської руки твоєї допиваю Затроений
пугар (Поклони, III, 1). Послухав син.
Як змерклося цілком, Пішов, **важким**
нав'ючений мішком. До друга найлю-
бійшого воріт Застукав: „Живо, живо
отворить!” (Притчі, V, 34).

2. *Який вимагає великого напруження,
великих зусиль для здійснення* (1). Бо твій
патріотизм – Празнична одежина, А мій
– то труд **важкий**, Горячка невдержима
(Поклони, IV, 19). // *Який відбувається,
проходить з напруженням* (2). **Важке**
зітханє – се була Єго мольба глибока;
Весь вік прожив зітхаючи, Не зажмури-
вши ока (Легенди, V, 33). Коли почуєш, як
в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять
вагони, А в них гуде, шумить, пищить,
мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні
стони, **Важке** зітханє і гіркий проклін,
Тужливий спів, дівочі дісканти, То не

питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе?
Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До
Бразилії, II, 5).

3. *Сповнений труднощів, нестатків,
горя* (1). „Сей чоловік, брати, – то кож-
дий з нас. Житє **важке**, природа нам
ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх
боків усе нас оточують, Як того мужа,
що там в балці висів” (Притчі, I, 84).

4. *Значний за ступенем, силою прояву*
(1). Справді, По всій долині розляглось
ірзанє, Мов тремольо **важке**, могучим
смиком Потягнене по струні металевій
(По селах, X, 100).

5. *Великий розмірами і потужний у дії*
(1). Доки гамбурські, **важкі** паровози
– Де ви не лялися, руськії сльози! (До
Бразилії, IV, 27).

• **Одн. Н. важкий** 2. Поклони, IV, 19;
важке 1. Поклони, III, 1; 2. Легенди, V, 33;
// До Бразилії, II, 5; 3. Притчі, I, 84; 4. По
селах, X, 100; **О. важким** 1. Притчі, V, 34;
Мн. Н. важкі 5. Притчі, V, 34.

ВАЖКО (3). *З великою силою прояву;
надсадно.* Глянь, ось убогий до церк-
ви прийшов, що його ти покривдив
– Сплакав і **важко** зітхнув – свічка
погасла твоя! (Паренетікон, V, 1–7).
Занедужав король, **важко** стогне, кри-
чить, А Роксана при нім не ридає, мов-
чить (Легенди, VI, 7–1). – Дух божий з
нами! – скрикнули відразу Всі коню-
хи і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй!
Я-яй! – лунало в дебрях Так жалібно,
так **важко**, що аж серце Мороз проймав
(По селах, X, 313).

• **важко** Паренетікон, V, 1–7;
Легенди, VI, 7–1; По селах, X, 313.

ВАЛИТИ (1). *Бити.* Огневи, що ліси
палить, На поміч вітер ще спішить,
Та каганець він загасить. Так силь-

ний сильного скріпля, Король ратує короля, Слабого ж топче і **валить** (Паренетікон, XXV, Строфа 35–6).

ВАНДРІВКА (1). *Мандрівка*. Сім місяців отсе мовчали ми, Аж на кінці **вандрівки** стали ми (До Бразилії, V, 4).

ВАРВАРА (1). *Свята великомучениця, яку зображають на іконах*. На стіні розвішані довкола Деревляні давні богомази: Страшний суд, **Варвара** і Микола, Чорні вже від диму, мов від мази (По селах, I, 51).

ВАРТ (1). *Який заслуговує чогось*. Не мовив: „Моїх ворогів любіте!” Отсе, брати, ви добре розумійте, Що ворог божий, ворог правди й волі Не **варт** любови вашої ніколи (Паренетікон, II, 12).

ВАРТІСТЬ (1). *Позитивна якість, цінність*. Притча про правдиву **вартість** (Притчі, VIII, загол.).

ВАРТНІЙШИЙ (3). *Вищ. ст. до вартий*. *Який має більшу цінність*. І мовив цар: „Мої міністри любі, Котра з отсіх скриньок **вартнійша** буде?” І одноголосно сказали всі: „Авжеж **вартнійша** ся золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасомляної скриньки!” (Притчі, VIII, 15, 17). І дивувались Міністри, генерали та вельможі. А цар сказав до них: „Ну, що ж тепер? Чи справді скринька золота **вартнійша**?” (Притчі, VIII, 29).

• *Одн. Н. вартнійша* Притчі, VIII, 15; VIII, 17; VIII, 29.

ВАШ (3). *Який належить вам* (1). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце **ваше** чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любо-

ви і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганню До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 111). // *Який виходить від вас* (1). Не мовив: „Моїх ворогів любіте!” Отсе, брати, ви добре розумійте, Що ворог божий, ворог правди й волі Не варт любови **вашої** ніколи (Паренетікон, II, 12). // *У якому ви перебуваєте, живе* (1). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганню До висших, чистих цілей є **ваш** рай (Притчі, I, 115).

• *Одн. Н. ваш* Притчі, I, 115; *ваше* Притчі, I, 111; *Р. вашої* Паренетікон, II, 12.

ВБИТИ ¹ (6), **ВБИТЬ** (1). **1. Позбавити життя; умертвити** (6). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічю йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка **вбив**!” Проси, щоб захистив тебе і скрив. Своїх так перепробуй, а потім Застукай і в мого друга дім” (Притчі, V, 29). Явився друг. „Се що тебе жене?” „Я чоловіка **вбив**! Сховай мене!” (Притчі, V, 38). А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям донести. Адже ж всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки **вбили** ми” (Притчі, V, 50). „Ратуйте, дядьку! Я людину **вбив**, Та вже й у місті шуму наробив! Ось труп! Там десь погоня вже жене! Ой пробі, скрийте трупа і мене!” (Притчі, V, 53). Йій [красуні] опертись король не здоле й на мить: Там згорів Персеполь! Завтра Суза згорить! Кліта **вбив** при вині! Чи любов се, чи чад?... День у день із небес його кидає в ад (Легенди, VI, 3–15). „Міліони людей могу **вбить**, погубить, Та чи змушу кого мене вірно любити?” (Легенди, VI, 8–9).

2. *Перен. Привести до зникнення чого-небудь* (1). Рад був скрикнути чоловік, Та голос в горлі задушив переляк. Рад був молитися, та тривога **вбила** Побожну думку (Притчі, I, 55).

• **вбить** 1. Легенди, VI, 8–9; **вбив** 1. Притчі, V, 29; V, 38; V, 53; Легенди, VI, 3–15; **вбила** 2. Притчі, I, 55; **вбили** 1. Притчі, V, 50.

ВБИТИ ² (1). *Ударами загнати якийсь предмет у що-небудь*. І зв'язану на дереві розтягли, І острій ніж у білі груди **вбили**, На встид одержу з неї всю зняли, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди, IV, 38).

ВБИТИЙ (1). *Позбавлений життя*. „О царю, – сказали, – твій ворог неситий, Давнійший халіф наш Масаб, уже **вбитий**. Горда та буйна Єго голова – в сьому місці вона” (Легенди, III, 6).

ВБИТЬ див. **ВБИТИ**.

ВБОГИЙ (4). *Який живе в нестатках, злиднях; бідний*. * *Образно* (1). Сам знав, що гола я і **вбога**, І до мого ти порога Прийшов, захтів служить міні (Поклони, II, 7). // *У знач. ім. вбогий*. *Бідна людина* (1). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті **вбогий** З голоду віднині вмре, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 15). // *Старець, жебрак* (2). **Вбогому** даток ти дав, о богачу; се добре зробив ти! (Паренетікон, V, 2–1). Ся мета – жите у небі. Щоб до неї дочвалать, Фарисей запряг два коні: „Чеснота” одного звать, Піст, молитва, дари **вбогим** (Притчі, VII, 9).

• *Одн. Н. вбогий* // *у знач. ім. Леген-*

ди, II, 15; **вбога** *образно* Поклони, II, 7; **Д. вбогому** // *у знач. ім. Паренетікон*, V, 2–1); **Мн. Д. вбогим** // *у знач. ім. Притчі*, VII, 9.

ВБРАНИЙ (2). *Гарно одягнутий* (1). На другий день препишно **вбрана** Вона [*Астарте*] в судилище пішла, За нею ж повний збан рабиня Вина солодко-го несла (Легенди, I, 33). * *Образно* (1). Ти, брате, любиш Русь, За те, що гарно **вбрана**, – Я ж не люблю, як раб Не любить свого пана (Поклони, IV, 14).

• *Одн. Н. вбрана* Легенди, I, 33; *образно* Поклони, IV, 14.

ВВАЖАТИ (2). *Бути пильним, обережним*. „Ну, добре, йдіть до Вавилону! Людей неправедних судіть! Судіть по правді, та **вважайте**, Самі в покусі не впадіть!” (Легенди, I, 19). – Ну, що ж, то ти йди спати! Годі ж всім Поснути. Знаєте, пора непевна. Говорять, що з Сідого приятелі Волочаться по толоках. То треба **Вважати!** (По селах, X, 88).

• **вважати** По селах, X, 88; **вважайте** Легенди, I, 19.

ВВЕРХ (1). *За напрямком до верхів'я, витоку річки*. „Ох, мене скрута вчепилася: Деся моя жінка втопилася”. „Та що ж, Степане, Бог с тобою, Йійі шукаеш **вверх** рікою?” (Паренетікон, XIII, 6).

ВВІК (1). *Довіку*. Хоч би все небо папером було, Хоч би все море чорнилом було, Зорі б на пера всі перекувать, Ангели б сіли там пір'єм писать, То не списали б – так мудрий прорік – Мудрости божої **ввік** (Паренетікон, XXV, Строфа 40–6).

ВВІЧЛИВИЙ (1). *Який виявляє уважність, люб'язність; чемний*. Отак в селі балакали про Сеня, Сміялись з него, хоч усі й любили, Бо щирий був, для всякого **ввічливий** (По селах, X, 56).

ВВОЛИТИ (1). *Виконати, задовольнити чийсь волю, бажання.* „Аглає, благаю, молю! Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок **вволи** волю мою, – Чого хоч, зажадай, я для тебе зроблю!” (Притчі, IV, 17).

ВГАСАТИ (1). *Переставати світитися; згасати.* Се ж вона, єго кохана, Рай єго, жите, краса! Нині чахне за нелюбом, Наче лампа та **вгаса!** (Поклони, VIII, 32).

ВГАСИТИ (1). *Перен. Угамувати (почуття).* Тим, що мене ти к собі не пустила, В мойіх грудях зглушила і **вгасила** Любовний, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і самотній, Навік вписала ясний і високий Жіночий ідеал (Поклони, VII, 8).

ВГОРУ (5). **1.** *За напрямком догори; протилежне вниз* (2). Він [чоловік] всіх сил добув, Піднявся троха **вгору** і устами Досяг щільник, і ссать його почав (Притчі, I, 68). І довгі вже століття Побожні буддисти Стоять під кипарісом, Читають акафісти. Звернувши очі **вгору**, Перебирають чотки І ждуть, аж з кипаріса Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 17). // *За напрямком у верхню частину чогось* (1). Не слід усякого любити без розбору. Як добрі щепи садівник плекає? Так, що всі зайві парості втинає, Щоб добрі соки йшли все **вгору, вгору** (Паренетікон, II, 4).

2. *Перен. До вищого ступеня, рівня розвитку* (1). Який я декадент? Я син народа, Що **вгору** йде, хоч був запертий в льох. Мій поклик: праця, щасте і свобода, Я є мужик, пролог, не епілог (Поклони, VI, 18).

● **вгору 1.** Притчі, I, 68; II, 17; // Паренетікон, II, 4 (2р.); **2.** Поклони, VI, 18.

ВДАРИТИ (1). * *У сполуч. вдарила кров – кров приплила комусь до обличчя внаслідок сильного збудження.* Счервоніло дівча, в личко **вдарила** кров, – Олександр не ждав єї слова – пішов (Легенди, VI, 5–15).

ВДАЧА (1). *Сукупність психічних особливостей, з яких складається особистість людини і які проявляються в її діях, поведінці; характер.* Звір же хліба не їсть, А жре м'ясо, рве кість, – Я ж про **вдачу** лукаву Братню рву добру славу (Паренетікон, XI, 7).

ВДЕНЬ (1). * *У сполуч. ні вдень ні вночі – ніколи.* Від зіля, примови Гадюка втиха. Та злока не втихне Ні **вдень** ні вночі, Хоч кров йй із серця Свогого точи (Паренетікон, XV, 14).

ВДЕРЖАТИ (2). *Витримати.* „Таку малесеньку пробу, Як ти йому в тім раю дав, І тої не **вдержав**, безтямний, І волю він твою зломав!” (Легенди, I, 11). „А ви б, міркуєте, **вдержали?**” – Господь до ангелів прорік. „Ах, Господи! – Арот аж скрикнув, – Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 13).

● **вдержав** Легенди, I, 11; **вдержали** Легенди, I, 13.

ВДІЛИТИ (2). **1.** *Виділити для кого-небудь частину чогось, поділитися чим-небудь.* * *Образно* (1). Хто має мудрість, а з неї Ближнім не хоче **вділити**, Той має скарб многоцінний, В міх шкуратяний зашитий (Паренетікон, XXV, Строфа 6–2).

2. *У сполуч. з іменниками дієслівного походження означає дію, зміст якої визначається значенням відповідного іменника* (1). А як старий скінчив свій спів, То кум несміло річ повів: „Спасибі, кумцю, вам за глас! Та щиро я благаю

вас, **Вділіть** ту позичку міні, – Я все віддам уосені” (По селах, II, 35).

• **вділити 1.** образно Паренетікон, XXV, Строфа 6–2; **вділіть 2.** По селах, II, 35.

ВДОВА (1). *Жінка, яка після смерті чоловіка не одружилася вдруге.* Слухає народ, Об поли б’єсь руками. Аж нараз Одна **вдова** як не заломить руки Над головою, як не заголосить: „Я-яй! Я-яй!” Так протяжно, так страшно, Мов за покійником (По селах, X, 140).

ВДОВОЛИТЬ (1). *Викликати почуття задоволення в когось.* Наче сонце, що разом прогонює тьму, Так богиня в опівніч явилась йому. Прихилилась і мовить: „Мій вірний слуго, Чим тебе **вдоволишь**? Чи бажаєш чого?” (Легенди, VI, 1–8).

ВДЯЧНІСТЬ (1). *Почуття подяки, готовність віддячити за послугу, допомогу, зроблене добро.* Притча про **вдячність** (Притчі, VI, загол.).

ВЕЗТИ (3). *Переміщати якимсь транспортом кого-, що-небудь з одного місця на інше.* Одним шляхом **везуть** і труну й молодят, Один піп погребє й буде слюб йім давать (Притчі, X, 7). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви **везіть** на Русь між православні люде” (Легенди, V, 79). Коли почувеш, як в тиші нічний Зелізним шляхом стугоняють вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітханє і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочії дісканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого **везе**? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 8).

• **везе** До Бразилії, II, 8; **везуть** Притчі, X, 7; **везіть** Легенди, V, 79.

ВЕЛИКИЙ (19). 1. *Значний своїми розмірами, величиною; протилежне малий* (3). **Великі** дерева шануй, Що плід дають і в спеку тінь; А як і плід часом хибне, Чи ж тінь сама не є добром? (Паренетікон, XXV, Строфа 22–1). „Бо знай, в мойій утробі – Якби ти знав отсе! – Є перла так **велика**, Як струсове яйце!” (Притчі, IX, 59). „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П’ять гір трави вже віл **великий** спас. Як шесту буде допасати – ждіть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах, X, 346). * У сполуч. **великий піст** – *піст, що триває сім тижнів перед Великоднем* (1). „Нехай вони в **великий** піст Жиють із тіла мого І славлять Бога й згадують Селедія святого” (Легенди, V, 81).

2. *Значний силою чи ступенем свого вияву* (6). Якби само **велике** стражданє Могло тебе, Україно, відкупити, – Було б твоє **велике** пануванє, Нікому б ти не мусила вступити (Поклони, V, 1, 3). Ось панок побачив матір, Жаль обняв його **великий** (Поклони, VIII, 20). У обох напухлі пики, А у серці гнів **великий**, В кума весь кровавий ніс. „Правте, отче, два молебни, Щоб злодюга той ганебний Без пощади нагло тріс!” (По селах, V, 8). „Добре, сину! Присягу тобі проведу. Та гляди, щоб не впав ти в **велику** біду! Бо присяга страшна!” (По селах, IX, 15). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув. – Іди, дурний! Вона ж се не від злого! Се найдобрійша жінка у селі Була. Йій Бог так дав, щоб вішувала Народови якась **велике** горе (По селах, X, 175).

3. Важливий своєю значущістю (2). Цілий день промовчав, і не спав усю ніч, і готовивсь аскет на **велику** річ (Легенди, VI, 2–2). – О Господи! – зітхне часом. – Не дай Сліпому і глухому в світі жити, Щоб не заскочив неготових нас **Великий** день, страшний день суду Твого! (По селах, X, 412). * *Ирон.* (1). – А я гадаю, Що то не те! **Велика** річ – війна! Всіх не поріжуть. Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми (По селах, X, 182).

// *Значний своєю вартістю* (2). Стрілець аж зойкнув з жалю. „А, що ж я наробив, Що так без застанови **Великий** скарб згубив!” (Притчі, IX, 64). Розгнівався на се Пазюк і повну чарку кинув з рук. „От ще голяк! От ще жебрак! До мене промовляє так! Сто срібла – се **великий** гріш! Узять візьмеш, віддять – хоч ріж!” (По селах, II, 53). // *Визначний за суспільним становищем* (1). „Вічно жить! Молодим! Справді, божеський дар!” І **великим**, безсмертним почув себе цар (Легенди, VI, 5–2). * *У сполуч.*

Олександр Великий – *видатний полководець Олександр Македонський* (3). Олександр **Великий** весь світ звоював і отсе в Вавилоні мов бог раював, А побожний аскет вік в пустині прожив і молитвою й постом богині служив (Легенди, VI, 1–1). Олександр **Великий** весь світ звоював, Та дівчини рабом себе він почував (Легенди, VI, 3–1). Олександр **Великий** богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ провалився! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змिया? Чом міняється так, кільки є в дні годин? І чи в серці єі я паную один?” (Легенди, VI, 4–1).

● *Одн. Н. великий* **1.** По селах, X, 346; **2.** Поклони, VIII, 20; По селах, V, 8; **3.** По селах, X, 412; // По селах, II, 53;

// *у сполуч.* Легенди, VI, 1–1; VI, 3–1; VI, 4–1; **велика** **1.** Притчі, IX, 59; **3. ірон.** По селах, X, 182; **велике** **2.** Поклони, V, 3; **велике** **2.** Поклони, V, 1; **3. великий** **3.** // Притчі, IX, 64; (в) **великий** **1.** *у сполуч.* Легенди, V, 81; (в) **велику** **2.** По селах, IX, 15; (на) **велику** **3.** Легенди, VI, 2–2; **велике** **2.** По селах, X, 175; **О. великим** **3.** // Легенди, VI, 5–2; **Мн. 3. великі** **1.** Паренетікон, XXV, Строфа 22–1.

ВЕЛИЧАТИСЬ (1). *Пишатися, хвалитися чим-небудь.* Хоч давній, славний був у неї рід, Вона нітроха ним не **величалась**; Щоб згорда й не поглянути на світ, Раз в раз чолом аж до землі схилялась (Легенди, IV, 6).

ВЕЛИЧЕЗНИЙ (1). *Дуже великий розмірами.* В хаті піч трохи не в пів кімнати З запічком і припічком із глини, Вічно тепла – то жолудок хати, **Величезний**, як живіт дитини (По селах, I, 28).

ВЕЛІТИ (7). *Наказувати.* Господь сказав: „Яка тобі заслуга, Коли кохаєш свого брата, друга? А ви любіте своїх ворогів!” Подумай добре, що Господь **велів**! (Паренетікон, II, 8). То цар **велів** скриньки повідчиняти (Притчі, VIII, 20). „Зробив ти добре діло, Міні летіть **велів**, – І зараз по хвилині Сам того пожалів” (Притчі, IX, 82). „В сусіда жінка язиката Мене неславить; за сей чин Я відкопав **веліла** річку, Ось і стоїть сусідів млин” (Легенди, I, 43). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду віднини вмере, Там я богача одного Взять **велю** – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 18). Для болю дужшого **велів** Солити свіжу рану, Та тим ще злість не наситив Мучи-

тельську, погану (Легенди, V, 57). Живе ще тіло у бочки **Велів** він натопати, Поганцям хтів таким, як сам, Ті мощі в дар післати (Легенди, V, 62).

● **велів** Паренетікон, II, 8; Притчі, VIII, 20; IX, 82; Легенди, V, 57; V, 62; **веліла** Легенди, I, 43; **велью** Легенди, II, 18.

ВЕЛЬМОЖА (2). *Знатна й багата особа, що займає високу придворну посаду.* Та се не всмак було єго міністрам, Дорадникам, **вельможам**, генералам Сидіти поруч старців у лахмітю, І стали нарикати на царя (Притчі, VIII, 6). І дивувались Міністри, генерали та **вельможі**. А цар сказав до них: „Ну, що ж тепер? Чи справді скринька золота вартнійша?” (Притчі, VIII, 27).

● **Мн. Н. вельможі** Притчі, VIII, 27; **Д. вельможам** Притчі, VIII, 6.

ВЕЛЬМОЖНИЙ (2). 1. *Родовитий, знатний, багатий, який має значну владу* (1). Два йїздці були раз: митар І **вельможний** фарисей; До мети взялися бігти. Хто допаде? Той чи сей? (Притчі, VII, 2). 2. *Уживається при шанобливому звертанні до особи, яка займає в суспільстві високе становище* (1). **Вельможна** мамо, найяснійша пані! Поклін тобі шлемо, твої піддані Олекса Хмиз, Яць Хрущ, і Чапля, й Ружа, – Шлемо тобі привіт від твого мужа (До Бразилії, I, 1).

● **Одн. Н. вельможний 1.** Притчі, VII, 2; **Кл. вельможна 2.** До Бразилії, I, 1.

ВЕРБА (3). *Дерево з довгим гнучким гіллям.* Понад річку **верби** головаті Довгі віти в воду похилають; Журавель поскрипує при хаті, Босі діти по двору гуляють (По селах, I, 5). З-поміж **верб**, та груш, та яворини Чорні стріхи глипають, нагнувшись, Мохом вкриті, корча-

ми калини, Мов на вітер ті сичі надувшись (По селах, I, 9). „Почекай же!.. Де та в біса Грушка при причілку? В мене є **верба**. Все одно, Заглянемо в щілку” (По селах, VII, 23).

● **Одн. Н. верба** По селах, VII, 23; **Мн. Н. верби** По селах, I, 5; **Р. з-поміж верб** По селах, I, 9.

ВЕРЕТА (1). *Вид простирадла з цупкого домотканого полотна.* Ліжко газди – п’ять дощок незбитих, Сніп соломи і **верета** зрібна; Тепла піч є для дітей невикритих, А для старших постіль непотрібна (По селах, I, 34).

ВЕРНУТИ (6). 1. *Прийти, приїхати назад; повернутися* (3). Одним шляхом везуть і труну й молодят, Один піп погребє й буде слюб йім давать. І веселі й сумні **вернуть** з церкви ураз, І певнісько сі й ті спільно вп’ються за час (Притчі, X, 9). А був там царський брат, То сей почав царєви докоряти. Мовчав Асока, не сказав ні слова, І вечером у двір вони **вернули** (Притчі, XII, 17). Що? Хто? Відки? Вість така: Вкрали гроші в Пазюка! Як **вернув** із шинку, П’яний у стодолі спав, Злодій черес з него зняв І потяг шматинку (По селах, III, 9).

2. *Відновити щось, раніше втрачене* (3). І мовить птах: „Не рвися, Завдавши серцю скрути, Що зробиш – розробити, Минуле знов **вернути**” (Притчі, IX, 32). Стрілець подумав: „Правда! Шкода бажань і скрути: Що зробиш – не розробиш, Що сталось – не **вернути**” (Притчі, IX, 36). „А потім забажав ти Мене дістать ще раз І просьбою **вернути** Назад минулий час” (Притчі, IX, 87).

● **вернути 2.** Притчі, IX, 32; IX, 36; IX, 87; **вернув 1.** По селах, III, 9; **вернули 1.** Притчі, XII, 17; **вернуть 1.** Притчі, X, 9.

ВЕРНУТИСЬ (1). *Ити назад; повернутись.* А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! **Вернись** до мене! Буду Тобі за батька я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам І все, чого захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі, IX, 71).

ВЕРТАТИ (1). *Ити назад; повертатися.* Та ось сумніви в серці повстали страшні: „Вічно жить – молодим – ну, пощо се міні? Чи **вертати** у світ, де панує борба? Чи ось тут вічно жить? Се ж безумство хіба!” (Легенди, VI, 2–9).

ВЕРТАТИСЬ (1). *Ити назад; повертатися.* Не було Часу **вертатись**, не було де скритись, А звір вже близько (Притчі, I, 9).

ВЕРТЬ (1). * *Усполуч. чи круть, чи верть – що не роби, нічого не вдієш.* „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду віднині вмере, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи **верть**, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 18).

ВЕРШОК (1). *Змени. Верхня, найвища частина чого-небудь.* Бачить чоловік, Що зо стіни безодні, зо стрімкого Скального обриву худа берізка В щіліні виросла й **вершок** зелений Понад безодню к сонцю піднімає (Притчі, I, 13).

ВЕСЕЛИЙ (1). *Сповнений веселоців, радісного, безтурботного настрою.* Одним шляхом везуть і труну й молодят, Один піп погребе й буде слюб йім давать. І **веселі** й сумні вернуть з церкви ураз, І певнісько сі й ті спільно вп'ються за час (Притчі, X, 9).

ВЕСЕЛИТИСЬ (1). *Радіти.* І врадувалася Астарте. „О, **веселись**, душе моя, Що

праведних таких і мудрих Суддів знайшла нарешті я” (Легенди, I, 66).

ВЕСІЛЄ (1). * *Усполуч. справляти весіле – святкувати одруження; влаштувати бенкет з нагоди одруження.* Два сусіди жили поруч себе рядом: Сей **весіле** справляв, а другий похорон (Притчі, X, 2).

ВЕСНА (1). *Пора року між зимою і літом.* „І ждїть! Як буде поле знов зелене, З **весною** вам листи прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 48).

ВЕСТИ (6). 1. *Спрямовувати рух когонебудь, допомагати йти* (3). „До хати спати я не йду. Гей, куме! куме! Де ти втік? Ти спать мене **веди** на тік!” (По селах, II, 96). Хто був злодій? Відки знать? Сам Пазюк не зна сказать, Хоч щось твердо дума. Далі скрикнув: „От на глум! **Вів** мене в стодолу кум! Се ніхто, крім кума!” (По селах, III, 17). „Не бреші! Де гроші дів? Ти мене вигоном **вів** – Тямлю весь інтерес: У стодолі дрюк відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 26). 2. *Мати певний напрямок, простягатися куди-небудь* (1). Та ось з села Далекого пастух іде до стада, І стежка повз царя його **вела** (Притчі, XI, 9). // *Перен. Спрямовути в певний бік* (2). Се не казка, брати, тільки образ, мабуть, Як у парі в житю смутки й радощі йдуть, І сі й ті до одного кінця нас **ведуть** (Притчі, X, 13). Я з вами ніч одну пробуду, Та ось що мусите сповнить: „Скажіть міні те тайне слово, Що вас у небо підніма, **Веде** перед престол Господній! Тоді віддамся вам сама” (Легенди, I, 99).

• **веде 2.** // Легенди, I, 99; **ведуть 2.** //

Притчі, X, 13; **вів 1.** По селах, III, 17; III, 26; **вела 2.** Притчі, XI, 9; **веди 1.** По селах, II, 96.

ВЕСТИСЯ (2), ВЕСТИСЬ (1). 1. *Відбуватися (2).* – А про що ж би мала Війна **вестися?** – Ні про що! Й війни Ніякої не буде! (По селах, X, 231). Лиш Сень мовчав, не жалувавсь ніколи. А як скінчили другі, знов почав. – Так бачите, яка се в нас війна **Ведесь!** (По селах, X, 298).

2. *Безособ. Складатися так чи інакше (про умови життя) (1).* Сусіди любі! Пише вам Олеся. Ми всі здорові й добре нам **ведеся** (До Бразилії, V, 2).

● **вестися 1.** По селах, X, 231; **ведесь 1.** По селах, X, 298; **ведеся 2.** До Бразилії, V, 2.

ВЕСЬ (126) і УВЕСЬ (14). *Займ. 1. Означає щось як ціле, неподільне, взяте повністю (54).* Що проживеш **весь** вік убого? Значить, не вкрав ніщо ні в кого, А чесно працював на хліб (Поклони, II, 19). Та праці тої, мамо, в нас так мало! Лежить облогом лан широкий твій, А кілька нас **всю** силу спрацювало, Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 15). І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стіп твоїх **весь** свій тягар скидає, І голос твій **весь** плач єї втиша (Поклони, VII, 17, 18). А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, **всю** злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звій; **Весь** день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 20, 22). **Вся** чеснота, **весь** труд єго марний, Молитва, піст і жертви **всі** й тривога, – Все те, мов пил, розвіє суд страшний! Одна любов з них

зробить скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 11, 12). Чи то дуже чесно **всю** ніч в темній хаті Горячо молитесь, к Богу припадати, Поки там під тином з голоду та стужі Умирають бідні, зойкають недужі? (Паренетікон, III, 11). Глянь, онде слуги твої, твоїх волів пасучи, Потрагували **всю** ниву убогого твого сусіда, Що через кривди твої мусить по жebraх іти! (Паренетікон, V, 2–5). Без неї [*мудрости*] **все** жите пустиня, Так, як пустий без друга шлях, І як твій дім пустий без сина, І як пустий дурного страх (Паренетікон, VIII, 13). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю **весь** вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 15). Як метіль прошумить, Так загине за мить Злий, слезами людськими годований, Щезне й слід **весь** по нім... Але добрий – се дім, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–4). Купа дров і жура – Що з тих двох тяжше є? В дровах труп лиш згара, А в журі **все** жите (Паренетікон, XXV, Строфа 39–4). Хоч би **все** небо папером було, Хоч би **все** море чорнилом було, Зорі б на пера всі перекувать, Ангели б сіли там пір'єм писать, То не списали б – так мудрий прорік – Мудрости божої ввік (Паренетікон, XXV, Строфа 40–1, 2). Він [*чоловік*] **всіх** сил добув, Піднявся троха вгору і устами Досяг щільник, і сать його почав (Притчі, I, 67). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взять не може: Се чиста розкіш братньої любови, Се той чудо-

вий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад **всю** тривогу, Над **всю** турботу із-за діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 107, 108). „Аглає, благаю, молю! Над **всю** мудрість, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок вволи волно мою, – Чого хоч, зажадай, я для тебе зроблю!” (Притчі, IV, 16). Усміхнулась Аглая. „Се ж почесть міні, Що на мні зупинив свої очи ясні Той мудрець, що пишаєсь ним Греція **вся**, Що умом обняв землю, зглубив небеса” (Притчі, IV, 21). Оттак **всю** ніч продвигавши свій міх, До батькового друга він прибіг (Притчі, V, 51). Залебеділа пташка: „Ой, стрільче, стій, пожди! Я пташечка маленька, Що з мене тут йди? Пустити мене на волю, Я дам тобі за те Три добрії науки На **все** твоє жите” (Притчі, IX, 12). „Здоров був, царю!” – став пастух казати. – „Не може твій покірний селянин Снідати с тобою. Се йому не слід”. „Не може? – скрикнув цар. – З яких причин?” „Бо запросив мене на свій обід Ще старший цар від тебе, цар безодні, Цар неба і землі, цар на **весь** світ” (Притчі, XI, 21). „Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость **всю** днину!” (Притчі, XI, 26). „Я радо, царю, се зроблю, лиш дай Міні поруку певну, незрушиму, Що доживу до завтрішнього дня, І проживу **всю** днину ту, і встигну Сповнити те, що Богу винен я” (Притчі, XI, 30). **Всю** ніч не спав нещасний, все тремтів, Ридав, зітхав, робив порядок дома. А рано у невольницькій одежі, Присипавши волосє пилом, шнур На шию засиливши, він пішов У царський двір і став перед царем (Притчі, XII, 30). Сусід мене с слізми благає На млин пустити воду знов, Бо

се ж **увесь** его прожиток, Єго й дітей, п'ятьох голов (Легенди, I, 47). Сказала [*Астартє*] Богови **всю** правду. „Гаразд зробила, доню, ти! Иди ж тепер і до схід сонця На небі зіркою світи!” (Легенди, I, 121). Не піднімається рука списать **Усі** оті нечувані знущаня; Та сльози щирії з очей біжать І рвуться з серця щирії зітханя (Легенди, IV, 50). Важке зітханє – се була Єго мольба глибока; **Весь** вік прожив зітхаючи, Не зажмуривши ока (Легенди, V, 35). Олександр Великий **весь** світ звоював І отсе в Вавилоні мов бог раював, А побожний аскет вік в пустині прожив І молитвою й постом богині служив (Легенди, VI, 1–1). Цілий день промовчав, і не спав **усю** ніч, І готовивсь аскет на великую річ (Легенди, VI, 2–1). Олександр Великий **весь** світ звоював, Та дівчини рабом себе він почував (Легенди, VI, 3–1). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині **весь** світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змия? Чом міняється так, кілько є в дні годин? І чи в серці єі я паную один?” (Легенди, VI, 4–2). По **всім** краю йде вість, наче змора та сон, І сумує **весь** край, і рида Вавилон (Легенди, VI, 7–5, 6). Хліб і страва – тут найстарша справа, Ціль **всіх** змагань, замислів, турботи, Мов родивсь сей люд лиш для роботи, А на хліб **вся** праця йде кровава (По селах, I, 30, 32). І про одіж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята шалінові, Капелюхи хлопцям повстяніі, – То й **весь** празник є на довгі літа (По селах, I, 46). Тільки й **всього** християнства в хаті, – Але є й письменства в ній познаки: Там під сволоком, завитий в

шматі, Лист небесний – писаний Бог знаким (По селах, I, 53). Йосифінський наказ панцизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, Діда скарга за грунтець забраний, Батьків акт ліцітаційний драний, – Ось **весь** спадок, що лишивсь для внуків (По селах, I, 61). „Не бреші! Де гроші дів? Ти мене вигоном вів – Тямлю **весь** інтерес: У stodолі дрюк відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 27). Ген за селом, під лісом на долині, З густої мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь миготане кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Йіх на **всю** ніч післали коні пасти (По селах, X, 12). Та він бай-дуже, мов се й не про него, **Всі** насміхи пускає мимо вуха, Прихильности немов не добачає (По селах, X, 58). – Е, кат там з нею [*байкою*]! – другий відізавсь. – Я за **весь** день охляв, не чую костей, І очи вже злипаються до сну (По селах, X, 82). Справді, По **всій** долині розляглось ірзанє, Мов тремольо важке, могучим смиком Потягнене по струні металевій (По селах, X, 99). Але знає він, проклятий, Що як з Іллі одна краплина крови На землю впаде – **вся** земля займєся Й згорить (По селах, X, 369). Крізь ту то дірочку з крови пророка Малесенька на землю крапля впаде, І загориться **вся** земля від неї. Спалить Антихриста й его **все** царство, Спалить **усі** гріхи людські й терпіня, Очистить землю, як від ржі залізо (По селах, X, 387, 388, 389). „Як рік мине, тоді підйму бучу, **Всій** кривді і неправді шию скручу. Потішу всіх, хто гнувся і терпів, А особливо вірних русинів” (До Бразилії, I, 16). „І ждіть! Як буде поле знов зелене, З весною вам листи прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хати і **весь** свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 49). // *Означає*

цілковите охоплення чим-небудь якоїсь особи, предмета, явища (5). Померкло в голові у чоловіка, За серце стисло, і холодним потом **Все** тіло облилось (Притчі, I, 48). І мовив халіф: „Отой замок відлюдний, В котрім такий дар я отримав пречудний, Віднині я вмить **Весь** золотом кажу і шовком оббить” (Легенди, III, 12). Не видати комина на хаті; Вранці дим **всю** хату заповняє, З стріхи буха, в’ється по загаті, Хапле очи, сльози витискає (По селах, I, 22). Кум почув се, **весь** дрижить, Мов опечений біжить: „Змилуйтєся, діду! Я вас до хреста довів Та й пішов вісьта домів! Присягати піду!” (По селах, III, 19). У обох напухлі пики, А у серці гнів великий, В кума **весь** кровавий ніс. „Правте, отче, два молебни, Щоб злодюга той ганебний Без пощади нагло тріс!” (По селах, V, 9). // *Означає цілковите охоплення окремих однорідних осіб, предметів, явищ – кожного в нерозривному зв’язку з іншим* (29). Наплюй! Я, синку, ліпше знаю **Всю** ту патріотичну зграю Й ціну єї любовних фраз (Поклони, II, 17). Не слід усякого любити без розбору. Як добрі щєпи садівник плекає? Так, що **всі** зайві парості втинає, Щоб добрі соки йшли все вгору, вгору (Паренетікон, II, 3). Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді **всі** мудрі, **всі** багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик йіх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 9). Хоч би все небо папером було, Хоч би все море чорнилом було, Зорі б на пера **всі** перекувать, Ангели б сіли там пір’єм писать, То не списали б – так мудрий прорік –
М у д р о с т и б о ж о і в в і к

(Паренетікон, XXV, Строфа 40–3). У щільнику малому Було там троха меду, а чмелі **Всі** полетіли в поле за пожитком (Притчі, I, 65). Так зайіхали враз аж на площу садка, Де під тіну дерев край малого ставка Олександр сидів, его мати й **весь** двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 34). І цар зрадів. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, брате! Будь тут міні як **вся** дворян громада! Ходи, сідай зо мною враз снідати, Бо не привик я йісти сам один” (Притчі, XI, 12). Як согрішив Адам у раї, І потім людський **весь** народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невадий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волку, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 2). Гуде по Вавилоні слава, Загомонів **увесь** народ: Судді преправедні явились, Арот і брат его Марот (Легенди, I, 22). „**Всі** царські судді признали За мною правду, та пекло Мене сумліне, що тим людям Роблю я кривду й люте зло” (Легенди, I, 69). „Скажіть самі, як вас карати? Чи в пекло, де чорти є **всі**, Чи волите до суду висіть Стрімглав онтам на ланцюсі?” (Легенди, I, 130). І зв’язану на дереві розтягли, І острый ніж у білі груди вбили, На встид одежу з неї всю зняли, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди, IV, 39). На вічний взір аскетам **всім** Не йів він хліба й м’яса; П’явки і хроби водяні – Його **вся** страва ласа (Легенди, V, 21, 24). І сталось так. І відтоді **Всі** русини голодні Селедія святого чтять. Дивні діла Господні! (Легенди, V, 94). Богиня мовить: „Ну, як се в тебе дар найціннійший з **усіх**, На ж тобі сей малий золотистий горіх” (Легенди, VI, 1–13). І поскладав, поцілу-

вав І в черес **всі** сотки сховав. А кум стоїть, гне в собі злість, Очима тії гроші йість (По селах, II, 74). Ось Пазюк молодий у попа, неборак, Кладе п’ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде **все** село. – Бідний кум через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах, IX, 6). Піп плечима стиснув: „То, небоже, біда!” А Пазюк молодий хитро так повіда: „У неділю на хрест і на слово святе Перед **всіми** людьми я присягну на те, Що татуньових грошей не маю” (По селах, IX, 12). Вже така натура У того Сеня: зразу воркне гризко, А потім хоч сорочку з себе дасть. Недаром придурковатим зовуть І підіймають **всім** селом на сміх (По селах, X, 34). От де війна правдива, найстрашнійша, Щоденна, люта! Що там против неї **Всі** війни с турком, німцем, москалем! (По селах, X, 269). – Дух божий з нами! – скрикнули відразу **Всі** конюхи і почали хреститись. – Я-йй! Я-йй! Я-йй! – лунало в дебрях Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах, X, 311). – Дух божий з нами! – скрикнули в трівозі **Всі** конюхи. – П’ять гір вже, кажеш, спас. Що ж се за гори, що за віл такий? (По селах, X, 352). Коли прийде на світ Антихрист, Щоб **всіх** людей від Бога відвернути, То против него появиться з неба Святий Ілля і буде бунтувати Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 359). По відході его ми **всю** громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати (До Бразилії, I, 55). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реє-

стри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацитькують, годують і колишуть, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! **Весь** люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 25). „Що лайдацтво?” – „**Весь** сей люд! Рідний край на пшик міняє”. „Ні, – відмовив перший, – тут Винен той, хто їх спиняє” (До Бразилії, III, 9). Було б нас більш померло, бо якась На нас італьська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать їх, аж йім вимре **все** жіноцтво (До Бразилії, V, 48). По морі ми плили без злих пригод, Лиш хорував погано **весь** народ (До Бразилії, V, 70). // У спо-луч. з кільк. числ. Указує на певну кіль-кість, виражену цим числівником (1). Пташина відповіла: „Дурний ти є, як був! **Всі** три мої науки Відразу ти забув!” (Притчі, IX, 79).

2. У знач. ім. **все**. Вичерпне охоплення, сукупність предметів, явищ, дій, понять; те, що є, без винятку (19). Ти ще тріпаєшся, серце? Болі, ще ви не заснули? Адже ж **все** пропало марно! Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 35). Як моряки в час бурі **все** з судна У море мечуть, щоб судно влєкшити, А стихне буря, жаль йім стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 5). Солодощі меду Заставили його про **все** забути: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що его підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 72). Про **все**, про **все** забув той чоловік, Найшовши в тих краплинах медових Несказа-

ну, високу роскїш раю (Притчі, I, 77). „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні”. І він сказав йому батьківську річ І **все**, що діялося з ним сю ніч, І як подвійно тут він скористав: Фальшивих другів збувсь, а вірного пізнав (Притчі, V, 66). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі за батька я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам І **все**, чого захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі, IX, 75). Хоч в бруді й вохкості жила, як звір, Та чистоту над **все** вона любила; З таких річей обчищувала двір, Котрих ніхто не взяв би і на вила (Легенди, IV, 18). І він **все** розповів, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 4–13). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жить!” І сказав йій **усе**, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–9). А обік него кум сидить І Пазюку в лице глядить, В очах его читати б рад, Чи **все** тут є старому в лад, Чи **все** зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II, 28, 29). А як старий скінчив свій спів, То кум несміло річ повів: „Спасибі, кумцю, вам за глас! Та щиро я благаю вас, Вділіть ту позичку міні, – Я **все** віддам уосені” (По селах, II, 36). „То вже у них так в роді, – говорили В селі. – Отець его мав поле й хату, Та **все** пустив, роботу занедбав, Лише по відпустах, святих місцях, Мов старець, волочився” (По селах, X, 44). Та й діти ж то над **все** любили слухать Его пісень і оповідань! Діти Одні над ним не насміхались (По селах, X, 63). Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди

здирство Пішло: москаль би **все** те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 192). А то **все** брехня. Йім не гостинець в голові. Плювати Йім на гостинець! (По селах, X, 201). Пани дістодь-то навіть Вже й цісаря підпали, й цісар йім **Усе** те затвердив і підписав (По селах, X, 214). **Все** розповів: як нас тут трясця б’є, Як відьма нічу кров жіночу п’є, Що тут дітей без корму сохне й плаче, Як з відьмою король у гречку скаче... (До Бразилії, V, 57). // **всі**, **всіх**, **мн.** У повному складі, без винятку (27). Хто сам себе опанував, Найтяжшу річ він доконав; Хто сам себе оберіга, Той безпечніший від **усіх** (Паренетікон, IX, 12). Як від лютого татарина, Що шаблокою маха, **Всі** тікають безоружні, Так тікай ти від гріха (Паренетікон, XXV, Строфа 27–3). Хто з **всіми** добрий хоче быть, Той швидко втратить добрий путь (Паренетікон, XXV, Строфа 28–1). Та Аглая, котрої надземна краса Звеселяє людей і самі небеса; Та йідких єї слів і шпаркого ума **Всі** боялися, навіть цариця сама (Притчі, IV, 12). А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям донести. Адже ж **всі** знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Притчі, V, 49). І мовив цар: „Мої міністри любі, Котра з отсіх скриньок вартніша буде?” І одногосно сказали **всі**: „Авжеж вартніша сая золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!” (Притчі, VIII, 16). Він мета єї мрій, осолода очей, Над **усіх** милий йій генерал Птолемей (Легенди, VI, 6–6). „Вічно жий, царю мій, на потіху для **всіх**! Ось від мене тобі чудодійний горіх!” (Легенди, VI, 7–9). О, бо Пазюк розумний дід, З кропиви він збирає мід: Він

у селі над **всіх** моцар, Бо він собі богачлихвар (По селах, II, 11). Сень видобува тютюн, І крає ножиком, і ділить **всім**, В кого немає (По селах, X, 29). Отак в селі балакали про Сень, Сміялись з него, хоч **усі** й любили, Бо ширий був, для всякого ввічливий (По селах, X, 55). – Ну, що ж, то ти йди спати! Годі ж **всім** Поснути. Знаєте, пора непевна. Говорять, що з Сідого приятелі Волочаться по толоках. То треба Вважати! (По селах, X, 84). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А **всіх** загорне загалом [...] (По селах, X, 119). – Та слухайте лишень, Що сталося в Урожі! Тиждень тому Там вийт під церквою цілій громаді Читав той наказ, що почнуть **усіх** До війська брати (По селах, X, 137). **Усі** до неї, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очи кров’ю Йій заплили, і руки все держить Над головою закленуті, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 143). – А я гадаю, Що то не те! Велика річ – війна! **Всіх** не поріжуть. Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми (По селах, X, 183). Як лиш люди вийдуть На ті гостинці, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, І **всіх** на панський лан переженуть, І панщину навернуть: штири дни Щотижня кождей мусить відробляти (По селах, X, 206). Замовкли **всі** й понурились. Так нагло Звернув розмову Сень на другий бік (По селах, X, 270). Сконало. Тихо стало. Недвижні **всі** сиділи круг огню, Тремтячи (По селах, X, 315). Дух захопило у **всіх**, Так що ніхто і слова не промовив. Ба, навіть коні наострили вуха І стали мовчки. Тільки Сень сидів Спокійний,

шепчучи молитву (По селах, X, 316). „Як рік мине, тоді підйму бучу, Всій кривді і неправді шию скручу. Потішу **всіх**, хто гнувся і терпів, А особливо вірних русинів” (До Бразилії, I, 17). От так він нам балакав дни цілі, Аж **всі** ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 38). „Не спинять їх? **Всі** підуть Десь за синє море здуру”. „Як же ж йім не йти, як тут **Всі** до спілки дрем з них шкуру” (До Бразилії, III, 13, 16). **Всі** з тебе, русине, драли проценти: Польські шляхтичі й швабські агенти (До Бразилії, IV, 29). Сусіди любі! Пише вам Олесья. Ми **всі** здорові й добре нам ведєся (До Бразилії, V, 2). А як ми вже на корабель сідали, То панича від нас арештували, Немовбито він ошуканець єсть. Він нам шепнув: „Се злої відьми мєсть! Мовчіть, бо пропадете **всі** дочиста!” Ми – ша! Пропало наших ринських триста (До Бразилії, V, 67). // *все, мн. всі. Уживається як узагальнювальне слово при переліку* (2). Вся чеснота, весь труд єго марний, Молитва, піст і жертви всі й тривога, – **Все** те, мов пил, розвіє суд страшний! Одна любов з них зробить скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 13). Гість, дитя, і цар, і жінка Мають **всі** один звичай: Є що чи нема – байдуже, Йім усе лиш дай та дай (Паренетікон, XXV, Строфа 13–2). **3. При ім. з прийм. з. Утворює сполуку способу дії, що означає повноту, посилене протікання дії** (1). „Сей чоловік, брати, – то кождий з нас. Жите важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек З **усіх** боків усе нас окружають, Як того мужа, що там в балці висів” (Притчі, I, 86). * У сполуч.: а) **по всіх усядах** – повсюдно, скрізь (1). Не пливе супроти вітру

Запах цвітів і кадила, – Але йде по **всіх** усядах Добра слава, добрі діла (Паренетікон, XXV, Строфа 9–3); б) *все одно – байдуже, однаково, так чи інакше* (1). „Почекай же!.. Де та в біса Грушка при причілку? В мене є верба. **Все** одно, Заглянемо в щілку” (По селах, VII, 23).

• **Одн. Н. весь 1.** Паренетікон, I, 11; XXV, Строфа 30–4; Легенди, VI, 4–2; VI, 7–6; По селах, I, 46; I, 61; // По селах, III, 19; V, 9; // Притчі, IV, 34; Легенди, I, 2; До Бразилії, II, 25; III, 9; V, 70; **увесь 1.** Легенди, I, 47; // Легенди, I, 22; **вся 1.** Паренетікон, I, 11; Притчі, IV, 21; По селах, I, 32; X, 369; X, 387; // Притчі, XI, 12; Легенди, V, 24; **все 1.** Паренетікон, VIII, 13; XXV, Строфа 39–4; XXV, Строфа 40–1; XXV, Строфа 40–2; // Притчі, I, 48; // По селах, IX, 6; До Бразилії, V, 48; **2.** Поклони, VIII, 35; По селах, II, 28; X, 201; **3. у сполуч.** б) По селах, VII, 23; **Р. всього 1.** По селах, I, 53; **Д. всій 1.** До Бразилії, I, 16; **3. весь 1.** Поклони, II, 19; VII, 17; VII, 18; VII, 22; Паренетікон, XXII, 15; Легенди, V, 35; VI, 1–1; VI, 3–1; По селах, III, 27; До Бразилії, I, 49; // Легенди, III, 12; (за) **весь 1.** По селах, X, 82; (на) **весь 1.** Притчі, XI, 21; **всю 1.** Поклони, V, 15; VII, 20; Паренетікон, III, 11; V, 2–5; Притчі, V, 51; XI, 26; XI, 30; XII, 30; Легенди, I, 121; // По селах, I, 22; // Поклони, II, 17; Легенди, IV, 39; До Бразилії, I, 55; (на) **всю 1.** По селах, X, 12; (над) **всю 1.** Притчі, I, 108; IV, 16; (понад) **всю 1.** Притчі, I, 107; **ую 1.** Легенди, VI, 2–1; **все 1.** По селах, X, 388; **2.** Паренетікон, VII, 5; Притчі, V, 66; IX, 75; Легенди, VI, 4–13; По селах, II, 29; II, 36; X, 44; X, 192; До Бразилії, V, 57; // Паренетікон, I, 13; (на) **все 1.** Притчі, IX, 12; (над) **все**

1. Легенди, IV, 18; 2. По селах, X, 63; (про) **все 2**. Притчі, I, 72; I, 77 (2 р.); **усе 2**. Легенди, VI, 5–9; По селах, X, 214; **О. всім 1**. // По селах, X, 34; **М.** (по) **всім 1**. Легенди, VI, 7–5; (по) **всій 1**. По селах, X, 99; **Мн. Н. всі 1**. Паренетікон, I, 12; // Паренетікон, IV, 9 (2 р.); Притчі, I, 65; Легенди, I, 69; I, 130; V, 94; По селах, X, 269; X, 311; X, 352; **2**. // Паренетікон, XXV, Строфа 27–3; // Притчі, IV, 12; V, 49; VIII, 16; По селах, X, 270; X, 315; До Бразилії, I, 38; III, 13; III, 16; IV, 29; V, 2; V, 67; // Паренетікон, XXV, Строфа 13–2; **усі 2**. // По селах, X, 55; X, 143; **Р. всіх 1**. По селах, I, 30; **2**. // По селах, X, 183; (від) **усіх 2**. Паренетікон, IX, 12; (для) **всіх 2**. // Легенди, VI, 7–9; (з) **усіх 1**. // Легенди, VI, 1–13; **3**. Притчі, I, 86; (у) **всіх 2**. // По селах, X, 316; **Д. всім 1**. // Легенди, V, 21; **2**. // По селах, X, 29; X, 84; **3. всі 1**. По селах, X, 58; // Паренетікон, II, 3; XXV, Строфа 40–3; По селах, II, 74; // Притчі, IX, 79; **всіх 1**. Притчі, I, 67; // По селах, X, 359; **2**. // По селах, X, 119; X, 206; До Бразилії, I, 17; (над) **всіх 2**. // По селах, II, 11; **усі 1**. Легенди, IV, 50; По селах, X, 389; **усіх 2**. // По селах, X, 137; (над) **усіх 2**. // Легенди, VI, 6–6; **О.** (з) **всіми 2**. // Паренетікон, XXV, Строфа 28–1; (перед) **всіми 1**. // По селах, IX, 12; **М.** (по) **всіх 3**. у сполуч. а) Паренетікон, XXV, Строфа 9–3;

ВЕЧЕРОМ (1). *У вечірній час.* А був там царський брат, То сей почав цареви докоряти. Мовчав Асока, не сказав ні слова, І **вечером** у двір вони вернули (Притчі, XII, 17).

ВЕЧІР (1). *Частина доби від кінця дня до початку ночі.* То цар Асока ще в той самий **вечір** Шле трубоча з смертель-

ною трубою Перед свого брата дім (Притчі, XII, 23).

ВЕЧІРНІЙ (1). *Який буває ввечері.* Сховалось сонце за Ділом могучим. Пожар **вечірній** запалав на небі І згас. Стемніло (По селах, X, 2).

ВЖЕ (48) і **УЖЕ** (1). **1.** *Присл. Указує на остаточне здійснення чи настання дії, явища, ознаки, стану* (5). „Та, крім добра, ти маєш, синку, те, Що найважніше – серце золоте, Досить науки і здоровий ум, І **вже** пройшов ти молодости шум. Одного лиш бажаю ще тобі: Щоб мав ти друга щирого собі” (Притчі, V, 14). Міркують ангели: „На кривду Вона [*Астарте*] не хоче нас підбити, Ми ж видали **вже** суд правдивий!” І прийнялись вино те пити (Легенди, I, 79). „О царю, – сказали, – твій ворог неситий, Давнійший халіф наш Масаб, **уже** вбитий. Горда та буйна Єго голова – в сьому місі вона” (Легенди, III, 6). Гамору! Галаса! Баб назбігалося Повний вигін. Ті Пазюка проклінають, Інші про кума **вже** знають: „Певно, се він!” (По селах, IV, 11). Та й що то Війна? Війни й заповідать не треба, Вона **вже** є, ми родимось, живем, Мремо в війні (По селах, X, 259). // *Указує на певну зміну якоїсь дії, ознаки або предмета, місця, часу і т. ін.* (21). Не було Часу вертатись, не було де скритись, А звір **вже** близько (Притчі, I, 10). „Рагуйте, дядьку! Я людину вбив, Та **вже** й у місті шуму наробив! Ось труп! Там десь погоня **вже** жене! Ой пробі, скрийте трупа і мене!” (Притчі, V, 54, 55). Три дни й три ночі вітер бив Судно по Чорнім морі; **Вже** думав цар: „Скінчився світ, Погасло сонце й зорі” (Легенди, V, 71). **Вже** й не думає цар, до Роксани біжить: „Сер-

це, ось тобі дар: вічно в юности жить!” І сказав їй усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–7). І здалось, що **вже** біль не так люто палив, Мовби в збурену кров охолоди налив. Прояснів его ум, серце збулось химер, А в опівніч саму Олександр умер (Легенди, VI, 9–5). На стіні розвішані довкола Деревляні давні богомази: Страшний суд, Варвара і Микола, Чорні **вже** від диму, мов від мази (По селах, I, 52). Свідків, хоч гать гати! Сей **вже** мав спать їти, Вийшов надвір, Чув, як Пазюк до стодоли С кумом чалапав поволи Попри шпіхлір (По селах, IV, 14). Другий виразно чув: Кума Пазюк гукнув: „Куме, ходи! Пізно **вже** лізти до хати, Я на тоці буду спати, – Ну, заведи!” (По селах, IV, 22). Шандар і начальник рушають на слідство, Соток Пазюкових шукати. Трясли **вже** у кума, трясуть ще сусідство, Стайні, і стодоли, і хати. І свідків питають, мов в п'їтми блукають, А грошей нема та й нема (По селах, VIII, 15). Літня ніч коротка, То вчасно спати йдуть робучі люде, Щоб завтра, скоро світ, **вже** бути в полі (По селах, X, 7). Куди ж пак! Парубіка **вже** старий, Вже поза трицять літ, і до роботи Нема над него, і не п'є, не тратить, А ходить мов жебрак (По селах, X, 35). – Е, кат там з нею [байкою]! – другий відізвався. – Я за весь день охляв, не чую костей, І очі **вже** злипаються до сну (По селах, X, 83). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що від землі лиш відросли, й дідів, Що до землі **вже** хиляться, сліпих, Кривих, безногих і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 121). І від того

дня По селах ходить. **Вже** їйї в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах видали, Була аж в Страшевичах і на Сприні. Розхристана, – говорять, – чорна-чорна, Лиш очі світяться (По селах, X, 162). Пани дістодь-то навіть **Вже** й цісаря підпали, й цісар йїм Усе те затвердив і підписав (По селах, X, 213). І хоч нераз подібні **вже** слова Вони від него [Сеня] чули, то проте Тим дужше йїх ударили вони. І не до сміху йїм було, бо кождий На собі сам йїх правди досвідив (По селах, X, 272). „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П'ять гір трави **вже** віл великий спас. Як шесту буде допасати – ждїть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах, X, 346). – Дух божий з нами! – скрикнули в трівозі Всі конюхи. – П'ять гір **вже**, кажеш, спас. Що ж се за гори, що за віл такий? (По селах, X, 352). А як ми **вже** на корабель сідали, То панича від нас арештували, Немовбито він ошуканець єсть (До Бразилії, V, 63). Одно лиш жаль, що **вже** по-руськи тут Моліться ні балакать не дадуть. На нас у місті крикнув Кандзюбінський: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gębę stul!” (До Бразилії, V, 91).

2. *Присл. Уживається для підкреслення тривалості відрізка часу, названого в реченні* (10). І довгі **вже** століття Побожнії буддісти Стоять під кипарісом, Читають акафісти. Звернувши очі вгору, Перебирають чотки І ждуть, аж з кипаріса Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 13). **Вже** третю ніч він [Пазюк] п'є ось так, Та не гадай, що він п'як. Він буде ще три ночі п'ить І ані centa не платить (По селах, II, 5). „**Вже** ж, кумцю, вас я третю ніч Частую за пустую річ, Щоб

сотку в позичку дістать, – Ви ж обіцяли нині дать” (По селах,II,45). „Ні, синку, пізна **вже** пора, Додому час! Заснути тра!” (По селах,II,79). Три неділі **вже** кум у арешті сидів, А селом якийсь шум, наче рій той, гудів (По селах,IX,1). Куди ж пак! Парубіка вже старий, **Вже** поза трицять літ, і до роботи Нема над него, і не п’є, не тратить, А ходить мов жебрак (По селах,X,36). – То не сміх, я то віддавна Гадаю **вже**: чому беруть до війська Лиш парубків? Чи то дівок нема Таких здорових, рослих і відважних? Чи дівка не такий же чоловік, Як парубок? (По селах,X,129). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає їх **вже** більш як трицять літ. Так от вони у него й ночували, І він їм много повідав з книжок (По селах,X,342). **Вже** геть було за північ. Віз звернув Додолу дишльом, Косарі стояли Посеред неба (По селах,X,392). „Я по Галичині **вже** ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-своmu; Що я тут був, не говоріть нікому! Жандармам особливо і попам Не зраджуйтеся, бо буде лихо вам” (До Бразилії,I,41).

3. Підсил. част. Уживається для підкреслення, підсилення названої дії або ознаки, обставини і т. ін. (13). **Вже** не міні в нові світи летіти! Війну з житем програв я, любі діти! (Поклони,I,3). Усміхнувся мудрець. Дивні примхи в дівчат! Та дарма! Обіцявсь, то **вже** годі бурчать (Притчі,IV,28). „Ти наша! Не гадай тікати! Даремно просьб і слів не трат! Ми сильні! З наших рук тебе **вже** й сам Бог не зможе відібрати” (Легенди,I,115). „Хай буде звеличане ймення Господне! Аллах тобі, пане,

шле радість сьогодні, – Та я нагадав, Які **вже** я види в сім замку видав” (Легенди,III,20). „Віддав! Віддав! А може й ні. А кілько то було гризні! Та що **вже** там! Хай страчу сам! Як обіцяв, то певно дам” (По селах,II,59). **Вже** така натура У того Сеня: зразу воркне гризко, А потім хоч сорочку з себе дасть. Не даром придурковатим зовуть І підіймають всім селом на сміх (По селах,X,30). „То **вже** у них так в роді, – говорили В селі. – Отець его мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, Лише по відпустах, святих місцях, Мов старець, волочився” (По селах,X,42). **Вже** з цвинтару не трафила й до хати, Пішла долів селом: „Я-яй! Я-яй!” А мир за нею, мов на похороні (По селах,X,154). – Ой-ой! І що ж то за такеє горе Вона віщує? – Чуєш, що війну? **Вже** то як наш із москалем задрєся, То тут не жди добра! (По селах,X,179). Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б **вже** раз Москаль прийшов! Таке **вже** всюди здирство Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полєкшу якусь На бідний люд” (По селах,X,190,191). – Не може бути! Хто тобі казав? – Плети, дурний, не може бути! **Вже** то Я чув про се від розумніших трохи, Ніж я та й ти (По селах,X,210). От ми які **вже** парубки, а хто нас До війська кликав? (По селах,X,237).

● **вже 1.** Притчі,V,14; Легенди,I,79; По селах,IV,11; X,259; // Притчі,I,10; V,54; V,55; Легенди,V,71; VI,5–7; VI,9–5; По селах,I,52; IV,14; IV,22; VIII,15; X,7; X,35; X,83; X,121; X,162; X,213; X,272; X,346; X,352; До Бразилії,V,63; V,91; **2.** Притчі,II,13; По селах,II,5; II,45; II,79; IX,1; X,36; X,129; X,342; X,392; До Бразилії,I,41; **3.** Поклони,I,3;

Притчі,IV,28; Легенди,I,115; III,20; По селах,II,59; X,30; X,42; X,154; X,179; X,190; X,191; X,210; X,237; **уже 1.** Легенди,III,6.

ВЖИВАТИ (1). *Їсти.* Бо худоба дурна Не коштує вина Ні м'ясив не **вживає**, Та заслуги не має (Паренетікон,XI,15).

ВЖИТИЙ (1). *Використаний.* Богатство злом не є, Коли на добре **вжите** (Паренетікон,XXII,2).

ВЗАІМНИЙ (1). *Який однаково виявляється між ким-небудь стосовно один до одного; обопільний.* Отрута є зле вивчена наука, Отрута є нестравлена їда; Для бідних трута – **взаїмна** порука, Старому трута – жінка молода (Паренетікон,XXV,Строфа17–3).

ВЗДОГІН (1). *Услід за тим, що віддаляється; навздогін.* Коли почуєш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пишчить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітхане і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочі дісканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому **вздогін**? Се – емігранти (До Бразилії,II,8).

ВЗДРІТИ (1). *Побачити.* Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим двором раз йїхав через місто І **вдрів** аскетів двох – худих, блідих, В одежах із кори та бур'яну (Притчі,ХІІ,4).

ВЗІР (1). * *Усполуч. на взір* – як зразок для наслідування. На вічний **взір** аскетам всім Не йів він хліба й м'яса; П'явки і хроби водяні – Його вся страва ласа (Легенди,V,21).

ВЗІРЕЦЬ (1). *чого. Те, що може бути наочним прикладом чого-небудь.* Правило віри, скромности **взірець**, Жила собі Доместика святая, Своє сховавши світло під корець, Служила у безбожного глитая (Легенди,IV,1).

ВЗЯТИ (14), **ВЗЯТЬ** (2), **УЗЯТЬ** (1). **1.** *Ухопити рукою (руками) або яким-небудь знаряддям* (3). Стрілець сильце заставив, Спіймалась пташка вмить; Він **взяв** їйї, щоб зараз Головку їйї скрутить (Притчі,IX,3). Хоч в бруді й вохкості жила, як звір, Та чистоту над все вона любила; З таких річей обчищувала двір, Котрих нікто не **взяв** би і на вила (Легенди,IV,20). А прийшла Недуга, старість, далі сліпота, То не було де голови приткнути, – **Взяв** ліру та й пішов просити хліба. І сина на таке саме навчав (По селах,X,49). * *Усполуч. узяти на плечі* – піднявши, помістити на плечах (1). Замкнув [дядько] ворота, **взяв** на плечі міх – Та парубок упав йому до ніг (Притчі,V,61).

2. *Прийняти або привласнити собі для користування* (4). „Ні, богине! **Візьми** свій дарунок назад! Я в нірвану волю, чи в Олімп, чи у ад!” (Легенди,VI,8–15). „Лиш одну міні річ Відповідж: чи ти **взяв** тії гроші в ту ніч? Як на сповіди, правди жадаю” (По селах,IX,17). „Як на сповіди! Отче... Та **взяв** чи не **взяв**, А бігме, що нерушані вчора віддав. І присягну, най встиду між хлопством не маю” (По селах,IX,19).

3. *Позичити в когось* (2). Розгнівався на се Пазюк І повну чарку кинув з рук. „От ще голяк! От ще жебрак! До мене промовляє так! Сто срібла – се великий гріш! **Узять візьмеш**, віддять – хоч ріж!” (По селах,II,54).

4. *Стягнути з кого-небудь (гроші за*

послугу) (1). До Відня йїхали спокійно вкупі; У Відні нас три дні держали в цюпі. Пустили нас, лиш пан якийсь від нас Сім срібла **взяв**, що підписав нам пас (До Бразилії, V, 22).

5. Забрати когось куди-небудь (1). – Ха, ха! То, може, й нашу Феську **Візьмуть** [до війська]? – Го-го, тота на гранатира Придасться (По селах, X, 125).

6. Відняти що-небудь у когось. * *Образно* (1). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода **взять** не може: Се чиста роскїш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 103).

7. Схопити, силою затримати кого-небудь (2). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду віднині вмре, Там я богача одного **Взять** велю – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 18). От він [Антихрист] на хитрощі **візьмешя**: Пошле своїх вояків і шандарів На край землі, на тих сім гір, і скаже Вола отого **взяти**, і зарізати, і з него шкуру зняти (По селах, X, 373).

8. Врахувати що-небудь (1). Я декадент? Се новина для мене! Ти **взяв** один з мого житя момент і слово темне підшукав та вчене і Руси возвістив: „Ось декадент!” (Поклони, VI, 2).

9. Уживається із спол і й наступним дієсловом для вираження несподіваної дії (1). От і мій господар, Хоч і який богач, а злакомивсь На мойїх п’ять кровавих римських: **взяв** і відтягнув міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку і затонуло (По селах, X, 282).

• **взяти** 7. По селах, X, 373; **взять** 6. *образно* Притчі, I, 103; 7. Легенди, II, 18; **узять** 3. По селах, II, 54; **взяв** 1. Притчі, IX, 3; По селах, X, 49; у *сполуч.* Притчі, V, 61; 2. По селах, IX, 17; IX, 19 (2 р.); 4. До Бразилії, V, 22; 8. Поклони, VI, 2; 9. По селах, X, 282; **візьмеш** 3. По селах, II, 54; **візьмуть** 5. По селах, X, 125; **взяв би** 1. Легенди, IV, 20; **візьми** 2. Легенди, VI, 8–15.

ВЗЯТИСЯ (3). **1. Почати що-небудь робити** (2). Два йїздці були раз: митар і вельможний фарисей; До мети **взялися** бігти. Хто допаде? Той чи сей? (Притчі, VII, 3). Тут вороги обпугали Його кругом сильцями і до царя **взялися** гнати Страшними палицями (Легенди, V, 51).

2. Перен. Удатися до чого-небудь (1). От він на хитрощі **візьмешя**: Пошле своїх вояків і шандарів На край землі, на тих сім гір, і скаже Вола отого **взяти**, і зарізати, і з него шкуру зняти (По селах, X, 370).

• **взялися** 1. Притчі, VII, 3; Легенди, V, 51; **візьмешся** 2. По селах, X, 370.

ВИ (42). *Займ. особ. Уживається при звертанні до двох або багатьох осіб чи метафоризованих предметів* (33). Ти ще тріпаєшся, серце? Болі, ще **ви** не заснули? Адже ж все пропало марно! Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 34). Господь сказав: „Яка тобі заслуга, Коли кохаєш свого брата, друга? А **ви** любіте своїх ворогів!” Подумай добре, що Господь велів! (Паренетікон, II, 7). Не мовив: „Моїх ворогів любіте!” Отсе, брати, **ви** добре розумійте, Що ворог божий, ворог правди й волі Не варт любови вашої ніколи (Паренетікон, II, 10). Обрубане дерево

знов зеленіє, І місяць із серпа знов повний стає; Се бачучи, чесні не тратять надії, Хоч доля гнівная **вас** гонить і б'є (Паренетікон, XXV, Строфа3–4). І, строго глянувши на них, сказав [цар]: „Ся скринька золота – се **ви**, панове! Назверх коштовна, гарна та блискуча, Внутрі ж у **вас** незгода, гниль і зрада” (Притчі, VIII, 31, 33). Так ось **вам**, золоті скриньки, наука – Не надто гордувати смоляними, Поки не бачили тих пахощів, Перел, клейнотів, що є в них укриті (Притчі, VIII, 41). „А **ви** б, міркуєте, вдержали?” – Господь до ангелів прорік. „Ах, Господи! – Арот аж скрикнув, – Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 13). „Сего не хоче він зробити, І млин его сухий стоїть, Тож **вас** питаю: чи по правді Зробила я? Судді, скажіть!” (Легенди, I, 55). „О, звеселюся нині з **вами!** **Ви** шлях вказали в темноті!” І налила вино перлисте Вона в три кубки золоті (Легенди, I, 73, 74). Смієсь Астартє, доливає Вина, піддразнюючи їх. „Засуд свій **ви** змінить готові За нічку пестощів моїх?” (Легенди, I, 91). „Я з **вами** ніч одну пробуду, Та ось що мусите сповнить: Скажіть міні те тайне слово, Що **вас** у небо підніма, Веде перед престол Господній! Тоді віддамся **вам** сама” (Легенди, I, 95, 98, 100). „Скажіть самі, як **вас** карати? Чи в пекло, де чорти є всі, Чи волите до суду висіть Стрімглав онтам на ланцюсі?” (Легенди, I, 129). То й я, лякаючись судьби Раба, що на розробок Повірений йому талант Без діла скрив у сховок, Бажаю оспівати **вам**, Що стане духу мого, Житє, стражданє, муку й смерть Селедія святого (Легенди, V, 13). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою

Карати **вас** не буде, Та труп мій **ви** везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 78, 79). – Якої ж я вам байки розповім? Тут, братя, йде таке на наші села, Що швидко нам відхоцєся байок (По селах, X, 103). Чи чули **ви**, пани ото заводять Якісь там шарварки нові. То ніби Говорять хлопам: „Штири дни до року Повинен кождий нумер відробити Коло гостинця” (По селах, X, 197). Врешті [Сень] Промовив: – От ви й чули віщуванє. Не бійтесь, се не є нечистий дух, Се та уріжська жінка, що пішла По божій волі (По селах, X, 323). А я ось що скажу **вам**, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули (По селах, X, 338). От так він нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю **вас** Пану Богу” (До Бразилії, I, 40). „Я по Галичині вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-свому; Що я тут був, не говоріть нікому! Жандармам особливо і попам Не зраджуйтесь, бо буде лихо **вам**” (До Бразилії, I, 46). „І ждіть! Як буде поле знов зелене, З весною **вам** листи прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій крам Збувайте! Я **вам** не такі там дам” (До Бразилії, I, 48, 50). „А щоб мій лист відразу **ви** пізнали І ошуканцям в руки не попали, Так ось **вам** знак – та тільки се секрет: На листі буде підпис: Джерголет!” (До Бразилії, I, 51, 53). Доки гамбурські, важкі паровози – Де **ви** не лялялися, руськїї сльози! (До Бразилії, IV, 28). Сусїди любі! Пише **вам** Олєся. Ми всі здорові й добре нам ведєся (До Бразилії, V, 1). Та **ви** цікаві, як нам до води Дойїхалось, а потім аж сюди (До Бразилії, V, 17). Що ж ще пишать **вам**? Тут новин не гук. П'ять душ нам доси вмерло від гадюк

(До Бразилії, V, 85). // *Уживається як ввічлива форма звертання до однієї особи* (9). Син мовив: „Татку, дяка **вам** і честь! Та в мене друзів щирих много єсть” (Притчі, V, 17). А як старий скінчив свій спів, То кум несміло річ повів: „Спасибі, кумцю, **вам** за глас! Та щиро я благаю **вас**, Вділіть ту позичку міні, – Я все віддам уосені” (По селах, II, 33, 34). „Вже ж, кумцю, **вас** я третю ніч Частую за пустую річ, Щоб сотку в позичку дістать, – **Ви** ж обіцяли нині дати” (По селах, II, 45, 48). „Я ж, кумцю, позичав у **вас** І, тямите, віддав на час” (По селах, II, 55). „Та, кумцю, змилуйтесь-бо раз, Най дармо не благаю **вас**!” (По селах, II, 78). Кум почув се, весь дрижить, Мов опечений біжить: „Змилуйтеся, діду! **Я вас** до хреста довів Та й пішов вісьга домів! Присягати піду!” (По селах, III, 22). „Тут мене гадюка йїдж, Як я з **вами** був сю ніч На гумні, в столілі!” (По селах, III, 32).

• **Н. ви** Поклони, VIII, 34; Паренетікон, II, 7; II, 10; Притчі, VIII, 31; Легенди, I, 13; I, 74; I, 91; V, 79; По селах, X, 197; X, 323; До Бразилії, I, 51; IV, 28; V, 17; // По селах, II, 48; **Р. вас** // По селах, II, 78; **у вас** Притчі, VIII, 33; // По селах, II, 55; **Д. вам** Притчі, VIII, 41; Легенди, I, 100; V, 13; По селах, X, 103; X, 338; До Бразилії, I, 46; I, 48; I, 50; I, 53; V, 1; V, 85); // Притчі, V, 17; По селах, II, 33; **З. вас** Паренетікон, XXV, Строфа 3–4; Легенди, I, 55; I, 98; I, 129; V, 78; До Бразилії, I, 40; // По селах, II, 34; II, 45; III, 22; **О. з вами** Легенди, I, 73; I, 95; // По селах, III, 32.

ВИБИТИСЬ (1) * *У сполуч. вибитись наверх – докладаючи зусиль, забезпечити собі помітне становище в суспільстві.* Лиш в кого праця потом скрань

зросила, Наверх той **виб'єсь** з темної юрби (Поклони, V, 12).

ВИБРАТИСЯ (1). *Вийти з певного місця, що служило для когось укриттям.* Пророцьким духом чуючи, Що час єго зближався, З пустині **вибрався** святий, На світло показався (Легенди, V, 47).

ВИБУХНУТИ (1). *Перен. Раптово виникнути, початися з великою силою.* Голод **вибух** в перськiм краю: В найбогатших городах Бідні з голоду вмирають По бульварах і садах (Легенди, II, 1).

ВИВЕСТИ (1). *Спрямувати кого-небудь кудись, вказавши шлях.* „Із сего краю, що є край дідівський, Жебрацький, і шляхецький, і жидівський, **Я виведу** свій вірний люд у край Заморський, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 21).

ВИВЧЕНИЙ (1). *Досліджений.* Отрута є зле **вивчена** наука, Отрута є нестравлена їда; Для бідних трута – взаємна порука, Старому трута – жінка молода (Паренетікон, XXV, Строфа 17–1).

ВИГАСЛИЙ (1). *Який перестав горіти, жевріти.* Лиш Сень не ляг. При **вигаслім** огнищі Сидить він, скулившись від холоду, Недвижний, у якійсь глибокій думі (По селах, X, 406).

ВИГІН (2). *Простора вільна ділянка біля села або в селі, куди виганяють пастися худобу.* „Не бреші! Де гроші дів? Ти мене **вигоном** вів – Тямлю весь інтерес: У столілі дрюк відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 26). Гамору! Галаса! Баб назбігалося Повний **вигін**. Ті Пазюка проклинають, Інші про кума вже знають: „Певно, се він!” (По селах, IV, 9).

• **Одн. 3. вигін** По селах, IV, 9; **О. вигоном** По селах, III, 26.

ВИГОДА¹ (1). *Зручність у чомусь.* Слуги в стайні сплять – йїх коні гріють, А дівки на лаві, на запічку; Про **вигоду** й думати не сміють, Щоб лиш крижі випрямить за нічку (По селах, I, 39).

ВИГОДА² 1). *Користь від чогось.* „Там слуг нема з хрещеного народа, – Освоїш п’ять-шість малп – і є **вигода**” (До Бразилії, I, 36).

ВИД (2). *Обличчя* (1). „Хай буде звеличане ймення Господне! Аллах тобі, пане, шле радість сьогodne, – Та я нагадав, Які вже я **види** в сім замку видав” (Легенди, III, 20). // *Вигляд, зовнішність* (1). Хоч не любить йїї і холодний, як лід, Вона рада свій вік дати за сам его **вид** (Легенди, VI, 6–8).

• **Одн. 3. за вид** // Легенди, VI, 6–8; **Мн. 3. види** Легенди, III, 20.

ВІДАТИ (2). *Офіційно оголосити присуд.* Міркують ангели: „На кривду Вона [Астарте] не хоче нас підбити, Ми ж **видали** вже суд правдивий!” І прийнялись вино те пити (Легенди, I, 79). „Склонись до наших просьб, о пані, Пробудь сю нічку з нами тут! Дамо тобі, чого бажаєш, І інший **видамо** засуд” (Легенди, I, 88).

• **відали** Легенди, I, 79; **видамо** Легенди, I, 88.

ВИДА́ТИ (5). 1. *Сприймати очима; бачити* (4). Від слона на тисяч п’ядей, Від коня на сто тікай, Від вола на десять п’ядей, Зла й на очі не **видай** (Паренетікон, XXV, Строфа 29–4). „Хай буде звеличане ймення Господне! Аллах тобі, пане, шле радість сьогodne, – Та я нагадав, Які вже я види в сім замку

видав” (Легенди, III, 20). І від того дня По селах ходить. Вже йїї в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах **видали**, Була аж в Страшевичах і на Сприні. Розхристана, – говорять, – чорна-чорна, Лиш очі світяться (По селах, X, 163). – А пощо ж До війська пруть старого і малого? – Е, пруть! Ніхто ще того не **видав** (По селах, X, 236).

2. *Безособ., із запереч. не. Видно.* Не **видати** комина на хаті; Вранці дим всю хату заповняє, З стріхи буха, в’ється по загаті, Хапле очі, сльози витискає (По селах, I, 21).

• **видати 2.** По селах, I, 21; **вида́в 1.** Легенди, III, 20; По селах, X, 236; **вида́ли 1.** По селах, X, 163; **вида́й 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 29–4.

ВИДІТИ (1). *Бачити.* Наш конче хоче з москалем побитись, Та **видить** сам, що сил замало має (По селах, X, 115).

ВИДОБУВАТИ (1). *Виймати, витягати, діставати що-небудь звідкись.* Сень **видобува** тютюн, І крає ножиком, і ділить всім, В кого немає (По селах, X, 28).

ВИДУРИТИ (1). *Одержати що-небудь за допомогою хитрощів; виманити.* До моря ми добрались без біди, Лиш що до нас присілись два жиди І **видурили** від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авіза (До Бразилії, V, 35).

ВИЙМАТИ (1). *Діставати, витягати що-небудь звідкись.* Як муж жорстокий, лютії жінки Своє погане довершили діло, **Виймали** серце, легке, печінки, Як на шкаматя шматували тіло... (Легенди, IV, 47).

ВИЙНЯТИ (1). *Дістати, витягти що-небудь звідкись.* І **вийняв** [кум] з череса платок, А в нім завитих сім

соток, І перед свідками цілі Йїх розкладає на столі (По селах, II, 65).

ВИЙТИ (4). 1. *Рухаючись звідки-небудь, опинитися назовні, за межами чогось* (2). Свідків, хоч гать гати! Сей вже мав спать іти, **Вийшов** надвір, Чув, як Пазюк до стодоли С кумом чалапав поволі Попри шпіхлір (По селах, IV, 15).

Вийшли. Кум домів кленучи, А Пазюк нові онучі В постолои, до торби хліб, П'ятку в черес, палку в руки Та й для ліпшої поруки До ворожки до Дуліб (По селах, V, 13).

2. *З'явитися, прибути для участі в чому-небудь* (1). Як лиш люди **вийдуть** На ті гостинці, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, і всіх на панський лан переженуть, і панщину навернуть: штири дни Щотижня кождей мусить відробляти (По селах, X, 203).

3. *Перен. З'явитися комусь звідкись (про розумові здібності)* (1). Хто власного ума не має, То з книг не **вийде** ум йому; Хто є сліпий на обі оці, То що по дзеркалі йому? (Паренетікон, XXV, Строфа 20–2).

● **вийшов** 1. По селах, IV, 15; **вийшли** 1. По селах, V, 13; **вийде** 3. Паренетікон, XXV, Строфа 20–2; **вийдуть** 2. По селах, X, 203.

ВИКИДАТИ (1). *Позбуватися чогось.*

* *Образно.* А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І **викидаю**, мов гадюк тих звій; Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 21).

ВИЛА (1). *Сільськогосподарське знаряддя з кількома довгими зубами на держаку, що використовується для піднімання, розтрушування сіна, соломи та ін.* Хоч в бруді й вохкості жила, як звір,

Та чистоту над все вона любила; З таких річей обчищувала двір, Котрих ніхто не взяв би і на **вила** (Легенди, IV, 20).

ВИЛИВАТИ (1). *Видаляти назовні з посудини якусь рідину.* Я з п'ющими за пліт не **вливаюю**, З ійдцями йім, для бійки маю бук, На празнику житя не позиваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони, VI, 21)

ВИЛТАТИ (1). *Несподівано вириватися, звучати (про слова).* З єї уст **вилітають** бажаня страшні – Се бажаня пожарів, убійства, різні (Легенди, VI, 3–11).

ВИЛОГА (1). *Відвернутий і випрасуваний край одягу на грудях.* „За три межі! Кум від мене За чотири межі! По якій я його знаю Відмінній одежі? Не в постолои, а в личаки Обуває ноги, І на гуні не зелені, А чорні **вилोगи**” (По селах, VII, 12).

ВИЛОМЛЮВАТИСЬ (1). *Перен. Виходити з-під чиеїсь опіки.* Як квока, що з яець Встає занадто часто, З них запортки потворить, – Так і чернець, що рад **Виломлюєсь** із власти, Не тіло, але душу вморить (Паренетікон, XXIII, 9).

ВИМЕРТИ (1). *Згинути до останнього в якомусь місці.* Було б нас більш померло, бо якась На нас італьська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать йїх, аж йім **вимре** все жіноцтво (До Бразилії, V, 48).

ВИНЕН (2). 1. *Який є причиною чого-небудь* (1). „Що лайдацтво?” – „Весь сей люд! Рідний край на пшик міняє”. „Ні, – відмовив перший, – тут **Винен** той, хто йїх спиняє” (До Бразилії, III, 12).

2. *Який заборгував комусь щось* (1). * *Образно.* „Я радо, царю, се зроблю, лиш дай Міні поруку певну, незрушиму,

Що доживу до завтрішнього дня, І проживу всю днину ту, і встигну Сповнити те, що Богу **винен я**" (Притчі, XI, 31).

● **винен 1.** До Бразилії, III, 12; **2. образно** Притчі, XI, 31.

ВИНО (13). *Алкогольний напій.* Хто **вином** не впиваєсь, Ні м'ясив найідаєсь, Але сам повен злоби – Чим він ліпший худоби? (Паренетікон, XI, 9). Бо худоба дурна Не коштує **вина** Ні м'ясив не вживає, Та заслуги не має (Паренетікон, XI, 14). На двоє сотворено Богом **вино**: Розумним на радість, на згубу дурному; Богацтво – на двоє теж дане воно: На добро милосерним, на згубу скупому (Паренетікон, XXV, Строфа 26–1). „О синку, много [друзів] при йїді й **вині**, Та в горю допомогти – напевно, ні! Я, сімдесят п'ять літ проживши, вспів Знайти одного лиш – та й то напів" (Притчі, V, 19). На другий день препишно вбрана Вона [*Астарте*] в судилище пішла, За нею ж повний збан рабиня **Вина** солодкого несла (Легенди, I, 36). „О, звеселюся нині з вами! Ви шлях вказали в темноті!" І налила **вино** перлисте Вона в три кубки золоті (Легенди, I, 75). Міркують ангели: „На кривду Вона [*Астарте*] не хоче нас підбити, Ми ж видали вже суд правдивий!" І прийнялись **вино** те пити (Легенди, I, 80). Смієсь Астарте, доливає **Вина**, піддрознюючи йїх. „Засуд свій ви змінить готові За нічку пестоців моїх?" (Легенди, I, 90). **Вином** розпалені й любов'ю, Шепнули йїй те слово вмити. Смієсь Астарте, доливає **Вина**, ще дужше йїх дразнить (Легенди, I, 101, 104). Олію, молока, **вина** Не заживав він зроду; Для дужшої покути пив Морську солену воду (Легенди, V, 25). Йїй [*красуні*] опертись король не здоліє й на мити: Там згорів

Персеполь! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при **вині**! Чи любов се, чи чад?... День у день із небес його кидає в ад (Легенди, VI, 3–15). А як ніч надійшла, вона тихо пішла, Олександру в **вино** трути-зіля влила (Легенди, VI, 6–16).

● **Одн. Р. вина** Паренетікон, XI, 14; Легенди, I, 36; I, 90; I, 104; V, 25; **3. вино** Паренетікон, XXV, Строфа 26–1; Легенди, I, 75; I, 80; **в вино** Легенди, VI, 6–16; **О. вином** Паренетікон, XI, 9; Легенди, I, 101; **М. при вині** Притчі, V, 19; Легенди, VI, 3–15.

ВИНОСИТИ (2). **1. Несучи, доставляти комусь** (1). Тут на мари мертвого кладуть і голосять, Там до сльобу рушають і дари **виносять** (Притчі, X, 6).

2. Перен. Здобувати знання. * *Образно.* Книги – морська глибина: Хто в них пірне аж до дна, Той, хоч і труду мав досить, Дивнії перли **виносять** (Паренетікон, XXV, Строфа 19–4).

● **виносять 2. образно** Паренетікон, XXV, Строфа 19–4; **виносять 1.** Притчі, X, 6.

ВИНУВАТИЙ (1). *Який провинився у чомусь.* Та радісно обняв його Асока. „Ну, бачиш, брате, як ти налякався, Хоч знаєш, що твій цар є враз твій брат І що ні в чому ти не **винуватий**" (Притчі, XII, 46).

ВИПОЛОТИ (1). *Вирвати бур'ян.* * *Образно.* „А ся засмолена [*скринька*] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть **випололи**, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили" (Притчі, VIII, 38).

ВИПРОСИТИ (1). *Просячи, одержати щось.* Було б нас більш померло, бо

якась На нас італська пані завзялась І **випросила** в короля свідоцтво: Держать їх, аж їм вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 47).

ВИПРЯМИТЬ (1). *Зробити прямим, розправити щось.* Слуги в стайні сплять – їх коні гріють, А дівки на лаві, на запічку; Про вигоду й думати не сміють, Щоб лиш крижі **випрямить** за нічку (По селах, I, 40).

ВИРАЗНІСІНЬКО (1). *Дуже виразно, точно.* Іде Пазюк від ворожки Та йдучи міркує: „**Виразнісінько** на кума Ворожка віщує” (По селах, VII, 3).

ВИРАЗНО (1). *Чітко, розбірливо.* Другий **виразно** чув: Кума Пазюк гукнув: „Куме, ходи! Пізно вже лізти до хати, Я на тоці буду спати, – Ну, заведи!” (По селах, IV, 19).

ВИРІЗАТИ (1). *Ріжучи, видалити звідкись.* „А я тверджу: не має права На воду ту отой мужик, – Та воду я пушу із ласки, Як жінці **виріже** язик” (Легенди, I, 52).

ВИРІЗУВАТИСЬ (1). *Виділятися чітко окресленими лініями.* Ген за селом, під лісом на долині, З густої мгли, мов цвяшок золотий, **Вирізуєсь** миготане кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Їх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 10).

ВИРОБИТИ (1). *Виготовити що-небудь.* Буднішня одежа в хаті шита З полотна, що **вироблять** хатнії (По селах, I, 46).

ВИРОСТИ (1). *Стати вищим у процесі росту.* Бачить чоловік, Що зо стіни безодні, зо стрімкого Скального обриву худа берізка В щіліні **виросла** й вер-

шок зелений Понад безодню к сонцю піднімає (Притчі, I, 13).

ВИСІТИ (3), **ВИСІТЬ** (1). *Не маючи опори, триматися на чому-небудь або бути прикріпленим до чогось, зачепленим за щось.* Наче труп холодний, Він **висів**, певний, що в найблизшій хвили Коріне миши підгризуть, гадюка У ногу вкусить, сил его не стане, І вниз він упаде, зміи в пащеку (Притчі, I, 57). „Сей чоловік, брати, – то кождий з нас. Жите важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх боків усе нас оточують, Як того мужа, що там в балці **висів** (Притчі, I, 87). „Скажіть самі, як вас карати? Чи в пекло, де чорти є всі, Чи волите до суду **висіть** Стрімглав онтам на ланцюсі?” (Легенди, I, 131). Край Вавилону рів глибокий. Арот з Маротом доси там На ланцюсі за ноги **висять** На пам'ять праведним суддям (Легенди, I, 139).

• **висіть** Легенди, I, 131; **висять** Легенди, I, 139; **висів** Притчі, I, 57; I, 87.

ВИСІТЬ див. **ВИСІТИ**.

ВИСОКИЙ (4). 1. *Який має велику відстань знизу вгору; протилежне низький* (1). На Цейлоні святому Є кипаріс **високий**, Роскішний, тисячлітній, У світі одинокий (Притчі, II, 2).

2. *Надзвичайний, винятковий* (1). Про все, про все забув той чоловік, Найшовши в тих краплинах медових Несказану, **високу** роскіш раю (Притчі, I, 79).

3. *Небуденний, значніший від звичайного, сповнений глибокого змісту* (1). Тим, що мене ти к собі не пустила, В мойіх грудях зглушила і вгасила Любовний, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і одинокій, Навік вписала ясний і **високий** Жіночий ідеал (Поклони, VII, 11).

4. *Який пов'язаний із владою монарха.* * У знач. ім. (1). Хто духом низький, не мішайся там, Де є **високих** трони; Таж чобота на голову ніхто Не надіва замість корони (Паренетікон, XXV, Строфа 14–2).

• **Одн. Н. високий 1.** Притчі, II, 2; **3. високий 3.** Поклони, VII, 11; **високу 2.** Притчі, I, 79; **Мн. Р. високих 4.** у знач. ім. Паренетікон, XXV, Строфа 14–2.

ВИСОКО (1). * У сполуч. **високо мудрувати** – *поводитися зарозуміло.* Не **високо** мудруй, Але твердо держись, А хто правду лама, С тим ти сміло борись! (Паренетікон, XIV, 1).

ВИСОХЛИЙ (1). *Який став сухим, втративши життєздатність (про рослини).* Клониться дерево, плодом обтяжене; Чесний, розумний, і ти так клонись! **Висохле** древо, безмізкії голови Зломляться, та не похиляться вниз (Паренетікон, XXV, Строфа 21–3).

ВИСОХТИ (1). *Зникнути, випаровуючись.* Як **висохли** води, То пощо там мости будуєш? Як юність минула, То пощо з дівками жартуєш? (Паренетікон, XVII, 5).

ВИСШИЙ (2). *Вищ. ст. до високий. Значніший від звичайного, сповнений глибокого змісту.* Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До **висших**, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 115). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цілуй. Не думай в нім мету житя знайти, – Се сходи лиш до **висшої** мети (Притчі, V, 10).

ВИТИ (1). *Видавати протяжні, високі та жалібні звуки (про диких тварин).* Солодощі меду Заставили його про все забути: Про льва, що **вив** йому над головою, Про миши, що его підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 73).

ВИТИСКАТИ (1). *Перен. Викликати зовнішній вияв реакції людини на щось.* Не видати комина на хаті; Вранці дим всю хату заповняє, З стріхи буха, в'ється по загаті, Хапле очи, сльози **витискає** (По селах, I, 24).

ВИТИСЯ (3), **ВИТИСЬ** (1). **1. Робити звивисті рухи** (1). І глянув вниз у пропасть чоловік. І бачить, що на дні тієї балки Страшна гадюка **в'ється** і широко Пащеку рознімає, жде лише, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі, I, 43).

2. Пролягати, маючи звивисту форму (про дорогу, стежку) (1). „Я твоя. Що захочеш, зо мною чини, Лиш одну мою просьбу в тій хвилі сповни. По саду тім, де **в'ються** доріжки круті, Пів години мене провози на хребті” (Притчі, IV, 25).

3. Звиваючись, підніматися в повітря (1). Не видати комина на хаті; Вранці дим всю хату заповняє, З стріхи буха, **в'ється** по загаті, Хапле очи, сльози витискає (По селах, I, 23).

4. Перебуваючи біля когось, всіляко виявляти свою увагу (1). Село шумить, село гуде, Пазюк з шинку додому йде, При ньому кум, мов в'юн той, **в'єсь**, А свідки йдуть то вскись, то вскесь. Боками йдуть, пісень ревуть (По селах, II, 87).

• **в'ється 1.** Притчі, I, 43; **3.** По селах, I, 23; **в'єсь 4.** По селах, II, 87; **в'ються 2.** Притчі, IV, 25.

ВИХІД (1). *Перен. Можливість, спосіб вийти із складного, важкого станови-*

ща. Нема нам **виходу** із того горя, Нема рятунку (Притчі, I, 100).

ВИХОВАНИЙ (1). *Навчений під чисюль опікою правил поведінки. Як сержкі золоті В ніздрях бурі свині, Так краса не йде в пожиток Зле вихованій жоні* (Паренетікон, XII, 4).

ВИХОДОК (1). *Приміщення, призначене для відправлення природних потреб людини. Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацитькують, годують і колишуть, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок* (До Бразилії, II, 21).

ВІВЦЯ (1). *Невелика свійська тварина, яка дає вовну, м'ясо, молоко. Не звикай утертими стежками Йти за другим сліпо, як у дим, Бо як стануть пастухи вовками, Треба вівцям пастися й самим* (Паренетікон, XXV, Строфа 11–4).

ВІД (58). *Прійм., з род. відм. Україно, моя сердечна нене! Не лай мене, стражденна, незабута, Що не дало моє життя злиденне Того, що ждати ти могла від мене! (Поклони, I, 24). Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба Поваги й блиску від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі благаю з неба, Щоб з горя й голоду не бігли геть від Тебе Твої найліпші сини (Поклони, III, 7, 9). Ось панок побачив матір, Жаль обняв його великий. Глипнула й вона на него І здрігнула, мов від кулі, Над візком, схилившись, шепче: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 22). Не такого посту хоче Бог від нас, Щоб сушив ти тіло й дух*

приспав ураз. Бо який пожиток тілом голод знати, А без добрих вчинків духом умирати? (Паренетікон, III, 1). І який пожиток від йди здержаться, А на блуд і здирство пильно поспішаться? (Паренетікон, III, 5). Хто сам себе опанував, Найтяжшу річ він доконав; Хто сам себе оберіга, Той безпечніший від усіх (Паренетікон, IX, 12). Хоч від хліба здержусь, А лютую, сержусь, То яка ж моя віра? Чим я ліпший від звіра? (Паренетікон, XI, 1, 4). Від зіля, примови Гадюка втиха. Та злока не втихне Ні вдень, ні вночі, Хоч кров йій із серця Своего точи (Паренетікон, XV, 11). Добру науку приймай, Хоч йій і від простого чуеш; Злої ж на ум не бери, Хоч би й святий говорив (Паренетікон, XXV, Строфа 5–2). Як від лютого татарина, Що шаблюкою маха, Всі тікають безоружні, Так тікай ти від гріха (Паренетікон, XXV, Строфа 27–1, 4). Від слона на тисяч п'ядей, Від коня на сто тікай, Від вола на десять п'ядей, Зла й на очи не видай (Паренетікон, XXV, Строфа 29–1, 2, 3). Як та опука від скали Відскакує відлого, Так кривда людська все паде На кривдника самого (Паренетікон, XXV, Строфа 34–1). І враз немов рукою відняло Йому від серця (Притчі, I, 71). А та берізка, за яку вчепившись, Міркуємо спастися від заглади, – Се людська пам'ять – щира, та коротка (Притчі, I, 98). Одного дня поклав він [цар] перед ними Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від каміня дорогого; Друга ж була звичайна, деревляна, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII, 11). „Здоров був, царю!” – став пастух казати. – „Не може твій покірний селянин Снідять с тобою. Се йому не слід”. „Не може? – скрикнув цар. – З яких причин?” „Бо запро-

сив мене на свій обід Ще старший цар **від** тебе, цар безодні, Цар неба і землі, цар на весь світ” (Притчі, XI, 20). Халіф Абдельмалік святкує побіду У куфському замку. К кінцеви обіду **Від** війська послаи Кровавую голову в місі внесли (Легенди, III, 3). „Літ тому пів сотні у стіп Обейдалли Так само Гусейнову голову клали **Від** війська послаи, Що тут з боєвища йїї принесли” (Легенди, III, 23). „Літ десять минуло, і труп Обейдалли Так само в підніже Мохтару поклали **Від** війська послаи, Що тут іще теплим його принесли” (Легенди, III, 27). Думками Бога хвалячи, Держав обіг мовчаня І ані слова не про-рік **Від** роду до сконаня (Легенди, V, 32). У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припадає; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єі серці вороже ворушиться щось, І в очах, ще вохких **від** любви і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–9). „Вічно жий, царю мій! Хай твої вороги Згинуть! Ось тобі дар **від** твоего слуги” (Легенди, VI, 4–10). „Не згордуй! Сей малий золотистий горіх – **Від** богині се дар! Моя гордість, мій гріх” (Легенди, VI, 4–12). „Вічно жий, царю мій, на потіху для всіх! Ось **від** мене тобі чудодійний горіх!” (Легенди, VI, 7–10). Спалахнув Олександр: „Нещасна, дрожи! **Від** кого маєш плід сей? По правді скажи!” (Легенди, VI, 7–14). „Вічно жить і любить! День за днем! День **від** дня! А жите – то борня! А любов – то брехня!” (Легенди, VI, 8–3). На стіні розвішані довкола Деревляні давні богомази: Страшний суд, Варвара і Микола, Чорні вже **від** диму, мов **від** мази (По селах, I, 52). „Злодій **від** тебе сидить за три межі, Знаєш його по відмінній одежі. Вус має чорний і сірії очи, Під-

стерігав тебе три дни й три ночі” (По селах, VI, 3). Іде Пазюк **від** ворожки Та йдучи міркує: „Виразнісінько на кума Ворожка віщує” (По селах, VII, 1). „За три межі! Кум **від** мене За чотири межі! По якій я його знаю Відмінній одежі? Не в постолі, а в личаки Обуває ноги, І на гуні не зелені, А чорні вилоги” (По селах, VII, 5). Хоч трицять літ **від** роду, він найрадше З дітьми малими пристає, готов І порохом пересипатись з ними (По селах, X, 60). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що **від** землі лиш відросли, й дідів, Що до землі вже хиляться, сліпих, Кривих, безногих і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 120). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не йїсть, не п’є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає **від** того дня і доси (По селах, X, 153). І **від** того дня По селах ходить. Вже йїї в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах видали, Була аж в Страшевичах і на Сприні (По селах, X, 161). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єі голосіне почув. – Іди, дурний! Вона ж се не **від** злого! Се найдобрійша жінка у селі Була. Йїї Бог так дав, щоб віщувала Народови якась велике горе (По селах, X, 172). – Не може бути! Хто тобі казав? – Плеті, дурний, не може бути! Вже то Я чув про се **від** розумніших трохи, Ніж я та й ти (По селах, X, 211). І хоч нераз подібні вже слова Вони **від** него [*Сеня*] чули, то проте Тим дужше йїх ударили вони. І не до сміху йїм було, бо кождий На собі сам йїх правди досвідив (По селах, X, 273). Коли прийде

на світ Антихрист, Щоб всіх людей **від** Бога відвернути, То против него появиться з неба Святий Ілля і буде бунтувати Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 359). Крізь ту то дірочку з крові пророка Малесенька на землю крапля впаде, І загориться вся земля **від** неї. Спалить Антихриста й его все царство, Спалить усі гріхи людські й терпіння, Очистить землю, як **від** ржі залізо (По селах, X, 387, 390). Лиш Сень не ляг. При вигаслім огнищі Сидить він, скулившись **від** холоду, Недвижний, у якійсь глибокій думі (По селах, X, 407). Вельможна мамо, найяснійша пані! Поклін тобі шлемо, твої піддані Олекса Хмиз, Яць Хрущ, і Чапля, й Ружа, – Шлемо тобі привіт **від** твого мужа (До Бразилії, I, 4). „І ждїть! Як буде поле знов зелене, З весною вам листи придуть **від** мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 48). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацїтькують, годують і колишуть, Як їх жандарми штовхають **від** кас, Аж поїзд відїїде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейїд по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 23). До Відня їххали спокійно вкупі; У Відні нас три дни держали в цюпі. Пустили нас, лиш пан якийсь **від** нас Сім срібла взяв, що підписав нам пас (До Бразилії, V, 21). Палазя там умерла **від** уроків, А лікар німець мовив: „З браку соків”. Івась умер напевно **від** нічниць, А лікар мовив: „Не плетїть дурниць!” (До Бразилії, V, 27, 29). До моря ми добрались без біди, Лиш що до нас присїлись два жиди І видурили **від** Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авїза (До Бразилії, V, 35). Та Бог

наслав на тую злюку бич: Попавсь нам лепський русначок-панич, Списав він лист **від** нас, слїзми облитий, До їх там королеви Маргарити (До Бразилії, V, 55). А як ми вже на корабель сїдали, То панича **від** нас арештували, Немовбито він ошуканець єсть (До Бразилії, V, 64). На морі вмерло дев’ять душ народу; Їх замість погребу метали в воду. Най Бог боронить **від** такої тми, Як матері ридали за дітьми, Коли їх риби довгі, мов ті бальки, Зубаті, чорні, рвали на кавалки! (До Бразилії, V, 73). Що ж ще писать вам? Тут новин не гук. П’ять душ нам доси вмерло **від** гадюк (До Бразилії, V, 86). Сим кінчимо. Прошайте! Ждїть **від** нас Звісток, як нам заблїсне не лїпший час (До Бразилії, V, 99).

● **від** Поклони, I, 24; III, 7; III, 9; VIII, 22; Паренетїкон, III, 1; III, 5; IX, 12; XI, 1; XI, 4; XV, 11; XXV, Строфа 5–2; XXV, Строфа 27–1; XXV, Строфа 27–4; XXV, Строфа 29–1; XXV, Строфа 29–2; XXV, Строфа 29–3; XXV, Строфа 34–1; Притчі, I, 71; I, 98; VIII, 11; XI, 20; Легенди, III, 3; III, 23; III, 27; V, 32; VI, 3–9; VI, 4–10; VI, 4–12; VI, 7–10; VI, 7–14; VI, 8–3; По селах, I, 52 (2р.); VI, 3; VII, 1; VII, 5; X, 60; X, 120; X, 153; X, 161; X, 172; X, 211; X, 273; X, 359; X, 387; X, 390; X, 407; До Бразилії, I, 4; I, 48; II, 23; V, 21; V, 27; V, 29; V, 35; V, 55; V, 64; V, 73; V, 86; V, 99.

ВІДВАЖНИЙ (1). *Який не боїться небезпеки; сміливий.* – То не сміх, я то віддав на Гадаю вже: чому беруть до війська Лиш парубків? Чи то дівок нема Таких здорових, рослих і **відважних**? Чи дівка не такий же чоловік, Як парубок? (По селах, X, 131).

ВІДВЕРНУТИ (1). *Перен. Викликати негативні почуття до кого-небудь.* Коли прийде на світ Антихрист, Щоб

всіх людей від Бога **відвернути**, То против него появиться з неба Святий Ілля і буде бунтувати Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 359).

ВІДВЕРНУТИСЬ (1). *Повернути від кого-, чого-небудь обличчя вбік*. Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку. **Відвернувся** один панок і зітхає: „От бідацтво!” Другий же за ним крок в крок Покликає: „То лайдацтво!” (До Бразилії, III, 5).

ВІДВІЧНИЙ (1). *Який існує споконвіку, з давніх-давен*. Ти, брате, любиш Русь [...] Ти любиш в ній князів, Гетьманне, пануванне, – Мене ж болить єї **Відвічнеє** стражданне (Поклони, IV, 24).

ВІДГОМІН (1). *Відбиття звуку; луна*. І похололо в того чоловіка На серці, бо в тій хвилі лев розжертий Надбіг над пропасть і його побачив, І лютим ревом **відгомін** збудив (Притчі, I, 37).

ВІДДАВАТИ (1). * У сполуч. *віддавати Пану Богу* – залишати під Божою опікою. От так він нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і **віддаю** вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 40).

ВІДДАВНА (2). *Давно, давним-давно*. – То не сміх, я то **віддавна** Гадаю вже: чому беруть до війська Лиш парубків? Чи то дівок нема Таких здорових, рослих і відважних? Чи дівка не такий же чоловік, Як парубок? (По селах, X, 128). Й пішли Нагадувать та розводити, що У кожного **віддавна** наболіло (По селах, X, 294).

● **віддавна** По селах, X, 128; X, 294.

ВІДДАТИ (7), **ВІДДАТЬ** (1). 1. *Повернути назад позичене, привласнене* (6). А як

старий скінчив свій спів, То кум несміло річ повів: „Спасибі, кумцю, вам за глас! Та щиро я благаю вас, Вділіть ту позичку міні, – Я все **віддам** уосені” (По селах, II, 36). Розгнівався на се Пазюк І повну чарку кинув з рук. „От ще голяк! От ще жебрак! До мене промовляє так! Сто срібла – се великий гріш! Узять візьмеш, **віддать** – хоч ріж!” (По селах, II, 54). „Я ж, кумцю, позичав у вас І, тямите, **віддав** на час” (По селах, II, 56). „**Віддав! Віддав!** А може й ні. А кілько то було гризні! Та що вже там! Хай страчу сам! Як обіцяв, то певно дам” (По селах, II, 57). „Як на сповіди! Отче... Та взяв чи не взяв, А бігме, що нерушані [*гроші*] вчора **віддав**. І присягну, най встиду між хлопством не маю” (По селах, IX, 20).

2. *Відмовитися від чого-небудь* (2). Бережи маєток про чорну годину, Та **віддай** маєток за вірну дружину; А себе найбільше бережи без впину; Та **віддай** майно і жінку й себе за Україну (Паренетікон, XXV, Строфа 12–2, 4).

● **віддать** 1. По селах, II, 54; **віддав** 1. По селах, II, 56; II, 57 (2 р.); IX, 20; **віддам** 1. По селах, II, 36; **віддай** 2. Паренетікон, XXV, Строфа 12–2; XXV, Строфа 12–4.

ВІДДАТИСЯ (1). *Вступати в інтимні стосунки з кимось (про жінку)*. Я з вами ніч одну пробуду, Та ось що мусите сповнить: „Скажіть міні те тайне слово, Що вас у небо підніма, Веде перед престол Господній! Тоді **віддамся** вам сама” (Легенди, I, 100).

ВІДЕНЬ (2). *Назва міста (столиця Австрії)*. До **Відня** йїхали спокійно вкупі; У **Відні** нас три дни держали в цюпі. Пустили нас, лиш пан якийсь від нас Сім срібла взяв, що підписав нам пас (До Бразилії, V, 19, 20).

- **Одн. Р. до Відня** До Бразилії, V, 19; **М. у Відні** До Бразилії, V, 20.

ВІДІБРАТЬ (1). *Забрати насильно.* „Ти наша! Не гадай тікати! Даремно просьб і слів не трать! Ми сильні! З наших рук тебе вже Й сам Бог не зможе **відібрати**” (Легенди, I, 116).

ВІДІЗВАТИСЬ (1). *Відповісти на чий-небудь поклик; відгукнутися.* – Е, кат там з нею [байкою]! – другий **відіззавсь**. – Я за весь день охляв, не чуо костей, І очі вже злипаються до сну (По селах, X, 81).

ВІДІЙТИ (1). *Відправитися (про засіб пересування).* Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реестри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацятькують, годують і колишуть, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд **відійде**, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 24).

ВІДІРВАТИСЯ (1). *Відділитися, відокремитися від цілого під дією власної ваги.* І ждуть [буддисти] собі безсмертя, І мруть один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнуцим і голодним І ждуть того листочка – Ніяк не **відірветься**! І ждуть, і мруть в тій вірі, Що хтось його дождеться (Притчі, II, 26).

ВІДІТХНУТИ (1). *Відновити рівномірне дихання після порушення його внаслідок переляку.* Тоді аж **відітхнув** і дрож смертельна Потроха втихла (Притчі, I, 20).

ВІДКИ (6). **1. З якої місцевості?** (1). Коли почуєш, як в тиші нічний Зелізним шляхом стугоняють вагони, А в них гуде, шумить, пишчить, мов рій, Дитячий плач,

жіночі скорбні стони, Важке зітханє і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочії дисканти, То не питай: Сей поїзд – **відки** він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 7).

2. З якої причини, чому? (1). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? **Відки** має право так кричати? Чи на те їх слав у поле князь?” І, гордючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 15).

3. Уживається у знач. сполучного слова для приєднання підрядної з’ясувальної частини (2). І він все розповів, **відки** має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 4–13). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жить!” І сказав їй усе, **відки** має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–9).

4. Уживається в питальних реченнях для вираження здивування з приводу чогось (2). Що? Хто? **Відки?** Вість така: Вкрали гроші в Пазюка! Як вернув із шинку, П’яний у стодолі спав, Злодій черес з него зняв І потяг шматинку (По селах, III, 7). Хто був злодій? **Відки** знать? Сам Пазюк не зна казати, Хоч щось твердо дума (По селах, III, 13).

• **відки** **1.** До Бразилії, II, 7; **2.** Паренетікон, IV, 15; **3.** Легенди, VI, 4–13; VI, 5–9; **4.** По селах, III, 7; III, 13.

ВІДКИНУТИ (1). *Відсторонити когось від себе.* Хоч би й мертвого міг гнівливий воскресить, То Бог його за гнів его **відкине**; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–2).

ВІДКОПАТЬ (1). *Копіючи, змінити русло (про річку)*. „В сусіда жінка язиката Мене неславить; за сей чин Я **відкопав** веліла річку, Ось і стоїть сусідів млин” (Легенди, I, 43).

ВІДКРУТИТИ (1). *Повертаючи по гвинтовій різьбі, зняти*. Старий живенько замки **відкрутив** І з міхом парубка в свій двір пустив (Притчі, V, 57).

ВІДКУПИТИ (1). *За певну плату звільнити когось від якої-небудь залежності, повинності*. * *Образно*. Якби само великеє стражданє Могло тебе, Україно, **відкупити**, – Було б твоє велике пануванє, Нікому б ти не мусила вступити (Поклони, V, 2).

ВІДЛОГО (1). *У протилежному від чогось напрямі*. Як та опука від скали Відскакує **відлого**, Так кривда людська все паде На кривдника самого (Паренетікон, XXV, Строфа 34–2).

ВІДЛЮДНИЙ (1). *У якому немає людей; безлюдний*. І мовив халіф: „Отой замок **відлюдний**, В котрім такий дар я отримав пречудний, Віднині я вмиць Весь золотом кажу і шовком оббить” (Легенди, III, 9).

ВІДМІННИЙ (1). *Який чимось відрізняється від чого-небудь*. „Злодій від тебе сидить за три межі, Знаєш його по **відмінній** одежі. Вус має чорний і сірії очи, Підстерігав тебе три дни й три ночі” (По селах, VI, 4). „За три межі! Кум від мене За чотири межі! По якій я його знаю **Відмінній** одежі? Не в постоли, а в личаки Обуває ноги, І на гуні не зелені, А чорні вилоги” (По селах, VII, 8).

• *Одн. М.* (по) **відмінній** По селах, VI, 4; VII, 8.

ВІДМІРЮВАТИСЯ (1). *Виразатися в якій-небудь мірі*. О горе, мамо! Воля, слава, сила **Відмірюються** мірою борби! (Поклони, V, 10).

ВІДМІРЯТИСЬ (1). *Виразитися в якій-небудь мірі*. Якби могутість, щастє і свобода **Відмірялись** по мірі крови й сліз, Пролитих з серця і з очей народа, – То хто б с тобою супірництво зніс? (Поклони, V, 6).

ВІДМОВИТИ (1), **ВІДМОВИТЬ** (1).

1. *Відповісти* (1). „Що лайдацтво?” – „Весь сей люд! Рідний край на пшик мінєє”. „Ні, – **відмовив** перший, – тут Винен той, хто їх спинєє” (До Бразилії, III, 11).

2. *Перестати підкорятися волі (про частини людського організму)* (1). А та гадюка під ногами, брата, – То наше власне тіло, непостійне, Слабе і хоре, що нам в кожній хвилі Назавсїгди **відмовить** може служби (Притчі, I, 96).

• **відмовить** 2. Притчі, I, 96; **відмовив** 1. До Бразилії, III, 11.

ВІДМОВИТЬ див. **ВІДМОВИТИ**.

ВІДНИНІ (2). *З цього часу*. „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду **віднині** вмре, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 16). І мовив халіф: „Отой замок відлюдний, В котрім такий дар я отримав пречудний, **Віднині** я вмиць Весь золотом кажу і шовком оббить” (Легенди, III, 11).

• **віднині** Легенди, II, 16; III, 11.

ВІДНЯТИ (1). * *У сполуч. немов рукою відняло від серця кому – хтось заспоко-*

івся, перестав тривожитися, хвилюватися. І враз немов рукою **відняло** Йому від серця (Притчі, I, 70).

ВІДПЕРТИ (1). *Зняти підпору для підтримки чого-небудь.* „Не бреш! Де гроші дів? Ти мене вигоном вів – Тямлю весь інтерес: У столі дрюк **відпер**, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 28).

ВІДПЛАТА (1). *Віддяка.* Щоб монументом їх не було те каміне, Яким в **відплату** за плодючеє насінє Ще при житю обкидувано їх (Поклони, III, 14).

ВІДПОВІСТИ (3). *Дати відповідь на чиєсь питання, звернення.* Та Йосиф знав ціну тих слів І дворакови **відповів**: „Минувше ти збудив сумне... Мій друже, не люби мене!” (Притчі, III, 6). Пташина **відповіла**: „Дурний ти є, як був! Всі три мої науки Відразу ти забув!” (Притчі, IX, 77). „Лиш одну міні річ **Відповідж**: чи ти взяв ті гроші в ту ніч? Як на сповіди, правди жадаю” (По селах, IX, 17).

● **відповів** Притчі, III, 6; **відповіла** Притчі, IX, 77; **відповідж** По селах, IX, 17.

ВІДПРАВИТИ (1). *Відпустити.* „Ще кварту став, людей **відправ**, А завтра рано, щоб ти знав – Коли діждати дасть Господь, За грішми с свідками приходить” (По селах, II, 81).

ВІДПУСТ (1). *Церковний обряд, під час якого християнам відпускаються гріхи.* „То вже у них так в роді, – говорили В селі. – Отець его мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, Лише по **відпустах**, святих місцях, Мов старець, волочився” (По селах, X, 45).

ВІДРАЗУ (4). *Зараз же.* Пташина відповіла: „Дурний ти є, як був! Всі три мої

науки **Відразу** ти забув!” (Притчі, IX, 80). – Ой, лишенько! Тепер-то ми пропали! – Воно-то бач: пропали або ні. Пани ще доси криються з тим дуже, Не признаються, щоб народ **відразу** Не роздразнити, а найголовніше: Боятися москаля (По селах, X, 218). – Дух божий з нами! – скрикнули відразу Всі конюхи і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в дебрях Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах, X, 310). „А щоб мій лист **відразу** ви пізнали І ошуканцям в руки не попали, Так ось вам знак – та тільки се секрет: На листі буде підпис: Джерголет!” (До Бразилії, I, 51).

● **відразу** Притчі, IX, 80; По селах, X, 218; X, 310; До Бразилії, I, 51.

ВІДРОБИТИ (1). *Пропрацювати певний час на чиюсь користь.* Чи чули ви, пани ото заводять Якись там шарварки нові. То ніби Говорять хлопам: „Штири дни до року Повинен кожний нумер **відробити** Коло гостинця” (По селах, X, 199).

ВІДРОБЛЯТИ (1). *Працювати на чиюсь користь.* Як лиш люди вийдуть На ті гостинці, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, І всіх на панський лан переженуть, І панщину навернуть: штири дни Щотижня кожний мусить **відробляти** (По селах, X, 208).

ВІДРОСТИ (1). * У сполуч. *від землі лиш відрости* – бути неповнолітнім. Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що від землі лиш **відросли**, й дідів, Що до землі вже хияються, сліпих, Кривих, безногих і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 120).

ВІДСКАКУВАТИ (1). *Ударяючись об що-небудь, падати в протилежному напрямі або вбік; відлітати.* Як та опука від скали **Відскакує** відлого, Так кривда людська все паде На кривдника самого (Паренетікон, XXV, Строфа 34–2).

ВІДСТАТИСЯ (2). *Відбутися; повторитися.* І мовить птах: „Не жалуй За тим, чи зле, чи гоже, Що сталося раз і більше **Відстатися** не може” (Притчі, IX, 24). Стрілець подумав: „Правда! За тим жалить не гоже, Що сталося раз і більше **Відстатися** не може” (Притчі, IX, 28).
● **відстатися** Притчі, IX, 24; IX, 28.

ВІДТЕПЕР (1). *З цього часу.* Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що **відтепер** не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом [...] (По селах, X, 117).

ВІДТОДІ (1). *З того часу.* І сталося так. І **відтоді** Всі русини голодні Селедія святого чтять. Дивні діла Господні! (Легенди, V, 93).

ВІДТЯГНУТИ (1). *Відняти.* От і мій господар, Хоч і який богач, а злакомивсь На мойіх п'ять кровавих римських: взяв І **відтягнув** міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку І затонуло (По селах, X, 283).

ВІДХІД (1). *Рух кого-небудь від певного місця.* По **відході** его ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати (До Бразилії, I, 55).

ВІДХОТІТИСЯ (1). *Безособ.* *Перестати хотіти чого-небудь.* – Якої ж я вам

байки розповім? Тут, братя, йде таке на наші села, Що швидко нам **відхоцеся** байок (По селах, X, 105).

ВІДЧИНЯТИ (1), **ВІДЧИНЯТЬ** (1). *Робити вільним вхід кудись.* Явився друг. „Се що тебе жене?” „Я чоловіка вбив! Сховай мене!” Та сей, не **відчиняючи** воріт, Сказав: „Тікай! Чи ще мене й мій рід Ти хочеш у тяжку біду вплескати?” (Притчі, V, 39). „Як йіх патрон, я **відчинять** Йім буду неба брами, Пісний Селедій, рай знайду С пісними русинами” (Легенди, V, 89).

● **відчинять** Легенди, V, 89; **відчиняючи** Притчі, V, 39.

ВІДЧИНЯТЬ див. **ВІДЧИНЯТИ**.

ВІДЬМА (4). *За народним повір'ям – жінка, яка знається з нечистою силою і завдає людям шкоди.* Все розповів: як нас тут трясця б'є, Як **відьма** нічу кров жіночу п'є, Що тут дітей без корму сохне й плаче, Як з **відьмою** король у гречку скаче... І помогло. Пустили нас як стій, Урвалося поганій **відьмі** тій (До Бразилії, V, 58, 60, 62). А як ми вже на корабель сідали, То панича від нас арештували, Немовбито він ошуканець єсть. Він нам шепнув: „Се злої **відьми** месть! Мовчіть, бо пропадете всі дочиста!” (До Бразилії, V, 66).

● **Одн. Н. відьма** До Бразилії, V, 58; **Р. відьми** До Бразилії, V, 66; **Д. відьмі** До Бразилії, V, 62; **О. з відьмою** До Бразилії, V, 60.

ВІЗ (6). **1.** *Засіб пересування на чотирьох колесах з кінною або воловою тягою* (3). Шарпнули оті два коні: Сей сюди, а той онтам, Розірвали **віз** надвоє, Провалився йїздець і сам (Притчі, VII, 15). Тимчасом убогий митар Шкапу „Смир-

ність” як запряг, То помалу, але певно До мети свій **віз** дотяг (Притчі, VII, 20). „Плідних земель безмірні там простори, Буйні пасовиска, лісисті гори. У горах повно звірів, диких кіз; Один там буйвол тягне з сіном **віз**” (До Бразилії, I, 30).

* *Образно* (1). Вниз котиться мій **віз**. Пов’яли квіти, Літа на душу накладають пута (Поклони, I, 1). * *У порівн.* (1). Наче **віз** без коліс Не покотиться до суду, Так своєї судьби Не дійдеш без праці й труду (Паренетікон, XXV, Строфа 36–1).

2. *Назва сузір’я із семи зірок, що нагадує віз* (1). Вже геть було за північ. **Віз** звернув Додолю дишльом, Косарі стояли Посеред неба (По селах, X, 392).

● *Одн. Н. віз 1. образно* Поклони, I, 1; *у порівн.* Паренетікон, XXV, Строфа 36–1);

2. По селах, X, 392; 3. **віз 1.** Притчі, VII, 15; VII, 20; До Бразилії, I, 30.

ВІЗОК (2). *Невелика коляска, в якій возять маленьких дітей.* До **візка** не заглядають Материнські очі чулі, Лиш уста тихенько шепчуть: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 9). Ось панок побачив матір, Жаль обняв його великий. Глигнула й вона на него І здригнула, мов від кулі, Над **візком**, схилившись, шепче: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 23).

● *Одн. Р. до візка* Поклони, VIII, 9; *О. над візком* Поклони, VIII, 23.

ВІЗОЧОК (1). *Змени. до візок. Невелика коляска, в якій возять маленьких дітей.* У садочку в холодочку Гарна мати молода Возить донечку в **візочку**, Возить звільна і гойда (Поклони, VIII, 3).

ВІЙНА (17). 1. *Збройна боротьба між державами* (12). – Що, що таке? – **Війна!** Хіба не чули? – **Війна?** Та з ким? – Ну звісно, з москалем (По селах, X, 107, 108).

– Ой-ой! І що ж то за такеє горе Вона віщує? – Чуєш, що **війну**? Вже то як наш із москалем задресь, То тут не жди добра! (По селах, X, 178). – А я гадаю, Що то не те! Велика річ – **війна!** Всіх не поріжуть. Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми (По селах, X, 182). – А про що ж би мала **Війна** вестися? – Ні про що! Й **війни** Ніякої не буде! (По селах, X, 231, 232). – То-то й є, Що нарід темний чує плач єі І бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: **Війна**, і панщина, й Бог зна ще що (По селах, X, 252). Та й що то **Війна?** **Війни** й заповідать не треба, Вона вже є, ми родимось, живем, Мремо в **війні** (По селах, X, 258). Хіба ж не чули пісню: „Нема добра та й не буде, Була **війна** та й ще буде. Брат на брата ворогує, Сестра сестрі смерть готує, Син на батька ніж підносить, Донька мамі смерті просить” (По селах, X, 262). От де **війна** правдива, найстрашнійша, Щоденна, люта! Що там против неї Всі **війни** с турком, німцем, москалем! (По селах, X, 269). І що нам віщувать **війну**? (По селах, X, 298).

2. *Перен. Стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба* (5). Вже не міні в нові світи летіти! **Війну** з житем програв я, любі діти! (Поклони, I, 4). Та й що то **Війна?** **Війни** й заповідать не треба, Вона вже є, ми родимось, живем, Мремо в **війні** (По селах, X, 260). От де **війна** правдива, найстрашнійша, Щоденна, люта! Що там против неї Всі **війни** с турком, німцем, москалем! (По селах, X, 267). Лиш Сень мовчав, не жалувавсь ніколи. А як скінчили другі, знов почав. – Так бачите, яка се в нас **війна** Ведесь! (По селах, X, 297). І що нам віщувать **війну**?

Таж ся **війна** сама та щось віщує. – А що таке віщує? – Страшний суд! (По селах, X, 299).

● **Одн. Н. війна 1.** По селах, X, 107; X, 108; X, 182; X, 231; X, 252; X, 258; X, 262; **2.** По селах, X, 267; X, 297; X, 299; **Р. війни 1.** По селах, X, 232; X, 258; **3. війну 1.** По селах, X, 178; X, 298; **2.** Поклони, I, 4; **М. в війні 2.** По селах, X, 260; **Мн. Н. війни 1.** По селах, X, 269.

ВІЙСЬКО (10). *Збройні сили держави.* Як на місто **військо** йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик йїх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 5). Як **військо** скликає труба, Так ангелів божих скликають сердечні слова. А в гуслі та флети де грають І брата осуджують – там Приховок чортам (Паренетікон, XXV, Строфа 24–1). Халіф Абдельмалік святкує побіду У куфському замку. К кінцєви обіду Від **війська** посла Кроваву голову в місі внесли (Легенди, III, 3). „Літ тому пів сотні у стіп Обейдалли Так само Гусейнову голову клали Від **війська** посла, Що тут з боєвища йїї принесли” (Легенди, III, 23). „Літ десять минуло, і труп Обейдалли Так само в підніжє Мохтару поклали Від **війська** посла, Що тут іще теплим його принесли” (Легенди, III, 27). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До **війська** брати та перебирати, А всіх загорне загалом [...] (По селах, X, 118). – То не сміх, я то віддавна Гадаю вже: чому беруть до **війська** Лиш парубків? Чи то дівок нема

Таких здорових, рослих і відважних? Чи дівка не такий же чоловік, Як парубок? (По селах, X, 129). – Та слухайте лишень, Що сталося в Урожі! Тиждень тому Там вїт під церквою цілій громаді Читав той наказ, що почнуть усіх До **війська** брати (По селах, X, 138). – А пощо ж До **війська** пруть старого і малого? – Е, пруть! Ніхто ще того не видав (По селах, X, 235). От ми які вже парубки, а хто нас До **війська** кликав? (По селах, X, 238).

● **Одн. Н. військо** Паренетікон, IV, 5; **Р. від війська** Легенди, III, 3; III, 23; III, 27; **до війська** По селах, X, 118; X, 129; X, 138; X, 235; X, 238; **3. військо** Паренетікон, XXV, Строфа 24–1.

ВІЙТ (1). *Сільський староста.* – Та слухайте лишень, Що сталося в Урожі! Тиждень тому Там **війт** під церквою цілій громаді Читав той наказ, що почнуть усіх До **війська** брати (По селах, X, 136).

ВІЙТИ (1). *Ідучи, проникнути в середину чого-небудь.* Ось у строях, білилах, рум'янах ціла, В Олександрів покій куртізана **війшла** (Легенди, VI, 7–8).

ВІК (9). **1.** *Тривалість життя людини.* Що проживеш весь **вік** убого? Значить, не вкрав ніщо ні в кого, А чесно працював на хліб (Поклони, II, 19). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь **вік** Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 15). А миши, чорна й біла, – день і ніч, Що ненастанно **вік** наш підгризають (Притчі, I, 92).

Важке зітханє – се була Єго мольба глибока; Весь **вік** прожив зітхаючи, Не зажмуривши ока (Легенди, V, 35). Олександр Великий весь світ звоював І отсе в Вавилоні мов бог раював, А побожний аскет **вік** в пустині прожив І молитвою й постом богині служив (Легенди, VI, 1–3). Хоч не любить йїї і холодний, як лід, Вона рада свій **вік** дати за сам єго вид (Легенди, VI, 6–8). Сліповаті та тісні віконця В старосвіцьких засувах ще ходять. Чи лякаються ясного сонця Ті, що **вік** свій в тих хатах проводять? (По селах, I, 20).

2. У знач. присл. *Надзвичайно довго; завжди.* * У сполуч. **вік у вік** (2). „А без щастя, без віри й любови внутрі Вічно жить – се горіть **вік** у **вік** на кострі!” (Легенди, VI, 8–14).

• *Одн.* 3. **вік** 1. Поклони, II, 19; Паренетікон, XXII, 15; Притчі, I, 92; Легенди, V, 35; VI, 1–3; VI, 6–8; По селах, I, 20; 2. у знач. присл. Легенди, VI, 8–14 (2 р.).

ВІКОВІЧНО (1). *Навічно.* Як метіль прошумить, Так загине за мить Злий, слезами людськими годований, Щезне й слід весь по нім... Але добрий – се дім, На скалі **віковічно** будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–6).

ВІКОНЦЕ (1). *Змени.-пестл. до вікно.* Рама з шибками, яка вставлена в отвір у стіні хати для світла й повітря. Сліповаті та тісні **віконця** В старосвіцьких засувах ще ходять. Чи лякаються ясного сонця Ті, що **вік** свій в тих хатах проводять? (По селах, I, 17).

ВІЛ (9). *Кастрований бик, якого використовують як тяглову силу* (4). Ти, брате, любиш Русь, Як дім, **воли**, корови, – Я ж не люблю йїї З надмірної любови

(Поклони, IV, 30). Глянь, онде слуги твої, твоїх **волів** пасучи, Потратували всю ниву убогого твого сусіда, Що через кривди твої мусить по жebraх іти! (Паренетікон, V, Б, 2, 4). Від слона на тисяч п'ядей, Від коня на сто тікай, Від **вола** на десять п'ядей, Зла й на очи не видай (Паренетікон, XXV, Строфа 29–3). „Отсе мій плуг, отсе мій стіг, Моя ріля, мій оборіг, Мої **воли**, моє гумно, Моя рідня, моє майно” (По селах, II, 71). * *Образно* (5). „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П'ять гір трави вже **віл** великий спас. Як шесту буде допастати – ждіть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах, X, 346). – Дух божий з нами! – скрикнули в трівозі Всі конюхи. – П'ять гір вже, кажеш, спас. Що ж се за гори, що за **віл** такий? (По селах, X, 353). Далеко десь, на самім краю світа, Є **віл** такий: родився він в той день, Коли Христа розп'ято. Має він Сім гір (По селах, X, 356). От він на хитрощі візьмєся: Пошле своїх вояків і шандарів На край землі, на тих сім гір, і скаже **Вола** отого взяти, і зарізать, І з него шкуру зняти (По селах, X, 373). Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала З хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали різати **вола**, Його в хребет укусить і в тім місці Маленьку дірочку проколе в шкурі, Таку, що оком і доглянуть годі (По селах, X, 381).

• *Одн.* **Н.** **віл** *образно* По селах, X, 346; X, 353; X, 356; **Р.** **від вола** Паренетікон, XXV, Строфа 29–3; **З.** **вола** *образно* По селах, X, 373; X, 381; **Мн.** **Н.** **воли** По селах, II, 71; **З.** **воли** Поклони, IV, 30; **волів** Паренетікон, V, 2–4);

ВІН (216), **ВОНА** (106), **ВОНО** (5), **ВОНИ** (77). *Займ. 1. Предм.-особ., 3 ос. одн. і мн. Заступають загальні і власні назви, виражені іменником, що розташований перед займенником* (329). І що тобі за кривда сталась? Що підняли на тебе галас: „Не любить Руси **він** ні раз!” (Поклони, II, 15). Важке ярмо твоє, мій рідний краю, Не легкий твій тягар! Мов під хрестом, отсе під **ним** я упадаю, З батьківської руки твоєї допиваю Затроений пугар (Поклони, III, 3). Щоб монументом **йїх** не було те каміне, Яким в відплату за плодючеє насіне Ще при життю обкидувано **йїх** (Поклони, III, 15). Ти, брате, любиш Русь, Як хліб і кусень сала, – Я ж гавкаю раз в раз, Щоби **вона** не спала (Поклони, IV, 8). Ти любиш в **ній** князів, Гетьманне, пануванне, – Мене ж болить єї Відвічнеє стражданне (Поклони, IV, 21). Ти, брате, любиш Русь, Як дім, воли, корови, – Я ж не люблю **йїї** З надмірної любови (Поклони, IV, 31). Що в мойїй пісни біль, і жаль, і туга – Се лиш тому, що склалось так житя. Та є в **ній**, брате мій, ще нута друга: Надія, воля, радісне чутя (Поклони, VI, 7). Хоч у житю стрічав тебе я рідко, Та все ж міні той спогад серце гріє, Хоч як болючий **він** (Поклони, VII, 6). Ось панок побачив матір, Жаль обняв **його** великий. Глипнула й **вона** на него І здрігнула, мов від кулі, Над візком, схилившись, шепче: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 20, 21). Се ж **вона**, єго кохана, Рай єго, жите, краса! Нині чахне за нелюбом, Наче лямпа та вгаса! (Поклони, VIII, 29). Коли обід хтось славний зготував, Найідки найдобірні та напитки, Царя самого в гості завізав, А соли не додав до страв, – Які ж із **них** пожитки? (Паренетікон, I, 5). Вся

чеснота, весь труд єго марний, Молитва, піст і жертви всі й тривога, – Все те, мов пил, розвіє суд страшний! Одна любов з **них** зробить скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 14). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те **йїх** слав у поле князь?” І, гордючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 16). Глянь, ось убогий до церкви прийшов, що **його** ти покривдив – Сплакав і важко зітхнув – свічка погасла твоя! (Паренетікон, V, 1–6). Серцем молився Мойсей і скорботою духа цілого, І говорив **йому** Бог: „Що так до мене кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що й слова **вони** не говорять, Але я чую аж тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 3, 6). Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль **йїм** стане страг, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 7). Не ділиш мудрости з братами, **Йїї** злодії не вкрадуть, **Йїї** не згубиш по дорозі, **Вона** є вольна серед пут (Паренетікон, VIII, 6, 7, 8). **Вона** [мудрість] магнет посеред моря, Найвисший скарб, безцінний дар, Огнище тепле в студінь горя, Холодна тінь під страстей сквар (Паренетікон, VIII, 9). Без **неї** [мудрости] все жите пустиня, Так, як пустий без друга шлях, І як твій дім пустий без сина, І як пустий дурного страх (Паренетікон, VIII, 13). Хто сам себе опанував, Найтяжшу річ **він** доконав; Хто сам себе оберіга, Той безпечніший від усіх (Паренетікон, IX, 10). Не

кидай власної мети, Щоб за чужою десь іти, А власну ясно ціль пізнай, До **неї** просто поспішай (Паренетікон, IX, 16). Хто вином не випиваєсь, Ні м'ясив найідаєсь, Але сам повен злоби – Чим **він** ліпший худоби? (Паренетікон, XI, 12). „Ох, мене скрута вчепилася: Десь моя жінка втопилася”. „Та що ж, Степане, Бог с тобою, **йїї** шукаєш вверх рікою?” (Паренетікон, XIII, 6). Годуй гадюку молоком, У **неї** буде більша йідь; Роби добро лихому – **він** Тебе вмотає гірше в сіть (Паренетікон, XV, 2, 3). Гадюка і злюка, Обоє страшні, – Та що ж з **них** страшнійше? Скажи-но міні (Паренетікон, XV, 7). Від зіля, примови Гадюка втиха. Та злюка не втихне Ні вдень, ні вночі, Хоч кров **йїї** із серця Свогого точи (Паренетікон, XV, 15). Як промінясто гарний цвіт, Барвистий, та без запаху, Так гарні та пусті слова Того, хто не сповняє **йїх** (Паренетікон, XVI, 4). Як промінясто гарний цвіт, Барвистий, любо запашний, Так гарні та плідні слова Того, хто чинить після **них** (Паренетікон, XVI, 8). Хто тому шкодить, що **йому** Зла не зробив, Невинному, котрий **його** Не оскорбив, На сего власне зло его Впаде – без слова, Як проти вітру сіяна На сівача паде полова (Паренетікон, XVIII, 1, 3). Ворог батько, ворог мати, Що не вчили сина! І піде **він** в світ блукати, Як та сиротина (Паренетікон, XIX, 3). Що хто зробить чи не зробить, Зле чи добре, **він** не дбає, Лиш про власні діла дбає, Злий чи добрий **йїх** кінець (Паренетікон, XX, 6). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри **він** Зрек-

тись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 13). Як квока, що з яєць Встає занадто часто, З **них** запортки потворить, – Так і чернець, що рад Виломлюєсь із власти, Не тіло, але душу вморить (Паренетікон, XXIII, 7). Мужню силу хоч похилить горе, Та не зломить, в підлість не поверне; Так і свічку хоч схили додолу, Свого світла вниз **вона** не зверне (Паренетікон, XXV, Строфа 2–4). Не цурається правди мудрець, Хоч **вона** й з уст дитинячих буде, – Так як в ніч, коли сонце зайшло, Каганця не цураються люде (Паренетікон, XXV, Строфа 4–2). Добру науку приймай, Хоч **йїї** і від простого чуєш; Злої ж на ум не бери, Хоч би й святий говорив (Паренетікон, XXV, Строфа 5–2). Хто має мудрість, а з **неї** Ближнім не хоче вділити, Той має скарб многоцінний, В міх шкуратяний зашитий (Паренетікон, XXV, Строфа 6–1). Гість, дитя, і цар, і жінка Мають всі один звичай: Є що чи нема – байдуже, **Йїм** усе лиш дай та дай (Паренетікон, XXV, Строфа 13–4). Книги – морська глубина: Хто в **них** пірне аж до дна, Той, хоч і труду мав досить, Дивнії перли виносить (Паренетікон, XXV, Строфа 19–2). Хто власного ума не має, То з книг не вийде ум **йому**; Хто є сліпий на обі оці, То що по дзеркалі **йому**? (Паренетікон, XXV, Строфа 20–2, 4). Лихвар і п'яниця – Се два побратими: Сам чорт побратимство Зв'язав поміж **ними** (Паренетікон, XXV, Строфа 25–4). На двоє сотворено Богом вино: Розумним на радість, на згубу дурному; Богацтво – на двоє теж дане **воно**: На добро милосерним, на згубу скупому (Паренетікон, XXV, Строфа 26–3). Не може при добрі той жити, Хто хоче злу

й добру служить. Бо, хтівши догодить обом, **Він** швидко стане зла рабом (Паренетікон, XXV, Строфа 28–6). Як метіль прошумить, Так загине за мить Злий, слезами людськими годований, Щезне й слід весь по **нім**... Але добрий – се дім, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–4). Хоч би й мертвого міг гнівливий воскресить, То Бог **його** за гнів его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–2). Огневи, що ліси палить, На поміч вітер ще спішить, Та каганець **він** загасить. Так сильний сильного скріпля, Король ратує короля, Слабого ж топче і валить (Паренетікон, XXV, Строфа 35–3). Ти сто людей побив у бою І тим пишаєшся, герою? Ось сей лиш власну пристрасть поборов, І над тобою **він** горою (Паренетікон, XXV, Строфа 38–3). Було се в Індії. Степом безлюдним Йшов чоловік. І враз напав на **него** Голодний лев (Притчі, I, 3). Тікаючи, наскочив **він** нараз На глибоченну балку (Притчі, I, 7). Не довго думаючи, **він** чепився За ту берізку; держачись руками За пень єї, повис над гирлом темним, Аж поки, бовтаючи там ногами, На щось твердого крихту не оперся (Притчі, I, 15). І почав тоді Сірома озиратися довкола, Де **він** і що з **ним**? (Притчі, I, 23). Перший зирк його Впав на коріне деревця, що в **ньому** Була его єдина опора (Притчі, I, 25). І похололо в того чоловіка На серці, бо в тій хвилі лев розжертий Надбіг над пропасть і **його** побачив, І лютим ревом відгомін збудив (Притчі, I, 36). [*Лев*] Не міг **його** [*чоловіка*] дістати, але люто Глядів згори, скавав і землю гриз, Ждучи, аж **він** угору знов підлізе (Притчі, I, 38, 40). І глянув

вниз у пропасть чоловік. І бачить, що на дні тієї балки Страшна гадюка в'ється і широко Пашеку рознімає, жде лише, Щоб **він** упав для **неї** на поталу (Притчі, I, 45). Та враз почув, Що те, о що опер **він** ноги, якось Ворушиться (Притчі, I, 50). Наче труп холодний, **Він** висів, певний, що в найблизшій хвилі Коріне миши підгризуть, гадюка У ногу вкусить, сил его не стане, І вниз **він** упаде, змиє в пашеку (Притчі, I, 57, 60). **Він** [*чоловік*] всіх сил добув, Піднявся троха вгору і устами Досяг шільник, і ссать **його** почав (Притчі, I, 67, 69). І враз немов рукою відняло **Йому** від серця (Притчі, I, 71). Солодощі меду Заставили **його** [*чоловіка*] про все забути: Про льва, що вив **йому** над головою, Про миши, що его підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 72, 73). Ґотама Будда, Азії світило, Очима духа бачив сю пригоду І своїм вірним так про **неї** мовив [...] (Притчі, I, 82). Журчить з его [*кипариса*] коріня Малесенький поточок; Ніхто не тямить, щоб **він** Зронив один листочок (Притчі, II, 7). І ждуть [*буддисти*] собі безсмертя, І мруть один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнуцим і голодним І ждуть того листочка – Ніяк не відірветься! І ждуть, і мруть в тій вірі, Що хтось **його** дождеться (Притчі, II, 28). „Потім Пентефрія жона – Любила страх мене **вона**, Та за любов єї дарму Полав я на сім літ в тюрму” (Притчі, III, 14). Арістотель-мудрець Олександра навчав І такий у альбом **йому** вірш написав [...] (Притчі, IV, 2). „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружие – жіноча краса. Тільки мудрість, наука і старші літа Подають проти **неї** міцного щита” (Притчі, IV, 6). Арістотель дівчині

гаразд придививсь, Як повз **него** ішла, низько **їй** поклонивсь І промовив [...] (Притчі, IV, 14). Усміхнулась Аглая. „Се ж почесть міні, Що на мні зупинив свої очи ясні Той мудрець, що пишаєсь **ним** Греція вся, Що умом обняв землю, зглубив небеса” (Притчі, IV, 21). І хламиду **він** [Аристотель] зняв, і рачкує піском, Єго очи Аглая закрила платком І сидить на хребті й погоняє прутком (Притчі, IV, 29). Аж у круг двораків **його** [Аристотеля] дівка пуста Завела і зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішилася знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі, IV, 38). Аристотоль-мудрець Олександра навчав І такий у альбом **йому** вірш написав: „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оруже – жіноча краса” (Притчі, IV, 43). „Ані мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти **неї** [краси] міцного щита. Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець Може быть проти **неї** надійний борець” (Притчі, IV, 47, 49). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй **Його**, та й понад міру не цілуй. Не думай в **нім** мету житя знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 8, 9). Пішов по інших своїх друзьях син, – Не скрив **його**, не втішив ні один (Притчі, V, 46). Оттак всю ніч продвигавши свій міх, До батькового друга **він** прибіг (Притчі, V, 52). Замкнув [дядько] ворота, взяв на плечі міх – Та парубок упав **йому** до ніг (Притчі, V, 62). „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні”. І він сказав йому батьківську річ І все, що діялося з **ним** сю ніч, І як подвійно тут **він** скористав: Фальшивих друзів збувсь, а вірного пізнав (Притчі, V, 65, 66, 67). Аж чоловік

найшовся милостивий, Впустив до хати пса і обігрів, Пожалував **його**, як друг правдивий, І йісти дав того ж, що й сам **він** йів (Притчі, VI, 7, 8). Подібний ти до **него**, брате милий: Не тямш, хто добро тобі зробив, А тих, що розуму тебе навчили, Як часто ти зневажив, оскорбив! (Притчі, VI, 13). Ся мета – жите у небі. Щоб до **неї** дочвалать, Фарисей запряг два коні: „Чеснота” одного звать, Піст, молитва, дари вбогим (Притчі, VII, 6). Асока, цар премудрий, милосерний, До ради царської звик був просити Пустинників, аскетів, богомільців І пильно слухав, що **вони** казали (Притчі, VIII, 4). Одного дня поклав **він** [цар] перед **ними** Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від каміня дорогого; Друга ж була звичайна, деревляна, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII, 9). І дивувались Міністри, генерали та вельможі. А цар сказав до **них**: „Ну, що ж тепер? Чи справді скринька золота вартнійша?” (Притчі, VIII, 28). І, строго глянувши на **них**, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове! Назверх коштовна, гарна та блискуча, Внутрі ж у вас незгода, гниль і зрада” (Притчі, VIII, 30). Так ось вам, золоті скриньки, наука – Не надто гордувати смоляними, Поки не бачили тих пахощів, Перел, клейнотів, що є в **них** укриті (Притчі, VIII, 44). Стрілець сильце заставив, Спіймалась пташка вмить; **Він** взяв **їйї**, щоб зараз Головку **їйї** скрутить (Притчі, IX, 3, 4). Стрілець мій здивувався. „Чи бач, ся дробина Мене навчати хоче! Ну, що там зна **вона**?” (Притчі, IX, 16). „Гаразд, – сказав **він**, – пташко! Не злі твої науки, Лети ж собі й стрільцеви Не попадайся в руки” (Притчі, IX, 45). І пурхнула пташина, На близькій гильці сіла І, до стрільця звер-

нувшись, Таке **йому** повіла [...] (Притчі, IX, 52). І **він** [стрілець] підбіг під гильку І скочив, що є сил, Щоби спіймати пташку, – Та ба, не має крил! (Притчі, IX, 65). Одним шляхом везуть і труну й молодят, Один піп погребє й буде слюб **йім** давать (Притчі, X, 8). Раз цар один на ловах заблудився Посеред гір і не було нікого При **нім**, щоб з **ним** хоч словом обмінився. І зголоднів (Притчі, XI, 3). А мав [цар] с собою много Йіди, та страва в рот **йому** не йшла, Бо **він** обідать звук серед шумного Кружка жінок і слуг (Притчі, XI, 5, 6). Та ось з села Далекого пастух іде до стада, І стежка повз царя **його** вела (Притчі, XI, 9). „Здоров був, царю!” – став пастух казати. – Не може твій покірний селянин Снідать с тобою. Се **йому** не слід” (Притчі, XI, 17). Зворушили царя слова ті пастухові. **Він** мовив: „Справді, не міні рівня Той цар, і з **ним** я не стою у змові, Тобі поруки я не можу дати! Иди й **йому** ти вірно встійся в слові!” (Притчі, XI, 33, 34, 36). Швиденько зсів з коня могучий цар І підійшов до **них** [аскетів], і поклонився **Йім** до землі, і цілував їх ноги, Благаючи благословенства в **них** (Притчі, XII, 7, 8, 9). А був там царський брат, То сей почав царєви докоряти. Мовчав Асока, не сказав ні слова, І вечером у двір **вони** вернули (Притчі, XII, 17). Заграла Труба зловіща. Похололо в серці У брата царського. Хоч **він** не чув Ніякої провини за собою, Та знав, що царська є незмінна воля (Притчі, XII, 27). Всю ніч не спав нещасний, все тремтів, Ридав, зігхав, робив порядок дома. А рано у невольницькій одежі, Присипавши волосє пилом, шнур На шию засиливши, **він** пішов У царський двір і став перед царем (Притчі, XII, 34). Та радісно обняв

його Асока. „Ну, бачиш, брате, як ти налякався, Хоч знаєш, що твій цар є враз твій брат І що ні в чому ти не винуватий” (Притчі, XII, 43). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж **вони** такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожній хвилі може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 49). Сі єго післанці Грізніші, ніж моя труба смертельна. От тим-то я корився перед **ними** На знак, що розумію їх призив (Притчі, XII, 55). „Таку малесенькую пробу, Як ти **йому** в тім раю дав, І тої не вдержав, безтямний, І волю **він** твою зломав!” (Легенди, I, 10, 12). Радіє люд. Одна в задумі – Астарте, віщя жона. „Не віриш?” – люд **йїї** питає. „Попробую”, – рекла **вона** (Легенди, I, 31, 32). На другий день препишно вбрана **Вона** [Астарте] в судилище пішла, За **нею** ж повний збан рабиня Вина солодкого несла (Легенди, I, 34, 35). „Послухайте, судді правдиві, – **Вона** розсудливо рекла, – З мойого саду бистра річка На млин сусідови текла” (Легенди, I, 38). „Сего не хоче **він** зробити, І млин єго сухий стоїть, Тож вас питаю: чи по правді Зробила я? Судді, скажіть!” (Легенди, I, 53). „О, звеселюся нині з вами! Ви шлях вказали в темноті!” І налила вино перлисте **Вона** [Астарте] в три кубки золоті (Легенди, I, 76). Міркують ангели: „На кривду **Вона** [Астарте] не хоче нас підбити, Ми ж видали вже суд правдивий!” І прийнялись вино те пити (Легенди, I, 78). Та швидко кров у **них** заграла. Одні **йім** зорі й небеса, Один **йім** рай, одна **йім** правда, – Астарті дивная краса (Легенди, I, 81, 82, 83). Смієсь Астарте, доливає Вина, піддрознюючи **йїх** (Легенди, I, 90). Вином роз-

палені й любов'ю, Шепнули **йій** те слово вмиць. Смієсь Астарте, доливає Вина, ще дужше **йіх** дразнить (Легенди, I, 102, 104). „Ні, я роздумала! За слово Своєї чести не продам. Пощо міні **воно**? Чи нам же Іти по ангельським слідам?” (Легенди, I, 107). „Прощайте, судді!” – „Стій”, – ревнули Арот бестямний і Марот, На **неі** кинулись, мов звіри, Насильно **йій** [Астарті] заткали рот (Легенди, I, 111, 112). В тій хвили шарпнуласть Астарте, Таємне слово прорекла і шезла разом. З рук насильних **Вона** до Бога утекла (Легенди, I, 120). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду віднині вмре, Там я богача одного Взять велью – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю **його** на смерть” (Легенди, II, 20). „О царю, – сказали, – твій ворог неситий, Давнійший халіф наш Масаб, уже вбитий. Горда та буйна Єго голова – в сьому місі **вона**” (Легенди, III, 8). „Літ тому пів сотні у стіп Обейдалли Так само Гусейнову голову клали Від війська послі, Що тут з боєвища **йііі** принесли” (Легенди, III, 24). „Літ десять минуло, і труп Обейдалли Так само в підніже Мохтару поклали Від війська послі, Що тут іще теплим **його** принесли” (Легенди, III, 28). Хоч давній, славний був у **неі** рід, **Вона** нітроха **ним** не величалась; Щоб згорда й не поглянути на світ, Раз в раз чолом аж до землі схилялась (Легенди, IV, 5, 6). Носила одіж грубу, шерстяну і кістяні тісні черевики! Не стелено **йій** подушок для сну, Не грали **йій** при збудженю музики (Легенди, IV, 11, 12). Хоч в бруді й вохкості жила, як звір, Та чистоту над все **вона** любила; З таких річей обчищувала двір, Котрих ніхто не взяв би і на

вила (Легенди, IV, 18). Щоб тіла грішного всмирить жар, Лягала і в кропиві, і в баюрі; За те **йій** дав Господь преславний дар Наперед віщувати слоти й бурі (Легенди, IV, 23). Та ворог святости, злий дух, піддав Єі хозяйінови думку грішну, І сей святої тіла зажадав І кинуть дав **йііі** у тьму кромішну (Легенди, IV, 28). Три місяці страждала там **вона**, Не піддалась забаганкам чортячим. І розпалив хозяйна сотона, І сей гукнув: „Сюди **йііі**! Побачим!” (Легенди, IV, 29, 32). І зв'язану на дереві розтягли, І острый ніж у білі груди вбили, На встид одежу з **неі** всю зняли, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди, IV, 39). Скривати тайну царськую Потрібно і конечно, Бо, як **йііі** розпапляєш, Загинеш небезпечно (Легенди, V, 3). То й я, лякаючись судьби Раба, що на розробок Повірений **йому** талант Без діла скрив у сховок, Бажаю оспівати вам, Що стане духу мого, Житє, стражданє, муку й смерть Селедія святого (Легенди, V, 11). Хто були родичі єго, В якій жили країні – Незвісно; сам **він** змалку жив У водяній пустині (Легенди, V, 19). На вічний взір аскетам всім Не йів **він** хліба й м'яса; П'явки і хроби водяні – Його вся страва ласа (Легенди, V, 22). Олію, молока, вина Не заживав **він** зроду; Для дужшої покути пив Морську солену воду (Легенди, V, 26). Не мав **він** дому, ні житла, Лиш сам пісок та скали; Мав плащ один із острих блях, Що в тіло повростали (Легенди, V, 37). Та на святого напосівсь Один король сердитий, З оружієм і дрекольми Пішов **його** ловити (Легенди, V, 44). Тут вороги обпутали **Його** кругом сильцями І до царя взялися гнать Страшними палицями (Легенди, V, 50). То цар безбожний крик-

нув: „Гей! Беріть **його**, тримайте! **Йому** живіт живцем поріть, **З його** нутро мотайте!” (Легенди, V, 54, 55, 56). Живе ще тіло у бочки Велів **він** напоятати, Поганцям хтів таким, як сам, Ті мощі в дар післати (Легенди, V, 62). Аж сам Селедій мученик На **них** змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь Між православні люде” (Легенди, V, 74). „Нехай **вони** в великий піст Жиють із тіла мого І славлять Бога й згадують Селедія святого” (Легенди, V, 81). „Як йіх патрон, я відчинять **Йім** буду неба брами, Пісний Селедій, рай знайду С пісними русинами” (Легенди, V, 90). Наче сонце, що разом прогонює тьму, Так богиня в опівніч явилась **йому**. Прихилилась і мовить: „Мій вірний слуго, Чим тебе вдоволить? Чи бажаєш чого?” (Легенди, VI, 1–6). „Одну нічку не спи, один день промовчи І, очистивши ум, сей горіх розтовчи. Шкаралющу в огонь, а розкусиш зерно, Дасть тобі молодим вічно жити **воно**” (Легенди, VI, 1–18). Ось огонь розпалив із пахучих полін І кадило в огонь щедро кидає **він**, І закони Господні проходить умом, Щоб очистити ум, не схибити притьмом (Легенди, VI, 2–4). „У нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім **його** зробить твій дар. Міліонам **він** сонце, жите є нове, – Для добра міліонів хай вічно живе” (Легенди, VI, 2–14, 15). Олександр Великий весь світ звоював, Та дівчини рабом себе **він** почував (Легенди, VI, 3–2). У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і **він** чує, що ось В єї серці вороже ворущиться щось, І в очах, ще вох-

ких від любви і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–7). **Йій** [красуні] опертись король не здоліє й на мить: Там згорів Персеполь! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?.. День у день із небес **його** кидає в ад (Легенди, VI, 3–13, 16). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня **вона**, чи змия? Чом міняється так, кілько є в дні годин? І чи в серці єї я паную один?” (Легенди, VI, 4–4). В тій хвилині аскет перед **ним** опинивсь І покірно царю до землі поклонивсь (Легенди, VI, 4–7). І **він** все розповів, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 4–13). „Вічно жить! Молодим! А **вона**? А **вона**? Постаріє, зів’яне, мов квітка марна!” (Легенди, VI, 5–3). „Що без **неї** жите? Сонце? Небо? Сам рай? **З нею** жить! Або радше ти сам умирай!” (Легенди, VI, 5–5, 6). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жить!” І сказав **йій** усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–9). **Він** мета єї мрій, осолода очей, Над усіх милий **йій** генерал Птолемей (Легенди, VI, 6–5, 6). Хоч не любить **йійі** і холодний, як лід, **Вона** рада свій вік дати за сам его вид (Легенди, VI, 6–7, 8). „Вічно жить молодій, а без **него**? О, ні! Краще **він** хай живе, дасть безсмерте й міні!” (Легенди, VI, 6–9, 10). Птолемя знайшла і дала **йому** плід, І сказала, який в **нім** лежить заповіт (Легенди, VI, 6–13, 14). А як ніч надійшла, **вона** тихо пішла, Олександр у вино трути-зіля влила (Легенди, VI, 6–15). Занедужав король, важко стогне, кричить, А Роксана при

нім не ридас, мовчить (Легенди, VI, 7–2). „Се богині є дар. Як зйіси те зерно, Вічно жить тобі дасть вічно юним **воно**” (Легенди, VI, 7–12). Спалахнув Олександр: „Нещасна, дужи! Від кого маєш плід сей? По правді скажи!” Та дівча не дροжить, не спускає очей. „Міні дав **його** твій генерал Птолемей” (Легенди, VI, 7–16). Серед болю в постелі підводиться цар, І побожно цілує чудовний той дар, І в тріскучий огонь із пахучих полін Чудодійний горіх бистро кидає **він** (Легенди, VI, 9–4). Слуги в стайні сплять – **йіх** коні гріють, А дівки на лаві, на запічку; Про вигоду й думати не сміють, Щоб лиш крижі випрямить за нічку (По селах, I, 37). Тільки й всього християнства в хаті, – Але є й письменства в **ній** познаки: Там під сволоком, завитий в шматі, Лист небесний – писаний Бог зна ким (По селах, I, 54). Вже третю ніч **він** [Пазюк] п’є ось так, Та не гадай, що **він** піяк. **Він** буде ще три ночі пить І ані centa не платить (По селах, II, 5, 6, 7). О, бо Пазюк розумний дід, З кропиви **він** збирає мід: **Він** у селі над всіх моцар, Бо **він** собі богач-лихвар (По селах, II, 10, 11, 12). І не гадай, що за процент **Він** п’є й не заплатить і цент! (По селах, II, 14). Ось глянь у коршму. За столом Сидить Пазюк, співа псалом, Бо **він** письменний – знай і се! І Бога в серці має все (По селах, II, 17). **Він** [Пазюк] бороду на руку спер І сиві очі в двері впер, Волосє сивє і густє Лице вкрива его товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 19). А обік **него** кум сидить І Пазюку в лице глядить, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив **він** так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II, 25, 29).

І вийняв [кум] з череса платок, А в **нім** завитих сім соток, І перед свідками цілі **Йіх** розкладає на столі (По селах, II, 66, 68). Село шумить, село гудє, Пазюк з шинку додому йде, При **ньому** кум, мов в’юн той, в’єсь, А свідки йдуть то вскісь, то вскесь. Боками йдуть, пісень ревуть (По селах, II, 87). Що? Хто? Відки? Вість така: Вкрали гроші в Пазюка! Як вернув із шинку, П’яний у стодолі спав, Злодій черес з **него** зняв І потяг шматинку (По селах, III, 11). Гамору! Галаса! Баб назбігалося Повний вигін. Ті Пазюка проклинають, Інші про кума вже знають: „Певно, се **він!**” (По селах, IV, 12). „Злодій від тебе сидить за три межі, Знаєш **його** по відмінній одежі. Вус має чорний і сирії очі, Підстерігав тебе три дни й три ночі” (По селах, VI, 4). „Господу дякуй, що гроші забрав **він**, Що не збудився ти в хвилі, як крав **він**. Мав **він** ножаку і хтів тобі, батьку, Якби збудивсь ти, всадить під лопатку” (По селах, VI, 7, 8, 9). „Є в тебе грушка по конєць причілка, Є в **ній** маленька дуплава я щілка... Там ти дивися щодня, щогодини, Там тобі злодій ті гроші підкине” (По селах, VI, 12). За три межі! Кум від мене За чотири межі! По якій я **його** знаю Відмінній одежі? Не в постолі, а в личаки Обуває ноги, І на гуні не зелені, А чорні вилоги (По селах, VII, 7). Ген за селом, під лісом на долині, З густої мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь миготанє кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, **Йіх** на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 12). Проклята майка тне, А тютюновий дим – найліпший спосіб На неї (По селах, X, 27). Куди ж пак! Парубіка вже старий, Вже поза трицять літ, і до роботи Нема над **него**, і не п’є, не тратить, А ходить мов жебрак (По

селах, X, 37). Нераз **йому** Трафлялося пристайство – не хотів. Волисть тиня- тись в наймах, на чужих Робити і чужій коритись волі (По селах, X, 38). „То вже у **них** так в роді, – говорили В селі. – Отець его мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, Лише по відпустах, святих місцях, Мов старець, волочився” (По селах, X, 42). Отак в селі балакали про Сеня, Сміялись з **него**, хоч усі й любили, Бо щирий був, для всякого ввічливий (По селах, X, 55). Та **він** байдуже, мов се й не про **него**, Всі насміхи пускає мимо вуха, Прихильности немов не добачає (По селах, X, 57). Хоч трицять літ від роду, **він** найрадше З дітьми малими пристає, готов І поро- хом пересипатись з **ними** (По селах, X, 60, 62). Та й діти ж то над все любили слухать Єго пісень і оповідань! Діти Одні над **ним** не насміхались (По селах, X, 65). Ось І нині купка **їїх** зіб- ралась – хлопці Все підростки. На Сеня поглядають, Як на старшого; деякі й самі Просились з кіньми на ніч, знаючи, Що й Сень тут буде (По селах, X, 67). Сова у лісі заскиглила – цур **їїй**! І більш не чуть нічого, тільки мірно Дзеленька- ють залізним путем коні Та хрупають траву росисту (По селах, X, 74). – Е, кат там з **нею** [байкою]! – другий відіззавсь. – Я за весь день охляв, не чую костей, І очи вже злипаються до сну (По селах, X, 81). – Мій господар, за грибами Ходивши вчора, каже: бачив вовка. То й остро наказав міні з лошат І ока не спускати. Та де **вони**? (По селах, X, 92). Ось слухай, рже твоя каштановата, А он лоша **їїй** обзиваєсь! (По селах, X, 97). – Що, що таке? – Війна! Хіба не чули? – Війна? Та з ким? – Ну, звісно, з москалем. – Що, з москалем? О, то нещастє наше! Москаль твердий, не встоять

наші хлопці Супроти **него** (По селах, X, 111). Наш конче хоче з моска- лем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От **він** казав усюди голо- сити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом [...] (По селах, X, 116). Усі до **неї**, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очи кров'ю **їїй** запли- ли, і руки все держить Над головою за- кленуті, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 143, 146). Що мир до **неї**, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не йість, не п'є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 149). Вже з цвинтару не трафи- ла й до хати, Пішла долів селом: „Я-й! Я-й!” А мир за **нею**, мов на похороні (По селах, X, 156). Три рази довкіль обі- йшла село. Під ніч насилу завели **їїї** До хати, силою й нагодували (По селах, X, 158). Та не могла **вона** сидіти дома. Вночі й пропала. І від того дня По селах ходить. Вже **їїї** в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах видали, Була аж в Страшевичах і на Сприні. Розхриста- на, – говорять, – чорна-чорна, Лиш очи світяться (По селах, X, 160, 162). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув. – Иди, дурний! **Вона** ж се не від злого! Се найдобрійша жінка у селі Була. **їїй** Бог так дав, щоб вішу- вала Народови якась велике горе (По селах, X, 172, 174). – Ой-ой! І що ж то за такеє горе **Вона** віщує? (По селах, X, 177). Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми. Небіжчик дід нераз про **них**, бува- ло, Розказують, не можуть нахвалитись (По селах, X, 185). – Ой, лишенько! Тепер-то ми пропали! – А то все брехня. **їїм** не гостинець в голові. Плювати

Йім на гостинець! (По селах, X, 202, 203). Пани дістодь-то навіть Вже й цісаря підпали, й цісар **йім** Усе те затвердив і підписав (По селах, X, 213). Тут Сень вмшався В розмову. Доси **він** сидів понурий І звільна пакав люльку, похилившись, Мов слухав голосів якихсь далеких (По селах, X, 222). І [*Сень*] враз промовив: – Е, яка там річ За нами впомянатись москалеви? Що ми **йому**, чи сват, чи брат який? А мислите, що в **него** мало й своїх Панів і бідних? (По селах, X, 227, 228). – То-то й є, Що нарід темний чує плач єі І бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що **він** значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, й Бог зна ще що (По селах, X, 250). Та й що то Війна? Війни й заповідать не треба, **Вона** вже є, ми родимось, живем, Мремо в війні (По селах, X, 259). От де війна правдива, найстрашнійша, Щоденна, люта! Що там против **неі** Всі війни с турком, німцем, москалем! (По селах, X, 268). І хоч нераз подібні вже слова **Вони** від **него** [*Сеня*] чули, то проте Тим дужше **йїх** ударили **вони**. І не до сміху **йім** було, бо кождий На собі сам йїх правди досвідив (По селах, X, 273, 274, 275). – А що буків я Приняв за ліс! Господар сам післав Мене украсти з ліса копаниці, А як зловив лісничий і подав На штраф, прийшлось платити – **він** тоді Давай мене періщити! (По селах, X, 290). Бог **йїй** [*жінци*] так казав Плачем і криком грішному народу Оголосити близький суд страшний (По селах, X, 326). Хіба ж не чув, що перед страшним судом Повинен ще на світ прийти Антихрист? Ну, а про **него**, клятого, ще якось Не чути доси (По селах, X, 333). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно Були,

там є чернець один старенький, Що знає йїх вже більш як трицять літ. Так от вони у **него** й ночували, І **він** йїм много повідав з книжок (По селах, X, 343, 344). Далеко десь, на самім краю світа, Є віл такий: родився **він** в той день, Коли Христа розп'ято. Має **він** Сім гір (По селах, X, 356, 357). Коли прийде на світ Антихрист, Щоб всіх людей від Бога відвернути, То против **него** появиться з неба Святий Ілля і буде бунтувати Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 360). А той Антихрист буде цар всесильний. Пішле своїх вояків і шандарів Против пророка. Бог **йому** допустить Іллю зловити, **він його** на смерть Засудить (По селах, X, 365, 366). Але знає **він**, проклятий, Що як з Іллі одна краплина крови На землю впаде – вся земля займеся Й згорить (По селах, X, 367). От **він** на хитрощі візьмеся: Пошле свойїх вояків і шандарів На край землі, на тих сім гір, і скаже Вола отого взяти, і зарізать, І з **него** шкуру зняти (По селах, X, 370, 374). Розпріструть **Вони** ту шкуру і на **ній** почнуть Пророка мучити і катувати. Та поразить Господь нечисту силу (По селах, X, 375). Є десь такий комарик, що напився Христової крови, як капала З хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали різати вола, **Його** в хребет укусить і в тім місці Маленьку дірочку проколе в шкурі, Таку, що оком і доглянуть годі (По селах, X, 382). Крізь ту то дірочку з крови пророка Малесенька на землю крапля впаде, І загориться вся земля від **неі**. Спалить Антихриста й его все царство, Спалить усі гріхи людські й терпіння, Очистить землю, як від ржі зелізо (По селах, X, 387). Спокійно скрізь. Глубоке, темне небо Горить над **ними** тисячами звїзд. Дрімає ліс в тумані (По

селах, X, 398). Лиш Сень не ляг. При вигаслім огнищі Сидить **він**, скулившись від холоду, Недвижний, у якійсь глибокій думі (По селах, X, 407). І **він** здрігнувся. – Господи помилуй! Се смерть у очи заглядає! – шепнув І знов почав молитись, ще щирійше, Ще горячійше (По селах, X, 413). Коли тобі плетуть, що **він** [муж] умер, – Не вір, матусю! **Він** здоров тепер. Живий, здоров, як рибка у водиці, – Се посвідчать і наші молодичі (До Бразилії, I, 5, 6). Най Бог **його** за се благословить, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять (До Бразилії, I, 9). От так **він** нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 37). По відході его ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про **него** [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати (До Бразилії, I, 59). Коли почувеш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять вагони, А в **них** гуде, шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітханє і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочії дісканти, То не питай: Сей поїзд – відки **він**? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 3, 7). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів’ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під **ними** і при **них**, На лицах слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 16). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реестри

пишуть, Як матері у виходках дітей Зацитькують, годують і колишуть, Як **йїх** жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 23). Два панки йдуть попри **них**. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку. Відвернувсь один панок І зітхає: „От бідацтво!” Другий же за **ним** крок в крок Покликає: „То лайдацтво!” (До Бразилії, III, 1, 7). „Що лайдацтво?” – „Весь сей люд! Рідний край на пшик міняє”. „Ні, – відмовив перший, – тут Винен той, хто **йїх** спиняє” (До Бразилії, III, 12). „Не спинять **йїх**? Всі підуть Десь за сине море здуру”. „Як же ж **йїм** не йти, як тут Всі до спілки дрем з **них** шкуру” (До Бразилії, III, 13, 15, 16). Генуя довго, мабуть, не забуде, Як то гостили в **ній** руськїі люде (До Бразилії, IV, 12). Будуть ще внукам казать проти ночи: „Дивний тут люд кочував із півночи. Рідну країну с слізми споминав **він**, Але с проклятем із **неї** тікав **він**” (До Бразилії, IV, 15, 16). „Смілий у мріях, у вірі беззглядний, В дійсности, наче дитина, безрадний. Ані порадитись, ні побалакать, – Знав **він** лиш гнуться, та жебрать, та плакать” (До Бразилії, IV, 24). Було б нас більш померло, бо якась На нас італьська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать **йїх**, аж **йїм** вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 48). Та Бог наслав на тую злюку бич: Попавсь нам лепський русначок-панич, Списав **він** лист від нас, слізми облитий, До йїх там королеви Маргарити (До Бразилії, V, 55). А як ми вже на корабель сідали, То панича від нас арештували, Немовбито **він** ошука-

нець єсть. **Він** нам шепнув: „Се злої відьми мєсть! Мовчїть, бо пропадете всі дочиста!” (До Бразилїї, V, 65, 66). На морї вмерло дев’ять душ народу; **Йїх** замієць погребу метали в воду. Най Бог боронить від такої тьми, Як матерї рїдали за дїтьми, Коли **їїх** риби довгі, мов ті бальки, Зубатї, чорні, рвали на кавалки! (До Бразилїї, V, 72, 75).

2. *Форми вони, їім, їїх* уживаються для вираження пошани до однієї особи (4). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. **Вони** ось на Кальварїї недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає **їїх** вже більш як трицять літ. Так от **вони** у него ї ночували, І він **їїм** много повідав з книжок (По селах, X, 340, 342, 343, 344).

3. *Тїльки род. відм. Форми єго (їого), єї, їїх* уживаються у знач. присвійного займенника (70). Наплюй! Я, синку, лїпше знаю Всю ту патріотичну зграю Ї ціну **єї** любовних фраз (Поклони, II, 18). Щоб сіячїв твоїх **їїх** власне поколіне На глум не брало і на смїх (Поклони, III, 11). Щоб монументом **їїх** не було те камїне, Яким в відплату за плодючеє насїне Ще при житю обкидувано їїх (Поклони, III, 13). Ти любиш в нїй князїв, Гетьманне, пануванне, – Мене ж болить **єї** Відвічнеє стражданне (Поклони, IV, 23). І нинї, хоч нас ділять доли ї гори, Коли на душу ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стїп твоїх весь свїй тягар скидає, І голос твїй весь плач **єї** втиша (Поклони, VII, 18). Прїє в спеці Львів, неначе Сїра бєстія безвісна; Шум **єго** гуде, неначе Колискова дивна пісня (Поклони, VIII, 15). Се ж вона, **єго** кохана, Рай **єго**, жите, краса! Нинї чахне за нелюбом, Наче лямпа та вгаса! (Поклони, VIII, 29, 30). Вся чеснота, весь

труд **єго** марний, Молитва, піст і жертви всі ї трївога, – Все те, мов пил, розвіє суд страшний! Одна любов з них зробить скарб цїнний Перед престолом Бога (Паренетїкон, I, 11). Як на місто вїєсько їде вороже, І побачить в полі простий люд І бїжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тїкайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі богатї Не послухають тих простаків? Чи на крик **їїх** не почнуть тїкати, Критися за мур, за частокїл? (Паренетїкон, IV, 11). Хто тому шкодить, що їому Зла не зробив, Невинному, котрий їого Не оскорбив, На сєго власне зло **єго** Впаде – без слова, Як проти вїтру сїяна На сївача паде полова (Паренетїкон, XVIII, 5). Як пчола, що квітам фарби Ані паху не уймає, Тїлько сок **їїх** сєє солодкий, Так з людьми жиє мудрець (Паренетїкон, XX, 3). Що хто зробить чи не зробить, Зле чи добре, він не дбає, Лиш про власні діла дбає, Злий чи добрий **їїх** кєнець (Паренетїкон, XX, 8). Хоч би ї мертвого мїг гнївливий воскресить, То Бог їого за гнїв **єго** відкине; В гнївливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетїкон, XXV, Стрoфа32–2). Побачивши звїрюку Ще здалєка, почувши рик **єї**, Почав тїкати чоловік щодуху (Притчї, I, 5). Не довго думаючи, він чєпився За ту берїзку; держачись руками За пень **єї**, повис над гирлом темним, Аж поки, бовтаючи там ногами, На щось твердого крихту не оперся (Притчї, I, 17). Перший зирк **їого** Впав на корїне деревця, що в ньому Була **єго** єдина опора (Притчї, I, 24, 26). Що за притчина? Глядить: двї миши, Одна білява, друга чорна, пильно, Запопадно, і ненастанно, ї прудко Гризуть корїне того деревця, Лапками землю порпа-

ють, працюють, Немов наняті, щоб **єго** підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 32). Наче труп холодний, Він висів, певний, що в найближшій хвилі Коріне миши підгризуть, гадюка У ногу вкусить, сил **єго** не стане, І вниз він упаде, зми в пащеку (Притчі, I, 59). Солодоші меду Заставили його [чоловіка] про все забути: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що **єго** підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 74). Журчить з **єго** [кипариса] коріня Малесенький поточок; Ніхто не тямить, щоб він Зронив один листочок (Притчі, II, 5). „Потім Пентефрія жона – Любила страх мене вона, Та за любов **єі** дарму Попав я на сім літ в тюрму” (Притчі, III, 5). Та Аглая, котрої надземна краса Звеселяє людей і самі небеса; Та йідких **єі** слів і шпаркого ума Всі боялися, навіть цариця сама (Притчі, IV, 11). І хламиду він [Аристотель] зняв, і рачкує піском, **Єго** очи Аглая закрила платком І сидить на хребті й погоняє прутком (Притчі, IV, 30). Так зайіхали враз аж на площу садка, Де під тіню дерев край малого ставка Олександр сидів, **єго** мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 34). Вмираючи, покликав батько сина, Що був **єго** единая дитина, І мовив, звівши голову стару: „Мій синку, швидко я, мабуть, умру [...]” (Притчі, V, 2). Та се не всмак було **єго** міністрам, Дорадникам, вельможам, генералам Сидіти поруч старців у лахмітю, І стали нарікати на царя (Притчі, VIII, 5). Не любо се було **єго** дворянам. „Занадто цар унижує себе Перед неробами та жебраками!” Та не посмів ніхто цареві в очи Сказати се (Притчі, XII, 10). А був у краю звичай

старосвітський: Коли кого на смерть засудить цар, То перед дім **єго** шле трубача; І перед чим домом сей затрубить, Тому на завтра треба смерти ждати (Притчі, XII, 20). Сі **єго** післанці Грізнійші, ніж моя труба смертельна. От тим-то я корився перед ними На знак, що розумію **їїх** призив (Притчі, XII, 53, 56). „Прости міні тривогу сеї ночі, Та уважай на ті смертельні труби, Які Господь раз в раз нам посилає, Щоб не застав нас сонних, неготових **Єго** призив могучий. Будь здоров!” (Притчі, XII, 61). Гуде по Вавилоні слава, Загомонів увесь народ: Судді преправедні явились, Арот і брат **єго** Марот (Легенди, I, 24). Сусід мене с слізми благає На млин пустити воду знов, Бо се ж увесь **єго** прожиток, **Єго** й дітей, п'ятьох голов (Легенди, I, 47, 48). „Сего не хоче він зробити, І млин **єго** сухий стоїть, Тож вас питаю: чи по правді Зробила я? Судді, скажіть!” (Легенди, I, 54). „О царю, – сказали, – твій ворог неситий, Давнійший халіф наш Масаб, уже вбитий. Горда та буйна **Єго** голова – в сьому місці вона” (Легенди, III, 8). „І мовив Масаб: „Отсе місце блаженне Мармуром блискучим хай буде вмоцнене!” І ось, мов жива, на сьому мармурі **їого** голова” (Легенди, III, 36). З безмірної покори спала все В тісній, вохкій, вонючій халабуді; З хозяйського стола що впало, се Було **єі** поживою по труді (Легенди, III, 36). Та ворог святости, злий дух, піддав **Єі** хозяйінови думку грішну, І сей святої тіла зажадав І кинуть дав **їїй** у тьму кромішну (Легенди, IV, 26). І привели святую, що в ту мить, Піднявши голос, заспівала дзвінко. Та кат **єі** почав ножа острить І крикнув: „Пар-но там окропи, жінко!”

(Легенди,IV,35). Хто були родичі **єго**, В якій жили країні – Незвісно; сам він змалку жив У водяній пустині (Легенди,V,17). На вічний взір аскетам всім Не йів він хліба й м'яса; П'явки і хроби водяні – **Його** вся страва ласа (Легенди,V,24). Важке зітханє – се була **Єго** мольба глибока; Весь вік прожив зітхаючи, Не зажмуривши ока (Легенди,V,34). Пророцьким духом чуючи, Що час **єго** зближався, З пустині вибрався святий, На світло показався (Легенди,V,46). „Як **йїх** патрон, я відчиняє Йїм буду неба брами, Пісний Селедій, рай знайду С пісними русинами” (Легенди,V,89). Персіянки Роксани предивна краса В **єго** серці горить, мов пожар, не згаса (Легенди,VI,3–4). У обіймах **єго** та красуня горда Наче тас, на груди **єго** припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В **єї** серці вороже ворухиться щось, І в очах, ще вохких від любови і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди,VI,3–5,6,8). З **єї** уст вилітають бажаня страшні – Се бажаня пожарів, убійства, різні (Легенди,VI,3–11). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змий? Чом міняється так, кілька є в дні годин? І чи в серці **єї** я паную один?” (Легенди,VI,4–6). Счервоніло дівча, в личко вдарила кров, – Олександр не ждав **єї** слова – пішов (Легенди,VI,5–16). Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти? Не про те! Інший жар в **єї** серці горить! Інший бог там живе! Інший цар там царить (Легенди,VI,6–3). Він мета **єї** мрій, ослода очей, Над усіх милий йїй генерал Птолемей (Легенди,VI,6–5). Хоч не

любить йїї і холодний, як лід, Вона рада свій вік дати за сам **єго** вид (Легенди,VI,6–8). „Ну ж допоможе сей плід **єго** серце здобуть! А як ні, то міні краще в світі не быть” (Легенди,VI,6–11). І здалось, що вже біль не так люто палив, Мовби в збурену кров охолоди налив. Прояснів **єго** ум, серце збулось химер, А в опівніч саму Олександр умер (Легенди,VI,9–7). Він [Пазюк] бороду на руку спер І сиві очі в двері впер, Волосє сивє і густє Лице вкрива **єго** товстє, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах,II,22). А обік него кум сидить І Пазюку в лице глядить, В очах **єго** читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах,II,27). „То вже у них так в роді, – говорили В селі. – Отець **єго** мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, Лише по відпустах, святих місцях, Мов старець, волочився” (По селах,X,43). Та й діти ж то над все любили слухать **Єго** пісень і оповідань! Діти Одні над ним не насміхались (По селах,X,64). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби **єї** голосіне почув. – Иди, дурний! Вона ж се не від злого! Се найдобрійша жінка у селі Була. Йїй Бог так дав, щоб віщувала Народови якесь велике горе (По селах,X,171). – То-то й є, Що нарід темний чує плач **єї** І бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, й Бог зна ще що (По селах,X,248). І хоч нераз подібні вже слова Вони від него [Сеня] чули, то проте Тим дужше йїх ударили вони. І не до сміху йїм було, бо кождий На собі сам **йїх** правди досвідив (По селах,X,276). Крізь ту то дірочку з кро-

ви пророка Малесенька на землю крапля впаде, І загориться вся земля від неї. Спалить Антихриста й **єго** все царство, Спалить усі гріхи людські й терпіня, Очистить землю, як від ржі залізо (По селах, X, 388). Дух якийсь Могучий і таємний пролітає Понад землею. Чує лет **єго** Усяке серце добре та чутливе Й тріпочесь тужно, наче пташка в кліти. Чого? Куди? Пощо? Дарма питати (По селах, X, 420). По відході **єго** ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати (До Бразилії, I, 55). Та Бог наслав на тую злюку бич: Попавсь нам лепський русначок-панич, Списав він лист від нас, слізми облитий, До **їїх** там королеви Маргарити (До Бразилії, V, 56).

4. Займенник воно у знач. частки (1). **Воно**-то бач: пропали або ні. Пани ще доси криються з тим дуже, Не признаються, щоб народ відразу Не роздразнити, а найголовніше: Бояться москаля (По селах, X, 216).

● **Одн. Н. він 1.** Поклони, II, 15; VII, 6; Паренетікон, IX, 10; XI, 12; XV, 3; XIX, 3; XX, 6; XXII, 13; XXV, Строфа 28–6; XXV, Строфа 35–3; XXV, Строфа 38–3; Притчі, I, 7; I, 15; I, 23; I, 40; I, 45; I, 50; I, 57; I, 60; I, 67; II, 7; IV, 29; V, 52; V, 65; V, 67; VI, 8; VIII, 9; IX, 3; IX, 45; IX, 65; XI, 6; XI, 33; XII, 27; XII, 34; Легенди, I, 12; I, 53; V, 19; V, 22; V, 26; V, 37; V, 62; VI, 2–4; VI, 2–15; VI, 3–2; VI, 3–7; VI, 4–13; VI, 6–5; VI, 6–10; VI, 9–4; По селах, II, 5; II, 6; II, 7; II, 10; II, 11; II, 12; II, 14; II, 17; II, 19; II, 29; IV, 12; VI, 7; VI, 8; VI, 9; X, 57; X, 60; X, 116; X, 222; X, 250; X, 290; X, 344; X, 356; X, 357; X, 366; X, 367; X, 370; X, 407; X, 413; До Бразилії, I, 5; I, 6; I, 37;

II, 7; IV, 15; IV, 16; IV, 24; V, 55; V, 65; V, 66; **вона 1.** Поклони, IV, 8; VIII, 21; VIII, 29; Паренетікон, VIII, 8; VIII, 9; XXV, Строфа 2–4; XXV, Строфа 4–2; Притчі, III, 14; IX, 16; Легенди, I, 32; I, 34; I, 38; I, 76; I, 78; I, 120; III, 8; IV, 6; IV, 18; IV, 29; VI, 4–4; VI, 5–3 (2 р.); VI, 6–8; VI, 6–15; По селах, X, 160; X, 172; X, 177; X, 259; **воно 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 26–3; Легенди, I, 107; VI, 1–18; VI, 7–12; **4.** По селах, X, 216; **Р. єго 3.** Поклони, VIII, 15; VIII, 29; VIII, 30; Паренетікон, I, 11; XVIII, 5; XXV, Строфа 32–2; Притчі, I, 26; I, 32; I, 59; I, 74; II, 5; IV, 30; IV, 34; V, 2; VIII, 5; XII, 10; XII, 20; XII, 53; XII, 61; Легенди, I, 24; I, 47; I, 48; I, 54; III, 8; V, 17; V, 34; V, 46; Легенди, VI, 3–4; VI, 3–5; VI, 3–6; VI, 6–8; VI, 9–7; По селах, II, 22; II, 27; X, 43; X, 64; X, 388; X, 420; До Бразилії, I, 55; **його 3.** Притчі, I, 24; Легенди, III, 36; V, 24; VI, 6–11; **без него 1.** Легенди, VI, 6–9; **від него 1.** По селах, X, 273; **в него 1.** По селах, X, 228; **до него 1.** Притчі, VI, 13; **з його 1.** Легенди, V, 56; **з него 1.** По селах, III, 11; X, 55; X, 374; **обік него 1.** По селах, II, 25; **проти него 1.** По селах, X, 360; **супроти него 1.** По селах, X, 111; **у него 1.** По селах, X, 343; **єї 3.** Поклони, II, 18; IV, 23; VII, 18; Притчі, I, 5; I, 17; III, 5; IV, 11; Легенди, III, 36; IV, 26; IV, 35; VI, 3–8; VI, 3–11; VI, 4–6; VI, 5–16; VI, 6–3; VI, 6–5; По селах, X, 171; X, 248; **без неї 1.** Паренетікон, VIII, 13; Легенди, VI, 5–5; **від неї 1.** По селах, X, 387; **для неї 1.** Притчі, I, 45; **до неї 1.** Паренетікон, IX, 16; Притчі, VII, 6; По селах, X, 143; X, 149; **з неї 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 6–1; Легенди, IV, 39; **із неї 1.** До Бразилії, IV, 16; **проти неї 1.** Притчі, IV, 6; IV, 47; IV, 49; По селах, X, 268; **у неї 1.** Паренетікон, XV, 2; Легенди, IV, 5; **Д. йому 1.** Паренетікон, VI, 3; XVIII, 1;

XXV,Строфа20–2; XXV,Строфа20–4; Притчі, I,71; I,73; IV,2; IV,43; V,62; V,65; IX,52; XI,5; XI,17; XI,36; Легенди, I,10; V,11; V,55; VI,1–6; VI,6–13; По селах, X,38; X,227; X,365; **йій 1.** Паренетікон, XV,15; Притчі, IV,14; IX,4; Легенди, I,102; I,112; IV,11; IV,12; IV,23; VI,3–13; VI,5–9; VI,6–6; По селах, X,74; X,97; X,146; X,174; X,326; **3. його 1.** Поклони, VIII,20; Паренетікон, V,1–6; XVIII,3; XXV,Строфа32–2; Притчі, I,36; I,38; I,69; I,72; II,28; IV,38; V,8; V,46; VI,7; XI,9; XII,43; Легенди, II,20; III,28; V,44; V,50; V,54; VI,2–14; VI,3–16; VI,7–16; По селах, VI,4; VII,7; X,366; X,382; До Бразилії, I,9; **на него 1.** Притчі, I,3; **над него 1.** По селах, X,37; **повз него 1.** Притчі, IV,14; **про него 1.** По селах, X,57; X,333; До Бразилії, I,59; **ййіі 1.** Поклони, IV,31; Паренетікон, VIII,6; VIII,7; XIII,6; XXV,Строфа5–2; Притчі, IX,3; Легенди, I,31; III,24; IV,28; IV,32; V,3; VI,6–7; По селах, X,158; X,162; **на неї 1.** Легенди, I,111; По селах, X,27; **про неї 1.** Притчі, I,82; **О. ним 1.** Притчі, IV,21; Легенди, IV,6; **з ним 1.** Притчі, I,23; V,66; XI,3; XI,34; **за ним 1.** До Бразилії, III,7; **над ним 1.** По селах, X,65; **перед ним 1.** Легенди, VI,4–7; **під ним 1.** Поклони, III,3; **з нею 1.** Легенди, VI,5–6; По селах, X,81; **за нею 1.** Легенди, I,35; По селах, X,156; **М. в ньому 1.** Притчі, I,25; **в нім 1.** Притчі, V,9; Легенди, VI,6–14; По селах, II,66; **по нім 1.** Паренетікон, XXV,Строфа30–4; **при нім 1.** Притчі, XI,3; Легенди, VI,7–2; **при ньому 1.** По селах, II,87; **в ній 1.** Поклони, IV,21; VI,7; По селах, I,54; VI,12; До Бразилії, IV,12; **на ній 1.** По селах, X,375; **Ми. Н. вони 1.** Паренетікон, VI,6; Притчі, VIII,4; XII,17; XII,49; Легенди, V,81; По

селах, X,92; X,273; X,274; X,375; **2.** По селах, X,340; X,343; **Р. в них 1.** Притчі, XII,9; **до них 1.** Притчі, VIII,9; XII,7; **із них 1.** Паренетікон, I,5; **йїх 1.** По селах, X,67; **3.** Поклони, III,11; III,13; Паренетікон, IV,11; XX,3; XX,8; Притчі, XII,56; Легенди, V,89; По селах, X,276; До Бразилії, V,56; **з них 1.** Паренетікон, I,14; XV,7; XXIII,7; До Бразилії, III,16; **після них 1.** Паренетікон, XVI,8; **у них 1.** Легенди, I,81; **Д. йім 1.** Паренетікон, VII,7; XXV,Строфа13–4; Притчі, X,8; XII,8; Легенди, I,82; I,83 (2 р.); V,90; По селах, X,202; X,203; X,213; X,275; До Бразилії, III,15; V,48; **2.** По селах, X,344; **3. йїх 1.** Поклони, III,15; Паренетікон, IV,16; XVI,4; Легенди, I,90; I,104; По селах, I,37; II,68; X,12; X,274; До Бразилії, II,23; III,12; III,13; V,48; V,72; V,75; **2.** По селах, X,342; **в них 1.** Паренетікон, XXV,Строфа19–2; **на них 1.** Притчі, VIII,30; Легенди, V,74; **попри них 1.** До Бразилії, III,1; **про них 1.** По селах, X,185; **О. з ними 1.** По селах, X,62; **над ними 1.** По селах, X,398; **перед ними 1.** Притчі, VIII,9; Притчі, XII,55; **під ними 1.** До Бразилії, II,16; **поміж ними 1.** Паренетікон, XXV,Строфа25–4; **М. в них 1.** Притчі, VIII,44; До Бразилії, II,3; **при них 1.** До Бразилії, II,16; **у них 1.** По селах, X,42.

ВІНЕЦЬ (1). *Зроблений із штучних квітів головний убір нареченої.* В одній хаті ридане і плач над мерцем, В другій хаті музика і спів над **вінцем** (Притчі, X,4).

ВІНОК (1). *Перен. Коло, яке утворюють певні предмети.* У садочку в холодочку Сів на лавочці панок, Здалека глядить на матір Крізь гушавини **вінок** (Поклони, VIII,28).

ВІРА (9). **1.** *Упевненість у чомусь, у здійсненні чого-небудь* (5). А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звій; Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 23). Притча про **віру** (Притчі, II, загол.). І ждуть [буддисти] собі безсмертя, І мруть один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнуцим і голодним І ждуть того листочка – Ніяк не відірветься! І ждуть, і мруть в тій **вірі**, Що хтось його дождеться (Притчі, II, 27). „А без щастя, без **віри** й любови внутрі Вічно жить – се горіть вік у вік на кострі!” (Легенди, VI, 8–13). „Смілий у мріях, у **вірі** беззглядний, В дійсности, наче дитина, безрадний. Ані порадитись, ні побалакати, – Знав він лиш гнуться, та жебрати, та плакати” (До Бразилії, IV, 21).

2. *Ставлення до кого-небудь, що виникає на основі віри в чиюсь чесність, щирість; довір'я* (1). Правило **віри**, скромности взірець, Жила собі Доместика святая, Своє сховавши світло під корець, Служила у безбожного глитая (Легенди, IV, 1).

3. *Релігійне вчення, віровизнання* (3). Хоч від хліба здержусь, А лютую, сержусь, То яка ж моя **віра**? Чим я ліпший Від звіра? (Паренетікон, XI, 3). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би **віри** він Зректись, се менший гріх, Ніж **віру** сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 13, 15).

● **Одн. Н. віра** **3.** Паренетікон, XI, 3; **Р. віри** **2.** Легенди, IV, 1; **3.** Паренетікон, XXII, 13;

без віри **1.** Легенди, VI, 8–13; **3. віру** **1.** Поклони, VII, 23; **3.** Паренетікон, XXII, 15; **про віру** **1.** Притчі, II, загол.; **М. в вірі** **1.** Притчі, II, 27; у **вірі** **1.** До Бразилії, IV, 21.

ВІРИТИ (8). **1.** *Бути впевненим, переконаним у чому-небудь* (2). Навіть той, хто в призначене **вірять**, Все ж трудитися мусить постійно; Адже ж бачиш і сам, що без труду Не горить і сухеє поліно (Паренетікон, XXV, Строфа 10–1). Як перший лист ізронить [кипарис], То твердо **вірять** люде: Хто зійсть отой листочок, Той вічно жити буде (Притчі, II, 10).

2. *Приймати щось за правду* (5). І мовить птах: „Ніколи Не **вір** ні в які дива, Не **вір** ні в яку вістку, Що просто неможлива!” (Притчі, IX, 38, 39). Радіє люд. Одна в задумі – Астарте, віщя жона. „Не **віриш**?” – люд ййї питає. „Попробую”, – рекла вона (Легенди, I, 31). Коли тобі плетуть, що він [муж] умер, – Не **вір**, матусю! Він здоров тепер. Живий, здоров, як рибка у водиці, – Се посвідчать і наші молодіці (До Бразилії, I, 6). „Спродував дома поля, господарство, **Вірячи** байці про Рудольфа царство. Дома покинувши землю родинну, Гнався, щоб мрію ловити дитинну” (До Бразилії, IV, 18).

3. *кому. Мати довір'я до когось* (1). „Чорний вус. – Рудий у кума. Гм! Не **вір** рудому! Сірі очі – дійсна правда! Коб швидше додому!” (По селах, VII, 14).

● **віриш** **2.** Легенди, I, 31; **вірять** **1.** Паренетікон, XXV, Строфа 10–1); **вірять** **1.** Притчі, II, 10; **вір** **2.** Притчі, IX, 38; IX, 39; До Бразилії, I, 6; **3.** По селах, VII, 14; **вірячи** **2.** До Бразилії, IV, 18.

ВІРНИЙ (6). **1.** *Постійний у своїх почуттях* (1). Бережи масток про чорну годину, Та віддай масток за **вірну** дружину;

А себе найбільше бережи без вину; Та віддай майно і жінку й себе за Вкраїну (Паренетікон, XXV, Строфа 12–2). // *Який відзначається відданістю* (4). „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні”. І він сказав йому батьківську річ І все, що діялося з ним сю ніч, І як подвійно тут він скористав: Фальшивих друзів збувсь, а **вірного** пізнав (Притчі, V, 68). Наче сонце, що разом прогонює тьму, Так богиня в опівніч явилась йому. Прихилилась і мовить: „Мій **вірний** слуго, Чим тебе вдовольить? Чи бажаєш чого?” (Легенди, VI, 1–7). „Як рік мине, тоді підйму бучу, Всій кривді і неправді шию скручу. Потішу всіх, хто гнувся і терпів, А особливо **вірних** русинів” (До Бразилії, I, 18). „Із сего краю, що є край дідівський, Жебрацький, і шляхецький, і жидівський, Я виведу свій **вірний** люд у край Заморський, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 21).

2. У знач. ім. *Про людей, які неухильно дотримуються догматів якоїсь релігії* (1). Готама Будда, Азії світило, Очима духа бачив сю пригоду І своїм **вірним** так про неї мовив [...] (Притчі, I, 82).

• **Одн. 3. вірного 1.** Притчі, V, 68; **вірний 1.** До Бразилії, I, 21; **вірну 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 12–2; **Кл. вірний 1.** Легенди, VI, 1–7; **Мн. 3. вірних 1.** До Бразилії, I, 18; **Д. вірним** у знач. ім. **2.** Притчі, I, 82.

ВІРНО (2). *Віддано.* Зворушили царя слова ті пастухові. Він мовив: „Справді, не міні рівня Той цар, і з ним я не стою у змові, Тобі поруки я не можу дати! Іди й йому ти **вірно** встійся в слові!” (Притчі, XI, 36). „Міліони людей можу вбити, погубить, Та чи змушу кого мене **вірно** любити?” (Легенди, VI, 8–10).

• **вірно** Притчі, XI, 36; Легенди, VI, 8–10.

ВІРШ (2). *Невеликий поетичний твір із римованими рядками.* Арістотель-мудрець Олександра навчав І такий у альбом йому **вірш** написав [...] (Притчі, IV, 2). Арістотель-мудрець Олександра навчав І такий у альбом йому **вірш** написав: „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оруже – жіноча краса” (Притчі, IV, 43).

• **Одн. 3. вірш** Притчі, IV, 2; IV, 43.

ВІСІМНАДЦЯТЬ (1). *Кількість із вісімнадцяти одиниць.* Тут по лісах блукають дикі люде, Б'ють наших і йдять. І нам те, мабуть, буде. Та, може, дасть нам Бог іще піднятися. Було нас сорок, є ще **вісімнадцять** (До Бразилії, V, 90).

ВІСТКА (1). *Повідомлення.* І мовить птах: „Ніколи Не вір ні в які дива, Не вір ні в яку **вістку**, Що просто неможлива!” (Притчі, IX, 39).

ВІСТЬ (4). *Звістка, повідомлення.* До славетних магістратів Найбогатших в краю міст Пописав і попечатав Власноручно свою **вість** (Легенди, II, 12). По всім краю йде **вість**, наче змора та сон, І сумує весь край, і рида Вавилон (Легенди, VI, 7–5). Що? Хто? Відки? **Вість** така: Вкрали гроші в Пазюка! Як вернув із шинку, П'яний у стодолі спав, Злодій черес з него зняв І потяг шматинку (По селах, III, 7). П'ять хлопців до послуг продали ми, А сім дівчат пішло в такі доми. Про хлопців доси ми не мали **вісти**, Дівчата раді: є що пити й йісти (До Бразилії, V, 83).

• **Одн. Н. вість** Легенди, VI, 7–5; По селах, III, 7; **Р. вісти** До Бразилії, V, 83; **З. вість** Легенди, II, 12.

ВІСЬТА (1). *У лівий бік*. Кум почув се, весь дрижить, Мов опечений біжить: „Змилюйтеся, діду! Я вас до хреста довів Та й пішов **вісьта** домів! Присягати піду!” (По селах, III, 23).

ВІТЕР (5). *Рух потоку повітря в горизонтальному напрямі*. Хто тому шкодить, що йому Зла не зробив, Невинному, котрий його Не оскорбив, На сего власне зло его Впаде – без слова, Як проти **вітру** сіяна На сівача паде полова (Паренетікон, XVIII, 7). Не пливе супроти **вітру** Запах цвітів і кадила, – Але йде по всіх усюдах Добра слава, добрі діла (Паренетікон, XXV, Строфа 9–1). Огневи, що ліси палить, На поміч **вітер** ще спішить, Та каганець він загасить. Так сильний сильного скріпля, Король ратує короля, Слабого ж топче і вальить (Паренетікон, XXV, Строфа 35–2). Три дні й три ночі **вітер** бив Судно по Чорнім морі; Вже думав цар: „Скінчився світ, Погасло сонце й зорі” (Легенди, V, 69). З-поміж верб, та груш, та яворини Чорні стріхи глипають, нагнувшись, Мохом вкриті, корчами калини, Мов на **вітер** ті сичі надувшись (По селах, I, 12).

• *Одн. Н. вітер* Паренетікон, XXV, Строфа 35–2; Легенди, V, 69; *Р. проти вітру* Паренетікон, XVIII, 7; *супроти вітру* Паренетікон, XXV, Строфа 9–1); *З. на вітер* По селах, I, 12.

ВІТЕЦЬ (1). *Батько*. „Недобре ти зробила, пані! – Сказали враз Арот, Марот, – **Вітця** й дітей за те карати, Що завинив жіночий рот” (Легенди, I, 59).

ВІТИ (1). *Гілки*. Понад річку верби головаті Довгі **віти** в воду похиляють; Журавель поскрипує при хаті, Босі діти по двору гуляють (По селах, I, 6).

ВІТХНУТИЙ (1). *Натхнений*. З яким же запалом я йшов до бою! Як рвалася вперед душа **вітхнута!** (Поклони, I, 7).

ВІЧНИЙ (5). *Який не зникає, не перестає існувати* (3). Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все ж ти на **вічне** жите не доспів, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон, XXV, Строфа 33–3). Легенда про **вічне** жите (Легенди, VI, загол.). „Вічно жить! О богине, се жарти, се сміх! **Вічне** щасте чи дасть сей чудовний горіх?” (Легенди, VI, 8–12). // *Не обмежений якимсь строком* (2). Дракон внизу – то **вічне** забуде, Що кожного нагрожуєсь пожерти (Притчі, I, 89). На **вічний** взір аскетам всім Не йів він хліба й м'яса; П'явки і хроби водяні – Його вся страва ласа (Легенди, V, 21).

• *Одн. Н. вічне* Притчі, I, 89; *З. (на) вічний* Легенди, V, 21; *вічне* Легенди, VI, 8–12; (на) **вічне** Паренетікон, XXV, Строфа 33–3); (про) **вічне** Легенди, VI, загол.

ВІЧНО (20). *1. Без обмежень у часі* (16). Як [кипарис] перший лист ізронить, То твердо вірять люде: Хто зійсть отой листочок, Той **вічно** жити буде (Притчі, II, 12). „Одну нічку не спи, один день промовчи І, очистивши ум, сей горіх розтовчи. Шкаралющу в огонь, а розкусиш зерно, Дасть тобі молодим **вічно** жити воно” (Легенди, VI, 1–18). Та ось сумніви в серці повстали страшні: „**Вічно** жить – молодим – ну, пощо се міні? Чи вертати у світ, де панує борба? Чи ось тут **вічно** жить? Се ж безумство хіба!” (Легенди, VI, 2–8, 10). „У нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його зробить твій дар. Міліонам він сонце, жите є нове, – Для добра міліонів хай **вічно**

живе” (Легенди, VI, 2–16). „**Вічно** жий, царю мій! Хай твої вороги Згинуть! Ось тобі дар від твого слуги” (Легенди, VI, 4–9). „**Вічно** жить! Молодим! Справді, божеський дар!” І великим, безсмертним почув себе цар (Легенди, VI, 5–1). „**Вічно** жить! Молодим! А вона? А вона? Постаріє, зів’яне, мов квітка марна!” (Легенди, VI, 5–3). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: **вічно** в юности жить!” І сказав їй усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–8). „**Вічно** жить молодій, а без него? О, ні! Краще він хай живе, дасть безсмерте й міні!” (Легенди, VI, 6–9). „**Вічно** жий, царю мій, на потіху для всіх! Ось від мене тобі чудодійний горіх!” (Легенди, VI, 7–9). „Се богині є дар. Як зійси те зерно, **Вічно** жить тобі дасть вічно юним воно” (Легенди, VI, 7–12). „**Вічно** жить і любить! День за днем! День від дня! А жите – то борня! А любов – то брехня!” (Легенди, VI, 8–3). „**Вічно** жить у борні! Биться в сітях брехні! День за днем! День за днем! Без кінця! Ні, ох, ні!” (Легенди, VI, 8–5). „**Вічно** жить! О богине, се жарти, се сміх! Вічне щасте чи дасть сей чудовний горіх?” (Легенди, VI, 8–11). „А без щастя, без віри й любови внутрі **Вічно** жить – се горіть вік у вік на кострі!” (Легенди, VI, 8–14).

2. Незалежно від часу; незмінно (2). „Міліонам ти сонце, добродій еси, – Будеш жить **вічно** юний, як плід сей зійси” (Легенди, VI, 4–16). „Се богині є дар. Як зійси те зерно, **Вічно** жить тобі дасть **вічно** юним воно” (Легенди, VI, 7–12).

3. Постійно (1). В хаті піч трохи не в пів кімнати З запічком і припічком із глини,

Вічно тепла – то жолудок хати, Величезний, як живіт дитини (По селах, I, 27).
4. Назавжди; навіки (1). Та крити божі діла Негарно, навіть грішно; Не скриєш божої хвали, Лиш сам загинеш **вічно** (Легенди, V, 8).

● **вічно 1.** Притчі, II, 12; Легенди, VI, 1–18; VI, 2–8; VI, 2–10; VI, 2–16; VI, 4–9; VI, 5–1; VI, 5–3; VI, 5–8; VI, 6–9; VI, 7–9; VI, 7–12; VI, 8–3; VI, 8–5; VI, 8–11; VI, 8–14; **2.** Легенди, VI, 4–16; VI, 7–12; **3.** По селах, I, 27; **4.** Легенди, V, 8.

ВІЩИЙ (1). *Мудрий, проникливий.* Радіє люд. Одна в задумі – Астарте, **віщя** жона. „Не віриш?” – люд їй питає. „Попробую”, – рекла вона (Легенди, I, 30).

ВІЩУВАНЄ (1). *Пророкування.* Врешті [Сень] Промовив: – От ви й чули **віщуванє**. Не бійтесь, се не є нечистий дух, Се та уріжська жінка, що пішла По божій волі (По селах, X, 323).

ВІЩУВАТИ (7), ВІЩУВАТЬ (1). **1.** *Наперед визначати те, що буде, що станеться; пророкувати (5).* Іде Пазюк від ворожки Та йдучи міркує: „Виразнісінько на кума Ворожка **віщує**” (По селах, VII, 3). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув. – Іди, дурний! Вона ж се не від злого! Се найдобріша жінка у селі Була. Їй Бог так дав, щоб **віщувала** Народови якесь велике горе (По селах, X, 174). – Ой-ой! І що ж то за такеє горе Вона **віщує**? (По селах, X, 177). – Мудрий ти на бештефранти! А чому ж ота Уріжська ходить та голосить? Чень же Се не добро **віщує**? (По селах, X, 246). І що нам **віщувать** війну? Таж ся війна сама та щось **віщує** (По селах, X, 298). // *Своєю поведінкою вказувати на те, що буде (про тварин)*

(1). Щоб тіла грішного всмирити жар, Лягала і в кропиві, і в баюрі; За те йій дав Господь преславний дар Наперед **віщувати** слоти й бурі (Легенди, IV, 24).

2. *Бути ознакою, прикметою того, що буде, що наступить* (2). І що нам віщувать війну? Таж ся війна сама та щось **віщує**. – А що таке **віщує**? – Страшний суд! (По селах, X, 299, 300).

● **віщувати 1.** // Легенди, IV, 24; **віщувать 1.** По селах, X, 298; **віщує 1.** По селах, VII, 3; X, 177; X, 246; **2.** По селах, X, 299; X, 300; **віщувала 1.** По селах, X, 174.

ВІЩУВАТЬ див. **ВІЩУВАТИ**.

ВКАЗАТИ (1). * *У сполуч. **вказати** шлях – стати зразком для здійснення чогонебудь.* „О, звеселюся нині з вами! Ви шлях **вказали** в темноті!” І налила вино перлисте Вона в три кубки золоті (Легенди, I, 74).

ВКИНУТИ (1). *Помістити когось куди-небудь проти його волі.* Та ворог святости, злий дух, піддав Єі хозіянови думку грішну, І сей святої тіла зажадав І **вкинуть** дав йійі у тьму кромішну (Легенди, IV, 28).

ВКРАІНА див. **УКРАІНА**.

ВКРАСТИ (7). *Нишком привласнити чуже* (6). Що проживеш весь вік убого? Значить, не **вкрав** ніщо ні в кого, А чесно працював на хліб (Поклони, II, 20). Вранці-рано по селі То не пчоли, не чмелі Глухо зажурчали, Не шумів розбитий спуст, А йшло слово з уст до уст: „**Вкрали! Вкрали! Вкрали!**” (По селах, III, 6). Що? Хто? Відки? Вість така: **Вкрали** гроші в Пазюка! Як вернув із шинку, П’яний у стодолі спав, Злодій

черес з него зняв І потяг шматинку (По селах, III, 8). Ось Пазюк молодий у попа, неборак, Кладе п’ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти **вкрав** тата сотки! – так гуде все село. – Бідний кум через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радь-те, що маю робить?” (По селах, IX, 6). * *Образно* (1). Не ділиш мудрости з братами, Йійі злодіи не **вкрадуть**, Йійі не згубиш по дорозі, Вона є вольна серед пут (Паренетікон, VIII, 6).

● **вкрав** Поклони, II, 20; По селах, IX, 6; **вкрали** По селах, III, 6; III, 8); **вкрадуть образно** Паренетікон, VIII, 6.

ВКРИВАТИ (1). *Густо рости, покриваючи собою тіло (про волосся).* Він [Пазюк] бороду на руку спер І сиві очі в двері впер, Волосє сивє і густє Лице **вкрива** єго товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 22).

ВКРИТИ (1). *Накласти на кого-небудь якесь накриття для тепла.* І який пожиток, щоб лица не мити, А в холодну пору голого не **вкрити**? (Паренетікон, III, 8).

ВКРИТИЙ (1). *Густо зарослий якою-небудь рослинністю.* З-поміж верб, та груш, та яворини Чорні стріхи глипають, нагнувшись, Мохом **вкриті**, корчами калини, Мов на вітер ті сичі надувшись (По селах, I, 11).

ВКРИТЬСЯ (1). *Покритися чимось.* Не довелось геройським боєм биться, Ломаться звільна мусів, ржою **вкриться** – Cosa perduta! (Поклони, I, 14).

ВКУПІ (1). *Разом.* До Відня йїхали спокійно **вкупі**; У Відні нас три дни держали в цюпі. Пустили нас, лиш пан якийсь

від нас Сім срібла взяв, що підписав нам пас (До Бразилії, V, 19).

ВКУСИТИ (1), **ВКУСИТЬ** (1). *Порани-ти, завдати болю, учепившись зубами, жалом.* Наче труп холодний, Він висів, певний, що в найблизшій хвилі Коріне миши підгризуть, гадюка У ногу **вкусить**, сил его не стане, І вниз він упаде, зміи в пащеку (Притчі, I, 59). Та пес, нагрівшись у теплій хаті, Спочивши і найівшись досить, Замість подяки став гарчати, брехати, Ще й кинувся хазяїна **вкусить** (Притчі, VI, 12).

● **вкусить** Притчі, VI, 12; **вкусить** Притчі, I, 59.

ВКУСИТЬ див. **ВКУСИТИ**.

ВЛАСНЕ (1). *Част. Уживається для того, щоб підкреслити, виділити роль чогонебудь.* А та гадюка під ногами, брата, – То наше **власне** тіло, непостійне, Слабе і хоре, що нам в кожній хвилі Назавсїгди відмовить може служби (Притчі, I, 94).

ВЛАСНИЙ (8). *Свій, особистий.* Щоб сіячів твоїх йїх **власне** поколіне На глум не брало і на сміх (Поклони, III, 11). Я не люблю безпредметно тужити, Ні шуму в **власних** слухати вухах; Поки живий, я хочу справді жити, А боротьби життя міні не страх (Поклони, III, 11). Не кидай **власної** мети, Щоб за чужою десь іти, А **власну** ясно ціль пізнай, До неї просто поспішай (Паренетікон, IX, 13, 15). Хто тому шкодить, що йому Зла не зробив, Невинному, котрий його Не оскорбив, На сего **власне** зло его Впаде – без слова, Як проти вітру сіяна На сівача паде полова (Паренетікон, XVIII, 5). Що хто зробить чи не зробить, Зле чи добре, він не дбає, Лиш про **власні** діла дбає, Злий чи добрий йїх кінець

(Паренетікон, XX, 7). Хто **власного** ума не має, То з книг не вийде ум йому; Хто є сліпий на обі оці, То що по дзеркалі йому? (Паренетікон, XXV, Строфа 20–1). Ти сто людей побив у бою І тим пишешся, герою? Ось сей лиш **власну** пристрасть поборов, І над тобою він горою (Паренетікон, XXV, Строфа 38–3).

● *Одн. Н. власне* Поклони, III, 11; Паренетікон, XVIII, 5; *Р. власного* Паренетікон, XXV, Строфа 20–1; *власної* Паренетікон, IX, 13; *3. власну* Паренетікон, IX, 5; XXV, Строфа 38–3; *Мн. 3.* (про) *власні* Паренетікон, XX, 7; *М.* (у) *власних* Поклони, III, 11.

ВЛАСНОРУЧНО (1). *Своїми руками.* До славетних магістратів Найбогатших в краю міст Пописав і попечатав **Власноручно** свою вість (Легенди, II, 12).

ВЛАСТЬ (4). **1.** *Особи, що мають урядові повноваження* (2). А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу **владам** донести. Адже ж всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Паренетікон, XXIII, 9). Здогади, заміти... Тут шукать! Там іти... **Властей** чекать... Справді ж нікому не жалко. „Так тобі треба, ти п’явко! Хоч ти пропадь!” (По селах, IV, 27).

2. *Чиєсь право та можливість розпоряджатися, керувати ким-небудь* (2). Хто лиш квітки в житю збира, Чий дух до земного прилип, Той смерти попаде у **власть**, Не осягнувши, що бажав (Паренетікон, XXI, 7). Як квока, що з яець Встає занадто часто, З них запортки потворить, – Так і чернець, що рад Виломлюєсь із **власти**, Не тіло, але душу вморить (Паренетікон, XXIII, 9).

● *Одн. Р. із власти* **2.** Паренетікон, XXIII, 9; **3. у власть** **2.** Парене-

тікон, XXI, 7; *Мн. Д. властям 1.* Паренетікон, XXIII, 9; *3. властей 1.* По селах, IV, 27.

ВЛЕКШИТИ (1). *Зробити мені важким.* Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно **влекшити**, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 6).

ВЛЕТІТИ (1). *Потрапити в середину чого-небудь.* Дурний, хто, помилок лякаючись, Не сміє братися до діла, – Так, як би я не йів, лякаючись, Щоб кришка в голосницю не **влетіла** (Паренетікон, XXV, Строфа 8–4).

ВЛИТИ (1). *Лиючи, додати щось до чогось.* А як ніч надійшла, вона тихо пішла, Олександрю в вино трути-зіля **влила** (Легенди, VI, 6–16).

ВМЕРТИ див. **УМЕРТИ**.

ВМИРАТИ див. **УМИРАТИ**.

ВМИТЬ (3). *У цю ж хвилину.* Стрілець сильце заставив, Спіймалась пташка **вмить**; Він взяв ййї, щоб зараз Головку ййї скрутить (Притчі, IX, 2). Вином розпалені й любов'ю, Шепнули ййї те слово **вмить**. Смієсь Астарте, доливає Вина, ще дужше ййї дразнить (Легенди, I, 102). І мовив халіф: „Отой замок відлюдний, В котрім такий дар я отримав пречудний, Віднині я **вмить** Весь золотом кажу і шовком оббить” (Легенди, III, 11).

● **вмить** Притчі, IX, 2; Легенди, I, 102; III, 11.

ВМІШАТИСЯ (1). *Взяти активну участь у чомусь для висловлення власного погляду на справу; втрутитися.* Тут Сень **вмішався** В розмову. Доси він сидів понурий І звільна пакав люльку, похилившись, Мов слухав голосів якихсь далеких (По селах, X, 221).

ВМОРИТИ (1). *Дуже виснажити.* * *Образно.* Як квока, що з яєць Встає занадто часто, З них запортки потворить, – Так і чернець, що рад Виломлюєсь із влади, Не тіло, але душу **вморить** (Паренетікон, XXIII, 10).

ВМОТАТИ (1). *Змотати кого-небудь в що-небудь.* * *Образно.* Годуй гадюку молоком, У неї буде більша ййідь; Роби добро лихому – він Тебе **вмотає** гірше в сіть (Паренетікон, XV, 4).

ВМОЩЕНИЙ (1). *Рівномірно викладений чимось.* „І мовив Масаб: „Отсе місце блаженне Мармуром блискучим хай буде **вмощене!**” І ось, мов жива, на сьому мармурі його голова” (Легенди, III, 34).

ВНЕСТИ (2). *Занести в середину чого-небудь.* Халіф Абдельмалік святкує побіду У куфському замку. К кінцеві обіду Від війська посла Кровавую голову в місі **внесли** (Легенди, III, 4). „Літ десять минуло, халіфа Мохтара Така ж з рук Масаба наскочила кара: Ось тутка посла Мохтарову голову в місі **внесли**” (Легенди, III, 32).

● **внесли** Легенди, III, 4; III, 32.

ВНИЗ (6). **1.** *У напрямі до низу* (5).

Вниз котиться мій віз. Пов'яли квіти, Літа на душу накладають пута (Поклони, I, 1). Мужню силу хоч похилить горе, Та не зломить, в підлість не

поверне; Так і свічку хоч схили додолу, Свого світла **вниз** вона не зверне (Паренетікон, XXV, Строфа 2–4). Клониться дерево, плодом обтяжене; Чесний, розумний, і ти так клонись! Висохле древо, безмізкії голови Зломляться, та не похиляться **вниз** (Паренетікон, XXV, Строфа 21–4). І глянув **вниз** у пропасть чоловік. І бачить, що на дні тієї балки Страшна гадюка в'ється і широко Пашеку рознімає, жде лише, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі, I, 41). Наче труп холодний, Він висів, певний, що в найблизшій хвилині Коріне миши підгризуть, гадюка У ногу вкусить, сил его не стане, І **вниз** він упаде, зми в пашеку (Притчі, I, 60).

2. У напрямі до гирла річки (1). „А як же, друже, ти гадаєш? Моєї жінки ти не знаєш? Хоч і втопилась моя мила, То **вниз** водою не поплила” (Паренетікон, XIII, 10).

• **вниз 1.** Поклони, I, 1; Паренетікон, XXV, Строфа 2–4; XXV, Строфа 21–4; Притчі, I, 41; I, 60; **2.** Паренетікон, XIII, 10.

ВНИЗУ (2). *Нижче чого-небудь.* Солодощі меду Заставили його про все забути: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що его підпору гризли, І про дракона, що **внизу** грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 75). Дракон **внизу** – то вічне забуте, Що кожного нагрожуєсь пожерти (Притчі, I, 89).

• **внизу** Притчі, I, 75; I, 89.

ВНОЧИ (2). *Нічною порою, у нічний час.* Від зіля, примови Гадюка втиха. Та злюка не втихне Ні вдень, ні **вночи**, Хоч кров йій із серця Свогого точи (Паренетікон, XV, 14). Та не могла вона сидіти дома. **Вночи** й пропала (По селах, X, 161).

• **вночи** Паренетікон, XV, 14; По селах, X, 161.

ВНУК (2). *тільки мн. Нащадки.* Йосифінський наказ панщизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, Діда скарга за грунтець забраний, Батьків акт ліцитаційний дракий, – Ось весь спадок, що лишивсь для **внуків** (По селах, I, 61). Будуть ще **внукам** казати проти ночі: „Дивний тут люд кочував із півночі. Рідну країну с слізми споминав він, Але с проклятем із неї тікав він” (До Бразилії, IV, 13).

• **Мн. Р. для внуків** По селах, I, 61; **Д. внукам** До Бразилії, IV, 13.

ВНУТРІ (2). *Усередині.* І, строго глянувши на них, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове! Назверх коштовна, гарна та блискуча, **Внутрі** ж у вас незгода, гніль і зрада” (Притчі, VIII, 33). „А без щастя, без віри й любови **внутрі** Вічно жить – се горіть вік у вік на кострі!” (Легенди, VI, 8–13).

• **внутрі** Притчі, VIII, 33; Легенди, VI, 8–13.

ВОВК (5). *Хижак родини собачих* (4). Не звикай утертими стежками йти за другим сліпо, як у дим, Бо як стануть пастухи **вовками**, Треба вівцям пастися й самим (Паренетікон, XXV, Строфа 11–3). – Мій господар, за грибами Ходивши вчора, каже: бачив **вовка**. То й остро наказав міні з лошат І ока не спускати. Та де вони? (По селах, X, 90). – Не бійсь, дурний! Якби, храни Боже, **вовк**, То коні би самі дали нам знати: Зафоркали б і збились би до купи (По селах, X, 93). – А я гадаю, Що то не те! Велика річ – війна! Всіх не поріжуть. Москалі ж також Не є **вовки**, а люде, як і ми (По

селах, X, 184). * *Упорівн.* (1). – Се правда! Як **вовки** голодні в лісі, Так мир хрещений сам с собою йіється. Одні хапають з-перед других, рвуть, І днуть, і кривдять (По селах, X, 277).

• *Одн. Н. вовк* По селах, X, 93; *З. вовка* По селах, X, 90; *Мн. Н. вовки* По селах, X, 184; у *порівн.* По селах, X, 277; *О. вовками* Паренетікон, XXV, Строфа 11–3.

ВОДА (13). 1. *Прозора безбарвна рідина* (5). Як риба без **води** На суші швидко гине, Так пропада чернець, Що монастир покине (Паренетікон, XXIII, 1). Олію, молока, вина Не заживав він зроду; Для дужшої покути пив Морську солену **воду** (Легенди, V, 28). „Най постять так, як постив я, Доступлять в Бога ласки, Йідять мене, і **воду** п'ють, І ждуть святої паски” (Легенди, V, 87). Сей сіти рибацькі під стріху ховає, Той в сіно рушницю стару обвиває І пхає в шувар, Сей крадену пряче дубову колоду, Той в бочку пожарну щодуху лле **воду**: В селі є шандар! (По селах, VIII, 11). Що мир до неї, примовляють, тішать, **Води** дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не йіється, не п'є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 150).

2. *Водна маса річки, моря* (6). „А як же, друже, ти гадаєш? Моєї жінки ти не знаєш? Хоч і втопилась моя мила, То вниз **водою** не поплила” (Паренетікон, XIII, 10). Як висохли **води**, То пощо там мости будуєш? Як юність минула, То пощо з дівками жартуєш? (Паренетікон, XVII, 5). Сусід мене с слізми благає На млин пустити **воду** знов, Бо се ж увесь его прожиток, Єго й дітей, п'ятьох голов (Легенди, I, 46). „А я тверджу: не має права На **воду** ту отой мужик, – Та **воду**

я пушу із ласки, Як жінці виріже язик” (Легенди, I, 50, 51). На морі вмерло дев'ять душ народу; Йіх замість погребу метали в **воду** (До Бразилії, V, 72). // *Водна поверхня річки* (1). Понад річку верби головаті Довгі віти в **воду** похиляють; Журавель поскрипує при хаті, Босі діти по двору гуляють (По селах, I, 6). // *Водні простори моря, океану* (1). Та ви цікаві, як нам до **води** Дойіхалось, а потім аж сюди (До Бразилії, V, 17).

• *Одн. Р. води 1.* По селах, X, 150; *без води 1.* Паренетікон, XXIII, 1; *до води 2.* // До Бразилії, V, 17; *З. воду 1.* Легенди, V, 28; V, 87; По селах, VIII, 11; *2.* Легенди, I, 46; I, 51; // *в воду 2.* До Бразилії, V, 72; // По селах, I, 6; *на воду 2.* Легенди, I, 50; *О. водою 2.* Паренетікон, XIII, 10; *Мн. Н. води 2.* Паренетікон, XVII, 5.

ВОДИЦЯ (1). *Пестл. до вода.* Коли тобі плетуть, що він [муж] умер, – Не вір, матусю! Він здоров тепер. Живий, здоров, як рибка у **водиці**, – Се посвідчать і наші молодичі (До Бразилії, I, 7).

ВОДЯНИЙ (2). 1. *Оточений з усіх боків водою* (1). Хто були родичі его, В якій жили країні – Незвісно; сам він змалку жив У **водяній** пустині (Легенди, V, 20). 2. *Який живе у воді чи на її поверхні* (1). На вічний взір аскетам всім Не йів він хліба й м'яса; П'явки і хроби **водяні** – Його вся страва ласа (Легенди, V, 23). • *Одн. М. (у) водяній 1.* Легенди, V, 20; *Мн. Н. водяні 2.* Легенди, V, 23.

ВОЗВІСТИТИ (1). *Ірон. Оголосити, повідомити.* Ти взяв один з мого життя момент І слово темне підшукав та вчене І Руси **возвістив**: „Ось декадент!” (Поклони, VI, 4).

ВОЗЗВАТИ (1). *Церк.-слов. Кликати.* * У сполуч. **Господи воззвах** – *Господи, кличу тебе (перші слова 140 (141) псалму).* Він [Лазюк] бороду на руку спер і сиві очи в двері впер, Волосє сиве і густе Лице вкрива его товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи **воззвах!**” (По селах, II, 24).

ВОЗИТИ (3). *Переміщати по землі у візочку дитину.* У садочку в холодочку Гарна мати молода **Возить** донечку в візочку, **Возить** звільна і гойда (Поклони, VIII, 3, 4). Мірно, наче пташка в клітці З щєблика на щєблик скаче, **Возить** доню в холодочку, Хоч дитина спить, не плаче (Поклони, VIII, 7).

• **возить** Поклони, VIII, 3; VIII, 4; VIII, 7.

ВОЛИТИ (2). 1. *Бажати, хотіти* (1). „Скажіть самі, як вас карати? Чи в пекло, де чорти є всі, Чи **волите** до суду висіть Стрімглав онтам на ланцюсі?” (Легенди, I, 131).

2. *Уважати за краще* (1). Нераз йому Трафлялося пристайство – не хотів. **Волить** тинятись в наймах, на чужих Робити і чужій коритись волі (По селах, X, 40).

• **волить 2.** По селах, X, 40; **волите 1.** Легенди, I, 131.

ВОЛІТИ (7). 1. *Уважати за краще* (6). Хоч хто і сто літ проживе Безчесно, непоздержливо, – **Волів** би день один прожить У чесноті, в думках святих (Паренетікон, X, 3). Хоч хто і сто літ проживе, Без розуму блукаючи, – **Волів** би день один прожить У розумі, в думках святих (Паренетікон, X, 7). Хоч хто і сто літ проживе Ліниво, без енергії, – **Волів** би день один прожить У праці, в чеснім змаганю (Паренетікон, X, 11).

Хоч хто і сто літ проживе, Про почин і кінець не дба, – **Волів** би день один прожить І тямить почин і кінець (Паренетікон, X, 14). Хоч хто і сто літ проживе, Премудрости не знаючи, – **Волів** би день один прожить, Пізнавши праведний закон (Паренетікон, X, 19). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – **Волів** би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 13).

2. *Бажати, хотіти* (1). „Ні, богине! Візьми свій дарунок назад! Я в нірвану **волю**, чи в Олімп, чи у ад!” (Легенди, VI, 8–16).

• **волю 2.** Легенди, VI, 8–16; **волів би 1.** Паренетікон, X, 3; X, 7; X, 11; X, 14; X, 19; XXII, 13.

ВОЛОСЄ (2). *Сукупність волосин, що ростуть на голові людини.* Всю ніч не спав нещасний, все тремтів, Ридав, зітхав, робив порядок дома. А рано у невольницькій одежі, Присипавши **волосє** пилом, шнур На шию засипавши, він пішов У царський двір і став перед царем (Притчі, XII, 33). Він [Лазюк] бороду на руку спер і сиві очи в двері впер, **Волосє** сиве і густе Лице вкрива его товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 21).

• **Одн. Н. волосє** По селах, II, 21; **3. волосє** Притчі, XII, 33.

ВОЛОСОК (1). * У сполуч. на *часок-волосок* – *ненадовго.* „Аглає, благаю, молю! Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок вволи волю

мою, – Чого хоч, загадай, я для тебе зроблю!” (Притчі, IV, 17).

ВОЛОЧИТИСЯ (2). *Постійно змінювати місцеперебування* (1). „То вже у них так в роді, – говорили в селі. – Отець его мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, Лише по відпустах, святих місцях, Мов старець, **волочився**” (По селах, X, 46). // *Вештатися без діла; тинятися* (1). – Ну, що ж, то ти йди спати! Годі ж всім Поснути. Знаєте, пора непевна. Говорять, що з Сідого приятелі **Волочаться** по толоках. То треба Вважати! (По селах, X, 87).

● **волочаться** По селах, X, 87; **волочився** По селах, X, 46.

ВОЛЬНИЙ (1). *Не поневолений; незалежний*. * *Образно*. Не ділиш мудрости з братами, Йійі злодії не вкрадуть, Йійі не згубиш по дорозі, Вона є **вольна** серед пуг (Паренетікон, VIII, 8).

ВОЛЯ (10). **1.** *Свобода, незалежність; протилежне неволя, рабство* (3). О горе, мамо! **Воля**, слава, сила Відмірюються мірою борби! (Поклони, V, 9). Що в мойій пісні біль, і жаль, і туга – Се лиш тому, що склалось так житя. Та є в ній, брате мій, ще нута друга: Надія, **воля**, радісне чутя (Поклони, VI, 8). Не мовив: „Моіх ворогів любіте!” Отсе, брати, ви добре розумійте, Що ворог божий, ворог правди й **волі** Не варт любови вашої ніколи (Паренетікон, II, 11). // *Перебування не в клітці* (1). Залебеділа пташка: „Ой, стрільче, стій, пожди! Я пташечка маленька, Що з мене тут йди? Пусти мене на **волю**, Я дам тобі за те Три добрії науки На все твоє житє” (Притчі, IX, 9).

2. *Право розпоряджатися на свій розсуд; влада* (4). Заграла Труба зловіща.

Похолело в серці У брата царського. Хоч він не чув Ніякої провини за собою, Та знав, що царська є незмінна **воля** (Притчі, XII, 29). Як согрішив Адам у раі, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалиий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив **волю**, З твоего шляху геть утік” (Легенди, I, 7). „Таку малесенькую пробу, Як ти йому в тім раю дав, І тої не вдержав, безтямний, І **волю** він твою зламав!” (Легенди, I, 12). Врешті [*Сень*] Промовив: – От ви й чули віщуванє. Не бійтесь, се не є нечистий дух, Се та уріжська жінка, що пішла По божій **волі** (По селах, X, 326).

3. *Бажання, хотіння* (1). Нераз йому Трафлялося пристаїство – не хотів. Волить тинятись в наймах, на чужих Робити і чужій коритись **волі** (По селах, X, 41). * *У сполуч.* **вволити волю** – *виконати бажання* (1). „Аглає, благаю, молю! Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок вволи **волю** мою, – Чого хоч, загадай, я для тебе зроблю!” (Притчі, IV, 17).

● *Одн.* **Н. воля 1.** Поклони, V, 9; VI, 8; **2.** Притчі, XII, 29; **Р. волі 1.** Паренетікон, II, 11; **Д. волі 3.** По селах, X, 41; **3. волю 2.** Легенди, I, 7; I, 12; **волю 3.** Притчі, IV, 17; **на волю 1.** Притчі, IX, 9; **М. по волі 2.** По селах, X, 326.

ВОНЮЧИЙ (2). *Який має неприємний, поганий запах; смердючий*. То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій лежало стерво, Гидке, **вонюче**, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс (Притчі, VIII, 22). З безмірної покори спала все В тісній, вохкій, **вонючий** халабуді; З хозяйського стола що впало, се Було єї поживою по труді (Легенди, IV, 14).

- **Одн. Н. вонюче** Притчі, VIII, 22; **М.** (в) **вонючій** Легенди, IV, 14.

ВОРКНУТИ (1). *Виявити своє незадоволення приглушеною переривчастою мовою; буркнути.* Вже така натура У того Сеня: зразу **воркне** гризко, А потім хоч сорочку з себе дасть. Недаром придурковатим зовуть І підіймають всім селом на сміх (По селах, X, 31).

ВОРОГ (14). **1.** *Той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник* (6). Господь сказав: „Яка тобі заслуга, Коли кохаєш свого брата, друга? А ви любіте своїх **ворогів!**” Подумай добре, що Господь велів! (Паренетікон, II, 7). Не мовив: „Моїх **ворогів** любіте!” Оце, брати, ви добре розумієте, Що **ворог** божий, ворог правди й волі Не варт любови вашої ніколи (Паренетікон, II, 9, 11). „О царю, – сказали, – твій **ворог** неситий, Давнійший халіф наш Масаб, уже вбитий. Горда та буйна Єго голова – в сьому місі вона” (Легенди, III, 5)”. Тут **вороги** обпудали Його кругом сильцями І до царя взяли гнать Страшними палицями (Легенди, V, 49). „Вічно жий, царю мій! Хай твої **вороги** Згинуть! Ось тобі дар від твого слуги” (Легенди, VI, 4–9). * *У порівн.* (1). У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці вороже ворухиться щось, І в очах, ще вохких від любви і жаги, Дикі іскри горять, наче злі **вороги** (Легенди, VI, 3–10). // *Той, до кого хто-небудь недоброзичливо ставиться* (2). **Ворог** батько, **ворог** мати, Що не вчили сина! І піде він в світ блукати, Як та сиротина (Паренетікон, XIX, 1). // *чого. Принци-*

повий противник чого-небудь (2). Не мовив: „Моїх ворогів любіте!” Оце, брати, ви добре розумієте, Що ворог божий, **ворог** правди й волі Не варт любови вашої ніколи (Паренетікон, II, 11). Та **ворог** святости, злий дух, піддав Єї хозіянови думку грішну, І сей святої тіла зажадав І кинуть дав йїї у тьму кромішну (Легенди, IV, 25). // * *Образно* (1). Немає друга понад мудрість, Ні **ворога** над глупоту, Так, як нема любви в світі Над матірню любов святу (Паренетікон, VIII, 2).

2. *Супротивник у воєнних діях* (2). Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! **Ворог** тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик йїх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 8). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те йїх слав у поле князь?” І, гордуючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б **ворогам** у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 18).

- **Одн. Н. ворог 1.** Паренетікон, II, 11; Легенди, III, 5; // Паренетікон, II, 11; XIX, 1 (2р.); Легенди, IV, 25; **2.** Паренетікон, IV, 8; **Р. ворога 1. образно** Паренетікон, VIII, 2; **Мн. Н. вороги 1.** Легенди, V, 49; VI, 4–9; *у порівн.* Легенди, VI, 3–10; **3. ворогів 1.** Паренетікон, II, 7; II, 9; **Д. ворогам 2.** Паренетікон, IV, 18.

ВОРОГУВАТИ (1). *Бути у ворожих стосунках з кимось, виявляти неприязнь до кого-небудь.* Хіба ж не чули пісню: „Нема добра та й не буде, Була війна та й ще буде. Брат на брата **воро-**

гує, Сестра сестрі смерть готує, Син на батька ніж підносить, Донька мамі смерті просить” (По селах, X, 263).

ВОРОЖИЙ (3). 1. *Який належить бойовому супротивникові* (1). Як на місто військо йде **вороже**, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик їх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 5).

2. *Який виявляє ворожнечу, недоброчинливе ставлення до когось*. * *Образно* (1). „Сей чоловік, брати, – то кождий з нас. Житє важке, природа нам **ворожа** І тисячі пригод і небезпек З усіх боків усе нас оточують, Як того мужа, що там в балці висів” (Притчі, I, 84). * *У знач. ім. вороже* (1). У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці **вороже** ворухиться щось, І в очах, ще вохких від любови і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–8).

• **ворожа** 2. *образно* Притчі, I, 84; **вороже** 1. Паренетікон, IV, 5; 2. *у знач. ім.* Легенди, VI, 3–8.

ВОРОЖКА (4). *Жінка, яка ворожить*. Вийшли. Кум домів кленучи, А Пазюк нові онучі В постолі, до торби хліб, П'ятку в черес, палку в руки Та й для ліпшої поруки До **ворожки** до Дуліб (По селах, V, 17). **Ворожка** мовить (По селах, VI, загол.). Іде Пазюк від **ворожки** Та йдучи міркує: „Виразнісінько на кума **Ворожка** віщує” (По селах, VII, 1, 4).

• *Одн. Н. ворожка* По селах, VI, загол.; VII, 4; *Р. від ворожки* По селах, VII, 1; *до ворожки* По селах, V, 17.

ВОРОНА (1). *Хижий птах із чорним або сірим пір'ям, що живе на деревах поблизу населених пунктів*. Як між павами **ворона** Поваги не має, Так невчений в товаристві Голову схиляє (Паренетікон, XIX, 5).

ВОРОТА (3). *Дерев'яні стулки, які в огорожі між будівлями закривають або відкривають облаштоване місце для проїзду чи проходу*. Послухав син. Як змерклося цілком, Пішов, важким нав'ючений мішком. До друга найлюбійшого **воріт** Застукав: „Живо, живо отворіть!” (Притчі, V, 35). Явився друг. „Се що тебе жене?” „Я чоловіка вбив! Сховай мене!” Та сей, не відчиняючи **воріт**, Сказав: „Тікай! Чи ще мене й мій рід Ти хочеш у тяжку біду вплескати?” (Притчі, V, 39). Замкнув [дядько] **ворота**, взяв на плечі міх – Та парубок упав йому до ніг (Притчі, V, 61).

• *Мн. Р. воріт* Притчі, V, 39; *до воріт* Притчі, V, 35; **ворота** Притчі, V, 61.

ВОРУШИТИСЯ (2). 1. *Злегка рухатися, залишаючись на тому самому місці* (1). Та враз почув, Що те, о що опер він ноги, якось **Ворухиться** (Притчі, I, 51).

2. *Перен. Проявляти діяльність; пробуджуватися*. * *Образно* (1). У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці **вороже** **ворухиться** щось, І в очах, ще вохких від любови і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–8).

• **ворухиться** 1. Притчі, I, 51; 2. *образно* Легенди, VI, 3–8.

ВОСКРЕСИТЬ (1). *Повернути когонебудь до життя; оживити*. Хоч би й мертвого міг гнівливий **воскресить**, То Бог його за гнів его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло,

лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–1).

ВОХКИЙ (2). *Просякнутий, насичений вологою; сирій* (1). З безмірної покори спала все В тісній, **вохкій**, вонючій халабуді; З хозяйського стола що впало, се Було єї поживою по труді (Легенди, IV, 14). // *Покритий вологою (про очі)* (1). У обіймах его та красуня горда Наче тас, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці вороже ворухиться щось, І в очах, ще **вохких** від любови і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–9).

• **Одн. М.** (у) **вохкій** Легенди, IV, 14; **Мн. М.** (в) **вохких** Легенди, VI, 3–9.

ВОХКІСТЬ (1). *Насиченість вологою; сирість*. Хоч в бруді й **вохкості** жила, як звір, Та чистоту над все вона любила; З таких річей обчищувала двір, Котрих нікто не взяв би і на вила (Легенди, IV, 17).

ВОЯК (2). *Той, хто воює, бореться з кимось-чимось*. А той Антихрист буде цар всесильний. Пішле своїх **вояків** і шандарів Против пророка (По селах, X, 364). От він на хитрощі візьмесь: Пошле своїх **вояків** і шандарів На край землі, на тих сім гір, і скаже Вола отого взяти, і зарізати, І з него шкуру зняти (По селах, X, 371).

• **Мн. З. вояків** По селах, X, 364; X, 371.

ВПАСТИ див. **УПАСТИ**.

ВПЕВНЯТИСЯ (1). *Бути певним чогось*. – Не **впевняйся** дуже! – Сказав поважно, строго якось Сень. – Глухий не чує навіть, як гримить! (По селах, X, 335).

ВПЕРЕД (1). *У напрямі поступального руху; протилежне назад*. З яким же запалом я йшов до бою! Як рвалася **вперед** душа вітхнута! (Поклони, I, 7).

ВПЕРТИ (2). **1.** * *У сполуч. вперти очі – спрямувати очі на що-небудь, довго вдивлятися у щось* (1). Він [Пазюк] бороду на руку спер І сиві очі в двері **впер**, Волосє сиве і густе Лице вкрива его товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 20).

2. *Перен. Помістити щось кудись; заховати* (1). „Ну, ну, ходи, небоже, скрийся тут! А трупа десь я **впру** в безпечний кут” (Притчі, V, 60).

• **впер 1.** По селах, II, 20; **впру 2.** Притчі, V, 60.

ВПИВАТИСЬ (1). *П'ючи вино, п'яніти, ставати п'яним*. Хто вином не **впиваєсь**, Ні м'ясив найідаєсь, Але сам повен злоби – Чим він ліпший худоби? (Паренетікон, XI, 9).

ВПИН (1). * *У сполуч. без впину – безупинно, безперервно*. Бережи маєток про чорну годину, Та віддай маєток за вірну дружину; А себе найбільше бережи без **впину**; Та віддай майно і жінку й себе за Україну (Паренетікон, XXV, Строфа 12–3).

ВПИСАТИ (1). *Зробити певний запис у чомусь*. * *Образно*. Тим, що мене ти к собі не пустила, В моїх грудях зглушила і вгасила Любовний, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і самотній, Навік **вписала** ясний і високий Жіночий ідеал (Поклони, VII, 11).

ВПИТИСЯ (1). *П'ючи спиртне, сп'яніти, стати п'яним*. Одним шляхом везуть і

труну й молодят, Один піп погребе й буде слюб йім давать. І веселі й сумні вернуть з церкви ураз, І певнісько сі й ті спільно **вп'юються** за час (Притчі, X, 10).

ВПЛЕСКАТЬ (1). *Перен. Втягнути.* Явився друг. „Се що тебе жене?” „Я чоловіка вбив! Сховай мене!” Та сей, не відчиняючи воріт, Сказав: „Тікай! Чи ще мене й мій рід Ти хочеш у тяжку біду **вплескати**?” (Притчі, V, 41).

ВПОМИНАТИСЬ (1). *Турбуватися за кого-небудь.* І [Сень] враз промовив: – Е, яка там річ За нами **впоминатись** москалеви? Що ми йому, чи сват, чи брат який? А мислите, що в него мало й своїх Панів і бідних? (По селах, X, 226).

ВПУСТИТИ (1). *Дозволити увійти куди-небудь.* Аж чоловік найшовся милостивий, **Впустив** до хати пса і обігрів, Пожалував його, як друг правдивий, І йісти дав того ж, що й сам він йів (Притчі, VI, 6).

ВРАДУВАТИСЯ (1). *Зрадіти.* І **врадувалася** Астарте. „О, веселись, душе моя, Що праведних таких і мудрих Суддів знайшла нарешті я” (Легенди, I, 65).

ВРАЗ (11), **УРАЗ** (2). **1.** *Раптом, зненацька* (5). Було се в Індії. Степом безлюдним Йшов чоловік. І **враз** напав на него Голодний лев (Притчі, I, 3). Та **враз** почув, Що те, о що опер він ноги, якось Ворушиться (Притчі, I, 49). І **враз** немов рукою відняло Йому від серця (Притчі, I, 70). І [Сень] **враз** промовив: – Е, яка там річ За нами впоминатись москалеви? Що ми йому, чи сват, чи брат який? А мислите, що в него мало й своїх Панів і бідних? (По селах, X, 225). Коли побачиш, як отих людей Держать,

і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацятькують, годують і колишуть, Як йїх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 25).

2. *Разом, спільно з ким-, чим-небудь* (8). Та й те подумай ще, будь ласка: Твого я найкраща частка З тобою **враз** не ляже в гріб (Поклони, II, 24). Не такого посту хоче Бог від нас, Щоб сушив ти тіло й дух приспав **ураз**. Бо який пожиток тілом голод знати, А без добрих вчинків духом умирати? (Паренетікон, III, 2). Так зайїхали **враз** аж на площу садка, Де під тіню дерев край малого ставка Олександр сидів, его мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 32). Одним шляхом везуть і труну й молодят, Один піп погребе й буде слюб йім давать. І веселі й сумні вернуть з церкви **ураз**, І певнісько сі й ті спільно **вп'юються** за час (Притчі, X, 9). І цар зрадив. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, брате! Будь тут міні як вся дворян громада! Ходи, сідай зо мною **враз** снідати, Бо не привик я йісти сам один” (Притчі, XI, 13). Та радісно обняв його Асока. „Ну, бачиш, брате, як ти налякався, Хоч знаєш, що твій цар є **враз** твій брат І що ні в чому ти не винуватий” (Притчі, XII, 45). „Недобре ти зробила, пані! – Сказали **враз** Арот, Марот, – Вітця й дітей за те карати, Що завинив жіночий рот” (Легенди, I, 58). Того рана с криком, шумом Серед тлуму дід іс кумом На попівство **враз** ішли. Чи шукать поради, може? Ні, за злодія на боже По короні понесли (По селах, V, 3).

● **враз 1.** Притчі, I, 3; I, 49; I, 70; По селах, X, 225; До Бразилії, II, 25; **2.**

Поклони, II, 24; Притчі, IV, 32; XI, 13; XII, 45; Легенди, I, 58; По селах, V, 3; **ураз** 2. Паренетікон, III, 2; Притчі, X, 9.

ВРАНЦІ (2). *У ранковий час* (1). Не вида-ти комина на хаті; **Вранці** дим всю хату заповняє, З стріхи буха, в'ється по загаті, Хапле очи, сльози витискає (По селах, I, 22). * *У тавтол. сполуч. вранці-рано* – дуже рано, на світанні (1). **Вранці-рано** по селі То не пчолі, не чмелі Глухо зажурчали, Не шумів розбитий спуст, А йшло слово з уст до уст: „Вкрали! Вкрали! Вкрали!” (По селах, III, 1).

• **вранці** По селах, I, 22; у сполуч. По селах, III, 1.

ВРЕШТІ (1). *Нарешті, наостанку. Врешті* [Сень] Промовив: – От ви й чули віщуване. Не бійтесь, се не є нечистий дух, Се та уріжська жінка, що пішла По божій волі (По селах, X, 321).

ВРУБАТИ (1). *Рубаючи, заготовити яку-небудь кількість чогось.* „В лісах малпи – от звір несамовитий! Що бачить, сам хапається робити. Освоюєсь, привчається сей звір **Врубати** дров, позамітати двір” (До Бразилії, I, 34).

ВСАДИТИ (1), **ВСАДИТЬ** (1). 1. *Умістити живу істоту в середину чого-небудь* (1). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі за батька я. У клітку золотую **Всаджу** тебе я сам І все, чого захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі, IX, 74).

2. *Із силою встромити холодну зброю в кого-, що-небудь* (1). „Господу дякуй, що гроші забрав він, Що не збудився ти в хвилі, як крав він. Мав він ножаку і хтів тобі, батьку, Якби збудивсь ти, **всадить** під лопатку” (По селах, VI, 10).

• **всадить** 2. По селах, VI, 10; **всаджу** 1. Притчі, IX, 74.

ВСАДИТЬ див. **ВСАДИТИ**.

ВСЕ (17) і **УСЕ** (2). *Присл. 1. Постійно; завжди* (15). Не слід усякого любити без розбору. Як добрі щепи садівник плекає? Так, що всі зайві парості втинає, Щоб добрі соки йшли **все** вгору, вгору (Паренетікон, II, 4). Пурпуром сонічко сходить, Пурпуром криється в морю; Так будь і ти **все** спокійний – В щастю і в горю (Паренетікон, XXV, Строфа 1–3). Гість, дитя, і цар, і жінка Мають всі один звичай: Є що чи нема – байдуже, Йім **усе** лиш дай та дай (Паренетікон, XXV, Строфа 13–4). Мухи сідають на ранах, Пчолі на квітах пахучих; Добрий **все** бачить лиш добре, Підлий лиш підле у других (Паренетікон, XXV, Строфа 23–3). Як та опука від скали Відскакує відлого, Так кривда людська **все** паде На кривдника самого (Паренетікон, XXV, Строфа 34–3). „Сей чоловік, брати, – то кождий з нас. Жите важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх боків **усе** нас оточують, Як того мужа, що там в балці висів” (Притчі, I, 86). Всю ніч не спав нещасний, **все** тремтів, Ридав, зітхав, робив порядок дома. А рано у невольницькій одежі, Присипавши волосє пилом, шнур На шию засиливши, він пішов У царський двір і став перед царем (Притчі, XII, 30). І указ сей чудо справив: Хоч як хліб подорожив, Бідний **все** мав хліб і страви, А богач не зубожів (Легенди, II, 23). З безмірної покори спала **все** В тісній, вохкій, вонючій халабуді; З хозяйського стола що впало, се Було єї поживою по труді (Легенди, IV, 13). Доместико! Тебе я

все співають Готов. Не май же жалю ні кришинки! В здоровлю дай і в смаку поживать Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки! (Легенди,IV,53). Ось глянь у коршму. За столом Сидить Пазюк, співа псалом, Бо він письменний – знай і се! І Бога в серці має **все** (По селах,II,18).

„**Все** лиш набожних співанок співає, **Все** лиш балакає, що світ зіпсутий І страшний суд надходить – що твій піп!” (По селах,Х,51,52). Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очи кров’ю Йій заплили, і руки **все** держить Над головою закленуті, й стогне, Голосить, що аж серце розриваєсь (По селах,Х,146). І день, і ніч Блукає по полю, до хат не йде, І **все** кричить, голосить, плаче й стогне (По селах,Х,168).

2. Уживається разом із та, то, ж у значенні частки все-таки (3). Хоч у життю стрічав тебе я рідко, Та **все** ж міні той спогад серце гріє, Хоч як болючий він (Поклони,VII,5). Навіть той, хто в призначене вірить, **Все** ж трудиться мусить постійно; Адже ж бачиш і сам, що без труду Не горить і сухеє поліно (Паренетікон,XXV,Строфа10–2). Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То **все** ж ти на вічне жите не доспів, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон,XXV,Строфа33–3).

3. У знач. обмеж. част. (1). Ось І нині купка йїх зібралась – хлопці **Все** підрутки. На Сеня поглядають, Як на старшого; деякі й самі Просились з кіньми на ніч, знаючи, Що й Сень тут буде (По селах,Х,68).

● **все 1.** Паренетікон,II,4; XXV,Строфа1–3; XXV,Строфа23–3; XXV,Строфа34–3; Притчі,ХII,30; Легенди,II,23; IV,13; IV,53; По селах,II,18; Х,51; Х,52; Х,146; Х,168; **2.** Поклони,VII,5; Паренетікон,XXV,Строфа10–2;

XXV,Строфа33–3; **3.** По селах,Х,68; **усе 1.** Паренетікон,XXV,Строфа13–4; Притчі,І,86.

ВСЕМОГУЧИЙ (1). *Який має виняткову силу, могутність, владу; всесильний (про Бога).* А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці **Всемогучого** царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожній хвилі може нас покликать На суд свій строгий (Притчі,ХII,50).

ВСЕСИЛЬНИЙ (2). *Який має необмежену силу, владу.* Не допустив **всесильний** Бог До крайнього скандалу, Щоб мощі праведника йшли Поганцям на поталу (Легенди,V,65). А той Антихрист буде цар **всесильний** (По селах,Х,363).

● **Одн. Н. всесильний** Легенди,V,65; По селах,Х,363.

ВСКІСЬ (1). *Навскіс.* Село шумить, село гуде, Пазюк з шинку додому йде, При ньому кум, мов в’юн той, в’есь, А свідки йдуть то **вскісь**, то всклесь. Боками йдуть, пісень ревуть (По селах,II,88).

ВСКЛЕСЬ (1). *Упоперек.* Село шумить, село гуде, Пазюк з шинку додому йде, При ньому кум, мов в’юн той, в’есь, А свідки йдуть то **вскісь**, то **всклесь**. Боками йдуть, пісень ревуть (По селах,II,88).

ВСМАК (1). *До смаку.* Та се не **всмак** було его міністрам, Дорадникам, вельможам, генералам Сидіти поруч старців у лахмітю, І стали нарікати на царя (Притчі,VIII,5).

ВСМИРИТИ (1). *Перен. Зменшити, послабити силу вияву чогось.* Щоб тіла грішного **всмирити** жар, Лягала і в кропиві, і в баюрі; За те йїй дав Господь

преславний дар Наперед віщувати сло-
ти й бурі (Легенди,IV,21).

ВСМІХНУТИСЬ (1). *Усмішкою виявити своє ставлення до чогось.* „Ні, татку, – мовив син, – з моїх друзяк Піде за мене кожний хоч на гак!” **Всміхнувсь** отець. „Щасливий, синку, ти, Та я би радив пробу навести” (Притчі,V,25).

ВСПИТИ (1). *Бути спроможним зробити що-небудь за певний проміжок часу; устигнути.* „О синку, много [друзів] при йїді й вині, Та в горю допомгти – напевно, ні! Я, сімдесять п’ять літ проживши, **вспів** Знайти одного лиш – та й то напів” (Притчі,V,21).

ВСТАВАТИ (1). *Підводячись, залишати певне місце, злазити з чогось.* Як квочка, що з яєць **Встає** занадто часто, З них запортки потворить, – Так і чернець, що рад Виломлюєсь із влади, Не тіло, але душу вморить (Паренетікон,XXIII,6).

ВСТЕРЕГТИСЬ (1) *Будучи пильним, уважним, уникнути згубного впливу.* Арота ж і Марота к собі Покликав Бог і так прорік: „Ну, хлопці, **встереглись** покуси? Що ангел, то не чоловік!” (Легенди,I,127).

ВСТИГНУТИ (1). *Змогти зробити що-небудь за певний проміжок часу.* „Я радо, царю, се зроблю, лиш дай Міні поруку певну, незрушиму, Що доживу до завтрішнього дня, І проживу всю днину ту, і **встигну** Сповнити те, що Богу винен я” (Притчі,XI,30).

ВСТИД (2). **1.** *Почуття сильного зніяковіння, збентеження, незручності від усвідомлення свого недостойного вчинку* (1). „Як на сповіді! Отче... Та взяв чи не взяв [гроші], А бігме, що

нерушані вчора віддав. І присягну, най **встиду** між хлопством не маю” (По селах,IX,21).

2. *Ганьба, безчестя.* * *Образно* (1). І зв’язану на дереві розтягли, І острий ніж у білі груди вбили, На **встид** одержу з неї всю зняли, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди,IV,39).

● *Одн. Р.* **встиду** **1.** По селах,IX,21; **3.** **на встид** **2.** *образно* Легенди,IV,39.

ВСТОЯТИ (1). *Витримати напад.* – Що, що таке? – Війна! Хіба не чули? – Війна? Та з ким? – Ну звісно, з москалем. – Що, з москалем? О, то нещастє наше! Москаль твердий, не **встоять** наші хлопці Супроти него (По селах,X,111).

ВСТОЯТИСЯ (1). *Перен.* * *У сполуч. встоятися в слові – дотримати слова; виконати що-небудь обіцяне.* Зворушили царя слова ті пастухові. Він мовив: „Справді, не міні рівня Той цар, і з ним я не стою у змові, Тобі поруки я не можу дати! Іди й йому ти вірно **встійся** в слові!” (Притчі,XI,36).

ВСТУПИТИ (1). *Піти на поступки кому-небудь.* Якби само великеє страждане Могло тебе, Україно, відкупити, – Було б твоє велике пануванє, Нікому б ти не мусила **вступити** (Поклони,V,4).

ВСЮДИ (1). *Скрізь.* Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б вже раз Москаль прийшов! Таке вже **всюди** здирство Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах,X,191).

ВСЯК (1). *Кожний.* „Сей указ мій царський, строгий **Всяк** у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду віднині вмре, Там я богача одного Взять велю

– чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 14).

ВСЯКИЙ (2). 1. У знач. ім. **всякий**. Кожна, будь-яка людина (1). Отак в селі балакали про Сеня, Сміялись з него, хоч усі й любили, Бо щирий був, для **всякого** ввічливий (По селах, X, 56).

2. **Різний, всілякий** (1). – То-то й є, Що нарід темний чує плач єї І бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта химери **всякі**: Війна, і панщина, й Бог зна ще що (По селах, X, 251).

• **Одн. Р. для всякого 1.** у знач. ім. По селах, X, 56; **Мн. 3. всякі 2.** По селах, X, 251.

ВТЕКТИ (1). *Залишити місце свого перебування, направитися кудись.* „До хати спати я не йду. Гей, куме! куме! Де ти **втік**? Ти спать мене веди на тік!” (По селах, II, 95).

ВТИНАТИ (1). *Відрізати, відсікати що-небудь гострим знаряддям.* Не слід усякого любити без розбору. Як добрі щепи садівник плекає? Так, що всі зайві парості **втинає**, Щоб добрі соки йшли все вгору, вгору (Паренетікон, II, 3).

ВТИХАТИ (1). *Заспокоюватися.* Від зіля, примови Гадюка **втиха**. Та злюка не втихне Ні вдень, ні вночі, Хоч кров йій із серця Свогого точи (Паренетікон, XV, 12).

ВТИХНУТИ (2). 1. *Заспокоїтися* (1). Від зіля, примови Гадюка втиха. Та злюка не **втихне** Ні вдень, ні вночі, Хоч кров йій із серця Свогого точи (Паренетікон, XV, 13).

2. *Припинитися* (1). Тоді аж відітхнув і дрож смертельна Потроха **втихла** (Притчі, I, 21).

• **втихла 2.** Притчі, I, 21; **втихне 1.** Паренетікон, XV, 13.

ВТИШАТИ (1). *Заспокоювати; робити менш відчутним.* * *Образно.* І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стіп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач єї **втиша** (Поклони, VII, 18).

ВТІМ (1). *Разом із спол. а вживається у значенні а проте.* **А втім** – о диво! На гильках берізки Побачив той нещасний чоловік Гніздо чмелів (Притчі, I, 61).

ВТІШАТИСЯ (1). *Відчувати втіху, ставати радісним, задоволеним.* Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти **втішлася**, як мати (До Бразилії, I, 60).

ВТІШИТИ (1). *Умовляючи, допомогти кому-небудь позбутися неспокою, страху, хвилювання.* Пішов по інших своїх друзьях син, – Не скрив його, не **втішив** ні один (Притчі, V, 46).

ВТОМЛЕНИЙ (1). *Який утомився, відчуває втому.* „Я, царю любий, піст держу сьогодні”. „Га, добре діло! – мовив цар. – Та знай: Я цар, оба ми **втомлені**, голодні... Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю днину!” (Притчі, XI, 24).

ВТОПИТИСЬ див. **ВТОПИТИСЯ**.

ВТОПИТИСЯ (1), **ВТОПИТИСЬ** (1). *Загинути, занурившись у воду.* „Ох, мене скрута вчепилася: Деь моя жінка **втопилася**”. „Га що ж, Степане, Бог с тобою, Йійі шукаєш вверх рікою?” (Паренетікон, XIII, 4). „А як же, друже,

ти гадаєш? Мосі жінки ти не знаєш? Хоч і **втопилася** моя мила, То вниз водою не поплила” (Паренетікон, XIII, 9).

● **втопилася** Паренетікон, XIII, 4; **втопилася** Паренетікон, XIII, 9.

ВТРАТИТИ (1). *Згубити що-небудь.* Хто з всіми добрий хоче быть, Той швидко **втрапить** добрий путь (Паренетікон, XXV, Строфа 28–2).

ВУЛИЦЯ (2). *Обмежений двома рядами будинків простір для їзди та ходіння.* Мороз був лютий, сніг і завірюха, По **вулиці** голодний пес блукав: Обмерз, продрог, – здаєсь, лиш пушка духа, Надармо страви й захисту шукав (Притчі, VI, 2). Ой-ой! Метушня і тривога в селі, Із **вулиці** діти тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому драляють, немов на пожар! На лицях побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар! (По селах, VIII, 2).

● **Одн. Р. із вулиці** По селах, VIII, 2; **М. по вулиці** Притчі, VI, 2.

ВУС (2). *Волосся, яке росте над верхньою губою в чоловіків.* „Злодій від тебе сидить за три межі, Знаєш його по відмінній одежі. **Вус** має чорний і сірі очі, Підстерігав тебе три дні й три ночі” (По селах, VI, 5). „Чорний **вус**. – Рудий у кума. Гм! Не вір рудому! Сірі очі – дійсна правда! Коб швидше додому!” (По селах, VII, 13).

● **Одн. Н. вус** По селах, VII, 13; **З. вус** По селах, VI, 5.

ВУХО (3). *Орган слуху в людині* (1). Я не люблю безпредметно тужити, Ні шуму в власних слухати **вухах**; Поки живий, я хочу справді жити, А боротьби життя міні не страх (Поклони, VI, 10). * *Усполуч.*: а) **пускати мимо вуха** – не дуже

прислухатися до сказаного, не звертати увагу на що-небудь сказане (1). Та він байдуже, мов се й не про него, Всі насміхи пускає мимо **вуха**, Прихильності немов не додає (По селах, X, 58); б) **наострити вуха** – *насторожитися* (1). Дух захопило у всіх, Так що ніхто і слова не промовив. Ба, навіть коні наострили **вуха** І стали мовчки. Тільки Сень сидів Спокійний, шепчучи молитву (По селах, X, 318).

● **Одн. Р. мимо вуха усполуч.** а) По селах, X, 58; **Мн. З. вуха усполуч.** б) По селах, X, 318; **М. в вухах** Поклони, VI, 10.

ВХОПИТИ (1). * *Усполуч. смерть вхопить кого – той помре.* * *Образно.* Хто лиш квітки в житю збира, Чий дух до земного прилип, Того напавши **вхопить** смерть, Як повинь соннее село (Паренетікон, XXI, 3).

ВЧАСНО (1). *Саме тоді, коли треба.* Літня ніч коротка, То **вчасно** спати йдуть робучі люде, Щоб завтра, скоро світ, вже бути в полі (По селах, X, 6).

ВЧЕНИЙ (1). *Складний за змістом; який претендує на вченість.* Ти взяв один з мого життя момент І слово темне підшукав та **вчене** І Руси возвістив: „Ось декадент!” (Поклони, VI, 3).

ВЧЕПИТИСЬ див. **ВЧЕПИТИСЯ**.

ВЧЕПИТИСЯ (1), **ВЧЕПИТИСЬ** (1).

1. *Схотитися руками за щось, повисаючи на ньому* (1). А та берізка, за яку **вчепившись**, Міркуємо спастися від заглади, – Се людська пам’ять – щира, та коротка (Притчі, I, 97).

2. *Перен. З’явитися в кого-небудь* (1). „Ох, мене скрута **вчепилася**: Десь моя жінка втопилася”. „Та що ж, Степане,

Бог с тобою, Йійі шукаєш вверх рікою?” (Паренетікон, XIII, 3).

● **вчепилася 2.** Паренетікон, XIII, 3; **вчепившись 1.** Притчі, I, 97.

ВЧИНОК (1). *Те, що здійснене, учинене кимсь.* Не такого посту хоче Бог від нас, Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз. Бо який пожиток тілом голод знати, А без добрих **вчинків** духом умирати? (Паренетікон, III, 4).

ВЧИТЕЛЬ (1). *Людина, яка передає іншим свій досвід, знання.* Як у хвили сумніву і муки **Вчитель** мудрий не знайдеш тобі, То приймай потіху і науки з простих уст, загублених в юрбі (Паренетікон, IV, 2).

ВЧИТИ (2). *Давати поради, настанови, повчати.* Себе самого наперед Застав робить, що слідує, А лиш потому інших **вчи**, – Тоді з дороги не схибиш (Паренетікон, IX, 3). Ворог батько, ворог мати, Що не **вчили** сина! І піде він в світ блукати, Як та сиротина (Паренетікон, XIX, 2).

● **вчили** Паренетікон, XIX, 2; **вчи** Паренетікон, IX, 3.

ВЧОРА (4). *У день, який передує сьогоднішньому; напередодні.* „Ти, певно, ліпше знаєш се, мій царю! Я знаю тільки те, що **вчора** сночи Труба смертельна перед моім домом Заголосила. Я готов

на смерть” (Притчі, XII, 40). А **вчора** сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожній хвили може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 47). „Як на сповіди! Отче... Та взяв чи не взяв, А бігме, що нерушані **вчора** віддав. І присягну, най встиду між хлопством не маю” (По селах, IX, 20). – Мій господар, за грибами Ходивши **вчора**, каже: бачив вовка. То й остро наказав міні з лошат І ока не спускати. Та де вони? (По селах, X, 90).

● **вчора** Притчі, XII, 40; XII, 47; По селах, IX, 20; X, 90.

ВЧУТИ (1). *Спряйняти слухом; почути.* **Вчув** се Періс, цар суворий, І розлютивсь: „Що се знов!” І на голод спосіб скорий, Не міркуючи, найшов (Легенди, II, 5).

В'ЮН (2). *Надзвичайно рухлива риба з видовженим гнучким тілом.* * У порівн. (2). Скрутився кум, неначе **в'юн**, Горілку в жида і тютюн Наборг бере, на стіл кладе, Знов Пазюка просить іде (По селах, II, 41). Село шумить, село гуде, Пазюк з шинку додому йде, При ньому кум, мов **в'юн** той, в'єсь, А свідки йдуть то вскись, то вскесь. Боками йдуть, пісень ревуть (По селах, II, 87).

● **Одн. Н. в'юн** По селах, II, 41; II, 87.

ГА (2). *Виг. Уживається для вираження незадоволення.* „Я, царю любий, піст держу сьогодні”. „**Га**, добре діло! – мовив цар. – Та знай: Я цар, оба ми втомлені, голодні... Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю днину!” (Притчі, XI, 23). **Га**, що ж, коли так острый ферлядунок, Хай буде й так! Який нам тут ратунок? (До Бразилії, V, 97).

• **га** Притчі, XI, 23; До Бразилії, V, 97.

ГАВКАТИ (1). *Перен. Висловлювати певні думки, почуття.* * *Образно.* Ти, брате, любиш Русь, Як хліб і кусень сала, – Я ж **гавкаю** раз в раз, Щоби вона не спала (Поклони, IV, 7).

ГАДАТИ (10). **1.** *Думати, розмірковувати* (1). – То не сміх, я то віддавна **Гадаю** вже: чому беруть до війська Лиш парубків? Чи то дівок нема Таких здорових, рослих і відважних? Чи дівка не такий же чоловік, Як парубок? (По селах, X, 129).

2. *переважно із спол. що. Мати думку, міркування з приводу чогось; вважати* (7). „А як же, друже, ти **гадаєш**? Моєї жінки ти не знаєш? Хоч і втопилась моя мила, То вниз водою не поплила” (Паренетікон, XIII, 7). Вже третю ніч він [Пазюк] п’є ось так, Та не **гадай**, що він піяк. Він буде ще три ночі пить І ані centa не платить (По селах, II, 6). І не **гадай**, що за процент Він п’є й не заплатить і цент! (По селах, II, 13). Усі до неї, **Гадали**, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очі кров’ю Йій заплили, і руки все держить Над голо-

вою заklenуті, й стогне, Голосить, що аж серце розриваєсь (По селах, X, 144). – А я **гадаю**, Що то не те! Велика річ – Війна! Всіх не поріжуть. Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми. Небіжчик дід не раз про них бувало Розказують, не можуть нахвалитись (По селах, X, 181). – І я **гадаю**, братя, що москаль би Нам кривди не зробив (По селах, X, 187). **Гадаєте**, що Бог про теє дбає, Чи там сто люда заб’ють або двісті, Чи хлоп о три дни більш робити буде? (По селах, X, 253).

3. *з інфін. Мати намір що-небудь робити* (2). Глупий! Ти Бога здурити **гадаєш** сим дагком мізерним, – Кривда ж твоя наче грім супроти тебе гримить! (Паренетікон, V, 2–9). „Ти наша! Не **гадай** тікати! Даремно просьб і слів не трать! Ми сильні! З наших рук тебе вже Й сам Бог не зможе відібрать” (Легенди, I, 113).

• **гадаю 1.** По селах, X, 129; **2.** По селах, X, 181; X, 187; **гадаєш 2.** Паренетікон, XIII, 7; **3.** Паренетікон, V, 2–9; **гадаєте 2.** По селах, X, 253; **гадали 2.** По селах, X, 144; **гадай 2.** По селах, II, 6; II, 13; **3.** Легенди, I, 113.

ГАДЮКА (12). *Отруйна змія.* А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов **гадюк** тих звій; Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 21). Годуй **гадюку** молодком, У неї буде більша йїдь; Роби добро лихому – він Тебе вмотає гірше в сіть

(Паренетікон, XV, 1). **Гадюка** і злюка, Обое страшні, – Та що ж з них страшніше? Скажи-но міні (Паренетікон, XV, 5). Страшнійша **гадюки** Людина лиха! (Паренетікон, XV, 9). Від зіля, примови **Гадюка** втиха. Та злюка не втихне Ні вдень, ні вночі, Хоч кров йій із серця Свогого точи (Паренетікон, XV, 12). І глянув вниз у пропасть чоловік. І бачить, що на дні тієї балки Страшна **гадюка** в'ється і широко Пашеку рознімає, жде лише, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі, I, 43). Зирнув, аж пробі! се **Гадюка**, звита в клубок, що в щілині Дрімала (Притчі, I, 52). Наче труп холодний, Він висів, певний, що в найближшій хвилі Коріне миши підгризуть, **гадюка** У ногу вкусить, сил его не стане, І вниз він упаде, зми в пащеку (Притчі, I, 58). Солодощі меду Заставили його про все забути: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що его підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про **гадюку**, що у стіп сичала (Притчі, I, 76). А та **гадюка** під ногами, брата, – То наше власне тіло, непостійне, Слабе і хоре, що нам в кожній хвилі Назавсідги відмовить може служби (Притчі, I, 93). Що ж ще писать вам? Тут новин не гук. П'ять душ нам доси вмерло від **гадюк** (До Бразилії, V, 86). * У сполуч. **йїдж мене гадюка** – *уживається як запряганя у правдивості своїх слів, запевнення в чомусь*. „Тут мене **гадюка** йїдж, Як я з вами був сю ніч На гумні, в стодолі!” „Не бреши! – кричить Пазюк, – Гроші тут міні до рук, Бо діждеш недолі!” (По селах, III, 31).

● **Одн. Н. гадюка** Паренетікон, XV, 5; XV, 12; Притчі, I, 43; I, 52; I, 58; I, 93; у сполуч. По селах, III, 31; **Р. гадюки** Паренетікон, XV, 9; **3. гадюку** Паренетікон, XV, 1; **про гадюку**

Притчі, I, 76; **Мн. Р. гадюк** Поклони, VII, 21; **від гадюк** До Бразилії, V, 86.

ГАЗДА (1). *Господар*. Ліжка **газди** – п'ять дощок незбитих, Сніп соломи і верета зрібна; Тепла піч є для дітей невикритих, А для старших постіль непотрібна (По селах, I, 33).

ГАЗДИНЯ (1). *Господиня*. І про одіж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для **газдині** шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята шалінові, Капельюхи хлопцям повстянні, – То й весь празник є на довгі літа (По селах, I, 43).

ГАК (1). *Металевий стрижень, загнутий на одному кінці, а другим забитий у стелю чи стіну*. * У сполуч. **ніти хоч на гак** – *віддати своє життя за когось*. „Ні, татку, – мовив син, – з моїх друзяк Піде за мене кожний хоч на **гак!**” (Притчі, V, 24).

ГАЛАС (2). **1. Безладне звучання багатьох голосів; крик, гам** (1). Гамору! **Галаса!** Баб назбігалося Повний вигін. Ті Пазюка проклінають, Інші про кума вже знають: „Певно, се він!” (По селах, IV, 7). **2. Перен. Чутка, поговор.** * У сполуч. **підняти галас** – *поширити чутки, які знеславлюють кого-небудь* (1). І що тобі за кривда сталась? Що підняли на тебе **галас**: „Не любить Руси він ні раз!” (Поклони, II, 14).

● **Одн. Р. галаса 1.** По селах, IV, 7; **3. галас 2.** у сполуч. Поклони, II, 14.

ГАЛИЧИНА (1). *Історична частина південно-західної України*. „Я по **Галичині** вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-свому; Що я тут був, не говоріть нікому! Жандармам особливо і попам Не зраджуйтеся, бо буде лихо вам” (До Бразилії, I, 41).

ГАМБУРСЬКИЙ (1). *Який знаходиться у Гамбурзі. Доки гамбурські, важкі паровози – Де ви не лялися, руські сльози! (До Бразилії, IV, 27).*

ГАМІР (1). *Безладне звучання багатьох голосів. Гамору! Галаса! Баб назбігалося Повний вигін. Ті Пазюка проклинають, Інші про кума вже знають: „Певно, се він!” (По селах, IV, 7).*

ГАНЕБНИЙ (1). *Укритий ганьбою, осудом. У обох напухлі пики, А у серці гнів великий, В кума весь кровавий ніс. „Правте, отче, два молебни, Щоб злодюга той ганебний Без пощади нагло тріс!” (По селах, V, 11).*

ГАРАЗД (3). **1.** *Присл. Добре, як слід, належним чином* (2). *Арістотель дівчині гаразд придививсь, Як повз него ішла, низько їй поклонивсь І промовив [...]* (Притчі, IV, 13). *З рук насильних Вона [Астарте] до Бога утєкла. Сказала Богови всю правду. „Гаразд зробила, доню, ти! Іди ж тепер і до схід сонця На небі зіркою світи!”* (Легенди, I, 122). **2.** *Част. Уживається для вираження згоди; нехай буде так; добре* (1). *„Гаразд, – сказав він, – пташко! Не злі твої науки, Лети ж собі й стрільцеви Не попадайся в руки”* (Притчі, IX, 45).

● **гаразд 1.** Притчі, IV, 13; Легенди, I, 122; **2.** Притчі, IX, 45.

ГАРНИЙ (7). **1.** *Приємний зовнішнім виглядом; який відзначається гармонією барв* (4). *Як промінясто гарний цвіт, Барвистий, та без запаху, Так гарні та пусті слова Того, хто не сповняє їх* (Паренетікон, XVI, 1; 3). *Як промінясто гарний цвіт, Барвистий, любо запашний, Так гарні та плідні слова Того, хто чинить після них*

(Паренетікон, XVI, 5; 7). *То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій лежало стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс. А в смоляній лежали гарні перли, І пахощі, і дороге каміне Безмірної ціни* (Притчі, VIII, 24). *І, строго глянувши на них, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове! Назверх коштовна, гарна та блискуча, Внутрі ж у вас незгода, гніль і зрада”* (Притчі, VIII, 32). // *Який має привабливу зовнішність, привабливі риси обличчя* (1). *У садочку в холодочку Гарна мати молода Возить донечку в візочку, Возить звільна і гойда* (Поклони, VIII, 2).

2. *Який виражає позитивний зміст* (2). *Як промінясто гарний цвіт, Барвистий, та без запаху, Так гарні та пусті слова Того, хто не сповняє їх* (Паренетікон, XVI, 3). *Як промінясто гарний цвіт, Барвистий, любо запашний, Так гарні та плідні слова Того, хто чинить після них* (Паренетікон, XVI, 7).

● **Одн. Н. гарний 1.** Паренетікон, XVI, 1; XVI, 5; **гарна 1.** Притчі, VIII, 32; Поклони, VIII, 2; **Мн. Н. гарні 1.** Притчі, VIII, 24; **2.** Паренетікон, XVI, 3; XVI, 7.

ГАРНО (1). *Ошатно, святково на вигляд. * Образно. Ти, брате, любиш Русь, За те, що гарно вбрана, – Я ж не люблю, як раб Не любить свого пана* (Поклони, IV, 14).

ГАРЧАТЬ (1). *Видавати низькі погрозливі звуки (про тварин). Та пес, нагрівшись у теплій хаті, Спочивши і найівшись досить, Замість подяки став гарчать, брехати, Ще й кинувся хозіяна вкусить* (Притчі, VI, 11).

ГАТИТИ (1). * *У сполуч. хоч гать гати*

– дуже багато, велика кількість когонебудь. Свідків, хоч гать **гати**! Сей вже мав спать іти, Вийшов надвір, Чув, як Пазюк до стодоли С кумом чалапав поволи Попри шпіхлір (По селах, IV, 13).

ГАТЬ (1). * У сполуч. *хоч гать гати* – дуже багато, велика кількість когонебудь. Свідків, хоч **гать** гати! Сей вже мав спать іти, Вийшов надвір, Чув, як Пазюк до стодоли С кумом чалапав поволи Попри шпіхлір (По селах, IV, 13).

ГЕЙ (6). Виг. 1. *Уживається як оклик при звертанні* (3). Халіф Абдельмалік поблід, стрепенувся, А потім с тим словом до слуг обернувся: „**Гей**, хлопці, агов! Зруйнують сей замок до самих основ!” (Легенди, III, 39). **Гей**, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти? Не про те! Інший жар в єї серці горить! Інший бог там живе! Інший цар там царить (Легенди, VI, 6–1). „До хати спати я не йду. **Гей**, куме! куме! Де ти втік? Ти спать мене веди на тік!” (По селах, II, 95).

2. *Уживається як заклик, заохочення до дії* (1). То цар безбожний крикнув: „**Гей**! Беріть його, тримайте! Йому живіт живцем поріть, З його нутро мотайте!” (Легенди, V, 53).

3. *Уживається для передачі емоційного стану людини* (2). **Гей**, розіллялось ти, руськеє горе, Геть по Європі і геть поза море! (До Бразилії, IV, 1). **Гей**, розіллялось ти, руськеє горе, Геть по Європі і геть поза море! (До Бразилії, IV, 25).

• **гей** 1. Легенди, III, 39; VI, 6–1; По селах, II, 95; 2. Легенди, V, 53; 3. До Бразилії, IV, 1; IV, 25.

ГЕН (1). *Присл. Он там, далеко. Ген* за селом, під лісом на долині, З густої

мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь миготане кроваве: Се хлопці-коннохи огонь кладуть, Йіх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 8).

ГЕНЕРАЛ (4). *Особа у вищому військовому чині*. Та се не всмак було єго міністрам, Дорадникам, вельможам, **генералам** Сидіти поруч старців у лахмітю, І стали нарікати на царя (Притчі, VIII, 6). І дивувались Міністри, **генерали** та вельможі. А цар сказав до них: „Ну, що ж тепер? Чи справді скринька золота вартніша?” (Притчі, VIII, 27). Він мета єї мрій, осолода очей, Над усіх милий йій **генерал** Птолемей (Легенди, VI, 6–6). Спалахнув Олександр: „Нещасна, дрови! Від кого маєш плід сей? По правді скажи!” Та дівча не дровить, не спускає очей. „Міні дав його твій **генерал** Птолемей” (Легенди, VI, 7–16).

• *Одн. Н. генерал* Легенди, VI, 6–6; VI, 7–16; *Мн. Н. генерали* Притчі, VIII, 27; *Д. генералам* Притчі, VIII, 6.

ГЕНУЯ (1), **ГЕНОВА** (1). *Місто в Італії*. **Генуя** довго, мабуть, не забуде, Як то гостили в ній руськіі люде (До Бразилії, IV, 11). В **Генові** ми сім неділь шифу ждали, За містом в норах, як цигани, спали (До Бразилії, V, 39).

• *Одн. Н. Генуя* До Бразилії, IV, 11; *М. в Генові* До Бразилії, V, 39.

ГЕРОЙ (1). *Людина, що виявляє відвагу і хоробрість у бою. Ірон.* Ти сто людей побив у бою І тим пишаєшся, **герою**? Ось сей лиш власну пристрасть поборов, І над тобою він горою (Паренетікон, XXV, Строфа 38–2).

ГЕРОЙСЬКИЙ (1). *Багатий на вияви героїзму*. Не довелось **геройським** боєм биться, Ломаться звільна мусів, ржою вкриться – Cosa perduta! (Поклони, I, 13).

ГЕТЬ¹ (3). *Присл. Куди-небудь у невизначеному напрямку.* Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба Поваги й блиску від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі благаю з неба, Щоб з горя й голоду не бігли **геть** від тебе Твої найліпші сини (Поклони, III, 9). „Адже ж коли почнуть тебе шукать, То де ж підуть насамперед? Сюди! Бо знають, що я друг твій! **Геть** іди!” (Притчі, V, 44). Як согрішив Адам у раї, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, З твого шляху **геть** утік” (Легенди, I, 7).

● **геть**¹ Поклони, III, 9; Притчі, V, 44; Легенди, I, 7.

ГЕТЬ² (6). *Част., підсил. Уживається у знач. далеко.* В шинку шумить, в шинку гуде, Аж гомін **геть** селом іде. І не питаєте, що се є: Старий Пазюк горілку п'є (По селах, II, 2). Вже **геть** було за північ. Віз звернув Додолу дишльом, Косарі стояли Посеред неба (По селах, X, 392). Гей, розіллялось ти, руськеє горе, **Геть** по Європі і **геть** поза море! (До Бразилії, IV, 2). Гей, розіллялось ти, руськеє горе, **Геть** по Європі і **геть** поза море! (До Бразилії, IV, 26).

● **геть**² По селах, II, 2; X, 392; До Бразилії, IV, 2; IV, 2; IV, 26; IV, 26.

ГЕТЬМАННС (1). *Влада гетьманів на Русі.* Ти, брате, любиш Русь [...] Ти любиш в ній князів, **Гетьманне**, пануванне, – Мене ж болить єі Відвічнеє стражданне (Поклони, IV, 22).

ГИДКИЙ (2). *Такий, що викликає неприємне, гідливе почуття; бридкий* (1). То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій лежало стерво, **Гид-**

ке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс (Притчі, VIII, 22). // *Який справляє неприємне враження; огидний* (1). Хто був другий кинь? А, ба! Гордість, злобная обмова І **гидка** самохвальба (Притчі, VII, 12).

● **Одн. Н. гидка** Притчі, VII, 12; **гидке** Притчі, VIII, 22.

ГИЛЬКА (3). *Невеликий боковий відросток, пагін дерева.* А втім – о диво! На **гильках** берізки Побачив той нещасний чоловік Гніздо чмелів (Притчі, I, 61). І пурхнула пташина, На близькій **гильці** сіла І, до стрільця звернувшись, Таке йому повіла [...] (Притчі, IX, 50). І він [стрілець] підбіг під **гильку** І скочив, що є сил, Щоби спіймати пташку, – Та ба, не має крил! (Притчі, IX, 65).

● **Одн. З. під гильку** Притчі, IX, 65; **М. на гильці** Притчі, IX, 50; **Мн. М. на гильках** Притчі, I, 61.

ГИНУТИ (1). *Переставати жити; здихати (про тварин).* Як риба без води На суші швидко **гине**, Так пропада чернець, Що монастир покине (Паренетікон, XXIII, 2).

ГИРЛО (1). *Вихідний отвір у чому-небудь.* Не довго думаючи, він чепився За ту берізку; держачись руками За пень єі, повис над **гирлом** темним, Аж поки, бовтаючи там ногами, На щось твердо-го крихту не оперся (Притчі, I, 17).

ГИРКИЙ (3). **1.** *У знач. ім. Те, що має своєрідний їдкий, різкий смак; протилежне солодкий* (1). Хоч часто я **гірке** й квасне ковтаю, Нераз і прів, і мерз я, і охрип, Та ще ж оскомини хронічної не маю, Катар кишок до мене не прилип (Поклони, VI, 13).

2. *Перен. Усполуч. гірка година – важкі,*

скрутні обставини (1). Молодість у бідності – Без мами дитина, Старість у бездітності – То **гірка** година (Паренетікон, XXV, Строфа 37–4).

3. Перен. Викликаний горем, прикрістю (1). Коли почуєш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітхане і **гіркий** проклін, Тужливий спів, дівочії дисканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 5).

• **Одн. Н. гіркий 3.** До Бразилії, II, 5; **гірка 2.** у *сполуч.* Паренетікон, XXV, Строфа 37–4); **гірке 1.** у *знач. ім.* Поклони, VI, 13.

ГІРКІСТЬ (1). *Перен. Відчуття, викликане душевним стражданням.* А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і **гіркість** трачу І викидаю, мов гадюк тих звій; Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 20).

ГІРШЕ (1). *Уживається у знач. більше.* Годуй гадюку молоком, У неї буде більша йідь; Роби добро лихому – він Тебе вмотає **гірше** в сіть (Паренетікон, XV, 4).

ГІСТЬ (2). *Той, хто приходить, приїздить відвідати кого-небудь вдома* (1). **Гість**, дитя, і цар, і жінка Мають всі один звичай: Є що чи нема – байдуже, Йім усе лиш дай та дай (Паренетікон, XXV, Строфа 13–1).

* У *сполуч. завізвати в гості* – *запросити до себе кого-небудь як гостя* (1). Коли обід хтось славний зготував, Найідки найдобірні та напитки, Царя самого в **гості** завізвав, А соли не додав до страв, – Які ж із них пожитки? (Паренетікон, I, 3).

• **Одн. Н. гість** Паренетікон, XXV, Строфа 13–1; **Мн. 3. в гості** у *сполуч.* Паренетікон, I, 3.

ГЛАС (2). *Назва мотиву церковного співу.*

А як старий скінчив свій спів, То кум несміло річ повів: „Спасибі, кумцю, вам за **глас!** Та щиро я благаю вас, Вділіть ту позичку міні, – Я все віддам уосені” (По селах, II, 33). Пазюк о стіл б’є кулаком. „Чи дармо в тебе я дяком? Не штука то мій **глас** хвалить! Кажі горівки ще долить!” (По селах, II, 39).

• **Одн. 3. глас** По селах, II, 39; **за глас** По селах, II, 33.

ГЛИБОКИЙ див. **ГЛУБОКИЙ**.

ГЛИБОЧЕННИЙ (1). *Збільш. до глибокий.* Який має дуже велику глибину. Тікаючи, наскочив він нараз На **глибоченну** балку (Притчі, I, 8).

ГЛИНА (1). *Земля жовтого кольору, яку використовують у будівництві.* В хаті піч трохи не в пів кімнати З запічком і припічком із **глини**, Вічно тепла – то жолудок хати, Величезний, як живіт дитини (По селах, I, 26).

ГЛИПАТИ (1). *Дивитися, поглядати.* * *Образно.* З-поміж верб, та груш, та яворини Чорні стріхи **глипають**, нагнувшись, Мохом вкриті, корчами калини, Мов на вітер ті сичі надувшись (По селах, I, 10).

ГЛИПНУТИ (2). *Однокр. до глипати.* *Подивитися.* Ось панок побачив матір, Жаль обняв його великий. **Глипнула** й вона на него І здрігнула, мов від кулі, Над візком, схилившись, шепче: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 21). Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий **глипнув** по порядку (До Бразилії, III, 4).

• **глипнув** До Бразилії, III, 4; **глипнула** Поклони, VIII, 21.

ГЛИТАЙ (1). *Багатий селянин, який визискує батраків і бідняків. Правило віри, скромности взірець, Жила собі Доместика святая, Своє сховавши світло під корець, Служила у безбожного глитая* (Легенди, IV, 4).

ГЛУБИНА (1). *Простір, що знаходиться на великій відстані від поверхні до низу. * У порівн. Книги – морська глибина: Хто в них пірне аж до дна, Той, хоч і труду мав досить, Дивнії перли виносить* (Паренетікон, XXV, Строфа 19–1).

ГЛУБОКИЙ (3), **ГЛИБОКИЙ** (2). 1. *Який має велику глибину* (1). Край Вавилона рів **глибокий**. Арот з Маротом доси там На ланцюсі за ноги висять На пам'ять праведним суддям (Легенди, I, 137). // *Який не має видимих меж* (1). Спокійно скрізь. **Глибоке**, темне небо Горить над ними тисячами зв'язд. Дрімає ліс в тумані (По селах, X, 397).

2. *Який відзначається високим ступенем вияву* (3). „А ся засмолена [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, і пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом **глибоким** Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 39). Важке зітхане – се була Єго мольба **глибока**; Весь вік прожив зітхаючи, Не зажмуривши ока (Легенди, V, 34). Лиш Сень не ляг. При вигаслім огнищі Сидить він, скулившись від холоду, Недвижний, у якійсь **глибокій** думі (По селах, X, 408).

• **Одн. Н. глибокий 1.** Легенди, I, 137; **глибока 2.** Легенди, V, 34; **глибоке 1.** По селах, X, 397; **О. глибоким 2.** Притчі, VIII, 39; **М. (у) глибокій 2.** По селах, X, 408.

ГЛУБОКО (1). *На велику глибину. Холодно. Огонь Погас. Зітхаючи глибоко, мовчки Ще раз обходять коней конюхи* (По селах, X, 395).

ГЛУМ (2). * *У сполуч.: а) брати на глум – глузувати з когось* (1). Щоб сіячів твоїх йїх власне поколіне На глум не брало і на сміх (Поклони, III, 12); б) *на глум – як для насміху* (1). Хто був злодій? Відки знать? Сам Пазюк не зна сказати, Хоч щось твердо дума. Далі скрикнув: „От на глум! Вів мене в стодолу кум! Се ніхто, крім кума!” (По селах, III, 16).

• **Одн. 3. на глум у сполуч. а)** Поклони, III, 12; б) По селах, III, 16.

ГЛУПИЙ (2). *Нерозсудливий, нерозумний. Глупий! Ти Бога здурити гадаєш сим датком мізерним, – Кривда ж твоя наче грім супроти тебе гримить!* (Паренетікон, V, 2–9). Та й **глупі** ж ті богатирі, Що люблять спать на подушках! Я спав лиш на однім пері, І твердо так було, що страх! (Паренетікон, XXV, Строфа 15–1).

• **Одн. Н. глупий** (Паренетікон, V, 2–9); **Мн. Н. глупі** (Паренетікон, XXV, Строфа 15–1).

ГЛУПО (1). *У знач. присудк. сл. Нерозумно. Ну, в мене слугам плати скупю, А нарікають на мене **глупо**... Просила я тебе, чи ні?* (Поклони, II, 11).

ГЛУПОТА (1). *Відсутність розуму, розсудливості, поміркованості; дурість. Немає друга понад мудрість, Ні ворога над **глупоту**, Так, як нема любови в світі Над матірню любов святю* (Паренетікон, VIII, 2).

ГЛУХИЙ (3). 1. *У знач. ім. Той, що нічого не чує* (2). – Не впевняйся дуже! –

Сказав поважно, строго якось Сень. – Глухий не чує навіть, як гримить! (По селах, X, 337). – О Господи! – зітхне часом. – Не дай Сліпому і глухому в світі жити, Щоб не заскочив неготових нас Великий день, страшний день суду Твого! (По селах, X, 410).

2. *Який нечітко чується; приглушений (про звуки)* (1). Слова ті Сень сказав **глухим**, таємним Полушептом, аж другі мимоволі Склонили голови (По селах, X, 302).

• **Одн. Н. глухий 1.** у знач. ім. По селах, X, 337; **Д. глухому 1.** у знач. ім. По селах, X, 410; **О. глухим 2.** По селах, X, 302.

ГЛУХО (1). *Приглушено (про звук)*. Вранці-рано по селі То не пчоли, не чмелі **Глухо** зажурчали, Не шумів розбитий спуст, А йшло слово з уст до уст: „Вкрали! Вкрали! Вкрали!” (По селах, III, 3).

ГЛЯДІТИ (5). **1. Дивитися** (4). У садочку в холодочку Сів на лавочці панок, Здалека **глядить** на матір Кризь гушавини вінок (Поклони, VIII, 27). Що за притичина? **Глядять**: дві миши, Одна білява, друга чорна, пильно, Запопадно, і ненастанно, й прудко Гризуть коріне того деревця, Лапками землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 27). Не міг [Лев] його [чоловіка] дістати, але люто **Глядів** згори, скакав і землю гриз, Ждучи, аж він угору знов підлізе (Притчі, I, 39). А обік него кум сидить І Пазюку в лице **глядить**, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II, 26).

2. *У формі наказ. сп. Виражає застереження* (1). „Добре, сину! Присягу тобі проведу. Та **гляди**, щоб не впав ти в

велику біду! Бо присяга страшна!” (По селах, IX, 15).

• **глядить 1.** Поклони, VIII, 27; Притчі, I, 27; По селах, II, 26; **глядів 1.** Притчі, I, 39; **гляди 2.** По селах, IX, 15.

ГЛЯНУТИ (6). *Спрямувати погляд, прагнути побачити кого-, що-небудь.*

Глянь, ось убогий до церкви прийшов, що його ти покривдив – Сплакав і важко зітхнув – свічка погасла твоя! (Паренетікон, V, 1–5). **Глянь**, онде слуги твої, твоїх волів пасучи, Потратували всю ниву убогого твого сусіда, Що через кривди твої мусить по жebraх іти! (Паренетікон, V, 2–3). І **глянув** вниз у пропасть чоловік. І бачить, що на дні тієї балки Страшна гадюка в’ється і широко Пащеку рознімає, жеде лише, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі, I, 41). То цар велів скриньки повідчиняти. І **глянь**: у золотій лежало стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс (Притчі, VIII, 21). І, строго **глянувши** на них, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове! Назверх коштовна, гарна та блискуча, Внутрі ж у вас незгода, гниль і зрада” (Притчі, VIII, 30). Ось **глянь** у коршму. За столом Сидить Пазюк, співа псалом, Бо він письменний – знай і се! І Бога в серці має все (По селах, II, 15).

• **глянув** Притчі, I, 41; **глянь** Паренетікон, V, 1–5; V, 2–3; Притчі, VIII, 21; По селах, II, 15; **глянувши** Притчі, VIII, 30.

ГМ (1). *Виг. Виражає сумнів, роздумування.* „Чорний вус. – Рудий у кума. **Гм!** Не вір рудому! Сірі очі – дійсна правда! Коб швидше додому!” (По селах, VII, 14).

ГНАТИ (4), **ГНАТЬ** (1). **1. Змушувати рухатися в певному напрямку** (2). Тут вороги обпудали Його кругом силь-

цями І до царя взялися **гнать** Страшними палицями (Легенди, V, 51). Аж із Кормон, мов живого до гробу, **Гнали** жандарми наш люд, як худобу (До Бразилії, IV, 8).

2. Перех. *Примушувати швидко бігти, йти* (1). Явився друг. „Се що тебе **жене?**” „Я чоловіка вбив! Сховай мене!” (Притчі, V, 37).

3. Неперех. *Швидко бігти; мчатися* (1). „Ратуйте, дядьку! Я людину вбив, Та вже й у місті шуму наробив! Ось труп! Там десь погоня вже **жене!** Ой пробі, скрийте трупа і мене!” (Притчі, V, 55).

4. Проганяти, виганяти. * *Образно* (1). Мов звіря дикого з оселі, Так кривду з-між людей **женуть**, Розсуджують царів і бідних І з шляху правди не схибнуть (Легенди, I, 26).

● **гнать** **1.** Легенди, V, 51; **жене** **2.** Притчі, V, 37; **3.** Притчі, V, 55; **женуть** **4.** *образно* Легенди, I, 26; **гнали** **1.** До Бразилії, IV, 8.

ГНАТИСЯ (1). *Прагнути чого-небудь.* „Спродував дома поля, господарство, Вірячи байці про Рудольфа царство. Дома покинувши землю родинну, **Гнався**, щоб мрію ловити дитинну” (До Бразилії, IV, 20).

ГНИЛЬ (1). *Перен. Що-небудь розтлінне, порочне, аморальне.* І, строго глянувши на них, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове! Назверх коштовна, гарна та блискуча, Внутрі ж у вас незгода, **гниль** і зрада” (Притчі, VIII, 33).

ГНІВ (6). *Почуття сильного обурення; стан нервового збудження, роздратування.* **Гнів** – се огонь. Чим більше дров кладеш, Тим ярче полум'я лютує ясне; А перестань докидувати дров, Як стій загасне (Паренетікон, VII, 1). Як моряки

в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А **гнів** мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 11). Хоч би й мертвого міг гнівливий воскресить, То Бог його за **гнів** его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–2). „Отець любив мене й жалів – За се братів на мене **гнів**, За се в рові я смерти ждав, За се невольником я став” (Притчі, III, 10). „А ся засмолена [*скринька*] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з душі своєї **гнів**, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 37). У обох напухлі пики, А у серці **гнів** великий, В кума весь кровавий ніс. „Правте, отче, два молебни, Щоб злodyга той ганебний Без пощади нагло тріс!” (По селах, V, 8).

● *Одн.* **Гнів** Паренетікон, VII, 1; VII, 11; Притчі, III, 10; По селах, V, 8; **3. гнів** Притчі, VIII, 37; **за гнів** Паренетікон, XXV, Строфа 32–2.

ГНІВИТЬ (1). *Викликати гнів, сердити.* „Не хочу іншого засуду. Пощо міні богів **гнівить?**” (Легенди, I, 94).

ГНІВЛИВИЙ (2). *Схильний до гніву* (1). В **гнівливе** серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–3). // *У знач. ім.* (1). Хоч би й мертвого міг **гнівливий** воскресить, То Бог його за гнів его відкине (Паренетікон, XXV, Строфа 32–1).

● **Одн. Н. гнівливий** у знач. ім. Паренетікон, XXV, Строфа 32–1; 3. (в) **гнівливе** Паренетікон, XXV, Строфа 32–3.

ГНІВНИЙ (2). *Який перебуває в стані нервового збудження, гніву. // У знач. ім.* (1). Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так і **гнівний** у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 9). * *Образно* (1). Обрубане дерево знов зеленіє, І місяць із серпа знов повний стає; Се бачучи, чесні не тратьте надії, Хоч доля **гнівная** вас гонить і б'є (Паренетікон, XXV, Строфа 3–4).

● **Одн. Н. гнівний** // у знач. ім. Паренетікон, VII, 9; **гнівная** образно Паренетікон, XXV, Строфа 3–4.

ГНІЗДО (1). *Місце, пристосоване комахами для виведення потомства. А втім – о диво! На гильках берізки Побачив той нещасний чоловік Гніздо чмелів* (Притчі, I, 62).

ГНУТИ (1). *Перен. Тамувати щось.* * *Образно.* І поскладав, поцілував І в черес всі сотки сховав. А кум стоїть, **гне** в собі злість, Очима тії гроші йість (По селах, II, 75).

ГНУТИСЯ (1), **ГНУТЬСЯ** (1). *Перен. Підкорятися кому-небудь, чийсь волі.* „Як рік мине, тоді підйму бучу, Всій кривді і неправді шию скрочу. Потішу всіх, хто **гнувся** і терпів, А особливо вірних русинів” (До Бразилії, I, 17). „Смілий у мріях, у вірі беззглядний, В дійсности, наче дитина, безрадний. Ані порадитись, ні побалакати, – Знав він

лиш **гнується**, та жебрати, та плакати” (До Бразилії, IV, 24).

● **гнується** До Бразилії, IV, 24; **гнувся** До Бразилії, I, 17.

ГОВОРИТИ (12). 1. *Мати здатність висловлювати думки, почуття* (1). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить, не **говорить**, Не йість, не п'є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 151).

2. *Усно висловлювати думки, погляди; розповідати про що-небудь* (9). Серцем молився Мойсей і скорботою духа цілого; І **говорив** йому Бог: „Що так до мене кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що й слова вони не **говорять**, Але я чую аж тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 3, 6). Добру науку приймай, Хоч йійі і від простого чуєш; Злої ж на ум не бери, Хоч би й святий **говорив** (Паренетікон, XXV, Строфа 5–4). Ось Пазюк молодий у попа, неборак, Кладе п'ятку на стіл і **говорить** ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде все село. – Бідний кум через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах, IX, 4). „То вже у них так в роді, – **говорили** В селі. – Отець его мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, Лише по відпустах, святих місцях, Мов старець, волочився” (По селах, X, 42). Господар мій – На що розумний чоловік, а часто **Говорить**: „Господи! коли б вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 190). Чи чули ви, пани ото заводять Якісь там шарварки нові. То ніби **Говорять** хлопам: „Штири дни до

року Повинен кождий нумер відробити Коло гостинця” (По селах, X, 199). – Ну, що се ти говориш, бійся Бога, Під ніч таке страхіте? Суд страшний! (По селах, X, 329). „Я по Галичині вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-свому; Що я тут був, не **говоріть** нікому! Жандармам особливо і попам Не зраджуйтесь, бо буде лихо вам” (До Бразилії, I, 44). // 3 ос. мн. *Ходять чутки, поголоски; розповідають* (2). – Ну, що ж, то ти йди спати! Годі ж всім Поснути. Знаєте, пора непевна. **Говорять**, що з Сідого приятелі Волочаться по толоках. То треба Вважати! (По селах, X, 86). І від того дня По селах ходить. Вже ййї в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах видали, Була аж в Страшевичах і на Сприні. Розхристана, – **говорять**, – чорна-чорна, Лиш очи світяться (По селах, X, 165).

● **говориш 2.** По селах, X, 329; **говорить 1.** По селах, X, 151; **2.** По селах, IX, 4; X, 190; **говорять 2.** Паренетікон, VI, 6; По селах, X, 199; // По селах, X, 86; X, 165; **говорив 2.** Паренетікон, VI, 3; XXV, Строфа 5–4; **говорили 2.** По селах, X, 42; **говоріть 2.** До Бразилії, I, 44.

ГО-ГО (2). *Виг. Уживається як емоційне виявлення характеристики особи.* Аж ось Пазюк промовив: „Тут! На розі хрест, с тернами тин... Тут в хаті мій драбуга син. **Го-го**, то злодій, зна біду!” (По селах, II, 93). – Ха, ха! То, може, й нашу Феську Візьмуть? – **Го-го**, тога на гранатира Придасться (По селах, X, 126). ● **го-го** По селах, II, 93; X, 126.

ГОГОТАТИ (1). *Видавати сильні глухі переривчасті звуки (про огонь).* Щасливий той богач подвійно: Піч повна дров, огонь горить, **гогоче**; А в мене

лиш одно поліно, Та й те горить не хоче (Паренетікон, XXV, Строфа 16–2).

ГОДИНА (4). **1.** *Відрізок часу, що дорівнює 60 хвилинам* (2). „Я твоя. Що захочеш, зо мною чини, Лиш одну мою просьбу в тій хвилі сповни. По саду тім, де в’ються доріжки круті, Пів **години** мене провози на хребті” (Притчі, IV, 26). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змия? Чом міняється так, кілько є в дні **годин**? І чи в серці є я паную один?” (Легенди, VI, 4–5).

2. *У сполуч. зі словами гірка, чорна – важкі, скрутні обставини* (2). Бережи маєток про чорну **годину**, Та віддай маєток за вірну дружину; А себе найбільше бережи без впину; та віддай майно і жінку й себе за Україну (Паренетікон, XXV, Строфа 12–1). Молодість у бідности – Без мами дитина, Старість у бездітности – То гірка **година** (Паренетікон, XXV, Строфа 37–4).

● **Одн. Н. година 2.** Паренетікон, XXV, Строфа 37–4; **Р. години 1.** Притчі, IV, 26; **3. про годину 2.** Паренетікон, XXV, Строфа 12–1; **Мн. Р. годин 1.** (Легенди, VI, 4–5).

ГОДІ (3). *У сполуч. з інфін. Не можна.* Усміхнувся мудрець. Дивні примхи в дівчат! Та дарма! Обіцявсь, то вже **годі** бурчать (Притчі, IV, 28). – Ну, що ж, то ти йди спати! **Годі** ж всім Поснути. Знаєте, пора непевна. Говорять, що з Сідого приятелі Волочаться по толоках. То треба Вважати! (По селах, X, 84). Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала з хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали

різати вола, Його в хребет укусить і в тім місці Маленьку дірочку проколе в шкурі, Таку, що оком і доглянуть **годі** (По селах, X, 384).

• **годі** Притчі, IV, 28; По селах, X, 84; X, 384.

ГОДОВАНИЙ (1). *Якого чимось годували.* * *Образно.* Як метіль прошумить, Так загине за мить Злий, слезами людськими **годований**, Щезне й слід весь по нім... Але добрий – се дім, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–3).

ГОДУВАТИ (2). *Давати дитині груди* (1). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходах дітей Зацитькують, **годують** і колишуть, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 22). // *Давати корм тварині* (1). **Годуй** гадюку молоком, У неї буде більша йідь; Роби добро лихому – він Тебе вмотає гірше в сіль (Паренетікон, XV, 1).

• **годують** До Бразилії, II, 22; **годууй** Паренетікон, XV, 1.

ГОЖЕ (2). *Присл. Добре* (1). І мовить птах: „Не жалуй За тим, чи зле, чи **гоже**, Що сталось раз і більше Відстатися не може” (Притчі, IX, 22). // *У знач. присудк. сл. Слід, годиться* (1). Стрілець подумав: „Правда! За тим жаліть не **гоже**, Що сталось раз і більше Відстатися не може” (Притчі, IX, 26).

• **гоже** Притчі, IX, 22; IX, 26.

ГОЙДАТИ (1). *Рухати чимось для уси- пляння когось; заколисувати.* У садочку в холодочку Гарна мати молода Возить

донечку в візочку, Возить звільна і **гой- да** (Поклони, VIII, 4).

ГОЛИЙ (2). *Перен. Який не має засо- бів для існування; бідний.* * *Образно* (1). Сам знав, що **гола** я і вбога, І до могого ти порога Прийшов, захтів служити міні (Поклони, II, 7). // *У знач. ім. Бідна або погано одягнена людина* (1). І який пожиток, щоб лица не мити, А в холодну пору **голого** не вкрити? (Паренетікон, III, 8).

• **Одн. Н. гола** образно Поклони, II, 7; **3.** // *у знач. ім. голого* Паренетікон, III, 8.

ГОЛОВА (18). **1.** *Частина тіла люди- ни, в якій міститься мозок* (13). Як між павами ворона Поваги не має, Так невчений в товаристві **Голову** схиляє (Паренетікон, XIX, 8). Хто духом низь- кий, не мішайся там, Де є високих трони; Таж чобота на **голову** ніхто Не надіва замість корони (Паренетікон, XXV, Строфа 14–3). Клониться дерево, плодом обтяжене; Чесний, розумний, і ти так клонись! Висохле древо, безміз- кії **голови** Зломляться, та не похиляться вниз (Паренетікон, XXV, Строфа 21–3). Солодощі меду Заставили його про все забути: Про льва, що вив йому над **голо- вою**, Про миши, що его підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 73). Вмираючи, покликав батько сина, Що був его єдина дитина, І мовив, звів- ши **голову** стару: „Мій синку, швидко я, мабуть, умру [...]” (Притчі, V, 3). Халіф Абдельмалік святкує побіду У куфському замку. К кінцеви обіду Від війська посла Кровавую **голову** в місі внесли (Легенди, III, 4). „О царю, – ска- зали, – твій ворог неситий, Давнійший халіф наш Масаб, уже вбитий. Горда та

буйна Єго **голова** – в сьому місі вона” (Легенди, III, 8). „Літ тому пів сотні у стіп Обейдалли Так само Гусейнову **голову** клали Від війська послы, Що тут з боевища йійі принесли” (Легенди, III, 22). „Літ десять минуло, халіфа Мохтара Така ж з рук Масаба наскочила кара: Ось тутка послы Мохтарову **голову** в місі внесли” (Легенди, III, 32). „І мовив Масаб: „Отсе місце блаженне Мармуром блискучим хай буде вмощене!” І ось, мов жива, на сьому мармурі його **голова**” (Легенди, III, 36). Слухає народ, Об поли б’єсь руками. Аж нараз Одна вдова як не заломить руки Над **головою**, як не заголосить: „Я-яй! Я-яй!” Так протяжно, так страшно, Мов за покійником (По селах, X, 141). Усі до неі, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очы кров’ю Йійі заплили, і руки все держить Над **головою** закленуті, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 147). Слова ті Сень сказав глухим, таємним Полушептом, аж другі мимоволі Склонили **голови** (По селах, X, 304). // *Уживається як одиниця ліку* (1). Сусід мене с слізми благає На млин пустити воду знов, Бо се ж увесь єго прожиток, Єго й дітей, п’ятьох **голов** (Легенди, I, 48). * *У сполуч.:* а) **голову приткнути де** – мати пристановище (1). А прийшла Недуга, старість, далі сліпота, То не було де **голови** приткнути, – Взяв ліру та й пішов просити хліба. І сина на таке саме навчав (По селах, X, 48); б) **хитати головами** – рухом **голови** виражати певне ставлення до кого-небудь (1). Занедужав король, важко стогне, кричить, А Роксана при нім не ридас, мовчить. **Головами** хитають старі лікарі, І тривога, як ніч, залягла у дворі (Легенди, VI, 7–3).

2. *Ця ж частина тіла людини як орган мислення; мозок* (1). А то все брехня. Йім не гостинець в **голові**. Плювати Йім на гостинець! (По селах, X, 202). * *У сполуч. померкло в голові* – хтось утратив ясність, гостроту мислення (1). Померкло в **голові** у чоловіка, За серце стисло, і холодним потом Все тіло облилось (По селах, X, 202).

• *Одн. Н. голова 1.* Легенди, III, 8; *Р. голови 1.* у сполуч. а) По селах, X, 48; *3. голову 1.* Паренетікон, XIX, 8; Притчі, V, 3; Легенди, III, 4; III, 22; III, 32; III, 36; *на голову 1.* Паренетікон, XXV, Строфа 14–3; *О. над головою 1.* Притчі, I, 73; По селах, X, 141; X, 147; *М. в голові 2.* По селах, X, 202; у сполуч. По селах, X, 202; *Мн. Н. голови 1.* Паренетікон, XXV, Строфа 21–3; *Р. голов 1.* // Легенди, I, 48; *3. голови 1.* По селах, X, 304; *О. головами 1.* у сполуч. б) Легенди, VI, 7–3.

ГОЛОВАТИЙ (1). *Який формою нагадує голову, подібний до голови (про рослину).* Понад річку верби **головаті** Довгі віти в воду похиляють; Журавель поскрипує при хаті, Босі діти по двору гуляють (По селах, I, 5).

ГОЛОВКА (1). *Змени. до голова. Частина тіла птаха.* Стрілець сильце заставив, Спіймалась пташка вмить; Він взяв йійі, щоб зараз **Головку** йійі скрутить (Притчі, IX, 4).

ГОЛОД (10). **1.** *Тривале недоїдання через відсутність їжі* (4). Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба Поваги й блиску від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі благаю з неба, Щоб з горя й **голоду** не бігли геть від тебе Твої найліпшіі сини (Поклони, III, 9). Не такого посту хоче Бог від нас, Щоб сушив ти тіло

й дух приспав ураз. Бо який пожиток тілом **голод** знати, А без добрих вчинків духом умирати? (Паренетікон, III, 3). Чи то дуже чесно всю ніч в темній хаті Горячо молитися, к Богу припадати, Поки там під тином з **голоду** та стужі Умирають бідні, зойкають недужі? (Паренетікон, III, 13). Поганий край! Докучив **голод** нам, І горячок понабирались там. Сім штук дітей, Онищиха, й Чаплиха, І Хрущ старий там вмерли. Збулись лиха (До Бразилії, V, 41).

2. Відсутність або гостра нестача хліба та інших продуктів харчування в населеному пункті, країні (6). Указ проти **голоду** (Легенди, II, загол.). **Голод** вибух в перськiм краю: В найбогатших городах Бідні з **голоду** вмирають По бульварах і садах (Легенди, II, 1, 3). Вчув се Періс, цар суворий, І розлютивсь: „Що се знов!” І на **голод** спосіб скорий, Не міркуючи, найшов (Легенди, II, 7). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З **голоду** віднині вмере, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи верть, **Голодом** в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 16, 19).

• **Одн. Н. голод 1.** До Бразилії, V, 41; **2.** Легенди, II, 1; II, 16; **Р. з голоду 1.** Поклони, III, 9; Паренетікон, III, 13; **2.** Легенди, II, 3; **проти голоду 2.** Легенди, II, загол.; **3. голод 1.** Легенди, II, 16; **на голод 2.** Легенди, II, 7; **О. голодом 2.** Легенди, II, 19.

ГОЛОДНИЙ (8). *Який відчуває голод* (6). Було се в Індії. Степом безлюдним Йшов чоловік. І враз напав на него **Голодний** лев (Притчі, I, 4). **Голодний** лев над нами – то є смерть (Притчі, I, 88). Мороз був лютий, сніг і завірюха, По вулиці **голодний** пес блукав: Обмерз, продрог, – зда-

єсь, лиш пушка духа, Надармо страви й захисту шукав (Притчі, VI, 2). „Я, царю любий, піст держу сьогодні”. „Га, добре діло! – мовив цар. – Та знай: Я цар, оба ми втомлені, **голодні**... Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю днину!” (Притчі, XI, 24). І сталось так. І відтоді Всі русини **голодні** Селедія святого чтять. Дивні діла Господні! (Легенди, V, 94). – Се правда! Як вовки **голодні** в лісі, Так мир хрещений сам с собою йїється. Одні хапають з-перед других, рвуть, І друкть, і кривдять (По селах, X, 277). * **Образно** (1). І ждуть [буддисти] собі безсмертя, І мруть один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнуцим і **голодним** І ждуть того листочка – Ніяк не відірветься! І ждуть, і мруть в тій вірі, Що хтось його дождеться (Притчі, II, 24). // *У знач. ім. голодний – той, хто постійно голодує* (1). І яка заслуга, що в нас тіло сохне, А у нас **голодний** під порогом дохне? (Паренетікон, III, 10).

• **Одн. Н. голодний** Притчі, I, 4; I, 88; VI, 2; // *у знач. ім.* Паренетікон, III, 10; **О.** (с) **голодним образно** Притчі, II, 24; **Мн. Н. голодні** Притчі, XI, 24; Легенди, V, 94; По селах, X, 277.

ГОЛОС (5). *Звуки, які видає людина або тварина за допомогою голосового апарата.* І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть злі змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стіп твоїх весь свій тягар скидає, І **голос** твій весь плач єї втиша (Поклони, VII, 18). Рад був скрикнути чоловік, Та **голос** в горлі задушив переляк. Рад був молитися, та тривога вбила Побожну думку (Притчі, I, 54). І привели святую, що в ту мить, Піднявши **голос**, заспівала дзвінко. Та кат єї почав ножа острить І крикнув: „Пар-но там

окропи, жінко!” (Легенди,IV,34). Він [Пазюк] бороду на руку спер і сиві очі в двері впер, Волосе сиве і густе Лице вкрива его товсте, А **голос** дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах,II,23). Тут Сень вмiшався В розмову. Доси він сидів понурий і звільна пакав люльку, похилившись, Мов слухав **голосів** якихсь далеких (По селах,X,224).

● **Одн. Н. голос** Поклони, VII,18; По селах,II,23; **3. голос** Притчі, I,54; Легенди,IV,34; **Мн. 3. голосів** По селах,X,224.

ГОЛОСИТИ¹ (4). **1. Голосно плакати** (3). Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очі кров'ю Йій заплили, і руки все держить Над головою закленуті, й стогне, **Голосить**, що аж серце розриваєсь (По селах,X,148). І день, і ніч Блукає по полю, до хат не йде, І все кричить, **голосить**, плаче й стогне (По селах,X,168). – Мудрий ти на бештефранти! А чому ж ота Уріжська ходить та **голосить**? Чень же Се не добро віщує? (По селах,X,245).

2. Голосно причитати (при виконанні похоронного обряду) (1). Тут на мари мертвого кладуть і **голосять**, Там до сльобу рушають і дари виносять (Притчі,X,5).

● **голосить 1.** По селах,X,148; X,168; X,245; **голосять 2.** Притчі,X,5.

ГОЛОСИТИ² (1). *Повiдомляти щось, поширювати якусь новину.* Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди **голосити**, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом [...] (По селах,X,116).

ГОЛОСІНЄ (1). *Звуки, утворювані голо- сним плачем.* – От покаяніє! Най Бог боронить! – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єі **голосіне** почув (По селах,X,171).

ГОЛОСНИЦЯ (1). *Гортань.* Дурний, хто, помилок лякаючись, Не сміє братися до діла, – Так, як би я не йів, лякаючись, Щоб кришка в **голосницю** не влетіла (Паренетікон,XXV,Строфа8–4).

ГОЛЯК (1). *Злидар.* Розгнівався на се Пазюк і повну чарку кинув з рук. „От ще **голяк**! От ще жебрак! До мене промовляє так! Сто срібла – се великий гріш! Узять візьмеш, віддять – хоч ріж!” (По селах,II,51).

ГОМІН (1). *Безладний шум; гамір.* В шинку шумить, в шинку гуде, Аж **гомін** геть селом іде. І не питайте, що се є: Старий Пазюк горілку п'є (По селах,II,2).

ГОНИТИ (1). *Проганяти, виганяти.*
* *Образно.* Обрубане дерево знов зеленіє, І місяць із серпа знов повний стає; Се бачучи, чесні не тратьте надії, Хоч доля гнівная вас **гонить** і б'є (Паренетікон,XXV,Строфа3–4).

ГОРА (12). *Значне підвищення рельєфу над навколишньою місцевістю* (11). І нині, хоч нас ділять доли й **гори**, Коли на душу ляжуть зліі змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стіп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач єі втиша (Поклони, VII,13). Раз цар один на ловах заблудився Посеред **гір** і не було нікого При нім, щоб з ним хоч словом обмінився. І зголоднів (Притчі, XI,2). „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П'ять **гір** трави вже віл великий спас. Як шесту

буде допасати – ждіть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів **гори** дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах, X, 346, 349). – Дух божий з нами! – скрикнули в трівозі Всі конюхи. – П’ять **гір** вже, кажеш, спас. Що ж се за **гори**, що за віл такий? (По селах, X, 352, 353). Далеко десь, на самім краю світа, Є віл такий: родився він в той день, Коли Христа розп’ято. Має він Сім **гір** (По селах, X, 358). От він на хитрощі візьмесь: Пошле своїх вояків і шандарів На край землі, на тих сім **гір**, і скаже Вола отого взяти, і зарізаць, І з него шкуру зняти (По селах, X, 372). „Плідних земель безмірні там простори, Буйні пасовиска, лісисті **гори**. У **горах** повно звірів, диких кіз; Один там буйвол тягне з сіном віз” (До Бразилії, I, 28, 29). Не розлучали нас і на п’ять хвиль... До міста маємо п’ятнацять миль. В лісах, під **горами**... Та ми не ропчем, Доріг нема, стежки, дасть Біг, протопчем (До Бразилії, V, 15). * *Усполуч. (бути) горою (над кимось) – мати перевагу перед кимось* (1). Ти сто людей побив у бою І тим пишаєшся, герою? Ось сей лиш власну пристрасть поборов, І над тобою він **горою** (Паренетікон, XXV, Строфа 38–3).

• *Одн. Р. гори* По селах, X, 349; *О. горою у сполуч.* Паренетікон, XXV, Строфа 38–3; *Мн. Н. гори* Поклони, VII, 13; По селах, X, 352, X, 353; До Бразилії, I, 28; *Р. гір* Притчі, XI, 2; По селах, X, 346; X, 352; X, 358; X, 372; *О. під горами* До Бразилії, V, 15; *М. у горах* До Бразилії, I, 29.

ГОРБАТИЙ (1). *У знач. ім. Той, хто має горб (про людину)*. Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має От він казав усюди голосити, Що

відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що від землі лиш відросли, й дідів, Що до землі вже хиляться, сліпих, Кривих, безногих і **горбатих**, навіть Дівок (По селах, X, 122).

ГОРДИЙ (2). 1. *Який виражає особисту гідність, самоповагу* (1). „О царю, – сказали, – твій ворог неситий, Давнійший халіф наш Масаб, уже вбитий. **Горда** та буйна Єго голова – в сьому місі вона” (Легенди, III, 7).

2. *Який має про себе високу думку і зневажливо ставиться до інших; пихатий* (1). У обіймах єго та красуня **горда** Наче тас, на груди єго припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці вороже ворушиться щось, І в очах, ще вохких від любови і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–5).

• *Одн. Н. горда* 1. Легенди, III, 7; 2. Легенди, VI, 3–5.

ГОРДІСТЬ (3). 1. *Те, чим гордяться* (1). „Не згордуй! Сей малий золотистий горіх – Від богини се дар! Моя **гордість**, мій гріх” (Легенди, VI, 4–12).

2. *Надмірно висока думка про себе і зневага до інших; пихатість* (2). Як запопрохи чоловік Знести не може у очох, Так **гордості** в душі людській Не зносить Бог (Паренетікон, XXV, Строфа 31–3). Хто був другий кінь? А, ба! **Гордість**, злобная обмова І гидка самохвальба (Притчі, VII, 11).

• *Одн. Н. гордість* 1. Легенди, VI, 4–12; 2. Притчі, VII, 11; *Р. гордості* 2. Паренетікон, XXV, Строфа 31–3).

ГОРДОЩІ (1). *Надмірно висока думка про себе і зневага до інших*. А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кри-

чати? Чи на те їх слав у поле князь?" І, гордюючи простацьким криком, Сам лишився б в **гордошах** марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 18).

ГОРДУВАТИ (2). *Зневажливо, з погордою ставитись до чогось.* А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те їх слав у поле князь?" І, **гордюючи** простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 17). Так ось вам, золоті скриньки, наука – Не надто **гордувати** смоляними, Поки не бачили тих пахошів, Перел, клейнотів, що є в них укриті (Притчі, VIII, 42).

● **гордувати** Притчі, VIII, 42; **гордюючи** Паренетікон, IV, 17.

ГОРЕ (12). *Обставини, події, що викликають страждання; біда, лихо, нещастя; протилежне щастя* (11). Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба Поваги й блиску від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі благаю з неба, Щоб з **горя** й голоду не бігли геть від Тебе Твої найліпшії сини (Поклони, III, 9). Вона [*мудрість*] магнет посеред моря, Найвисший скарб, безцінний дар, Огнище тепле в студінь **горя**, Холодна тінь під страстей сквар (Паренетікон, VIII, 11). Пурпуром сонічко сходить, Пурпуром криється в морю; Так будь і ти все спокійний – В щастю і в **горю** (Паренетікон, XXV, Строфа 1–4). Мужню силу хоч похилить **горе**, Та не зломить, в підлість не поверне; Так і свічку хоч схили додолу, Свого світла вниз вона не зверне (Паренетікон, XXV, Строфа 2–1). Нема нам виходу із того **горя**, Нема

рятунку (Притчі, I, 100). „О синку, много [*друзів*] при йїді й вині, Та в **горю** помогти – напевно, ні! Я, сімдесять п'ять літ проживши, вспів Знайти одного лиш – та й то напів” (Притчі, V, 20). Ось Пазюк молодий у попа, неборак, Кладе п'ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, **горе** на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде все село. – Бідний кум через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах, IX, 5). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув. – Іди, дурний! Вона ж се не від злого! Се найдобрійша жінка у селі Була. Йїй Бог так дав, щоб вішувала Народови якесь велике **горе** (По селах, X, 175). – Ой-ой! І що ж то за таке **горе** Вона вішує? (По селах, X, 176). Гей, розіллялось ти, руське **горе**, Геть по Європі і геть поза море! (До Бразилії, IV, 1). Гей, розіллялось ти, руське **горе**, Геть по Європі і геть поза море! (До Бразилії, IV, 25). // *У знач. виг. Уживається при вираженні душевних страждань, викликаних бідою, лихом* (1). О **горе**, мамо! Воля, слава, сила Відмірюються мірою борби! (Поклони, V, 9).

● **Одн. Н. горе** Паренетікон, XXV, Строфа 2–1; По селах, IX, 5; // Поклони, V, 9; **Р. горя** Паренетікон, VIII, 11; з **горя** Поклони, III, 9; **із горя** Притчі, I, 100; **З. горе** По селах, X, 175; X, 176; **М. в горю** Паренетікон, XXV, Строфа 1–4; Притчі, V, 20; **Кл. горе** До Бразилії, IV, 1; IV, 25.

ГОРІВКА див. **ГОРІЛКА**.

ГОРІЛКА (2), **ГОРІВКА** (2). *Міцний алкогольний напій.* В шинку шумить, в шинку гуде, Аж гомін геть селом іде. І не питайте, що се є: Старий Пазюк **горілку** п'є (По

селах, II, 3). Пазюк о стіл б'є кулаком. „Чи дармо в тебе я дяком? Не штука то мій глас хвалить! Кажі **горівки** ще долить!” (По селах, II, 40). Скрутився кум, неначе в'юн, **Горілку** в жида і тютюн Наборг бере, на стіл кладе, Знов Пазюка просить іде (По селах, II, 42). І мовить кум: „То дайте ж тут! Ось свідки є, **горівку** п'ють”. Пазюк на те: „Нехай же п'ють, У мене гроші є ось тут!” (По селах, II, 62).

• **Одн. Р. горівки** По селах, II, 40; **3. горілку** По селах, II, 3; II, 42; **горівку** По селах, II, 62.

ГОРИТИ (8), **ГОРИТЬ** (2). 1. *Піддаватися дії вогню, знищуватися вогнем* (3). Навіть той, хто в призначенє вірить, Все ж трудитися мусить постійно; Адже ж бачиш і сам, що без труду Не **горить** і сухеє поліно (Паренетікон, XXV, Строфа 10–4). Щасливий той богач подвійно: Піч повна дров, огонь **горить**, гогоче; А в мене лиш одно поліно, Та й те **горить** не хоче (Паренетікон, XXV, Строфа 16–2, 4). * *Образно* (1). „А без щастя, без віри й любови внутрі Вічно жить – се **горить** вік у вік на кострі!” (Легенди, VI, 8–14).

2. *Давати або випромінювати світло; світитися* (2). Свічку поставив ти в церкві перед образами, богачу! Добре зробив ти: ось бач, ярко та свічка **горить** (Паренетікон, V, 1–4). Спокійно скрізь. Глибоке, темне небо **Горить** над ними тисячами звід. Дрімає ліс в тумані (По селах, X, 398).

3. *Перен. Проїматися сильним почуттям* (3). З яким же запалом я йшов до бою! Як рвалася вперед душа вітхнута! **Горіло** серце чистою любовою!.. І що ж здобув? Лишив що за собою? (Поклони, I, 8). Персіянки Роксани предивна краса В его серці **горить**, мов

пожар, не згаса (Легенди, VI, 3–4). Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти? Не про те! Інший жар в єї серці **горить**! Інший бог там живе! Інший цар там царить (Легенди, VI, 6–3). // *Виразити сильне почуття* (1). У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці вороже ворухиться щось, І в очах, ще вохких від любови і жаги, Дикі іскри **горять**, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–10).

• **горить 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 16–4; *образно* Легенди, VI, 8–14; **горить 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 10–4; XXV, Строфа 16–2; 2. Паренетікон, V, 1–4; По селах, X, 398; 3. Легенди, VI, 3–4; VI, 6–3; **горять 3.** // Легенди, VI, 3–10; **горіло 3.** Поклони, I, 8.

ГОРИТЬ див. **ГОРИТИ**.

ГОРИХ (7). *Плід дерева родини горіхових з їстівним ядром і досить міцною шкаралупою.* Богиня мовить: „Ну, як се в тебе дар найцінніший з усіх, На ж тобі сей малий золотистий **горіх**” (Легенди, VI, 1–14). „Одну нічку не спи, один день промовчи І, очистивши ум, сей **горіх** розтовчи. Шкаралупу в огонь, а розкусиш зерно, Дасть тобі молодим вічно жити воно” (Легенди, VI, 1–16). „Не згордуй! Сей малий золотистий **горіх** – Від богині се дар! Моя гордість, мій гріх” (Легенди, VI, 4–11). „Коли любиш мене, моє сонце ясне, Дасть безсмерте обом нам зерно те дрібне. А не любиш... – урвав. – Кого хочеш люби! Ось тобі сей **горіх**! Що захочеш – роби!” (Легенди, VI, 5–14). „Вічно жий, царю мій, на потіху для всіх! Ось від мене тобі чудодійний

горіх!” (Легенди, VI, 7–10). „Вічно жить! О богине, се жарти, се сміх! Вічне щасте чи дасть сей чудовний **горіх?**” (Легенди, VI, 8–12). Серед болю в постелі підводиться цар, І побожно цілує чудовний той дар, І в тріскучий огонь із пахучих полін Чудодійний **горіх** бистро кидає він (Легенди, VI, 9–4).

• **Одн. Н. горіх** Легенди, VI, 4–11; VI, 5–14; VI, 7–10; VI, 8–12; **3. горіх** Легенди, VI, 1–14; VI, 1–16; VI, 9–4.

ГОРЛО (1). *Хрящовий канал, який є початком стравоходу і дихальних шляхів у людини.* Рад був скрикнути чоловік, Та голос в **горлі** задушив переляк. Рад був молитися, та тривога вбила Побожну думку (Притчі, I, 54).

ГОРОД (1). *Місто.* Голод вибух в перським краю: В найбогатших **городах** Бідні з голоду вмирають По бульварах і садах (Легенди, II, 2).

ГОРЯЧІЙШЕ (1). *Вищ. ст. до горячо. З більшою силою пристрасті.* І він здригнувся. – Господи помилуй! Се смерть у очи заглядає! – шепнув І знов почав молитись, ще щирійше, Ще **горячіше** (По селах, X, 416).

ГОРЯЧКА (2). **1.** *Хвороба, що супроводжується високою температурою тіла* (1). Поганий край! Докучив голод нам, І **горячок** понабিরались там. Сім штук дітей, Онищика, й Чаплиха, І Хрущ старий там вмерли. Збулись лиха (До Бразилії, V, 42).

2. *Перен. Стан напруженої діяльності* (1). Бо твій патріотизм – Празнична одержина, А мій – то труд важкий, **Горячка** невдержима (Поклони, IV, 20).

• **Одн. Н. горячка 2.** Поклони, IV, 20; **Мн. Р. горячок 1.** До Бразилії, V, 42.

ГОРЯЧО (1). *Перен. Пристрасно.* Чи то дуже чесно всю ніч в темній хаті **Горячо** молитися, к Богу припадати, Поки там під тином з голоду та стужі Умирають бідні, зойкають недужі? (Паренетікон, III, 12).

ГОСПОДАР (5). *Приватний наймач робочої сили.* – Побратиме Сеню, Дай тютюну! – Чи бач, який прудкий! Чи я тютюн саджу? – Та не жартуй-бо! Тобі **господар** нині скрутець дав, То уділи! Проклята майка тне, А тютюновий дим – найліпший спосіб На неї (По селах, X, 24). – Мій **господар**, за грибами Ходивши вчора, каже: бачив вовка. То й остро наказав міні з лошат І ока не спускати. Та де вони? (По селах, X, 89).

Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 188). От і мій **господар**, Хоч і який богач, а злакомивсь На мойіх п’ять кровавих римських: взяв І відтягнув міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку І затонуло (По селах, X, 280). – А що буків я Приняв за ліс! **Господар** сам післав Мене украсти з ліса копаниці, А як зловив лісничий і подав На штраф, прийшлося платити – він тоді Давай мене періщити! (По селах, X, 287).

• **Одн. Н. господар** По селах, X, 24; X, 89; X, 188; X, 280; X, 287.

ГОСПОДАРСТВО (1). *Будівлі, сільсько-господарський реманент, які належать кому-небудь.* Спродував дома поля, **господарство**, Вірячи байці про Рудольфа царство. Дома покинувши землю родинну, Гнався, щоб мрію ловити дитинну (До Бразилії, IV, 17).

ГОСПОДНІЙ (4). *Який належить Господеві* (1). „Хай буде звеличане ймення **Господне!** Аллах тобі, пане, шле радість сьогодні, – Та я нагадав, Які вже я види в сім замку видав” (Легенди, III, 17). // *Який знаходиться в розпорядженні Господа.* (1). Я з вами ніч одну пробуду, Та ось що мусите сповнить: „Скажіть міні те тайне слово, Що вас у небо підніма, Веде перед престол **Господній!** Тоді віддамся вам сама” (Легенди, I, 99). // *Даний, створений Господом* (2). І сталося так. І відтоді Всі русини голодні Селедія святого чтять. Дивні діла **Господні!** (Легенди, V, 96). Ось огонь розпалив із пахучих полін І кадило в огонь щедро кидає він, І закони **Господні** проходить умом, Щоб очистити ум, не схибити притьмом (Легенди, VI, 2–5).
 ● *Одн. Н. Господне* Легенди, III, 17; 3. // (перед) **Господній** Легенди, I, 99; *Мн. Н. // Господні* Легенди, V, 96; 3. // **Господні** Легенди, VI, 2–5.

ГОСПОДЬ (17). *Одна з назв Бога у християн* (12). **Господь** сказав: „Яка тобі заслуга, Коли кохаєш свого брата, друга? А ви любіте своїх ворогів!” Подумай добре, що **Господь** велів! (Паренетікон, II, 5, 8). Та хто з біди в черці Йде **Господу** служити, З страху перед житєм І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 4). „Прости міні тривогу сеї ночі, Та уважай на ті смертельні труби, Які **Господь** раз в раз нам посилає, Щоб не застав нас сонних, неготових Єго призив могучий. Будь здоров!” (Притчі, XII, 59). „А ви

б, міркуєте, вдержали?” – **Господь** до ангелів прорік. „Ах, Господи! – Арот аж скрикнув, – Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 14, 15). І на лице своє в покорі Упали ангели й рекли: „Карай нас, **Господи**, дочасно, Лиш в пекло між чортів не шли!” (Легенди, I, 135). Щоб тіла грішного всмирити жар, Лягала і в кропиві, і в баюрі; За те йій дав **Господь** преславний дар Наперед вішувати слоти й бурі (Легенди, IV, 23). „**Господу** дякуй, що гроші забрав він, Що не збудився ти в хвилі, як крав він. Мав він ножаку і хтів тобі, батьку, Якби збудивсь ти, всадить під лопатку” (По селах, VI, 7). Гадаєте, що Бог про теє дбає, Чи там сто люда заб’ють або двісті, Чи хлоп о три дни більш робити буде? Якраз **Господь** перед таким би ділом Знаки такі нам посилав! (По селах, X, 256). Розпріструть Вони ту шкуру і на ній почнуть Пророка мучити і катувати. Та поразить **Господь** нечисту силу (По селах, X, 377). Тоді **Господь** прийде на суд страшний (По селах, X, 391). // *У знач. виг. Господи!* (1), *О Господи!* (1) – *уживається для вираження почуття незадоволення, гіркоти, досади, викликане чим-небудь* (2). *Господар мій* – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „**Господи!** коли б вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 190). – *О Господи!* – зітхне часом. – Не дай Сліпому і глухому в світі жити, Щоб не заскочив неготових нас Великий день, страшний день суду Твого! (По селах, X, 409). * *У сполуч.: а) Господи помилуй!* – *слова покаянної молитви, що вживаються у знач. вигука* (1). І він здригнувся. – **Господи** помилуй! Се смерть у очи заглядає! – шепнув

І знов почав молитись, ще щирійше, Ще горячіше (По селах, X, 414); б) **Господи воззвах** – *Господи, кличу тебе (перші слова 140 (141) псалму)* (1). Він [Пазюк] бороду на руку спер і сиві очі в двері впер, Волосе сиве і густе Лице вкрива его товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „**Господи воззвах!**” (По селах, II, 24); в) **коли діждати дасть Господь** – *уживається для вираження сподівання на здійснення чогось* (1). „Ще кварту став, людей відправ, А завтра рано, щоб ти знав – Коли діждати дасть **Господь**, За грішми с свідками приходь” (По селах, II, 83).

● **Одн. Н. господь** Паренетікон, II, 5; II, 8; Притчі, XII, 59; Легенди, I, 14; IV, 23; По селах, X, 256; X, 377; X, 391; у *сполуч.* в) По селах, II, 83; **Д. господу** Паренетікон, XXII, 4; По селах, VI, 7; **Кл. господи** Легенди, I, 15; I, 135; // По селах, X, 190; X, 409; у *сполуч.* а) По селах, X, 414; у *сполуч.* б) По селах, II, 24.

ГОСТИНЕЦЬ (4). *Великий битий шлях.*

Чи чули ви, пани ото заводять Якісь там шарварки нові. То ніби Говорять хлопам: „Штири дни до року Повинен кождей нумер відробити Коло **гостинця**” (По селах, X, 199). А то все брехня. Йім не **гостинець** в голові. Плювати Йім на **гостинець!** (По селах, X, 202; 203). Як лиш люди вийдуть На ті **гостинці**, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, і всіх на панський лан переженуть, і панщину навернуть: штири дни Щотижня кождей мусить відробляти (По селах, X, 204).

● **Одн. Н. гостинець** По селах, X, 202; **Р. коло гостинця** По селах, X, 199; **З. на гостинець** По селах, X, 203; **Мн. З. на гостинці** По селах, X, 204.

ГОСТИТИ (1). *Жити десь деякий час як гість.* * *Ірон.* Генуя довго, мабуть, не забуде, Як то **гостили** в ній руськїі люде (До Бразилїї, IV, 12).

ГОТОВ (3), **ГОТОВИЙ** (1). *Який висловлює згоду або виявляє бажання зробити що-небудь.* „Ти, певно, ліпше знаєш се, мій царю! Я знаю тільки те, що вчора сночи Труба смертельна перед моім домом Заголосила. Я **готов** на смерть” (Притчі, XII, 42). Смієсь Астарте, доливає Вина, піддразнюючи йїх. „Засуд свій ви змінить **готові** За нічку пестоців моїх?” (Легенди, I, 91). Доместико! Тебе я все співають **Готов**. Не май же жалю ні кришинки! В здоровлю дай і в смаку поживать Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки! (Легенди, IV, 54). Хоч трицять літ від роду, він найрадше З дітьми малими пристає, **готов** і порохом пересипатись з ними (По селах, X, 61).

● **Одн. Н. готов** Притчі, XII, 42; Легенди, IV, 54; По селах, X, 61; **Мн. Н. готові** Легенди, I, 91.

ГОТОВИЙ див. **ГОТОВ**.

ГОТОВИТИСЬ (1). *Здійснювати підготовку до чого-небудь, мати намір щось робити.* Цілий день промовчав, і не спав усю ніч, І **готовивсь** аскет на великую річ (Легенди, VI, 2–2).

ГОТУВАТИ (1). *Збиратися зробити що-небудь, замишляти щось.* Хіба ж не чули пісню: „Нема добра та й не буде, Була війна та й ще буде. Брат на брата ворогує, Сестра сестрі смерть **готує**, Син на батька ніж підносить, Донька мамі смерти просить” (По селах, X, 264).

ГРАД (1). *Атмосферні опади у вигляді льодових кульок різного розміру.* Коли

побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів'ялих, мов побите **градом** жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицях слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 13).

ГРАНАТИР (1). *Особа, спеціально підготовлена для ручного метання гранат.* – Ха, ха! То, може, й нашу Феську Візьмуть? – Го-го, тота на **гранатира** Придасться (По селах, X, 126).

ГРАТИ (2). *у що. Користуватися музичним інструментом* (1). Як військо скликає труба, Так ангелів божих скликають Сердечні слова. А в гусли та флети де **грають** І брата осуджують – там Приховок чортам (Паренетікон, XXV, Строфа 24–4). // *Виконувати на музичному інструменті певну мелодію* (1). Носила одіж грубу, шерстяну І кістяні тісні черевики! Не стелено їй подушок для сну, Не **гнали** їй при збудженю музики (Легенди, IV, 12).

● **грають** Паренетікон, XXV, Строфа 24–4; **гнали** // Легенди, IV, 12.

ГРАЦЬ (1). *Назва міста в Австрії.* З Понтеби завернули нас до **Грацю**, Там три неділі мали з нами працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А нам казали: „Зачекайте тут!” (До Бразилії, V, 23).

ГРЕЦІЯ (1). *Назва країни.* Усміхнулась Аглая. „Се ж почесть міні, Що на мні зупинив свої очи ясні Той мудрець, що пишаєсь ним **Греція** вся, Що умом обняв землю, зглибив небеса” (Притчі, IV, 21).

ГРЕЧКА (1). * *Усполуч. скакати в гречку*

– *мати нешлюбні зв'язки.* Все розповів: як нас тут тряся б'є, Як відьма нічу кров жіночу п'є, Що тут дітей без корму сохне й плаче, Як з відьмою король у **гречку** скаче... (До Бразилії, V, 60).

ГРИБ (1). *Рослина, що має форму шапки, надітої на ніжку.* – Мій господар, за грибами Ходивши вчора, каже: бачив вовка. То й остро наказав міні з лошат І ока не спускати. Та де вони? (По селах, X, 89).

ГРИЗКО (1). *Зі злістю; роздратовано.* Вже така натура У того Сеня: зразу воркне **гризко**, А потім хоч сорочку з себе дасть. Недаром придурковатим зовуть І підіймають всім селом на сміх (По селах, X, 31).

ГРИЗНЯ (1). *Перен. Сварка, лайка у людей.* „Віддав! Віддав! А може й ні. А кілька то було **гризні!** Та що вже там! Хай страчу сам! Як обіцяв, то певно дам” (По селах, II, 58).

ГРИЗТИ (3). *Міцно здавлюючи зубами, роздрібнювати що-небудь тверде* (2). Що за притчина? Глядять: дві миши, Одна білява, друга чорна, пильно, Запопадно, і ненастанно, й прудко **Гризуть** корінь того деревця, Лапками землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 30). Солодоші меду Заставили його про все забути: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що его підпору **гризли**, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 74). // *Кусати, здавлювати зубами* (1). Не міг [лев] його [чоловіка] дістати, але люто Глядів згори, скавав і землю **гриз**, Ждучи, аж він угору знов підлізе (Притчі, I, 39).

• **гризуть** Притчі, I, 30; **гриз** // Притчі, I, 39; **гризли** Притчі, I, 74.

ГРИМИТИ (2). *Видавати гучні, різкі звуки, гуркіт.* // **Безособ** (1). – Не впевняйся дуже! – Сказав поважно, строго якось Сень. – Глухий не чує навіть, як **grimить!** (По селах, X, 337). * *Образно* (1). Глухий! Ти Бога здурити гадаєш сим датком мізерним, – Кривда ж твоя наче **grim** супроти тебе **grimить!** (Паренетікон, V, 2–12).

• **grimить безособ.** По селах, X, 337; *образно* Паренетікон, V, 2–12.

ГРИЦЬ (1). *Чоловіче ім'я.* Палазя там умерла від уроків, А лікар німець мовив: „З браку соків”. Івась умер напевно від нічних, А лікар мовив: „Не плетіть дурниць!” Та як ще **Гриць**, Оксанка, Рузя вмерли, – Пустили нас: „Ідіть, куди наперли!” (До Бразилії, V, 31).

ГРІБ (2). *Яма для поховання померлого* (1). Аж із Кормон, мов живого до **гробу**, Гнали жандарми наш люд, як худобу (До Бразилії, IV, 7). * *У сполуч.* **лягти в гріб** – *бути похованим* (1). Та й те подумай ще, будь ласка: Твого я найкраща частка з тобою враз не ляже в **гріб** (Поклони, II, 24).

• **Одн. Р. до гробу** До Бразилії, IV, 7; **З. в гріб** у сполуч. Поклони, II, 24.

ГРІЗНІЙШИЙ (1). *Вищ. ст. від грізний. Суворіший.* Сі єго післанці **Грізнійші**, ніж моя труба смертельна. От тим-то я корився перед ними На знак, що розумію їх призив (Притчі, XII, 54).

ГРИМ (1). *Гуркіт і тріск, що супроводять електричні розряди в атмосфері.* * *У порівн.* Глухий! Ти Бога здурити гадаєш сим датком мізерним, – Кривда ж

твоя наче **grim** супроти тебе **grimить!** (Паренетікон, V, 2, 11).

ГРИТИ (2). **1.** *Передавати своє тепло* (1). Слуги в стайні сплять – їх коні **гріють**, А дівки на лаві, на запічку; Про вигоду й думати не сміють, Щоб лиш крижів випрямить за нічку (По селах, I, 37).

2. *Перен. Приносити радість, задоволення* (1). Хоч у житю стрічав тебе я рідко, Та все ж міні той спогад серце **гріє**, Хоч як болочий він (Поклони, VII, 5).

• **гріє 2.** Поклони, VII, 5; **гріють 1.** По селах, I, 37.

ГРИХ (5). *Порушення релігійно-моральних принципів, настанов.* Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший **гріх**, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 14). Як від лютого татарина, Що шаблокою маха, Всі тікають безоружні, Так тікай ти від **гріха** (Паренетікон, XXV, Строфа 27–4). Як согрівив Адам у раї, І потім людський весь народ В тяжких **гріхах** почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 3). „Не згордуй! Сей малий золотистий горіх – Від богини се дар! Моя гордість, мій **гріх**” (Легенди, VI, 4–12). Крізь ту то дірочку з крови пророка Малесенька на землю крапля впаде, І загориться вся земля від неї. Спалить Антихриста й єго все царство, Спалить усі **гріхи** людські й терпіня, Очистить землю, як від ржі зелізо (По селах, X, 389).

• **Одн. Н. гріх** Паренетікон, XXII, 14; Легенди, VI, 4–12; **Р. від гріха** Паренетікон, XXV, Строфа 27–4; **Мн. 3. гріхи** По селах, X, 389; **М. в гріхах** Легенди, I, 3.

ГРІШ (1). *Гроші взагалі.* Розгнівався на се Пазюк І повну чарку кинув з рук. „От ще голяк! От ще жебрак! До мене промовляє так! Сто срібла – се великий **гріш!** Узять візьмеш, віддять – хоч ріж!” (По селах, II, 53).

ГРІШНИЙ (3). **1. Який наробив гріхів** (1). Бог їй [жінці] так казав Плачем і криком **грішному** народу Оголосити близький суд страшний (По селах, X, 327). // *Як постійний епітет при слові тіло* (1). Щоб тіла **грішного** всмирити жар, Лягала і в кропиві, і в баюрі; За те їй дав Господь преславний дар Наперед віщувати слоти й бурі (Легенди, IV, 21). **2. Перен. Який заслуговує осуду** (1). Та ворог святости, злий дух, піддав Єі хозіянови думку **грішну**, І сей святої тіла зажадав І вкинуть дав їйї у тьму кромішну (Легенди, IV, 26). • **Одн. Р. грішного 1.** // Легенди, IV, 21; **Д. грішному 1.** По селах, X, 327; **3. грішну 2.** Легенди, IV, 26.

ГРІШНО (1). *У знач. присудк. сл. Недобре (при вираженні докору, осуду).* Та крити божїї діла Негарно, навіть **грішно**; Не скриєш божої хвали, Лиш сам загинеш вічно (Легенди, V, 6).

ГРОЗИТИ (1). *Становити собою небезпеку; загрожувати комусь.* Солодоці меду Заставили його про все забути: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що єго підпору гризли, І про дракона, що внизу **грозив**, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 75).

ГРОМАДА (3). *Група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів і т. ін.* І цар зрадив. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, брате! Будь тут міні як вся дворян **громада!** Ходи, сідай зо мною враз снідати, Бо не привик я йїсти сам один” (Притчі, XI, 12). – Та слухайте лишень, Що сталося в Урожі! Тиждень тому Там вїт під церквою цілій **громаді** Читав той наказ, що почнуть усіх До війська брати (По селах, X, 136). По відході єго ми всю **громаду** Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написати тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати (До Бразилії, I, 55).

• **Одн. Н. громада** Притчі, XI, 12; **Д. громаді** По селах, X, 136; **3. громаду** До Бразилії, I, 55.

ГРОМАДКА (1). *Зменш. до громада.* Група осіб, що знаходяться близько один від одного; гурт. Два панки йдуть попри них. На дітей блідих **громадку**, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку (До Бразилії, III, 2).

ГРОШІ (12). *Паперові знаки, що є мірою вартості товару.* І мовить кум: „То дайте ж тут! Ось свідки є, горівку п'ють”. Пазюк на те: „Нехай же п'ють, У мене **гроші** є ось тут!” (По селах, II, 63). І поскладав, поцілував І в черес всі сотки сховав. А кум стоїть, гне в собі злість, Очима тїі **гроші** йїсть (По селах, II, 76). „Ще кварту став, людей відправ, А завтра рано, щоб ти знав – Коли діждати дасть Господь, За **грїшми** с свідками приходь” (По селах, II, 83). Що? Хто? Відки? Вість така: Вкрали **гроші** в Пазюка! Як вернув із шинку, П'яний у стодолі спав, Злодій черес з него зняв

І потяг шмаатинку (По селах, III, 8). „Не бреши! Де гроші дів? Ти мене вигоном вів – Тямлю весь інтерес: У стодолі дрюк відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 25). „Тут мене гадюка йїдж, Як я з вами був сю ніч На гумні, в стодолі!” „Не бреши! – кричить Пазюк, – Гроші тут міні до рук, Бо діждеш недоли!” (По селах, III, 35). „Ти, чоловіче, не бійся нічого! Гроші повернуться, ждати не довго” (По селах, VI, 2). „Господу дякуй, що гроші забрав він, Що не збудився ти в хвилі, як крав він. Мав він ножаку і хтів тобі, батьку, Якби збудивсь ти, всади під лопатку” (По селах, VI, 7). „Є в тебе грушка по кінець причілка, Є в ній маленька дуплава щілка... Там ти диви-ся щодня, щогодини, Там тобі злодій ті гроші підкине” (По селах, VI, 14). Шандар і начальник рушають на слідство, Соток Пазюкових шукати. Трясли вже у кума, трясуть ще сусідство, Стайні, і стодолі, і хати. І свідків питають, мов в пїтьмі блукають, А грошей нема та й нема (По селах, VIII, 18). Піп плечима стиснув: „То, небоже, біда!” А Пазюк молодий хитро так повіда: „У неділю на хрест і на слово святе Перед всіми людьми я присягну на те, Що татуньових грошей не маю” (По селах, IX, 13). „Лиш одну міні річ Відповідж: чи ти взяв ті гроші в ту ніч? Як на сповіді, правди жадаю” (По селах, IX, 17).

• **Мн. Н. гроші** По селах, II, 63; VI, 2; **Р. грошей** По селах, VIII, 18; IX, 13; **З. гроші** По селах, II, 76; III, 8; III, 25; III, 35; VI, 7; VI, 14; IX, 17; **О. за грішми** По селах, II, 83.

ГРУБИЙ (3). **1. Великий за об'ємом та поперечним розрізом; товстий** (1). Рубаєм дерева на сяжень **рубі** – Одно

два дни довбем, сусіди любі! (До Бразилії, V, 7).

2. Який виготовлений із твердої, жорсткої тканини (2). Носила одіж **грубу**, шерстяну і кістяні тісні черевики! Не стелено йїй подушок для сну, Не грали йїй при збудженню музики (Легенди, IV, 9). Ось при огні Сидять гуртом: хто в гуньці, в подігачці, Хто в кожушанці, хто лиш **грубий** міх Нап'яв на плечі (По селах, X, 17).

• **Одн. 3. грубий 2.** По селах, X, 17; **грубу 2.** Легенди, IV, 9; **Мн. 3. рубі 1.** До Бразилії, V, 7.

ГРУДИ (4). **Передня частина тулуба від шиї до живота** (1). У обіймах его та красуня горда Наче тає, на **груди** его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці вороже ворухиться щось, І в очах, ще вохких від любови і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–6). // **Грудна порожнина, що вміщує серце і легені** (1). І зв'язану на дереві розтягли, І острый ніж у білі **груди** вбили, На встид одежу з неї всю зняли, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди, IV, 38). // **Перен. Грудна порожнина як місце, де зосереджені душевні переживання** (2). Тим, що мене ти к собі не пустила, В мойіх **грудах** зглушила і вгасила Любовний, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і одинокій, Навік вписала ясний і високий Жіночий ідеал (Поклони, VII, 8). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим **груди** повні, чим душа живе, У роскоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 112).

• **Мн. Н. груди** // Притчі, I, 112; **З. у груди** // Легенди, IV, 38; **на груди** Легенди, VI, 3–6; **М. у грудах** // Поклони, VII, 8.

ГРУДЬ (1). *Молочні залози жінки, а також кожна з цих двох залоз.* І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І до твоєї **груди** припадає, У стіп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твої весь плач єї втиша (Поклони, VII, 16).

ГРУНТ (1). *Земельний наділ.* „І ждїть! Як буде поле знов зелене, З весною вам листи придуть від мене. Тоді **грунти**, хаги і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 49).

ГРУНТЕЦЬ (1). *Змени.-пестл. до грунт. Земельний наділ.* Йосифінський наказ панщизняний, Прадїдівський квіт на трицять буків, Дїда скарга за **грунтець** забраний, Батьків акт ліцїтаційний драгний, – Ось весь спадок, що лишивсь для внуків (По селах, I, 59).

ГРУША (1). *Фруктове дерево.* З-поміж верб, та **груш**, та яворини Чорні стріхи глипають, нагнувшись, Мохом вкриті, корчами калини, Мов на вітер ті сичі надувшись (По селах, I, 9).

ГРУШКА (2). *Те саме, що груша.* „Є в тебе **грушка** по конець причілка, Є в ній маленька дуплава щїлка... Там ти дивися щодня, щогодини, Там тобі злодій ті гроші підкине” (По селах, VI, 11). „Почекай же!.. Де та в біса **Грушка** при причілку? В мене є верба. Все одно, Заглянемо в щїлку” (По селах, VII, 22).
● **Одн. Н. грушка** По селах, VI, 11; VII, 22.

ГУДІТИ (7). *Створювати гул* (1). Пріє в спеці Львів, неначе Сїра бестія безвісна; Шум єго **гуде**, неначе Колискова дивна пісня (Поклони, VIII, 15). // *Одночасно голосно розмовляючи, створювати загальний гомін* (5). В шинку

шумить, в шинку **гуде**, Аж гомін геть селом іде. І не питайте, що се є: Старий Пазюк горілку п'є (По селах, II, 1). Село шумить, село **гуде**, Пазюк з шинку додому йде, При ньому кум, мов в'юн той, в'есь, А свідки йдуть то вскїсь, то всклесь. Боками йдуть, пісень ревуть (По селах, II, 85). Три неділі вже кум у арешті сидів, А селом якийсь шум, наче рїй той, **гудів** (По селах, IX, 2). Ось Пазюк молодий у попа, неборак, Кладе п'ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так **гуде** все село. – Бідний кум через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах, IX, 6). Коли почувеш, як в тиші нічній Зелїзним шляхом стугоняють вагони, А в них **гуде**, шумить, пишчить, мов рїй, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітханє і гїркий проклїн, Тужливий спів, дівочїї дїсканти, То не питає: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогїн? Се – ємігранти (До Бразилії, II, 3). * *Образно* (1). **Гуде** по Вавилонї слава, Загомонїв увесь народ: Судді преправедні явились, Арот і брат єго Марот (Легенди, I, 21).
● **гуде** Поклони, VIII, 15; // По селах, II, 85; IX, 6; До Бразилії, II, 3; *безос.* По селах, II, 1; *образно* Легенди, I, 21; **гудів** // По селах, IX, 2.

ГУК (1). * *У сполуч. не гук – небагато, мало.* Що ж ще писать вам? Тут новин не **гук**. П'ять душ нам доси вмерло від гадюк (До Бразилії, V, 85).

ГУКАТИ (1). *Голосно вимовляти, наголошувати якїсь слова.* Він [Пазюк] бороду на руку спер і сивї очї в дверї впер, Волосє сивє і густє Лице вкрива єго товсте, А голос дзвїнко, мов із блях, **Гукає**: „Господи воззвах!” (По селах, II, 24).

ГУКНУТИ (2). *Голосно вимовити якісь слова* (1). Три місяці страждала там вона, Не піддалась забаганкам чортячим. І розпалив хозяйна сотона, І сей **гукнув**: „Сюди ййй! Побачим!” (Легенди, IV, 32). // *Голосно покликати кого-небудь* (1). Другий виразно чув: Кума Пазюк **гукнув**: „Куме, ходи! Пізно вже лізти до хати, Я на тоці буду спати, – Ну, заведи!” (По селах, IV, 20).

● **гукнув** Легенди, IV, 32; // По селах, IV, 20.

ГУЛЯТИ (2). **1.** *Ходити не поспішаючи, для відпочинку, задоволення* (1). Арістотель-мудрець по садочку **гуля**, – Бач, Аглая іде і очима стріля! (Притчі, IV, 7). **2.** *Весело бігати; розважатися* (1). Понад річку верби головаті Довгі віти в воду похиляють; Журавель поскрипує при хаті, Босі діти по двору **гуляють** (По селах, I, 8).

● **гуля 1.** Притчі, IV, 7; **гуляють 2.** По селах, I, 8.

ГУМНО (2). *Тік з господарчими будівлями біля житла.* „Отсе мій плуг, отсе мій стіг, Моя ріля, мій оборіг, Мої воли, моє **гумно**, Моя рідня, моє майно” (По селах, II, 71). „Тут мене гадюка йїдж, Як я з вами був сю ніч На **гумні**, в stodолі!” (По селах, III, 33).

● **Одн. Н. гумно** По селах, II, 71; **М. на гумні** По селах, III, 33.

ГУНЯ (1). *Верхня одежа з домотканого грубого сукна.* „За три межі! Кум від мене За чотири межі! По якій я його знаю Відмінній одежі? Не в постоли, а в личаки Обуває ноги, І на **гуні** не зелені, А чорні вилоги” (По селах, VII, 11).

ГУНЬКА (1). *Змени.-пестл. до гуня.* Ось при огні Сидять гуртом: хто в **гуньці**, в подігачці, Хто в кожушанці, хто лиш грубий міх Нап’яв на плечі (По селах, X, 16).

ГУРТОМ (1). *Усі разом, усією групою.* Ось при огні Сидять **гуртом**: хто в гуньці, в подігачці, Хто в кожушанці, хто лиш грубий міх Нап’яв на плечі (По селах, X, 16).

ГУСЕЙНОВИЙ (1). *Який належить Гусейнові.* „Літ тому пів сотні у стіп Обейдали Так само **Гусейнову** голову клали Від війська посли, Що тут з боєвища ййй принесли” (Легенди, III, 22).

ГУСЛІ (1). *Старовинний багатострунний щипковий музичний інструмент.* Як військо скликає труба, Так ангелів божих скликають Сердечні слова. А в **гуслі** та флети де грають І брата осуджують – там Приховок чортам (Паренетікон, XXV, Stroфа24–4).

ГУСТИЙ (2). **1.** *Який складається з великої кількості близько розміщених один біля одного однорідних елементів* (1). Він [Пазюк] бороду на руку спер І сиві очі в двері впер, Волосє сиве і **густе** Лице вкрива єго товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 21).

2. *Малопрозорий* (1). Ген за селом, під лісом на долині, З **густої** мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь миготанє кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Йїх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 9).

● **Одн. Н. густе 1.** По селах, II, 21; **Р. (з) густої 2.** По селах, X, 9.

ГУЩАВИНА (1). *Місце, де дерева або куці ростуть дуже густо.* У садочку в холодочку Сів на лавочці панок, Здалека глядить на матір Крізь **гущавини** вінок (Поклони, VIII, 28).

Г

ГЕНОВА див. **ГЕНУЯ**.

ГОТАМА (1). *Ім'я засновника буддистської релігії. Гоґама* Будда, Азії сві-

тило, Очима духа бачив сю пригоду
І своїм вірним так про неї мовив [...] (Притчі, I, 80).

Д

ДАВАТИ (4), **ДАВАТЬ** (2). 1. *Передавати від однієї особи до іншої* (1). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води **дають**, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не йість, не п'є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 150).

2. *Наділяти чим-небудь* (2). Великі дерева шануй, Що плід **дають** і в спеку тінь; А як і плід часом хибне, Чи ж тінь сама не є добром? (Паренетікон, XXV, Строфа 22–2). „Ані мудрість, наука, ні старші літа Не **дають** проти неї [краси] міцного щита. Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець Може бути проти неї надійний борець” (Притчі, IV, 47).

3. *У сполуч. з деякими іменниками, переважно віддієслівного походження, означає дію, зміст якої визначається значенням відповідного іменника. * У сполуч.: а) давать на сміх – виставляти щось у смішному вигляді* (1). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак **давать** на сміх (Паренетікон, XXII, 16); б) *давать слюб – вінчати* (1). Одним шляхом везуть і труну й молодят, Один піп погребе й буде слюб йім **давать** (Притчі, X, 8).

4. *Наказ. сп. давай з інфін. Уживається у знач. „почав енергійно робити що-небудь”* (1). – А що буків я При-

няв за ліс! Господар сам післав Мене украсти з ліса копаниці, А як зловив лісничий і подав На штраф, прийшлося платити – він тоді **Давай** мене періщити! (По селах, X, 291).

• **давать** 3. *у сполуч.* а) Паренетікон, XXII, 16; *у сполуч.* б) Притчі, X, 8; **дають** 1. По селах, X, 150; 2. Паренетікон, XXV, Строфа 22–2; Притчі, IV, 47; **давай** 4. По селах, X, 291.

ДАВАТЬ див. **ДАВАТИ**.

ДАВНІЙ (2). *Який існує вже багато часу; старий* (1). На стіні розвішані довкола Деревляні **давні** богомази: Страшний суд, Варвара і Микола, Чорні вже від диму, мов від мази (По селах, I, 50). // *Здавна добре відомий; стародавній* (1). Хоч **давній**, славний був у неї рід, Вона нітроха ним не величалась; Щоб згорда й не поглянути на світ, Раз в раз чолом аж до землі схилялась (Легенди, IV, 5).

• **Одн. Н. давній** Легенди, IV, 5; **Мн. Н. давні** По селах, I, 50.

ДАВНІЙШИЙ (1). *Який був раніше; колишній.* „О царю, – сказали, – твій ворог неситий, **Давнійший** халіф наш Масаб, уже вбитий. Горда та буйна Єго голова – в сьому місці вона” (Легенди, III, 6).

ДАВНО (1). *У далекому минулому, багато років тому.* „А ся засмолена [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси **давно** зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче

хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 36).

ДАЛЕКИЙ (2). *Який знаходиться на великій відстані* (1). Та ось з села **Далекого** пастух іде до стада, І стежка повз царя його вела (Притчі, XI, 8). // *Який доноситься, лине здалека* (1). Тут Сень вмшався В розмову. Доси він сидів понурий І звільна пакав люльку, похилившись, Мов слухав голосів якихсь **далеких** (По селах, X, 224).

● **Одн. Р.** (з) **далекого** Притчі, XI, 8; **Мн. З. далеких** По селах, X, 224.

ДАЛЕКО (1). *На великій відстані від чогось. Далеко* десь, на самім краю світа, Є віл такий: родився він в той день, Коли Христа розп’ято. Має він Сім гір (По селах, X, 355).

ДАЛІ (5). *Після цього (того); потім.* Що **далі** діялося там, на те В страсі лице своє закрив, о Музо! Як на солом’янім огні святе Смалили тіло, як пороли пузо... (Легенди, IV, 41). Хто був злодій? Відки знать? Сам Пазюк не зна казать, Хоч щось твердо дума. **Далі** скрикнув: „От на глум! Вів мене в стодолу кум! Се ніхто, крім кума!” (По селах, III, 16). Зразу сварилися, **Далі** побилися Кум з Пазюком. Батькови син помагає, Син держить, батько шмагає Кума ціпком (По селах, IV, 2). А прийшла Недуга, старість, **далі** сліпота, То не було де голови приткнути, – Взяв ліру та й пішов просити хліба. І сина на таке саме навчав (По селах, X, 47). От так він нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А **далі** мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 39).

● **далі** Легенди, IV, 41; По селах, III, 16; IV, 2; X, 47; До Бразилії, I, 39.

ДАНИЙ (1). *Який дали комусь.* На двоє сотворено Богом вино: Розумним на радість, на згубу дурному; Богатство – на двоє теж **дане** воно: На добро милосерним, на згубу скупому (Паренетікон, XXV, Строфа 26–3).

ДАР (16). **1.** *Те, що підносять, жертвують комусь, чим обдаровують; дарунок* (13). Вона [мудрість] магнет посеред моря, Найвисший скарб, безцінний **дар**, Огнище тепле в студінь горя, Холодна тінь під страстей сквар (Паренетікон, VIII, 10). Ся мета – жите у небі. Щоб до неї дочвалать, Фарисей запряг два коні: „Чеснота” одного звать, Піст, молитва, **дари** вбогим (Притчі, VII, 9). І мовив халіф: „Отой замок відлюдний, В котрім такий **дар** я отримав пречудний, Віднині я вмить Весь золотом кажу і шовком оббить” (Легенди, III, 10). Богиня мовить: „Ну, як се в тебе **дар** найцінніший з усіх, На ж тобі сей малий золотистий горіх” (Легенди, VI, 1–13). „О богине, прости! Я згрішив, бачу сам! Та безцінний твій **дар** комусь іншому дам” (Легенди, VI, 2–12). „У нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його зробить твій **дар**. Міліонам він сонце, жите є нове, – Для добра міліонів хай вічно живе” (Легенди, VI, 2–14). „Вічно жий, царю мій! Хай твої вороги Згинуть! Ось тобі **дар** від твогого слуги” (Легенди, VI, 4–10). „Не згордуй! Сей малий золотистий горіх – Від богині се **дар**! Моя гордість, мій гріх” (Легенди, VI, 4–12). „Вічно жить! Молодим! Справді, божеський **дар**!” І великим, безсмертним почув себе цар (Легенди, VI, 5–1). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі **дар**: вічно в юности жить!” І ска-

зав їй усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–8). „Се богині є дар. Як зійси те зерно, Вічно жить тобі дасть вічно юним воно” (Легенди, VI, 7–11). „Не для нас, о богине, твій божеський дар! Хоч над світом я цар, та над серцем не цар” (Легенди, VI, 8–7). Серед болю в постелі підводиться цар, І побожно цілує чудовний той дар, І в тріскучий огонь із пахучих полін Чудодійний горіх бистро кидає він (Легенди, VI, 9–2). * У сполуч. *ніслати в дар* – подарувати (1). Живе ще тіло у бочки Велів він натоптати, Поганцям хтів таким, як сам, Ті моці в дар післати (Легенди, V, 64).

2. *Здібності, хист до чого-небудь* (1). Щоб тіла грішного всмирити жар, Лягала і в кропиві, і в баюрі; За те їй дав Господь преславний дар Наперед віщувати слоти й бурі (Легенди, IV, 23).

3. у мн. *Хліб і вино, над якими відправляють церковне богослужіння* (1). Тут на мари мертвого кладуть і голосять, Там до слобу рушають і дари виносять (Притчі, X, 6).

• *Одн. Н. дар 1*. Паренетікон, VIII, 10; Легенди, VI, 1–13; VI, 2–14; VI, 4–10; VI, 4–12; VI, 5–1; VI, 5–8; VI, 7–11; VI, 8–7; 3. *дар 1*. Легенди, III, 10; VI, 2–12; VI, 9–2; 2. Легенди, IV, 23; в *дар 1*. у сполуч. Легенди, V, 64; *Мн. Н. дари 1*. Притчі, VII, 9; 3. *дари 3*. Притчі, X, 6.

ДАРЕМНО (3). *Марно*. Як лампа розбита, Даремно олій доливати; Як злодій утікне, Даремно стайні замикати (Паренетікон, XVII, 2, 4). „Ти наша! Не гадай тікати! Даремно просьб і слів не трать! Ми сильні! З наших рук тебе вже Й сам Бог не зможе відібрати” (Легенди, I, 114).

• **даремно** Паренетікон, XVII, 2; XVII, 4; Легенди, I, 114.

ДАРМА див. **ДАРМО**.

ДАРМИЙ (1). *Який не має серйозних причин; безпідставний, непотрібний*. „Потім Пентефрія жона – Любила страх мене вона, Та за любов є дарму Попав я на сім літ в тюрму” (Притчі, III, 15).

ДАРМО (3), **ДАРМА** (2). 1. *Марно* (3). Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все ж ти на вічне жите не доспів, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон, XXV, Строфа 33–4). Пазюк о стіл б’є кулаком. „Чи дармо в тебе я дяком? Не штука то мій глас хвалить! Кажі горівки ще долить!” (По селах, II, 38). „Та, кумцю, змилуйтесь бо раз, Най дармо не благаю вас!” (По селах, II, 78).

2. У знач. присудк. сл. *Все одно, однаково, байдуже, неважливо* (1). Усміхнувся мудрець. Дивні примхи в дівчат! Та дарма! Обіцявсь, то вже годі бурчать (Притчі, IV, 28). // з інфін. *Зайво, не варто* (1). Дух якийсь Могучий і таємний пролітає Понад землею. Чує лет его Усяке серце добре та чутливе Й тріпочесь тужно, наче пташка в кліти. Чого? Куди? Пощо? Дарма питати (По селах, X, 423).

• **дармо 1**. Паренетікон, XXV, Строфа 33–4; По селах, II, 38; II, 78; **дарма 2**. Притчі, IV, 28; По селах, X, 423.

ДАРУНОК (1). *Річ, яку дарують*. „Ні, богине! Візьми свій дарунок назад! Я в нірвану волю, чи в Олімп, чи у ад!” (Легенди, VI, 8–15).

ДАТИ (43), **ДАТЬ** (3). 1. *Передати від однієї особи до іншої* (11). Вбогому

даток ти **дав**, о богачу; се добре зробив ти! (Паренетікон, V, 2–1). Гість, дитя, і цар, і жінка Мають всі один звичай: Є що чи нема – байдуже, Йім усе лиш **дай** та **дай** (Паренетікон, XXV, Строфа 13–4). „О богине, прости! Я згрішив, бачу сам! Та безцінний твій дар комусь іншому **дам**” (Легенди, VI, 2–12). Птолемея знайшла і **дала** йому плід, і сказала, який в нім лежить заповіт (Легенди, VI, 6–13). Спалахнув Олександр: „Нещасна, дροжи! Від кого маєш плід сей? По правді скажи!” Та дівча не дροжить, не спускає очей. „Міні **дав** його твій генерал Птолемай” (Легенди, VI, 7–16). „Вже ж, кумцю, вас я третю ніч Частую за пустую річ, Щоб сотку в позичку дістать, – Ви ж обіцяли нині **дать**” (По селах, II, 48). „Віддав! Віддав! А може й ні. А кілька то було гризні! Та що вже там! Хай страчу сам! Як обіцяв, то певно **дам**” (По селах, II, 60). І мовить кум: „То **дайте** ж тут! Ось свідки є, горівку п’ють”. Пазюк на те: „Нехай же п’ють, У мене гроші є ось тут!” (По селах, II, 61). – Побратиме Сеню, **Дай** тютюну! – Чи бач, який прудкий! Чи я тютюн саджу? – Та не жаргуй-бо! Тобі господар нині скрутець **дав**, То уділи! Проклята майка тне, А тютюновий дим – найліпший спосіб На неї (По селах, X, 20, 24). * У *сполуч.* **сорочку з себе дати** – *віддати кому-небудь усе, поділитися з ким-небудь усім, що тільки є в нього* (1). Вже така натура У того Сеня: зразу воркне гризко, А потім хоч сорочку з себе **дасть**. Недаром придурковатим зовуть І підіймають всім селом на сміх (По селах, X, 32). // *Надавати в чиєсь розпорядження* (1). „Ну, куме коханий, **дай** руки в кайдани! Тут слідство, для тебе тюрма” (По селах, VIII, 19). // *Віддати* (1). Хоч не любить йійі і холодний, як

лід, Вона рада свій вік **дать** за сам его вид (Легенди, VI, 6–8). // *Заплатити.* * У *сполуч.* **дати на божже** – *пожертвувати невелику грошову суму на церковні потреби* (1). „А божився, **дав** на боже!.. Плакав наостатку! А сам ніж мав і мене хтів Пхнути під лопатку!” (По селах, VII, 17).

2. *Наділити чим-небудь* (9). Україно, моя сердечна нене! Не лай мене, стражденна, незабута, Що не **дало** мое життя злиденне Того, що ждати ти могла від мене! (Поклони, I, 23). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі за батька я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам І все, чого захочеш, Тобі я радо **дам**!” (Притчі, IX, 76). „Склонись до наших просьб, о пані, Пробудь сю нічку з нами тут! **Дамо** тобі, чого бажаєш, І інший видамо засуд” (Легенди, I, 87). Щоб тіла грішного всмирити жар, Лягала і в кропиві, і в баюрі; За те йій **дав** Господь преславний дар Наперед віщувати слоти й бурі (Легенди, IV, 23). Аскет мовить: „Хоч яке се жите і трудне, і сумне, **Дай**, щоб старість і смерть оминули мене” (Легенди, VI, 1–11). „Коли любиш мене, моє сонце ясне, **Дасть** безсмерте обом нам зерно те дрібне. А не любиш... – урвав. – Кого хочеш люби! Ось тобі сей горіх! Що захочеш – роби!” (Легенди, VI, 5–12). „Вічно жить молодій, а без него? О, ні! Краще він хай живе, **дасть** безсмерте й міні!” (Легенди, VI, 6–10). „Вічно жить! О богине, се жарти, се сміх! Вічне щасте чи **дасть** сей чудовний горіх?” (Легенди, VI, 8–12). „І ждіть! Як буде поле знов зелене, З весною вам листи прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хаги і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там **дам**” (До Бразилії, I, 50). * У *сполуч.*

дасть Біг – *уживається при сподіванні на щось* (1). Не розлучали нас і на п'ять хвиль... До міста маємо п'ятнадцять миль. В лісах, під горами... Та ми не ропчем, Доріг нема, стежки, **дасть** Біг, протопчем (До Бразилії, V, 16).

3. *У сполуч. з деякими іменниками, переважно віддієслівного походження, означає дію, зміст якої визначається значенням відповідного іменника* (5). Залебеділа пташка: „Ой, стрільче, стій, пожди! Я пташечка маленька, Що з мене тут йїди? Пусти мене на волю, Я дам тобі за те Три добрії науки На все твоє жите” (Притчі, IX, 10). „Я радо, царю, се зроблю, лиш дай Міні поруку певну, незрушиму, Що доживу до завтрішнього дня, І проживу всю днину ту, і встигну Сповнити те, що Богу винен я” (Притчі, XI, 27). Зворушили царя слова ті пастухові. Він мовив: „Справді, не міні рівня Той цар, і з ним я не стою у змові, Тобі поруки я не можу дати! Іди й йому ти вірно встійся в слові!” (Притчі, XI, 35). „Таку малесенькую пробу, Як ти йому в тім раю дав, І тої не вдержав, безтямний, І волю він твою зломав!” (Легенди, I, 10). „В Бразилії царем я хлопським стану, Там жиду доступу не дам, ні пану. Се край багатий, оком не зуймеш, Ніхто ще там ланцом не міряв меж” (До Бразилії, I, 24).

4. *з інфін. Дозволити, надати можливість що-небудь зробити* (13). Не дав мороз моїм листкам розвиться, Квітки мої побила буря люта! (Поклони, I, 11). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цілуй. Не думай в нім мету житя знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 5). Аж чоловік найшовся милостивий, Впустив до хати пса і обігрів, Пожалував його, як друг прав-

дивий, І йїсти дав того ж, що й сам він йїв (Притчі, VI, 8). „Ей, та й дурний ти, стрільче, Що дав міні здуриться! А мною ти, небоже, Міг добре поживиться!” (Притчі, IX, 54). Та ворог святости, злий дух, піддав Єі хозіянови думку грішну, І сей святої тіла зажадав І кинуть дав йїї у тьму кромішну (Легенди, IV, 28). Доместико! Тебе я все співають Готов. Не май же жалю ні кришинки! В здоровлю дай і в смаку поживать Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки! (Легенди, IV, 55). „Одну нічку не спи, один день промовчи І, очистивши ум, сей горіх розтовчи. Шкаралющу в огонь, а розкусиш зерно, Дасть тобі молодим вічно жити воно” (Легенди, VI, 1–18). „Се богині є дар. Як зйїси те зерно, Вічно жить тобі дасть вічно юним воно” (Легенди, VI, 7–12). „Ще кварту став, людей відправ, А завтра рано, щоб ти знав – Коли діждати дасть Господь, За грішми с свідками приходь” (По селах, II, 83). – О Господи! – зітхне часом. – Не дай Сліпому і глухому в світі жити, Щоб не заскочив неготових нас Великий день, страшний день суду Твого! (По селах, X, 409). По відході єго ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати. Сим кінчимо. Дай Бог тобі прожить, А нам тобі в Бразилії служить! (До Бразилії, I, 61). Тут по лісах блукають дикі люде, Б'ють наших і йїдять. І нам те, мабуть, буде. Та, може, дасть нам Бог іще піднятися. Було нас сорок, є ще вісімнадцять (До Бразилії, V, 89). Одно лиш жаль, що вже по-руськи тут Молиться ні балакать не дадуть. На нас у місті крикнув Кандзюбінський: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu

polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gebę stul!” (До Бразилії, V, 92).

*У *сполуч.* **дати знати** – *повідомити* (1). – Не бійсь, дурний! Якби, хрнать Боже, вовк, То коні би самі дали нам знати: Зафоркали б і збились би докупи (По селах, X, 94). // *Из спол.* **щоб** (3). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змия? Чом міняється так, кільки є в дні годин? І чи в серці єі я паную один?” (Легенди, VI, 4–2, 3). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єі голосіне почув. – Іди, дурний! Вона ж се не від злого! Се найдобрійша жінка у селі Була. Йій Бог так дав, щоб віщувала Народови якесь велике горе (По селах, X, 174).

• **дать 1.** По селах, II, 48; // Легенди, VI, 6–8; **3.** Притчі, XI, 35; **дав 1.** Паренетікон, V, 2–1; Легенди, VI, 7–16; По селах, X, 24; // *у сполуч.* По селах, VII, 17; **2.** Легенди, IV, 23; **3.** Легенди, I, 10; **4.** Поклони, I, 11; Притчі, V, 5; VI, 8; IX, 54; Легенди, IV, 28; // По селах, X, 174; **дала 1.** Легенди, VI, 6–13; **дало 2.** Поклони, I, 23; **дали 4.** *у сполуч.* По селах, X, 94; **дам 1.** Легенди, VI, 2–12; По селах, II, 60; **2.** Притчі, IX, 76; До Бразилії, I, 50; **3.** Притчі, IX, 10; До Бразилії, I, 24; **дасть 1.** *у сполуч.* По селах, X, 32; **2.** Легенди, VI, 5–12; VI, 6–10; VI, 8–12; *у сполуч.* До Бразилії, V, 16; **4.** Легенди, VI, 1–18; VI, 7–12; По селах, II, 83; До Бразилії, V, 89; **дамо 2.** Легенди, I, 87; **дадуть 4.** До Бразилії, V, 92; **дай 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 13–4 (2 р.); Легенди, VI, 1–11; По селах, X, 20; // По селах, VIII, 19; **3.** Притчі, XI, 27; **4.** Легенди, IV, 55; По селах, X, 409; До Бразилії, I, 61; // Легенди, VI, 4–2; VI, 4–3; **дайте 1.** По селах, II, 61.

ДАТОК (2). *Те, що підноситься як дар, пожертвування.* Вбогому **даток** ти дав, о богачу; се добре зробив ти! (Паренетікон, V, 2–1). Глупий! Ти Бога здурити гадаєш сим **датком** мізерним, – Кривда ж твоя наче грім супроти тебе гримить! (Паренетікон, V, 2–10).

• **Одн. 3. даток** Паренетікон, V, 2–1; **О. датком** Паренетікон, V, 2–10.

ДАТЬ див. **ДАТИ**.

ДБАТИ (5). *Турбуватися, клопотатися.* Хоч хто і сто літ проживе, Про почин і кінець не **дба**, – Волів би день один прожить І тямить почин і кінець (Паренетікон, X, 14). Що хто зробить чи не зробить, Зле чи добре, він не **дбає**, Лиш про власні діла **дбає**, Злий чи добрий йіх кінець (Паренетікон, XX, 6, 7). І про одіж мало **дбають** нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята шалінові, Капельюхи хлопцям повстяніі, – То й весь празник є на довгі літа (По селах, I, 41). Гадаєте, що Бог про теє **дбає**, Чи там сто люда заб’ють або двісті, Чи хлоп о три дни більш робити буде? (По селах, X, 253).

• **дбає** Паренетікон, XX, 6; XX, 7; По селах, X, 253; **дба** Паренетікон, X, 14; **дбають** По селах, I, 41.

ДВА (12), **ДВІ** (3). *Кількість із двох одиниць.* Лихвар і п’яниця – Се два побратими: Сам чорт побратимство Зв’язав поміж ними (Паренетікон, XXV, Строфа 25–1). Купа дров і жура – Що з тих **двох** тяжше є? В дровах труп лиш згара, А в журі все жите (Паренетікон, XXV, Строфа 39–2). Що за притчина? Глядить: **дві** миши, Одна білява, друга чорна, пильно, Запопадно,

і ненастанно, й прудко Гризуть коріне того деревця, Лапками землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 27). А Аглая кричить: „Ну, мій ослику, ну! Ще мінуточки **дві!** Ще мінутку одну!” (Притчі, IV, 37). **Два** йізці були раз: митар І вельможний фарисей; До мети взялися бігти. Хто допаде? Той чи сей? (Притчі, VII, 1). Ся мета – жите у небі. Щоб до неї дочвалать, Фарисей запряг **два** коні: „Чеснота” одного звать, Піст, молитва, дари вбогим (Притчі, VII, 7). Шарпнули оті **два** коні: Сей сюди, а той онтам, Розірвали віз надвое, Провалився йіздець і сам (Притчі, VII, 13). Одного дня поклав він [цар] перед ними **Дві** скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від каміня дорогого; Друга ж була звичайна, деревляна, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII, 10). **Два** сусіди жили поруч себе рядом: Сей весіле справляв, а другий похорон (Притчі, X, 1). Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим двором раз йїхав через місто І вздрів аскетів **двох** – худих, блідих, В одежах із кори та бур’яну (Притчі, XII, 4). Як согрішив Адам у раі, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, **Два** ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 4). У обох напухлі пики, А у серці гнів великий, В кума весь кровавий ніс. „Правте, отче, **два** молебни, Щоб злодюга той ганебний Без пощади нагло тріс!” (По селах, V, 10). **Два** панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку (До Бразилії, III, 1). Рубаєм

дерева на сяжень грубі – Одно **два** дни довбем, сусіди любі! (До Бразилії, V, 8). До моря ми добрались без біди, Лиш що до нас присілись **два** жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авіза (До Бразилії, V, 34).

• **Н. два** Паренетікон, XXV, Строфа 25–1; Притчі, VII, 1; VII, 13; X, 1; Легенди, I, 4; До Бразилії, III, 1; V, 34; **дві** Притчі, I, 27; **Р. двох** Паренетікон, XXV, Строфа 39–2; **З. два** Притчі, VII, 7; По селах, V, 10; До Бразилії, V, 8; **двох** Притчі, XII, 4; **дві** Притчі, IV, 37; VIII, 10.

ДВАДЦЯТЬ (1). *Кількість із двадцятьох одиниць.* Най Бог його за се благословить, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті днів прожив зо **двадцять** (До Бразилії, I, 11).

ДВЕРІ (1). *Стулка, що закриває у приміщенні отвір для входу й виходу.* Він [Лазюк] бороду на руку спер І сиві очі в **двері** впер, Волосє сивє і густє Лице вкрива его товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 20).

ДВІ див. **ДВА**.

ДВІР¹ (7). **1.** *Господарська ділянка з присадибними будівлями та місце біля них (часто відгороджене)* (4). Старий живенько замки відкрутив І з міхом парубка в свій **двір** пустив (Притчі, V, 58). Хоч в бруді й вохкості жила, як звір, Та чистоту над все вона любила; З таких річей обчищувала **двір**, Котрих ніхто не взяв би і на вила (Легенди, IV, 19). Понад річку верби головаті Довгі віти в воду похиляють; Журавель поскрипує при хаті, Босі діти по **двору** гуляють (По селах, I, 8). „В лісах малпи – от звір несамовитий! Що бачить, сам хапаєть-

ся робити. Освоюєсь, привчається сей звір Врубати дров, позамітати **двір**” (До Бразилії, I, 34).

2. Місце проживання глави держави (царя, короля) і його оточення разом з усім господарством при ньому (3). А був там царський брат, То сей почав цареві докоряти. Мовчав Асока, не сказав ні слова, І вечером у **двір** вони вернули (Притчі, XII, 17). Всю ніч не спав нещасний, все тремтів, Ридав, зітхав, робив порядок дома. А рано у невольницькій одежі, Присипавши волосе пилом, шнур На шию засиливши, він пішов У царський **двір** і став перед царем (Притчі, XII, 35). Головами хитають старі лікарі, І тривога, як ніч, залягла у **дворі** (Легенди, VI, 7–4).

● **Одн. 3. двір 1.** Легенди, IV, 19; До Бразилії, I, 34; **в двір 1.** Притчі, V, 58; **у двір 2.** Притчі, XII, 17; XII, 35; **М. по двору 1.** По селах, I, 8; **у дворі 2.** Легенди, VI, 7–4.

ДВІР² (2). *Довірені царя.* Так зайіхали враз аж на площу садка, Де під тіню дерев край малого ставка Олександр сидів, его мати й весь **двір**, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 34). Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим **двором** раз йїхав через місто І вздрів аскетів двох – худих, блідих, В одежах із кори та бур’яну (Притчі, XII, 3).

● **Одн. Н. двір** Притчі, IV, 34; **О. с двором** Притчі, XII, 3.

ДВІРНЯ (1). *Дворові люди у панському дворі.* Як лиш люди вийдуть На ті гостинці, то пани пішлють Свою **двірню** з палками, нагайками, і всіх на панський лан переженуть, і панщину навернуть:

штири дни Щотижня кожний мусить відробляти (По селах, X, 205).

ДВІСТІ (1). *Кількість із двохсот одиниць.* Гадаєте, що Бог про теє дбає, Чи там сто люда заб’ють або **двісті**, Чи хлоп о три дни більш робити буде? (По селах, X, 254).

ДВОЄ (2). *Збірн. до два.* // У знач. ім. На **двоє** сотворено Богом вино: Розумним на радість, на згубу дурному; Богацтво – на **двоє** теж дане воно: На добро милосерним, на згубу скупому (Паренетікон, XXV, Строфа 26–1, 3).

● **3. на двоє** Паренетікон, XXV, Строфа 26–1; XXV, Строфа 26–3.

ДВОРАК (3). *Особа, що працює в панському дворі.* До Йосифа в Єгипті так Сказав облесливий **дворак**: „Ах, пане, страх тебе люблю За добрість, за красу твою!” (Притчі, III, 2). Та Йосиф знав ціну тих слів І **дворакови** відповів: „Минувше ти збудив сумне... Мій друже, не люби мене!” (Притчі, III, 6). Аж у круг **двораків** його [Арістотеля] дівка пуста Завела і зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішилася знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі, IV, 38).

● **Одн. Н. дворак** Притчі, III, 2; **Д. дворакови** Притчі, III, 6; **Мн. Р. двораків** Притчі, IV, 38.

ДВОРЯНИ (2). *Довірені особи царя, що проживають разом із ним у дворі.* І цар зрадів. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, брате! Будь тут міні як вся **дворян** громада! Ходи, сідай зо мною враз снідати, Бо не привик я йїсти сам один” (Притчі, XI, 12). Не любо се було его **дворянам**. „Занадто цар унижує себе Перед неробами та

жебраками!” Та не посмів ніхто цареві в очи Сказати се (Притчі, XII, 10).

• **Мн. Р. дворян** Притчі, XI, 12; **Д. дворянам** Притчі, XII, 10.

ДЕ¹ (21). *Присл. 1. Пит. У якому місці?*

(3). І почав тоді Сірома озиратися довкола, **Де** він і що з ним? (Притчі, I, 23).

„Почекай же!.. **Де** та в біса Грушка при причілку? В мене є верба. Все одно, Заглянемо в щілку” (По селах, VII, 21).

– Мій господар, за грибами Ходивши вчора, каже: бачив вовка. То й остро наказав міні з лошат І ока не спускати. Та **де** вони? (По селах, X, 92). // *Куди?*

(3). „Адже ж коли почнуть тебе шукать, То **де** ж підуть насамперед? Сюди! Бо знають, що я друг твій! Геть іди!” (Притчі, V, 43). „До хати спати я не йду. Гей, куме! куме! **Де** ти втік? Ти спати мене веди на тік!” (По селах, II, 95). „Не бреш! **Де** гроші дів? Ти мене вигоном вів – Тямлю весь інтерес: У stodолі дрюк відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 25).

2. Обставинний міся. * *У сполуч.: а) не було де* – про відсутність місця для якоїсь дії (2). Не було Часу вертатись, не було **де** скритись, А звір вже близько (Притчі, I, 9). А прийшла Недуга, старість, далі сліпота, То не було **де** голови приткнути, – Взяв ліру та й пішов просити хліба. І сина на таке саме навчав (По селах, X, 48); б) *от де* – саме тут (1). От **де** війна правдива, найстрашніша, Щоденна, люта! Що там против неї Всі війни с турком, німцем, москалем! (По селах, X, 267); в) *де не при дієслові* – скрізь, у багатьох місцях (1). Доки гамбурські, важкі паровози – **Де** ви не лялися, руськії сльози! (До Бразилії, IV, 28).

3. У знач. спол. сл. Приєднує: а) *підрядні*

обставинні частини міся (4). Хто духом низький, не мішайся там, **Де** є високих трони; Таж чобота на голову ніхто Не надіва замість корони (Паренетікон, XXV, Строфа 14–2). Як військо скликає труба, Так ангелів божих скликають Сердечні слова. А в гуслі та флети **де** грають І брата осуджують – там Приховок чортам (Паренетікон, XXV, Строфа 24–4). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: **Де** один у місті вбогий З голоду віднині вмере, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 15). Руські зітхання й стогнання лунали Там, **де** Понтеби білються скали (До Бразилії, IV, 6); б) *підрядні означальні частини* (5). „Я твоя. Що захочеш, зо мною чини, Лиш одну мою просьбу в тій хвилі сповни. По саду тім, **де** в’ються доріжки круті, Пів години мене провози на хребті” (Притчі, IV, 25). Так зайіхали враз аж на площу садка, **Де** під тіню дерев край малого ставка Олександр сидів, его мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 33). „Скажіть самі, як вас карати? Чи в пекло, **де** чорти є всі, Чи волите до суду висіть Стрімглав онтам на ланцюсі?” (Легенди, I, 130). Та ось сумніви в серці повстали страшні: „Вічно жить – молодим – ну, пощо се міні? Чи вертати у світ, **де** панує борба? Чи ось тут вічно жить? Се ж безумство хіба!” (Легенди, VI, 2–9). „Із сего краю, що є край дідівський, Жебрацький, і шляхецький, і жидівський, Я виведу свій вірний люд у край Заморський, **де** є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 22); в) *підрядні з’ясувальні частини* (2). Я й сам не знав, **де** ті мої

тирани? (Поклони, I, 18). Розлучила нас юрба, Та довгенько ще цікаві Сперечались ті оба, **Де** „лайдацтво” є в сій справі? (До Бразилії, III, 20).

● **де 1.** Притчі, I, 23; По селах, VII, 21; X, 92; // Притчі, V, 43; По селах, II, 95; III, 25; **2.** у *сполуч.*: а) Притчі, I, 9; По селах, X, 48; б) По селах, X, 267; в) До Бразилії, IV, 28; **3.** а) Паренетікон, XXV, Stroфа 14–2; XXV, Stroфа 24–4; Легенди, II, 15; До Бразилії, IV, 6; б) Притчі, IV, 25; IV, 33; Легенди, I, 130; VI, 2–9; До Бразилії, I, 22; в) Поклони, I, 18; До Бразилії, III, 20.

ДЕ ² (2). *Част. Уживається із словами та, там, тобі у знач. запереч. ні, та ні.* Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та **де** тобі! Посиніла, у лобі очи кров’ю Йій заплили, і руки все держить Над головою закленуті, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 144). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – **де** там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не йїсть, не п’є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 150).

● **де** По селах, X, 144; X, 150.

ДЕБРА (1). *Яр, уловина.* – Дух божий з нами! – скрикнули відразу Всі конюхи і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в **дебрах** Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах, X, 312).

ДЕВ’ЯТЬ (1). *Кількість із дев’ятьох одиниць.* На морі вмерло **дев’ять** душ народу; Йїх замісць погребу метали в воду (До Бразилії, V, 71).

ДЕ-ДЕ (1). *Присл. Зрідка.* Оповите мглою Дріма Підгір’є. Лиш **де-де** в хатах Ще світло блима (По селах, X, 4).

ДЕКАДЕНТ (5). *Представник занепад-*

ницької течії в літературі з притаманними їй ознаками „хворобливого рознервування, безідейності і відчутної безцільності життя”. Декадент (Поклони, VI, загол.). **Я декадент?** Се новина для мене! Ти взяв один з мого життя момент і слово темне підшукав та вчене і Руси возвістив: „Ось **декадент!**” (Поклони, VI, 1, 4). **Який я декадент?** Я син народа, Що вгору йде, хоч був запертий в льох. Мій поклик: праця, щастє і свобода, Я є мужик, пролог, не епілог (Поклони, VI, 17). Не паразіт я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки й дума про процент, А для пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який же я у біса **декадент?** (Поклони, VI, 28).

● **Одн. Н. декадент** Поклони, VI, загол.; VI, 1; VI, 4; VI, 17; VI, 28.

ДЕНЬ (39). **1.** *Частина доби від сходу до заходу сонця, від ранку до вечора* (23). А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу і викидаю, мов гадюк тих звій; Весь **день** мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 21). Хоч хто і сто літ проживе Безчесно, непоздержливо, – Волів би **день** один прожить У чесноті, в думках святих (Паренетікон, X, 3). Хоч хто і сто літ проживе, Без розуму блукаючи, – Волів би **день** один прожить У розумі, в думках святих (Паренетікон, X, 7). Хоч хто і сто літ проживе Ліниво, без енергії, – Волів би **день** один прожить У праці, в чеснім змаганню (Паренетікон, X, 11). Хоч хто і сто літ проживе, Про почин і кінець не дба, – Волів би **день** один прожить І тямить почин і кінець (Паренетікон, X, 14). Хоч хто і сто літ проживе, Премудрости не знаючи, – Волів би **день** один

прожить, Пізнавши праведний закон (Паренетікон, X, 19). А миши, чорна й біла, – **день** і ніч, Що ненастанно вік наш підгризають (Притчі, I, 91). Одного **дня** поклав він [*цар*] перед ними Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від каміня дорогого; Друга ж була звичайна, деревляна, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII, 9). „Я радо, царю, се зроблю, лиш дай Міні поруку певну, незрушиму, Що доживу до завтрішнього **дня**, І проживу всю днину ту, і встигну Сповнити те, що Богу винен я” (Притчі, XI, 29). На другий **день** препишно вбрана Вона [*Астарте*] в судилище пішла, За нею ж повний збан рабиня Вина солодкого несла (Легенди, I, 33). Три **дни** й три ночі вітер бив Судно по Чорнім морі; Вже думав цар: „Скінчився світ, Погасло сонце й зорі” (Легенди, V, 69). „Одну нічку не спи, один **день** промовчи І, очистивши ум, сей горіх розтовчи. Шкаралющу в огонь, а розкусиш зерно, Дасть тобі молодим вічно жити воно” (Легенди, VI, 1–15). Цілий **день** промовчав, і не спав усю ніч, І готовивсь аскет на велику річ (Легенди, VI, 2–1). „Злодій від тебе сидить за три межі, Знаєш його по відмінній одежі. Вус має чорний і сіріє очі, Підстерігав тебе три **дни** й три ночі” (По селах, VI, 6). – Е, кат там з нею [*байкою*]! – другий відізвався. – Я за весь **день** охляв, не чую костей, І очі вже злипаються до сну (По селах, X, 82). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не йість, не п’є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того **дня** і доси (По селах, X, 153). І від того **дня** По селах ходить. Вже йійі в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах видали, Була аж в Страшевичах і на Сприні

(По селах, X, 161). Чи чули ви, пани ото заводять Якісь там шарварки нові. То ніби Говорять хлопам: „Штири **дни** до року Повинен кожний нумер відробити Коло гостинця” (По селах, X, 199). Як лиш люди вийдуть На ті гостинці, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, І всіх на панський лан переженуть, І панщину навернуть: штири **дни** Щотижня кожний мусить відробляти (По селах, X, 207). Гадаєте, що Бог про теє дбає, Чи там сто люда заб’ють або двісті, Чи хлоп о три **дни** більш робити буде? (По селах, X, 255). Далеко десь, на самім краю світа, Є віл такий: родився він в той **день**, Коли Христа розп’ято (По селах, X, 356). От так він нам балакав **дни** цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 37). Рубаєм дерева на сяжень грубі – Одно два **дни** довбем, сусіди любі! (До Бразилії, V, 8). * *Образно* (2). – О Господи! – зітхне часом. – Не дай Сліпому і глухому в світі жити, Щоб не заскочив неготових нас Великий **день**, страшний **день** суду Твого! (По селах, X, 412). * *У сполуч. і день і ніч – протягом усієї доби, вдень і вночі; безперервно* (1). І **день**, і ніч Блукає по полю, до хат не йде, І все кричить, голосить, плаче й стогне (По селах, X, 166). 2. *Час, який дорівнює 24 годинам; доба* (3). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ провалився! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змिया? Чом міняється так, кілько є в **дні** годин? І чи в серці єі я паную один?” (Легенди, VI, 4–5). Най Бог його за се благословить, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті **днів** прожив зо двадцять (До

Бразилії, I, 11). До Відня йїхали спокійно вкупі; У Відні нас три дні держали в цюпі. Пустили нас, лиш пан якийсь від нас Сім срібла взяв, що підписав нам пас (До Бразилії, V, 20). * У сполуч.: а) **день у день** – щоденно, безперервно (2). Йій [красуні] опертись король не здоляє й на мить: Там згорів Персеполь! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?.. **День у день** із небес його кидає в ад (Легенди, VI, 3–16); б) **день за днем** (6), **день від дня** (2) – один день за одним, тривалий час. „Вічно жить і любити! **День за днем!** **День від дня!** А жите – то борня! А любов – то брехня!” (Легенди, VI, 8–3). „Вічно жить у борні! Биться в сітях брехні! **День за днем!** **День за днем!** Без кінця! Ні, ох, ні!” (Легенди, VI, 8–6).

• **Одн. Н. день 1.** образно По селах, X, 412 (2 р.); Притчі, I, 91; **Р. дня 1.** Притчі, VIII, 9; **від дня 1.** По селах, X, 153; X, 161; **2.** у сполуч. б) Легенди, VI, 8–3; **до дня 1.** Притчі, XI, 29; **3. день 1.** Поклони, VII, 21; Паренетікон, X, 3; X, 7; X, 11; X, 14; X, 19; Легенди, VI, 1–15; VI, 2–1; у сполуч. По селах, X, 166; **2.** у сполуч. а) Легенди, VI, 3–16; б) VI, 8–3 (2 р.); VI, 8–6 (2 р.); **в день 1.** По селах, X, 356; **у день 2.** у сполуч. а) Легенди, VI, 3–16; **за день 1.** По селах, X, 82; **на день 1.** Легенди, I, 33; **О. за днем 2.** у сполуч. б) Легенди, VI, 8–3; VI, 8–6) (2 р.); **М. в дні 2.** Легенди, VI, 4–5; **Мн. Р. днів 2.** До Бразилії, I, 11; **3. дні 1.** Легенди, V, 69; По селах, VI, 6; X, 199; X, 207; До Бразилії, I, 37; V, 8; **2.** До Бразилії, V, 20; **о дні 1.** По селах, X, 255.

ДЕРЕВЛЯНИЙ (2). Зроблений із дерева (1). Одного дня поклав він [цар] перед ними Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від каменя дорогого; Друга

ж була звичайна, **деревляна**, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII, 12). // *Намальований на дереві* (1). На стіні розвішані довкола **Деревляні** давні богомази: Страшний суд, Варвара і Микола, Чорні вже від диму, мов від мази (По селах, I, 50).

• **Одн. Н. деревляна** Притчі, VIII, 12; **Мн. Н. деревляні** По селах, I, 50.

ДЕРЕВО (5), **ДРЕВО** (2). Багаторічна рослина з твердим стовбуром і гіллям, що утворює крону. Обрубане **дерево** знов зеленіє, І місяць із серпа знов повний стає; Се бачучи, чесні не трагте надії, Хоч доля гнівная вас гонить і б'є (Паренетікон, XXV, Строфа 3–1). Клониться **дерево**, плодом обтяжене; Чесний, розумний, і ти так клонись! Висохле **древо**, безмізкіі голови Зломляться, та не похиляться вниз (Паренетікон, XXV, Строфа 21–1, 3). Великі **дерева** шануй, Що плід дають і в спеку тінь; А як і плід часом хибне, Чи ж тінь сама не є добром? (Паренетікон, XXV, Строфа 22–1). Так зайїхали враз аж на площу садка, Де під тіню **дерев** край малого ставка Олександр сидів, его мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 33). І зв'язану на **древі** розтягли, І острый ніж у білі груди вбили, На встид одежу з неї всю зняли, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди, IV, 37). Рубаєм **дерева** на сяжень грубі – Одно два дни довбем, сусіди любі! (Притчі, IV, 33)

• **Одн. Н. дерево** Паренетікон, XXV, Строфа 3–1; Строфа 21–1; **древо** Паренетікон XXV, Строфа 21–3; **М. на древі** Легенди, IV, 37; **Мн. Р. дерев** Притчі, IV, 33; **3. дерева** Паренетікон, XXV, Строфа 22–1; Притчі, IV, 33.

ДЕРЕВЦЕ (2). *Змениш.-пестл. до деревцо*. Перший зирк його Впав на коріне **деревця**, що в ньому Була его єдина опора (Притчі, I, 25). Що за притчина? Глядять: дві миши, Одна білява, друга чорна, пильно, Запопадно, і ненастанно, й прудко Гризуть коріне того **деревця**, Лапками землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 30).

- **Одн. Р. деревця** Притчі, I, 25; I, 30.

ДЕРЖАТИ (7), **ДЕРЖАТЬ** (1). **1.** *Взявши в руки, тримати* (1). Олександр у болях жорстоких лежав І в руці своїй плід чудодійний **держав** (Легенди, VI, 8–2). // *Схопивши за що-небудь, не відпускати від себе, не давати рухатися комусь* (1). Зразу сварилися, Далі побилися Кум з Пазюком. Батькови син помагає, Син **держить**, батько шмагає Кума ціпком (По селах, IV, 5).

2. *Надавати чому-небудь певного положення* (1). Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очі кров'ю Йій заплили, і руки все **держить** Над головою закленуті, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 146).

3. *Змушувати залишатися, перебувати де-небудь* (3). Коли побачиш, як отих людей **Держать**, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацитькують, годують і колишуть, Як йїх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейіде по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 20). До Відня йїхали спокійно вкупі; У Відні нас три дні **держали** в цюпі (До Бразилії, V, 20). Було б нас більш померло, бо якась На нас італьська пані завзялась І випросила

в короля свідоцтво: **Держать** йїх, аж йїм вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 48).

4. *Перен. Точно, без відхилень здійснювати що-небудь необхідне* (2). „Я, царю любий, піст **держу** сьогодні” (Притчі, XI, 22). Думками Бога хвалячи, **Держав** обіт мовчаня І ані слова не прорік Від роду до сконаня (Легенди, V, 30).

- **держать** До Бразилії, V, 48; **держу 4.** Притчі, XI, 22; **держить 1.** // По селах, IV, 5; **2.** По селах, X, 146; **держать 3.** До Бразилії, II, 20; **держав 1.** Легенди, VI, 8–2; **4.** Легенди, V, 30; **держали 3.** До Бразилії, V, 20.

ДЕРЖАТИСЬ (2). **1.** *Схопившись, учепившись за що-небудь, зберігати якесь положення; триматися* (1). Не довго думаючи, він чепився За ту берізку; **держачись** руками За пень єї, повис над гирлом темним, Аж поки, бовтаючи там ногами, На шось твердого крихту не оперся (Притчі, I, 16).

2. *Перен. Поводитися, триматися певним чином* (1). Не високо мудруй, Але твердо **держись**, А хто правду лама, С тим ти сміло борись! (Паренетікон, XIV, 2).

- **держись 2.** Паренетікон, XIV, 2; **держачись 1.** Притчі, I, 16.

ДЕРЖАТЬ див. **ДЕРЖАТИ**.

ДЕРКАТИ (1). *Видавати різкі звуки, схожі на деренчання*. Закурили. Тихо. Десь обік в трощах **деркає** деркач (По селах, X, 73).

ДЕРКАЧ (1). *Невеликий перелітний птах із жовто-бурым оперенням, який відзначається характерним скрипучим криком*. Закурили. Тихо. Десь обік в трощах **деркає** **деркач** (По селах, X, 73).

ДЕСЬ (10). *Присл. 1.* *У якому-небудь неви-*

значеному місці (6). „Ох, мене скрута вчепилася: **Десь** моя жінка втопилася”. „Та що ж, Степане, Бог с тобою, Йійі шукаєш вверх рікою?” (Паренетікон, XIII, 3). „Ну, ну, ходи, небоже, скрийся тут! А трупа **десь** я впру в безпечний кут” (Притчі, V, 60). Закурили. Тихо. **Десь** обік в трошах деркає деркач (По селах, X, 73). Далеко **десь**, на самім краю світа, Є віл такий: родився він в той день, Коли Христа розп’ято. Має він Сім гір (По селах, X, 355). Є **десь** такий комарик, що напився Христової крові, як капала з хреста (По селах, X, 378). Коли побачиш – на перроні **десь** Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів’ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицях слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 10).

2. У якому-небудь невизначеному напрямі; кудись (2). Не кидай власної мети, Щоб за чужою **десь** іти, А власну ясно ціль пізнай, До неї просто поспішай (Паренетікон, IX, 14). „Не спинять їх? Всі підуть **Десь** за сине море здуру”. „Як же ж йім не йти, як тут Всі до спілки дрем з них шкуру” (До Бразилії, III, 14).

3. З якого-небудь невизначеного місця; звідкись (1). Тихо На хвилю стало, і нараз, немов **Десь** з-під землі, протяжний і різкий, Проймаючий роздався стогін людський: – Я-йя! Я-йя! Я-йя!.. (По селах, X, 307).

4. У знач. вставного слова **мабуть** (1). „Ратуйте, дядьку! Я людину вбив, Та вже й у місті шуму наробив! Ось труп! Там **десь** погоня вже жене! Ой пробі, скрийте трупа і мене!” (Притчі, V, 55).

• **десь** 1. Паренетікон, XIII, 3;

Притчі, V, 60; По селах, X, 73; X, 355; X, 378; До Бразилії, II, 10; 2. Паренетікон, IX, 14; До Бразилії, III, 14; 3. По селах, X, 307; 4. Притчі, V, 55.

ДЕСЯТЬ (4). *Кількість із десятиох одиниць.* Від слона на тисяч п’ядей, Від коня на сто тікай, Від вола на **десять** п’ядей, Зла й на очи не видай (Паренетікон, XXV, Строфа 29–3). „Літ **десять** минуло, і труп Обейдалли Так само в підніже Мохтару поклали Від війська послі, Що тут іще теплим його принесли” (Легенди, III, 25). „Літ **десять** минуло, халіфа Мохтара Така ж з рук Масаба наскочила кара: Ось тутка послі Мохтарову голову в місі внесли” (Легенди, III, 29). До моря ми добрались без біди, Лиш що до нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По **десять** ринських за якісь авіза (До Бразилії, V, 36).

• **Одн. Н. десять** Легенди, III, 25; III, 29; 3. на **десять** Паренетікон, XXV, Строфа 29–3; по **десять** До Бразилії, V, 36.

ДЕХТО (1). *Деякі люди з числа інших.* А **дехто** мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям донести. Адже ж всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Притчі, V, 47).

ДЕЯКИЙ (1). *тільки мн. Поодинокі, не всі.* Ось І нині купка їх зібралась – хлопці Все підростки. На Сеня поглядають, Як на старшого; **деякі** й самі Просились з кіньми на ніч, знаючи, Що й Сень тут буде (По селах, X, 69).

ДЖЕРГОЛЕТ (1). *Власна назва особи.* „А щоб мій лист відразу ви пізнали І ошуканцям в руки не попали, Так ось вам знак – та тільки се секрет: На листі буде підпис: **Джерголет!**” (До Бразилії, I, 54).

ДЗВІНКО (2). *Голосно, чітко (про звук).*

І привели святую, що в ту мить, Піднявши голос, заспівала **дзвінко**. Та кат єї почав ножа острить І крикнув: „Парно там окропи, жінко!” (Легенди, IV, 34). Він [*Пазюк*] бороду на руку спер І сиві очі в двері впер, Волосе сиве і густе Лице вкрива его товсте, А голос **дзвінко**, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 23).

● **дзвінко** Легенди, IV, 34; По селах, II, 23

ДЗЕЛЕНЬКАТИ (1). *Видавати дзвінкі звуки (про залізні предмети).* Сова у лісі заскиглила – цур ййй! І більш не чуть нічого, тільки мірно **Дзеленькають** залізним путом коні Та хрупають траву росисту (По селах, X, 76).

ДЗЕРКАЛО (1). *Предмет із спеціально виготовленою поверхнею, яка відображає те, що перед нею знаходиться.* Хто власного ума не має, То з книг не вийде ум йому; Хто є сліпий на обі оці, То що по **дзеркалі** йому? (Паренетікон, XXV, Строфа 20–4).

ДИВИТИСЯ (1). *Заглядати туди, де є щось заховане.* „Є в тебе грушка по кінець причілка, Є в ній маленька дуплава щілка... Там ти **дивися** щодня, щогодини, Там тобі злодій ті гроші підкине” (По селах, VI, 13).

ДИВНИЙ (6). **1.** *Який викликає подив* (3). Усміхнувся мудрець. **Дивні** примхи в дівчат! Та дарма! Обіцявсь, то вже годі бурчать (Притчі, IV, 27). І сталося так. І відтоді Всі русини голодні Селедія святого чтять. **Дивні** діла Господні! (Легенди, V, 96). Будуть ще внукам казати проти ночі: „**Дивний** тут люд кочував із півночі. Рідну країну с сліз-

ми споминав він, Але с проклятем із неї тікав він” (До Бразилії, IV, 14).

2. *Дуже гарний; чудовий, чарівний* (3). Пріє в спеці Львів, неначе Сіра бестія безвісна; Шум его гуде, неначе Колискова **дивна** пісня (Поклони, VIII, 16). Книги – морська глибина: Хто в них пірне аж до дна, Той, хоч і труду мав досить, **Дивні** перли виносить (Паренетікон, XXV, Строфа 19–4). Та швидко кров у них заграла. Одні йім зорі й небеса, Один йім рай, одна йім правда, – Астарті **дивная** краса (Легенди, I, 84).

● **Одн. Н. дивний 1.** До Бразилії, IV, 14; **дивна 2.** Поклони, VIII, 16; **дивная 2.** Легенди, I, 84; **Мн. Н. дивні 1.** Притчі, IV, 27; Легенди, V, 96; **3. дивні 2.** Паренетікон, XXV, Строфа 19–4.

ДИВО (3). *Те, що викликає подив, здивування; чудо* (2). І мовить птах: „Ніколи Не вір ні в які **дива**, Не вір ні в яку вістку, Що просто неможлива!” (Притчі, IX, 38). Стрілець подумав: „Правда! Чимало плещуть **дива**, А розміркуєш – скажеш: „Се сплітка неможлива!” (Притчі, IX, 42). * *Усполуч. о диво!* – *уживається для вираження здивування, захоплення чим-небудь* (1). А втім – **о диво!** На гильках берізки Побачив той нещасний чоловік Гніздо чмелів (Притчі, I, 61).

● **Одн. Н. диво** у *сполуч.* Притчі, I, 61; **Р. дива** Притчі, IX, 42; **Мн. 3. в дива** Притчі, IX, 38.

ДИВУВАТИСЬ (2). *Виявляти подив, здивування.* І **дивувались** Міністри, генерали та вельможі. А цар сказав до них: „Ну, що ж тепер? Чи справді скринька золота вартніша?” (Притчі, VIII, 26). „Се що такого? – запитав Асока,

Ніби **дивуючись**. – Чого ти, брате, Ідеш в такій невольничій подобі?” (Притчі, XII, 37).

● **дивувались** Притчі, VIII, 26; **дивуючись** Притчі, XII, 37.

ДИКИЙ (5). 1. *Який перебуває у первісному природному стані, живе на волі, не приручений (про тварин)* (2). Мов звіря **дикого** з оселі, Так кривду з-між людей женуть, Розсуджують царів і бідних І з шляху правди не схибнуть (Легенди, I, 25). „Плідних земель безмірні там простори, Буйні пасовиска, лісисті гори. У горах повно звірів, **диких** кіз; Один там буйвол тягне з сіном віз” (До Бразилії, I, 29).

2. *Який перебуває у стані первісної культури (про людей)* (1). Тут по лісах блукають **дикі** люде, Б’ють наших і йдять. І нам те, мабуть, буде (До Бразилії, V, 87).

3. *Який важко стримати; нестримний* (1). Тим, що мене ти к собі не пустила, В мойіх грудях зглушила і вгасила Любовний, **дикий** шал, Тим ти в душі, сумній і одинокій, Навік вписала ясний і високий Жіночий ідеал (Поклони, VII, 9).

4. *Незвичайний, страшний* (1). У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці вороже ворухиться щось, І в очах, ще вохких від любови і жаги, **Дикі** іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–10).

● **Одн.** 3. **дикого** 1. Легенди, I, 25; **дикий** 3. Поклони, VII, 9; **Мн.** **Н.** **дикі** 2. До Бразилії, V, 87; 4. Легенди, VI, 3–10; **Р.** **диких** 1. До Бразилії, I, 29.

ДИМ (4). *Газоподібна речовина, що виділяється в повітря при згорянні чого-небудь* (3). Не видати комина на хаті; Вранці **дим** всю хату заповняє, з

стріхи буха, в’ється по загаті, Хапле очи, сльози витискає (По селах, I, 22). На стіні розвішані довкола Деревляні давні богомази: Страшний суд, Варвара і Микола, Чорні вже від **диму**, мов від мази (По селах, I, 52). – Побратиме Сеню, Дай тютюну! – Чи бач, який прудкий! Чи я тютюн саджу? – Та не жартуй-бо! Тобі господар нині скрутець дав, То уділи! Проклята майка тне, А тютюновий **дим** – найліпший спосіб На неї (По селах, X, 26). * *У порівн.* (1). Не звикай утертими стежками Йти за другим сліпо, як у **дим**, Бо як стануть пастухи вовками, Треба вівцям пастися й самим (Паренетікон, XXV, Строфа 11–2).

● **Одн.** **Н.** **дим** По селах, I, 22; По селах, X, 26; **Р.** **від диму** По селах, I, 52; 3. **у дим** *у порівн.* Паренетікон, XXV, Строфа 11–2.

ДИТИНА (5). 1. *Маленька дівчинка або маленький хлопчик* (3). Мірно, наче пташка в клітці з щєблика на щєблик скаче, Возить доню в холодочку, Хоч **дитина** спить, не плаче (Поклони, VIII, 8). Молодість у бідности – Без мами **дитина**, Старість у бездітности – То гірка година (Паренетікон, XXV, Строфа 37–2). В хаті піч трохи не в пів кімнати з запічком і припічком із глини, Вічно тепла – то жолудок хати, Величезний, як живіт **дитини** (По селах, I, 28). * *У порівн.* (1). „Смілий у мріях, у вірі беззглядний, В дійсности, наче **дитина**, безрадний. Ані порадитись, ні побалакати, – Знав він лиш гнуться, та жебрати, та плакати” (До Бразилії, IV, 22).

2. *Син або дочка незалежно від їх віку* (1). Вмираючи, покликав батько сина, Що був его єдина **дитина**, І мовив, звівши голову стару: „Мій синку, швид-

ко я, мабуть, умру [...]” (Притчі, V, 2).

• **Одн. Н. дитина 1.** Поклони, VIII, 8; Паренетікон, XXV, Строфа 37–2; у порівн. До Бразилії, IV, 22; 2. Притчі, V, 2; **Р. дитини 1.** По селах, I, 28.

ДИТИННИЙ (1). *Перен., ірон. Не такий, як у серйозної, дорослої людини; найвний.* „Спродував дома поля, господарство, Вірячи байці про Рудольфа царство. Дома покинувши землю родинну, Гнався, щоб мрію ловити **дитинну**” (До Бразилії, IV, 20).

ДИТИНЯЧИЙ (1). *Який належить дитині; дитячий.* Не цурається правди мудрець, Хоч вона й з уст **дитинячих** буде, – Так як в ніч, коли сонце зайшло, Каганця не цураються люде (Паренетікон, XXV, Строфа 4–2).

ДИТЯ (1). *Змени.-пестл. до дитина 1.* Гість, **дитя**, і цар, і жінка Мають всі один звичай: Є що чи нема – байдуже, Йім усе лиш дай та дай (Паренетікон, XXV, Строфа 13–1).

ДИТЯЧИЙ (1). *Який властивий дитині; джерелом якого є дитина.* Коли почуєш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, **Дитячий** плач, жіночі скорбні стони, Важке зітхане і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочії дісканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 4).

ДИШЕЛЬ (1). *Прикріплена до передньої частини воза товста дерев'яна жердина, що використовується для запрягання коней.* * *Образно.* Вже геть було за північ. Віз звернув Додолю **дишльом**, Косарі стояли Посеред неба (По селах, X, 393).

ДІВКА (6). *Розм. 1. Молода неодружена особа жіночої статі; дівчина* (5). Як висохли води, То пощо там мости будуєш? Як юність минула, То пощо з **дівками** жартуєш? (Паренетікон, XVII, 8). Аж у круг двораків його [*Арістотеля*] **дівка** пуста Завела і зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішилася знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі, IV, 38). От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що від землі лиш відросли, й дідів, Що до землі вже хиляться, сліпих, Кривих, безногих і горбатих, навіть **Дівок** (По селах, X, 122). – То не сміх, я то віддавна Гадаю вже: чому беруть до війська Лиш парубків? Чи то **дівок** нема Таких здорових, рослих і відважних? Чи **дівка** не такий же чоловік, Як парубок? (По селах, X, 130, 132).

2. *Служниця; наймичка* (1). Слуги в стайні сплять – їх коні гріють, А **дівки** на лаві, на запічку; Про вигоду й думати не сміють, Щоб лиш крижі випрямить за нічку (По селах, I, 38).

• **Одн. Н. дівка 1.** Притчі, IV, 38; По селах, X, 132; **Мн. Н. дівки 2.** По селах, I, 38; **Р. дівок 1.** По селах, X, 130; **3. дівок 1.** По селах, X, 122; **О. з дівками 1.** Паренетікон, XVII, 8.

ДІВОЧИЙ (1). *Який властивий дівчині.* Коли почуєш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, **Дитячий** плач, жіночі скорбні стони, Важке зітхане і гіркий проклін, Тужливий спів, **дівочії** дісканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 6).

ДІВЧА (2). *Змениш.-пестл. до дівчина.*

Счервоніло **дівча**, в личко вдарила кров, – Олександр не ждав єї слова – пішов (Легенди, VI, 5–15). Спалахнув Олександр: „Нещасна, дрожи! Від кого маєш плід сей? По правді скажи!” Та **дівча** не дροжить, не спускає очей. „Міні дав його твій генерал Птолемай” (Легенди, VI, 7–15).

• **Одн. Н. дівча** Легенди, VI, 5–15; 7–15.

ДІВЧИНА (6). *Молода неодружена особа жіночої статі.* Арістотель **дівчині** гаразд придививсь, Як повз него ішла, низько їй поклонивсь І промовив [...] (Притчі, IV, 13). Усміхнувся мудрець. Дивні примхи в **дівчат**! Та дарма! Обіцявсь, то вже годі бурчать (Притчі, IV, 27). Олександр Великий весь світ звоював, Та **дівчини** рабом себе він почував (Легенди, VI, 3–2). І про одіж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для **дівчат** хустята шалінові, Капельюхи хлопцям повстяні, – То й весь празник є на довгі літа (По селах, I, 44). П'ять хлопців до послуг продали ми, А сім **дівчат** пішло в такі доми. Про хлопців доси ми не мали вісти, **Дівчата** раді: є що пити й йісти (До Бразилії, V, 82, 84).

• **Одн. Р. дівчини** Легенди, VI, 3–2; **Д. дівчині** Притчі, IV, 13; **Мн. Н. дівчата** До Бразилії, V, 84; **Р. дівчат** До Бразилії, V, 82; **в дівчат** Притчі, IV, 27; **для дівчат** По селах, I, 44.

ДІД (7). **1. Батьків або материн батько** (2). Йосифінський наказ панщизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, **Діда** скарга за ґрунтець забраний, Батьків акт ліцитаційний драний, – Ось весь спадок, що лишивсь для внуків (По

селах, I, 59). Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми. Небіжчик **дід** нераз про них, бувало, Розказують, не можуть нахвалитись (По селах, X, 185).

2. Чоловік похилого віку (5). О, бо Пазюк розумний **дід**, З кропиви він збирає мід: Він у селі над всіх моцар, Бо він собі богач-лихвар (По селах, II, 9). А обік него кум сидить І Пазюку в лице глядить, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий **дід** (По селах, II, 30). Кум почув се, весь дрижить, Мов опечений біжить: „Змилуйтеся, **діду**! Я вас до хреста довів Та й пішов вісьта домів! Присягати піду!” (По селах, III, 21). Того рана є криком, шумом Серед тлуму **дід** іс кумом На попівство враз ішли. Чи шукать поради, може? Ні, за злодія на боже По короні понесли (По селах, V, 2). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що від землі лиш відросли, й **дідів**, Що до землі вже хиляться, сліпих, Кривих, безногих і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 120).

• **Одн. Н. дід 1.** По селах, X, 185; **2.** По селах, II, 9; 30; V, 2; **Р. діда 1.** По селах, I, 59; **К. діду 2.** По селах, III, 21; **Мн. 3. дідів 2.** По селах, X, 120.

ДІДІВСЬКИЙ (1). *У якому споконвічно проживали предки.* „Із сего краю, що є край **дідівський**, Жебрацький, і шляхецький, і жидівський, Я виведу свій вірний люд у край Заморський, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 19).

ДІЖДАТИ (2). *Дочекатися*. „Ще квартиру став, людей відправ, А завтра рано, щоб ти знав – Коли **діждати** дасть Господь, За грішми с свідками приходь” (По селах, II, 83). „Тут мене гадюка йїдж, Як я з вами був сю ніч На гумні, в стодолі!” „Не бреши! – кричить Пазюк, – Гроші тут міні до рук, Бо **діждеш** недоли!” (По селах, III, 36).

● **діждати** По селах, II, 83; **діждеш** По селах, III, 36.

ДІЙСНИЙ (1). *Істинний*. „Чорний вус. – Рудий у кума. Гм! Не вір рудому! Сірі очі – **дійсна** правда! Коб швидше додому!” (По селах, VII, 15).

ДІЙСНІСТЬ (1). * *У сполуч. в дійсності – насправді*. „Смілий у мрях, у вірі беззглядний, В **дійсності**, наче дитина, безрадний. Ані порадитись, ні побалакати, – Знав він лиш гнуться, та жебрати, та плакати” (До Бразилії, IV, 22).

ДІЙТИ (3). **1.** *Рухаючись у певному напрямку, досягнути якого-небудь місця* (1). „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П'ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде допасати – ждїть, Тодї Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори **дійде**, Тодї на землю Ілія прийде” (По селах, X, 349).

2. *Досягнути якого-небудь стану* (1). Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя **дійти**? Не про те! Інший жар в єї серці горить! Інший бог там живе! Інший цар там царить (Легенди, VI, 6–2).

3. *Проводячи послїдовно ряд дій, досягнути наміченого, очікуваного* (1). Наче віз без колїс Не покотиться до суду, Так своєї судьби Не **дійдеш** без праці й трудно (Паренетїкон, XXV, Строфа 36–4).

● **дійти 2.** Легенди, VI, 6–2; **дійдеш 3.**

Паренетїкон, XXV, Строфа 36–4; **дійде 1.** По селах, X, 349.

ДІЛ (3). **1.** *Рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами* (1). І нині, хоч нас ділять **доли** й гори, Коли на душу ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стїп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач єї втиша (Поклони, VII, 13). * *У тавтол. сполуч.* (1). На Підгір'ю села невеселі Простяглися **долом**-долинами, Мов край шляху на твердїй постелї Сплять старці, обвішані торбами (По селах, I, 2).

2. *Пасмо гір на південь від Дрогобича* (1). Сховалось сонце за **Ділом** могучим. Пожар вечірній запалав на небі І згас. Стемніло (По селах, X, 1).

● **Одн. О. долом 1.** *у тавтол. сполуч.* По селах, I, 2; **за Ділом 2.** По селах, X, 1; **Мн. Н. доли 1.** Поклони, VII, 13.

ДІЛИТИ (3). **1.** *Розподїляти між ким-небудь* (1). Сень видобува тютюн, І крає ножиком, і **ділить** всїм, В кого немає (По селах, X, 29). // *Відмежовувати, роз'єднувати кого-небудь* (1). І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стїп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач єї втиша (Поклони, VII, 13).

2. *з ким. Давати кому-небудь частину чогось свого* (1). Не **ділиш** мудрости з братами, Йїї злодії не вкрадуть, Йїї не згубиш по дорозі, Вона є вольна серед пут (Паренетїкон, VIII, 5).

● **ділиш 2.** Паренетїкон, VIII, 5; **ділить 1.** По селах, X, 29; **ділять 1.** // Поклони, VII, 13.

ДІЛО (11). **1.** *Робота, заняття людини, пов'язані з розумовим і фізичним*

напруженням (3). Дурний, хто, помилок лякаючись, Не сміє братися до **діла**, – Так, як би я не йів, лякаючись, Щоб кришка в голосницю не влетіла (Паренетікон, XXV, Строфа 8–2). Як муж жорстокий, люті жінки Своє погане довершили **діло**, Виймали серце, легке, печінки, Як на шкаматях шматували тіло... (Легенди, IV, 46). То й я, лякаючись судьби Раба, що на розробок Повірений йому талант Без **діла** скрив у сховок, Бажаю оспівати вам, Що стане духу мого, Жите, стражданє, муку й смерть Селедія святого (Легенди, V, 12). // *Наслідки цієї діяльності* (3). Не пливе супроти вітру Запах цвітів і кадила, – Але йде по всіх усюдах Добра слава, добрі **діла** (Паренетікон, XXV, Строфа 9–4). „Зробив ти добре **діло**, Міні летить велів, – І зараз по хвилині Сам того пожалів” (Притчі, IX, 81). „Я, царю любий, піст держу сьогодні”. „Га, добре **діло!** – мовив цар. – Та знай: Я цар, оба ми втомлені, голодні... Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю днину!” (Притчі, XI, 23).

2. Те, що безпосередньо стосується кого-небудь, входить у чиєсь завдання; справа (1). Що хто зробить чи не зробить, Зле чи добре, він не дбає, Лиш про власні **діла** дбає, Злий чи добрий й їх кінець (Паренетікон, XX, 7). // *Те, що стосується Бога як творця всього видимого і невидимого. * У сполуч.:* а) **божії діла** (1). Та крити божії **діла** Негарно, навіть грішно; Не скриєш божої хвали, Лиш сам загинеш вічно (Легенди, V, 5); б) **діла Господні** (1). І сталось так. І відтоді Всі русини голодні Селедія святого чять. Дивні **діла** Господні! (Легенди, V, 96).

3. Те, що відбулося; те чи інше явище

(1). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взять не може: Се чиста роскіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за **діл** минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 108). // *Певна подія поточного життя* (1). Гадаєте, що Бог про те дбає, Чи там сто люда заб'ють або двісті, Чи хлоп о три дні більш робити буде? Якраз Господь перед таким би **ділом** Знаки такі нам посилав! (По селах, X, 256).

• **Одн. Н. діло 1.** // Притчі, XI, 23; **Р. без діла 1.** Легенди, V, 12; **до діла 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 8–2; **3. діло 1.** Легенди, IV, 46; // Притчі, IX, 81; **О. перед ділом 3.** // По селах, X, 256; **Мн. Н. діла 1.** // Паренетікон, XXV, Строфа 9–4; **2. // у сполуч.** б) Легенди, V, 96; **Р. із-за діл 3.** Притчі, I, 108; **3. діла 2.** // у сполуч. а) Легенди, V, 5; **про діла 2.** Паренетікон, XX, 7.

ДІМ (10). **1. Будівля, призначена для житла; будинок** (2). Як метіль прошумить, Так загине за мить Злий, слезами людськими годований, Щезне й слід весь по нім... Але добрий – се **дім**, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–5). Не мав він **дому**, ні житла, Лиш сам пісок та скали; Мав плащ один із острих блях, Що в тіло повростали (Легенди, V, 37). **2. Приміщення, у якому живуть люди; житло** (7). Ти, брате, любиш Русь, Як **дім**, воли, корови, – Я ж не люблю йїї З надмірної любови (Поклони, IV, 30). Без неї [*мудрости*] все жите пустиня, Так, як пустий без друга шлях, І як твій **дім** пустий без сина, І як пустий дурного страх (Паренетікон, VIII, 15).

„Заріж теля і запакуй у міх, А нічно йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проти, щоб захистив тебе і скрив. Своїх так перепробуй, а потім Застукай і в мого друга **дім**” (Притчі, V, 32). А був у краю звичай старосвітський: Коли кого на смерть засудить цар, То перед **дім** его шле трубача; І перед чим **домом** сей затрубить, Тому на завтра треба смерті ждати (Притчі, XII, 20, 21). То цар Асока ще в той самий вечір Шле трубача з смертельною трубою Перед свого брата **дім** (Притчі, XII, 25). „Ти, певно, ліпше знаєш се, мій царю! Я знаю тільки те, що вчора сночи Труба смертельна перед моім **домом** Заголосила. Я готов на смерть” (Притчі, XII, 41).

3. *У сполуч. такі дома – будинки, у яких живуть і приймають відвідувачів проститутки (1). П'ять хлопців до послуг продали ми, А сім дівчат пішло в такі **дома** (До Бразилії, V, 82).

• **Одн. Н. дім 1.** Паренетікон, XXV, Стр. 30–5; **2.** Паренетікон, VIII, 15; **Р. дому 1.** Легенди, V, 37; **3. дім 2.** Поклони, IV, 30; **в дім 2.** Притчі, V, 32; **перед дім 2.** Притчі, XII, 20; XII, 25; **О. перед домом 2.** Притчі, XII, 21; XII, 41; **Мн. 3. в дома 3.** у сполуч. До Бразилії, V, 82.

ДІРОЧКА (2). *Змени. до діра.* Малесенький отвір у чому-небудь. Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала з хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали різати вола, Його в хребет укусить і в тім місці Маленьку **дірочку** проколе в шкурі, Таку, що оком і доглянуть годі (По селах, X, 383). Крізь ту то **дірочку** з крові пророка Малесенька на землю крапля впаде, І загориться вся земля від неї (По селах, X, 385).

• **Одн. 3. дірочку** По селах, X, 383; **крізь дірочку** По селах, X, 385.

ДІСКАНТ (1). *Високий, як у малих хлопчиків, голос.* Коли почуєш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітханє і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочі **дісканти**, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 6).

ДІСТАТИ див. **ДІСТАТЬ**.

ДІСТАТЬ (2), **ДІСТАТИ** (1). **1.** *Дотягуючись, доторкнутися до чого-небудь; досягнути щось* (2). [Лев] Не міг його [чоловіка] **дістати**, але люто Глядів згори, скакав і землю гриз, Ждучи, аж він угору знов підлізе (Притчі, I, 38). „А потім забажав ти Мене [пташку] **дістать** ще раз І просьбою вернути Назад минулий час” (Притчі, IX, 86).

2. Одержати щось потрібне, необхідне (1). „Вже ж, кумцю, вас я третю ніч Частую за пустую річ, Щоб сотку в позичку **дістать**, – Ви ж обіцяли нині дати” (По селах, II, 47).

• **дістати 1.** Притчі, I, 38; IX, 86; **дістать 2.** По селах, II, 47.

ДІСТОДЬТО (1). *Нібито.* Пани **дістодьто** навіть Вже й цісаря підпали, й цісар йім Усе те затвердив і підписав (По селах, X, 212).

ДІТИ¹ (15). **1.** *Маленькі дівчатка і хлопчики; протилежне дорослі* (10). Понад річку верби головаті Довгі віти в воду похиляють; Журавель поскрипує при хаті, Босі **діти** по двору гуляють (По селах, I, 8). Ліжка газди – п'ять дощок

незбитих, Сніп соломи і верета зрібна; Тепла піч є для **дітей** неvkритих, А для старших постіль непотрібна (По селах, I, 35). Ой-ой! Метушня і тривога в селі, Із вулиці **діти** тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому дралюють, немов на пожар! На лицях побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар! (По селах, VIII, 2). Хоч трицять літ від роду, він найрадше **З дітьми** малими пристає, готов І порохом пересипатись з ними (По селах, X, 61). Та й **діти** ж то над все любили слухать Єго пісень і оповідань! **Діти** Одні над ним не насміхались (По селах, X, 63, 64). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів'ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і **дітей** дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицях слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 14). Два панки йдуть попри них. На **дітей** блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку (До Бразилії, III, 2). Поганий край! Докучив голод нам, І горячок понабирались там. Сім штук **дітей**, Онищиха, й Чаплиха, І Хрущ старий там вмерли. Збулись лиха (До Бразилії, V, 43). Все розповів: як нас тут трясця б'є, Як відьма нічу кров жіночу п'є, Що тут **дітей** без корму сохне й плаче, Як з відьмою король у гречку скаче... (До Бразилії, V, 59). Вже не міні в нові світи летіти! Війну з житем програв я, любі **діти**! (Поклони, I, 4). // *Ласкаве звертання до молоді* (1). Вже не міні в нові світи летіти! Війну з житем програв я, любі **діти**! (Поклони, I, 4). **2. Сини й дочки різного віку** (4). Сусід мене с слізми благає На млин пустити воду знов, Бо се ж увесь єго прожиток, Єго й **дітей**, п'ятьох голов (Легенди, I, 48). „Недобре ти зробила,

пані! – Сказали враз Арот, Марот, – Вітця й **дітей** за те карати, Що завинив жіночий рот” (Легенди, I, 59). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках **дітей** Зацитькують, годують і колишуть, Як йїх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейїд по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 21). На морі вмерло дев'ять душ народу, Йїх замість погребу метали в воду. Най Бог боронить від такої тьми, Як матері ридали за **дітьми**, Коли йїх риби довгі, мов ті бальки, Зубаті, чорні, рвали на кавалки! (До Бразилії, V, 74).

● **Мн. Н. діти 1.** По селах, I, 8; VIII, 2; X, 63; X, 64; **Р. дітей 1.** До Бразилії, III, 2; V, 43; V, 59; **для дітей 1.** По селах, I, 35; **2.** Легенди, I, 48; **3. дітей 1.** До Бразилії, II, 14; **2.** Легенди, I, 59; До Бразилії, II, 21; **О. з дітьми 1.** По селах, X, 61; **за дітьми 2.** До Бразилії, V, 74; **Кл. діти 1.** // Поклони, I, 4.

ДІТИ ² (1). *Використати, витратити.* „Не бреш! Де гроші **дів**? Ти мене вигоном вів – Тямлю весь інтерес: У столоді дрюк відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 25).

ДІТСЬКИЙ (1). *Який властивий дитині; дитячий.* По садку проходять люде, Чути **дітський** плач і крики... (Поклони, VIII, 18).

ДІЯТИСЯ (2). *Відбуватися, робитися.* „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні”. І він сказав йому батьківську річ І все, що **діялося** з ним сю ніч, І як подвійно тут він скористав: Фальшивих другів збувсь, а вірного пізнав (Притчі, V, 66). Що далі **діялося** там, на те В страсі лице своє закрий, о Музо! Як на солом'янім огні

святе Смалили тіло, як пороли пузо... (Легенди,IV,41).

• діялося Притчі, V,66; Легенди,IV,41.

ДЛЯ (23). *Прийм., з род. відм.* Я декадент? Се новина **для** мене! Ти взяв один з мого життя момент і слово темне підшукав та вчене і Руси возвістив: „Ось декадент!” (Поклони,VI,1). Я з п'ющими за пліт не виливаю, З йідцями йім, **для** бійки маю бук, На празнику життя не позиваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони,VI,22). Не паразит я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки й дума про процент, А **для** пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який же я у біса декадент? (Поклони,VI,26). Оттак і той, що наложив печать На серце: сам, без дружньої розмови Жие **для** себе – хоч би був не знать Як чесний, не приблизиться на п'ядь До Бога без любови (Паренетікон,I,8). Отрута є зле вивчена наука, Отрута є нестравлена йіда; **Для** бідних трута – взаїмна порука, Старому трута – жінка молода (Паренетікон,XXV,Строфа17–3). І глянув вниз у пропасть чоловік. І бачить, що на дні тієї балки Страшна гадюка в'ється і широко Пашеку рознімає, жде лише, Щоб він упав **для** неї на поталу (Притчі,I,45). „Аглас, благаю, молю! Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок вволи волю мою, – Чого хоч, зажадай, я **для** тебе зроблю!” (Притчі,IV,18). „Я, царю любий, піст держу сьогодні”. „Га, добре діло! – мовив цар. – Та знай: Я цар, оба ми втомлені, голодні... **Для** мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю днину!” (Притчі,XI,25). Носила одіж грубу, шерстяну і кістяні тісні черевики! Не стелено йій подушок **для** сну, Не грали йій

при збудженю музики (Легенди,IV,11). Олію, молока, вина Не заживав він зроду; **Для** дужшої покути пив Морську солену воду (Легенди,V,27). **Для** болю дужшого велів Солити свіжу рану, Та тим ще злість не наситив Мучительську, погану (Легенди,V,57). „У нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його зробить твій дар. Міліонам він сонце, жите є нове, – **Для** добра міліонів хай вічно живе” (Легенди,VI,2–16). „Вічно жий, царю мій, на потіху **для** всіх! Ось від мене тобі чудодійний горіх!” (Легенди,VI,7–9). „Не **для** нас, о богине, твій божеський дар! Хоч над світом я цар, та над серцем не цар” (Легенди,VI,8–7). Хліб і страва – тут найстарша справа, Ціль всіх змагань, замислів, турботи, Мов родивсь сей люд лиш **для** роботи, А на хліб вся праця йде кровава (По селах,I,31). Ліжка газди – п'ять дощок незбитих, Сніп соломи і верета зрібна; Тепла піч є **для** дітей некритих, А **для** старших постіль непотрібна (По селах,I,35;36). І про одіж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, **Для** газдині шнур коралів в скрині, **Для** дівчат хустята шалінові, Капельюхи хлопцям повстяні, – То й весь празник є на довгі літа (По селах,I,43;44). Йосифінський наказ панщизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, Діда скарга за грунтець забраний, Батьків акт ліцитаційний дракий, – Ось весь спадок, що лишивсь **для** внуків (По селах,I,61). Вийшли. Кум домів кленучи, А Пазюк нові онучі В постолі, до торби хліб, П'ятку в черес, палку в руки Та й **для** ліпшої поруки До ворожки до Дуліб (По селах,V,17). „Ну, куме коханий, дай руки в кайдани! Тут слідство, **для** тебе тюрма” (По селах,VIII,20). Отак в селі балакали про

Сеня, Сміялись з него, хоч усі й любили,
Бо ширий був, **для** всякого ввічливий
(По селах, X, 56).

● **для** Поклони, VI, 1; VI, 22; VI, 26);
Паренетікон, I, 8; XXV, Строфа 17–3;
Притчі, I, 45; IV, 18; XI, 25; Легенди, IV, 11;
V, 27; V, 57; VI, 2–16; VI, 7–9; VI, 8–7; По
селах, I, 31; I, 35; I, 36; I, 43; I, 44; I, 61;
V, 17; VIII, 20; X, 56.

ДНИНА (2). *Частина доби від сходу до заходу сонця; день.* „Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю **днину**!” (Притчі, XI, 26). „Я радо, царю, се зроблю, лиш дай Міні поруку певну, незрушиму, Що доживу до завтрішнього дня, І проживу всю **днину** ту, і встигну Сповнити те, що Богу винен я” (Притчі, XI, 30).

● **Одн. 3. днину** Притчі, XI, 26; XI, 30).

ДНО (2). *Грунтова поверхня під водою.*

* **Образно** (1). Книги – морська глибина:
Хто в них пірне аж до **дна**, Той, хоч і
труду мав досить, Дивнії перли вино-
сить (Паренетікон, XXV, Строфа 19–2).

// *Нижня плоска частина улоговини на поверхні землі* (1). І глянув вниз у про-
пасть чоловік. І бачить, що на **дні** тієї
балки Страшна гадюка в’ється і широко
Пашеку рознімає, жде лише, Щоб він
упав для неї на поталу (Притчі, I, 42).

● **Одн. Р. до дна образно** Паренеті-
кон, XXV, Строфа 19–2; **М. на дні** //
Притчі, I, 42.

ДО (99). *Прийм., з род. відм.* З яким же
запалом я йшов **до** бою! Як рвалася впе-
ред душа вітхнута! Горіло серце чистою
любовою!.. І що ж здобув? Лишив що за
собою? (Поклони, I, 6). Сам знав, що гола
я і вбога, І **до** мойого ти порога Прий-
шов, захтів служити міні (Поклони, II, 8).
Хоч часто я гірке й квасне ковтаю, Нераз

і прів, і мерз я, і охрип, Та ще ж оскоми-
ни хронічної не маю, Катар кишок **до**
мене не прилип (Поклони, VI, 16). І нині,
хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу
ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І **до**
твоеї груди припадає, У стіп твоїх весь
свій тягар скидає, І голос твій весь плач
єї втиша (Поклони, VII, 16). **До** візка не
заглядають Материнські очі чулі, Лиш
уста тихенько шепчуть: Люлі-люлі,
люлі-люлі (Поклони, VIII, 9). Коли обід
хтось славний зготував, Найідки найдо-
бірні та напитки, Царя самого в гості
завіззав, А соли не додав **до** страв, – Які
ж із них пожитки? (Паренетікон, I, 4).
Оттак і той, що наложив печать На сер-
це: сам, без дружньої розмови Жіє для
себе – хоч би був не знать Як чесний, не
приблизиться на п’ядь До Бога без любо-
ви (Паренетікон, I, 10). Як на місто вій-
сько йде вороже, І побачить в полі про-
стий люд І біжить **до** міста, як лиш може,
І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж
тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають
тих простаків? Чи на крик їх не почнуть
тікати, Критися за мур, за частокіл?
(Паренетікон, IV, 7). Глянь, ось убогий **до**
церкви прийшов, що його ти покривдив
– Сплакав і важко зітхнув – свічка погас-
ла твоя! (Паренетікон, V, 1–5). Серцем
молився Мойсей і скорботою духа ціло-
го; І говорив йому Бог: „Що так **до** мене
кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що й
слова вони не говорять, Але я чую аж
тут, як твоє серце кричить”
(Паренетікон, VI, 4). Не кидай власної
мети, Щоб за чужою десь іти, А власну
ясно ціль пізнай, **До** неї просто поспішай
(Паренетікон, IX, 16). Хто лиш квітки в
житю збира, Чий дух **до** земного прилип,
Того напавши вхопить смерть, Як повинь
соннеє село (Паренетікон, XXI, 2). Хто
лиш квітки в житю збира, Чий дух **до**

земного прилип, Той смерти попаде у власть, Не осягнувши, що бажав (Паренетікон, XXI, 6). Дурний, хто, помилок лякаючись, Не сміє братися до діла, – Так, як би я не йів, лякаючись, Щоб кришка в голосницю не влетіла (Паренетікон, XXV, Строфа 8–2). Книги – морська глибина: Хто в них пірне аж до дна, Той, хоч і труду мав досить, Дивні перли виносить (Паренетікон, XXV, Строфа 19–2). Наче віз без коліс Не покотиться до суду, Так своєї судьби Не дійдеш без праці й труду (Паренетікон, XXV, Строфа 36–2). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 115). До Йосифа в Єгипті так Сказав облесливий дворак: „Ах, пане, страх тебе люблю За добрість, за красу твою!” (Притчі, III, 1). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишая. Не марнуй Його, та й понад міру не цілуй. Не думай в нім мету житя знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 10). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічу йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проси, щоб захистив тебе і скрив” (Притчі, V, 28). Послухав син. Як змерклося цілком, Пішов, важким нав’ючений мішком. До друга найлюбійшого воріт Застукав: „Живо, живо отворіть!” (Притчі, V, 35). А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям донести. Адже ж всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Притчі, V, 50). Оттак всю ніч продвигавши свій міх, До батькового друга він прибіг (Притчі, V, 52). Замкнув [дядько] ворота, взяв на плечі міх – Та парубок

упав йому до ніг (Притчі, V, 62). Аж чоловік найшовся милостивий, Впустив до хаги пса і обігрів, Пожалував його, як друг правдивий, І йісти дав того ж, що й сам він йів (Притчі, VI, 6). Подібний ти до него, брате милий: Не тямши, хто добро тобі зробив, А тих, що розуму тебе навчили, Як часто ти зневажив, оскорбив! (Притчі, VI, 13). Два йізці були раз: митар І вельможний фарисей; До мети взялися бігти. Хто допаде? Той чи сей? (Притчі, VII, 3). Ся мета – жите у небі. Щоб до неї дочвалать, Фарисей запряг два коні: „Чеснота” одного звать: Піст, молитва, дари вбогим (Притчі, VII, 6). Тимчасом убогий митар Шкапу „Смирність” як запряг, То помалу, але певно До мети свій віз дотяг (Притчі, VII, 20). Асока, цар премудрий, милосерний, До ради царської звик був просити Пустинників, аскетів, богомільців І пильно слухав, що вони казали (Притчі, VIII, 2). І мовив цар: „Мої міністри любі, Котра з отсіх скриньок вартнійша буде?” І одногосно сказали всі: „Авжеж вартнійша ся золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!” (Притчі, VIII, 19). І дивувались Міністри, генерали та вельможі. А цар сказав до них: „Ну, що ж тепер? Чи справді скринька золота вартнійша?” (Притчі, VIII, 28). І пурхнула пташина, На близькій гильці сіла І, до стрільця звернувшись, Таке йому повіла [...] (Притчі, IX, 51). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі за батька я” (Притчі, IX, 71). Тут на мари мертвого кладуть і голосять, Там до слюбу рушають і дари виносять (Притчі, X, 6). Се не казка, брати, тільки образ, мабуть, Як у парі в житю смутки й радости йдуть, І сі й ті до одного кінця нас ведуть (Притчі, X, 13). Та ось з села Далекого

пастух іде до стада, І стежка повз царя його вела (Притчі, XI, 8). „Я радо, царю, се зроблю, лиш дай Міні поруку певну, незрушиму, Що доживу до завтрішнього дня, І проживу всю днину ту, і встигну Сповнити те, що Богу винен я” (Притчі, XI, 29). Швиденько зсів з коня могучий цар І підійшов до них [аскетів], і поклонився Йім до землі, і цілував їх ноги, Благоючи благословенства в них (Притчі, XII, 7, 8). „А ви б, міркуєте, вдержали?” – Господь до ангелів прорік. „Ах, Господи! – Арот аж скрикнув, – Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 14). „Ну, добре, йдіть до Вавилону! Людей неправедних судіть! Судіть по правді, та вважайте, Самі в покусі не впадіть!” (Легенди, I, 17). „Клеветницю пізви до суду, Сама зневаги ти не мсти, А річку із свого саду Сусідови на млин пусти!” (Легенди, I, 61). „Склонись до наших просьб, о пані, Пробудь сю нічку з нами тут! Дамо тобі, чого бажаєш, І інший видамо засуд” (Легенди, I, 85). В тій хвили шарпнулась Астарті, Таємне слово прорекла І шезла разом. З рук насильних Вона до Бога утекла (Легенди, I, 120). Сказала [Астарті] Богови всю правду. „Гаразд зробила, доню, ти! Іди ж тепер і до схід сонця На небі зіркою світи!” (Легенди, I, 123). „Скажіть самі, як вас карати? Чи в пекло, де чорти є всі, Чи волите до суду висіть Стрімглав онтам на ланцюсі?” (Легенди, I, 131). До славетних магістратів Найбогатших в краю міст Пописав і попечатав Власноручно свою вість (Легенди, II, 9). Халіф Абдель-малік поблід, стрепенувся, А потім с тим словом до слуг обернувся: „Гей, хлопці, агов! Зруйнують сей замок до самих основ!” (Легенди, III, 38, 40). Хоч давній, славетний був у неї рід, Вона нітроха ним не величалась; Щоб згорда й не погля-

нути на світ, Раз в раз чолом аж до землі схилялась (Легенди, IV, 8). Думками Бога хвалячи, Держав обіт мовчаня І ані слова не прорік Від роду до сконаня (Легенди, V, 32). Тут вороги обпутали Його кругом сильцями І до царя взялися гнать Страшними палицями (Легенди, V, 51). Не допустив всесильний Бог До крайнього скандалу, Щоб моці праведника йшли Поганцям на поталу (Легенди, V, 66). В тій хвилині аскет перед ним опинивсь І покірно царю до землі поклонивсь (Легенди, VI, 4–8). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жить!” І сказав їй усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–7). Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти? (Легенди, VI, 6–2). Розгнівався на се Пазюк І повну чарку кинув з рук. „От ще голяк! От ще жебрак! До мене промовляє так! Сто срібла – се великий гріш! Узять візьмеш, віддать – хоч ріж!” (По селах, II, 52). „До хаги спати я не йду. Гей, куме! куме! Де ти втік? Ти спать мене веди на тік!” (По селах, II, 94). Вранці-рано по селі То не пчоли, не чмелі Глухо зажурчали, Не шумів розбитий спуст, А йшло слово з уст до уст: „Вкрали! Вкрали! Вкрали!” (По селах, III, 5). Кум почув се, весь дрижить, Мов опечений біжить: „Змилюється, діду! Я вас до хреста довів Та й пішов вісьта домів! Присягати піду!” (По селах, III, 22). „Тут мене гадюка йїдж, Як я з вами був сю ніч На гумні, в стодолі!” „Не бреши! – кричить Пазюк, – Гроші тут міні до рук, Бо діждеш недоли!” (По селах, III, 35). Свідків, хоч гать гати! Сей вже мав спать іти, Вийшов надвір, Чув, як Пазюк до стодолі С кумом чалапав поволи Попри шпіхлір (По селах, IV, 16). Другий виразно

чув: Кума Пазюк гукнув: „Куме, ходи! Пізно вже лізти до хати, Я на тоці буду спати, – Ну, заведи!” (По селах, IV, 22). Вийшли. Кум домів кленучи, А Пазюк нові онучі В постолои, до торби хліб, П'ятку в черес, палку в руки Та й для ліпшої поруки До ворожки до Дуліб (По селах, V, 15, 18). Куди ж пак! Парубіка вже старий, Вже поза трицять літ, і до роботи Нема над него, і не п'є, не трагить, А ходить мов жебрак (По селах, X, 36). – Е, кат там з нею [байкою]! – другий відізвався. – Я за весь день охляв, не чую костей, І очі вже злипаються до сну (По селах, X, 83). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що від землі лиш відросли, й дідів, Що до землі вже хиляться, сліпих, Кривих, безногих і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 118, 121). – То не сміх, я то віддавна Гадаю вже: чому беруть до війська Лиш парубків? (По селах, X, 129). – Та слухайте лишень, Що сталося в Урожі! Тиждень тому Там вийт під церквою цілій громаді Читав той наказ, що почнуть усіх До війська брати (По селах, X, 138). Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очі кров'ю Йій заплили, і руки все держить Над головою закленуті, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 143). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не йість, не п'є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 149). Вже з цвинтару не трафіла й до хати, Пішла долів селом: „Я-яй! Я-яй!” А мир за нею, мов на похороні (По селах, X, 154). Три рази довкіль обі-

йшла село. Під ніч насилу завели йійі До хати, силою й нагодували (По селах, X, 159). І день, і ніч Блукає по полю, до хат не йде, І все кричить, голосить, плаче й стогне (По селах, X, 167). Чи чули ви, пани ото заводять Якісь там шарварки нові. То ніби Говорять хлопам: „Штири дни до року Повинен кождий нумер відробити Коло гостинця” (По селах, X, 199). – А пощо ж До війська пруть старого і малого? (По селах, X, 235). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? (По селах, X, 238). І хоч нераз подібні вже слова Вони від него [Сеня] чули, то проте Тим дужше йіх ударили вони. І не до сміху йім було, бо кождий На собі сам йіх правди досвідив (По селах, X, 275). Тихо сяють зорі, Немов манять до себе (По селах, X, 418). До Бразиліі! (До Бразиліі, VI, загол.). Лист до Стефаніі (До Бразиліі, I, загол.). Най Бог його за се благословить, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять (До Бразиліі, I, 10). „Не спинять йіх? Всі підуть Десь за синє море здуру”. „Як же ж йім не йти, як тут Всі до спілки дрем з них шкуру” (До Бразиліі, III, 16). Аж із Кормон, мов живого до гробу, Гнали жандарми наш люд, як худобу (До Бразиліі, IV, 7). Боргує нам уряд, покіль до свого, Курузи, бульбу, сіль – і більш нічого (До Бразиліі, V, 11). Не розлучали нас і на п'ять хвиль... До міста маємо п'ятнацять миль (До Бразиліі, V, 14). Та ви цікаві, як нам до води Дойіхалось, а потім аж сюди (До Бразиліі, V, 17). До Відня йіхали спокійно вкупі, У Відні нас три дни держали в цюпі (До Бразиліі, V, 19). З Понтеби завернули нас до Грацю, Там три неділі мали з нами працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А нам казали: „Зачекайте тут!” (До

Бразилії, V,23,25). **До** моря ми добрались без біди, Лиш що **до** нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авіза (До Бразилії, V,33,34). Та Бог наслав на тую злоку бич: Попавсь нам лепський русначок-панич, Списав він лист від нас, слізми облитий, **До** їх там королеви Маргарити (До Бразилії, V,56). П'ять хлопців **до** послуг продали ми, А сім дівчат пішло в такі дома (До Бразилії, V,81).

● **до** Поклони, I,6; II,8; VI,16; VII,16; VIII,9; Паренетікон, I,4; I,10; IV,7; V,1,5; VI,4; IX,16; XXI,2; XXI,6; XXV,Строфа8–2; XXV,Строфа19–2; XXV,Строфа36–2; Притчі, I,115; III,1; V,10; V,28; V,35; V,50; V,52; V,62; VI,6; VI,13; VII,3; VII,6; VII,20; VIII,2; VIII,19; VIII,28; IX,51; IX,71; X,6; X,13; XI,8; XI,29; XII,7; XII,8; Легенди, I,14; I,17; I,61; I,85; I,120; I,123; I,131; II,9; III,38; III,40; IV,8; V,32; V,51; V,66; VI,4–8; VI,5–7; VI,6–2; По селах, II,52; II,94; III,5; III,22; III,35; IV,16; IV,22; V,15; V,18 (2); X,36; X,83; X,118; X,121; X,129; X,138; X,143; X,149; X,154; X,159; X,167; X,199; X,235; X,238; X,275; X,418; До Бразилії, загол.; До Бразилії, I, загол.; I,10; III,16; V,11; V,14; V,17; V,19; V,23; V,25; V,33; V,34; V,56; V,81.

ДОБА (1). *Час; період.* Хрест божий з нами! Певно, се була Якась безбожна упириця зла. Бо справді, на жінок у тії **доби** Ударили найгірші хороби (До Бразилії, V,51).

ДОБАЧАТИ (1). *Помічати.* Та він бай- дуже, мов се й не про него, Всі насміхи пускає мимо вуха, Прихильности немов не **добачає** (По селах, X,59).

ДОБРАТИСЬ (1). *Переборюючи труднощі, нешвидко прибути куди-небудь.* До

моря ми **добрались** без біди, Лиш що до нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авіза (До Бразилії, V,33).

ДОБРЕ (10). *Присл. 1. Відповідно до встановлених норм моралі* (3). Свічку поставив ти в церкві перед образами, богачу! **Добре** зробив ти: ось бач, ярко та свічка горить (Паренетікон, V,1–3). Вбогому даток ти дав, о богачу; се **добре** зробив ти! (Паренетікон, V,2–2). Що хто зробить чи не зробить, Зле чи **добре**, він не дбає, Лиш про власні діла дбає, Злий чи добрий їх кінець (Паренетікон, XX,6).

2. Уживається для підкреслення ступеня вияву дії (3). Господь сказав: „Яка тобі заслуга, Коли кохаєш свого брата, друга? А ви любіте своїх ворогів!” Подумай **добре**, що Господь велів! (Паренетікон, II,8). Не мовив: „Моїх ворогів любіте!” Отсе, брати, ви **добре** розумійте, Що ворог божий, ворог правди й волі Не варт любови вашої ніколи (Паренетікон, II,10). „Ей, та й дурний ти, стрільче, Що дав міні здуриться! А мною ти, небоже, Міг **добре** поживиться!” (Притчі, IX,56).

3. Успішно (стосовно життя, перебігу справ) (1). Сусіди любі! Пише вам Олеся. Ми всі здорові й **добре** нам ведєся (До Бразилії, V,2).

4. У знач. част. Уживається для схвалення чогось (3). Стрілець мій здивувався. „Чи бач, ся дробина Мене навчати хоче! Ну, що там зна вона?” І мовить: „**Добре**, пташко! Коли з твоїх наук Я хоч що-то змудрю, Тебе пуцу я з рук” (Притчі, IX,17). „Ну, **добре**, йдіть до Вавилону! Людей неправедних судіть! Судіть по правді, та уважайте, Самі в покусу не впадіть!” (Легенди, I,17). „**Добре**, сину! Присягу тобі проведу. Та

гляди, щоб не впав ти в велику біду!
Бо присяга страшна!” (По селах, IX, 14).

• **добре** 1. Паренетікон, V, 1–3; V, 2–2; XX, 6; 2. Паренетікон, II, 8; II, 10; Притчі, IX, 56; 3. До Бразилії, V, 2; 4. Притчі, IX, 17; Легенди, I, 17; По селах, IX, 14.

ДОБРИЙ (19). 1. *Який доброзичливо, приязно, чуйно ставиться до людей* (1). Хто з всіма **добрий** хоче быть, Той швидко втратить добрий путь (Паренетікон, XXV, Строфа 28–1).

* *Образно* (1). Дух якийсь Могучий і таємний пролітає Понад землею. Чує лет єго Усяке серце **добре** та чутливе Й тріпочесь тужно, наче пташка в кліти. Чого? Куди? Пощо? Дарма питати (По селах, X, 421). // *У знач. ім. добрий. Той, хто доброзичливо, приязно, чуйно ставиться до людей* (2). Мухи сідають на ранах, Пчоли на квітах пахучих; **Добрий** все бачить лиш добре, Підлий лиш підле у других (Паренетікон, XXV, Строфа 23–3). Як метіль прошумить, Так загине за мить Злий, слезами людськими годований, Щезне й слід весь по нім... Але **добрий** – се дім, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–5).

2. *Який містить у собі або приносить людям добро* (5). Не такого посту хоче Бог від нас, Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз. Бо який пожиток тілом голод знати, А без **добрих** вчинків духом умирати? (Паренетікон, III, 4). Що хто зробить чи не зробить, Зле чи добре, він не дбає, Лиш про власні діла дбає, Злий чи **добрий** йїх кінець (Паренетікон, XX, 8). **Добру** науку приймай, Хоч йїй і від простого чуєш; Злої ж на ум не бери, Хоч би й святий говорив (Паренетікон, XXV, Строфа 5–1).

Хто з всіма добрий хоче быть, Той швидко втратить **добрий** путь (Паренетікон, XXV, Строфа 28–2). Залебеділа пташка: „Ой, стрільче, стій, пожди! Я пташечка маленька, Що з мене тут йїди? Пусти мене на волку, Я дам тобі за те Три **добрії** науки На все твоє жите” (Притчі, IX, 11). // *Корисний, потрібний, в основі якого лежить бажання добра кому-небудь* (3). Не пливе супроти вітру Запах цвітів і кадила, – Але йде по всіх усядах Добра слава, **добрі** діла (Паренетікон, XXV, Строфа 9–4). „Зробив ти **добре** діло, Міні легіть велів, – І зараз по хвилині Сам того пожалів” (Притчі, IX, 81). „Я, царю любий, піст держу сьогодні”. „Га, **добре** діло! – мовив цар. – Та знай: Я цар, оба ми втомлені, голодні... Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю днину!” (Притчі, XI, 23).

// *У знач. ім. добре. Усе позитивне в житті людей* (1). Мухи сідають на ранах, Пчоли на квітах пахучих; Добрий все бачить лиш **добре**, Підлий лиш підле у других (Паренетікон, XXV, Строфа 23–3). // *Добра, корисна справа* (1). Богацтво злом не є, Коли на **добре** вжите (Паренетікон, XXII, 2).

3. *Який має позитивні якості, що відповідають встановленим вимогам, задовольняють їх* (3). Ти, брате, любиш Русь, Як любиш **добре** пиво, – Я ж не люблю, як жнець не любить спеки в жниво (Поклони, IV, 10). Не слід усякого любити без розбору. Як **добрі** щепи садівник плекає? Так, що всі зайві парості втинає, Щоб **добрі** соки йшли все вгору, вгору (Паренетікон, II, 2, 4).

4. *Гідний шани, похвали; незаплямований* (2). Звір же хліба не йїсть, А жре м'ясо, рве кість, – Я ж про вдачу лукаву Братню рву **добру** славу

(Паренетікон, XI, 8). Не пливе супроти вітру Запах цвітів і кадила, – Але йде по всіх усюдах **Добра** слава, добрі діла (Паренетікон, XXV, Строфа 9–4).

• **Одн. Н. добрий 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 28–1; // у знач. ім. Паренетікон, XXV, Строфа 23–3; XXV, Строфа 30–5; **2.** Паренетікон, XX, 8; **добра 4.** Паренетікон, XXV, Строфа 9–4; **добре 1.** образно По селах, X, 421; **2.** // Притчі, XI, 23; **3. добрий 2.** Паренетікон, XXV, Строфа 28–2; **добру 2.** Паренетікон, XXV, Строфа 5–1; **4.** Паренетікон, XI, 8; **добре 2.** // Притчі, IX, 81; // у знач. ім. Паренетікон, XXV, Строфа 23–3; **3.** Поклонни, IV, 10; **на добре 2.** // у знач. ім. Паренетікон, XXII, 2; **Мн. Н. добрі 2.** // Паренетікон, XXV, Строфа 9–4; **3.** Паренетікон, II, 4; **Р. (без) добрих 2.** Паренетікон, III, 4; **3. добрі 3.** Паренетікон, II, 2; **добрії 2.** Притчі, IX, 11.

ДОБРИСТЬ (1). *Доброзичливість у взаєминах.* До Йосифа в Єгипті так Сказав облесливий дворак: „Ах, пане, страх тебе люблю За **добрість**, за красу твою!” (Притчі, III, 4).

ДОБРО (13). **1.** *Усе позитивне в житті людей, що відповідає їх інтересам, бажанням, мріям; благо; протилежне лиху, зло* (8). Великі дерева шануй, Що плід дають і в спеку тіль; А як і плід часом хибне, Чи ж тіль сама не є **добром**? (Паренетікон, XXV, Строфа 22–4). На двоє сотворено Богом вино: Розумним на радість, на згубу дурному; Богацтво – на двоє теж дане воно: На **добро** милосерним, на згубу скупому (Паренетікон, XXV, Строфа 26–4). Не може при **добрі** той жити, Хто хоче злу й **добру** служити. Бо, хтівши дого-

дить обом, Він швидко стане зла рабом (Паренетікон, XXV, Строфа 28–3, 4). „У нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його зробить твій дар. Мільонам він сонце, жите є нове, – Для **добра** мільонів хай вічно живе” (Легенди, VI, 2–16). – Ой-ой! І що ж то за таке горе Вона віщує? – Чуєш, що війну? Вже то як наш із москалем задрися, То тут не жди **добра**! (По селах, X, 180). – Мудрий ти на бештефранти! А чому ж ота Уріжська ходить та голосить? Чень же Се не **добро** віщує? (По селах, X, 246). Хіба ж не чули пісню: „Нема **добра** та й не буде, Була війна та й ще буде. Брат на брата ворогує, Сестра сестрі смерть готує, Син на батька ніж підносить, Донька мамі смерти просить” (По селах, X, 261). // *Добра, корисна справа* (2). Годуй гадюку молоком, У неї буде більша йідь; Роби **добро** лихому – він Тебе вмотає гірше в сіль (Паренетікон, XV, 3). Подібний ти до него, брате милий: Не тямиш, хто **добро** тобі зробив, А тих, що розуму тебе навчили, Як часто ти зневажив, оскорбив! (Притчі, VI, 14).

2. *Сукупність належних кому-небуль речей, предметів, цінностей; майно* (3). „Дав Бог міні прожити много літ, **Добра** надбати і пізнати світ. **Добро** тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цінуй. Не думай в нім мету життя знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 6, 7). „Та, крім **добра**, ти маєш, синку, те, Що найважнійше – серце золоте, Досить науки і здоровий ум, І вже пройшов ти молодости шум. Одного лиш бажаю ще тобі: Щоб мав ти друга щирого собі” (Притчі, V, 11).

• **Одн. Р. добра 1.** По селах, X, 180; X, 261; **2.** Притчі, V, 6; **для добра 1.** Легенди, VI, 2–16; **крім добра 2.** Притчі, V, 11; **Д. добру 1.**

Паренетікон, XXV, Строфа 28–4; **3. добро 1.** По селах, X, 246; // Паренетікон, XV, 3; Притчі, VI, 14; **2. Притчі, V, 7; на добро 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 26–4; **О. добром 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 22–4; **М. при добрі 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 28–3.

ДОБРОДІЙ (1). *Той, хто допомагає людям, підтримує їх.* „Міліонам ти сонце, **добродій** еси, – Будеш жить вічно юний, як плід сей зйіси” (Легенди, VI, 4–15).

ДОБУТИ (1). * *У сполуч. добути всіх сил – напружити останні сили.* Він [чоловік] всіх сил **добув**, Піднявся троха вгору і устами Досяг щільник, і ссать його почав (Притчі, I, 67).

ДОВБАТИ (1). *З силою ударяти по чомусь, відколупуючи шматки від основної маси.* Рубаєм дерева на сяжень грубі – Одно два дни **довбем**, сусіди любі! (До Бразилії, V, 8).

ДОВГЕНЬКО (1). *Досить довго.* Розлучила нас юрба, Та **довгенько** ще цікаві Сперечались ті оба, Де „лайдацтво” є в сій справі? (До Бразилії, III, 18).

ДОВГІЙ (5). **1.** *Який має велику довжину; протилежне короткий* (2). Понад річку верби головаті **Довгі** віти в воду похиляють; Журавель поскрипує при хаті, Босі діти по двору гуляють (По селах, I, 6). На морі вмерло дев’ять душ народу; Їїх замість погребу метали в воду. Най Бог боронить від такої тьми, Як матері ридали за дітьми, Коли їх риби **довгі**, мов ті бальки, Зубаті, чорні, рвали на кавалки! (До Бразилії, V, 75).

2. *Який займає великий відрізок часу; тривалий, довгочасний* (3). І **довгі** вже

століття Побожнії буддісти Стоять під кипарісом, Читають акафісти. Звернувши очи вгору, Перебирають чотки І ждуть, аж з кипаріса Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 13). І про одіж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята шалінові, Капелюхи хлопцям повстяні, – То й весь празник є на **довгі** літа (По селах, I, 46). По відході его ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по **довгій** боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати (До Бразилії, I, 57).

• **Одн. М.** (по) **довгій 2.** До Бразилії, I, 57; **Мн. Н. довгі 1.** До Бразилії, V, 75; **3. довгі 1.** По селах, I, 6; **2. Притчі, II, 13;** (на) **довгі 2.** По селах, I, 46.

ДОВГО (3). *Протягом тривалого часу.* Не **довго** думаючи, він чепився За ту берізку; держачись руками За пень єї, повис над гирлом темним, Аж поки, бовтаючи там ногами, На щось твердого крихту не оперся (Притчі, I, 15). „Ти, чоловіче, не бійся нічого! Гроші повернуться, ждати не **довго**” (По селах, VI, 2). Генуя **довго**, мабуть, не забуде, Як то гостили в ній руськіі люде (До Бразилії, IV, 11).

• **довго** Притчі, I, 15; По селах, VI, 2; До Бразилії, IV, 11.

ДОВЕРШИТИ (1). *Довести що-небудь до кінця.* Як муж жорстокий, лютіі жінки Своє погане **довершили** діло, Виймали серце, легке, печінки, Як на шкаматя шматували тіло... (Легенди, IV, 46).

ДОВЕСТИ (1). *Ведучи, допровадити когонебудь до певного місця.* Кум почув се, весь дрижить, Мов опечений біжить:

„Змилуйтеся, діду! Я вас до хреста довів Та й пішов вісьта домів! Присягати піду!” (По селах,ІІІ,22).

ДОВЕСТИСЬ (1). *Мати можливість.* Не довелось героїським боєм биться, Ломаться звільна мусів, ржою вкриться – Cosa perduta! (Поклони,І,13).

ДОВКІЛЬ (1). *Кругом, навколо.* Три рази довкіль обійшла село. Під ніч насилу завели ййї До хати, силою й нагодували (По селах,Х,157).

ДОВКОЛА (2). *Кругом, навколо.* І почав тоді Сірома озиратися довкола, Де він і що з ним? (Притчі,І,22). На стіні розвішані довкола Деревляні давні богомази: Страшний суд, Варвара і Микола, Чорні вже від диму,мов від мази (По селах,І,49).

• довкола Притчі,І,22; По селах,І,49.

ДОГЛЯНУТЬ (1). *Побачити, помітити.* Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала з хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали різати вола, Його в хребет укусить і в тім місці Маленьку дірочку проколе в шкурі, Таку, що оком і доглянуть годі (По селах,Х,384).

ДОГОДИТЬ (1). *Зробити що-небудь приємне, бажане, потрібне, щоб задовольнити кого-небудь або викликати чю-небудь прихильність.* * *Образно.* Не може при добрі той жить, Хто хоче злу й добру служити. Бо, хтівши догодить обом, Він швидко стане зла рабом (Паренетікон,XXV,Строфа28–5).

ДОДАТИ (1). * *У сполуч. соли не додав до чого – замало посалив щось.* Коли обід хтось славний зготував, Найідки найдобріні та напитки, Царя самого в гості

завіззав, А соли не додав до страв, – Які ж із них пожитки? (Паренетікон,І,4).

ДОДОЛУ (2). *Униз, донизу.* Мужню силу хоч похилить горе, Та не зломить, в підлість не поверне; Так і свічку хоч схили додолу, Свого світла вниз вона не зверне (Паренетікон,XXV,Строфа2–3). Вже геть було за північ. Віз звернув Додолу дишльом, Косарі стояли Посеред неба (По селах,Х,393).

• додолу Паренетікон,XXV,Строфа2–3; По селах,Х,393.

ДОДОМУ (4). *У свій дім.* „Ні, синку, пізна вже пора, Додому час! Заснути тра!” (По селах,ІІ,80). Село шумить, село гуде, Пазюк з шинку додому йде, При ньому кум, мов в’юн той, в’есь, А свідки йдуть то вскись, то вскесь. Боками йдуть, пісень ревуть (По селах,ІІ,86). „Чорний вус. – Рудий у кума. Гм! Не вір рудому! Сірі очі – дійсна правда! Коб швидше додому!” (По селах,VІІ,16). Ой-ой! Метушня і тривога в селі, Із вулиці діти тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому дралюють, немов на пожар! На лицях побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар! (По селах,VІІІ,4).

• додому По селах,ІІ,80; ІІ,86; VІІ,16; VІІІ,4.

ДОЖДАТИСЯ (1). *Дочекатися чогось.* І ждуть [буддисти] собі безсмертя, І мруть один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнушим і голодним І ждуть того листочка – Ніяк не відірветься! І ждуть, і мруть в тій вірі, Що хтось його дождеться (Притчі,ІІ,28).

ДОЖИТИ (1). *Жити до якого-небудь строку.* „Я радо, царю, се зроблю, лиш дай Міні поруку певну, незрушиму, Що

доживу до завтрішнього дня, І проживу всю днину ту, і встигну Сповнити те, що Богу винен я” (Притчі, XI, 29).

ДОЙХАТИСЬ (1). *Безособ.* *Їдучи, добратися до чого-небудь.* Та ви цікаві, як нам до води **Дойіхалось**, а потім аж сюди (До Бразилії, V, 18).

ДОК (1). *Портова споруда для ремонту суден.* **Доки** гамбурські, важкі паровози – Де ви не лялися, руськіі сльози! (До Бразилії, IV, 27).

ДОКИДУВАТИ (1). *Підкидати.* Гнів – се огонь. Чим більше дров кладеш, Тим ярче полум’я лютує ясне; А перестань **докидувати** дров, Як стій загасне (Паренетікон, VII, 3).

ДОКОНАТИ (1). *Зробити, здійснити що-небудь.* Хто сам себе опанував, Найтяжшу річ він **доконав**; Хто сам себе оберіга, Той безпечніший від усіх (Паренетікон, IX, 10).

ДОКОРЯТИ (2). *Виразити своє незадоволення з приводу чого-небудь; дорікати.* А був там царський брат, То сей почав цареві **докоряти**. Мовчав Асока, не сказав ні слова, І вечером у двір вони вернули (Притчі, XII, 15). А вчора сам ти **докоряв** міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожній хвилі може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 47).

• **докоряти** Притчі, XII, 15; **докоряв** Притчі, XII, 47.

ДОКУПИ (1). *В одно місце; разом.* – Не бійсь, дурний! Якби, хрань Боже, вовк, То коні би самі дали нам знати. Зафоркали б і збились би **докупи** (По селах, X, 95).

ДОКУЧИТИ (1). *Замучити.* Поганий край! **Докучив** голод нам, І горячок понабирались там. Сім штук дітей, Онищика, й Чаплиха, І Хрущ старий там вмерли. Збулись лиха (До Бразилії, V, 41).

ДОЛИВАТИ (3). *Додавати рідину куди-небудь.* Як лампа розбита, Даремно олій **доливати**; Як злодій утікне, Даремно стайні замикати (Паренетікон, XVII, 2). Смієсь Астарте, **доливає** Вина, піддразнюючи йїх. „Засуд свій ви змінить готові За нічку пестошів моїх?” (Легенди, I, 89). Вином розпалені й любов’ю, Шепнули йїй те слово вмить. Смієсь Астарте, **доливає** Вина, ще дужше йїх дразнить (Легенди, I, 103).

• **доливати** Паренетікон, XVII, 2; **доливає** Легенди, I, 89; I, 103.

ДОЛИНА (3). *Рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами*

(2). Ген за селом, під лісом на **долині**, З густої мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь миготане кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Йїх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 8). Справді, По всій **долині** розляглось ірзане, Мов тремольо важке, могучим смиком Потягнене по струні металевій (По селах, X, 99). * *У тавтол. сполуч.* (1). На Підгір’ю села невеселі Простяглися долом-**долинами**, Мов край шляху на твердій постелі Сплять старці, обвішані торбами (По селах, I, 2).

• **Одн. М. на долині** По селах, X, 8; **по долині** По селах, X, 99; **Мн. О. долинами у тавтол. сполуч.** По селах, I, 2.

ДОЛИТЬ (1). *Додати рідину куди-небудь.* Пазюк о стіл б’є кулаком. „Чи дармо в тебе я дяком? Не штука то мій глас хва-

лить! Кажі горівки ще **долить!**" (По селах, II, 40).

ДОЛІВ (1). *Униз*. Вже з цвинтару не трафила й до хати, Пішла **долів** селом: „Я-яй! Я-яй!" А мир за нею, мов на похороні (По селах, X, 155).

ДОЛЯ (2). *Життєвий шлях, що не залежить від волі людини* (1). Мій синку, ти би менш балакав, Сам над собою менше плакав, На **долю** менше нарікав! (Поклони, II, 3). * *Образно* (1). Обрубане дерево знов зеленіє, І місяць із серпа знов повний стає; Се бачучи, чесні не тратьте надії, Хоч **доля** гнівна вас гонить і б'є (Паренетікон, XXV, Строфа 3–4).

• *Одн. Н. доля образно* Паренетікон, XXV, Строфа 3–4; **З. на долю** Поклони, II, 3.

ДОМА (4). *У своїй хаті, у своїй садибі*. (2). Всю ніч не спав нещасний, все тремтів, Ридав, зітхав, робив порядок **дома**. А рано у невольницькій одежі, Присипавши волосє пилом, шнур На шию засиливши, він пішов У царський двір і став перед царем (Притчі, XII, 31) Та не могла вона сидіти **дома**. Вночі й пропала (По селах, X, 160). // *У рідному краю* (2). „Спродував **дома** поля, господарство, Вірячи байці про Рудольфа царство. **Дома** покинувши землю родинну, Гнався, щоб мрію ловити дитинну" (До Бразилії, IV, 17, 19).

• **дома** Притчі, XII, 31; По селах, X, 160; До Бразилії, IV, 17; IV, 19.

ДОМЕСТИКА (2). *Власна назва (від лат. domestica – домашня; уособлений образ свині)*. Правило віри, скромности вірець, Жила собі **Доместика** святая, Своє сховавши світло під корець, Служила

у безбожного глитая (Легенди, IV, 2). **Доместико!** Тебе я все співають Готов. Не май же жалю ні кришинки! В здоровлю дай і в смаку поживать Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки! (Легенди, IV, 53).

• *Одн. Н. Доместика* Легенди, IV, 2; *Кл. Доместіко* Легенди, IV, 53.

ДОМІВ (2). *Присл. Додому*. Кум почув се, весь дрижить, Мов опечений біжить: „Змилуйтеся, діду! Я вас до хреста довів Та й пішов вісьта **домів!** Присягати піду!" (По селах, III, 23). Вийшли. Кум **домів** кленучи, А Пазюк нові онучі В постолі, до торби хліб, П'ятку в черес, палку в руки Та й для ліпшої поруки До ворожки до Дуліб (По селах, V, 13).

• **домів** По селах, III, 23; V, 13.

ДОНЕСТИ (1). *Повідомити кому-небудь про щось*. А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям **донести**. Адже ж всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми" (Притчі, V, 48).

ДОНЕЧКА (1). *Змени.-пестл. до доня. Особа жіночої статі стосовно до своїх батьків*. У садочку в холодочку Гарна мати молода Возить **донечку** в візочку, Возить звільна і гойда (Поклони, VIII, 3).

ДОНЬКА (1). *Особа жіночої статі стосовно до своїх батьків*. Хіба ж не чули пісню: „Нема добра та й не буде, Була війна та й ще буде. Брат на брата ворогує, Сестра сестрі смерть готує, Син на батька ніж підносить, **Донька** мамі смерти просить" (По селах, X, 266).

ДОНЯ (2). *Пестл. 1. Особа жіночої статі стосовно до своїх батьків* (1). Мірно, наче пташка в клітці З щєблика на щєблик скаче, Возить **доню** в

холодочку, Хоч дитина спить, не плаче (Поклони, VIII, 7).

2. Ласкаве звертання до молодої жінки або дівчини (1). Сказала [Астартє] Богови всю правду. „Гаразд зробила, **доню**, ти! Іди ж тепер і до схід сонця На небі зіркою світи!” (Легенди, I, 122).

• **Одн. 3. доню 1.** Поклони, VIII, 7; **Кл. доню 2.** Легенди, I, 122.

ДОПАСТИ (1). *Добратися до якогонебудь місця.* Два йїздці були раз: митар І вельможний фарисей; До мети взялися бігти. Хто **допаде**? Той чи сей? (Притчі, VII, 4).

ДОПАСАТИ (1). *Закінчувати пасти.* „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П’ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде **допасати** – ждїть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах, X, 347).

ДОПИВАТИ (1). *Закінчувати пити.* Важке ярмо твоє, мій рідний краю, Не легкий твій тягар! Мов під хрестом, отсе під ним я упадаю, З батьківської руки твоєї **допиваю** Затроений пугар (Поклони, III, 4).

ДОПУСТИТИ (2). *Дозволити зробити щось.* Не **допустив** всесильний Бог До крайнього скандалу, Щоб моці праведника йшли Поганцям на поталу (Легенди, V, 65). А той Антихрист буде цар всесильний. Пішле своїх вояків і шандарів Против пророка. Бог йому **допустить** Іллю зловити, він його на смерть Засудить (По селах, X, 365).

• **допустив** Легенди, V, 65; **допустить** По селах, X, 365.

ДОРАДНИК (1). *Особа з царського оточення, яка дає цареві поради, радить*

що-небудь. Та се не всмак було єго міністрам, **Дорадникам**, вельможам, генералам Сидіти поруч старців у лахмітю, І стали нарікати на царя (Притчі, VIII, 6).

ДОРІЖКА (1). *Штучно створена вузька дорога в парках, садах.* „Я твоя. Що захочеш, зо мною чини. Лиш одну мою просьбу в тій хвилі сповни. По саду тім, де в’ються **доріжки** круті, Пів години мене провози на хребті” (Притчі, IV, 25).

ДОРОГА (4). *Смуга землі, по якій їздять і ходять* (3). Не ділиш мудрости з братами, Йїйї злодії не вкрадуть, Йїйї не згубиш по **дорозі**, Вона є вольна серед пут (Паренетікон, VIII, 7). Себе самого наперед Застав робить, що слїдує, А лиш потому інших вчи, – Тоді з **дороги** не схибиш (Паренетікон, IX, 4). Не розлучали нас і на п’ять хвиль... До міста маємо п’ятнацять миль. В лісах, під горами... Та ми не ропчем, **Доріг** нема, стежки, дасть Біг, протопчем (До Бразилії, V, 16).

* *У сполуч. час в дорогу – пора їхати* (1). От так він нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в **дорогу**, Іду і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 39).

• **Одн. Р. з дороги** Паренетікон, IX, 4; **3. в дорогу у сполуч.** До Бразилії, I, 39; **М. по дорозі** Паренетікон, VIII, 7; **Мн. Р. доріг** До Бразилії, V, 16.

ДОРОГИЙ (3). *Який коштує великі гроші.* Як перлина **дорогая** У оправі золотій, Так душа жіноча щира Сяє в зверхній красоті (Паренетікон, XII, 5). Одного дня поклав він [цар] перед ними Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від каміня **дорогого**; Друга ж була звичайна, деревляна, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII, 11). То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій лежало

стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс. А в смоляній лежали гарні перли, І пахощі, і **дороге** каміне Безмірної ціни (Притчі, VIII, 25).

• **Одн. Н. дорога** Паренетікон, XII, 5; **дороге** Притчі, VIII, 25; **Р. дорогого** Притчі, VIII, 11.

ДОСВІД (1). *Суккупність знань, уміння, які здобуваються в житті, на практиці.* „А ся засмолена [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А **досвідом** і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 39).

ДОСВІДИТИ (2). *Зазнати, переконати-ся.* „Ані мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї [краси] міцного щита. Се я сам **досвідив**. Лиш мертвець та сліпець Може бути проти неї надійний борець” (Притчі, IV, 48). І хоч нераз подібні вже слова Вони від него [Сеня] чули, то проте Тим дужше їх ударили вони. І не до сміху їм було, бо кожний На собі сам їх правди **досвідив** (По селах, X, 276).

• **досвідив** Притчі, IV, 48; По селах, X, 276.

ДОСИ (8). *До цього часу, до цих пір.* Край Вавилона рів глибокий. Арот з Маротом **доси** там На ланцюсі за ноги висять На пам’ять праведним суддям (Легенди, I, 138). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як **доси** До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом [...] (По селах, X, 117). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де

там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не йість, не п’є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і **доси** (По селах, X, 153). – Ой, лишенько! Тепер-то ми пропали! – Воно-то бач: пропали або ні. Пани ще **доси** криються з тим дуже, Не признаються, щоб народ відразу Не роздрознити, а найголовніше: Боятся москаля (По селах, X, 217). Тут Сень вмішався В розмову. **Доси** він сидів понурий І звільна пакав люльку, похилившись, Мов слухав голосів якихсь далеких (По селах, X, 222). Хіба ж не чув, що перед страшним судом Повинен ще на світ прийти Антихрист? Ну, а про него, клятого, ще якось Не чути **доси** (По селах, X, 334). П’ять хлопців до послуг продали ми, А сім дівчат пішло в такі дома. Про хлопців **доси** ми не мали вісти, Дівчата раді: є що пити й йісти (До Бразилії, V, 83). Що ж ще писать вам? Тут новин не гук. П’ять душ нам **доси** вмерло від гадюк (До Бразилії, V, 86).

• **доси** Легенди, I, 138; По селах, X, 117; X, 153; X, 217; X, 222; X, 334; До Бразилії, V, 83; V, 86.

ДОСИТЬ (3). *Стільки, скільки треба; багато.* Книги – морська глибина: Хто в них пірне аж до дна, Той, хоч і трудно мав **досить**, Дивнії перли виносить (Паренетікон, XXV, Строфа 19–3). „Та, крім добра, ти маєш, синку, те, Що найважніше – серце золоте, **Досить** науки і здоровий ум, І вже пройшов ти молодости шум. Одного лиш бажаю ще тобі: Щоб мав ти друга щирого собі” (Притчі, V, 13). Та пес, нагрівшись у теплій хаті, Спочивши і найвішися **досить**, Замість подяки став гарчати, брехати, Ще й кинувся хозіяна вкусить (Притчі, VI, 10).

• **досить** Паренетікон, XXV, Строфа 19–3; Притчі, V, 13; VI, 10.

ДОСПИТИ (1). *Дозріти*. * *Образно*. Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все ж ти на вічне жите не **доспів**, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон, XXV, Строфа 33–3).

ДОСТУП (1). *Можливість користуватися, займатися чим-небудь*. „В Бразилії царем я хлопським стану, Там жиду **доступу** не дам, ні пану. Се край багатий, оком не зуймеш, Ніхто ще там ланцом не міряв меж” (До Бразилії, I, 24).

ДОСТУПИТИ (1). *Домогтися чого-небудь*. „Най постять так, як постив я, **Доступлять** в Бога ласки, Йїдять мене, і воду п’ють, І ждуть святої паски” (Легенди, V, 86).

ДОСЯГТИ (1). *Доторкнутися, дотягнутися до чого-небудь*. Він [чоловік] всіх сил добув, Піднявся троха вгору і устами **Досяг** щільник, і ссать його почав (Притчі, I, 69).

ДОТЯГТИ (1). *Поволі, з труднощами добратися до якого-небудь місця, до чого-небудь*. Тимчасом убогий митар Шкапу „Смирність” як запряг, То помалу, але певно До мети свій віз **дотяг** (Притчі, VII, 20).

ДОХНУТИ (1). *Гинути*. І яка заслуга, що в нас тіло сохне, А у нас голодний під порогом **дохне**? (Паренетікон, III, 10).

ДОЧАСНИЙ (1). *Який триває до певного часу*. Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все ж ти на вічне жите не доспів, Лиш дармо **дочасне** загубиш (Паренетікон, XXV, Строфа 33–4).

ДОЧАСНО (1). *Раніше призначеного часу*. І на лице своє в покорі Упали ангели й рекли: „Карай нас, Господи, **дочасно**, Лиш в пекло між чортів не шли!” (Легенди, I, 135).

ДОЧВАЛАТЬ (1). *З труднощами добратися куди-небудь, до якогось місця*. Ся мета – жите у небі. Щоб до неї **дочвалать**, Фарисей запряг два коні: „Чеснота” одного звать (Притчі, VII, 6).

ДОЧИСТА (1). *Повністю всі*. А як ми вже на корабель сідали, То панича від нас арештували, Немовбито він ошуканець єсть. Він нам шепнув: „Се злої відьми месьть! Мовчіть, бо пропадете всі **дочиста**!” Ми – ша! Пропало наших ринських триста (До Бразилії, V, 67).

ДОШКА (1). *Плоский невеликої товщини шматок дерева, випиляний із колоди*. Ліжко газди – п’ять **дошок** незбитих, Сніп соломи і верета зрібна; Тепла піч є для дітей некритих, А для старших постіль непотрібна (По селах, I, 33).

ДОШУКУВАТИ (1). *Докладаючи зусиль, дізнаватися про що-небудь*. – То-то й є, Що нарід темний чує плач єі І бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не **дошукує**, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, й Бог зна ще що (По селах, X, 250).

ДРАБУГА (1). *Зневажл. Волоцюга, ледар*. Аж ось Пазюк промовив: „Тут! На розі хрест, с тернами тин... Тут в хаті мій **драбуга** син. Го-го, то злодій, зна біду!” (По селах, II, 92).

ДРАЗНИТИ (1). *Збуджувати, посилювати, загострювати яке-небудь бажання, почуття*. Вином розпалені й любов’ю,

Шепнули їй те слово вмиць. Смієсь Астарте, доливає Вина, ще дужше їй **дразнить** (Легенди, I, 104).

ДРАКОН (2). *Потвора, чудовисько у вигляді вогнедишного змія, що пожирає людей і тварин.* Солодощі меду Заставили його про все забути: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що его підпору гризли, І про **дракона**, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 75). **Дракон** внизу – то вічне забуте, Що кожного нагрожуєсь пожерти (Притчі, I, 89).

• **Одн. Н. дракон** Притчі, I, 89; **3. про дракона** Притчі, I, 75.

ДРАЛЮВАТИ (1). *Швидко бігти куди-небудь; давати драла.* Ой-ой! Метушня і тривога в селі, Із вулиці діти тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому **дралюють**, немов на пожар! На лицах побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар! (По селах, VIII, 4).

ДРАТИ (3). *Перен. Брати великі побори або вимагати їх* (2). – Се правда! Як вовки голодні в лісі, Так мир хрещений сам с собою йїється. Одні хапають з-перед других, рвуть, І **друть**, і кривдять (По селах, X, 280). Всі з тебе, русине, **драли** проценти: Польські шляхтичі й швабські агенти (До Бразилії, IV, 29). * У *сполуч. драти шкуру* – *експлуатувати* (1). „Не спинять їйх? Всі підуть Десь за сине море здуру”. „Як же ж їйм не йти, як тут Всі до спілки **дрем** з них шкуру” (До Бразилії, III, 16).

• **дрем у сполуч.** До Бразилії, III, 16; **друть** По селах, X, 280; **драли** До Бразилії, IV, 29.

ДРАНИЙ (1). *Порваний.* Йосифінський наказ панщизняний, Прадідівський квіт

на трицять буків, Діда скарга за грунтець забраний, Батьків акт ліцитаційний **драний**, – Ось весь спадок, що лишивсь для внуків (По селах, I, 60).

ДРЕВО див. **ДЕРЕВО**.

ДРЕКОЛЛЯ (1). *Збірн. Палиці, кілля, які в давнину використовували як зброю.* Та на святого напосівсь Один король сердитий, З оружєм і **дрекольми** Пішов його ловити (Легенди, V, 43).

ДРИЖАТИ див. **ДРОЖАТИ**.

ДРІБНИЙ (4). **1.** *Малий розміром, об'ємом* (2). З **дрібних** огнив сплелись мої кайдани! (Поклони, I, 19). „Коли любиш мене, моє сонце ясне, Дасть безсмерте обом нам зерно те **дрібне**. А не любиш... – урвав. – Кого хочеш люби! Ось тобі сей горіх! Що захочеш – роби!” (Легенди, VI, 5–12). // *Невеликий ростом; молодий віком* (1). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів'ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей **дрібних** І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицах слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 14).

2. *Перен. Позбавлений внутрішньої значимості, важливості* (1). З **дрібних** шпигань мої повстали рани, Частками жерла моє серце скрута... (Поклони, I, 16).

• **Одн. Н. дрібне** **1.** Легенди, VI, 5–12; **Мн. Р.** (з) **дрібних** **1.** Поклони, I, 19; **2.** Поклони, I, 16; **3. дрібних** **1.** До Бразилії, II, 14.

ДРІМАТИ (3). **1.** *Перебувати в напівсонному стані* (1). Зирнув, аж пробі! се

Гадюка, звита в клубок, що в щіліні
Дрімала (Притчі, I, 52).

2. Перен. Перебувати в стані спокою, бути нерухомим (2). Оповите мглою **Дріма** Підгір'є. Лиш де-де в хатах Ще світло блима (По селах, X, 4). Спокійно скрізь. Глибоке, темне небо Горить над ними тисячами звізд. **Дрімає** ліс в тумані (По селах, X, 399).

• **дрімає 2.** По селах, X, 399; **дріма 2.** По селах, X, 4; **дрімала 1.** Притчі, I, 52.

ДРОБИНА (1). *Пташка невеликого розміру.* Стрілець мій здивувався. „Чи бач, ся **дробина** Мене навчати хоче! Ну, що там зна вона?” І мовить: „Добре, пташко! Коли з твоїх наук Я хоч що-то змудрюю, Тебе пуцу я з рук” (Притчі, IX, 14).

ДРОВА (6). *Розпиляні, розколоті або розрубані на поліна дерева, що використовуються на паливо.* Гнів – се огонь. Чим більше **дров** кладеш, Тим ярче полум'я лютує ясне; А перестань докидувати **дров**, Як стій загасне (Паренетікон, VII, 1; 3). Щасливий той богач подвійно: Піч повна **дров**, огонь горить, гогоче; А в мене лиш одно поліно, Та й те горить не хоче (Паренетікон, XXV, Строфа 16–2). Купа **дров** і жура – Що з тих двох тяжше є? В **дровах** труп лиш згара, А в журі все жите (Паренетікон, XXV, Строфа 39–1, 3). „В лісах малпи – от звір несамовитий! Що бачить, сам хапається робити. Освоюєсь, привчається сей звір Врубати **дров**, позамітати двір” (До Бразилії, I, 34).

• **Ми. Р. дров** Паренетікон, VII, 1; 3; XXV, Строфа 16–2; 39–1; До Бразилії, I, 34; **М. в дробах** Паренетікон, XXV, Строфа 39–3.

ДРОЖ (1). *Судорожне тремтіння тіла від страху.* Тоді аж відітхнув і **дрож** смер-

тельна Потроха втихла (Притчі, I, 20).

ДРОЖАТИ (2), **ДРИЖАТИ** (1). *Трястися від страху.* Спалахнув Олександр: „Нещасна, **дрож**! Від кого маєш плід сей? По правді скажи!” Та дівча не **дрожить**, не спускає очей. „Міні дав його твій генерал Птолемей” (Легенди, VI, 7–13, 15). Кум почув се, весь **дрижить**, Мов опечений біжить: „Змилуйтеся, діду! Я вас до хреста довів Та й пішов вісьта домів! Присягати піду!” (По селах, III, 19).

• **дрожить** Легенди, VI, 7–15; **дрижить** По селах, III, 19; **дрож** Легенди, VI, 7–13.

ДРУГ (15). *Особа, зв'язана з ким-небудь дружбою, довір'ям, відданістю; товариш, приятель* (13). Господь сказав: „Яка тобі заслуга, Коли кохаєш свого брата, **друга**? А ви любите своїх ворогів!” Подумай добре, що Господь велів! (Паренетікон, II, 6). Немає **друга** понад мудрість, Ні ворога над глупоту, Так, як нема любови в світі Над матірню любов святу (Паренетікон, VIII, 1). Без неї [*мудрости*] все жите пустиня, Так, як пустий без **друга** шлях, І як твій дім пустий без сина, І як пустий дурного страх (Паренетікон, VIII, 14). „Та, крім добра, ти маєш, синку, те, Що найважніше – серце золоте, Досить науки і здоровий ум, І вже пройшов ти молодости шум. Одного лиш бажаю ще тобі: Щоб мав ти **друга** щирого собі” (Притчі, V, 16). Син мовив: „Татку, дяка вам і честь! Та в мене **другів** щирих много єсть” (Притчі, V, 18). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічу йди с тим до друзак своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Приси, щоб захистив тебе і скрив. Своїх так перепробуй, а потім Застукай і в могого **друга** дім” (Притчі, V, 32). Послухав син.

Як змерклося цілком, Пішов, важким нав'ючений мішком. До **друга** найлюбішого ворит Застукав: „Живо, живо отворить!” (Притчі, V,35). Явився **друг**. „Се що тебе жене?” „Я чоловіка вбив! Сховай мене!” (Притчі, V,37). „Адже ж коли почнуть тебе шукать, То де ж підуть насамперед? Сюди! Бо знають, що я **друг** твій! Геть іди!” (Притчі, V,44). Пішов по інших своїх **другах** син, – Не скрив його, не втішив ні один (Притчі, V,45). Оттак всю ніч продвигавши свій міх, До батькового **друга** він прибіг (Притчі, V,52). „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні”. І він сказав йому батьківську річ І все, що діялося з ним сю ніч, І як подвійно тут він скористав: Фальшивих **другів** збувсь, а вірного пізнав (Притчі, V,68). Аж чоловік найшовся милостивий, Впустив до хати пса і обігрів, Пожалував його, як **друг** правдивий, І йісти дав того ж, що й сам він йів (Притчі, VI,7). // *Уживається в формі кличного відм. при поблажливому або іронічному звертанні* (2). „А як же, **друже**, ти гадаєш? Мосі жінки ти не знаєш? Хоч і втопилась моя мила, То вниз водою не поплила” (Паренетікон, XIII,7). Та Йосиф знав ціну тих слів І дворакови відповів: „Минувше ти збудив сумне... Мій **друже**, не люби мене!” (Притчі, III,8).
 ● **Одн. Н. друг** Притчі, V,37; V,44; VI,7; **Р. друга** Паренетікон, VIII,1; Притчі, V,32; **без друга** Паренетікон, VIII,14; **до друга** Притчі, V,35; V,52; **3. друга** Паренетікон, II,6; Притчі, V,16; **Кл. друже** // Паренетікон, XIII,7; Притчі, III,8; **Мн. Р. другів** Притчі, V,18; V,68; **М. по другах** Притчі, V,45.

ДРУГИЙ (17). 1. *Порядковий числівник, що відповідає кількісному числівни-*

ку два (7). Що в моїй пісні біль, і жаль, і туга – Се лиш тому, що склалось так життя. Та є в ній, брате мій, ще нута **друга**: Надія, воля, радісне чуття (Поклони, VI,7). Хто в першій чвертині життя Знання не здобув, А в **другій** чвертині життя Майна не здобув, А в третій чвертині життя Хто чесним не був, Той скаже в четвертій: „Бодай Я в світі не був!” (Паренетікон, XXIV,3). Що за притичина? Глядить: дві миши, Одна білява, **друга** чорна, пильно, Запопадно, і ненастанно, й прудко Гризуть коріне того деревця, Лапками землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I,28). Хто був **другий** кін? А, ба! Гордість, злобная обмова І гидка самохвальба (Притчі, VII,10). Одного дня поклав він [цар] перед ними Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від каміня дорогого; **Друга** ж була звичайна, деревляна, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII,12). В одній хаті ридане і плач над мерцем, В **другій** хаті музика і спів над вінцем (Притчі, X,4). Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку. Відвернувсь один панок І зітхає: „От бідацтво!” **Другий** же за ним крок в крок Покликає: „То лайдацтво!” (До Бразилії, III,7). // *Який наступає безпосередньо за чим-небудь; наступний* (1). На **другий** день препишно вбрана Вона [Астарте] в судилище пішла, За нею ж повний збан рабиня Вина солодкого несла (Легенди, I,33).

2. *Не такий, як цей, відмінний від цього; інший* (1). Замовкли всі й понурились. Так нагло Звернув розмову Сень на **другий** бік (По селах, X,271).

3. *Не цей, а якийсь інший* (1). Два

сусіди жили поруч себе рядом: Сей весіле справляв, а **другий** похорон (Притчі, X, 2). // У знач. ім. *Хтось інший, яка-небудь інша особа* (7). Не звикай утертими стежками Йти за **другим** сліпо, як у дим, Бо як стануть пастухи вовками, Треба вівцям пастися й самим (Паренетікон, XXV, Strofa 11–2). Мухи сідають на ранах, Пчоли на квітах пахучих; Добрий все бачить лиш добре, Підлий лиш підле у **других** (Паренетікон, XXV, Strofa 23–4). Сей [...] Чув, як Пазюк до стодоли С кумом чалапав поволи Попри шпіхлір. **Другий** виразно чув: Кума Пазюк гукнув: „Куме, ходи! Пізно вже лізти до хати, Я на тоці буду спати, – Ну, заведи!” (По селах, IV, 19). – Ну-ко, Скажіть хто байки! – обізвась несміло Один і скоса позирнув на Сеня. – Е, кат там з нею [байкою]! – **другий** відізвась. – Я за весь день охляв, не чую костей, І очи вже злипаються до сну (По селах, X, 81). – Се правда! Як вовки голодні в лісі, Так мир хрещений сам с собою йістсья. Одні хапають з-перед **других**, рвуть, І друкть, і кривдять (По селах, X, 279). Лиш Сень мовчав, не жалувась ніколи. А як скінчили **другі**, знов почав. – Так бачите, яка се в нас війна Ведесь! (По селах, X, 296). Слова ті Сень сказав глухим, тасмним Полушептом, аж **другі** мимоволі Склонили голови (По селах, X, 303).

● **Одн. Н. другий 1.** Притчі, VII, 10; До Бразилії, III, 7; **3.** Притчі, X, 2; // у знач. ім. По селах, IV, 19; X, 81; **друга 1.** Поклони, VI, 7; Притчі, I, 28; VIII, 12; **3.** (на) **другий 1.** // Легенди, I, 33; **2.** По селах, X, 271; **О. за другим 3.** // у знач. ім. Паренетікон, XXV, Strofa 11–2; **М. (в) другий 1.** Паренетікон, XXIV, 3; Притчі, X, 4; **Мн. Н. другі 3.** // у знач. ім. По

селах, X, 296; X, 303; **Р. у других 3.** // у знач. ім. Паренетікон, XXV, Strofa 23–4; **з-перед других 3.** // у знач. ім. По селах, X, 279.

ДРУЖИНА (1). *Одружена жінка стосовно свого чоловіка.* Бережи маєток про чорну годину, Та віддай маєток за вірну **дружину**; А себе найбільше бережи без впину; та віддай майно і жінку й себе за Україну (Паренетікон, XXV, Strofa 12–2).

ДРУЖИТИ (1). *Бути в дружбі з ким-небудь.* А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям донести. Адже ж всі знають, як **дружили** ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Притчі, V, 49).

ДРУЖНІЙ (1). *Заснований на дружбі, взаємній прихильності, довір'ї, доброзичливості.* Оттак і той, що наложив печать На серце: сам, без **дружньої** розмови Жие для себе – хоч би був не знать Як чесний, не приблизиться на п'ядь До Бога без любови (Паренетікон, I, 7).

ДРУЗЯКА (2). *Особа, зв'язана з ким-небудь дружбою, довір'ям, відданістю; приятель.* „Ні, татку, – мовив син, – з моїх **друзяк** Піде за мене кожний хоч на гак!” (Притчі, V, 23). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічю йди с тим до **друзяк** своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проси, щоб захистив тебе і скрив” (Притчі, V, 28).

● **Мн. Р. до друзяк** Притчі, V, 28; з **друзяк** Паренетікон, I, 7.

ДРЮК (1). *Велика товста дерев'яна палиця.* „Не бреші! Де гроші дів? Ти мене вигоном вів – Тямлю весь інтерес: У стодолі **дрюк** відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 28).

ДРЮЧОК (1). *Те саме, що дрюк*. Похилились смерекові стіни, Там і сям стемпльовані **дрючками**, Мов каліки, ждуть собі заміни, Щоб спочить розбитими кістками (По селах, I, 14).

ДУБОВИЙ (1). *Який стосується дуба*. Сей сіти рибацькі під стріху ховає, Той в сіно рушницю стару обвиває І пхає в шувар, Сей крадену пряче **дубову** колоду, Той в бочку пожарну щодуху лле воду: В селі є шандар! (По селах, VIII, 10).

ДУЖЕ (3). *У великій мірі, надто, надзвичайно*. Чи то **дуже** чесно всю ніч в темній хагі Горячо молиться, к Богу припадати, Поки там під тином з голоду та стужі Умирають бідні, зойкають недужі? (Паренетікон, III, 11). – Ой, лишенько! Тепер-то ми пропали! – Воно-то бач: пропали або ні. Пани ще доси криються з тим **дуже**, Не признаються, щоб народ відразу Не роздрознити, а найголовніше: Боятися москаля (По селах, X, 217). – Не впевняйся **дуже!** – Сказав поважно, строго якось Сень. – Глухий не чує навіть, як гримить! (По селах, X, 335).
 • **дуже** Паренетікон, III, 11; По селах, X, 217; По селах, X, 335.

ДУЖШЕ (2). *Вищ. ст. до дуже*. Більшою мірою. Вином розпалені й любов'ю, Шепнули їй те слово вмить. Смієсь Астартє, доливає Вина, ще **дужше** їй дразнить (Легенди, I, 104). І хоч нераз подібні вже слова Вони від него [*Сеня*] чули, то проте Тим **дужше** їй ударили вони. І не до сміху їм було, бо кожний На собі сам їй правди досвідив (По селах, X, 274).
 • **дужше** Легенди, I, 104; По селах, X, 274.

ДУЖШИЙ (2). *Вищ. ст. до дужий*. Більший щодо сили, ступеня вияву. Олію,

молока, вина Не заживав він зроду; Для **дужшої** покути пив Морську солену воду (Легенди, V, 27). Для болю **дужшого** велів Солити свіжу рану, Та тим ще злість не наситив Мучительську, погану (Легенди, V, 57).

• **Одн. Р.** (для) **дужшого** Легенди, V, 57; (для) **дужшої** Легенди, V, 27.

ДУЛБИ (1). *Назва села*. Вийшли. Кум домів кленучи, А Пазюк нові онучі В постолі, до торби хліб, П'ятку в черес, палку в руки Та й для ліпшої поруки До ворожки до **Дулб** (По селах, V, 17).

ДУМА (1) *Те, чим заповнена свідомість*. Лиш Сень не ляг. При вигаслім огнищі Сидить він, скулившись від холоду, Недвижний, у якійсь глибокій **думі** (По селах, X, 408).

ДУМАТИ (8). **1.** *Розмірковувати над чим-небудь; мислити* (3). Не довго **думаючи**, він чепився За ту берізку; держачись руками За пень єі, повис над гирлом темним, Аж поки, бовтаючи там ногами, На щось твердого крихту не оперся (Притчі, I, 15). Три дни й три ночі вітер бив Судно по Чорнім морі; Вже **думав** цар: „Скінчився світ, Погасло сонце й зорі” (Легенди, V, 71). Вже й не **думає** цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жить!” І сказав їй усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–7).

2. *Спрямовувати свої думки на що-небудь* (4). Не паразит я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки й **дума** про процент, А для пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який же я у біса декадент? (Поклони, VI, 26). Гей, Роксано, красуне, що **думаєш** ти? Чи проте, щоб з царем до безсмертя дійти?

(Легенди, VI, 6–1). Слуги в стайні сплять – їх коні гріють, А дівки на лаві, на запічку; Про вигоду й **думати** не сміють, Щоб лиш крижі випрямить за нічку (По селах, I, 39). Хто був злодій? Відки знать? Сам Пазюк не зна казать, Хоч щось твердо **дума** (По селах, III, 15).

3. з інфін. Мати намір, збиратися робити що-небудь (1). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цінууй. Не **думай** в нім мету жита знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 9).

• **думати 2.** По селах, I, 39; **думаєш 2.** Легенди, VI, 6–1; **думає 1.** Легенди, VI, 5–7; **дума 2.** Поклони, VI, 26; По селах, III, 15; **думав 1.** Легенди, V, 71; **думай 3.** Притчі, V, 9; **думаючи 1.** Притчі, I, 15.

ДУМКА (5). *Те, чим заповнена свідомість.* Хоч хто і сто літ проживе Безчесно, непоздержливо, – Волів би день один прожить У чесноті, в **думках** святих (Паренетікон, X, 4). Хоч хто і сто літ проживе, Без розуму блукаючи, – Волів би день один прожить У розумі, в **думках** святих (Паренетікон, X, 8). Рад був скрикнути чоловік, Та голос в горлі задушив переляк. Рад був молитися, та тривога вбила Побожну **думку** (Притчі, I, 56). Та ворог святости, злий дух, піддав Єі хазяїнови **думку** грішну, І сей святої тіла зажадав І вкинуть дав йійі у тьму кромішну (Легенди, IV, 26). **Думками** Бога хвалячи, Держав обіт мовчаня І ані слова не прорік Від роду до сконаня (Легенди, V, 29).

• **Одн. 3. думку** Притчі, I, 56; Легенди, IV, 26; **Мн. О. думками** Легенди, V, 29; **М. в думках** Паренетікон, X, 4; X, 8.

ДУПЛАВИЙ (1). *З дуплом.* „Є в тебе грушка по конець причілка, Є в ній маленька **дуплава** щілка... Там ти дивися щодня, щогодини, Там тобі злодій ті гроші підкине” (По селах, VI, 12).

ДУРІТИ (1). * *У сполуч. дуріти з жиру* – *забавлятися безглуздими пустощами, дурущами.* Не паразіт я, що **дуріє** з жиру, Що в будні тільки й дума про процент, А для пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який же я у біса декадент? (Поклони, VI, 25).

ДУРНИЙ (11). *Розумово обмежений, нерозумний; протилежне розумний* (2). Бо худоба **дурна** Не коштує вина Ні м'ясив не вживає, Та заслуги не має (Паренетікон, XI, 13). **Дурний**, хто, помилок лякаючись, Не сміє братися до діла, – Так, як би я не йів, лякаючись, Щоб кришка в голосницю не влетіла (Паренетікон, XXV, Строфа 8–1). // *У знач. ім. дурний – розумово обмежена, тупа людина* (4). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те їх слав у поле князь?” І, гордуючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се **дурний** з **дурних**? (Паренетікон, IV, 20). Без неї [*мудрости*] все жите пустиня, Так, як пустий без друга шлях, І як твій дім пустий без сина, І як пустий **дурного** страх (Паренетікон, VIII, 16). На двоє сотворено Богом вино: Розумним на радість, на згубу **дурному** (Паренетікон, XXV, Строфа 26–2). // *Некмітливий, недогадливий* (2). „Ей, та й **дурний** ти, стрільче, Що дав міні здуриться! А мною ти, небоже, Міг добре поживиться!” (Притчі, IX, 53).

Пташина відповіла: „**Дурний** ти є, як був! Всі три мої науки Відразу ти забув!” (Притчі, IX, 78). // *Уживається як лайливе слово* (3). – Не бійсь, **дурний!** Якби, хранный Боже, вовк, То коні би самі дали нам знати: Зафоркали б і збились би докупи (По селах, X, 93). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув. – **Иди, дурний!** Вона ж се не від злого! Се найдобрійша жінка у селі Була. Йій Бог так дав, щоб віщувала Народови якесь велике горе (По селах, X, 172). – Не може бути! Хто тобі казав? – Плети, **дурний**, не може бути! Вже то Я чув про се від розумніших трохи, Ніж я та й ти (По селах, X, 210).

• **Одн. Н. дурний** Паренетікон, XXV, Строфа 8–1; *у знач. ім.* Паренетікон, IV, 20; // Притчі, IX, 53; IX, 78; // По селах, X, 93; X, 172; X, 210; **дурна** Паренетікон, XI, 13; **Р. дурного** *у знач. ім.* Паренетікон, VIII, 16; **Д. дурному** *у знач. ім.* Паренетікон, XXV, Строфа 26–2; **Мн. Р. з дурних** *у знач. ім.* Паренетікон, IV, 20.

ДУРНИЦЯ (1). * *У сполуч. плести дурниці* – говорити нісенітниці, нерозумні, беззмістовні речі. Івась умер напевно від нічних, А лікар мовив: „Не плетіть **дурниць!**” (До Бразилії, V, 30).

ДУХ (16). 1. *Внутрішній стан істоти.* * *У сполуч. пушка духа* – уживається при характеристиці чийогось слабого стану здоров'я (1). Мороз був лютий, сніг і завірюха, По вулиці голодний пес блукав: Обмерз, продрог, – здаєсь, лиш пушка **духа**, Надармо страви й захисту шукав (Притчі, VI, 3).

2. *Безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя; душа* (8). Не такого посту хоче Бог від

нас, Щоб сушив ти тіло й **дух** приспав ураз. Бо який пожиток тілом голод знати, А без добрих вчинків **духом** умирати? (Паренетікон, III, 2, 4). Серцем молився Мойсей і скорботою **духа** цілого; І говорив йому Бог: „Що так до мене кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що й слова вони не говорять, Але я чую аж тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 2). Хто лиш квітки в житю збира, Чий **дух** до земного прилип, Того напавши вхопить смерть, Як повинь соннее село (Паренетікон, XXI, 2). Хто лиш квітки в житю збира, Чий **дух** до земного прилип, Той смерти попаде у власть, Не осягнувши, що бажав (Паренетікон, XXI, 6). Хто **духом** низький, не мішайся там, Де є високих трони; Таж чобота на голову ніхто Не надіва замість корони (Паренетікон, XXV, Строфа 14–1). Готама Будда, Азії світило, Очима **духа** бачив сю пригоду І своїм вірним так про неї мовив [...] (Притчі, I, 81). Пророцьким **духом** чуючи, Що час єго зближався, З пустині вибрався святий, На світло показався (Легенди, V, 45).

3. *Надприродна істота, що втілює в собі добро або зло й бере участь у житті природи і людини* (1). **Дух** якийсь Могучий і таємний пролітає Понад землею (По селах, X, 418). // * *У сполуч.:* а) **дух божий** (2). – **Дух** божий з нами! – скрикнули відразу Всі конюхи і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в дебрах Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах, X, 310). – **Дух** божий з нами! – скрикнули в трівозі Всі конюхи. – П'ять гір вже, кажеш, спас. Що ж се за гори, що за віл такий? (По селах, X, 351); б) **злий дух** (1). – Та ворог святости, злий **дух**, піддав Єї хазяїнови думку грішну, І сей святої тіла зажадав І вкинуть дав

йїї у тьму кромішну (Легенди,IV,25); в) *нечистий дух* (1). Врешті [*Сень*] Промовив: – От ви й чули віщуване. Не бійтесь, се не є нечистий *дух*, Се та уріжська жінка, що пішла По божій волі (По селах,Х,324).

4. *Процес удихання й видихання повітря; дихання* (1). *Дух* захопило у всіх, Так що ніхто і слова не промовив. Ба, навіть коні наострили вуха і стали мовчки. Тільки Сень сидів Спокійний, шепчучи молитву (По селах,Х,316). * У *сполуч. що стане духу* – скільки *вистачить сили* (1). То й я, лякаючись судьби Раба, що на розробок Повірений йому талант Без діла скрив у сховок, Бажаю оспівати вам, Що стане *духу* мого, Жите, стражданє, муку й смерть Селедія святого (Легенди, V,14).

• *Одн. Н. дух 2.* Паренетікон,XXI,2; XXI,6; *3.* По селах,Х,418; у *сполуч. а)* По селах,Х,310; Х,351; б) Легенди,IV,25; в) По селах,Х,324; *Р. духа 1.* у *сполуч.* Притчі,VI,3; *2.* Паренетікон,VI,2; Притчі,I,81; *духу 4.* Легенди,V,14; *3. дух 2.* Паренетікон,III,2; *4.* По селах,Х,316; *О. духом 2.* Паренетікон,III,4; XXV,Строфа14–1; Легенди,V,45.

ДУША (15). *1. Внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями, почуттями* (12). Вниз котиться мій віз. Пов'яли квіти, Літа на *душу* накладають пута (Поклони,I,2). З яким же запалом я йшов до бою! Як рвалася вперед *душа* вітхнута! (Поклони,I,7). Тим, що мене ти к собі не пустила, В мойіх грудях зглушила і вгасила Любовний, дикий шал, Тим ти в *душі*, сумній і самотній, Навік вписала ясний і високий Жіночий ідеал (Поклони,VII,10). І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на *душу* ляжуть злії змори, Тебе шука

душа, І до твоєї груди припадає, У стіп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач є втиша (Поклони,VII,14,15). А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звій; Весь день мов щось святе в *душі* лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони,VII,22). Як перлина дорога У оправі золотій, Так *душа* жіноча щира Сяє в зверхній красоті (Паренетікон,ХІІ,7). Як квока, що з яєць Встає занадто часто, З них запортки потворить, – Так і чернець, що рад Виломлюєсь із влади, Не тіло, але *душу* вморить (Паренетікон,XXIII,10). Як запорохи чоловік Знести не може у очох, Так гордості в *душі* людській Не зносить Бог (Паренетікон,XXV,Строфа31–3). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взяти не може: Се чиста розкіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить *душу* понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі,I,107). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим *душа* живе, У розкоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі,I,112). „А ся засмолена [*скринька*] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з *душі* своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі,VIII,37). У *зверт.* (1). І врадувалася Астарте. „О, веселись, *душе* моя, Що праведних таких і мудрих Суд-

дів знайшла нарешті я (Легенди, I, 66).

2. Особа (при визначенні кількості) (2). На морі вмерло дев'ять **душ** народу; Їх замість погребу метали в воду (До Бразилії, V, 71). Що ж ще писать вам? Тут новин не гук. П'ять **душ** нам доси вмерло від гадюк (До Бразилії, V, 86).

● **Одн. Н. душа 1.** Поклони, I, 7; VII, 15; Паренетікон, XII, 7; Притчі, I, 112; **Р. з душі 1.** Притчі, VIII, 37; **3. душу 1.** Паренетікон, XXIII, 10; Притчі, I, 107; **на душу 1.** Поклони, I, 2; VII, 14; **М. в душі 1.** Поклони, VII, 10; VII, 22; Паренетікон, XXV, Строфа 31–3; **Кл. душе 1.** Легенди, I, 66; **Мн. Р. душ 2.** До Бразилії, V, 71; V, 86.

ДЯДЬКО (2). *Старший за віком чоловік.* „Ратуйте, **дядьку!** Я людину вбив, Та вже й у місті шуму наробив! Ось труп! Там десь погоня вже жене! Ой пробі, скрийте трупа і мене!” (Притчі, V, 53). „Спасибі, **дядьку!** Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні” (Притчі, V, 63).

● **Одн. Кл. дядьку** Притчі, V, 53; V, 63.

ДЯК (1). *Церковна особа, що допомагає священикові під час богослужіння.*

* *Образно.* Пазюк о стіл б'є кулаком. „Чи дармо в тебе я **дяком?** Не штука то мій глас хвалить! Кажі горівки ще долить!” (По селах, II, 38).

ДЯКА (2). *Подяка за зроблене добро.* Та праці тої, мамо, в нас так мало! Лежить облогом лан широкий твій, А кілька нас всю силу спрацювало, Щоб жить, без **дяки**, в каторзі чужій! (Поклони, V, 16). Син мовив: „Татку, **дяка** вам і честь! Та в мене другів щирих много єсть” (Притчі, V, 17).

● **Одн. Н. дяка** Притчі, V, 17; **Р. без дяки** Поклони, V, 16.

ДЯКУВАТИ (1). *Висловлювати подяку, бути вдячним за щось.* „Господу **дякуй**, що гроші забрав він, Що не збудився ти в хвилі, як крав він. Мав він ножаку і хтів тобі, батьку, Якби збудивсь ти, всадить під лопатку” (По селах, VI, 7).

Е

Е (3). *Виг. Уживається при вираженні незгоди з чийми-небудь словами* (1). – **Е**, кат там з нею [байкою]! – другий відізвавсь. – Я за весь день охляв, не чую костей, І очи вже злипаються до сну (По селах, X, 81). // *Уживається при вираженні сумніву в достовірності чого-небудь* (2). І [Сень] враз промовив: – **Е**, яка там річ За нами впоминались москалеви? Що ми йому, чи сват, чи брат який? А мислите, що в него мало й своїх Панів і бідних? (По селах, X, 225). – А пощо ж До війська пруть старого і малого? – **Е**, пруть! Ніхто ще того не видав (По селах, X, 236).

● **е** По селах, X, 81; X, 225; X, 236.

ЕВРОПА (2). *Частина світу*. Гей, розіллялось ти, руськеє горе, Геть по **Европі** і геть поза море! (До Бразилії, IV, 2). Гей, розіллялось ти, руськеє горе, Геть по **Европі** і геть поза море! (До Бразилії, IV, 26).

● **Одн. М. по Європі** До Бразилії, IV, 2; IV, 26.

ЕЙ (1). *Виг. Уживається при вираженні кепкування*. „**Ей**, та й дурний ти, стрільче, Що дав міні здуриться! А мною ти, небоже, Міг добре поживиться!” (Притчі, IX, 53).

ЕМІГРАНТ (2). *Особа, що залишає батьківщину і виїжджає в іншу країну для*

постійного проживання. Коли почуєш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пишить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітхане і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочії дісканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – **емігранти** (До Бразилії, II, 9). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів'ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицях слід терпінь, надій марних, Се – **емігранти** (До Бразилії, II, 17).

● **Мн. Н. емігранти** До Бразилії, II, 9; II, 17.

ЕНЕРГІЯ (1). *Діяльна сила, поєднана з наполегливістю, рішучістю в досягненні поставленої мети*. Хоч хто і сто літ проживе Ліниво, без **енергії**, – Волів би день один прожить У праці, в чеснім змаганю (Паренетікон, X, 10).

ЕПІЛОГ (1). *Перен. Кінець, розв'язка чого-небудь*. * *Образно*. Мій поклик: праця, щасте і свобода, Я є мужик, пролог, не **епілог** (Поклони, VI, 20).

Є

ЄГИПЕТ (1). *Назва держави.* До Йосифа в Єгипті так Сказав облесливий дворак: „Ах, пане, страх тебе люблю За добрість, за красу твою!” (Притчі,ІІІ,1).

ЄГО див. **ВІН**.

ЄГОМОСТИК (2). *Змени.-пестл. до єгомосьть. Священик.* Ось Пазюк молодий у попа, неборак, Кладе п'ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде все село. – Бідний кум через тебе в арешті терпить”. Єго-

мостику, радьге, що маю робить?” (По селах,ІХ,5,8).

• *Одн. Кл. єгомостику* По селах,ІХ,5; ІХ,8.

ЄДИНИЙ (2). *Лише один.* Перший зирк його Впав на коріне деревця, що в ньому Була его **єдина** опора (Притчі,І,26). Вмираючи, покликав батько сина, Що був его **єдина** дитина, І мовив, звівши голову стару: „Мій синку, швидко я, мабуть, умру [...]” (Притчі, V,2).

• *Одн. Н. єдина* Притчі,І,26; V,2.

Ж

Ж¹ (58), **ЖЕ** (11). *Част. Уживається для підсилення, підкреслення значення того слова, після якого стоїть* (65). З яким **же** запалом я йшов до бою! Як рвалася вперед душа вітхнута! Горіло серце чистою любовою!.. І що **ж** здобув? Лишив що за собою? (Поклони, I, 6, 9). На шлях тернистий сам подався І цупко по тернах подрався, – Чого **ж** ти іншого чекав? (Поклони, II, 6). Хоч часто я гірке й квасне ковгаю, Нераз і прів, і мерз я, і охрип, Та ще **ж** оскомини хронічної не маю, Катар кишок до мене не прилип (Поклони, VI, 15). Не паразіт я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки й дума про процент, А для пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який **же** я у біса декадент? (Поклони, VI, 28). Хоч у житю стрічав тебе я рідко, Та все **ж** міні той спогад серце гріє, Хоч як болючий він (Поклони, VII, 5). Се **ж** вона, его кохана, Рай его, жите, краса! Нині чахне за нелюбом, Наче лямпа та вгаса! (Поклони, VIII, 29). Ти ще тріпаєшся, серце? Болі, ще ви не заснули? Адже **ж** все пропало марно! Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 35). Коли обід хтось славний зготував, Найідки найдобірні та напитки, Царя самого в гості завізвав, А соли не додав до страв, – Які **ж** із них пожитки? (Паренетікон, I, 5). Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи **ж** тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик їх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 9). Хоч від

хліба здержусь, А лютую, сержусь, То яка **ж** моя віра? Чим я ліпший від звіра? (Паренетікон, XI, 3). Звір **же** хліба не йїсть, А жре м’ясо, рве кість, – Я **ж** про вдачу лукаву Братню рву добру славу (Паренетікон, XI, 5, 7). „Ох, мене скрута вчепилася: Десь моя жінка втопилася”. „Та що **ж**, Степане, Бог с тобою, Йїйї шукаєш вверх рікою?” (Паренетікон, XIII, 5). „А як **же**, друже, ти гадаєш? Моєї жінки ти не знаєш? Хоч і втопилася моя мила, То вниз водою не поплила” (Паренетікон, XIII, 7). Гадюка і злюка, Обоє страшні, – Та що **ж** з них страшнійше? Скажи-но міні (Паренетікон, XV, 7). Навіть той, хто в призначене вірить, Все **ж** трудитися мусить постійно; Адже **ж** бачиш і сам, що без труду Не горить і сухеє поліно (Паренетікон, XXV, Строфа 10–2, 3). Та й гупі **ж** ті багатирі, Що люблять спать на подушках! Я спав лиш на однім пері, І твердо так було, що страх! (Паренетікон, XXV, Строфа 15–1). Великі дерева шануй, Що плід дають і в спеку тїнь; А як і плід часом хибне, Чи **ж** тїнь сама не є добром? (Паренетікон, XXV, Строфа 22–4). Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все **ж** ти на вічне жите не доспів, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон, XXV, Строфа 33–3). Усмінулась Аглая. „Се **ж** почесть міні, Що на мні зупинив свої очі ясні Той мудрець, що пишаєсь ним Греція вся, Що умом обняв землю, зглубив небеса” (Притчі, IV, 19). „Адже **ж** коли почнуть тебе шукать, То де **ж** підуть насампе-

ред? Сюди! Бо знають, що я друг твій! Геть іди!” (Притчі, V, 42, 43). А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям донести. Адже **ж** всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Притчі, V, 49). І дивувались Міністри, генерали та вельможі. А цар сказав до них: „Ну, що **ж** тепер? Чи справді скринька золота вартніша?” (Притчі, VIII, 28). „Гаразд, – сказав він, – пташко! Не злі твої науки, Лети **ж** собі й стрільцеви Не попадайся в руки” (Притчі, IX, 47). Стрелець аж зойкнув з жалю. „А, що **ж** я наробив, Що так без застанови Великий скарб згубив!” (Притчі, IX, 62). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже **ж** вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожній хвили може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 49). Сусід мене с слізми благає На млин пустити воду знов, Бо се **ж** увесь его прожиток, Его й дітей, п’ятох голов (Легенди, I, 47). Міркують ангели: „На кривду Вона [*Астарте*] не хоче нас підбити, Ми **ж** видали вже суд правдивий!” І прийнялись вино те пить (Легенди, I, 79). „Ні, я роздумала! За слово Своєї чести не продам. Пощо міні воно? Чи нам **же** Іти по ангельським слідам?” (Легенди, I, 107). Сказала [*Астарте*] Богови всю правду. „Гаразд зробила, доню, ти! Іди **ж** тепер і до схід сонця На небі зіркою світи!” (Легенди, I, 123). Арота **ж** і Марота к собі Покликав Бог і так прорік: „Ну, хлопці, встереглись покуси? Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 125). Доместико! Тебе я все співать Готов. Не май **же** жалю ні кришинки! В здоровлю дай і в смаку поживать Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки! (Легенди, IV, 54).

Богиня мовить: „Ну, як се в тебе дар найцінніший з усіх, На **ж** тобі сей малий золотистий горіх” (Легенди, VI, 1–14). Та ось сумніви в серці повстали страшні: „Вічно жить – молодим – ну, пощо се міні? Чи вертати у світ, де панує борба? Чи ось тут вічно жить? Се **ж** безумство хіба!” (Легенди, VI, 2–10). „Ну **ж** поможе сей плід его серце здобуть! А як ні, то міні краще в світі не быть” (Легенди, VI, 6–11). „Вже **ж**, кумцю, вас я третю ніч Частую за пустую річ, Щоб сотку в позичку дістать, – Ви **ж** обіцяли нині дать” (По селах, II, 45, 48). „Я **ж**, кумцю, позичав у вас І, тямите, віддав на час” (По селах, II, 55). І мовить кум: „То дайте **ж** тут! Ось свідки є, горівку п’ють”. Пазюк на те: „Нехай **же** п’ють, У мене гроші є ось тут!” (По селах, II, 61, 63). Здогади, заміти... Тут шукать! Там іти... Властей чекать... Справді **ж** нікому не жалко. „Так тобі треба, ти п’явко! Хоч ти пропадь!” (По селах, IV, 28). „Почекай **же**!.. Де та в біса Грушка при причілку? В мене є верба. Все одно, Заглянемо в шілку” (По селах, VII, 21). Куди **ж** пак! Парубіка вже старий, Вже поза трицять літ, і до роботи Нема над него, і не п’є, не тратить, А ходить мов жебрак (По селах, X, 35). Та й діти **ж** то над все любили слухать Его пісень і оповідань! Діти Одні над ним не насміхались (По селах, X, 63). – Ну, що **ж**, то ти йди спати! Годі **ж** всім Поснути. Знаєте, пора непевна. Говорять, що з Сідого приятелі Волочаться по толоках. То треба Вважати! (По селах, X, 84). – Ну, байки! Сеню, ти на черзі нині! – Якої **ж** я вам байки розповім? Тут, братя, йде таке на наші села, Що швидко нам відхочеса байок (По селах, X, 103). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єі голосіне

почув. – Иди, дурний! Вона ж се не від злого! Се найдобріша жінка у селі Була. Йій Бог так дав, щоб віщувала Народови якесь велике горе (По селах, X, 172). – Ой-ой! І що ж то за такеє горе Вона віщує? (По селах, X, 176). – А я гадаю, Що то не те! Велика річ – війна! Всіх не поріжуть. Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми (По селах, X, 183). – А про що ж би мала Війна вестися? – Ні про що! Й війни Ніякої не буде! (По селах, X, 230). – А пощо ж До війська пруть старого і малого? – Е, пруть! Ніхто ще того не видав (По селах, X, 234). – Мудрий ти на бештефранти! А чому ж ота Уріжська ходить та голосить? Чень же Се не добро віщує? (По селах, X, 244, 245). Хіба ж не чули пісню: „Нема добра та й не буде, Була війна та й ще буде. Брат на брата ворогує, Сестра сестрі смерть готує, Син на батька ніж підносить, Донька мамі смерти просить” (По селах, X, 260). Хіба ж не чув, що перед страшним судом Повинен ще на світ прийти Антихрист? Ну, а про него, клятого, ще якомсь Не чути доси (По селах, X, 331). – Дух божий з нами! – скрикнули в трівозі Всі конюхи. – П’ять гір вже, кажеш, спас. Що ж се за гори, що за віл такий? (По селах, X, 353). Хіба ж не знаєте, що в книгах пишуть? (По селах, X, 354). „Не спинять йїх? Всі підуть Десь за синє море здуру”. „Як же ж йїм не йти, як тут Всі до спілки дрем з них шкуру” (До Бразилії, III, 15). Що ж ще писать вам? Тут новин не гук. П’ять душ нам доси вмерло від гадюк (До Бразилії, V, 85). Га, що ж, коли так острый ферлядунок, Хай буде й так! Який нам тут ратунок? (До Бразилії, V, 97). // *Уживається після вказівних займенників, щоб підреслити подібність кого-, чого-небудь з кимсь,*

з чимсь (4). Аж чоловік найшовся милостивий, Впустив до хати пса і обігрів, Пожалував його, як друг правдивий, І йїсти дав того ж, що й сам він йїв (Притчі, VI, 8). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожній хвилі може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 49). „Літ десять минуло, халіфа Мохтара Така ж з рук Масаба наскочила кара: Ось тутка послаи Мохтарову голову в місі внесли” (Легенди, III, 30). – То не сміх, я то віддавна Гадаю вже: чому беруть до війська Лиш парубків? Чи то дівок нема Таких здорових, рослих і відважних? Чи дівка не такий же чоловік, Як парубок? (По селах, X, 132).

● **ж** Поклони, II, 6; VI, 15; VII, 5; VIII, 29; VIII, 35; Паренетікон, I, 5; IV, 9; XI, 3; XI, 3; XI, 7; XIII, 5; XV, 7; XXV, Строфа 10–2; XXV, Строфа 10–3; XXV, Строфа 15–1; XXV, Строфа 22–4; XXV, Строфа 33–3; Притчі, IV, 19; V, 42; V, 43; V, 49; VIII, 28; IX, 47; IX, 62; XII, 49; Легенди, I, 47; I, 79; I, 123; I, 125; VI, 1–14; VI, 2–10; VI, 6–11; По селах, II, 45; II, 48; II, 55; II, 61; IV, 28; X, 35; X, 63; X, 84 (2р.); X, 103; X, 172; X, 176; X, 183; X, 230; X, 234; X, 244; X, 260; X, 331; X, 353; X, 354; До Бразилії, III, 15; V, 85); V, 97; // Притчі, VI, 8; XII, 49; Легенди, III, 30; **же** Поклони, I, 6, 9; VI, 28; Паренетікон, XI, 5; XIII, 7; Легенди, I, 107; IV, 54; По селах, II, 63; VII, 21; X, 245; До Бразилії, III, 15; // По селах, X, 132.

Ж² (14), **ЖЕ** (1). *Спол. 1. Уживається для з’єднання речень, зміст яких протиставляється* (12). Ти, брате, любиш Русь, Я ж не люблю, сарака! Ти, брате, патріот, А я собі собака (Поклони,

IV,2). Ти, брате, любиш Русь, Як хліб і кусень сала, – Я ж гавкаю раз в раз, Щоби вона не спала (Поклони,IV,7). Ти, брате, любиш Русь, Як любиш добре пиво, – Я ж не люблю, як жнець не любить спеки в жниво (Поклони,IV,11). Ти, брате, любиш Русь, За те, що гарно вбрана, – Я ж не люблю, як раб Не любить свого пана (Поклони,IV,15). Ти, брате, любиш Русь [...] Ти любиш в ній князів, Гетьманне, пануванне, – Мене ж болить єї Відвічнеє стражданне (Поклони,IV,23). Ти любиш Русь, за те Тобі і честь, і шана, У мене ж тая Русь Кровава в серці рана (Поклони,IV,27). Ти, брате, любиш Русь, Як дім, воли, корови, – Я ж не люблю йїї З надмірної любови (Поклони,IV,31). Звір же хліба не їїсть, А жре м'ясо, рве кість, – Я ж про вдачу лукаву Братню рву добру славу (Паренетікон,XI,7). Добру науку приймай, Хоч йїї і від простого чуєш; Злої ж на ум не бери, Хоч би й святий говорив (Паренетікон,XXV,Строфа5–3). Огневи, що ліси палить, На поміч вітер ще спішить, Та каганець він загасить. Так сильний сильного скріпля, Король ратує короля, Слабого ж топче і валить (Паренетікон,XXV,Строфа35–6). Одно-го дня поклав він [цар] перед ними Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від каміня дорогого; Друга ж була звичайна, деревляна, А шпуги позаливані смолою (Притчі,VIII,12). І, строго глянувши на них, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове! Назверх коштовна, гарна та блискуча, Внутрі ж у вас незгода, гниль і зрада (Притчі,VIII,33).

2. Уживається для приєднання речення, що доповнює або пояснює, розкриває зміст першого речення (3). Глупий! Ти Бога здурити гадаєш сим датком мізерним, – Кривда ж

твоя наче грім супроти тебе гримить! (Паренетікон,V,2–11). На другий день препишно вбрана Вона [Астарте] в судилище пішла, За нею ж повний збан рабиня Вина солодкого несла (Легенди,I,35). Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку. Відвернувсь один панок І зітхає: „От бідацтво!” Другий же за ним крок в крок Покликає: „То лайдацтво!” (До Бразилії,III,7).

• **ж 1.** Поклони, IV,2; IV,7; IV,11; IV,15; IV,23; IV,27; IV,31; Паренетікон,XI,7; XXV,Строфа5–3; XXV,Строфа35–6; Притчі,VIII,12; VIII,33; **2.** Паренетікон,V,2–11; Легенди,I,35; **же 2.** До Бразилії,III,7.

ЖАГА (1). *Пристрасть.* У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці вороже ворухиться щось, І в очах, ще вохких від любви і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди,VI,3–9).

ЖАДАТИ (1). *Домагатися чого-небудь у когось.* „Лиш одну міні річ Відповідж: чи ти взяв тії гроші в ту ніч? Як на сповіди, правди жадаю” (По селах,IX,18).

ЖАЛІБНО (1). *З почуттям туги, печалі; журливо.* – Дух божий з нами! – скрикнули відразу Всі конюхи і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в дебрях Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах,X,313).

ЖАЛІТИ (1), **ЖАЛІТЬ** (1). **1.** *Відчувати жалість, співчуття до кого-небудь* (1). „Отець любив мене й жалів – За се братів на мене гнів, За се в рові я смерти ждав, За се невольником я став” (Притчі,III,9).

2. *Шкодувати, жалкувати* (1). Стрілець подумав: „Правда! За тим **жаліть** не гоже, Що сталось раз і більше Відстатися не може” (Притчі, IX, 26).

• **жаліть 2.** Притчі, IX, 26; **жалів 1.** Притчі, III, 9.

ЖАЛІТЬ див. **ЖАЛІТИ**.

ЖАЛКО (1). *Шкода*. Здогади, заміти... Тут шукать! Там іти... Властей чекать... Справді ж нікому не **жалко**. „Так тобі треба, ти п'яво! Хоч ти пропадь!” (По селах, IV, 28).

ЖАЛУВАТИ (1). *Шкодувати, жалкувати*. І мовить птах: „Не **жалуй** За тим, чи зле, чи гоже, Що сталось раз і більше Відстатися не може” (Притчі, IX, 21).

ЖАЛУВАТИСЬ (1) *Скаржитися, жалітися*. Лиш Сень мовчав, не **жалувавсь** ніколи. А як скінчили другі, знов почав: Так бачите, яка се в нас війна Ведесь! (По селах, X, 295).

ЖАЛЬ¹ (4). 1. *Важкий настрій, що викликається якоюсь невдачею, горем, втратою і т. ін.; сум, печаль* (2). Що в мойій пісни біль, і **жаль**, і туга – Се лиш тому, що склалось так житя. Та є в ній, брате мій, ще нута друга: Надія, воля, радісне чутя (Поклони, VI, 5). Стрілець аж зойкнув з **жалю**. „А, що ж я наробив, Що так без застанови Великий скарб згубив!” (Притчі, IX, 61).

2. *Співчутливе ставлення до чийого-небудь переживання; жалість, співчуття* (1). Ось панок побачив матір, **Жаль** обняв його великий (Поклони, VIII, 20).

3. *Незадоволення з приводу чого-небудь* (1). Доместико! Тебе я все співають Готов. Не май же **жалю** ні кришинки! В здоровлю дай і в смаку поживать

Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки! (Легенди, IV, 54).

• **Одн. Н. жаль 1.** Поклони, VI, 5; 2. Поклони, VIII, 20; **Р. жалю 3.** Легенди, IV, 54; з **жалю 1.** Притчі, IX, 61.

ЖАЛЬ² (2). *Присл. 1. чого. Про небажання позбуватися чогось* (1). Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, **жаль** йім стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що наков, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 7).

2. *із спол. що. Про почуття смутку, журби; жалко, шкода* (1). Одно лиш **жаль**, що вже по-руськи тут Молиться ні балакать не дадуть. На нас у місті крикнув Кандзюбінський: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gębę stul!” (До Бразилії, V, 91).

• **жаль 1.** Паренетікон, VII, 7; 2. До Бразилії, V, 91.

ЖАНДАРМ (3). *Особа, що служить у військах жандармерії*. „Я по Галичині вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-свому; Що я тут був, не говоріть нікому! **Жандармам** особливо і попам Не зраджуйтесь, бо буде лихо вам” (До Бразилії, I, 45). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацитькують, годують і колишуть, Як йіх **жандарми** штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 23). Аж із Кормон, мов живого до гробу, Гнали **жандарми** наш люд, як худобу (До Бразилії, IV, 8).

- **Мн. Н. жандарми** До Бразилії, II, 23; IV, 8; **Д. жандармам** До Бразилії, I, 45.

ЖАР (2). **1.** *Сильне тепло, що йде від тіла* (1). Щоб тіла грішного всмирити **жар**, Лягала і в кропиві, і в баюрі; За те йй дав Господь преславний дар Наперед віщувати слоти й бурі (Легенди, IV, 21).

2. *Перен. Жагуче почуття, пристрась* (1). Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти? Не про те! Інший **жар** в єї серці горить! Інший бог там живе! Інший цар там царить (Легенди, VI, 6–3).

- **Одн. Н. жар 2.** Легенди, VI, 6–3; **3. жар 1.** Легенди, IV, 21.

ЖАРТ (1). *Сказане для розваги.* „Вічно жить! О богине, се **жарти**, се сміх! Вічне щасте чи дасть сей чудовний горіх?” (Легенди, VI, 8–11).

ЖАРТУВАТИ (2). **1.** *з ким. Приваблювати до себе когось веселими розмовами; залищатися* (1). Як висохли води, То пощо там мости будуєш? Як юність минула, То пощо з дівками **жартуєш**? (Паренетікон, XVII, 8).

2. *Говорити що-небудь несерйозно* (1). – Побратиме Сеню, Дай тютюну! – Чи бач, який прудкий! Чи я тютюн саджу? – Та не **жартуй**-бо! Тобі господар нині скрутець дав, То уділи! Проклята майка тне, А тютюновий дим – найліпший спосіб На неї (По селах, X, 23).

- **жартуєш 1.** Паренетікон, XVII, 8; **жартуй 2.** По селах, X, 23.

ЖДАТИ (19), **ЖДАТЬ** (1). **1.** *Розраховувати на появу когось, на здійснення чогось* (2). [Лев] Не міг його [чоловіка] дістати, але люто Глядів згори, скавав і землю гриз, **Ждучи**, аж він угору знов підлізе (Притчі, I, 40). І глянув вниз у пропасть

чоловік. І бачить, що на дні тієї балки Страшна гадюка в'ється і широко Пашеку рознімає, **жде** лише, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі, I, 44).

2. *Чекати на щось* (13). І довгі вже століття Побожнії буддісти Стоять під кипарісом, Читають акафісти. Звернувши очи вгору, Перебирають чотки І **ждуть**, аж з кипаріса Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 19). І **ждуть** [буддисти] собі безсмертя, І мруть один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнущим і голодним І **ждуть** того листочка – Ніяк не відірветься! І **ждуть**, і мруть в тій вірі, Що хтось його дождеться (Притчі, II, 21, 25, 27). „Отець любив мене й жалів – За се братів на мене гнів, За се в рові я смерти **ждав**, За се невольником я став” (Притчі, III, 11). А був у краю звичай старосвітський: Коли кого на смерть засудить цар, То перед дім его шле трубача; І перед чим домом сей затрубить, Тому на завтра треба смерти **ждати** (Притчі, XII, 22). „Най постять так, як постив я, Доступлять в Бога ласки, Йідають мене, і воду п'ють, І **ждуть** святої паски” (Легенди, V, 88). Счервоніло дівча, в личко вдарила кров, – Олександр не **ждав** єї слова – пішов (Легенди, VI, 5–16). „Ти, чоловіче, не бійся нічого! Гроші повернуться, **ждати** не довго” (По селах, VI, 2). „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П'ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде допасати – **ждіть**, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах, X, 347). „І **ждіть**! Як буде поле знов зелене, З весною вам листи прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 47). В Ґенові ми сім неділь шифу **ждали**, За містом в норах, як цигани, спали

(До Бразилії, V, 39). Сим кінчимо. Про-
щайте! **Ждіть** від нас Звісток, як нам
заблисне ліпший час (До Бразилії, V, 99).
// *Сподіватися чогось* (4). Україно, моя
сердечна нене! Не лай мене, стражденна,
незабута, Що не дало моє життя злиден-
не Того, що **ждати** ти могла від мене!
(Поклони, I, 24). Благословлю тебе! Чи
ждать тобі ще треба Поваги й блиску
від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі
благаю з неба, Щоб з горя й голоду не
бігли геть від Тебе Твої найліпші сини
(Поклони, III, 6). Похилились смерекові
стіни, Там і сям стемпльовані дрюч-
ками, Мов каліки, **ждуть** собі заміни,
Щоб спочить розбитими кістками (По
селах, I, 15). – Ой-ой! І що ж то за таке
горе Вона віщує? – Чуєш, що війну? Вже
то як наш із москалем задрєся, То тут не
жди добра! (По селах, X, 180).

3. *Бути неминучим для кого-небудь* (1).
Всі з тебе, русине, драли проценти:
Польські шляхтичі й швабські аген-
ти. Що то ще **жде** тебе на океані? Що
у Бразилії, в славній Парані? Що то за
рай ще тобі отвираєсь В Спіріту Санто
і Мінас Джераес? (До Бразилії, IV, 31).

● **ждати 2.** Притчі, XII, 22; По селах, VI, 2;
// Поклони, I, 24; **ждать 2.** // Поклони, III, 6;
жде 1. Притчі, I, 44; **3.** До Бразилії, IV, 31;
ждуть 2. Притчі, II, 19; II, 21; II, 25; II, 27;
Легенди, V, 88; // По селах, I, 15; **ждав 2.**
Притчі, III, 11; Легенди, VI, 5–16; **жда-
ли 2.** До Бразилії, V, 39; **жди 2.** // По
селах, X, 180; **ждіть 2.** По селах, X, 347;
До Бразилії, I, 47; V, 99; **ждучи 1.**
Притчі, I, 40.

ЖДАТЬ див. **ЖДАТИ**.

ЖЕ див. **Ж**.

ЖЕБРАК (4). **1.** *Людина, яка живе з
милостині; старець* (2). „А ся засмо-

лена [*скринька*] – се ті аскети, Ті **жебра-
ки**, старці та богомільці, Що зверхньої
краси давно зреклися, Зате з душі своєї
гнів, і зависть, І пристрасть випололи,
наче хопту, А досвідом і розмислом
глибоким Свій ум, неначе сонце, про-
яснили” (Притчі, VIII, 35). Не любо се
було єго дворянам. „Занадто цар унижує
себе Перед неробами та **жебраками!**”
Та не посмів ніхто царєви в очі Сказати
се (Притчі, XII, 11).

2. *Дуже бідна людина* (1). Розгнівався
на се Пазюк І повну чарку кинув з рук.
„От ще голяк! От ще **жебрак!** До мене
промовляє так! Сто срібла – се вели-
кий гріш! Узять візьмеш, віддять – хоч
ріж!” (По селах, II, 51). * *У порівн.* (1).
Куди ж пак! Парубіка вже старий, Вже
поза триццять літ, і до роботи Нема над
него, і не п’є, не тратить, А ходить мов
жебрак (По селах, X, 38).

● **Одн. Н. жебрак 2.** По селах, II, 51; у
порівн. По селах, X, 38; **Мн. Н. жебраки**
1. Притчі, VIII, 35; **О. перед жебраками**
1. Притчі, XII, 11.

ЖЕБРАТЬ (1). *Просити милостиню.*
„Смілий у мрях, у вірі беззглядний, В
дійсности, наче дитина, безрадний. Ані
порадитись, ні побалакать, – Знав він
лиш гнуться, та **жебрать**, та плакать”
(До Бразилії, IV, 24).

ЖЕБРАЦЬКИЙ (1). *Перен. Злиденний,
убогий.* „Із сего краю, що є край діді-
вський, **Жебрацький**, і шляхецький, і
жидівський, Я виведу свій вірний люд
у край Заморський, де є справді хлоп-
ський рай” (До Бразилії, I, 20).

ЖЕБРИ (1). * *У сполуч. по жебрах іти*
– *просити милостиню.* Глянь, онде
слуги твої, твоїх волів пасучи, Потра-
тували всю ниву убогого твого сусіда,

Що через кривди твої мусить по **жебрах** іти! (Паренетікон, V, 2–8).

ЖЕРДЬ (1). *Довга дерев'яна тичка; жердина.* „Здоров, Степане! Що ти робиш, Що понад річку з **жердю** ходиш?” (Паренетікон, XIII, 2).

ЖЕРТВА (1). *Відмова від особистих вигод.* Вся чеснота, весь труд его марний, Молитва, піст і **жертви** всі й тривога, – Все те, мов пил, розвіє суд страшний! Одна любов з них зробить скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 12).

ЖЕРТИ (2). **1.** *Вульг. Їсти жадібно, багато чого-небудь* (1). Звір же хліба не їєсть, А **жре** м'ясо, рве кість, – Я ж про вдачу лукаву Братню рву добру славу (Паренетікон, XI, 6).

2. *Перен. Охоплювати цілком, не давати спокою (про почуття)* (1). З дрібних шпигань мої повстали рани, Частками **жерла** моє серце скрута... (Поклони, I, 17).

• **жре 1.** Паренетікон, XI, 6; **жерла 2.** Поклони, I, 17.

ЖИВЕНЬКО (1). *Швиденько.* Старий **живенько** замки відкрутив І з міхом парубка в свій двір пустив (Притчі, V, 57).

ЖИВИЙ (5). *Який живе, існує; протилежне мертвий* (2). Я не люблю безпредметно тужити, Ні шуму в власних слухати вухах; Поки **живий**, я хочу справді жити, А боротьби життя міні не страх (Поклони, VI, 11). Коли тобі плетуть, що він [муж] умер, – Не вір, матусю! Він здоров тепер. **Живий**, здоров, як рибка у водиці, – Се посвідчать і наші молодіці (До Бразилії, I, 7). // *З ознаками життя* (1). **Живе** ще тіло у

бочки Велів він натоптати, Поганцям хтів таким, як сам, Ті моці в дар післати (Легенди, V, 61). * *У порівн.* (2). „І мовив Масаб: „Отсе місце блаженне Мармуром блискучим хай буде вмощене!” І ось, мов **жива**, на сьому мармурі його голова” (Легенди, III, 35). Аж із Кормон, мов **живого** до гробу, Гнали жандарми наш люд, як худобу (До Бразилії, IV, 7).

• **Одн. Н. живий** Поклони, VI, 11; До Бразилії, I, 7; **жива у порівн.** Легенди, III, 35; **3. живого у порівн.** До Бразилії, IV, 7; **живе** Легенди, V, 61.

ЖИВИТ (2). *Частина тіла людини, в якій міститься шлунок, кишечник, печінка і т. ін.* (1). То цар безбожний крикнув: „Гей! Беріть його, тримайте! Йому **живіт** живцем поріть, З його нутро мотайте!” (Легенди, V, 55). * *У порівн.* (1). В хаті піч трохи не в пів кімнати З запічком і припічком із глини, Вічно тепла – то жолудок хати, Величезний, як **живіт** дитини (По селах, I, 28).

• **Одн. Н. живіт у порівн.** По селах, I, 28; **3. живіт** По селах, I, 28.

ЖИВО (3). **1.** *Енергійно, з пришвидшенням темпу* (1). Аж у круг двораків його [Арістотеля] дівка пуста Завела і зіскочила **живо** з хребта, І платок із очей поспішила знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі, IV, 39).

2. *За короткий відрізок часу; швидко* (2). Послухав син. Як змерклося цілком, Пішов, важким нав'ючений мішком. До друга найлюбійшого воріт Застукав: „**Живо, живо** отворіть!” (Притчі, V, 36).

• **живо 1.** Притчі, IV, 39; V, 36 (2 р.).

ЖИВЦЕМ (1). *У живому стані.* То цар безбожний крикнув: „Гей! Беріть його, тримайте! Йому живіт **живцем** поріть, З його нутро мотайте!” (Легенди, V, 55).

ЖИД (3). *Особа єврейської національності; єврей*. Скрутився кум, неначе в'юн, Горілку в **жида** і тютюн Наборг бере, на стіл кладе, Знов Пазюка просить іде (По селах, II, 42). „В Бразилії царем я хлопським стану, Там **жиду** доступу не дам, ні пану. Се край багатий, оком не зуймеш, Ніхто ще там ланцом не міряв меж” (До Бразилії, I, 24). До моря ми добрались без біди, Лиш що до нас присілись два **жиди** і видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авіза (До Бразилії, V, 34).

• *Одн. Д. жиду* До Бразилії, I, 24; **З. в жида** По селах, II, 42; *Мн. Н. жиди* До Бразилії, V, 34.

ЖИДІВСЬКИЙ (1). *У якому мешкають жиди*. „Із сего краю, що є край дідівський, Жебрацький, і шляхецький, і **жидівський**, Я виведу свій вірний люд у край Заморський, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 20).

ЖИР (1). * *У сполуч. з жиру – від забезпеченого, пересиченого життя; з розкошів*. Не паразит я, що дуріє з **жиру**, Що в будні тільки й дума про процент, А для пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який же я у біса декадент? (Поклони, VI, 25).

ЖИТЕ (16), **ЖИТЯ** (16). 1. *Період існування кого-небудь; вік* (14). Щоб монументом йїх не було те каміне, Яким в відплату за плодючеє насіне Ще при **житю** обкидувано йїх (Поклони, III, 15). Я декадент? Се новина для мене! Ти взяв один з мого **житя** момент і слово темне підшукав та вчене і Руси возвістив: „Ось декадент!” (Поклони, VI, 2). Хоч у **житю** стрічав тебе я рідко, Та все ж міні той спогад серце гріє, Хоч як болючий він (Поклони, VII, 4). Без

неї [*мудрости*] все **житє** пустиня, Так, як пустий без друга шлях, І як твій дім пустий без сина, І як пустий дурного страх (Паренетікон, VIII, 13). Хто лиш квітки в **житю** збира, Чий дух до земного прилип, Того напавши вхопить смерть, Як повинь соннее село (Паренетікон, XXI, 1). Хто лиш квітки в **житю** збира, Чий дух до земного прилип, Той смерти попаде у власть, Не досягнувши, що бажав (Паренетікон, XXI, 5). Хто в першій чвертині **житя** Знання не здобув, А в другій чвертині **житя** Майна не здобув, А в третій чвертині **житя** Хто чесним не був, Той скаже в четвертій: „Бодай Я в світі не був!” (Паренетікон, XXIV, 1, 2, 5). Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все ж ти на вічне **житє** не доспів, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон, XXV, Строфа 33–3). Купа дров і жура – Що з тих двох тяжше є? В дровах труп лиш згара, А в журі все **житє** (Паренетікон, XXV, Строфа 39–4). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взять не може: Се чиста роскіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює **житє** людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 106). Залебеділа пташка: „Ой, стрільче, стій, пожди! Я пташечка маленька, Що з мене тут йїди? Пусти мене на волю, Я дам тобі за те Три добрії науки На все твоє **житє**” (Притчі, IX, 12). Легенда про вічне **житє** (Легенди, VI, загол.).

2. *Спосіб існування кого-небудь* (8). Україно, моя сердечна нене! Не лай мене, стражденна, незабута, Що не дало моє **житя** злиденне Того, що ждати ти могла від мене! (Поклони, I, 23). Що в

мойїй пісни біль, і жаль, і туга – Се лиш тому, що склалось так **житя**. Та є в ній, брате мій, ще нута друга: Надія, воля, радісне чутя (Поклони, VI, 6). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цілуй. Не думай в нім мету **житя** знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 9). Ся мета – **житє** у небі. Щоб до неї дочвалать, Фарисей запряг два коні: „Чеснота” одного звать: Піст, молитва, дари вбогим (Притчі, VII, 5). **Житє**, і страждане, і спіймане, і смерть, і муки, і прославлене преподобного Селедія (Легенди, V, *загол.*). То й я, лякаючись судьби Раба, що на розробок Повірений йому талант Без діла скрив у сховок, Бажаю оспівати вам, Що стане духу мого, **Житє**, страждане, муку й смерть Селедія святого (Легенди, V, 15). „Що без неї **житє**? Сонце? Небо? Сам рай? З нею жить! Або радше ти сам умирай!” (Легенди, VI, 5–5). „Вічно жить і любить! День за днем! День від дня! А **житє** – то борня! А любов – то брехня!” (Легенди, VI, 8–4).

3. *Те, що реально існує; дійсність* (8). Вже не міні в нові світи летіти! Війну з **житєм** програв я, любі діти! (Поклони, I, 4). Я не люблю безпредметно тужити, Ні шуму в власних слухати вухах; Поки живий, я хочу справді жити, А боротьби **житя** міні не страх (Поклони, VI, 12). Я з п'ющими за пліт не виливаю, З ійдцями йім, для бійки маю бук, На празнику **житя** не позіваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони, VI, 23). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед **житєм** І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби

божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 5). Притча про **житє** (Притчі, I, *загол.*). „Сей чоловік, брати, – то кождий з нас. **Житє** важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх боків усе нас окружають, Як того мужа, що там в балці висів” (Притчі, I, 84). Се не казка, брати, тільки образ, мабуть, Як у парі в **житю** смутки й радощі йдуть, І сі й ті до одного кінця нас ведуть (Притчі, X, 12). Аскет мовить: „Хоч яке се **житє** і трудне, і сумне, Дай, щоб старість і смерть оминули мене” (Легенди, VI, 1–10).

4. *Перен. Про щось дороге, необхідне, важливе* (2). Се ж вона, его кохана, Рай его, **житє**, краса! Нині чахне за нелюбом, Наче лямпя та вгаса! (Поклони, VIII, 30). „У нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його зробить твій дар. Міліонам він сонце, **житє** є нове, – Для добра міліонів хай вічно живе” (Легенди, VI, 2–15).

• **Одн. Н. житє 1.** Паренетікон, VIII, 13; XXV, Строфа 39–4; **2.** Притчі, VII, 5; Легенди, V, *загол.*; VI, 5–5; VI, 8–4; **3.** Притчі, I, 84; Легенди, VI, 1–10; **4.** Поклони, VIII, 30; Легенди, VI, 2–15; **житя 2.** Поклони, I, 23; VI, 6; **3.** Поклони, VI, 12; **Р. житя 1.** Паренетікон, XXIV, 1; XXIV, 2; XXIV, 5; **2.** Притчі, V, 9; **3.** Поклони, VI, 23; **з житя 1.** Поклони, VI, 2; **3. житє 1.** Притчі, I, 106; **2.** Легенди, V, 15; **на житє 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 33–3; Притчі, IX, 12; **про житє 1.** Легенди, VI, *загол.*; **3.** Притчі, I, *загол.*; **О. з житєм 3.** Поклони, I, 4; **перед житєм 3.** Паренетікон, XXII, 5; **М. в житю 1.** Паренетікон, XXI, 1; XXI, 5; **3.** Притчі, X, 12; **при житю 1.** Поклони, III, 15; **у житю 1.** Поклони, VII, 4.

ЖИТИ (21), **ЖИТЬ** (16). 1. *Бути живим, існувати* (21). Я не люблю безпредметно тужити, Ні шуму в власних слухати вухах; Поки живий, я хочу справді **жити**, А боротьби житя міні не страх (Поклони, VI, 11). Як перший лист ізронить, То твердо вірять люде: Хто зійсть отой листочок, Той вічно **жити** буде (Притчі, II, 12). „Одну нічку не спи, один день промовчи І, очистивши ум, сей горіх розтовчи. Шкаралющу в огонь, а розкусиш зерно, Дасть тобі молодим вічно **жити** воно” (Легенди, VI, 1–18). Та ось сумніви в серці повстали страшні: „Вічно **жить** – молодим – ну, пощо се міні? Чи вертати у світ, де панує борба? Чи ось тут вічно **жить**? Се ж безумство хіба!” (Легенди, VI, 2–8, 10). „У нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його зробить твій дар. Мільонам він сонце, жите є нове, – Для добра мільонів хай вічно **живе**” (Легенди, VI, 2–16). „Вічно **жий**, царю мій! Хай твої вороги Згинуть! Ось тобі дар від твогого слуги” (Легенди, VI, 4–9). „Мільонам ти сонце, добродій еси, – Будеш **жить** вічно юний, як плід сей зійси” (Легенди, VI, 4–16). „Вічно **жить**! Молодим! Справді, божеський дар!” І великим, безсмертним почув себе цар (Легенди, VI, 5–1). „Вічно **жить**! Молодим! А вона? А вона? Постаріє, зів’яне, мов квітка марна!” (Легенди, VI, 5–3). „Що без неї жите? Сонце? Небо? Сам рай? З нею **жить**! Або радше ти сам умирай!” (Легенди, VI, 5–6). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности **жить**!” І сказав їй усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–8). „Вічно **жить** молодій, а без него? О, ні! Краще він хай **живе**, дасть безсмерте й

міні!” (Легенди, VI, 6–9, 10). „Вічно **жий**, царю мій, на потіху для всіх! Ось від мене тобі чудодійний горіх!” (Легенди, VI, 7–9). „Се богині є дар. Як зійси те зерно, Вічно **жить** тобі дасть вічно юним воно” (Легенди, VI, 7–12). „Вічно **жить** і любить! День за днем! День від дня! А жите – то борня! А любов – то брехня!” (Легенди, VI, 8–3). „Вічно **жить** у борні! Биться в сітях брехні! День за днем! День за днем! Без кінця! Ні, ох, ні!” (Легенди, VI, 8–5). „Вічно **жить**! О богине, се жарти, се сміх! Вічне щасте чи дасть сей чудовний горіх?” (Легенди, VI, 8–11). „А без щастя, без віри й любови внутрі Вічно **жить** – се горіть вік у вік на кострі!” (Легенди, VI, 8–14).

2. *Перебувати, проживати де-небудь* (9). Та праці тої, мамо, в нас так мало! Лежить облогом лан широкий твій, А кілька нас всю силу спрацювало, Щоб **жить**, без дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 16). Два сусіди **жили** поруч себе рядом: Сей весіле справляв, а другий похорон (Притчі, X, 1). Правило віри, скромности взірець, **Жила** собі Доместика святая, Своє сховавши світло під корець, Служила у безбожного глитає (Легенди, IV, 2). Хоч в бруді й вохкості **жила**, як звір, Та чистоту над все вона любила; З таких річей обчищувала двір, Котрих ніхто не взяв би і на вила (Легенди, IV, 17). Хто були родичі его, В якій **жили** країні – Незвісно; сам він змалку **жив** У водяній пустині (Легенди, V, 18, 19). Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти? Не про те! Інший жар в єї серці горить! Інший бог там **живе**! Інший цар там царить (Легенди, VI, 6–4). Та й що то Війна? Війни й заповідать не треба, Вона вже

є, ми родимось, **живем**, Мремо в війні (По селах, X, 259). – О Господи! – зітхне часом. – Не дай Сліпому і глухому в світі **жити**, Щоб не заскочив неготових нас Великий день, страшний день суду Твого! (По селах, X, 410). Серед лісів тут **живемо** в бараці І маємо страшенно много праці (До Бразилії, V, 5).

3. Проводити життя в якийсь спосіб (5). Оттак і той, що наложив печать На серце: сам, без дружньої розмови **Жиє** для себе – хоч би був не знає Як чесний, не приблизиться на п'ядь До Бога без любови (Паренетікон, I, 8). Не бажай ти умом Понад світом кружить; А скорійш завізьмись В світі праведно **жить** (Паренетікон, XIV, 8). Як пчола, що квітам фарби Ані паху не уймає, Тільки сок йїх сє солодкий, Так з людьми **жиє** мудрець (Паренетікон, XX, 4). Не може при добрі той **жить**, Хто хоче злу й добру служити. Бо, хтівши догодить обом, Він швидко стане зл рабом (Паренетікон, XXV, Строфа 28–3). Рубаєм дерева на сяжень грубі – Одно два дни довбем, сусіди любі! За рік оттак чень буде чистий морг, То будем сіять. **Живемо** наборг (До Бразилії, V, 10). // з чого. Мати за джерело свого існування (1). „Нехай вони в великий піст **Жиють** із тіла мого І славлять Бога й згадують Селедія святого” (Легенди, V, 82).

4. чим. Вважати що-небудь основним у житті, бачити в чомусь сенс життя (1). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа **живе**, У роскоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 112).

● **жити 1.** Поклони, VI, 11; Легенди, VI, 1–18; **2.** По селах, X, 410; **жить 1.** Легенди, VI, 2–8; VI, 2–10; VI, 5–1; VI, 5–3;

VI, 5–6; VI, 5–8; VI, 6–9; VI, 7–12; VI, 8–3; VI, 8–5; VI, 8–11; VI, 8–14; **2.** Поклони, V, 16; **3.** Паренетікон, XIV, 8; XXV, Строфа 28–3; **живе 2.** Легенди, VI, 6–4; **4.** Притчі, I, 112; **жиє 3.** Паренетікон, I, 8; XX, 4; **живем 2.** По селах, X, 259; **живемо 2.** До Бразилії, V, 5; **3.** До Бразилії, V, 10; **жиють 3.** // Легенди, V, 82; **жив 2.** Легенди, V, 19; **жила 2.** Легенди, IV, 2; IV, 17; **жили 2.** Притчі, X, 1; Легенди, V, 18; **буде жити 1.** Притчі, II, 12; **будеш жить 1.** Легенди, VI, 4–16; **жий 1.** Легенди, VI, 4–9; VI, 7–9; **хай живе 1.** Легенди, VI, 2–16; VI, 6–10.

ЖИТЛО (1). Місце для проживання, перебування. Не мав він дому, ні **житла**, Лиш сам пісок та скали; Мав плащ один із острих блях, Що в тіло повростали (Легенди, V, 37).

ЖИТО (1). Злакова рослина, зерна якої використовуються для виготовлення хліба. * У порівн. Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідох, аж серце рвєсь, Зів'ялих, мов побите градом **жито**, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицах слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 13).

ЖИТЬ див. **ЖИТИ**.

ЖИТЯ див. **ЖИТЄ**.

ЖІНКА (15). **1.** Особа жіночої статі; протилежне **чоловік** (8). Гість, дитя, і цар, і **жінка** Мають всі один звичай: Є що чи нема – байдуже, Йїм усе лиш дай та дай (Паренетікон, XXV, Строфа 13–1). А мав [цар] с собою много Йїди, та страва в рот йому не йшла, Бо він обідать звик серед шумного Кружка **жінок** і

слуг (Притчі, XI, 7). Як муж жорстокий, люті **жінки** Своє погане довершили діло, Виймали серце, легке, печінки, Як на шкаматя шматували тіло... (Легенди, IV, 45). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув. – Іди, дурний! Вона ж се не від злого! Се найдобріша **жінка** у селі Була. Йій Бог так дав, щоб віщувала Народови якесь велике горе (По селах, X, 173). Врешті [*Сень*] Промовив: – От ви й чули віщуване. Не бійтесь, се не є нечистий дух, Се та уріжська **жінка**, що пішла По божій волі (По селах, X, 325). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, **Жінок** худих, блідих, аж серце рвесь, Зів'ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицах слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 12). Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На **жінок** отих марних Кождий глипнув по порядку. Відвернувсь один панок І зітхає: „От бідацтво!” Другий же за ним крок в крок Покликає: „То лайдацтво!” (До Бразилії, III, 3). Хрест божий з нами! Певно, се була Якась безбожна упириця зла. Бо справді, на **жінок** у тії доби Ударили найгіршія хороби (До Бразилії, V, 51).

2. Заміжнтя особа стосовно до свого чоловіка (7). „Ох, мене скрута вчепилася: Десь моя **жінка** втопилася”. „Та що ж, Степане, Бог с тобою, Йійі шукаєш вверх рікою?” (Паренетікон, XIII, 4). „А як же, друже, ти гадаєш? Мосі **жінки** ти не знаєш? Хоч і втопилася моя мила, То вниз водою не поплила” (Паренетікон, XIII, 8). Бережи маєток про чорну годину, Та віддай маєток за вірну дружину; А себе найбільше бережи без впину; Та

віддай майно і **жінку** й себе за Україну (Паренетікон, XXV, Строфа 12–4). Отрута є зле вивчена наука, Отрута є нестравлена йіда; Для бідних трута – взаїмна порука, Старому трута – **жінка** молода (Паренетікон, XXV, Строфа 17–4). „В сусіда **жінка** язиката Мене неславить; за сей чин Я відкопаль веліла річку, Ось і стоїть сусідів млин” (Легенди, I, 41). „А я тверджу: не має права На воду ту отой мужик, – Та воду я пущу із ласки, Як **жінці** виріже язик” (Легенди, I, 52). І привели святую, що в ту мить, Піднявши голос, заспівала дзвінко. Та кат єї почав ножа острить І крикнув: „Пар-но там окропи, **жінко!**” (Легенди, IV, 36).

• **Одн. Н. жінка 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 13–1; По селах, X, 173; X, 325; **2.** Паренетікон, XIII, 4; XXV, Строфа 17–4; Легенди, I, 41; **Р. жінки 2.** Паренетікон, XIII, 8; **Д. жінці 2.** Легенди, I, 52; **3. жінку 2.** Паренетікон, XXV, Строфа 12–4; **Кл. жінко 2.** Легенди, IV, 36; **Мн. Н. жінки 1.** Легенди, IV, 45; **Р. жінок 1.** Притчі, XI, 7; До Бразилії, II, 12; **3. на жінок 1.** До Бразилії, III, 3; V, 51.

ЖІНОЦТВО (1). *Збірн. Особи жіночої статі.* Було б нас більш померло, бо якась На нас італьська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать йіх, аж йім вимре все **жіноцтво** (До Бразилії, V, 48).

ЖІНОЧИЙ (7). *Який стосується жінки.*

Тим, що мене ти к собі не пустила, В мойіх грудях зглушила і вгасила Любовний, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і одинокій, Навік вписала ясний і високий **Жіночий** ідеал (Поклони, VII, 12). Як перлина дорога У оправі золотій, Так душа **жіноча** щира Сяє в зверхній красоті (Паренетікон, XII, 7). „Більш, ніж

меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне
оружє – **жіноча** краса. Тільки мудрість,
наука і старші літа Подають проти неї
міцного щита” (Притчі,IV,4). Арісто-
толь-мудрець Олександра навчав і такий
у альбом йому вірш написав: „Більш, ніж
меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпеч-
не оружє – **жіноча** краса. Ані мудрість,
наука, ні старші літа Не дають проти неї
міцного щита” (Притчі,IV,45). „Недобре
ти зробила, пані! – Сказали враз Арот,
Марот, – Вітця й дітей за те карати, Що
завинив **жіночий** рот” (Легенди,І,60).
Коли почуєш, як в тиші нічній Зелізним
шляхом стугоняють вагони, А в них гуде,
шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач,
жіночі скорбні стони, Важке зітханє і
гіркий проклін, Тужливий спів, дівочії
дісканти, То не питай: Сей поїзд – відки
він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се
– емігранти (До Бразилії,II,4). Все розпо-
вів: як нас тут трясця б’є, Як відьма нічу
кров **жіночу** п’є, Що тут дітей без кор-
му сохне й плаче, Як з відьмою король у
гречку скаче... (До Бразилії,V,58).

● *Одн. Н. жіночий* Легенди,І,60; **жіноча**
Паренетікон,ХІІ,7; Притчі,IV,4; IV,45;
Ж. жіночий Поклони,VII,12; **жіночу**
До Бразилії,V,58; *Мн. Н. жіночі* До
Бразилії,II,4.

ЖНЕЦЬ (1). *Той, хто жне хлібні рослини.*
Ти, брате, любиш Русь, Як любиш добре
пиво, – Я ж не люблю, як **жнець** не
любить спеки в жниво (Поклони,IV,11).

ЖНИВО (1). *Пора збирання хлібних рос-
лин.* Ти, брате, любиш Русь, Як любиш
добре пиво, – Я ж не люблю, як жнець не
любить спеки в **жниво** (Поклони,IV,12).

ЖОЛУДОК (1). *Орган травлення людини;
шлунок. * Образно.* В хаті піч трохи не в
пів кімнати З запічком і припічком із гли-

ни, Вічно тепла – то **жолудок** хати, Вели-
чезний, як живіт дитини (По селах,І,27).

ЖОНА (3). *Нар.-поет. 1. Заміжня жінка
стосовно до свого чоловіка* (1). „Потім
Пентефрія **жона** – Любила страх мене
вона, Та за любов єі дарму Попав я на
сім літ в тюрму” (Притчі,III,13).

2. Особа жіночої статі (2). Як сережки
золотії В ніздрях бурої свині, Так краса
не йде в пожиток Зле вихованій **жоні**
(Паренетікон,ХІІ,4). Радіє люд. Одна
в задумі – Астартє, віщя **жона**. „Не
віриш?” – люд йїї питає. „Попробую”,
– рекла вона (Легенди,І,30).

● *Одн. Н. жона 1.* Притчі,III,13;
2. Легенди,І,30; *Д. жоні 2.*
Паренетікон,ХІІ,4.

ЖОРСТОКИЙ (2). **1. Безсердечний,
безжалісний** (1). Як муж **жорстокий**,
лютії жінки Своє погане довершили
діло, Виймали серце, легке, печін-
ки, Як на шкаматя шматували тіло...
(Легенди,IV,45).

2. Сильний, різкий (1). Олексан-
дер у болях **жорстоких** лежав І в
руці своїй плід чудодійний держав
(Легенди,VI,8–1).

● *Одн. Н. жорстокий 1.* Легенди,IV,45;
Мн. М. (у) жорстоких 2. Легенди,VI,8–1.

ЖУРА (2). *Журба.* Купа дров і **жура**
– Що з тих двох тяжше є? В дровах
труп лиш згара, А в **журі** все жите
(Паренетікон,XXV,Строфа39–1,4).

● *Одн. Н. жура* Паренеті-
кон,XXV,Строфа39–1; *М. в журі*
Паренетікон,XXV,Строфа39–4.

ЖУРАВЕЛЬ (1). *Довга жердина, при-
ладнана біля колодязя як важіль для
витягування води.* Понад річку верби
головаті Довгі віти в воду похиляють;

Журавель поскрипує при хаті, Босі діти по двору гуляють (По селах, I, 7).

ЖУРЧАТИ (1). *Витіканням утворювати монотонні булькотливі звуки;*

дзюрчати. Журчить з єго [кипариса] коріня Малесенький поточок; Ніхто не тямить, щоб він Зронив один листочок (Притчі, II, 5).

З (138), **С** (19), **ІЗ** (26), **ІС** (1), **ЗО** (6).

Прийм. 1. Уживається з род. відм. (120). **З** дрібних шпигань мої повстали рани, Частками жерла моє серце скрута... (Поклони, I, 16). **З** дрібних огнів сплелись мої кайдани! (Поклони, I, 19). Важке ярмо твоє, мій рідний краю, Не легкий твій тягар! Мов під хрестом, отсе під ним я упадаю, **З** батьківської руки твоєї допиваю Загрозений пугар (Поклони, III, 4). Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба Поваги й блиску від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі благаю з неба, Щоб з горя й голоду не бігли геть від Тебе Твої найліпші сини (Поклони, III, 8, 9). Ти, брате, любиш Русь, Як дім, воли, корови, – Я ж не люблю йїї **З** надмірної любови (Поклони, IV, 32). Якби могучість, щасте і свобода Відмірялись по мірі крови й сліз, Пролитих з серця і з очей народа, – То хто б с тобою супірництво зніс? (Поклони, V, 7). Лиш в кого праця потом скрань зросила, Наверх той виб'єсь з темної юрби (Поклони, V, 12). Я декадент? Се новина для мене! Ти взяв один з мого життя момент І слово темне підшукав та вчене І Руси возвістив: „Ось декадент!” (Поклони, VI, 2). Не паразит я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки й дума про процент, А для пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який же я у біса декадент? (Поклони, VI, 25). Мірно, наче пташка в клітці **З** щєблика на щєблик скаче, Возить доню в холодочку, Хоч дитина спить, не плаче (Поклони, VIII, 6). Коли обід хтось славний зготував, Найідки найдобірні та

напитки, Царя самого в гості завізвав, А соли не додав до страв, – Які ж із них пожитки? (Паренетікон, I, 5). Вся чесно-та, весь труд его марний, Молитва, піст і жертви всі й тривога, – Все те, мов пил, розвіє суд страшний! Одна любов з них зробить скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 14). Чи то дуже чесно всю ніч в темній хаті Горячо молиться, к Богу припадати, Поки там під тином з голоду та стужі Умирають бідні, зойкають недужі? (Паренетікон, III, 13). Як у хвилі сумніву і муки Вчитель мудрий не найдесь тобі, То приймай потіху і науки **З** простих уст, загублених в юрбі (Паренетікон, IV, 4). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те йїх слав у поле князь?” І, гордючи простацьким криком, Сам лишився б в гордощах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 20). Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль йїм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 5). Себе самого наперед Застав робить, що слідує, А лиш потому інших вчи, – Тоді з дороги не схибиш (Паренетікон, IX, 4). Гадюка і злюка, Обоє страшні, – Та що ж з них страшніше? Скажи-но міні (Паренетікон, XV, 7). Від зіля, примови Гадюка втиха. Та злюка не втихне Ні вдень, ні

вночи, Хоч кров йій із серця Свогого точи (Паренетікон, XV, 15). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, **З** страху перед житєм І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 3, 5). Як квочка, що з яєць Встає занадто часто, **З** них запортки потворить, – Так і чернець, що рад Виломлюєсь із власти, Не тіло, але душу вморить (Паренетікон, XXIII, 5, 7, 9). Обрубане дерево знов зеленіє, І місяць із серпа знов повний стає; Се бачучи, чесні не тратьте надії, Хоч доля гнівная вас гонить і б'є (Паренетікон, XXV, Строфа 3–2). Не цурається правди мудрець, Хоч вона й з уст дитинячих буде, – Так як в ніч, коли сонце зайшло, Каганця не цураються люде (Паренетікон, XXV, Строфа 4–2). Хто має мудрість, а з неї Ближнім не хоче вділити, Той має скарб многоцінний, В міх шкуратяний заштитий (Паренетікон, XXV, Строфа 6–1). Хто власного ума не має, То з книг не вийде ум йому; Хто є сліпий на обі оці, То що по дзеркалі йому? (Паренетікон, XXV, Строфа 20–2). Купа дров і жура – Що з тих двох тяжше є? В дровах труп лиш згара, А в журі все жите (Паренетікон, XXV, Строфа 39–2). Бачить чоловік, Що **зо** стіни безодні, **зо** стрімкого Скального обриву худа берізка В щілині виросла й вершок зелений Понад безодню к сонцю піднімає (Притчі, I, 11). „Сей чоловік, брати, – то кождий з нас. Жите важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек **З** усіх боків усе нас окружують, Як того мужа, що там в балці висів (Притчі, I, 83, 86). Журчить з єго [кита-

писа] коріння Малесенький поточок; Ніхто не тямить, щоб він Зронив один листочок (Притчі, II, 5). І довгі вже столітя Побожнії буддісти Стоять під кипарісом, Читають акафісти. Звернувши очи вгору, Перебирають чотки І ждуть, аж з кипаріса Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 19). Аж у круг двораків його [Аристотеля] дівка пуста Завела і зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішилася знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі, IV, 39, 40). „Ні, татку, – мовив син, – з моїх друзяк Піде за мене кождий хоч на гак!“ Всміхнувсь отець. „Щасливий, синку, ти, Та я би радив пробу навести“ (Притчі, V, 23). І мовив цар: „Мої міністри любі, Котра з отсіх скриньок вартнійша буде?“ І одногосно сказали всі: „Авжеж вартнійша сая золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!“ (Притчі, VIII, 15). „А сая засмолена [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили“ (Притчі, VIII, 37). Залебеділа пташка: „Ой, стрільче, стій, пожди! Я пташечка маленька, Що з мене тут йіди? Пусти мене на волю, Я дам тобі за те Три добрії науки На все твоє жите“ (Притчі, IX, 8). Стрілець мій здивувався. „Чи бач, сая дробина Мене навчати хоче! Ну, що там зна вона?“ І мовить: „Добре, пташко! Коли з твоїх наук Я хоч що-то змудрію, Тебе пущу я з рук“ (Притчі, IX, 18, 20). Стрілець аж зойкнув з жалю. „А, що ж я наробив, Що так без застанови Великий скарб згубив!“ (Притчі, IX, 61). Одним шляхом везуть і

труну й молодят, Один піп погребє й буде слюб йім давать. І веселі й сумні вернуть з церкви ураз, І певнісько сі й ті спільно ві'ються за час (Притчі,Х,9). Та ось з села Далекого пастух іде до стада, І стежка повз царя його вела (Притчі,ХІ,7). „Здоров був, царю!” – став пастух казати. – „Не може твій покірний селянин Снідать с тобою. Се йому не слід”. „Не може? – скрикнув цар. – **З** яких причин?” (Притчі,ХІ,18). Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим двором раз йїхав через місто І вздрів аскетів двох – худих, блідих, В одежах із кори та бур'яну (Притчі,ХІІ,5). Швиденько зсів з коня могутий цар І підійшов до них [*аскетів*], і поклонився Йім до землі, і цілував йїх ноги, Благаючи благословенства в них (Притчі,ХІІ,6). Як согрішив Адам у раї, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, **З** твого шляху геть утік” (Легенди,І,8). Мов звіря дикого з оселі, Так кривду з-між людей женуть, Розсуджують царів і бідних І з шляху правди не схибнуть (Легенди,І,25,28). „Послухайте, судді правдиві, – Вона розсудливо рекла, – **З** мойого саду бистра річка На млин сусідови текла” (Легенди,І,39). „А я тверджу: не має права На воду ту отой мужик, – Та воду я пущу із ласки, Як жінці виріже язик” (Легенди,І,51). „Клеветницю пізви до суду, Сама зневаги ти не мсти, А річку із свойого саду Сусідови на млин пусти!” (Легенди,І,63). „Ти наша! Не гадай тікати! Даремно просьб і слів не траь! Ми сильні! **З** наших рук тебе вже Й сам Бог не зможе відібрать” (Легенди,І,115).

В тій хвилі шарпнулась Астартє, Таємне слово прорекла І шезла разом. **З** рук насильних Вона до Бога утекла (Легенди,І,119). Голод вибух в перськїм краю: В найбагатших городах Бідні з голоду вмирають По бульварах і садах (Легенди,ІІ,3). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий **З** голоду віднині вмере, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди,ІІ,16). Праворуч халїфа старенький Ібн-Румі Сидів і понував чоло у задумі. „Старий, ти чоґо Похнюпивсь? Не радий із щастя мого?” (Легенди,ІІІ,16). „Лїт тому пів сотні у стїп Обейдалли Так само Гусейнову голову клали Від війська послаи, Що тут з боєвища йїї принесли” (Легенди,ІІІ,24). „Лїт десять минуло, халїфа Мохтара Така ж з рук Масаба наскочила кара: Ось тутка послаи Мохтарову голову в місі внесли” (Легенди,ІІІ,30). **З** безмірної покори спала все В тісній, вохкій, вонючій халабуді; **З** хозяйського стола що впало, се Було єї поживою по труді (Легенди,ІV,13,15). Хоч в бруді й вохкості жила, як звір, Та чистоту над все вона любила; **З** таких річей обчищувала двір, Котрих ніхто не взяв би і на вила (Легенди,ІV,19). І зв'язану на дереві розтягли, І острый ніж у білі груди вбили, На встид одежу з неї всю зняли, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди,ІV,39). Не піднімається рука списать Усі оті нечувані знущаня; Та сльози щирїї з очей біжать І рвуться з серця щирїї зітханя (Легенди,ІV,51,52). Не мав він дому, ні житла, Лиш сам пісок та скали; Мав плащ один із острїх блях, Що в тіло повростали

(Легенди, V, 39). Пророцьким духом чуючи, Що час єго зближався, **З** пустині вибрався святий, На світло показався (Легенди, V, 47). То цар безбожний крикнув: „Гей! Беріть його, тримайте! Йому живіт живцем поріть, **З** його нутро мотайте!” (Легенди, V, 56). „Нехай вони в великий піст Жиють із тіла мого І славлять Бога й згадують Селедія святого” (Легенди, V, 82). Богиня мовить: „Ну, як се в тебе дар найцінніший з усіх, На ж тобі сей малий золотистий горіх” (Легенди, VI, 1–13). Ось огонь розпалив із пахучих полін І кадило в огонь щедро кидає він, І закони Господні проходить умом, Щоб очистити ум, не схибити притьмом (Легенди, VI, 2–3). **З** єї уст вилітають бажаня страшні – Се бажаня пожарів, убійства, різні (Легенди, VI, 3–11). Йій [красуні] опертись король не здоліє й на мить: Там згорів Персеполь! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?... День у день із небес його кидає в ад (Легенди, VI, 3–16). Серед болю в постелі підводиться цар, І побожно цілує чудовний той дар, І в тріскучий огонь із пахучих полін Чудодійний горіх бистро кидає він (Легенди, VI, 9–3). Не видати комина на хаті; Вранці дим всю хату заповняє, **З** стріхи буха, в’ється по загаті, Хапле очи, сльози витискає (По селах, I, 23). В хаті піч трохи не в пів кімнати **З** запічком і припічком із глини, Вічно тепла – то жолудок хати, Величезний, як живіт дитини (По селах, I, 26). Буднішня одежа в хаті шита **З** полотна, що вироблять хатнії (По селах, I, 48). О, бо Пазюк розумний дід, **З** кропиви він збирає мід: Він у селі над всіх моцар, Бо він собі богач-лихвар (По селах, II, 10). Він [Пазюк] бороду на руку спер І сиві очи в двері впер, Волосє сивє і густє

Лице вкрива єго товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 23). Розгнівався на се Пазюк І повну чарку кинув з рук. „От ще голяк! От ще жебрак! До мене промовляє так! Сто срібла – се великий гріш! Узять візьмеш, віддять – хоч ріж!” (По селах, II, 50). І вийняв [кум] з череса платок, А в нім завитих сім соток, І перед свідками цілі Йіх розкладає на столі (По селах, II, 65). Село шумить, село гудє, Пазюк з шинку додому йде, При ньому кум, мов в’юн той, в’єсь, А свідки йдуть то вскісь, то вскlescь. Боками йдуть, пісень ревуть (По селах, II, 86). Вранці-рано по селі То не пчоли, не чмелі Глухо зажурчали, Не шумів розбитий спуст, А йшло слово з уст до уст: „Вкрали! Вкрали! Вкрали!” (По селах, III, 5). Що? Хто? Відки? Вість така: Вкрали гроші в Пазюка! Як вернув із шинку, П’яний у стодолі спав, Злодій черес з него зняв І потяг шматинку (По селах, III, 9, 11). „Не бреши! Де гроші дів? Ти мене вигоном вів – Тямлю весь інтерес: У стодолі друк відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 29, 30). Ой-ой! Метушня і тривога в селі, Із вулиці діти тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому дралюють, немов на пожар! На лицях побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар! (По селах, VIII, 2). Ген за селом, під лісом на долині, **З** густої мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь миготанє кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Йіх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 9). Вже така натура У того Сеня: зразу воркне гризко, А потім хоч сорочку з себе дасть. Недаром придурковатим зовуть І підіймають всім селом на сміх (По селах, X, 32). Отак в селі балакали про

Сеня, Сміялись з него, хоч усі й любили, Бо щирий був, для всякого ввічливий (По селах, X, 55). – Ну, що ж, то ти йди спати! Годі ж всім Поснути. Знаєте, пора непевна. Говорять, що з Сідого приятелі Волочаться по толоках. То треба Вважати! (По селах, X, 86). – Мій господар, за грибами Ходивши вчора, каже: бачив вовка. То й остро наказав міні з лошат І ока не спускати (По селах, X, 91). Вже з цвинтару не трафила й до хати, Пішла долів селом: „Я-йй! Я-йй!” А мир за нею, мов на похороні (По селах, X, 154). – От покаяніє! Най Бог боронить! – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув (По селах, X, 170). От і мій господар, Хоч і який богач, а злакомивсь На мойіх п'ять кровавих римських: взяв І відтягнув міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку І затонуло (По селах, X, 283). – А що буків я Приняв за ліс! Господар сам післав Мене украсти з ліса копаниці, А як зловив лісничий і подав На штраф, прийшлося платити – він тоді Давай мене періщити! (По селах, X, 288). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає йіх вже більш як трицять літ. Так от вони у него й ночували, І він йім много повідав з книжок (По селах, X, 344). Коли прийде на світ Антихрист, Щоб всіх людей від Бога відвернути, То против него явиться з неба Святий Ілля і буде бунтувати Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 360). Але знає він, проклятий, Що як з Іллі одна краплина крови На землю впаде – вся земля займєся Й згорить (По селах, X, 368). От він на хитрощі візьмєся: Пошле свойіх вояків і шандарів На край землі, на тих сім гір,

і скаже Вола отого взяти, і зарізати, І з него шкуру зняти (По селах, X, 374). Є десь такий комарик, що напився Христової крови, як капала З хреста (По селах, X, 380). Крізь ту то дірочку з крови пророка Малесенька на землю крапля впаде, І загориться вся земля від неї (По селах, X, 385). „Із сего краю, що є край дідівський, Жебрацький, і шляхецький, і жидівський, Я виведу свій вірний люд у край Заморський, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 19). „Там слуг нема з хрещеного народа, – Освоїш п'ять-шість малп – і є вигода” (До Бразилії, I, 35). „Не сплять йіх? Всі підуть Десь за синє море здуру”. „Як же ж йім не йти, як тут Всі до спілки дрем з них шкуру” (До Бразилії, III, 16). Бачили мури Любляни та Реки, Як з свого краю біг русин навтеки (До Бразилії, IV, 4). Аж із Кормон, мов живого до гробу, Гнали жандарми наш люд, як худобу (До Бразилії, IV, 7). Будуть ще внукам казати проти ночі: „Дивний тут люд кочував із півночі. Рідну країну с слізми споминав він, Але с проклятем із неї тікав він” (До Бразилії, IV, 14, 16). Всі з тебе, русине, драли проценти: Польські шляхтичі й швабські агенти (До Бразилії, IV, 29). Лист із Бразилії (До Бразилії, V, загол.). З Понтеби завернули нас до Грацю, Там три неділі мали з нами працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А нам казали: „Зачекайте тут!” (До Бразилії, V, 23). Палазя там умерла від уроків, А лікар німець мовив: „З браку соків” (До Бразилії, V, 28).

2. Уживається із знах. відм. (1). Най Бог його за се благословить, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті днів прожив **зо** двадцять (До Бразилії, I, 11).

3. *Уживається з орудн. відм. (69).* Вже не міні в нові світи летіти! Війну з житем програв я, любі діти! (Поклони, I, 4). **З** яким же запалом я йшов до бою! Як рвалася вперед душа вітхнута! Горіло серце чистою любовою!.. І що ж здобув? Лишив що за собою? (Поклони, I, 6). Та й те подумай ще, будь ласка: Твого я найкраща частка **З** тобою враз не ляже в гріб (Поклони, II, 24). Якби могучість, щастє і свобода Відмірялись по мірі крові й сліз, Пролитих з серця і з очей народа, – То хто б є тобою супірництво зніс? (Поклони, V, 8). Я з п'ющими за пліт не виливаю, **З** йідцями йім, для бійки маю бук, На празнику житя не позиваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони, VI, 21, 22). Не ділиш мудрости з братами, Йійі злодії не крадуть, Йійі не згубиш по дорозі, Вона є вольна серед пут (Паренетікон, VIII, 5). „Здоров, Степане! Що ти робиш, Що понад річку з жердю ходиш?” (Паренетікон, XIII, 2). „Ох, мене скрута вчепилася: Десь моя жінка втопилася”. „Та що ж, Степане, Бог є тобою, Йійі шукаєш вверх рікою?” (Паренетікон, XIII, 5). Не високо мудруй, Але твердо держись, А хто правду лама, С тим ти сміло борись! (Паренетікон, XIV, 4). Як висохли води, То пощо там мости будуєш? Як юність минула, То пощо з дівками жартуєш? (Паренетікон, XVII, 8). Як пчола, що квітам фарби Ані паху не уймає, Тільки сок йіх ссе солодкий, Так з людьми жие мудрець (Паренетікон, XX, 4). Хто з всіми добрий хоче быть, Той швидко втратить добрий путь (Паренетікон, XXV, Строфа 28–1). І почав тоді Сірома озиратися довкола, Де він і що з ним? (Притчі, I, 23). І ждуть [буддисти] собі безсмертя, І мруть один за одним, – Нові приходять є серцем Прагнуцим

і голодним І ждуть того листочка – Ніяк не відірветься! І ждуть, і мруть в тій вірі, Що хтось його дождеться (Притчі, II, 23). „Я твоя. Що захочеш, **зо** мною чини, Лиш одну мою просьбу в тій хвилі сповни. По саду тім, де в'ються доріжки круті, Пів години мене провози на хребті” (Притчі, IV, 23). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічу йди є тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проси, щоб захистив тебе і скрив. Своіх так перепробуй, а потім Застукай і в мойого друга дім” (Притчі, V, 28). Старий живенько замки відкрутив І з міхом парубка в свій двір пустив (Притчі, V, 58). „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні”. І він сказав йому батьківську річ І все, що діялося з ним сю ніч, І як подвійно тут він скористав: Фальшивих другів збувсь, а вірного пізнав (Притчі, V, 66). Раз цар один на ловах заблудився Посеред гір і не було нікого При нім, щоб з ним хоч словом обмінився. І зголоднів (Притчі, XI, 3). А мав [цар] є собою много Йіди, та страва в рот йому не йшла, Бо він обідать звик серед шумного Кружка жінок і слуг (Притчі, XI, 4). І цар зрадив. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, брате! Будь тут міні як вся дворян громада! Ходи, сідай **зо** мною враз снідати, Бо не привик я йісти сам один” (Притчі, XI, 13). „Здоров був, царю!” – став пастух казати. – „Не може твій покірний селянин Снідать є тобою. Се йому не слід” (Притчі, XI, 17). „Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай **зо** мною, завтра пость всю днину!” (Притчі, XI, 26). Зворушили царя слова ті пастухові. Він мовив: „Справді, не міні рівня Той цар, і з ним я не стою у змові, Тобі поруки я не могу дати! Іди

й йому ти вірно встійся в слові!” (Притчі, XI, 34). Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим двором раз йїхав через місто І вздрів аскетів двох – худих, блідих, В одежах із кори та бур’яну (Притчі, XII, 3). То цар Асока ще в той самий вечір Шле трубача з смертельною трубою Перед свого брата дім (Притчі, XII, 24). Сусід мене с слізки благає На млин пустити воду знов, Бо се ж увесь его прожиток, Єго й дітей, п’ятьох голов (Легенди, I, 45). „О, звеселюся нині з вами! Ви шлях вказали в темноті!” І налила вино перлисте Вона в три кубки золоті (Легенди, I, 73). „Склонись до наших просьб, о пані, Пробудь сю нічку з нами тут! Дамо тобі, чого бажаєш, І інший видамо засуд” (Легенди, I, 86). Я з вами ніч одну пробуду, Та ось що мусите сповнить: „Скажіть міні те тайне слово, Що вас у небо підніма, Веде перед престол Господній! Тоді віддамся вам сама” (Легенди, I, 95). Край Вавилонів рів глибокий. Арот з Маротом доси там На ланцюсі за ноги висять На пам’ять праведним суддям (Легенди, I, 138). Халіф Абдельмалік поблід, стрепенувся, А потім с тим словом до слуг обернувся: „Гей, хлопці, агов! Зруйнують сей замок до самих основ!” (Легенди, III, 38). Та на святого напосівсь Один король сердитий, З оружієм і дрекольми Пішов його ловити (Легенди, V, 43). „Як йїх патрон, я відчиняєт Йїм буду неба брами, Пісний Селедій, рай знайду С пісними русинами” (Легенди, V, 92). „Що без неї жите? Сонце? Небо? Сам рай? З нею жите! Або радше ти сам умирай!” (Легенди, VI, 5–6). Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти?

(Легенди, VI, 6–2). В хаті піч трохи не в пів кімнати З запічком і припічком із глини, Вічно тепла – то жолудок хаги, Величезний, як живіт дитини (По селах, I, 26). „Ще кварту став, людей відправ, А завтра рано, щоб ти знав – Коли діждати дасть Господь, За грішми с свідками прихось” (По селах, II, 83). Аж ось Пазюк промовив: „Тут! На розі хрест, с тернами тин... Тут в хаті мій драбуга син. Го-го, то злодій, зна біду!” (По селах, II, 91). „Тут мене гадюка йїдж, Як я з вами був сю ніч На гумні, в стодолі!” „Не бреші! – кричить Пазюк, – Гроші тут міні до рук, Бо діждеш недолі!” (По селах, III, 32). Зразу сварилися, Далі побилися Кум з Пазюком. Батькови син помагає, Син держить, батько шмагає Кума ціпком (По селах, IV, 3). Свідків, хоч гать гати! Сей вже мав спать їти, Вийшов надвір, Чув, як Пазюк до стодоли С кумом чалапав поволи Попри шпїхлір (По селах, IV, 17). Того рана с криком, шумом Серед тлуму дід іє кумом На попівство враз ішли. Чи шукать поради, може? Ні, за злодія на боже По короні понесли (По селах, V, 1, 2). Хоч трицять літ від роду, він найрадше З дітьми малими пристає, готов І порохом пересипатись з ними (По селах, X, 61, 62). Ось І нині купка йїх зібралась – хлопці Все підручки. На Сеня поглядають, Як на старшого; деякі й самі Просились з кіньми на ніч, знаючи, Що й Сень тут буде (По селах, X, 70). – Е, кат там з нею [байкою]! – другий відізвавсь. – Я за весь день охляв, не чую костей, І очи вже злипаються до сну (По селах, X, 81). – Що, що таке? – Війна! Хіба не чули? – Війна? Та з ким? – Ну звісно, з москалем. – Що, з москалем? О, то нещасте наше! Москаль твердий, не встоять

наші хлопці Супроти него (По селах, X, 108, 109, 110). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має (По селах, X, 114). – Ой-ой! І що ж то за такеє горе Вона віщує? – Чуєш, що війну? Вже то як наш із москалем задресья, То тут не жди добра! (По селах, X, 179). Як лиш люди вийдуть На ті гостинці, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, і всіх на панський лан переженуть, і панщину навернуть: штири дни Щотижня кожний мусить відробляти (По селах, X, 205). – Ой, лишенько! Тепер-то ми пропали! – Воно-то бач: пропали або ні. Пани ще доси криються з тим дуже, Не признаються, щоб народ відразу Не роздразнити, а найголовніше: Бояться москаля (По селах, X, 217). От де війна правдива, найстрашніша, Щоденна, люта! Що там против неї Всі війни с турком, німцем, москалем! (По селах, X, 269). – Се правда! Як вовки голодні в лісі, Так мир хрещений сам с собою йіється. Одні хапають з-перед других, рвуть, І днуть, і кривдять (По селах, X, 278). – Дух божий з нами! – скрикнули відразу Всі конюхи і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в дебрах Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах, X, 310). – Дух божий з нами! – скрикнули в тривозі Всі конюхи. – П'ять гір вже, кажеш, спас. Що ж се за гори, що за віл такий? (По селах, X, 351). І хлопці полягали – Хто на соломі, що приніс з собою, А хто й попросту на траві росистій, Лиш міх товстий під себе простеливши (По селах, X, 403). „Плідних земель безмірні там простори, Буйні пасовиска, лісисти гори. У горах повно звірів, диких кіз; Один там буйвол тягне з сіном віз” (До

Бразилії, I, 30). „І ждїть! Як буде поле знов зелене, **З** весною вам листи прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хаги і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 48). По відході его ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати (До Бразилії, I, 60). Будуть ще внукам казать проти ночі: „Дивний тут люд кочував із півночі. Рідну країну с слізми споминав він, Але с проклятем із неї тікав він” (До Бразилії, IV, 15, 16). З Понтеби завернули нас до Грацію, Там три неділі мали з нами працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А нам казали: „Зачекайте тут!” (До Бразилії, V, 24). Хрест божий з нами! Певно, се була Якась безбожна упириця зла. Бо справді, на жінок у тії доби Ударили найгіршіі хороби (До Бразилії, V, 49). Все розповів: як нас тут тряся б'є, Як відьма нічу кров жіночу п'є, Що тут дітей без корму сохне й плаче, Як з відьмою король у гречку скаче... (До Бразилії, V, 60).

● з 1. Поклони, I, 16; I, 19; III, 4; III, 8; III, 9; IV, 32; V, 7 (2 р.); V, 12; VI, 2; VI, 25; VIII, 6; Паренетікон, I, 14; III, 13; IV, 4; IV, 20; VII, 5; IX, 4; XV, 7; XXII, 3; XXII, 5; XXIII, 5; XXIII, 7; XXV, Строфа 4–2; XXV, Строфа 6–1; XXV, Строфа 20–2; XXV, Строфа 39–2; Притчі, I, 83; I, 86; II, 5; II, 19; IV, 39; V, 23; VIII, 15; VIII, 37; IX, 8; IX, 18; IX, 20; IX, 61; X, 9; XI, 7; XI, 18; XII, 6; Легенди, I, 8; I, 25; I, 28; I, 39; I, 115; I, 119; II, 3; II, 16; III, 24; III, 30; IV, 13; IV, 15; IV, 19; IV, 39; IV, 51; IV, 52; V, 47; V, 56; VI, 1–13; VI, 3–11; По селах, I, 23; I, 48; II, 10; II, 50; II, 65; II, 86; III, 5; III, 11; III, 29; X, 9; X, 32; X, 55; X, 86; X, 91; X, 154; X, 170; X, 283; X, 288;

X,344; X,360; X,368; X,374; X,380; X,385; До Бразилії, I,35; III,16; IV,4; IV,29; V,23; V,28; **3.** Поклони, I,4; I,6; II,24; VI,21; VI,22; Паренетікон, VIII,5; XIII,2; XVII,8; XX,4; XXV, Строфа28–1; Притчі, I,23; V,58; V,66; XI,3; XI,34; XII,24; Легенди, I,73; I,86; I,95; I,138; V,43; VI,5–6; VI,6–2; По селах, I,26; III,32; IV,3; X,61; X,62; X,70; X,81; X,108; X,109; X,110; X,114; X,205; X,217; X,310; X,351; X,403; До Бразилії, I,30; I,48; I,60; V,24; V,49; V,60; **с 3.** Поклони, V,8; Паренетікон, XIII,5; XIV,4; Притчі, II,23; V,28; XI,4; XI,17; XII,3; Легенди, I,45; III,38; V,92; По селах, II,83; II,91; IV,17; V,1; X,269; X,278; До Бразилії, IV,15; IV,16; **із 1.** Паренетікон, I,5; XV,15; XXIII,9; XXV, Строфа3–2; Притчі, I,100; IV,40; XII,5; Легенди, I,51; I,63; III,16; V,39; V,82; VI,2–3; VI,3–16; VI,9–3; По селах, I,26; II,23; III,9; III,30; VIII,2; До Бразилії, I,19; IV,7; IV,14; IV,16; V,загол.; **із 3.** По селах, X,179; **іс 3.** По селах, V,2; **зо 1.** Притчі, I,11 (2 р.); **2.** До Бразилії, I,11; **3.** Притчі, IV,23; XI,13; XI,26.

ЗА¹ (76). *Прійм. 1. Уживається із знах. відм. (51).* Щоб монументом їх не було те каміне, Яким в відплату **за** плодючеє насіне Ще при житю обкидувано їх (Поклони, III,14). Ти, брате, любиш Русь, **За** те, що гарно вбрана, – Я ж не люблю, як раб Не любить свого пана (Поклони, IV,14). Ти любиш Русь, **за** те Тобі і честь, і шана, У мене ж тая Русь Кровава в серці рана (Поклони, IV,25). Я з п'ющими **за** пліт не виливаю, З їдцями йім, для бійки маю бук, На празнику жита не позиваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони, VI,21). Як на місто військо йде вороже, І побачить в

полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик їх не почнуть тікати, Критися **за** мур, **за** частокіл? (Паренетікон, IV,12). Бережи маєток про чорну годину, Та віддай маєток **за** вірну дружину; А себе найбільше бережи без впину; Та віддай майно і жінку й себе **за** Україну (Паренетікон, XXV, Строфа12–2,4). Як метіль прошумить, Так загине **за** мить Злий, слезами людськими годований, Щезне й слід весь по нім... Але добрий – се дім, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа30–2). Хоч би й мертвого міг гнівливий воскресить, То Бог його **за** гнів его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа32–2). Не довго думаючи, він чепився **За** ту берізку; держачись руками **За** пень єї, повис над гирлом темним, Аж поки, бовтаючи там ногами, На щось твердого крихту не оперся (Притчі, I,16,17). Померкло в голові у чоловіка, **За** серце стисло, і холодним потом Все тіло облилось (Притчі, I,47). А та берізка, **за** яку вчепившись, Міркуємо спастися від заглади, – Се людська пам'ять – щира, та коротка (Притчі, I,97). До Йосифа в Єгипті так Сказав облесливий дворак: „Ах, пане, страх тебе люблю **За** добрість, **за** красу твою!” (Притчі, III,4). „Отець любив мене й жалів – **За** се братів на мене гнів, **За** се в рові я смерти ждав, **За** се невольником я став” (Притчі, III,10,11,12). „Потім Пентефрія жона – Любила страх мене вона, Та **за** любов єї дарму Попав я на сім літ в тюрму” (Притчі, III,15). „Ні, татку, – мовив син, – з моїх друзяк Піде **за** мене кож-

дий хоч на гак!” (Притчі, V, 24). То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій лежало стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився **за** ніс (Притчі, VIII, 23). Залебеділа пташка: „Ой, стрільче, стій, пожди! Я пташечка маленька, Що з мене тут йіди? Пусту мене на волю, Я дам тобі **за** те Три добрії науки На все твоє жите” (Притчі, IX, 10). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі **за** батька я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам І все, чоґо захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі, IX, 72). Одним шляхом везуть і труну й молодят, Один піп погребе й буде слюб йім давать. І веселі й сумні вернуть з церкви ураз, І певнісько сі й ті спільно вп’ються **за** час (Притчі, X, 10). „В сусіда жінка язика Мене неславить; **за** сей чин Я відкопать веліла річку, Ось і стоїть сусідів млин” (Легенди, I, 42). „Недобре ти зробила, пані! – Сказали враз Арот, Марот, – Вітця й дітей **за** те карати, Що завинив жіночий рот” (Легенди, I, 59). Смієсь Астартє, доливає Вина, піддразнюючи йїх. „Засуд свій ви змінить готові **За** нічку пестошів моїх?” (Легенди, I, 92). „Ні, я роздумала! **За** слово Своєї чести не продам. Пощо міні воно? Чи нам же Іти по ангельським слідам?” (Легенди, I, 105). Край Вавилонa рів глибокий. Арот з Маротом доси там На ланцюсі **за** ноги висять На пам’ять праведним суддям (Легенди, I, 139). Щоб тіла грішного всмирити жар, Лягала і в кропиві, і в баюрі; **За** те йїй дав Господь преславний дар Наперед віщувати слоти й бурі (Легенди, IV, 23). І зв’язану на дрєві розтягли, І острый ніж у білі груди вбили, На встид одежу з неї всю зняли, Стрімглав **за** ноги на хресті прибили (Легенди, IV, 40). Аж сам Селедій

мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог **за** смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 77). Хоч не любить йїї і холодний, як лід, Вона рада свій вік дати **за** сам єґо вид (Легенди, VI, 6–8). Слуги в стайні сплять – йїх коні грїють, А дівки на лаві, на запічку; Про вигоду й думати не сміють, Щоб лиш крижі випрямить **за** нічку (По селах, I, 40). Йосифінський наказ панщизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, Діда скарґа **за** ґрунтьєць забраний, Батьків акт ліцітаційний драний, – Ось весь спадок, що лишивсь для внуків (По селах, I, 59). І не гадай, що **за** процент Він п’є й не заплатить і цент! (По селах, II, 13). А як старий скінчив свій спів, То кум несміло річ повів: „Спасибі, кумцю, вам **за** глас! Та щиро я благаю вас, Вділіть ту позичку міні, – Я все віддам уосені” (По селах, II, 33). „Вже ж, кумцю, вас я третю ніч Частую **за** пустую річ, Щоб сотку в позичку дістать, – Ви ж обіцяли нині дати” (По селах, II, 46). Того рана с криком, шумом Серед тлуму дід іс кумом На попівство враз ішли. Чи шукать поради, може? Ні, **за** злодія на боже По короні понесли (По селах, V, 5). „Злодій від тебе сидить **за** три межі, Знаєш його по відмінній одежі. Вус має чорний і сірії очи, Підстеріґав тебе три дни й три ночи” (По селах, VI, 3). „**За** три межі! Кум від мене **За** чотири межі! По якій я його знаю Відмінній одежі?” (По селах, VII, 5, 6). – Е, кат там з нею [байкою]! – другий відізвавсь. – Я **за** весь день охляв, не чую костей, І очи вже злипаються до сну (По селах, X, 82). От і мій господар, Хоч і який богач, а злакомивсь На мойїх п’ять кровавих

римських: взяв І відтягнув міні з заслуженини, **За** те, що скочило теля в полонку І загонуло (По селах, X, 284). – А що буків я Приняв **за** ліс! Господар сам післав Мене украсти з ліса копаниці, А як зловив лісничий і подав На штраф, прийшлося платити – він тоді Давай мене періщити! (По селах, X, 287). Вже геть було **за** північ. Віз звернув Додолу дишльом, Косарі стояли Посеред неба (По селах, X, 392). Най Бог його **за** се благословить, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять (До Бразилії, I, 9). „Не спинять йїх? Всі підуть Десь **за** синє море здуру”. „Як же ж йїм не йти, як тут Всі до спілки дрем з них шкуру” (До Бразилії, III, 14). Рубаєм дерева на сяжень грубі – Одно два дни довбем, сусіди любі! **За** рік оттак чень буде чистий морг, То будем сіять. Живемо наборг (До Бразилії, V, 9). До моря ми добрались без біди, Лиш що до нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських **за** якісь авіза (До Бразилії, V, 36).

2. *Уживається з орудн. відм. (25).* З яким же запалом я йшов до бою! Як рвалася вперед душа вітхнута! Горіло серце чистою любовою!.. І що ж здобув? Лишив що **за** собою? (Поклони, I, 9). Се ж вона, его кохана, Рай его, жите, краса! Нині чахне **за** нелюбом, Наче лямпата вгаса! (Поклони, VIII, 31). Не кидай власної мети, Щоб **за** чужою десь іти, А власну ясно ціль пізнай, До неї просто поспішай (Паренетікон, IX, 14). Не звикай утертими стежками Йти **за** другим сліпо, як у дим, Бо як стануть пастухи вовками, Треба вівцям пастися й самим (Паренетікон, XXV, Строфа 11–2). У щільнику малому Було там троха меду, а чмелі Всі полетіли в поле **за** пожит-

ком (Притчі, I, 65). І ждуть [*буддисти*] собі безсмертя, І мруть один **за** одним, – Нові приходять с серцем Прагнуцим і голодним І ждуть того листочка – Ніяк не відірветься! І ждуть, і мруть в тій вірі, Що хтось його дождеться (Притчі, II, 22). І мовить птах: „Не жалуй **За** тим, чи зле, чи гоже, Що сталось раз і більше Відстатися не може” (Притчі, IX, 22). Стрілець подумав: „Правда! **За** тим жаліть не гоже, Що сталось раз і більше Відстатися не може” (Притчі, IX, 26). Заграла Труба зловіща. Похололо в серці У брата царського. Хоч він не чув Ніякої провини **за** собою, Та знав, що царська є незмінна воля (Притчі, XII, 28). На другий день препишно вбрана Вона [*Астарте*] в судилище пішла, **За** нею ж повний збан рабиня Вина солодкого несла (Легенди, I, 35). „Всі царськіі судді признали **За** мною правду, та пекло Мене сумліне, що тим людям Роблю я кривду й люте зло” (Легенди, I, 70). „Вічно жить і любить! День **за** днем! День від дня! А жите – то борня! А любов – то брехня!” (Легенди, VI, 8–3). „Вічно жить у борні! Биться в сітях брехні! День **за** днем! День **за** днем! Без кінця! Ні, ох, ні!” (Легенди, VI, 8–6). Ось глянь у коршму. **За** столом Сидить Пазюк, співа псалом, Бо він письменний – знай і се! І Бога в серці має все (По селах, II, 15). „Ще квартиру став, людей відправ, А завтра рано, щоб ти знав – Коли діждати дасть Господь, **За** грішми с свідками приходь” (По селах, II, 84). Сховалось сонце **за** Ділом могучим. Пожар вечірній запалав на небі І згас. Стемніло (По селах, X, 1). Ген **за** селом, під лісом на долині, З густої мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь миготанє кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Йїх на всю ніч післали

коні пасти (По селах, X, 8). – Мій господар, за грибами Ходивши вчора, каже: бачив вовка. То й остро наказав міні з лошат І ока не спускати. Та де вони? (По селах, X, 89). Слухає народ, Об поли б'єсь руками. Аж нараз Одна вдова як не заломить руки Над головою, як не заголосить: „Я-яй! Я-яй!” Так протяжно, так страшно, Мов за покійником (По селах, X, 143). Вже з цвинтару не трафила й до хати, Пішла долів селом: „Я-яй! Я-яй!” А мир за нею, мов на похороні (По селах, X, 156). І [Сень] враз промовив: – Е, яка там річ **За** нами впоминатись москалеви? Що ми йому, чи сват, чи брат який? А мислите, що в него мало й своїх Панів і бідних? (По селах, X, 226). Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку. Відвернувсь один панок І зітхас: „От бідацтво!” Другий же за ним крок в крок Покликає: „То лайдацтво!” (До Бразилії, III, 7). В Генові ми сім неділь шифу ждали, **За** містом в норах, як цигани, спали (До Бразилії, V, 40). На морі вмерло дев'ять душ народу; Їх замість погребу метали в воду. Най Бог боронить від такої тьми, Як матері ридали за дітьми, Коли їх риби довгі, мов ті бальки, Зубаті, чорні, рвали на кавалки! (До Бразилії, V, 74).

за ¹ **1.** Поклони, III, 14; IV, 14; IV, 25; VI, 21; Паренетікон, IV, 12 (2 р.); XXV, Строфа 12–2; XXV, Строфа 12–4; XXV, Строфа 30–2; XXV, Строфа 32–2; Притчі, I, 16; I, 17; I, 47; I, 97; III, 4 (2 р.); III, 10; III, 11; III, 12; III, 15; V, 24; VIII, 23; IX, 10; IX, 72; X, 10; Легенди, I, 42; I, 59; I, 92; I, 105; I, 139; IV, 23; IV, 40; V, 77; VI, 6–8; По селах, I, 40; I, 59; II, 13; II, 33; II, 46; V, 5; VI, 3; VII, 5; VII, 6; X, 82; X, 176; X, 284; X, 287;

X, 392; До Бразилії, I, 9; III, 14; V, 9; V, 36; 2. Поклони, I, 9; VIII, 31; Паренетікон, IX, 14; XXV, Строфа 11–2; Притчі, I, 65; II, 22; IX, 22; IX, 26; XII, 28; Легенди, I, 35; I, 70; VI, 8–3; VI, 8–6 (2 р.); По селах, II, 15; II, 84; X, 1; X, 8; X, 89; X, 143; X, 156; X, 226; До Бразилії, III, 7; V, 40; V, 74.

ЗА ² (6). *Част. Усполуч. що за, що ж то за, що ж се за уживається як питальна частка.* І що тобі **за** кривда сталась? Що підняли на тебе галас: „Не любить Руси він ні раз!” (Поклони, II, 13). Що **за** притчина? Глядить: дві миши, Одна білява, друга чорна, пильно, Запопад-но, і ненастанно, й прудко Гризуть коріне того деревця, Лапками землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 27). – Ой-ой! І що ж то **за** такеє горе Вона віщує? (По селах, X, 176). – Дух божий з нами! – скрикнули в трівозі Всі конюхи. – П'ять гір вже, кажеш, спас. Що ж се **за** гори, що **за** віл такий? (По селах, X, 353). Всі з тебе, русине, драли проценти: Польські шляхтичі й швабські агенти. Що то ще жде тебе на океані? Що у Бразилії, в славній Парані? Що то **за** рай ще тобі отвираєсь В Спіріту Санто і Мінас Дженраєс? (До Бразилії, IV, 33).

• **за** ² Поклони, II, 13; Притчі, I, 27; По селах, X, 176; X, 353 (2 р.); До Бразилії, IV, 33.

ЗАБАГАНКА (1). *Примхливе бажання.* Три місяці страждала там вона, Не піддалась **забаганкам** чортячим. І розпалив хозяйна сотона, І сей гукнув: „Суди йійі! Побачим!” (Легенди, IV, 30).

ЗАБАЖАТИ (1). *Виявити бажання що-небудь здійснити; захотіти.* „А

потім **забажав** ти Мене дістать ще раз І просьбою вернути Назад минулий час” (Притчі, IX, 85).

ЗАБИРАТИСЯ (1). *Відходити куди-небудь*. А дехто мовив: „**Забирайся** ти! Я зараз мушу властям донести. Адже ж всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Притчі, V, 47).

ЗАБИТИ (1). *Позбавити життя; убити*. Гадаєте, що Бог про теє дбає, Чи там сто люда **заб'ють** або двісті, Чи хлоп о три дни більш робити буде? (По селах, X, 254).

ЗАБЛИСНУТИ (1). *Перен. Виділитися чим-небудь незвичайним*. Сим кінчимо. Прощайте! Ждіть від нас Звісток, як нам **заблісне** ліпший час (До Бразилії, V, 100).

ЗАБЛУДИТИСЯ (1). *Збитися з правильного напрямку, втратити просторову орієнтацію*. Раз цар один на ловах **заблудився** Посеред гір і не було нікого При нім, щоб з ним хоч словом обмінився. І зголоднів (Притчі, XI, 1).

ЗАБРАНИЙ (1). *Насильно віднятий у кого-небудь*. Йосифінський наказ панщизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, Діда скарга за ґрунтець **забраний**, Батьків акт ліцитаційний драний, – Ось весь спадок, що лишивсь для внуків (По селах, I, 59).

ЗАБРАТИ (1). *Узяти що-небудь собі*. „Господу дякуй, що гроші **забрав** він, Що не збудився ти в хвилі, як крав він. Мав він ножаку і хтів тобі, батьку, Якби збудивсь ти, всадить під лопатку” (По селах, VI, 7).

ЗАБУТЕ (1). *Втрата згадки про кого-небудь*. Дракон внизу – то вічне **забуте**, Що кожного нагрожуєсь пожерти (Притчі, I, 89).

ЗАБУТИ (4). **1.** *Перестати пам'ятати про кого-, що-небудь, не зберегти в пам'яті* (1). Пташина відповіла: „Дурний ти є, як був! Всі три мої науки Відразу ти **забув!**” (Притчі, IX, 80). * *Образно* (1). Генуя довго, мабуть, не **забуде**, Як то гостили в ній руськіі люде (До Бразилії, IV, 11).

2. *Перестати думати про що-небудь* (2). Солодощі меду Заставили його про все **забути**: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що его підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 72). Про все, про все **забув** той чоловік, Найшовши в тих краплинах медових Несказану, високу роскіш раю (Притчі, I, 77).

● **забути 2.** Притчі, I, 72; **забув 1.** Притчі, IX, 80; **2.** Притчі, IX, 80; **забуде 1.** *образно* До Бразилії, IV, 11.

ЗАВДАТИ (1). *Вікликати, спричинити що-небудь неприємне*. І мовить птах: „Не рвися, **Завдавши** серцю скрути, Що зробиш – розробити, Минуле знов вернути” (Притчі, IX, 30).

ЗАВЕРНУТИ (1). *Спрямувати рух кого-небудь в інший бік*. З Понтеби **завернули** нас до Грацю, Там три неділі мали з нами працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А нам казали: „Зачекайте тут!” (До Бразилії, V, 23).

ЗАВЕСТИ (3). *Супроводжуючи, допомогти кому-небудь або примусити увійти куди-небудь*. Аж у круг двораків його [Арістотеля] дівка пуста **Завела** і

зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішила знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі, IV, 39). Другий виразно чув: Кума Пазюк гукнув: „Куме, ходи! Пізно вже лізти до хати, Я на тоці буду спати, – Ну, **заведи!**” (По селах, IV, 24). Три рази довкіль обійшла село. Під ніч насили **завели** їй! До хати, силою й нагодували (По селах, X, 158).

● **завела** Притчі, IV, 39; **завели** По селах, X, 158; **заведи** По селах, IV, 24.

ЗАВЗЯТИСЬ (3). 1. *Задумавши що-небудь, наполегливо, уперто домагатися його виконання* (1). Не бажай ти умом Понад світом кружить; А скорійш **завізьмись** В світі праведно жить (Паренетікон, XIV, 7).

2. *Затаївши недобрі почуття проти кого-небудь, виявити бажання вчинити зло* (2). „Ще рік міні блукати по землі, Бо **завзялись** на мене сили злі” (До Бразилії, I, 14). Було б нас більш померло, бо якась На нас італьська пані **завзялась** І випросила в короля свідоцтво: Держать їх, аж їм вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 46).

● **завзялась** 2. До Бразилії, V, 46; **завзялись** 2. До Бразилії, I, 14; **завізьмись** 1. Паренетікон, XIV, 7.

ЗАВИНИТИ (1). *Перен. Стати причиною чого-небудь, спричинитися до чогось*. „Недобре ти зробила, пані! – Сказали враз Арот, Марот, – Вітця й дітей за те карати, Що **завинив** жіночий рот” (Легенди, I, 60).

ЗАВИСТЬ (1). *Почуття роздратування, досади, викликане якоюсь перевагою іншого*. „А ся засмолена [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклись, Зате з душі своєї гнів, і

зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 37).

ЗАВИТИЙ (2). *Загорнений у що-небудь*. Тільки й всього християнства в хаті, – Але є й письменства в ній познаки: Там під сволоком, **завитий** в шматі, Лист небесний – писаний Бог зна ким (По селах, I, 55). І виїняв [кум] з череса платок, А в нім **завитих** сім соток, І перед свідками цілі Їїх розкладає на столі (По селах, II, 66).

● *Одн. Н. завитий* По селах, I, 55; *Мн. Р. завитих* По селах, II, 66.

ЗАВІЗВАТИ (1). *Запросити*. Коли обід хтось славний зготував, Найідки найдобріні та напитки, Царя самого в гості **завізвав**, А соли не додав до страв, – Які ж із них пожитки? (Паренетікон, I, 3).

ЗАВІРЮХА (1). *Сильний вітер із снігом; метелиця, хуртовина*. Мороз був лютий, сніг і **завірюха**, По вулиці голодний пес блукав: Обмерз, продрог, – здаєсь, лиш пушка духа, Надармо страви й захисту шукав (Притчі, VI, 1).

ЗАВОДИТИ (1). *Запроваджувати, встановлювати*. Чи чули ви, пани ото **заводять** Якись там шарварки нові. То ніби Говорять хлопам: „Штири дни до року Повинен кожний нумер відробити Коло гостинця” (По селах, X, 197).

ЗАВТРА (5). *Присл. 1. Наступного, другого дня (після сьогоднішнього)* (4). „Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, **завтра** пость всю днину!” (Притчі, XI, 26). Їй! [красуні] опертись король не здоліє й на мить: Там згорів Персеполю! **Завтра** Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?.. День у день із небес

його кидає в ад (Легенди, VI, 3–14). „Ще кварту став, людей відправ, А **завтра** рано, щоб ти знав – Коли діждаги дасть Господь, За грішми с свідками приходить” (По селах, II, 82). Літня ніч коротка, То вчасно спати йдуть робучі люде, Щоб **завтра**, скоро світ, вже бути в полі (По селах, X, 7).

2. У знач. ім. Наступний, другий день (після сьогоднішнього) (1). А був у краю звичай старосвітський: Коли кого на смерть засудить цар, То перед дім его шле трубача; І перед чим домом сей затрубить, Тому на **завтра** треба смерти ждати (Притчі, XII, 22).

● **завтра 1.** Притчі, XI, 26; Легенди, VI, 3–14; По селах, II, 82; X, 7; **на завтра 2.** у знач. ім. Притчі, XII, 22.

ЗАВТРИШНІЙ (1). Який настане наступного, другого дня після сьогоднішнього. „Я радо, царю, се зроблю, лиш дай Міні поруку певну, незрушиму, Що доживу до **завтрішнього** дня, І проживу всю днину ту, і встигну Сповнити те, що Богу винен я” (Притчі, XI, 29).

ЗАГАЛОМ (1). Повністю. Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне **загалом** [...] (По селах, X, 119).

ЗАГАСИТИ (1). Припинити горіння чого-небудь. Огневи, що ліси палить, На поміч вітер ще спішить, Та каганець він **загасить**. Так сильний сильного скріпля, Король ратує короля, Слабого ж топче і валить (Паренетікон, XXV, Строфа 35–3).

ЗАГАСНУТИ (1) *Перестати горіти.* Гнів – се огонь. Чим більше дров кладеш, Тим ярче полум'я лютує ясне; А пере-

стань докидувати дров, Як стій **загасне** (Паренетікон, VII, 4).

ЗАГАТА (1). *Огорожа біля стін хати, проміжок між якою і стінами закладають листям, соломю, сіном тощо для утеплення хати взимку.* Не видати комина на хаті; Вранці дим всю хату заповняє, З стріхи буха, в'ється по **загаті**, Хапле очи, сльози витискає (По селах, I, 23).

ЗАГИНУТИ (3). *Передчасно вмерти.* Як метіль прошумить, Так **загине** за мить Злий, слезами людськими годований, Щезне й слід весь по нім... Але добрий – се дім, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–2). Скривати тайну царськую Потрібно і конечно, Бо, як йійї розпапляєш, **Загинеш** небезпечно (Легенди, V, 4). Та крити божії діла Негарно, навіть грішно; Не скриєш божої хвали, Лиш сам **загинеш** вічно (Легенди, V, 8).

● **загинеш** Легенди, V, 4; V, 8; **загине** Паренетікон, XXV, Строфа 30–2.

ЗАГЛАДА (1). *Загибель.* А та берізка, за яку вчепившись, Міркуємо спастися від **заглади**, – Се людська пам'ять – щира, та коротка (Притчі, I, 98).

ЗАГЛЯДАТИ (2). *Дивитися у що-небудь, намагаючись побачити когось* (1). До візка не **заглядають** Материнські очи чулі, Лиш уста тихенько шепчуть: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 9). * У сполуч. **смерть у очи заглядає** – хтось перебуває у стані смертельної небезпеки (1). І він здригнувся. – Господи помилуй! Се смерть у очи **заглядає!** – шепнув І знов почав молитись, ще щирійше, Ще горячіше (По селах, X, 415).

● **заглядає у сполуч.** По селах, X, 415; **заглядають** Поклони, VIII, 9.

ЗАГЛЯНУТИ (1). *Подивитися у що-небудь, намагаючись побачити щось.* „Почекай же!.. Де та в біса Грушка при причілку? В мене є верба. Все одно, **Заглянемо** в щілку” (По селах, VII, 24).

ЗАГОЛОСИТИ (2). *Почати голосно плакати* (1). Слухає народ, Об поли б'єсь руками. Аж нараз Одна вдова як не заломить руки Над головою, як не **заголосить**: „Я-яй! Я-яй!” Так протяжно, так страшно, Мов за покійником (По селах, X, 141). * *Образно* (1). „Ти, певно, ліпше знаєш се, мій царю! Я знаю тільки те, що вчора сночи Труба смертельна перед моім домом **Заголосила**. Я готов на смерть” (Притчі, XII, 42).

● **заголосить** По селах, X, 141; **заголосила** Притчі, XII, 42.

ЗАГОМОНІТИ (1) *Почати гомоніти, говорити тихо, приглушено.* Гуде по Вавилоні слава, **Загомонів** увесь народ: Судді преправедні явились, Арот і брат его Марот (Легенди, I, 22).

ЗАГОРІТИСЯ (1). *Починати горіти, спалахнути вогнем, полум'ям.* Крізь ту то дірочку з крові пророка Малесенька на землю крапля впаде, І **загориться** вся земля від неї. Спалить Антихриста й его все царство, Спалить усі гріхи людські й терпіня, Очистить землю, як від ржі залізо (По селах, X, 387).

ЗАГОРНУТИ (1). *Забрати.* Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх **загорне** загалом [...] (По селах, X, 119).

ЗАГОСТИТИ (1). *Навідатися.* Най Бог його за се благословить, Що не цуравсь

до бідних **загостить**. У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять (До Бразилії, I, 10).

ЗАГРАТИ (2). 1. *Почати звучати, виконуючи якусь мелодію (про музичний інструмент)* (1). **Заграла** Труба зловіща. Похололо в серці У брата царського. Хоч він не чув Ніякої провини за собою, Та знав, що царська є незмінна воля (Притчі, XII, 25).

2. * *У сполуч.* **кров заграла** – *хтось відчув приплив енергії, пристрасті* (1). Та швидко кров у них **заграла**. Одні йім зорі й небеса, Один йім рай, одна йім правда, – Астарті дивная краса (Легенди, I, 81).

● **заграла 1.** Притчі, XII, 25; **2.** *у сполуч.* Легенди, I, 81.

ЗАГУБИТИ (1). * *У сполуч.* **загубити життя** – *зробити своє життя безрадісним, немилим.* Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все ж ти на вічне жите не доспів, Лиш дармо дочасне **загубиш** (Паренетікон, XXV, Stroфа33–4).

ЗАГУБЛЕНИЙ (1). *Непомітний на фоні чого-небудь.* Як у хвилі сумніву і муки Вчитель мудрий не найдесь тобі, То приймай потіху і науки З простих уст, **загублених** в юрбі (Паренетікон, IV, 4).

ЗАДЕРТИСЯ (1). *Посваритися, почати бійку з ким-небудь.* – Ой-ой! І що ж то за такеє горе Вона віщує? – Чуєш, що війну? Вже то як наш із москалем **задреся**, То тут не жди добра! (По селах, X, 179).

ЗАДУМА (2). *Стан того, хто заглибився в думки, роздуми.* Радіє люд. Одна в **задумі** – Астарте, віщая жона. „Не віриш?” – люд йійі питає. „Попробую”, – рекла вона (Легенди, I, 29). Праворуч

халіфа старенький Ібн-Румі Сидів і понурив чоло у **задумі**. „Старий, ти чого Похнюпивсь? Не радий із щастя мого?” (Легенди,III,14).

• **Одн. М. в задумі** Легенди,I,29; у **задумі** Легенди,III,14.

ЗАДУШИТИ (1). *Перен. Не дати можливості виявитися; затамувати, затримати.* Рад був скрикнути чоловік, Та голос в горлі **задушив** переляк. Рад був молитися, та тривога вбила Побожну думку (Притчі,I,54).

ЗАЖАДАТИ (2). *Висловити бажання, захотіти, побажати чого-небудь.* „Аглає, благаю, молю! Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок вволи волю мою, – Чого хоч, **зажадай**, я для тебе зроблю!” (Притчі,IV,18). Та ворог святости, злий дух, піддав Єі хозіянови думку грішну, І сей святої тіла **зажадав** І вкинуть дав ййї у тьму кромішну (Легенди,IV,27).

• **зажадав** Легенди,IV,27; **зажадай** Притчі,IV,18.

ЗАЖИВАТИ (1). *Споживати, їсти, пити що-небудь постійно; вживати.* Олію, молока, вина Не **заживав** він зроду; Для дужшої покути пив Морську солену воду (Легенди,V,26).

ЗАЖМУРИТИ (1). * *Усполуч. не зажмуривши ока – не маючи змоги заснути навіть на короткий час.* Важке зітхане – се була Єго мольба глибока; Весь вік прожив зітхаючи, Не **зажмуривши** ока (Легенди,V,36).

ЗАЖУРЧАТИ (1). *Почати гудіти.* Вранці-рано по селі То не пчоли, не чмелі Глухо **зажурчали**, Не шумів розбитий спуст, А йшло слово з уст до уст: „Вкрали! Вкрали! Вкрали!” (По селах,III,3).

ЗАЗНАТИ (1). * *Усполуч. зазнати зла – пережити нещастя, лихо, горе* В Бразилії ми теж **зазнали** зла: Пропасниця лиха на нас зайшла (До Бразилії,V,77).

ЗАЙВИЙ (1). *Який не приносить користі.* Не слід усякого любити без розбору. Як добрі щепи садівник плекає? Так, що всі **зайві** парості втинає, Щоб добрі соки йшли все вгору, вгору (Паренетікон,II,3).

ЗАЙХАТИ (1). *В'їхати в середину, в межі чого-небудь.* Так **зайіхали** враз аж на площу садка, Де під тінню дерев край малого ставка Олександр сидів, его мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі,IV,32).

ЗАЙНЯТИСЯ (1). *Спалахнути полум'ям; загорітися.* Але знає він, проклятий, Що як з Іллі одна краплина крові На землю впаде – вся земля **займеся** Й згорить (По селах,X,369).

ЗАЙТИ (2). 1. *Спуститися за лінію обрїю (про небесне світило)* (1). Не цурається правди мудрець, Хоч вона й з уст дитинячих буде, – Так як в ніч, коли сонце **зайшло**, Каганця не цураються люде (Паренетікон,XXV,Строфа4–3).

2. *на кого. Напасти (про хворобу)* (1). В Бразилії ми теж зазнали зла: Пропасниця лиха на нас **зайшла** (До Бразилії,V,78).

• **зайшла** 2. До Бразилії,V,78; **зайшло** 1. Паренетікон,XXV,Строфа4–3.

ЗАКЛЕНУТИЙ (1). *Стиснений у кулак (про руки).* Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очі кров'ю Йїй заплили, і руки все держить Над головою **закленуті**, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах,X,147).

ЗАКОН (2). *Сукупність догм християнського віровчення.* Хоч хто і сто літ проживе, Премудрости не знаючи, – Волів би день один прожить, Пізнавши праведний **закон** (Паренетікон, X, 20). Ось огонь розпалив із пахучих полін І кадило в огонь щедро кидає він, І **закони** Господні проходить умом, Щоб очистити ум, не схибити притьмом (Легенди, VI, 2–5).

● **Одн. 3. закон** Паренетікон, X, 20; **Мн. 3. закони** Легенди, VI, 2–5.

ЗАКОРТІТИ (1). *Дуже захотіти.* І **закортіло** чоловіка того Покушать меду (Притчі, I, 66).

ЗАКРИТИ (2). *Затулити чимось очі, обличчя.* І хламиду він [Арістотель] зняв, і рачкує піском, Єго очі Аглая **закрила** платком І сидить на хребті й погоняє прутком (Притчі, IV, 30). Що далі діялося там, на те В страсі лице своє **закрий**, о Музо! Як на солом'янім огні святе Смалили тіло, як пороли пузо... (Легенди, IV, 42).

● **закрила** Притчі, IV, 30; **закрий** Легенди, IV, 42.

ЗАКУРИТИ (1). *Запалити (цигарку).* **Закурили.** Тихо. Десь обік в трошках деркає деркач (По селах, X, 72).

ЗАЛЕБЕДІТИ (1). *Почати слізно благодати, просити.* * *Образно.* **Залебеділа** пташка: „Ой, стрільче, стій, пожди! Я пташечка маленька, Що з мене тут йди? Пусти мене на волю, Я дам тобі за те Три добрії науки На все твоє жите” (Притчі, IX, 5).

ЗАЛОМИТИ (1). * *У сполуч. заломити руки – зігнувши руки, зробити жест, який виражає горе, розпуку, відчай.*

Слухає народ, Об поли б'єсь руками. Аж нараз Одна вдова як не **заломить** руки Над головою, як не заголосить: „Я-яй! Я-яй!” Так протяжно, так страшно, Мов за покійником (По селах, X, 140).

ЗАЛЯГТИ (1). *Повністю охопити, оповити.* Головами хитають старі лікарі, І тривога, як ніч, **заягла** у дворі (Легенди, VI, 7–4).

ЗАМАЛО (1). *Кількісно менше, ніж потрібно.* Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил **замало** має (По селах, X, 115).

ЗАМИКАТИ (1). *Зачиняючи що-небудь, брати на замок.* Як лампа розбита, Даремно олій доливати; Як злодій утікне, Даремно стайні **замикати** (Паренетікон, XVII, 4).

ЗАМИСЕЛ (1). *Задум що-небудь зробити.* Хліб і страва – тут найстарша справа, Ціль всіх змагань, **замислів**, турботи, Мов родивсь сей люд лиш для роботи, А на хліб вся праця йде кровава (По селах, I, 30).

ЗАМІНА (1). *Дія, при якій замість одного предмета береться інший.* Похилились смерекові стіни, Там і сям стемпльовані дрючками, Мов каліки, ждуть собі **заміни**, Щоб спочить розбитими кістками (По селах, I, 15).

ЗАМІСЦЬ (3). *Уживається при вказуванні на заміну чого-небудь чимось іншим.* Хто духом низький, не мішайся там, Де є високих трони; Таж чобота на голову ніхто Не надіва **замісць** корони (Паренетікон, XXV, Строфа 14–4). Та пес, нагрівшись у теплій хаті, Спочивши і найівшись досить, **Замісць** подяки став гарчать, брехати, Ще й кинувся хозяїна

вкусить (Притчі, VI, 11). На морі вмерло дев'ять душ народу; Їх **замісць** погребу метали в воду (До Бразилії, V, 72).

● **замісць** Паренетікон, XXV, Страфа 14–4; Притчі, VI, 11; До Бразилії, V, 72.

ЗАМІТА (1). *Спостереження. Здогади, заміти...* Тут шукать! Там іти... Властей чекать... Справді ж нікому не жалко. „Так тобі треба, ти п'явко! Хоч ти пропадь!” (По селах, IV, 25).

ЗАМКНУТИ (1). *Зачинити що-небудь, взявши на замок. Замкнув [дядько]* ворота, взяв на плечі міх – Та парубок упав йому до ніг (Притчі, V, 61).

ЗАМОВКНУТИ (1). *Притинити розмову. Замовкли* всі й понурились. Так нагло Звернув розмову Сень на другий бік (По селах, X, 270).

ЗАМОК (5). *Укріплене житло з оборонними, господарськими та ін. будівлями, оточене високим кам'яним муром з кількома вежами.* Халіф Абдельмалік святкує перемогу у куфському **замку**. Кінцеви обіду Від війська послали Кроваву голову в місті внесли (Легенди, III, 2). І мовив халіф: „Отой **замок** відлюдний, В котрім такий дар я отримав пречудний, Віднині я вмить Весь золотом кажу і шовком обить” (Легенди, III, 9). „Хай буде звеличане ймення Господне! Аллах тобі, пане, шле радість сьогодні, – Та я нагадав, Які вже я види в сім **замку** видав” (Легенди, III, 20). Халіф Абдельмалік поблід, стрепенувся, А потім с тим словом до слуг обернувся: „Гей, хлопці, агов! Зруйнують сей **замок** до самих основ!” (Легенди, III, 40).

● *Одн. З. замок* Легенди, III, 9; III, 40; *М. в замку* Легенди, III, 20; *у замку* Легенди, III, 2.

ЗАМОК (1). *Пристрій для замикання воріт, дверей і т. ін.* Старий живенько **замки** відкрутив І з міхом парубка в свій двір пустив (Притчі, V, 57).

ЗАМОРИТИ (1). * *У сполуч. заморити на смерть – довести до загибелі, смерті.* „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду віднині вмере, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній **Заморю** його на смерть” (Легенди, II, 20).

ЗАМОРСЬКИЙ (1). *Який знаходиться за морем.* „Із сего краю, що є край дідівський, Жебрацький, і шляхецький, і жидівський, Я виведу свій вірний люд у край **Заморський**, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 22).

ЗАНАДТО (2). *Дуже, надміру; надто.* Як квока, що з яєць Встає **занадто** часто, З них запортки потворить, – Так і чернець, що рад Виломлюєсь із влади, Не тіло, але душу вморить (Паренетікон, XXIII, 6). Не любо се було его дворянам. „**Занадто** цар унижує себе Перед неробами та жебраками!” Та не посмів ніхто цареві в очи Сказати се (Притчі, XII, 11).

● **занадто** Паренетікон, XXIII, 6; Притчі, XII, 11.

ЗАНЕДБАТИ (1). *Втратити інтерес до чогось.* „То вже у них так в роді, – говорили В селі. – Отець его мав поле й хату, Та все пустив, роботу **занедбав**, Лише по відпустах, святих місцях, Мов старець, волочився” (По селах, X, 44).

ЗАНЕДУЖАТИ (1). *Захворіти. Занедужав* король, важко стогне, кричить, А Роксана при нім не ридає, мовчить (Легенди, VI, 7–1).

ЗАПАКУВАТИ (1). *Перен. Помістити що-небудь кудись, ховаючи.* „Заріж теля і **запакуй** у міх, А нічу йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проси, щоб захистив тебе і скрив. Своїх так перепробуй, а потім Застукай і в могого друга дім” (Притчі, V, 27).

ЗАПАЛ (1). *Завзяття, порив.* З яким же **запалом** я йшов до бою! Як рвалася вперед душа вітхнута! Горіло серце чистою любовою!.. І що ж здобув? Лишив що за собою? (Поклони, I, 6).

ЗАПАЛАТИ (1). *Яскраво засвітитися, зарожевіти.* * *Образно.* Сховалось сонце за Ділом могутим. Пожар вечірній **запалав** на небі І згас. Стемніло (По селах, X, 2).

ЗАПАНУВАТИ (2). *над ким-чим. Підкорити собі, своїй волі, владі.* Ти сам себе таким зроби, Щоб інших ти навчати міг; Сам над собою **запануй**, То **запануєш** над людьми (Паренетікон, IX, 7, 8).

● **запануєш** Паренетікон, IX, 8; **запануй** Паренетікон, IX, 7.

ЗАПАХ (2). *Властивість предмета діяти на органи нюху* (1). Як промінясто гарний цвіт, Барвистий, та без **запаху**, Так гарні та пусті слова Того, хто не сповняє їх (Паренетікон, XVI, 2). // *Те, що сприймається органами нюху* (1). Не пливе супроти вітру **Запах** цвітів і кадила, – Але йде по всіх усядах Добра слава, добрі діла (Паренетікон, XXV, Строфа 9–2).

● *Одн. Н.* **запах** // Паренетікон, XXV, Строфа 9–2; *Р.* **без запаху** Паренетікон, XVI, 2.

ЗАПАШНИЙ (1) *Який має сильний приємний запах.* Як промінясто гарний цвіт,

Барвистий, любо **запашний**, Так гарні та плідні слова Того, хто чинить після них (Паренетікон, XVI, 6).

ЗАПЕРТИЙ (1). *Замкнений у якому-небудь приміщенні.* Який я декадент? Я син народа, Що вгору йде, хоч був **запертий** в льох. Мій поклик: праця, щастє і свобода, Я є мужик, пролог, не епілог (Поклони, VI, 18).

ЗАПИТАТИ (1). *Звернутися до когось з питанням про що-небудь.* „Се що такого? – **запитав** Асока, Ніби дивуючись. – Чого ти, брате, Ідеш в такій невольничій подобі?” (Притчі, XII, 36).

ЗАПІЗНО (1). *Надто пізно.* Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, **Запізно** плаче (Паренетікон, VII, 12).

ЗАПІЧОК (2). *Місце на печі, відгороджене комином, або за піччю.* В хаті піч трохи не в пів кімнати З **запінчком** і припінчком із глини, Вічно тепла – то жолудок хати, Величезний, як живіт дитини (По селах, I, 26). Слуги в стайні сплять – їх коні гріють, А дівки на лаві, на **запінчку**; Про вигоду й думати не сміють, Щоб лиш крижі випрямить за нічку (По селах, I, 38).

● *Одн. О.* з **запінчком** По селах, I, 26; *М.* на **запінчку** По селах, I, 38.

ЗАПЛАТИТИ (1). *Віддати плату за що-небудь.* І не гадай, що за процент Він п'є й не **заплатить** і цент! (По селах, II, 14).

ЗАПЛИСТИ (1). *Залитися чим-небудь.* Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та де

тобі! Посиніла, у лобі очи кров'ю Йій **заплили**, і руки все держить Над головою закленуті, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 146).

ЗАПОВІДАТЬ (1). *Вицувати що-небудь*. Та й що то Війна? Війни й **заповідать** не треба, Вона вже є, ми родимось, живем, Мремо в війні (По селах, X, 258).

ЗАПОВІТ (3). *Настанова, наказ*. І він [аскет] все розповів, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить **заповіт** (Легенди, VI, 4–14). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жить!” І сказав йій усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить **заповіт** (Легенди, VI, 5–10). [Роксана] Птолемея знайшла і дала йому плід, І сказала, який в нім лежить **заповіт** (Легенди, VI, 6–14).
 ● *Одн. Н. заповіт* Легенди, VI, 6–14; **3. заповіт** Легенди, VI, 4–14; VI, 5–10.

ЗАПОВНЯТИ (1). *Займати собою весь простір*. Не видати коми на хаті; Вранці дим всю хату **заповняє**, **3** стріхи буха, в'ється по загаті, Хапле очи, сльози витискає (По селах, I, 22).

ЗАПОПАДНО (1). *Наполегливо*. Що за притичина? Глядить: дві миши, Одна білява, друга чорна, пильно, **Запопадно**, і ненастанно, й прудко Гризуть коріне того деревця, Лапками землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 29).

ЗАПОРОХА (1). *Порошинка, що попала в око*. Як **запорохи** чоловік Знести не може у очох, Так гордості в душі людській Не зносить Бог (Паренетікон, XXV, Строфа 31–1).

ЗАПОРТОК (1). *Зипсоване засиджене яйце, з якого не може вивестися курча*. Як квочка, що з яєць Встає занадто часто, **3** них **запортки** потворить, – Так і чернець, що рад Виломлюєсь із власти, Не тіло, але душу вморить (Паренетікон, XXIII, 7).

ЗАПРОСИТИ (1). *Попросити прийти до когось з певною метою*. „Здоров був, царю!” – став пастух казати. – „Не може твій покірний селянин Снідать с тобою. Се йому не слід”. „Не може? – скрикнув цар. – **3** яких причин?” „Бо **запросив** мене на свій обід Ще старший цар від тебе, цар безодні, Цар неба і землі, цар на весь світ” (Притчі, XI, 19).

ЗАПРЯГТИ (2). *Готуючись до їзди, надіти упряж на коня і прикріпити її до воза*. * *Образно*. Ся мета – жите у небі. Щоб до неї дочвалать, Фарисей **запряг** два коні: „Чеснота” одного звать, Піст, молитва, дари вбогим (Притчі, VII, 7). Тимчасом убогий митар Ішкапу „Смирність” як **запряг**, То помалу, але певно До мети свій віз дотяг (Притчі, VII, 18).
 ● **запряг образно** Притчі, VII, 7; VII, 18.

ЗАРАЗ (3). **1.** *У той же момент; негайно* (2). А дехто мовив: „Забирайся ти! Я **зараз** мушу властям донести. Адже ж всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Притчі, V, 48). Стрілець сильце заставив, Спіймалась пташка вмить; Він взяв йійі, щоб **зараз** Головку йійі скрутить (Притчі, IX, 4).

2. *Зразу після чого-небудь* (1). „Зробив ти добре діло, Міні летить велів, – І **зараз** по хвилині Сам того пожалів” (Притчі, IX, 83).

● **зараз 1.** Притчі, V, 48; IX, 4; **2.** Притчі, IX, 83.

ЗАРІЗАТИ (1), **ЗАРІЗАТЬ** (1). *Убити тварину з певною метою.* „**Заріж** теля і запакуй у міх, А нічу йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Преси, щоб захистив тебе і скрив” (Притчі, V, 27). От він на хитрощі візьметься: Пошле своїх вояків і шандарів На край землі, на тих сім гір, і скаже Вола отого взяти, і **зарізать**, І з него шкуру зняти (По селах, X, 373).

• **зарізать** По селах, X, 373; **заріж** Притчі, V, 27.

ЗАРІЗАТЬ див. **ЗАРІЗАТИ**.

ЗАСИЛИТИ (1). * У сполуч. **засилити шнур на шию** – накласти на шию петлю, виявляючи цілковиту залежність від когось. Всю ніч не спав нещасний, все тремтів, Ридав, зітхав, робив порядок дома. А рано у невольницькій одежі, Присипавши волосє пилом, шнур На шию **засиливши**, він пішов У царський двір і став перед царем (Притчі, XII, 34).

ЗАСІК (1). *Відгороджене місце в коморі для засипання зерна.* Скупий – не пан своїх **засіків** повних, А сторож, і приставник, і невольник (Паренетікон, XXV, Стрoфа 18–1).

ЗАСКИГЛИТИ (1). *Почати скиглити, видавати звуки, що нагадують жалібний плач (про птахів).* Сова у лісі **заскиглила** – цур йй! І більш не чуть нічого, тільки мірно Дзеленькають залізним путом коні Та хрупають траву росисту (По селах, X, 74).

ЗАСКОЧИТИ (1). *Раптово застати кого-небудь десь.* – О Господи! – зітхне часом. – Не дай Сліпому і глухому в світі жити, Щоб не **заскочив** неготових нас Великий день, страшний день суду Твого! (По селах, X, 411).

ЗАСЛУГА (3). *Те, що хтось заслужив, чого гідний, вартий.* Господь сказав: „Яка тобі **заслуга**, Коли кохаєш свого брата, друга? А ви любіте своїх ворогів!” Подумай добре, що Господь велів! (Паренетікон, II, 5). І яка **заслуга**, що в нас тіло сохне, А у нас голодний під порогом дохне? (Паренетікон, III, 9). Бо худоба дурна Не коштує вина Ні м'ясив не вживає, Та **заслуги** не має (Паренетікон, XI, 16).

• **Одн. Н. заслуга** Паренетікон, II, 5; III, 9; **Р. заслуги** Паренетікон, XI, 16.

ЗАСЛУЖЕНИНА (1). *Заробіток.* От і мій господар, Хоч і який богач, а злакомивсь На мойіх п'ять кровавих римських: взяв І відтягнув міні з **заслуженини**, За те, що скочило теля в полонку І затонуло (По селах, X, 283).

ЗАСМОЛЕНИЙ (1). *Покритий, обмазаний смолою.* „А ся **засмолена** [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 34).

ЗАСНУТИ (2). *Впасти в сон* (1). „Ні, синку, пізна вже пора, Додому час! **Заснути** тра!” (По селах, II, 80). // *Перен. Перестати відчуватися; ослабнути (про відчуття)* (1). Ти ще тріпаєшся, серце? Болі, ще ви не **заснули**? Адже ж все пропало марно! Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 34).

• **заснути** По селах, II, 80; **заснули** Поклони, VIII, 34.

ЗАСПІВАТИ (1). *Перен. Почати видавати протяжні звуки.* І привели святую,

що в ту мить, Піднявши голос, **заспівала** дзвінко. Та кат єї почав ножа острить І крикнув: „Пар-но там окропи, жінко!” (Легенди,IV,34).

ЗАСТАВИТИ¹ (2). *Примусити виконати що-небудь*. Себе самого наперед **Застав** робить, що слідує, А лиш потому інших вчи, – Тоді з дороги не схибиш (Паренетікон,IX,2). Солодощі меду **Заставили** його про все забути: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що єго підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі,I,72).

● **заставили** (Притчі,I,72); **застав** (Паренетікон,IX,2).

ЗАСТАВИТИ² (1). *Поставити*. Стрілець сильце **заставив**, Спіймалась пташка вмить, Він взяв йїї, щоб зараз Головку йїї скрутить (Притчі,IX,1).

ЗАСТАНОВА (1). *Міркування*. Стрілець аж зойкнув з жалю. „А, що ж я наробив, Що так без **застанови** Великий скарб згубив!” (Притчі,IX,63).

ЗАСТАТИ (1). *Захопити зненацька когонебудь у якому-небудь стані*. „Прости міні тривогу сеї ночі, Та уважай на ті смертельні труби, Які Господь раз в раз нам посилає, Щоб не **застав** нас сонних, неготових Єго призив могучий. Будь здоров!” (Притчі,XII,60).

ЗАСТОГНАТИ (1). *Почати видавати звуки, що нагадують стогін (про птахів)*. В тїй хвилі в лісі Сова плачливо **застогнала** (По селах,X,305).

ЗАСТУКАТИ (2). *Почати стукати у ворота, двері, вікно, просячи дозволу ввійти*. „Заріж теля і запакуй у міх, А нічю йди с тим до друзяк своїх. Скажи:

„Біда! Я чоловіка вбив!” Проси, щоб захистив тебе і скрив. Своїх так перепробуй, а потім **Застукай** і в мойого друга дїм” (Притчі,V,32). Послухав син. Як змерклося цілком, Пішов, важким нав'ючений мішком. До друга найлюбїйшого воріт **Застукав**: „Живо, живо отворіть!” (Притчі,V,36).

● **застукав** Притчі,V,36; **застукай** Притчі,V,32.

ЗАСУВ (1). *Рухомий дерев'яний або залізний пристрій для замикання вікон*. Сліповаті та тісні віконця В старосвіцьких **засувах** ще ходять. Чи лякаються ясного сонця Ті, що вік свій в тих хатах проводять? (По селах,I,18).

ЗАСУД (3). *Вирок*. „Склонись до наших просьб, о пані, Пробудь сю нічку з нами тут! Дамо тобі, чога бажаєш, І інший видамо **засуд**” (Легенди,I,88). Смієсь Астартє, доливає Вина, піддрознюючи йїх. „**Засуд** свій ви змінить готові За нічку пестошів моїх?” (Легенди,I,91). „Не хочу іншого **засуду**. Пощо міні богів гнівить?” (Легенди,I,93).

● **Одн. Р. засуду** Легенди,I,93; **З. засуд** Легенди,I,88; I,91.

ЗАСУДИТИ (2). *Визнаючи когось винним, встановити йому якусь міру покарання*. А був у краю звичай старосвітський: Коли кого на смерть **засудить** цар, То перед дїм єго шле трубача; І перед чїм домом сеї затрубить, Тому на завтра треба смерті ждати (Притчі,XII,19). А той Антихрист буде цар всесильний. Пішле своїх вояків і шандарів Против пророка. Бог йому допустить Іллю зловити, він його на смерть **Засудить** (По селах,X,367).

● **засудить** Притчі,XII,19; По селах,X,367.

ЗАТВЕРДИТИ (1). *Узаконити що-небудь, надавши юридичної сили якомусь рішенняю.* Пани дістодь-то навіть Вже й цісаря підпали, й цісар йім Усе те **затвердив** і підписав (По селах, X, 214).

ЗАТЕ (1). *Спол. Уживається для протиставлення частин складного речення.* „А ся засмолена [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, **Зате** з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 37).

ЗАТКАТИ (1). * *У сполуч. заткати рот – примусити замовкнути.* „Прощайте, судді!” – „Стій”, – ревнули Арот бестямний і Марот, На неї кинулись, мов звіри, Насильно йій [Астарте] **заткали** рот (Легенди, I, 112).

ЗАТОНУТИ (1). *Поринувши з головою у воду, загинути; втопитися.* От і мій господар, Хоч і який богач, а злакомивсь На мойіх п'ять кровавих римських: взяв І відтягнув міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку І **затонуло** (По селах, X, 285).

ЗАТРОЄНИЙ (1). *До якого додано отруту.* Важке ярмо твоє, мій рідний краю, Не легкий твій тягар! Мов під хрестом, отсе під ним я упадаю, З батьківської руки твоєї допиваю **Затроєний** пугар (Поклони, III, 5).

ЗАТРУБИТИ (1). *Видати звуки на трубі, заграти.* А був у краю звичай старосвітський: Коли кого на смерть засудить цар, То перед дім его шле трубача; І перед чім домом сей **затрубить**, Тому на завтра треба смерті ждати (Притчі, XII, 21).

ЗАФОРКАТИ (1). *Почати форкати, різко і з шумом випускати повітря через ніздрі.* – Не бійсь, дурний! Якби, хрвань Боже, вовк, То коні би самі дали нам знати: **Зафоркали** б і збились би докупи (По селах, X, 95).

ЗАХИСТ (1). *Місце, де можна заховатися від кого-, чого-небудь; укриття.* Мороз був лютий, сніг і завірюха, По вулиці голодний пес блукав: Обмерз, продрог, – здаєсь, лиш пушка духа, Надармо страви й **захисту** шукав (Притчі, VI, 4)

ЗАХИСТИТИ (1). *Охоронити кого-небудь від небезпеки.* „Заріж теля і запакуй у міх, А нічу йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проси, щоб **захистив** тебе і скрив. Своіх так перепробуй, а потім Застукай і в мого друга дім” (Притчі, V, 30).

ЗАХОВАНИЙ (1). *Перен. Не виявлений; прихований.* Мудрість **захована**, Золото в скритку – Однаковісінько Суть без пожитку (Паренетікон, XXV, Строфа 7–1).

ЗАХОПИТИ (1). * *У сполуч. захопило дух – стало страшно.* Дух **захопило** у всіх, Так що ніхто і слова не промовив. Ба, навіть коні наострили вуха І стали мовчки. Тільки Сень сидів Спокійний, шепчучи молитву (По селах, X, 316).

ЗАХОТІТИ (3), **ЗАХТІТИ** (1). *Виявити бажання що-небудь зробити* (3). „Я твоя. Що **захочеш**, зо мною чини, Лиш одну мою просьбу в тій хвилі сповни. По саду тім, де в'ються доріжки круті, Пів години мене провози на хребті” (Притчі, IV, 23). „Коли любиш мене, моє сонце ясне, Дасть безсмерте обом нам зерно те дрібне. А не любиш...

– урвав. – Кого хочеш люби! Ось тобі сей горіх! Що **захочеш** – роби!” (Легенди, VI, 5–14). Сам знав, що гола я і вбога, І до могого ти порога Прийшов, **захтів** служити міні (Поклони, II, 9). // *Виявити прагнення до чого-небудь* (1). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі за батька я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам І все, чого **захочеш**, Тобі я радо дам!” (Притчі, IX, 75).

• **захтів** Поклони, II, 9; **захочеш** Притчі, IV, 23; Легенди, VI, 5–14; // Притчі, IX, 75.

ЗАХТІТИ див. **ЗАХОТІТИ**.

ЗАЦИТЬКУВАТИ (1). *Заспокоювати, примушуючи припинити плач*. Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей **Зацитькують**, годують і колишують, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 22).

ЗАЦПИТИ (1). *Щільно стулити (про уста)*. Серцем молився Мойсей і скорботою духа цілого; І говорив йому Бог: „Що так до мене кричиш? Хоч ти **заціпив** уста так, що й слова вони не говорять, Але я чую аж тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 5).

ЗАЧЕКАТИ (1). *Чекаючи, діждатися чого-небудь*. З Понтеби завернули нас до Грацю, Там три неділі мали з нами працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А нам казали: „**Зачекайте** тут!” (До Бразилії, V, 26).

ЗАШИТИЙ (1). *Поміщений у середину чогось і закріплений швом*. Хто

має мудрість, а з неї Ближнім не хоче вділити, Той має скарб многоцінний, В міх шкуратяний **зашитий** (Паренетікон, XXV, Строфаб–4).

ЗБАН (1). *Глекоподібний посуд для рідини; дзбан*. На другий день препишно вбрана Вона [*Астарте*] в судилище пішла, За нею ж повний **збан** рабиня Вина солодкого несла (Легенди, I, 35).

ЗБИРАТИ (3). 1. *Поступово приєднувати, складати частину до частини; нагромаджувати*. * *Образно* (1). О, бо Пазюк розумний дід, З кропиви він **збирає** мід: Він у селі над всіх моцар, Бо він собі богач-лихвар (По селах, II, 10).

2. *Зриваючи, набирати чого-небудь у якійсь кількості* (2). Хто лиш квітки в житю **збира**, Чий дух до земного прилип, Того напавши вхопить смерть, Як повінь соннеє село (Паренетікон, XXI, 1). Хто лиш квітки в житю **збира**, Чий дух до земного прилип, Той смерти попаде у власть, Не осягнувши, що бажав (Паренетікон, XXI, 5).

• **збирає 1. образно** По селах, II, 10; **збирає 2.** Паренетікон, XXI, 1; XXI, 5.

ЗБИТИСЬ (1). *Скупчитися*. – Не бійсь, дурний! Якби, хрять Боже, вовк, То коні би самі дали нам знати: Зафоркали б і **збились** би докупи (По селах, X, 95).

ЗБЛИЖАТИСЯ (1). *Наставати, наступати (про час)*. Пророцьким духом чуючи, Що час єго **зближався**, З пустині вибрався святий, На світло показався (Легенди, V, 46).

ЗБУВАТИ (1). *Продавати що-небудь*. „І ждїть! Як буде поле знов зелене, З весною вам листи прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій крам **Збувайте!** Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 50).

ЗБУДЖЕННЯ (1). *Прокидання від сну.* Носила одіж грубу, шерстяну І кістяні тісні черевики! Не стелено їй подушок для сну, Не грали їй при **збудженню** музики (Легенди, IV, 12).

ЗБУДИТИ (2). *Викликати що-небудь* (1). І похололо в того чоловіка На серці, бо в тій хвилі лев розжертий Надбіг над пропасть і його побачив, І лютим ревом відгомін **збудив** (Притчі, I, 36). // *Розбурхати що-небудь* (1). Та Йосиф знав ціну тих слів І дворакови відповів: „Минувше ти **збудив** сумне... Мій друже, не люби мене!” (Притчі, III, 7).

• **збудив** Притчі, I, 36; III, 7.

ЗБУДИТИСЬ див. **ЗБУДИТИСЯ**.

ЗБУДИТИСЯ (1), **ЗБУДИТИСЬ** (1). *Прокинутися від сну.* „Господу дякуй, що гроші забрав він, Що не **збудився** ти в хвилі, як крав він. Мав він ножаку і хтів тобі, батьку, Якби **збудився** ти, всадить під лопатку” (По селах, VI, 8, 10).

• **збудився** По селах, VI, 8; **збудився** По селах, VI, 10.

ЗБУРЕНИЙ (1). *Який перебуває в неспокійному стані.* * *Образно.* І здалось, що вже біль не так люто палив, Мовби в **збурену** кров охолоди налив. Прояснів его ум, серце збулось химер, А в опівніч саму Олександр умер (Легенди, VI, 9–6).

ЗБУТИСЬ (3). *Позбавитися чого-небудь небажаного.* „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні”. І він сказав йому батьківську річ І все, що діялося з ним сю ніч, І як подвійно тут він скористав: Фальшивих другів **збувсь**, а вірного пізнав (Притчі, V, 68). І здалось, що вже біль не так люто палив, Мовби в збурену кров охолоди

налив. Прояснів его ум, серце **збулось** химер, А в опівніч саму Олександр умер (Легенди, VI, 9–7). Поганий край! Докучив голод нам, І горячок понабирались там. Сім штук дітей, Онищиха, й Чаплиха, І Хрущ старий там вмерли. **Збулись** лиха (До Бразилії, V, 44).

• **збувсь** Притчі, V, 68; **збулось** Легенди, VI, 9–7; **збулись** До Бразилії, V, 44.

ЗВАТИ (1), **ЗВАТЬ** (1). **1.** *Іменувати кого-небудь; називати* (1). Ся мета – жите у небі. Щоб до неї дочвалать, Фарисей запряг два коні: „Чеснота” одного **звать**, Піст, молитва, дари вбогим (Притчі, VII, 8).

2. *Характеризувати кого-небудь якимось словом, виявляючи свою оцінку* (1). Вже така натура У того Сеня: зразу воркне гризко, А потім хоч сорочку з себе дасть. Недаром придурковатим **зовуть** І підіймають всім селом на сміх (По селах, X, 33).

• **звать** **1.** Притчі, VII, 8; **зовуть** **2.** По селах, X, 33.

ЗВАТЬ див. **ЗВАТИ**.

ЗВЕЛИЧАНИЙ (1). *Прославлений.* „Хай буде **звеличане** ймення Господне! Аллах тобі, пане, шле радість сьогодні, – Та я нагадав, Які вже я види в сім замку видав” (Легенди, III, 17).

ЗВЕРГНУТИ (1). *Скинути.* „Не бреші! Де гроші дів? Ти мене вигоном вів – Тямлю весь інтерес: У столі дрюк відпер, Сіна з сруба на тік **зверг**, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 29).

ЗВЕРНУТИ (4). **1.** *Спрямувати що-небудь у певному напрямку* (3). Мужню силу хоч похилить горе, Та не зломить, в підлість не поверне; Так і свічку хоч схили додолу, Свого світла вниз вона не

зверне (Паренетікон, XXV, Строфа 2–4). І довгі вже століття Побожнії буддісти Стоять під кипарісом, Читають акафісти. **Звернувши** очі вгору, Перебирають чотки І ждуть, аж з кипаріса Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 17). Вже геть було за північ. Віз **звернув** Додолю дишльом, Косарі стояли Посеред неба (По селах, X, 392).

2. Перевести розмову на іншу тему, інший предмет (1). Замовкли всі й понурились. Так нагло **Звернув** розмову Сень на другий бік (По селах, X, 271).

• **звернув 1.** По селах, X, 392; **2.** По селах, X, 271; **зверне 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 2–4; **звернувши 1.** Притчі, II, 17.

ЗВЕРНУТИСЬ (1). *Спрямувати свою мову до кого-небудь.* І пурхнула пташина, На близькій гильці сіла І, до стрільця **звернувшись**, Таке йому повіла [...] (Притчі, IX, 51).

ЗВЕРХНІЙ (2). *Зовнішній.* Як перлина дорога У оправі золотій, Так душа жіноча щира Сяє в **зверхній** красоті (Паренетікон, XII, 8). „А ся засмолена [*скринька*] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що **зверхньої** краси давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 36).

• **Одн. Р. зверхньої** Притчі, VIII, 36; **М.** (в) **зверхній** Паренетікон, XII, 8.

ЗВЕСЕЛИТИСЯ (1). *Розважитися, повеселитися.* „О, **звеселюся** нині з вами! Ви шлях вказали в темноті!” І налила вино перлисте Вона в три кубки золоті (Легенди, I, 73).

ЗВЕСЕЛЯТИ (1). *Приносити радість, утіху кому-небудь; радувати.* Та Аглая, котрої надземна краса **Звеселяє** людей і самі небеса; Та йідких єї слів і шпаркого ума Всі боялися, навіть цариця сама (Притчі, IV, 10).

ЗВЕСТИ (1). *Підвести що-небудь, перемістити в інше положення.* Вмираючи, покликав батько сина, Що був єго єдина дитина, І мовив, **звівши** голову стару: „Мій синку, швидко я, мабуть, умру [...]” (Притчі, V, 3).

ЗВИКАТИ (1). *з інфін. Набувати звички робити що-небудь, поводитися певним чином.* Не **звикай** утертими стежками Йти за другим сліпо, як у дим, Бо як стануть пастухи вовками, Треба вівцям пастися й самим (Паренетікон, XXV, Строфа 11–1).

ЗВИКНУТИ (2). *з інфін. Набути звички робити що-небудь, поводитися певним чином.* Асока, цар премудрий, милосерний, До ради царської **звик** був просити Пустинників, аскетів, богомільців І пильно слухав, що вони казали (Притчі, VIII, 2). А мав [*цар*] с собою много Йіди, та страва в рот йому не йшла, Бо він обідать **звик** серед шумного Кружка жінок і слуг (Притчі, XI, 6).

• **звик** Притчі, VIII, 2; XI, 6.

ЗВИТИЙ (1). *Скручений.* Зирнув, аж пробі! се Гадюка, **звита** в клубок, що в щілині Дрімала (Притчі, I, 52).

ЗВИЧАЙ (2). **1.** *Загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті якого-небудь народу* (1). А був у краю **звичай** старосвітський: Коли кого на смерть засудить цар, То перед дім єго шле трубака; І перед чим домом сей затрубить,

Тому на завтра треба смерти ждати (Притчі, XII, 18).

2. Усталений, звичний спосіб, манера поведінки кого-небудь; звичка (1). Гість, дитя, і цар, і жінка Мають всі один **звичай**: Є що чи нема – байдуже, Йім усе лиш дай та дай (Паренетікон, XXV, Стрoфа 13–2).

• **Одн. Н. звичай 1.** Притчі, XII, 18; **3. звичай 2.** Паренетікон, XXV, Стрoфа 13–2.

ЗВИЧАЙНИЙ (1). *Який нічим не виділяється серед інших; простий.* Одного дня поклав він [цар] перед ними Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від каміня дорогого; Друга ж була **звичайна**, деревляна, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII, 12).

ЗВІЗДА (1). *Зірка.* Спокійно скрізь. Глибоке, темне небо Горить над ними тисячами **звїзд**. Дрімає ліс в тумані (По селах, X, 398).

ЗВІЙ (1). *Що-небудь звите кільцями.* * У порівн. А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих **звій**; Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 21).

ЗВІЛЬНА (3). *Не поспішаючи, повільно* (2). У садочку в холодочку Гарна мати молода Возить донечку в візочку, Возить **звільна** і гойда (Поклони, VIII, 4). Тут Сень вмішався В розмову. Доси він сидів понурий І **звільна** пакав люльку, похилившись, Мов слухав голосів якихсь далеких (По селах, X, 223). // *Поступово, не зразу* (1). Не довелось геройським боєм битися, Ломаться **звільна** мусів, ржою вкритися – Cosa perduta! (Поклони, I, 14).

• **звільна** Поклони, VIII, 4; По селах, X, 223; // Поклони, I, 14.

ЗВІР (9). *Дика тварина* (6). Хоч від хліба здержусь, А лютую, сержусь, То яка ж моя віра? Чим я ліпший від **звіра**? (Паренетікон, XI, 4). **Звір** же хліба не йість, А жре м'ясо, рве кість, – Я ж про вдачу лукаву Братню рву добру славу (Паренетікон, XI, 5). Не було Часу вертатись, не було де скритись, А **звір** вже близько (Притчі, I, 10). „Плідних земель безмірні там простори, Буйні пасовиска, лісисті гори. У горах повно **звірїв**, диких кіз; Один там буйвол тягне з сіном віз” (До Бразилії, I, 29). „В лісах малпи – от **звір** несамовитий! Що бачить, сам хапається робити. Освоюєсь, привчається сей **звір** Врубати дров, позамітати двір” (До Бразилії, I, 31; 33). * У порівн. (3). Мов **звіря** дикого з оселі, Так кривду з-між людей женуть, Розсуджують царів і бідних І з шляху правди не схибнуть (Легенди, I, 25). „Прощайте, судді!” – „Стій”, – ревнули Арот бестямний і Марот, На неї кинулись, мов **звіри**, Насильно йій [Астарте] заткали рот (Легенди, I, 111). Хоч в бруді й вохкості жила, як **звір**, Та чистоту над все вона любила; З таких річей обчищувала двір, Котрих ніхто не взяв би і на вила (Легенди, IV, 17).

• **Одн. Н. звір** Паренетікон, XI, 5; Притчі, I, 10; До Бразилії, I, 31; I, 33; у порівн. Легенди, IV, 17; **Р. звіра** Паренетікон, XI, 4; **3. звіря** у порівн. Легенди, I, 25; **Мн. Н. звіри** у порівн. Легенди, I, 111; **Р. звірїв** До Бразилії, I, 29.

ЗВІРЮКА (1). *Дика хижа тварина.* Побачивши **звірюку** Ще здалека, почувши рик єї, Почав тікати чоловік щодуху (Притчі, I, 4).

ЗВІСНО (1). *Вставн. сл. Уживається на підтвердження впевненості в чому-небудь.* – Що, що таке? – Війна! Хіба не чули? – Війна? Та з ким? – Ну звісно, з москалем (По селах, X, 109).

ЗВІСТКА (2). *Повідомлення, вість про кого-, що-небудь* (1). Сим кінчи-мо. Прощайте! Ждіть від нас **Звісток**, як нам заблисне ліпший час (До Бразилії, V, 100). * У *сполуч. подати звістку* – *сповістити, повідомити про кого-небудь* (1). По відході его ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] **звістку** радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як маги (До Бразилії, I, 59).
 ● **Одн. З. звістку** у *сполуч.* До Бразилії, I, 59; **Мн. Р. звісток** До Бразилії, V, 100.

ЗВОРУШИТИ (1). *Вікликати почуття розчуленості, хвилювання.* **Зворушили** царя слова ті пастухові. Він мовив: „Справді, не міні рівня Той цар, і з ним я не стою у змові, Тобі поруки я не можу дати! Иди й йому ти вірно встійся в слові!” (Притчі, XI, 32).

ЗВОЮВАТИ (2). *Перемігти в бою, захотити, силою підкорити кого-, що-небудь; завоювати.* Олександр Великий весь світ **звоював** І отсе в Вавилоні мов бог раював, А побожний аскет вік в пустині прожив І молитвою й постом богині служив (Легенди, VI, 1–1). Олександр Великий весь світ **звоював**, Та дівчини рабом себе він почував (Легенди, VI, 3–1).
 ● **звоював** Легенди, VI, 1–1; VI, 3–1.

ЗВ'ЯЗАНИЙ (1). *Який має міцно обв'язані, скріплені мотузкою передні або задні ноги (про тварину).* І **зв'язану**

на дереві розтягли, І острій ніж у білі груди вбили, На встид одержу з неї всю зняли, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди, IV, 37).

ЗВ'ЯЗАТИ (1). *Встановити між ким-небудь певні стосунки.* Лихвар і п'яниця – Се два побратими: Сам чорт побратимство **Зв'язав** поміж ними Паренетікон, XXV, Строфа 25–4.

ЗГАДАТИ (1). *Відтворити в пам'яті події минулого.* Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влєкшити, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – **згадавши**, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 11).

ЗГАДУВАТИ (1). *Відновлювати уявлення про кого-небудь.* „Нехай вони в великий піст Жиють із тіла мого І славлять Бога й **згадують** Селедія святого” (Легенди, V, 83).

ЗГАРАТИ (1). *Знищуватися вогнем.* Купа дров і жура – Що з тих двох тяжше є? В дровах труп лиш **згара**, А в журі все жите (Паренетікон, XXV, Строфа 39–3).

ЗГАСАТИ (1). *Перен. Втрачати свіжість, привабливість.* * *Образно.* Персіянки Роксани предивна краса В его серці горить, мов пожар, не **згаса** (Легенди, VI, 3–4).

ЗГАСИТИ (1). *Припинити горіння, світіння.* Хоч би й мертвого міг гнівливий воскресить, То Бог його за гнів его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не **згасить** (Паренетікон, XXV, Строфа 32–4).

ЗГАСНУТИ (1). *Потемніти (про що-небудь освітлене)*. Сховалось сонце за Ділом могучим. Пожар вечірній запалав на небі і **згас**. Стемніло (По селах, X, 3).

ЗГИНУТИ (1). *Умерти*. „Вічно жий, царю мій! Хай твої вороги **Згинуть!** Ось тобі дар від твого слуги” (Легенди, VI, 4–10).

ЗГЛУБИТИ (1). *Осягнути розумом*. Усміхнулась Аглая. „Се ж почесть міні, Що на мні зупинив свої очі ясні Той мудрець, що пишаєсь ним Греція вся, Що умом обняв землю, **зглубив** небеса” (Притчі, IV, 22).

ЗГЛУШИТИ (1). *Зменшити силу вияву якогось почуття; затамувати; заглушити*. Тим, що мене ти к собі не пустила, В мойіх грудях **зглушила** і вгасила Любовний, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і одинокій, Навік вписала ясний і високий Жіночий ідеал (Поклони, VII, 8).

ЗГОЛОДНІТИ (1). *Відчутти голод, захотіти їсти*. Раз цар один на ловах заблудився Посеред гір і не було нікого При нім, щоб з ним хоч словом обмінився. І **зголоднів** (Притчі, XI, 3).

ЗГОРДА (2). *З почуттям зневаги, презирства; пихато; з погордою*. А якби хтось **згорда** став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те йіх слав у поле князь?” І, гордуючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 13). Хоч давній, славний був у неї рід, Вона нітроха ним не величалась; Щоб **згорда** й не поглянути на світ, Раз в раз чолом

аж до землі схилялась (Легенди, IV, 7).

• **згорда** Паренетікон, IV, 13; Легенди, IV, 7.

ЗГОРДУВАТИ (1). *Зневажити щось, погребувати чимось*. „Не **згордуй!** Сей малий золотистий горіх – Від богини се дар! Моя гордість, мій гріх” (Легенди, VI, 4–11).

ЗГОРИ (1). *У напрямку вниз; з якого-небудь місця, розташованого вгорі; з висоти*. [Лев] Не міг його [чоловіка] дістати, але люто Глядів **згори**, скакав і землю гриз, Ждучи, аж він угору знов підлізе (Притчі, I, 39).

ЗГОРІТИ (4). *Знищитися вогнем*. Хоч би й мертвого міг гнівливий воскресить, То Бог його за гнів его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама **згорить**, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–4). Йій [красуні] опертись король не здоліє й на мить: Там **згорів** Персеполю! Завтра Суза **згорить!** Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?.. День у день із небес його кидає в ад (Легенди, VI, 3–14). Але знає він, проклятий, Що як з Іллі одна краплина крові На землю впаде – вся земля займеся Й **згорить** (По селах, X, 370).

• **згорів** Легенди, VI, 3–14; **згорить** Паренетікон, XXV, Строфа 32–4; Легенди, VI, 3–14; По селах, X, 370.

ЗГОТУВАТИ (1). *Зварити, приготувати їжу, страву*. Коли обід хтось славний **зготував**, Найідки найдобірні та напитки, Царя самого в гості завізвав, А соли не додав до страв, – Які ж із них пожитки? (Паренетікон, I, 1).

ЗГРАЯ (1). *Перен., зневажл. Група людей, об'єднаних спільними інтересами*. Наплюй! Я, синку, ліпше знаю Всю ту

патріотичну **зграю** й ціну єі любовних фраз (Поклони, II, 17).

ЗГРІШИТИ (1). *Перен. Допустити помилку в чому-небудь.* „О богине, прости! Я **згрішив**, бачу сам! Та безцінний твій дар комусь іншому дам” Легенди, VI, 2–11.

ЗГУБА (2). *Загибель кого-небудь.* На двоє сотворено Богом вино: Розумним на радість, на **згубу** дурному; Богацтво – на двоє теж дане воно: На добро милосерним, на **згубу** скупому (Паренетікон, XXV, Строфа 26–2, 4).

• **Одн. 3. на згубу** Паренетікон, XXV, Строфа 26–2; Строфа 26–4.

ЗГУБИТИ (2). *Втратити.* Не ділиш мудрости з братами, Йїї злодії не вкрадуть, Йїї не **згубиш** по дорозі, Вона є вольна серед пут (Паренетікон, VIII, 7). Стрілець аж зойкнув з жалю. „А, що ж я наробив, Що так без застанови Великий скарб **згубив!**” (Притчі, IX, 64).

• **згубив** Притчі, IX, 64; **згубиш** Паренетікон, VIII, 7.

ЗГУБИТИСЯ (1). *Відстати від когось.* До моря ми добрались без біди, Лиш що до нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авіза. Та на одній пересідці якось **Згубився** і пропав Юрків Антось (До Бразилії, V, 38).

ЗДАВАТИСЬ (1). *У знач. вставн. сл. Уживається для вираження припуцнення чогось.* Мороз був лютий, сніг і завірюха, По вулиці голодний пес блукав: Обмерз, продрог, – **здаєсь**, лиш пушка духа, Надармо страви й захисту шукав (Притчі, VI, 3).

ЗДАЛЕКА (2). *З далекої відстані.* У садочку в холодочку Сів на лавочці панок,

Здалека глядить на матір Крізь гушавини вінок (Поклони, VIII, 27). Побачивши звірюку Ще **здалека**, почувши рик єі, Почав тікати чоловік щодуху (Притчі, I, 5).

• **здалека** Поклони, VIII, 27; Притчі, I, 5.

ЗДАТИСЬ (1). *Безособ. Постати в уяві, думках.* І **здалось**, що вже біль не так люто палив, Мовби в збурену кров охолоди налив. Прояснів єго ум, серце збулось химер, А в опівніч саму Олександр умер (Легенди, VI, 9–5).

ЗДЕРЖАТИСЬ (1), **ЗДЕРЖАТЬСЯ** (1).

Стримати себе від здійснення якогось наміру. І який пожиток від йїди **здержаться**, А на блуд і здирство пильно поспішається? (Паренетікон, III, 5). Хоч від хліба **здержусь**, А лютюю, сержусь, То яка ж моя віра? Чим я ліпший від звіра? (Паренетікон, XI, 1).

• **здержаться** Паренетікон, III, 5; **здержусь** Паренетікон, XI, 1.

ЗДЕРЖАТЬСЯ див. **ЗДЕРЖАТИСЬ**.

ЗДИВУВАТИСЯ (1). *Виявити подив, здивування.* Стрілець мій **здивувався**. „Чи бач, ся дробина [пташка] Мене навчати хоче! Ну, що там зна вона?” (Притчі, IX, 13).

ЗДИРСТВО (2). *Наполегливе вимагання чого-небудь шляхом примусу, погроз, насильства; оббирання.* І який пожиток від йїди **здержаться**, А на блуд і **здирство** пильно поспішається? (Паренетікон, III, 6). Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди **здирство** Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 191).

• **Одн. Н. здирство** По селах, X, 191; **З. на здирство** Паренетікон, III, 6.

ЗДОБУТИ (4). **1.** *Досягти чого-небудь у житті* (1). З яким же запалом я йшов до бою! Як рвалася вперед душа вітхнута! Горіло серце чистою любовою!.. І що ж **здобув**? Лишив що за собою? (Поклони, I, 9). // *Набути чого-небудь наполегливою працею* (2). Хто в першій чвертині життя Знання не **здобув**, А в другій чвертині життя Майна не **здобув**, А в третій чвертині життя Хто чесним не був, Той скаже в четвертій: „Бодай Я в світі не був!” (Паренетікон, XXIV, 2, 4).

2. *Перен. * У сполуч. здобуть серце – викликати чиясь прихильність* (1). „Ну ж допоможе сей плід его серце **здобуть**! А як ні, то міні краще в світі не будь” (Легенди, VI, 6–11).

• **здобуть 2.** у сполуч. Легенди, VI, 6–11; **здобув 1.** Поклони, I, 9; // Паренетікон, XXIV, 2; XXIV 4.

ЗДОГАД (1). *Припущення, що ґрунтується на ймовірності, можливості чого-небудь.* **Здогади**, заміти... Тут шукать! Там іти... Властей чекать... Справді ж нікому не жалко. „Так тобі треба, ти п’явко! Хоч ти пропадь!” (По селах, IV, 25).

ЗДОЛТИ (1). *з інфін. Спромогтися, змогти зробити що-небудь.* Йій [красуні] опертись король не **здоліє** й на мить: Там згорів Персеполю! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?.. День у день із небес його кидає в ад (Легенди, VI, 3–13).

ЗДОРОВ (6), **ЗДОРОВИЙ** (4). **1.** *Який має здоров’я; протилежне хворий* (3). Коли тобі плетуть, що він [муж] умер, – Не вір, матусю! Він **здоров** тепер. Живий,

здоров, як рибка у водиці, – Се посвідчать і наші молодіці (До Бразилії, I, 6, 7). Сусіди любі! Пише вам Олесья. Ми всі **здорові** й добре нам ведеться (До Бразилії, V, 2). // *Непошкоджений (про органи і частини тіла)* (1). Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль йім стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що **здорове**, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 10). * У сполуч.: а) **будь здоров** – усталена формула прощання (1). „Прости міні тривогу сеї ночі, Та уважай на ті смертельні труби, Які Господь раз в раз нам посилає, Щоб не застав нас сонних, неготових Его призив могучий. Будь **здоров!**” (Притчі, XII, 61); б) **здоров (був)** – усталена форма вітання при зустрічі (3). „**Здоров**, Степане! Що ти робиш, Що понад річку з жердю ходиш?” (Паренетікон, XIII, 1). І цар зрадив. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „**Здоров** був, брате! Будь тут міні як вся дворян громада! „Ходи, сідай зо мною враз снідати, Бо не привик я йісти сам один” (Притчі, XI, 11). „**Здоров** був, царю!” – став пастух казати. – „Не може твій покірний селянин Снідаць с тобою. Се йому не слід” (Притчі, XI, 15); в) **здоровий ум** – тверезе розуміння речей; розсудливість (1). „Та, крім добра, ти маєш, синку, те, Що найважніше – серце золоте, Досить науки і **здоровий** ум, І вже пройшов ти молодости шум. Одного лиш бажаю ще тобі: Щоб мав ти друга щирого собі” (Притчі, V, 13).

2. *Міцної будови, сильний, дужий (про людину)* (1). – То не сміх, я то віддавна Гадаю вже: чому беруть до війська Лиш парубків? Чи то дівок нема Таких **здо-**

рових, рослих і відважних? Чи дівка не такий же чоловік, Як парубок? (По селах, X, 131).

• **Одн. Н. здоров 1.** До Бразилії, I, 6; I, 7; у *сполуч.*: а) Притчі, XII, 61; б) Паренетікон, XIII, 1; Притчі, XI, 11; XI, 15; **здорове 1.** // Паренетікон, VII, 10; **3. здоровий 1.** у *сполуч.* в) Притчі, V, 13; **Мн. Н. здорові 1.** До Бразилії, V, 2; **Р. здорових 2.** По селах, X, 131.

ЗДОРОВИЙ див. **ЗДОРОВ.**

ЗДОРОВЛЯ (1). *Добрий стан, хороше самопочуття людини.* Доместико! Тебе я все співать Готов. Не май же жалю ні кришинки! В **здоровлю** дай і в смаку поживать Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки! (Легенди, IV, 55).

ЗДРІБНІТИ (1). *Перен. Стати невеликим за зростом; змаліти.* От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? Може, ще коли І будуть брати, та хтозна, се, може, Аж в той час буде, як народ на світі **Здрібніє** так, що в нашій печи буде Сім хлопа молотити (По селах, X, 241).

ЗДРІГНУТИ (1). *Раптово відчутти внутрішнє тремтіння; дуже захвилюватися.* Ось панок побачив матір, Жаль обняв його великий. Глипнула й вона на него І **здрігнула**, мов від кулі, Над візком, схилившись, шепче: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 22).

ЗДРІГНУТИСЯ (1). *Раптово відчутти внутрішнє тремтіння; дуже захвилюватися.* І він **здрігнувся**. – Господи помилуй! Се смерть у очи заглядає! – шепнув І знов почав молитись, ще щирійше, Ще горячійше (По селах, X, 413).

ЗДУРИТИ (1). *Ввести в оману; обдурити.* Глухий! Ти Бога **здурити** гада-

еш сим датком мізерним, – Кривда ж твоя наче грім супроти тебе гримить! (Паренетікон, V, Б, 2, 9).

ЗДУРИТЬСЯ (1). *Дати себе обдурити.* „Ей, та й дурний ти, стрільче, Що дав міні **здуриться**! А мною ти, небоже, Міг добре поживиться!” (Притчі, IX, 54).

ЗДУРУ (1). *Не розміркувавши добре.* „Не спинять їх? Всі підуть Десь за сине море **здурю**”. „Як же ж їм не йти, як тут Всі до спілки дрем з них шкуру” (До Бразилії, III, 14).

ЗЕЛЕНИЙ (3). *Який має колір зелені.* Бачить чоловік, Що зо стіни безодні, зо стрімкого Скального обриву худа берізка В щілині виросла й вершок **зелений** Понад безодню к сонцю піднімає (Притчі, I, 13). „За три межі! Кум від мене За чотири межі! По якій я його знаю Відмінній одежі? Не в постоли, а в личаки Обуває ноги, І на гуні не **зелені**, А чорні вилоги” (По селах, VII, 11). „І ждїть! Як буде поле знов **зелене**, З весною вам листи прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 47).

• **Одн. Н. зелене** По селах, VII, 11; До Бразилії, I, 47; **3. зелений** Притчі, I, 13.

ЗЕЛЕНІТИ (1). *Покриватися зеленим листям.* Обрубане дерево знов **зеленіє**, І місяць із серпа знов повний стає; Се бачучи, чесні не тратьте надії, Хоч доля гнівная вас гонить і б'є (Паренетікон, XXV, Строфа 3–1).

ЗЕЛІЗНИЙ (2). *Зроблений із заліза* (1). Сова у лісі заскиглила – пур йій! І більш не чуть нічого, тільки мірно Дзеленькають **залізним** путом коні Та хрупають траву росисту (По селах, X, 76).
* У *сполуч.* **залізний шлях** – дорога з

рейковою колією для пересування залізничного рухомого складу; залізниця (1). Коли почуєш, як в тиші нічній **Зелізним** шляхом стугоняють вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітханє і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочії дисканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 2).

• **Одн. О. зелізним** По селах, X, 76; у сполуч. До Бразилії, II, 2.

ЗЕЛІЗО (1). *Твердий ковкий метал срібlistого кольору.* * У порівн. Крізь ту то дірочку з крови пророка Малесенька на землю крапля впаде, І загориться вся земля від неї. Спалить Антихриста й его все царство, Спалить усі гріхи людські й терпіня, Очистить землю, як від ржі **зелізо** (По селах, X, 390).

ЗЕМЛЯ (21). **1. Місце життя і діяльності людей** (5). Усміхнулась Аглая. „Се ж почесть міні, Що на мні зупинив свої очи ясні Той мудрець, що пишаєсь ним Греція вся, Що умом обняв **землю**, зглубив небеса” (Притчі, IV, 22). „Здоров був, царю!” – став пастух казати. – „Не може твій покірний селянин Снідати с тобою. Се йому не слід”. „Не може? – скрикнув цар. – З яких причин?” „Бо запросив мене на свій обід Ще старший цар від тебе, цар безодні, Цар неба і **землі**, цар на весь світ” (Притчі, XI, 21). „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П’ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде допасати – ждїть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на **землю** Ілія прийде” (По селах, X, 350). Дух якийсь Могучий і таємний пролітає Понад **землею** (По селах, X, 420). „Ще рік міні блукати по **землі**, Бо завзялись на мене сили злі” (До Бразилії, I, 13).

2. Верхній шар земної кори (3). Що за притчина? Глядить: дві миши, Одна білява, друга чорна, пильно, Запопадно, і ненастанно, й прудко Гризуть коріне того деревця, Лапками **землю** порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 31). [*Лев*] Не міг його [*чоловіка*] дістати, але люто Глядів згори, скакав і **землю** гриз, Ждучи, аж він угору знов підлізе (Притчі, I, 39). Тихо На хвилю стало, і нараз, немов Десь з-під **землі**, протяжний і різкий, Проймаючий роздався стогін людський: – Я-яй! Я-яй! Я-яй!.. (По селах, X, 307). // *Земляна поверхня, площина, по якій ходять* (8). Хоч давній, славний був у неї рід, Вона нітроха ним не величалась; Щоб згорда й не поглянути на світ, Раз в раз чолом аж до **землі** схилалась (Легенди, IV, 8). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що від **землі** лиш відросли, й дідів, Що до **землі** вже хиляться, сліпих, Кривих, безногих і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 120, 121). Але знає він, проклятий, Що як з Іллі одна краплина крови На **землю** впаде – вся **земля** займєся Й згорить (По селах, X, 369). Крізь ту то дірочку з крови пророка Малесенька на **землю** крапля впаде, І загориться вся **земля** від неї. Спалить Антихриста й его все царство, Спалить усі гріхи людські й терпіня, Очистить **землю**, як від ржі **зелізо** (По селах, X, 386, 387, 390). * У сполуч.: **а) на край землі** – *кудись дуже далеко* (1). От він на хитрощі візьмєся: Пошле своїх вояків і шандарів На край **землі**, на тих сім гір, і скаже Вола отого

взяти, і зарізати, і з него шкуру зняти (По селах, X, 372); б) **поклонитися до землі** кому – дуже низько вклонитися кому-небудь, виявляючи особливу шану (2). Швиденько зсів з коня могутий цар і підійшов до них [аскетів], і поклонився їм до землі, і цілував їм ноги, Благаючи благословенства в них (Притчі, XII, 8). В тій хвилині аскет перед ним опинився і покірно царю до землі поклонився (Легенди, VI, 4–8).

3. Грунт, який обробляють і використовують для вирощування рослин (2). „Плідних земель безмірні там простори, Буйні пасовиска, лісисті гори. У горах повно звірів, диких кіз; Один там буйвол тягне з сіном віз” (До Бразилії, I, 27). „Спродував дома поля, господарство, Вірячи байці про Рудольфа царство. Дома покинувши землю родинну, Гнався, щоб мрію ловити дитинну” (До Бразилії, IV, 19).

• **Одн. Н. земля 2.** // По селах, X, 369; X, 387; **Р. землі 1.** Притчі, XI, 21; **2.** // у сполуч. а) По селах, X, 372; **від землі 2.** // По селах, X, 120; **до землі 2.** // Легенди, IV, 8; По селах, X, 121; у сполуч. б) Притчі, XII, 8; Легенди, VI, 4–8; **з-під землі 2.** По селах, X, 307; **3. землю 1.** Притчі, IV, 22; **2.** Притчі, I, 31; I, 39; // По селах, X, 390; **3.** До Бразилії, IV, 19; **на землю 1.** По селах, X, 350; **2.** // По селах, X, 369; X, 386; **О. понад землею 1.** По селах, X, 420; **М. по землі 1.** До Бразилії, I, 13; **Мн. Р. земель 3.** До Бразилії, I, 27.

ЗЕМНЕ (2). У знач. ім. Те, що пов'язане з місцем життя і діяльності людини. Хто лиш квітки в житю збира, Чий дух до **земного** прилип, Того напавши вхопить смерть, Як повинь сонне село (Паренетікон, XXI, 2). Хто

лиш квітки в житю збира, Чий дух до **земного** прилип, Той смерти попаде у власть, Не осягнувши, що бажав (Паренетікон, XXI, 6).

• **Одн. Р. до земного** Паренетікон, XXI, 2; XXI, 6.

ЗЕРНО (3). *Насіння плоду певної рослини.* „Одну нічку не спи, один день промовчи і, очистивши ум, сей горіх розтовчи. Шкаралюшу в огонь, а розкусиш **зерно**, Дасть тобі молодим вічно жити воно” (Легенди, VI, 1–17). „Коли любиш мене, моє сонце ясне, Дасть безсмерте обом нам **зерно** те дрібне. А не любиш... – урвав. – Кого хочеш люби! Ось тобі сей горіх! Що захочеш – роби!” (Легенди, VI, 5–12). „Се богині є дар. Як зійси те **зерно**, Вічно жить тобі дасть вічно юним воно” (Легенди, VI, 7–11).

• **Одн. Н. зерно** Легенди, VI, 5–12; **3. зерно** Легенди, VI, 1–17; VI, 7–11.

ЗИРК (1). *Раптовий погляд.* Перший зирк його Впав на коріні деревця, що в ньому Була его єдина опора (Притчі, I, 24).

ЗИРНУТИ (1). *Швидко подивитися.* **Зирнув**, аж пробі! се Гадюка, звита в клубок, що в щілині Дрімала (Притчі, I, 51).

ЗІБРАТИСЬ (1). *Зійтися разом для участі в чомусь.* Ось і нині купка їх **зібралась** – хлопці Все підростки. На Сеня поглядають, Як на старшого; деякі й самі Просились з кіньми на ніч, знаючи, Що й Сень тут буде (По селах, X, 67).

ЗІВ'ЯЛИЙ (2). *Перен. Позбавлений свіжості, пружності; зморшкуватий (про шкіру людини)* (1). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, **Зів'ялих**, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних

І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицях слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 13). * *Образно* (1). Поклін тобі, моя **зів'яла** квітко, Моя розкішна, невідступна мріє, Остатній сей поклін! (Поклони, VII, 1).

• *Одн. Кл. зів'яла образно* Поклони, VII, 1; *Мн. З. зів'ялих* До Бразилії, II, 13.

ЗІВ'ЯНУТИ (1). *Перен. Утратити молодість, красу; змарніти (про людину)*. „Вічно жить! Молодим! А вона? А вона? Постаріє, **зів'яне**, мов квітка марна!” (Легенди, VI, 5–4).

ЗІЛЯ (2). *Навар або настій з деяких рослин, який використовують із певною метою*. Від **зіля**, примови Гадюка втиха. Та злюка не втихне Ні вдень, ні вночі, Хоч кров йій із серця Свогого точи (Паренетікон, XV, 11). А як ніч надійшла, вона тихо пішла, Олександру в вино трути-зіля влила (Легенди, VI, 6–16).

• *Одн. Р. зіля* Легенди, VI, 6–16; *від зіля* Паренетікон, XV, 11.

ЗІПСУТИЙ (1). *Який змінився на гірше, погіршав*. „Все лиш набожних співанок співає, Все лиш балакає, що світ **зіпсутий** І страшний суд надходить – що твій піп!” (По селах, X, 52).

ЗІРКА (1). *Самосвітне небесне тіло*. Сказала [Астартє] Богови всю правду. „Гаразд зробила, доню, ти! Іди ж тепер і до схід сонця На небі **зіркою** світи!” (Легенди, I, 124).

ЗІСКОЧИТИ (1). *Зістрибнути з чого-небудь*. Аж у круг двораків його [Арістотеля] дівка пуста Завела і **зісkochила** живо з хребта, І платок із очей поспішила знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі, IV, 39).

ЗІТХАНЄ (4). *Посилені, глибокі вдих і видих (під впливом якихось почуттів)*. Не піднімається рука списать Усі оті нечувані знуцання; Та сльози щирії з очей біжать І рвуться з серця щирії **зітхання** (Легенди, IV, 52). Важке **зітханє** – се була Єго мольба глибока; Весь вік прожив **зітхаючи**, Не зажмуривши ока (Легенди, V, 33). Коли почувеш, як в тиші нічний Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке **зітханє** і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочії дисканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 5). Руські **зітхання** й стогнання лунали Там, де Понтеби біліються скали (До Бразилії, IV, 5).

• *Одн. Н. зітханє* Легенди, V, 33; До Бразилії, II, 5; *Мн. Н. зітхання* Легенди, IV, 52; До Бразилії, IV, 5.

ЗІТХАТИ (4). *Робити глибокі вдих і видих (під впливом якихось почуттів)*. Всю ніч не спав нещасний, все тремтів, Ридав, **зітхав**, робив порядок дома. А рано у невольницькій одежі, Присипавши волосє пилом, шнур На шию засиливши, він пішов У царський двір і став перед царем (Притчі, XII, 31). Важке **зітханє** – се була Єго мольба глибока; Весь вік прожив **зітхаючи**, Не зажмуривши ока (Легенди, V, 35). Холодно. Огонь Погас. **Зітхаючи** глибоко, мовчки Ще раз обходять коней конюхи (По селах, X, 395). Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку. Відвернувсь один панок І **зітхає**: „От бідацтво!” Другий же за ним крок в крок Покликає: „То лайдацтво!” (До Бразилії, III, 6).

- **зітхає** До Бразилії, III, 6; **зітхав** Притчі, XII, 31; **зітхаючи** Легенди, V, 35; По селах, X, 395.

ЗІТХНУТИ (2). *Зробити глибокі вдих і видих (під впливом якихось почуттів).* Глянь, ось убогий до церкви прийшов, що його ти покривдив – Сплакав і важко **зітхнув** – свічка погасла твоя! (Паренетікон, V, 1–7). – О Господи! – **зітхне** часом. – Не дай Сліпому і глухому в світі жити, Щоб не заскочив неготових нас Великий день, страшний день суду Твого! (По селах, X, 409).

- **зітхнув** Паренетікон, V, 1–7; **зітхне** По селах, X, 409.

ЗЙІСТИ (3). *Спожити щось, не залишаючи нічого.* Як перший лист ізронить, То твердо вірять люде: Хто **зйість** отой листочок, Той вічно жити буде (Притчі, II, 11). „Міліонам ти сонце, добродій еси, – Будеш жити вічно юний, як плід сей **зйіси**” (Легенди, VI, 4–16). „Се богині є дар. Як **зйіси** те зерно, Вічно жити тобі дасть вічно юним воно” (Легенди, VI, 7–11).

- **зйіси** Легенди, VI, 4–16; VI, 7–11; **зйість** Притчі, II, 11.

ЗЛАКОМИТИСЬ (1). *Поласатися.* От і мій господар, Хоч і який богач, а **злакомивсь** На мойіх п'ять кровавих римських: взяв І відтягнув міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку І затонуло (По селах, X, 281).

ЗЛЕ (3). *Присл. Погано, недобре.* Як сержкі золоті В ніздрях бурі свині, Так краса не йде в пожиток **Зле** вихованій жоні (Паренетікон, XII, 4). Що хто зробить чи не зробить, **Зле** чи добре, він не дбає, Лиш про власні діла дбає, **Злий** чи добрий йїх кінець

(Паренетікон, XX, 6). Отрута є **зле** вивчена наука, Отрута є нестравлена йїда; Для бідних трута – взаємна порука, Старому трута – жінка молода (Паренетікон, XXV, Строфа 17–1).

- **зле** Паренетікон, XII, 4; XX, 6; XXV, Строфа 17–1.

ЗЛИДЕННИЙ (1). *Який свідчить про злидні, бідність; убогий.* Україно, моя сердечна нене! Не лай мене, стражденна, незабута, Що не дало моє життя **злиденне** Того, що ждати ти могла від мене! (Поклони, I, 23).

ЗЛИЙ (14). **1.** *Сповнений злості, ворожості, недобррозичливості* (4). У обіймах его та красуня горда Наче тас, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці вороже ворущиться щось, І в очах, ще вохких від любови і жаги, Дикі іскри горять, наче **злі** вороги (Легенди, VI, 3–10). „Ще рік міні блукати по землі, Бо завзялись на мене сили **злі**” (До Бразилії, I, 14). Хрест божий з нами! Певно, се була Якась безбожна упириця **зла**. Бо справді, на жінок у тії доби Ударили найгіршіі хороби (До Бразилії, V, 50). А як ми вже на корабель сідали, То панича від нас арештували, Немовбито він ошуканець єсть. Він нам шепнув: „Се **злої** відьми месьть! Мовчіть, бо пропадете всі дочиста!” (До Бразилії, V, 66). // У знач. ім. **злий**. **Злобна, недобррозичлива людина** (1). Як метіль прошумить, Так загине за мить **Злий**, слезами людськими годований, Щезне й слід весь по нім... Але добрий – се дім, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–3). * У сполуч. **злий дух** – надприродна істота, що втілює в собі зло; сатана, чорт (1). Та ворог святости, **злий** дух, піддав

Єі хозяїнови думку грїшну, І сей святої тіла зажадав І вкинуть дав йїї у тьму кромїшну (Легенди,IV,25).

2. У якому виявляється жорстокість, нещадність (1). Хоч би й мертвого міг гнївливий воскресить, То Бог його за гнїв его відкине; В гнївливе серце помисл **злий**, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетїкон,XXV,Строфа32–3).

3. Який завдає надзвичайно тяжких страждань, мук (2). По морї ми плили без **злїх** пригод, Лиш хорував погано весь народ (До Бразилїї,V,69). І нинї, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть **злії** змори,Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стїп твоїх весь свїй тягар скидає, І голос твїй весь плач єї втиша (Поклони,VII,14).

4. Який містить у собі або несе людям зло (4). Що хто зробить чи не зробить, Зле чи добре, він не дбає, Лиш про власні діла дбає, **Злий** чи добрий йїх конєць (Паренетїкон,XX,8). Добру науку приймай, Хоч йїї і від простого чуєш; **Злої** ж на ум не бери, Хоч би й святий говорив (Паренетїкон,XXV,Строфа5–3). І мовить птах: „Не жалуй За тим, чи **зле**, чи **гоже**, Що сталося раз і більше Відстатися не може” (Притчі,IX,22). „Гаразд, – сказав він, – пташко! Не **злі** твої науки, Лети ж собі й стрільцеви Не попадайся в руки” (Притчі,IX,46). * У знач. ім. У сполуч. **не від злого** – не зі зла (1). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосїне почув. – Иди, дурний! Вона ж се не від **злого!** Се найдобрїша жїнка у селї Була. Йїй Бог так дав, щоб віщувала Народови якесь велике горе (По селах,X,172).

• **Одн. Н. злий 1.** // у знач. ім. Паренетїкон,XXV,Строфа30–3; у сполуч. Легенди,IV,25; **2.** Паренетї-

кон,XXV,Строфа32–3; **4.** Паренетїкон,XX,8; **зла 1.** До Бразилїї,V,50; **зле 4.** Притчі,IX,22; **Р. від злого 4.** у знач. ім., у сполуч. По селах,X,172; **злої 1.** До Бразилїї,V,66; **4.** Паренетїкон,XXV,Строфа5–3; **Мн. Н. злі 1.** Легенди,VI,3–10; До Бразилїї,I,14; **4.** Притчі,IX,46; **злії 3.** Поклони,VII,14; **Р. (без) злїх 3.** До Бразилїї,V,69.

ЗЛИПАТИСЯ (1). *Закриватися, заплющуватися від сильного бажання спати (про очі).* – Е, кат там з нею [байкою]! – другий відїззавсь. – Я за весь день охляв, не чую костей, І очі вже **злипаються** до сну (По селах,X,83).

ЗЛІСТЬ (3). **1.** *Почуття недоброчливості до кого-небудь* (1). А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю **злість** і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звїй; Весь день мов щось святе в душі лелїю, Хоч не любов, не віру, не надїю, А чистий, ясний образ твїй (Поклони,VII,20).

2. *Почуття роздратування, гнїву, досади; розлюченість* (2). Для болю дужшого велїв Солити свїжу рану, Та тим ще **злість** не наситив Мучительську, погану (Легенди,V,59). І поскладав, поцілував І в черес всі сотки сховав. А кум стоїть, гне в собі **злість**, Очима тїї гроші йїсть (По селах,II,75).

• **Одн. Н. злість 1.** Поклони,VII,20; **2.** Легенди,V,59; По селах,II,75.

ЗЛО (9). *Що-небудь погане, недобре; протилежне добро.* Хто тому шкодить, що йому **Зла** не зробив, Невинному, котрий його Не оскорбив, На сего власне **зло** его Впаде – без слова, Як проти вітру сїяна На сївача паде полова (Паренетїкон,XVIII,2,5). Багатство **злом** не є, Коли на добре вжите

(Паренетікон, XXII, 1). Не може при добрі той жить, Хто хоче **злу** й добру служить. Бо, хтівши догодить обом, Він швидко стане **зла** рабом (Паренетікон, XXV, Строфа 28–4, 6). Від слона на тисяч п'ядей, Від коня на сто тікай, Від вола на десять п'ядей, **Зла** й на очи не видай (Паренетікон, XXV, Строфа 29–4). „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке **зло** не сталося міні” (Притчі, V, 64). „Всі царські судді признали За мною правду, та пекло Мене сумліне, що тим людям Роблю я кривду й люте **зло**” (Легенди, I, 72). В Бразилії ми теж зазнали **зла**: Пропасниці лиха на нас зайшла (До Бразилії, V, 77).

• **Одн. Н. зло** Паренетікон, XVIII, 5; Притчі, V, 64; **Р. зла** Паренетікон, XVIII, 2; XXV, Строфа 28–6; XXV, Строфа 29–4; До Бразилії, V, 77; **Д. злу** Паренетікон, XXV, Строфа 28–4; **З. зло** Легенди, I, 72; **О. злом** Паренетікон, XXII, 1.

ЗЛОБА (1). *Почуття недоброзичливості, ворожнечі до кого-небудь.* Хто вином не впиваєсь, Ні м'ясив найідаєсь, Але сам повен **злоби** – Чим він ліпший худоби? (Паренетікон, XI, 11).

ЗЛОБНИЙ (1). *Який виражає почуття недоброзичливості, ворожнечі до кого-небудь.* Хто був другий кінь? А, ба! Гордість, **злобная** обмова І гидка самохвальба (Притчі, VII, 11).

ЗЛОВИТИ (2). **1.** *Вислідивши, розшукавши кого-небудь, затримати* (1). А той Антихрист буде цар весільний. Пішле своїх вояків і шандарів Протів пророка. Бог йому допустить Іллю **зловити**, він його на смерть Засудить (По селах, X, 366).

2. *Перен. Викрити кого-небудь, звинувативши в якомусь негативному вчин-*

ку (1). – А що буків я Приняв за ліс! Господар сам післав Мене украсти з ліса копаниці, А як **зловив** лісничий і подав На штроф, прийшлось платити – він тоді Давай мене періщити! (По селах, X, 289).

• **зловити 1.** По селах, X, 366; **зловив 2.** По селах, X, 289.

ЗЛОВИЩИЙ (1). *Який передвіщає нещастя.* Заграла Труба **зловіща**. Похололо в серці У брата царського. Хоч він не чув Ніякої провини за собою, Та знав, що царська є незмінна воля (Притчі, XII, 26).

ЗЛОДІЙ (8). *Особа, що займається злодієм.* Не ділиш мудрости з братами, Йійі **злодії** не вкрадуть, Йійі не згубиш по дорозі, Вона є вольна серед пут (Паренетікон, VIII, 6). Як лямпя розбита, Даремно олій доливати; Як **злодій** утікне, Даремно стайні замикати (Паренетікон, XVII, 3). Аж ось Пазюк промовив: „Тут! На розі хрест, с тернами тин... Тут в хаті мій драбуга син. Го-го, то **злодій**, зна біду!” (По селах, II, 93). Що? Хто? Відки? Вість така: Вкрали гроші в Пазюка! Як вернув із шинку, П'яний у стодолі спав, **Злодій** черес з него зняв І потяг шматинку (По селах, III, 11). Хто був **злодій**? Відки знать? Сам Пазюк не зна сказати, Хоч щось твердо дума (По селах, III, 13). Того рана с криком, шумом Серед тлуму дід іс кумом На попівство враз ішли. Чи шукать поради, може? Ні, за **злодія** на боже По короні понесли (По селах, V, 5). „**Злодій** від тебе сидить за три межі, Знаєш його по відмінній одежі. Вус має чорний і сірії очи, Підстерігав тебе три дні й три ночі” (По селах, VI, 3). „Є в тебе грушка по конець причілка, Є в ній маленька дуплава щілка... Там ти дивися щодня, щогодини, Там тобі **зло-**

дій ті гроші підкине” (По селах, VI, 14).

• **Одн. Н. злодій** Паренетікон, XVII, 3; По селах, II, 93; III, 11; III, 13; VI, 3; VI, 14; **З. за злодія** По селах, V, 5; **Мн. Н. злодії** Паренетікон, VIII, 6.

ЗЛОДЮГА (1). *Особа, що займається злодійством. У обох напухлі пики, А у серці гнів великий, В кума весь кровавий ніс. „Правте, отче, два молебни, Щоб злодюга той ганебний Без пощади нагло тріс!”* (По селах, V, 11).

ЗЛОМАТИ (2). *Не додержати чого-небудь, порушити щось. „Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю днину!”* (Притчі, XI, 25). „Таку малесенькую пробу, Як ти йому в тім раю дав, І тої не вдержав, безтямний, І волю він твою зломав!” (Легенди, I, 12).

• **зломав** Легенди, I, 12; **зломай** Притчі, XI, 25.

ЗЛОМИТИ (1). *Перен. Позбавити кого-небудь сили, енергії, волі, знесилити морально. Мужню силу хоч похилить горе, Та не зломить, в підлість не поверне; Так і свічку хоч схили додолу, Свого світла вниз вона не зверне* (Паренетікон, XXV, Строфа 2–2).

ЗЛОМИТИСЯ (1). *Розпастися на частини; зруйнуватися. Клониться дерево, плодом обтяжене; Чесний, розумний, і ти так клонись! Висохле древо, безмізкії голови Зломляться, та не похиляться вниз* (Паренетікон, XXV, Строфа 21–4).

ЗЛЮКА (3). *Дуже зла, сердита людина. Гадюка і злюка, Обоє страшні, – Та що ж з них страшніше? Скажи-но міні* (Паренетікон, XV, 5). Від зіля, примови Гадюка втиха. Та **злюка** не втихне Ні

вдень, ні вночі, Хоч кров йій із серця Свогого точи (Паренетікон, XV, 13). Та Бог наслав на туя **злюку** бич: Попавсь нам лепський русначок-паніч, Списав він лист від нас, слізми облитий, До йіх там королеви Маргарити (До Бразилії, V, 53).

• **Одн. Н. злюка** Паренетікон, XV, 5; XV, 13; **З. на злюку** До Бразилії, V, 53.

ЗМАГАНЄ (3). *Прагнення, намір. Хоч хто і сто літ проживе Ліниво, без енергії, – Волів би день один прожить У праці, в чеснім змаганю* (Паренетікон, X, 11). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 114). Хліб і страва – тут найстарша справа, Ціль всіх змагань, замислів, турботи, Мов родивсь сей люд лиш для роботи, А на хліб вся праця йде кровава (По селах, I, 30).

• **Одн. М. в змаганю** Паренетікон, X, 11; **у змаганю** Притчі, I, 114; **Мн. Р. змагань** По селах, I, 30.

ЗМАЛКУ (1). *З дитинства. Хто були родичі его, В якій жили країні – Незвісно; сам він змалку жив У водяній пустині* (Легенди, V, 19).

ЗМЕРКТИСЯ (1). *Безособ. Стемніти після заходу сонця; посутеніти. Послухав син. Як змерклося цілком, Пішов, важким нав'ючений мішком. До друга найлюбішого воріт Застукав: „Живо, живо отворіть!”* (Притчі, V, 33).

ЗМИЛОСЕРДИТИСЯ (1). *Виявити милосердя, ласку до кого-небудь. Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прослав-*

лений явився. І мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 74).

ЗМИЛУВАТИСЬ див. **ЗМИЛУВАТИСЯ**.

ЗМИЛУВАТИСЯ (1), **ЗМИЛУВАТИСЬ**

(1). *Виявити співчуття до кого-небудь, зглянутися на когось, пожаліти кого-небудь.* „Та, кумцю, **змилуйтесь**-бо раз, Най дармо не благаю вас!” (По селах, II, 77). Кум почув се, весь дрижить, Мов опечений біжить: „**Змилуйтеся**, діду! Я вас до хреста довів Та й пішов вісьта домів! Присягати піду!” (По селах, III, 21).

● **змилуйтеся** По селах, III, 21; **змилуйтеся** По селах, II, 77.

ЗМИЯ (2). **1. Плазун із видовженим тілом, укритим лускою** (1). Наче труп холодний, Він висів, певний, що в найблизшій хвилі Коріне миши підгризуть, гадюка У ногу вкусить, сил его не стане, І вниз він упаде, **змиї** в пашеку (Притчі, I, 60). **2. Перен. Про злу, підступну людину** (1). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи **змия**? Чом міняється так, кільки є в дні годин? І чи в серці є я паную один?” (Легенди, VI, 4–4).

● **Одн. Н. змия 2.** Легенди, VI, 4–4; **Д. змиї 1.** Притчі, I, 60.

З-МІЖ (1). *Прійм., з род. відм.* Мов звіря дикого з оселі, Так кривду **з-між** людей женуть, Розсуджують царів і бідних І з шляху правди не схибнуть (Легенди, I, 26).

ЗМІНИТЬ (1). *Відмовившись від чого-небудь, віддати перевагу іншому, замі-*

нити іншим. Смієсь Астарте, доливає Вина, піддрознюючи йїх. „Засуд свій ви **змінить** готові За нічку пестоців моїх?” (Легенди, I, 91).

ЗМОВА (1). *Взаємна домовленість про щось.* Зворушили царя слова ті пастухові. Він мовив: „Справді, не міні рівня Той цар, і з ним я не стою у **змові**, Тобі поруки я не можу дати! Іди й йому ти вірно встійся в слові!” (Притчі, XI, 34).

ЗМОГТИ (1). *Бути спроможним зробити що-небудь.* „Ти наша! Не гадай тікати! Даремно просьб і слів не трать! Ми сильні! З наших рук тебе вже Й сам Бог не **зможе** відібрать” (Легенди, I, 116).

ЗМОРА (2). *Примара, кошмар* (1). І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть зліі **змори**, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стіп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач єї втиша (Поклони, VII, 14). * *У порівн.* (1). По всім краю йде вість, наче **змора** та сон, І сумує весь край, і рида Вавилон (Легенди, VI, 7–5).

● **Одн. Н. змора у порівн.** Легенди, VI, 7–5; **Мн. Н. змори** Поклони, VII, 14.

ЗМУДРІТИ (1). *Порозумнішати.* Стрілець мій здивувався. „Чи бач, ся дробина Мене навчати хоче! Ну, що там зна вона?” І мовить: „Добре, пташко! Коли з твоїх наук Я хоч що-то **змудрію**, Тебе пуцу я з рук” (Притчі, IX, 19).

ЗМУСИТИ (1). *Примусити когось робити що-небудь.* „Міліони людей можу вбить, погубить, Та чи **змушу** кого мене вірно любить?” (Легенди, VI, 8–10).

ЗНАЙТИ (5). **1. Шукаючи, виявити кого-небудь** (3). „О синку, много [друзів] при йїді й вині, Та в горю помогти –

напевно, ні! Я, сімдесять п'ять літ проживши, вспів **Знайти** одного лиш – та й то напів” (Притчі, V, 22). І врадувалася Астарте. „О, веселись, душе моя, Що праведних таких і мудрих Суддів **знайшла** нарешті я” (Легенди, I, 68). Птолемея **знайшла** і дала йому плід, І сказала, який в нім лежить заповіт (Легенди, VI, 6–13).

2. Здобути що-небудь (1). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цілуй. Не думай в нім мету житя **знайти**, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 9). // *Одержати в чому-небудь джерело якогось настрою, певних почуттів* (1). „Як їх патрон, я відчиняєт Їм буду неба брами, Пісний Селедій, рай **знайду** С пісними русинами” (Легенди, V, 91).

● **знайти 1.** Притчі, V, 22; **2.** Притчі, V, 9; **знайшла 1.** Легенди, I, 68; VI, 6–13; **знайду 2.** // Легенди, V, 91.

ЗНАК (4). **1. Доказ чого-небудь** (1). „А щоб мій лист відразу ви пізнали І ошуканцям в руки не попали, Так ось вам **знак** – та тільки се секрет: На листі буде підпис: Джерголет!” (До Бразилії, I, 53). * *У сполуч. на знак – як свідчення, підтвердження чого-небудь* (1). Сі его післанці Грізнійші, ніж моя труба смертельна. От тим-то я корився перед ними На **знак**, що розумію їх призив (Притчі, XII, 56). **2. Попередження про щось** (2). – То-то й є, Що нарід темний чує плач єі І бачить сам, що се якийсь **знак** божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, й Бог зна ще що (По селах, X, 249). Гадаєте, що Бог про теє дбає, Чи там сто люда заб'ють або двісті, Чи хлоп о три дни більш робити буде? Якраз Господь

перед таким би ділом **Знаки** такі нам посилав! (По селах, X, 257).

● **Одн. Н. знак 1.** До Бразилії, I, 53; **2.** По селах, X, 249; **3. на знак 1.** у сполуч. Притчі, XII, 56; **Мн. 3. знаки 2.** По селах, X, 257.

ЗНАНС (1). *Пізнання дійсності в окремих її проявах і в цілому.* Хто в першій чвертині житя **Знання** не здобув, А в другій чвертині житя Майна не здобув, А в третій чвертині житя Хто чесним не був, Той скаже в четвертій: „Бодай Я в світі не був!” (Паренетікон, XXIV, 2).

ЗНАТИ (36), **ЗНАТЬ** (1). **1. Мати якісь дані, відомості про кого-, що-небудь** (21). Наплюй! Я, синку, ліпше **знаю** Всю ту патріотичну зграю Й ціну єі любовних фраз (Поклони, II, 16). А якби хтось згорда став казати: „Що там **знає** та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те їх слав у поле князь?” І, гордючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 14). „Адже ж коли почнуть тебе шукать, То де ж підуть насамперед? Сюди! Бо **знають**, що я друг твій! Геть іди!” (Притчі, V, 44). А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям донести. Адже ж всі **знають**, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Притчі, V, 49). Стрілець мій здивувався. „Чи бач, ся дробина Мене навчати хоче! Ну, що там **зна** вона?” І мовить: „Добре, пташко! Коли з твоїх наук Я хоч що-то змудрю, Тебе пушу я з рук” (Притчі, IX, 16). „Бо **знай**, в мойій утробі – Якби ти **знав** отсе! – Є перла так велика, Як струсове яйце!” (Притчі, IX, 57, 58). „Я, царю

любий, піст держу сьогодні”. „Га, добре діло! – мовив цар. – Та **знай**: Я цар, оба ми втомлені, голодні... Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю днину!” (Притчі, XI, 23). Заграла Труба зловіща. Похололо в серці У брата царського. Хоч він не чув Ніякої провини за собою, Та **знав**, що царська є незмінна воля (Притчі, XII, 29). „Ти, певно, ліпше **знаєш** се, мій царю! Я **знаю** тільки те, що вчора сночи Труба смертельна перед моім домом Заголосила. Я готов на смерть” (Притчі, XII, 39, 40). Та радісно обняв його Асока. „Ну, бачиш, брате, як ти налякався, Хоч **знаєш**, що твій цар є враз твій брат І що ні в чому ти не винуватий” (Притчі, XII, 45). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я **знав**, чи богиня вона, чи змия? Чом міняється так, кільки є в дні годин? І чи в серці єі я паную один?” (Легенди, VI, 4–4). Ось глянь у коршму. За столом Сидить Пазюк, співа псалом, Бо він письменний – **знай** і се! І Бога в серці має все (По селах, II, 17). Хто був злодій? Відки **знать**? Сам Пазюк не **зна** сказати, Хоч щось твердо дума. Далі скрикнув: „От на глум! Вів мене в стодолу кум! Се ніхто, крім кума!” (По селах, III, 13, 14). Гамору! Галаса! Баб назбігалося Повний вигін. Ті Пазюка проклинають, Інші про кума вже **знають**: „Певно, се він!” (По селах, IV, 11). Ось І нині купка їх зібралась – хлопці Все підрутки. На Сеня поглядають, Як на старшого; деякі й самі Просились з кіньми на ніч, **знаючи**, Що й Сень тут буде (По селах, X, 70). Хіба ж не **знаєте**, що в книгах пишуть? (По селах, X, 354). Але **знає** він, проклятий, Що як з Іллі

одна краплина крові На землю впаде – вся земля займесья Й згорить (По селах, X, 367). „Ще кварту став, людей відправ, А завтра рано, щоб ти **знав** – Коли діждати дасть Господь, За грішми с свідками приходь” (По селах, II, 82).

2. з інфін. *Уміти поводитися певним чином* (1). „Смілий у мріях, у вірі беззглядний, В дійсности, наче дитина, безрадний. Ані порадитись, ні побалакати, – **Знав** він лиш гнуться, та жебрати, та плакати” (До Бразилії, IV, 24).

3. Бути знайомим з ким-небудь (2). „А як же, друже, ти гадаєш? Моєї жінки ти не **знаєш**? Хоч і втопилась моя мила, То вниз водою не поплила” (Паренетікон, XIII, 8). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно Були, там є чернець один старенький, Що **знає** їх вже більш як трицять літ. Так от вони у него й ночували, І він йім много повідав з книжок (По селах, X, 342). // *Виділяти, вирізняти з ряду подібних* (2). „Злодій від тебе сидить за три межі, **Знаєш** його по відмінній одежі. Вус має чорний і сірії очи, Підстерігав тебе три дні й три ночі” (По селах, VI, 4). „За три межі! Кум від мене За чотири межі! По якій я його **знаю** Відмінній одежі? Не в постолі, а в личаки Обуває ноги, І на гуні не зелені, А чорні вилоги” (По селах, VII, 7).

4. Розуміти, усвідомлювати що-небудь (3). Я й сам не **знав**, де ті мої тирані? (Поклони, I, 18). Сам **знав**, що гола я і вбога, І до мойого ти порога Прийшов, захтів служити міні (Поклони, II, 7). Та Йосиф **знав** ціну тих слів І дворакови відповів: „Минувше ти збудив сумне... Мій друже, не люби мене!” (Притчі, III, 5).

5. *Зазнавати чогось на своєму віку, переживати, відчувати що-небудь* (1). Не такого посту хоче Бог від нас, Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз. Бо який пожиток тілом голод **знати**, А без добрих вчинків духом умирати? (Паренетікон, III, 3). // *Ірон.* (1). Аж ось Пазюк промовив: „Тут! На розі хрест, с тернами тин... Тут в хаті мій драбуга син. Го-го, то злодій, **зна** біду!” (По селах, II, 93).

6. *Тільки 2 ос., у знач. вставн. сл. Уживається для зосередження уваги співрозмовника на чому-небудь* (1). – Ну, що ж, то ти йди спати! Годі ж всім Поснути. **Знаєте**, пора непевна. Говорять, що з Сідого приятелі Волочаться по толоках. То треба Вважати! (По селах, X, 85).

7. * *Усполуч.:* а) **Бог зна ким** – *невідомо ким* (1). Тільки й всього християнства в хаті, – Але є й письменства в ній познаки: Там під сволоком, завитий в шматі, Лист небесний – писаний Бог **зна** ким (По селах, I, 56); б) **Бог зна що** – *невідомо що* (1). То-то й є, Що нарід темний чує плач єі І бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, й Бог **зна** ще що (По селах, X, 252); в) **дати знати** – *повідомити* (1). – Не бійсь, дурний! Якби, хранны Боже, вовк, То коні би самі дали нам **знати**: Зафоркали б і збились би докупи (По селах, X, 94); г) **не знать як** – *невідомо як* (1). Оттак і той, що наложив печать На серце: сам, без дружньої розмови Жисє для себе – хоч би був не **знать** Як чесний, не при-близиться на п'ядь До Бога без любови (Паренетікон, I, 8); г) **хто зна** – *невідомо* (1). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? Може, ще коли І будуть

брати, та хто **зна**, се, може, Аж в той час буде, як народ на світі Здрібніє так, що в нашій печи буде Сім хлопа молотити (По селах, X, 239).

• **знати** 5. Паренетікон, III, 3; 7. *усполуч.* в) По селах, X, 94; **знать** 1. По селах, III, 13; 7. *усполуч.* г) Паренетікон, I, 8; **знаю** 1. Поклони, II, 16; Притчі, XII, 40; 3. // По селах, VII, 7; **знаєш** 1. Притчі, XII, 39; XII, 45; 3. Паренетікон, XIII, 8; // По селах, VI, 4; **знає** 1. Паренетікон, IV, 14; **зна** 1. Притчі, IX, 16; По селах, III, 14; X, 367; 3. По селах, X, 342; 5. *ірон.* По селах, II, 93; 7. *усполуч.*: а) По селах, I, 56; б) По селах, X, 252; г) По селах, X, 239; **знаєте** 1. По селах, X, 354; 6. По селах, X, 85; **знають** 1. Притчі, V, 44; V, 49; По селах, IV, 11; **знав** 1. Притчі, IX, 58; XII, 29; Легенди, VI, 4–4; По селах, II, 82; 2. До Бразилії, IV, 24; 4. Поклони, I, 18; II, 7; Притчі, III, 5; **знай** 1. Притчі, IX, 57; XI, 23; По селах, II, 17; **знаючи** 1. По селах, X, 70.

ЗНАТЬ див. ЗНАТИ.

ЗНАЧИТИ (1). *Мати якийсь зміст.* – То-то й є, Що нарід темний чує плач єі І бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він **значить**, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, й Бог зна ще що (По селах, X, 250).

ЗНАЧИТЬ (1). *Вставн. сл. Уживається для підсумовування, узагальнення висловленої думки.* Що проживеш весь вік убого? **Значить**, не вкрав ніщо ні в кого, А чесно працював на хліб (Поклони, II, 20).

ЗНЕВАГА (1). *Навмисне приниження чиєї-небудь гідності.* „Клеветницю піз-ви до суду, Сама **зневаги** ти не мсти, А річку із свого саду Сусідови на млин пусти!” (Легенди, I, 62).

ЗНЕВАЖИТИ (2). 1. *Образити когонебудь, принизити чиясь гідність* (1). Подібний ти до него, брате милий: Нетямиш, хто добро тобі зробив, А тих, що розуму тебе навчили, Як часто ти **зневажив**, оскорбив! (Притчі, VI, 16).

2. *Знехтувати чимось* (1). Як согрішив Адам у раї, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою **зневажив** волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 7).

● **зневажив** 1. Притчі, VI, 16; 2. Легенди, I, 7.

ЗНЕСТИ (2). *Перен. Стерпіти щонебудь неприємне* (1). Як запорохи чоловік **Знести** не може у очох, Так гордості в душі людській Не зносить Бог (Паренетікон, XXV, Строфа 31–2). // *Витримати щонебудь* (1). Якби могучість, щастє і свобода Відмірялись по мірі крові й сліз, Пролитих з серця і з очей народа, – То хто б с тобою супрництво **зніс**? (Поклони, V, 8).

● **знести** Паренетікон, XXV, Строфа 31–2; **зніс** // Поклони, V, 8.

ЗНОВ (10). *Ще раз, удруге; повторно* (9). Обрубане дерево **знов** зеленіє, І місяць із серпа **знов** повний стає; Се бачучи, чесні не тратьте надії, Хоч доля гнівная вас гонить і б'є (Паренетікон, XXV, Строфа 31–2). [Лев] Не міг його [чоловіка] дістати, але люто Глядів згори, скакав і землю гриз, Ждучи, аж він угору **знов** підлізе (Притчі, I, 40). І мовить птах: „Не рвися, Завдавши серцю скрути, Що зробиш – розробити, Минуле **знов** вернути” (Притчі, IX, 32). Сусід мене с слізми благає На млин пустити воду

знов, Бо се ж увесь его прожиток, Єго й дітей, п'ятьох голов (Легенди, I, 46). Скрутився кум, неначе в'юн, Горілку в жида і тютюн Наборг бере, на стіл кладе, **Знов** Пазюка просить іде (По селах, II, 44). Лиш Сень мовчав, не жалувавсь ніколи. А як скінчили другі, **знов** почав. – Так бачите, яка се в нас війна Ведесь! (По селах, X, 296). І він здригнувся. – Господи помилуй! Се смерть у очи заглядає! – шепнув І **знов** почав молитись, ще щирійше, Ще горячіше (По селах, X, 416). „І ждїть! Як буде поле **знов** зелене, З весною вам листи придуть від мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 47). // *Ще* (1). Вчув се Періс, цар суворий, І розлютивсь: „Що се **знов**!” І на голод спосіб скорий, Не міркуючи, найшов (Легенди, II, 6).

● **знов** Паренетікон, XXV, Строфа 3–1; Строфа 3–2; Притчі, I, 40; IX, 32; Легенди, I, 46; По селах, II, 44; X, 296; X, 416; До Бразилії, I, 47; // Легенди, II, 6.

ЗНОСИТИ (1). *Перен. * У сполуч. не зносити чого – не любити, не терпіти чогось*. Як запорохи чоловік **Знести** не може у очох, Так гордості в душі людській Не **зносить** Бог (Паренетікон, XXV, Строфа 31–4).

ЗНУЩАННЯ (1). *Заподіяні кому-небудь муки, страждання*. Не піднімається рука списать Усі оті нечувані **знущання**; Та сльози щирії з очей біжать І рвуться з серця щирії зітханя (Легенди, IV, 50).

ЗНЯТИ (5), **ЗНЯТЬ** (1). 1. *Скинути з когонебудь щось надїте, пов'язане* (4). І хламїду він [Арістотель] **зняв**, і рачкує піском, Єго очи Аглая закрила платком І сидить на хребті й погоняє прутком (Притчі, IV, 29). Аж у круг дво-

раків його [*Арістотеля*] дівка пуста Завела і зіскочила живо з хребта, І пла-ток із очей поспішилася **знять**... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі,IV,40). Що? Хто? Відки? Вість така: Вкрали гроші в Пазюка! Як вернув із шинку, П'яний у стодолі спав, Злодій черес з него **зняв** І потяг шматинку (По селах,III,11). „Не бреші! Де гроші дів? Ти мене вигоном вів – Тямлю весь інтерес: У стодолі дрюк відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – **Зняв** із мене черес!” (По селах,III,30). * *Образно* (1). І зв'язану на дереві розтягли, І острый ніж у білі груди вбили, На встид одежу з неї всю **зняли**, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди,IV,39).

2. *Зрізуючи, видалити те, що становить верхній шар чого-небудь* (1). От він на хитрощі візьмесь: Пошле своїх вояків і шандарів На край землі, на тих сім гір, і скаже Вола отого взяти, і зарізати, І з него шкуру **зняти** (По селах,X,374).

● **зняти 2.** По селах,X,374; **знять 1.** Притчі,IV,40; **зняв 1.** Притчі,IV,29; По селах,III,11; III,30; **зняли 1.** *образно* Легенди,IV,39.

ЗНЯТЬ див. **ЗНЯТИ**.

ЗО див. **З**.

ЗОВСІМ (1). *Цілком, повністю.* „У нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним **зовсім** його зробить твій дар” (Легенди,VI,2–14).

ЗОЙКАТИ (1). *Жалібно стогнати (від болю).* Чи то дуже чесно всю ніч в темній хаті Горячо молитися, к Богу припадати, Поки там під тином з голоду та стужі Умирають бідні, **зойкають** недужі? (Паренетікон,III,14).

ЗОЙКНУТИ (1). *Голосно скрикнути.*

Стрілець аж **зойкнув** з жалю. „А, що ж я наробив, Що так без застанови Великий скарб згубив!” (Притчі,IX,61).

ЗОЛОТИЙ (11). **1.** *Зроблений із золота або покритий, оздоблений золотом чи позолотою* (10).

Як сережки **золотії** В ніздрях бурі свині, Так краса не йде в пожиток Зле вихованій жоні (Паренетікон,XII,1). Як перлина дорога Я оправі **золотій**, Так душа жіноча щира Сяє в зверхній красоті (Паренетікон,XII,6). І мовив цар: „Мої міністри любі, Котра з отсіх скриньок вартнійша буде?” І одногосно сказали всі: „Авжеж вартнійша сяє **золота**! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!” (Притчі,VIII,17). То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у **золотій** лежало стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс (Притчі,VIII,21). І дивувались Міністри, генерали та вельможі. А цар сказав до них: „Ну, що ж тепер? Чи справді скринька **золота** вартнійша?” (Притчі,VIII,29). І, строго глянувши на них, сказав: „Ся скринька **золота** – се ви, панове! Назверх коштовна, гарна та блискуча, Внутрі ж у вас незгода, гніль і зрада” (Притчі,VIII,31). Так ось вам, **золоті** скриньки, наука – Не надто гордувати смоляними, Поки не бачили тих пахощів, Перел, клейнотів, що є в них укриті (Притчі,VIII,41). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі за батька я. У клітку **золотую** Всаджу тебе я сам І все, чого захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі,IX,73). „О, звеселюся нині з вами! Ви шлях вказали в темноті!” І налила вино перлисте Вона в три кубки **золоті** (Легенди,I,76). Ген за селом,

під лісом на долині, З густої мгли, мов цвяшок **золотий**, Вирізуєсь миготане кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Йїх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 9).

2. У сполуч. золоте серце – про людину з добрим, лагідним характером (1). „Та, крім добра, ти маєш, синку, те, Що найважнійше – серце **золоте**, Досить науки і здоровий ум, І вже пройшов ти молодости шум. Одного лиш бажаю ще тобі: Щоб мав ти друга щирого собі” (Притчі, V, 12).

• **Одн. Н. золотий 1.** По селах, X, 9; **золота 1.** Притчі, VIII, 17; VIII, 29; VIII, 31; **3. (у) золотую 1.** Притчі, IX, 73; **золоте 2.** у сполуч. Притчі, V, 12; **М. (у) золотий 1.** Паренетікон, XII, 6; Притчі, VIII, 21; **Мн. Н. золотії 1.** Паренетікон, XII, 1; **3. (в) золоті 1.** Легенди, I, 76; **Кл. золоті 1.** Притчі, VIII, 41.

ЗОЛОТИСТИЙ (2). *Кольором схожий на золото.* Богиня мовить: „Ну, як се в тебе дар найцінніший з усіх, На ж тобі сей малий **золотистий** горіх” (Легенди, VI, 1–14). „Не згордуй! Сей малий **золотистий** горіх – Від богині се дар! Моя гордість, мій гріх” (Легенди, VI, 4–11).

• **Одн. Н. золотистий** Легенди, VI, 4–11; **3. золотистий** Легенди, VI, 1–14.

ЗОЛОТО (2) 1. *Благородний метал жовтого кольору* (1). І мовив халіф: „Отой замок відлюдний, В котрім такий дар я отримав пречудний, Віднині я вмить Весь **золотом** кажу і шовком оббить” (Легенди, III, 12).

2. Золоті речі (1). Мудрість захована, **Золото** в скритку – Однаковісінько Суть без пожитку (Паренетікон, XXV, Строфа 7–2).

• **Одн. Н. золото 2.** Паренетікон, XXV, Строфа 7–2; **О. золотом 1.** Легенди, III, 12.

ЗОРЯ (4). *Самосвітнє небесне тіло.* Хоч би все небо папером було, Хоч би все море чорнилом було, **Зорі** б на пера всі перекувать, Ангели б сіли там пір’єм писать, То не списали б – так мудрий прорік – Мудрости божої ввік (Паренетікон, XXV, Строфа 40–3). Та швидко кров у них заграла. Одні йїм **зорі** й небеса, Один йїм рай, одна йїм правда, – Астарті дивная краса (Легенди, I, 82). Три дни й три ночі вітер бив Судно по Чорнім морі; Вже думав цар: „Скінчився світ, Погасло сонце й **зорі**” (Легенди, V, 72). Тихо сяють **зорі**, Немов манять до себе (По селах, X, 417).

• **Мн. Н. зорі** Легенди, I, 82; V, 72; По селах, X, 417; **3. зорі** Паренетікон, XXV, Строфа 40–3).

3-ПЕРЕД (1). *Прійм., з род. відм.* – Се правда! Як вовки голодні в лісі, Так мир хрещений сам с собою йїсться. Одні хапають **з-перед** других, рвуть, І днуть, і кривдять (По селах, X, 279).

3-ПІД (1). *Прійм., з род. відм.* Тихо На хвилю стало, і нараз, немов Десь **з-під** землі, протяжний і різкий, Проймаючий роздався стогін людський: – Я-йя! Я-йя! Я-йя!.. (По селах, X, 307).

3-ПОМІЖ (1). *Прійм., з род. відм.* **З-поміж** верб, та груш, та яворини Чорні стріхи глипають, нагнувшись, Мохом вкриті, корчами калини, Мов на вітер ті сичі надувшись (По селах, I, 9).

ЗРАДА (1). *Віроломство, зрадництво.* І, строго глянувши на них, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове!

Назверх коштовна, гарна та блискуча,
Внутрі ж у вас незгода, гниль і **зрада**”
(Притчі, VIII, 33).

ЗРАДЖУВАТИСЬ (1). *Видавати, видавати себе чим-небудь.* „Я по Галичині вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-свому; Що я тут був, не говоріть нікому! Жандармам особливо і попам Не **зраджуйтеся**, бо буде лихо вам” (До Бразилії, I, 46).

ЗРАДІТИ (1). *Відчути радість.* І цар **зрадів**. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, брате! Будь тут міні як вся дворян громада! Ходи, сідай з мною враз снідати, Бо не привик я йісти сам один” (Притчі, XI, 10).

ЗРАЗУ (2). *Спочатку.* **Зразу** сварилися, Далі побилися Кум з Пазюком. Батькови син помагає, Син держить, батько шмагає Кума ціпком (По селах, IV, 1). Вже така натура У того Сеня: **зразу** воркне гризко, А потім хоч сорочку з себе дасть. Недаром придурковатим зовуть І підіймають всім селом на сміх (По селах, X, 31).

• **зразу** По селах, IV, 1; X, 31.

ЗРЕКТИСЬ див. **ЗРЕКТИСЯ**.

ЗРЕКТИСЯ (1), **ЗРЕКТИСЬ** (1). *Відмовитися від чого-небудь, свідомо позбавити себе чогось.* Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він **Зректися**, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 14). „А ся засмолена

[*скринька*] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно **зrekliся**, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 36).

• **зректися** Паренетікон, XXII, 14; **зrekliся** Притчі, VIII, 36.

ЗРІБНИЙ (1). *Витканий домашнім, кустарним способом (про полотно).* Ліжко газди – п'ять дощок незбитих, Сніп соломи і верета **зрібна**; Тепла піч є для дітей невикритих, А для старших постіль непотрібна (По селах, I, 34).

ЗРОБИТИ (21). 1. *Виконати якусь роботу, дію, виявити якусь діяльність; здійснити що-небудь* (8). Що хто **зробить** чи не **зробить**, Зле чи добре, він не дбає, Лиш про власні діла дбає, Злий чи добрий йїх кінець (Паренетікон, XX, 5). „Аглає, благаю, молю! Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок вволи волю мою, – Чого хоч, зажадай, я для тебе **зроблю!**” (Притчі, IV, 18). І мовить птах: „Не рвися, Завдавши серцю скрути, Що **зробиш** – розробити, Минуле знов вернути” (Притчі, IX, 31). Стрілець подумав: „Правда! Шкода бажань і скрути: Що **зробиш** – не розробиш, Що сталося – не вернути” (Притчі, IX, 35). „**Зробив** ти добре діло, Міні летіть велів, – І зараз по хвилині Сам того пожалів” (Притчі, IX, 81). „Я радо, царю, се **зроблю**, лиш дай Міні поруку певну, незрушиму, Що доживу до завтрішнього дня, І проживу всю днину ту, і встигну Сповнити те, що Богу винен я” (Притчі, XI, 27). „Сего не хоче він **зробити**, І млин его сухий стіть, Тож вас питаю: чи по правді Зроби-

ла я? Судді, скажіть!” (Легенди, I, 53). // *Усполуч. з деякими іменниками означає виконання, здійснення того, що виражають ці іменники* (1). Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство Пішло: москаль би все те скасував, **Зробив** порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 193).

2. Учинити певним способом, чином (6). Свічку поставив ти в церкві перед образами, богачу! Добре **зробив** ти: ось бач, ярко та свічка горить (Паренетікон, V, 1–3). Вбогому даток ти дав, о богачу; се добре **зробив** ти! (Паренетікон, V, 2–2). „Сего не хоче він зробити, І млин его сухий стоїть, Тож вас питаю: чи по правді **Зробила** я? Судді, скажіть!” (Легенди, I, 56). „Недобре ти **зробила**, пані! – Сказали враз Арот, Марот, – Вітця й дітей за те карати, Що завинив жіночий рот” (Легенди, I, 57). Сказала [*Астарте*] Богови всю правду. „Гаразд **зробила**, доню, ти! Иди ж тепер і до схід сонця На небі зіркою світи!” (Легенди, I, 122). А обік него кум сидить І Пазюку в лице глядить, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все **зробив** він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II, 29). // *Учинити як-небудь стосовно когось, заподіяти кому-небудь щось* (3). Хто тому шкодить, що йому Зла не **зробив**, Невинному, котрий його Не оскорбив, На сего власне зло его Впаде – без слова, Як проти вітру сіяна На сівача паде полова (Паренетікон, XVIII, 2). Подібний ти до него, брате милий: Не тямийш, хто добро тобі **зробив**, А тих, що розуму тебе навчили, Як часто ти зневажив, оскорбив! (Притчі, VI, 14). – І я гадаю,

брата, що москаль би Нам кривди не **зробив** (По селах, X, 188).

3. Перетворити на кого-, що-небудь (1). Вся чеснота, весь труд его марний, Молитва, піст і жертви всі й тривога, – Все те, мов пил, розвіє суд страшний! Одна любов з них **зробить** скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 14). // *Надати кому-, чому-небудь певних якостей, властивостей* (2). Ти сам себе таким **зроби**, Щоб інших ти навчати міг; Сам над собою запануй, То запануєш над людьми (Паренетікон, IX, 5). „У нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його **зробить** твій дар. Мільонам він сонце, жите є нове, – Для добра мільонів хай вічно живе” (Легенди, VI, 2–14).

• **зробити 1.** Легенди, I, 53; **зробив 1.** Притчі, IX, 81; // По селах, X, 193; **2.** Паренетікон, V, 1–3; V, 2–2; По селах, II, 29; // Паренетікон, XVIII, 2; Притчі, VI, 14; По селах, X, 188; **зробила 2.** Легенди, I, 56; I, 57; I, 122; **зроблю 1.** Притчі, IV, 18; XI, 27; **зробиш 1.** Притчі, IX, 31; IX, 35; **зробить 1.** Паренетікон, XX, 5 (2 р.); **3.** Паренетікон, I, 14; // Легенди, VI, 2–14; **зроби 3.** // Паренетікон, IX, 5.

ЗРОДУ (1). *Від самого початку життя; за весь час життя.* Олію, молока, вина Не заживав він **зроду**; Для дужшої покути пив Морську солену воду (Легенди, V, 26).

ЗРОНИТИ (1). *Не втримати, ненароком впустити.* Журчить з его [*кипариса*] корія Малесенький поточок; Ніхто не тямить, щоб він **Зронив** один листочок (Притчі, II, 8).

ЗРОСИТИ (1). *Вкрити краплинами обличчя, тіло людини (про піт).* Лиш в кого

праця потом скрань **зросила**, Наверх той виб'єсь з темної юрби (Поклони,V,11).

ЗРУЙНУВАТИ (1). *Перетворити на руїни*. Халіф Абдельмалік поблід, стрепенувся, А потім с тим словом до слуг обернувся: „Гей, хлопці, агов! **Зруй-нуйте** сей замок до самих основ!” (Легенди,III,40).

ЗСІСТИ (1). *Злізти на землю (з коня)*. Швиденько **зсів** з коня могучий цар І підійшов до них [*аскетів*], і поклонився Йім до землі, і цілував їх ноги, Благаючи благословенства в них (Притчі,XII,6).

ЗУБ (1). *Кістковий утвір у роті людини, призначений для кусання й подрібнення їжі*. Усі до неї, Гадали, може, **зуб**. Та де тобі! Посиніла, у лобі очи кров'ю Йій заплили, і руки все держить Над головою закленуті, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах,X,144).

ЗУБАТИЙ (1). *З великими, гострими, міцними зубами*. На морі вмерло дев'ять

душ народу; Йіх замість погребу метали в воду. Най Бог боронить від такої тьми, Як матері ридали за дітьми, Коли йіх риби довгі, мов ті бальки, **Зубаті**, чорні, рвали на кавалки! (До Бразилії,V,76).

ЗУБОЖІТИ (1). *Стати вбогим; збідніти*. І указ сей чудо справив: Хоч як хліб подорожів, Бідний все мав хліб і страви, А богач не **зубожів** (Легенди,II,24).

ЗУЙМИТИ (1). * *Усполуч. зуймити оком – сприйняти зором, побачити у всьому обсязі*. „В Бразилії царем я хлопським стану, Там жиду доступу не дам, ні пану. Се край багатий, оком не **зуймеш**, Ніхто ще там ланцом не міряв меж” (До Бразилії,I,25).

ЗУПИНИТИ (1). * *Усполуч. зупинити очі – не відриваючись, зосередити на комусь погляд*. Усміхнулась Аглая. „Се ж почесть міні, Що на мні **зупинив** свої очи ясні Той мудрець, що пишаєсь ним Греція вся, Що умом обняв землю, зглубив небеса” (Притчі,IV,20).

І¹ (426), **Й**¹ (82). *Спол. 1. Єднальний. Уживається для поєднання двох однорідних членів речення або двох рівноправних частин складного речення (270). На шлях тернистий сам подався І цупко по тернах подрався, – Чого ж ти іншого чекав? (Поклони, II, 5). Сам знав, що гола я і вбога, І до мого ти порога Прийшов, захтів служить міні (Поклони, II, 7, 8). Наплюй! Я, синку, ліпше знаю Всю ту патріотичну зграю Й ціну єї любовних фраз (Поклони, II, 18). Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба Поваги й блиску від будущини, Чи ні, – одного лиш тобі благаю з неба, Щоб з горя й голоду не бігли геть від Тебе Твої найліпші сини (Поклони, III, 7, 9). Щоб сячів твоїх йїх власне поколіне На глум не брало і на сміх (Поклони, III, 12). Ти, брате, любиш Русь, Як хліб і кусень сала, – Я ж гавкаю раз в раз, Щоби вона не спала (Поклони, IV, 6). Якби могучість, щасте і свобода Відмірялись по мірі крови й сліз, Пролитих з серця і з очей народа, – То хто б с тобою супірництво зніс? (Поклони, V, 6, 7). Хоч часто я гірке й квасне ковтаю, Нераз і прів, і мерз я, і охрип, Та ще ж оскомини хронічної не маю, Катар кишок до мене не прилип (Поклони, VI, 13). Тим, що мене ти к собі не пустила, В мойїх грудях зглушила і вгасила Любовний, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і одинокій, Навік вписала ясний і високий Жіночий ідеал (Поклони, VII, 8, 10, 11). І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І до*

твоєї груди припадає, У стіп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач єї втиша (Поклони, VII, 13). А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звій; Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 20, 21). У садочку в холодочку Гарна мати молода Возить донечку в візочку, Возить звільна і гойда (Поклони, VIII, 4). По садку проходять люде, Чути дїтський плач і крики... (Поклони, VIII, 18). Ось панок побачив матір, Жаль обняв його великий. Глипнула й вона на него І здригнула, мов від кулі, Над візком, схилившись, шепче: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 22). Вся чеснота, весь труд єго марний, Молитва, піст і жертви всі й тривога, – Все те, мов пил, розвіє суд страшний! Одна любов з них зробить скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 12). Не мовив: „Моїх ворогів любіте!” Отсе, брати, ви добре розумійте, Що ворог божий, ворог правди й волі Не варт любови вашої ніколи (Паренетікон, II, 11). Не такого посту хоче Бог від нас, Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз. Бо який пожиток тілом голод знати, А без добрих вчинків духом умирати? (Паренетікон, III, 2). І який пожиток від йїди здержатися, А на блуд і здиство пильно поспішається? (Паренетікон, III, 6). Як у хвилі сумніву і муки Вчитель мудрий не найдесь тобі, То приймай потіху і науки З простих уст, загублених в юрбі (Паренеті-

кон,IV,1,3). Глянь, ось убогий до церкви прийшов, що його ти покривдив – Сплакав **і** важко зітхнув – свічка погасла твоя! (Паренетікон,V,1–7). Серцем молився Мойсей **і** скорботою духа цілого (Паренетікон,VI,2). Хоч хто **і** сто літ проживе, Про почин **і** кінець не дба, – Волів би день один прожить **І** тямить почин **і** кінець (Паренетікон,Х,14,16). Гадюка **і** злюка, Обое страшні, – Та що ж з них страшніше? Скажи-но міні (Паренетікон,ХV,5). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем **І** перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон,ХХІІ,6). Пурпуром сонічко сходить, Пурпуром криється в морю; Так будь **і** ти все спокійний – В щастю **і** в горю (Паренетікон,ХХV,Строфа1–4). Обрубане дерево знов зеленіє, **І** місяць із серпа знов повний стає; Се бачучи, чесні не тратьте надії, Хоч доля гнівная вас гонить **і** б'є (Паренетікон,ХХV,Строфа3–2,4). Не пливе супроти вітру Запах цвітів **і** кадила, – Але йде по всіх усюдах Добра слава, добрі діла (Паренетікон,ХХV,Строфа9–2). Та й гупі ж ті богатирі, Що люблять спати на подушках! Я спав лиш на однім пері, **І** твердо так було, що страх! (Паренетікон,ХХV,Строфа15–4). Великі дерева шануй, Що плід дають **і** в спеку тінь; А як **і** плід часом хибне, Чи ж тінь сама не є добром? (Паренетікон,ХХV,Строфа22–2). Як військо скликає труба, Так ангелів божих скликають Сердечні слова. А в гуслі та флети де грають **І** брата осуджують – там Приховок чортам

(Паренетікон,ХХV, Строфа24–5). Лихвар **і** п'яниця – Се два побратими: Сам чорт побратимство Зв'язав поміж ними (Паренетікон,ХХV,Строфа25–1). Не може при добрі той жить, Хто хоче злу **й** добру служить. Бо, хтівши догодить обом, Він швидко стане зла рабом (Паренетікон,ХХV,Строфа28–4). Огневи, що ліси палить, На поміч вітер ще спішить, Та каганець він загасить. Так сильний сильного скріпля, Король ратує короля, Слабого ж топче **і** валить (Паренетікон,ХХV,Строфа35–6). Наче віз без коліс Не покогиться до суду, Так своєї судьби Не дійдеш без праці **й** труду (Паренетікон,ХХV,Строфа36–4). Ти сто людей побив у бою **І** тим пишаєшся, герою? Ось сей лиш власну пристрасть поборов, **І** над тобою він горою (Паренетікон,ХХV,Строфа38–2,4). Купа дров **і** жура – Що з тих двох тяжше є? В дровах труп лиш згара, А в журі все жите (Паренетікон,ХХV,Строфа39–1). Бачить чоловік, Що зо стіни безодні, зо стрімкого Скального обриву худа берізка В щілині виросла **й** вершок зелений Понад безодню к сонцю піднімає (Притчі,І,13). Тоді аж відітхнув **і** дроз смертельна Потроха втихла (Притчі,І,20). **І** почав тоді Сірома озиратися довкола, Де він **і** що з ним? (Притчі,І,23). **І** глянув вниз у пропасть чоловік. **І** бачить, що на дні тієї балки Страшна гадюка в'ється **і** широко Пашеку рознімає, же лише, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі,І,43). Готама Будда, Азії світило, Очима духа бачив сю пригуду **І** своїм вірним так про неї мовив [...] (Притчі,І,82). „Сей чоловік, брати, – то кождий з нас. Жите важке, природа нам ворожа **І** тисячі пригод **і** небезпек З усіх боків усе нас оточують, Як того мужа, що там в бал-

ці висів” (Притчі, I, 85). А миши, чорна й біла, – день і ніч, Що ненастанно вік наш підгризають (Притчі, I, 91). А та гадюка під ногами, брата, – То наше власне тіло, непостійне, Слабе і хоре, що нам в кожній хвилі Назавсїгди відмовить може служби (Притчі, I, 95). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взять не може: Се чиста розкіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минущих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 109). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 113). І ждуть [буддисти] собі безсмертя, І мруть один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнуцим і голодним І ждуть того листочка – Ніяк не відірветься! І ждуть, і мруть в тій вірі, Що хтось його дождеться (Притчі, II, 24). Та Йосиф знав ціну тих слів І дворакови відповів: „Минуше ти збудив сумне... Мій друже, не люби мене!” (Притчі, III, 6). „Отець любив мене й жалів – За се братів на мене гнів, За се в рові я смерти ждав, За се невольником я став” (Притчі, III, 9). Арістотель-мудрець Олександра навчав І такий у альбом йому вірш написав [...] (Притчі, IV, 2). Арістотель-мудрець по садочку гуля, – Бач, Аглая іде і очима стріля! (Притчі, IV, 8). Та Аглая, котрої надземна краса Звеселяє людей і самі небеса; Та йїдких єї слів і шпаркого ума Всі боялися, навіть цариця сама (Притчі, IV, 10, 11). Арістотель дівчині гаразд придививсь, Як повз него ішла,

низько йїй поклонивсь І промовив [...] (Притчі, IV, 15). Арістотель-мудрець Олександра навчав І такий у альбом йому вірш написав [...] (Притчі, IV, 43). Вмираючи, покликав батько сина, Що був єго єдина дитина, І мовив, звівши голову стару: „Мій синку, швидко я, мабуть, умру [...]” (Притчі, V, 3). „Та, крім добра, ти маєш, синку, те, Що найважнїше – серце золоте, Досить науки і здоровий ум, І вже пройшов ти молодости шум. Одного лиш бажаю ще тобі: Щоб мав ти друга щирого собі” (Притчі, V, 13, 14). Син мовив: „Татку, дяка вам і честь! Та в мене другів щирих много єсть” (Притчі, V, 17). „О синку, много [друзів] при йїді й вині, Та в горю помогти – напевно, ні! Я, сімдесять п’ять літ проживши, вспів Знайти одного лиш – та й то напів” (Притчі, V, 19). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічу йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проси, щоб захистив тебе і скрив. Своїх так перепробуй, а потім Застукай і в мойого друга дїм” (Притчі, V, 27, 30). Явився друг. „Се що тебе жене?” „Я чоловіка вбив! Сховай мене!” Та сей, не відчиняючи воріт, Сказав: „Тїкай! Чи ще мене й мій рід Ти хочеш у тяжку біду вплескати?” (Притчі, V, 40). „Ратуйте, дядьку! Я людину вбив, Та вже й у місті шуму наробив! Ось труп! Там десь погоня вже жене! Ой пробі, скрийте трупа і мене!” (Притчі, V, 56). Старий живенько замки відкрутив І з міхом парубка в свій двір пустив (Притчі, V, 58). Мороз був лютий, сніг і завірюха, По вулиці голодний пес блукав: Обмерз, продрог, – здаєсь, лиш пушка духа, Надармо страви й захисту шукав (Притчі, VI, 1, 4). Аж чоловік найшовся милостивий, Впустив до хати пса і обігрів, Пожалував його, як друг прав-

дивий, **I** йісти дав того ж, що й сам він йів (Притчі, VI, 6, 8). Два йіздіци були раз: митар **I** вельможний фарисей; До мети взялися бігти. Хто допаде? Той чи сей? (Притчі, VII, 2). Асока, цар премудрий, милосерний, До ради царської звик був просити Пустинників, аскетів, богомільців **I** пильно слухав, що вони казали (Притчі, VIII, 4). Та се не всмак було его міністрам, Дорадникам, вельможам, генералам Сидіти поруч старців у лахмітю, **I** стали нарікати на царя (Притчі, VIII, 8). „А ся засмолена [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, і пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом **i** розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 39). **I** мовить птах: „Не жалуй За тим, чи зле, чи гоже, Що сталося раз **i** більше Відстатися не може” (Притчі, IX, 23). Стрілець подумав: „Правда! За тим жаліть не гоже, Що сталося раз **i** більше Відстатися не може” (Притчі, IX, 27). Стрілець подумав: „Правда! Шкода бажань **i** скрути: Що зробиш – не розробиш, Що сталося – не вернути” (Притчі, IX, 34). „Гаразд, – сказав він, – пташко! Не злі твої науки, Лети ж собі **й** стрільцеви Не попадайся в руки” (Притчі, IX, 47). **I** пурхнула пташина, На близькій гильці сіла **I**, до стрільця звернувшись, Таке йому повіла [...] (Притчі, IX, 51). **I** він [стрілець] підбіг під гильку **I** скочив, що є сил, Щоби спіймати пташку, – Та ба, не має крил! (Притчі, IX, 66). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі за батька я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам **I** все, чого захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі, IX, 75). „Зробив ти добре діло,

Міні летіть велів, – **I** зараз по хвилині Сам того пожалів” (Притчі, IX, 83). „А потім забажав ти Мене дістать ще раз **I** просьбою вернути Назад минулий час” (Притчі, IX, 87). Притча про радість **i** смуток (Притчі, X, загол.). В одній хаті ридане **i** плач над мерцем, В другій хаті музика **i** спів над вінцем (Притчі, X, 3, 4). Тут на мари мертвого кладуть **i** голосять, Там до слюбу рушають **i** дари виносять (Притчі, X, 5, 6). Одним шляхом везуть **i** труну й молодят, Один піп погребе **й** буде слюб йім давать. **I** веселі **й** сумні вернуть з церкви ураз, **I** певнісько сі **й** ті спільно вп’ються за час (Притчі, X, 8, 9, 10). Се не казка, брати, тільки образ, мабуть, Як у парі в життю смутки **й** радощі йдуть, **I** сі **й** ті до одного кінця нас ведуть (Притчі, X, 12). Раз цар один на ловах заблудився Посеред гір **i** не було нікого При нім, щоб з ним хоч словом обмінився. **I** зголоднів (Притчі, XI, 2). А мав [цар] с собою много Йіди, та страва в рот йому не йшла, Бо він обідать звик серед шумного Кружка жінок **i** слуг (Притчі, XI, 7). Та ось з села Далекого пастух іде до стада, **I** стежка повз царя його вела (Притчі, XI, 9). „Здоров був, царю!” – став пастух казати. – „Не може твій покірний селянин Снідать с тобою. Се йому не слід”. „Не може? – скрикнув цар. – З яких причин?” „Бо запросив мене на свій обід Ще старший цар від тебе, цар безодні, Цар неба **i** землі, цар на весь світ” (Притчі, XI, 21). Зворушили царя слова ті пастухові. Він мовив: „Справді, не міні рівня Той цар, **i** з ним я не стою у змові, Тобі поруки я не можу дати! Іди **й** йому ти вірно встійся в слові!” (Притчі, XI, 34, 36). Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим двором раз йіхав

через місто **І** вздрів аскетів двох – худих, блідих, **В** одежах із кори та бур'яну (Притчі, XII, 4). А був там царський брат, То сей почав цареви докоряти. Мовчав Асока, не сказав ні слова, **І** вечером у двір вони вернули (Притчі, XII, 17). Всю ніч не спав нещасний, все тремтів, Ридав, зітхав, робив порядок дома. А рано у невольницькій одежі, Присипавши волосє пилом, шнур На шию засиливши, він пішов У царський двір **і** став перед царем (Притчі, XII, 35). Та радісно обняв його Асока. „Ну, бачиш, брате, як ти налякався, Хоч знаєш, що твій цар є враз твій брат **І** що ні в чому ти не винуватий” (Притчі, XII, 46). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня **І** в кожній хвилі може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 52). Арот **і** Мірот (Легенди, I, загол.). Як согрішив Адам у раі, **І** потім людський весь народ **В** тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, **З** твого шляху геть утік” (Легенди, I, 2). Гуде по Вавилоні слава, Загомонів увесь народ: Судді преправедні явились, Арот **і** брат его Марот (Легенди, I, 24). Мов звіря дикого з оселі, Так кривду з-між людей женуть, Розсуджують царів **і** бідних **І** з шляху правди не схибнуть (Легенди, I, 27, 28). Сусід мене с слізми благає На млин пустити воду знов, Бо се ж увесь его прожиток, Его **й** дітей, п'ятьох голов (Легенди, I, 48). „Сего не хоче він зробити, **І** млин его сухий стоїть, Тож вас питаю: чи по правді Зробила я? Судді, скажіть!” (Легенди, I, 54). „Недобре ти зробила, пані! – Сказали враз Арот,

Марот, – Вітця **й** дітей за те карати, Що завинив жіночий рот” (Легенди, I, 59). **І** врадувалася Астарте. „О, веселись, душе моя, Що праведних таких **і** мудрих Суддів знайшла нарешті я” (Легенди, I, 67). „Всі царські судді признали За мною правду, та пекло Мене сумліне, що тим людям Роблю я кривду **й** люте зло” (Легенди, I, 72). Та швидко кров у них заграла. Одні йім зорі **й** небеса, Один йім рай, одна йім правда, – Астарті дивная краса (Легенди, I, 82). „Склонись до наших просьб, о пані, Пробудь сю нічку з нами тут! Дамо тобі, чого бажаєш, **І** інший видамо засуд” (Легенди, I, 88). Вином розпалені **й** любов'ю, Шепнули йій те слово вमितь. Смієсь Астарте, доливає Вина, ще дужше йіх дразнить (Легенди, I, 101). „Прощайте, судді!” – „Стій”, – ревнули Арот бестямний **і** Марот, На неї кинулись, мов звіри, Насильно йій [Астарте] заткали рот (Легенди, I, 110). „Ти наша! Не гадай тікати! Даремно просьб **і** слів не трагь! Ми сильні! **З** наших рук тебе вже **Й** сам Бог не зможе відібрать” (Легенди, I, 114). В тій хвилі шарпнулась Астарте, Таємне слово прорекла **І** щезла разом. **З** рук насильних Вона до Бога утекла (Легенди, I, 119). Сказала [Астарте] Богови всю правду. „Гаразд зробила, доню, ти! Иди ж тепер **і** до схід сонця На небі зіркою світи!” (Легенди, I, 123). Арота ж **і** Марота к собі Покликав Бог **і** так прорік: „Ну, хлопці, встереглись покуси? Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 125, 126). **І** на лице своє в покорі Упали ангели **й** рекли: „Карай нас, Господи, дочасно, Лиш в пекло між чортів не шли!” (Легенди, I, 134). Голод вибух в перськiм краю: В найбагатших городах Бідні з голоду вмирають По бульварах **і** садах (Легенди, II, 4). Вчув

се Періс, цар суворий, **І** розлютивсь: „Що се знов!” **І** на голод спосіб скорий, Не міркуючи, найшов (Легенди, II, 6). До славетних магістратів Найбогатших в краю міст Пописав **і** попечатав Власноручно свою вість (Легенди, II, 11). **І** указ сей чудо справив: Хоч як хліб подорожів, Бідний все мав хліб **і** страви, А богач не зубожів (Легенди, II, 23). **І** мовив халіф: „Отой замок відлюдний, В котрім такий дар я отримав пречудний, Віднині я вмить Весь золотом кажу **і** шовком оббить” (Легенди, III, 12). Праворуч халіфа старенький Ібн-Румі Сидів **і** понурич чоло у задумі. „Старий, ти чого Похнюпивсь? Не радий із щастя мого?” (Легенди, III, 14). „Літ десять минуло, **і** труп Обейдалли Так само в підніжє Мохтару поклали Від війська посли, Що тут ще теплим його принесли” (Легенди, III, 25). Носила одіж грубу, шерстяну **І** кістяні тісні черевики! Не стелено їй подушок для сну, Не грали їй при збудженю музики (Легенди, IV, 10). Хоч в бруді **й** вохкости жила, як звір, Та чистоту над все вона любила; **З** таких річей очищувала двір, Котрих ніхто не взяв би **і** на вила (Легенди, IV, 17). Щоб тіла грішного всмирити жар, Лягала **і** в кропиві, **і** в баюрі; За те їй дав Господь преславний дар Наперед віщувати слоти **й** бурі (Легенди, IV, 24). Та ворог святости, злий дух, піддав Єі хозіянови думку грішну, **І** сей святої тіла зажадав **І** кинуть дав їйї у тьму кромішну (Легенди, IV, 27, 28). **І** привели святую, що в ту мить, Піднявши голос, заспівала дзвінко. Та кат єі почав ножа острить **І** крикнув: „Пар-но там окропи, жінко!” (Легенди, IV, 36). Не піднімається рука списать Усі оті нечувані знуцання; Та сльози щирії з очей біжать **І** рвуться з

серця щирії зітхання (Легенди, IV, 52). Доместико! Тебе я все співають Готов. Не май же жалю ні кришинки! В здоровлю дай **і** в смаку поживать Твої кишки, ніжки, ковбаси **й** шинки! (Легенди, IV, 55). На вічний взір аскетам всім Не йів він хліба **й** м'яса; П'явки **і** хроби водяні – Його вся страва ласа (Легенди, V, 22, 23). Думками Бога хвалячи, Держав обіт мовчання **І** ані слова не прорік Від роду до сконання (Легенди, V, 31). Та на святого напосівсь Один король сердитий, **З** оружєм **і** дрекольми Пішов його ловити (Легенди, V, 43). Тут вороги обпудали Його кругом сильцями **І** до царя взялися гнать Страшними палицями (Легенди, V, 51). Три дні **й** три ночі вітер бив Судно по Чорнім морі; Вже думав цар: „Скінчився світ, Погасло сонце **й** зорі” (Легенди, V, 69, 72). Аж сам Селедій мученик На них змилосердивсь **І** моряку одному в сні Прославлений явився (Легенди, V, 75). Олександр Великий весь світ звоював **І** отсе в Вавилоні мов бог раював, А побожний аскет вік в пустині прожив **І** молитвою **й** постом богині служив (Легенди, VI, 1–2, 4). Наче сонце, що разом прогонює тьму, Так богиня в опівніч явилась йому. Прихилилась **і** мовить: „Мій вірний слуго, Чим тебе вдовольить? Чи бажаєш чого?” (Легенди, VI, 1–7). Аскет мовить: „Хоч яке се жите **і** трудне, **і** сумне, Дай, щоб старість **і** смерть оминули мене” (Легенди, VI, 1–11). У обіймах єго та красуня горда Наче тає, на груди єго припада; Та хвилина мине, **і** він чує, що ось В єі серці вороже ворухиться щось, **І** в очах, ще вохких від любви **і** жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–9). В тій хвилині аскет перед ним опинивсь **І** покірно царю до

землі поклонивсь (Легенди, VI, 4–8). Хоч не любить їй і холодний, як лід, Вона рада свій вік дати за сам его вид (Легенди, VI, 6–7). Головами хитають старі лікарі, І тривога, як ніч, залягла у дворі (Легенди, VI, 7–4). Олександр у болях жорстоких лежав І в руці своїй плід чудодійний держав (Легенди, VI, 8–2). „Вічно жить і любить! День за днем! День від дня! А жите – то борня! А любов – то брехня!” (Легенди, VI, 8–3). Похилились смереківі стіни, Там і сям стемпльовані дрючками, Мов каліки, ждуть собі заміни, Щоб спочить розбитими кістками (По селах, I, 14). В хаті піч трохи не в пів кімнати З запічком і припічком із глини, Вічно тепла – то жолудок хати, Величезний, як живіт дитини (По селах, I, 26). Хліб і страва – тут найстарша справа, Ціль всіх змагань, замислів, турботи, Мов родивсь сей люд лиш для роботи, А на хліб вся праця йде кровава (По селах, I, 29). Ліжка газди – п’ять дощок незбитих, Сніп соломи і верета зрібна; Тепла піч є для дітей невикритих, А для старших постіль непотрібна (По селах, I, 34). І про одіж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята шалінові, Капелюхи хлопцям повстанні, – То й весь празник є на довгі літа (По селах, I, 42). Вже третю ніч він [Пазюк] п’є ось так, Та не гадай, що він п’як. Він буде ще три ночі п’ять І ані centa не платить (По селах, II, 8). І не гадай, що за процент Він п’є й не заплатить і цент! (По селах, II, 14). Він [Пазюк] бороду на руку спер І сиві очі в двері впер, Волосє сивє і густє Лице вкрива его товстє, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 20, 21). А обік

него кум сидить І Пазюку в лице глядить, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II, 26). Скрутився кум, неначе в’юн, Горілку в жида і тютюн Наборг бере, на стіл кладе, Знов Пазюка просить іде (По селах, II, 42). Розгнівався на се Пазюк І повну чарку кинув з рук. „От ще голяк! От ще жєбрак! До мене промовляє так! Сто срібла – се великий гріш! Узять візьмеш, віддать – хоч ріж!” (По селах, II, 50). „Я ж, кумцю, позичав у вас І, тямите, віддав на час” (По селах, II, 56). І виїняв [кум] з череса платок, А в нім завитих сім соток, І перед свідками цілі Їїх розкладає на столі (По селах, II, 67). Що? Хто? Відки? Вість така: Вкрали гроші в Пазюка! Як вернув із шинку, П’яний у стодолі спав, Злодій черєс з него зняв І потяг шматинку (По селах, III, 12). „Злодій від тебе сидить за три межі, Знаєш його по відмінній одежі. Вус має чорний і сирії очі, Підстерігав тебе три дні й три ночі” (По селах, VI, 5, 6). „Господу дякуй, що гроші забрав він, Що не збудився ти в хвилі, як крав він. Мав він ножаку і хтів тобі, батьку, Якби збудився ти, всадить під лопатку” (По селах, VI, 9). „За три межі! Кум від мене За чотири межі! По якій я його знаю Відмінній одежі? Не в постоли, а в личаки Обуває ноги, І на гуні не зелені, А чорні вилоги” (По селах, VII, 11). „А божився, дав на боже!.. Плакав наостатку! А сам ніж мав і мене хтів Пхнути під лопатку!” (По селах, VII, 19). Ой-ой! Метушня і тривога в селі, Із вулиці діти тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому дралюють, немов на пожар! На лицах побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар! (По селах, VIII, 1).

Сей сіти рибацькі під стріху ховає, Той в сіно рушницю стару обвиває І пхає в шувар, Сей крадену пряче дубову колоду, Той в бочку пожарну щодуху лле воду: В селі є шандар! (По селах, VIII, 9). Шандар і начальник рушають на слідство, Соток Пазюкових шукати (По селах, VIII, 13). Ось Пазюк молодий у попа, неборак, Кладе п'ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде все село. – Бідний кум через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах, IX, 4). Піп плечима стиснув: „То, небоже, біда!” А Пазюк молодий хитро так повіда: „У неділю на хрест і на слово святе Перед всіми людьми я присягну на те, Що татуньових грошей не маю” (По селах, IX, 11). Сховалось сонце за Ділом могучим. Пожар вечірній запалав на небі І згас. Стемніло (По селах, X, 3). Вже така натура У того Сеня: зразу воркне гризко, А потім хоч сорочку з себе дасть. Недаром придурковатим зовуть І підіймають всім селом на сміх (По селах, X, 34). Нераз йому Трафлялося пристайство – не хотів. Волить тинятись в наймах, на чужих Робити і чужій коритись волі (По селах, X, 41). „То вже у них так в роді, – говорили В селі. – Отець єго мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, Лише по відпустах, святих місцях, Мов старець, волочився” (По селах, X, 43). „Все лиш набожних співанок співає, Все лиш балакає, що світ зіпсутий І страшний суд надходить – що твій піп!” (По селах, X, 53). Та й діти ж то над все любили слухать Єго пісень і оповідань! Діти Одні над ним не насміхались (По селах, X, 64). – Ну-ко, Скажіть хто байки! – обізвався несміло Один і скося

позирнув на Сеня (По селах, X, 80). – Е, каг там з нею [байкою]! – другий відізвався. – Я за весь день охляв, не чую костей, І очи вже злипаються до сну (По селах, X, 83). – Не бійсь, дурний! Якби, храни Боже, вовк, То коні би самі дали нам знати: Зафоркали б і збились би докупи (По селах, X, 95). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що від землі лиш відросли, й дідів, Що до землі вже хиляться, сліпих, Кривих, безногих і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 120). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не йість, не п'є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 150). Та не могла вона сидіти дома. Вночі й пропала. І від того дня По селах ходить. Вже йійі в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах видали, Була аж в Страшевичах і на Сприні (По селах, X, 164). І день, і ніч Блукає по полю, до хат не йде, І все кричить, голосить, плаче й стогне (По селах, X, 168). Пани дістодь-то навіть Вже й цісаря підпали, й цісар йім Усе те затвердив і підписав (По селах, X, 213, 214). Тут Сень вмшався В розмову. Доси він сидів понурий І звільна пакав люльку, похилившись, Мов слухав голосів якихсь далеких (По селах, X, 223). І [Сень] враз промовив: – Е, яка там річ За нами впоминатись москалеви? Що ми йому, чи сват, чи брат який? А мислите, що в него мало й своїїх Панів і бідних? (По селах, X, 229). – А пощо ж До війська пруть старого і малого? – Е, пруть! Ніхто ще того не видав (По

селах, X, 235). – То-то й є, Що нарід темний чує плач єї **І** бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошкує, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, і панщина, й Бог зна ще що (По селах, X, 249). Замовкли всі **й** понурились. Так нагло Звернув розмову Сень на другий бік (По селах, X, 270). От і мій господар, Хоч і який богач, а злакомивсь На мойіх п'ять кровавих римських: взяв **І** відтягнув міні з заслуженни, За те, що скочило теля в полонку **І** затонуло (По селах, X, 283, 285). – А що буків я Приняв за ліс! Господар сам післав Мене украсти з ліса копаниці, А як зловив лісничий **і** подав На штраф, прийшлося платити – він тоді Давай мене періщити! (По селах, X, 289). Тихо На хвилю стало, **і** нараз, немов Десь з-під землі, протяжний **і** різкий, Проймаючий роздався стогін людський: – Я-яй! Я-яй! Я-яй!.. (По селах, X, 306, 307). – Дух божий з нами! – скрикнули відразу Всі конюхи **і** почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в дебрах Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах, X, 311). Дух захопило у всіх, Так що ніхто і слова не промовив. Ба, навіть коні наострили вуха **І** стали мовчки. Тільки Сень сидів Спокійний, шепчучи молитву (По селах, X, 319). Бог **йій** [жінці] так казав Плачем **і** криком грішному народу Оголосити близький суд страшний (По селах, X, 327). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає йіх вже більш як трицять літ. Так от вони у него **й** ночували, **І** він йім много повідав з книжок (По селах, X, 344). Коли прийде на світ Антихрист, Щоб всіх людей від Бога відвернути, То против него поя-

виться з неба Святий Ілля **і** буде бунтувати Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 361). А той Антихрист буде цар всесильний. Пішле своїх вояків **і** шандарів Против пророка (По селах, X, 364). Але знає він, проклятий, Що як з Іллі одна краплина крові На землю впаде – вся земля займеться **Й** згорить (По селах, X, 370). От він на хитрощі візьметься: Пошле своїх вояків **і** шандарів На край землі, на тих сім гір, **і** скаже Вола отого взяти, **і** зарізати, **І** з него шкуру зняти (По селах, X, 371, 372). Розпріструть Вони ту шкуру **і** на ній почнуть Пророка мучити **і** катувати (По селах, X, 375, 376). Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала З хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали різати вола, Його в хребет укусить **і** в тім місці Маленьку дірочку проколе в шкурі, Таку, що оком **і** доглянуть годі (По селах, X, 382). Крізь ту то дірочку з крові пророка Малесенька на землю крапля впаде, **І** загориться вся земля від неї. Спалить Антихриста **й** его все царство, Спалить усі гріхи людські **й** терпіня, Очистить землю, як від ржі залізо (По селах, X, 387, 388, 389). – О Господи! – зітхне часом. – Не дай Сліпому **і** глухому в світі жити, Щоб не заскочив неготових нас Великий день, страшний день суду Твого! (По селах, X, 410). **І** він [Сень] здригнувся. – Господи помилуй! Се смерть у очи заглядає! – шепнув **І** знов почав молитись, ще щирійше, Ще горячійше (По селах, X, 416). Дух якийсь Могучий **і** таємний пролітає Понад землею. Чує лет его Усяке серце добре та чутливе **Й** тріпочесь тужно, наче пташка в кліти. Чого? Куди? Пощо? Дарма питати (По селах, X, 419, 422). „Як рік мине, тоді підйму бучу, Всій кривді **і** неправді

шию скручу. Потішу всіх, хто гнувся і терпів, А особливо вірних русинів” (До Бразилії, I, 16, 17). „Там слуг нема з хрещеного народа, – Освоїш п’ять-шість малп – і є вигода” (До Бразилії, I, 36). От так він нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 38, 40). „Я по Галичині вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-свому; Що я тут був, не говоріть нікому! Жандармам особливо і попам Не зраджуйтеся, бо буде лихо вам” (До Бразилії, I, 45). „А щоб мій лист відразу ви пізнали І ошуканцям в руки не попали, Так ось вам знак – та тільки се секрет: На листі буде підпис: Джерголет!” (До Бразилії, I, 52). Коли почуєш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітхане і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочі дісканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 5). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів’ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицах слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 16). Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку. Відвернувсь один панок І зітхає: „От бідацтво!” Другий же за ним крок в крок Покликає: „То лайдацтво!” (До Бразилії, III, 6). Гей, розлілялось ти, руськеє горе, Геть по Європі і геть поза море! (До

Бразилії, IV, 2). Руські зітханя й стогнання лунали Там, де Понтеби біліються скали (До Бразилії, IV, 5). Гей, розлілялось ти, руськеє горе, Геть по Європі і геть поза море! (До Бразилії, IV, 26). Всі з тебе, русине, драли проценти: Польські шляхтичі й швабські агенти. Що то ще жде тебе на океані? Що у Бразилії, в славній Парані? Що то за рай ще тобі отвираєсь В Спїрїту Санто і Мінас Джераєс? (До Бразилії, IV, 30, 34). Сусіди любі! Пише вам Олеся. Ми всі здорові й добре нам ведєся (До Бразилії, V, 2). Серед лісів тут живемо в бараці І маємо страшенно много праці (До Бразилії, V, 6). Боргує нам уряд, покіль до свого, Курузи, бульбу, сіль – і більш нічого (До Бразилії, V, 12). До моря ми добрались без біди, Лиш що до нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авїза. Та на одній пересідці якомсь Згубився і пропав Юрків Антось (До Бразилії, V, 35, 38). Поганій край! Докучив голод нам, І горячок понабирались там (До Бразилії, V, 42). Було б нас більш померло, бо якась На нас італьська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать їх, аж йїм вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 47). Все розповів: як нас тут трясця б’є, Як відьма нічу кров жіночу п’є, Що тут дітей без корму сохне й плаче, Як з відьмою король у гречку скаче... І помогло. Пустили нас як стій, Урвалося поганій відьмі тій (До Бразилії, V, 59). Три місяці чекали ми на квіти: Три хлопи вмерли тут і три кобіти (До Бразилії, V, 80). П’ять хлопців до послуг продали ми, А сім дівчат пішло в такі доми. Про хлопців доси ми не мали вісти, Дівчата раді: є що пити й йїсти (До Бразилії, V, 84). // *Та й* (7). „Кум почув се, весь дрижить,

Мов опечений біжить: „Змилуйтеся, діду! Я вас до хреста довів Та й пішов вісьта домів! Присягати піду!” (По селах, III, 23). Вийшли. Кум домів кленучи, А Пазюк нові онучі В постолои, до торби хліб, П’ятку в черес, палку в руки Та й для ліпшої поруки До ворожки до Дуліб (По селах, V, 17). Шандар і начальник рушають на слідство, Соток Пазюкових шукати. Трясли вже у кума, трясуть ще сусідство, Стайні, і стодоли, і хати. І свідків питають, мов в п’їтмі блукають, А грошей нема та й нема (По селах, VIII, 18). А прийшла Недуга, старість, далі сліпота, То не було де голови приткнути, – Взяв ліру та й пішов просити хліба. І сина на таке саме навчав (По селах, X, 49). – Не може бути! Хто тобі казав? – Плети, дурний, не може бути! Вже то Я чув про се від розумніших трохи, Ніж я та й ти (По селах, X, 212). Хіба ж не чули пісню: „Нема добра та й не буде, Була війна та й ще буде. Брат на брата ворогує, Сестра сестрі смерть готує, Син на батька ніж підносить, Донька мамі смерти просить” (По селах, X, 261, 262).

2. Перелічувальний. *Поєднує окремі слова або речення в переліку, виступаючи перед кожним членом перелічаного ряду, в тому числі й перед першим, чи перед кількома однорідними компонентами* (131). Ти любиш Русь, за те Тобі і честь, і шана, У мене ж тая Русь Кровава в серці рана (Поклони, IV, 26). Я декадент? Се новина для мене! Ти взяв один з мого житя момент, І слово темне підшукав та вчене, І Руси возвістив: „Ось декадент!” (Поклони, VI, 3, 4). Що в мойій пісни біль, і жаль, і туга – Се лиш тому, що склалось так житя. Та є в ній, брате мій, ще нута друга: Надія, воля, радісне чутя (Поклони, VI, 5). Хоч

часто я гірке й kwasне ковтаю, Нераз і прів, і мерз я, і охрип, Та ще ж оскоми-ни хронічної не маю, Катар кишок до мене не прилип (Поклони, VI, 14). І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стіп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач єї втиша (Поклони, VII, 16, 18). Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик йїх не почнуть тікати, Кри-тися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 6, 7, 8). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те йїх слав у поле князь?” І, гордюючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 17, 19). Без неї [мудрости] все жите пустиня, Так, як пустий без друга шлях, І як твій дїм пустий без сина, І як пустий дурного страх (Паренетікон, VIII, 15, 16). Бережи маєток про чорну годину, Та віддай маєток за вірну дружину; А себе найбільше бережи без впину; Та віддай майно і жінку й себе за Україну (Паренетікон, XXV, Строфа 12–4). Гість, дитя, і цар, і жінка Мають всі один звичай: Є що чи нема – байдуже, Йїм усе лиш дай та дай (Паренетікон, XXV, Строфа 13–1). Скупий – не пан своїх засіків повних, А сторож, і приставник, і невольник (Паренетікон, XXV, Строфа 18–2). Що за притичина? Глядить: дві миши, Одна білява, друга чорна, пильно, Запопадно, і ненастанно, й прудко Гризуть коріне того

деревця, Лапками землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 29). І похололо в того чоловіка На серці, бо в тій хвилі лев розжертий Надбіг над пропасть і його побачив, І лютим ревом відгомін збудив (Притчі, I, 36, 37). Він [чоловік] всіх сил добув, Піднявся троха вгору і устами Досяг щільник, і ссать його почав (Притчі, I, 68, 69). Солодощі меду Заставили його про все забути: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що его підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 75, 76). І ждуть [буддисти] собі безмертя, І мруть один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнуцим і голодним І ждуть того листочка – Ніяк не відірветься! І ждуть, і мруть в тій вірі, Що хтось його дождеться (Притчі, II, 21, 22, 25, 27). „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружє – жіноча краса. Тільки мудрість, наука і старші літа Подають проти неї міцного щита” (Притчі, IV, 3). І хламиду він [Арістотель] зняв, і рачкує піском, Єго очи Аглая закрила платком І сидить на хребті й погоняє прутком (Притчі, IV, 29, 31). Так зайіхали враз аж на площу садка, Де під тіню дерев край малого ставка Олександр сидів, его мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 35). Аж у круг двораків його [Арістотеля] дівка пуста Завела і зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішила знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі, IV, 39, 40). Арістотель-мудрець Олександра навчав І такий у альбом йому вірш написав: „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружє

– жіноча краса” (Притчі, IV, 44). „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні”. І він сказав йому батьківську річ І все, що діялося з ним сю ніч, І як подвійно тут він скористав: Фальшивих другів збувсь, а вірного пізнав (Притчі, V, 66, 67). А в смоляній [скриньці] лежали гарні перли, І пахощі, і дороге каміне Безмірної ціни (Притчі, VIII, 25). „А ся засмолена [скринька] – се ті аскети, Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої краси давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту [...]” (Притчі, VIII, 37, 38). Одним шляхом везуть і труну й молодят, Один піп погребє й буде слюб йім давать. І веселі й сумні вернуть з церкви ураз, І певнісько сі й ті спільно вп’ються за час (Притчі, X, 7, 9, 10). Се не казка, брати, тільки образ, мабуть, Як у парі в житю смутки й радощі йдуть, І сі й ті до одного кінця нас ведуть (Притчі, X, 13). „Я радо, царю, се зроблю, лиш дай Міні поруку певну, незрушому, Що доживу до завтрішнього дня, І проживу всю днину ту, і встигну Сповнити те, що Богу винен я” (Притчі, XI, 30). Швиденько зсів з коня могучий цар І підійшов до них [аскетів], і поклонився Йім до землі, і цілував йіх ноги, Благаючи благословенства в них (Притчі, XII, 7, 8). „Таку малесенькую пробу, Як ти йому в тім раю дав, І тої не вдержав, безтямний, І волю він твою зломав!” (Легенди, I, 11, 12). Щоб тіла грішного всмирити жар, Лягала і в кропиві, і в баюрі; За те йій дав Господь преславний дар Наперед вічувати слоти й бурі (Легенди, IV, 22). Три місяці страждала там вона, Не піддалась забанкам чортячим. І розпалив хозяйна сотона, І сей гукнув: „Сюди йій! Побав

чим!" (Легенди, IV, 31, 32). **І** зв'язану на дереві розтягли, **І** острий ніж у білі груди вбили, На встид одежу з неї всю зняли, Стрімглав за ноги на хресті прибили (Легенди, IV, 37, 38). Житє, **і** страждане, **і** спійманє, **і** смерть, **і** муки, **і** прославленє преподобного Селедія (Легенди, V, загол.). „Нехай вони в великий піст Жиють із тіла мого **І** славлять Бога **й** згадують Селедія святого" (Легенди, V, 83). „Най постять так, як постив я, Доступлять в Бога ласки, **Й** ідять мене, **і** воду п'ють, **І** ждуть святої паски" (Легенди, V, 87, 88). Аскет мовить: „Хоч яке се житє **і** трудне, **і** сумне, Дай, щоб старість **і** смерть оминули мене" (Легенди, VI, 1–10). Цілий день промовчав, **і** не спав усю ніч, **І** готовивсь аскет на великую річ (Легенди, VI, 2–1, 2). Ось огонь розпалив із пахучих полін **І** кадило в огонь щедро кидає він, **І** закони Господні проходить умом, Щоб очистити ум, не схибити притьмом (Легенди, VI, 2–4, 5). У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилинка мине, **і** він чує, що ось **В** єї серці вороже ворухиться щось, **І** в очах, ще вохких від любови **і** жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–7, 9). Птолемея знайшла **і** дала йому плід, **І** сказала, який в нім лежить заповіт (Легенди, VI, 6–13, 14). По всім краю йде вість, наче змора та сон, **І** сумує весь край, **і** рида Вавилон (Легенди, VI, 7–6). Серед болю в постелі підводиться цар, **І** побожно цілує чудовний той дар, **І** в тріскучий огонь із пахучих полін Чудодійний горіх бисто кидає він (Легенди, VI, 9–2, 3). Ой-ой! Метушня **і** тривога в селі, Із вулиці діти тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому дралюють, немов на пожар! На лицах побачиш **і** страх, **і** тур-

боту: В селі є шандар! (По селах, VIII, 5). Шандар **і** начальник рушають на слідство, Соток Пазюкових шукати. Трясли вже у кума, трясуть ще сусідство, Стайні, **і** стодоли, **і** хати. **І** свідків питають, мов в п'їтмі блукають, А грошей нема та й нема (По селах, VIII, 16). Сень видобува тютюн, **І** крає ножиком, **і** ділить всім, В кого немає (По селах, X, 29). Куди ж пак! Парубіка вже старий, Вже поза трицять літ, **і** до роботи Нема над него, **і** не п'є, не тратить, А ходить мов жебрак (По селах, X, 36, 37). Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очі кров'ю **Й**їй заплили, **і** руки все держить Над головою закленуті, **й** стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 146, 147). Та не могла вона сидіти дома. Вночі **й** пропала. **І** від того дня По селах ходить. Вже **й**її в Лужку, **І** в Ступниці, **і** в Мокрянах видали, Була аж в Страшевичах **і** на Сприні (По селах, X, 163). **І** день, **і** ніч Блукає по полю, до хат не йде, **І** все кричить, голосить, плаче **й** стогне (По селах, X, 166). Як лиш люди вийдуть На ті гостинці, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, **І** всіх на панський лан переженуть, **І** панщину навернуть: штири дни Щотижня кожний мусить відробляти (По селах, X, 206, 207). – То-то **й** є, Що нарід темний чує плач єї **І** бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі спліта химери всякі: Війна, **і** панщина, **й** Бог зна ще що (По селах, X, 252). – Се правда! Як вовки голодні в лісі, Так мир хрещений сам с собою **й**їсться. Одні хапають з-перед других, рвуть, **І** друкть, **і** кривдять (По селах, X, 280). От він на хитрощі візьмєся: Пошле своїх вояків **і** шандарів На край землі, на тих сім гір,

і скаже Вола отого взяти, і зарізати, І з него шкуру зняти (По селах, X, 373, 374). Вельможна мамо, найясніша пані! Поклін тобі шлемо, твої піддані Олекса Хмиз, Яць Хрущ, і Чапля, й Ружа, – Шлемо тобі привіт від твого мужа (До Бразилії, I, 3). „Із сего краю, що є край дідівський, Жебрацький, і шляхецький, і жидівський, Я виведу свій вірний люд у край Заморський, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 20). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів’ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицях слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 14, 15). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацятькують, годують і колишують, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 20). Поганий край! Докучив голод нам, І горячок понабирались там. Сім штук дітей, Онищиха, й Чаплиха, І Хрущ старий там вмерли. Збулись лиха (До Бразилії, V, 43, 44). // *Завершує перелік перед останнім словом або реченням у переліку (без сполучників)* (28). Якби могутність, щасте і свобода Відмірялись по мірі крові й сліз, Пролитих з серця і з очей народа, – То хто б с тобою супірництво зніс? (Поклони, V, 5). Мій поклик: праця, щасте і свобода, Я є мужик, пролог, не епілог (Поклони, VI, 19). Вся чеснота, весь труд его марний, Молитва, піст і жертви всі й тривога, – Все те, мов пил, розвіє суд

страшний! Одна любов з них зробить скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 12). [Лев] Не міг його [чоловіка] дістати, але люто Глядів згори, скакав і землю гриз, Ждучи, аж він угору знов підлізе (Притчі, I, 39). Померкло в голові у чоловіка, За серце стисло, і холодним потом Все тіло облилось (Притчі, I, 47). Наче труп холодний, Він висів, певний, що в найблизшій хвилі Коріне миши підгризуть, гадюка У ногу вкусить, сил его не стане, І вниз він упаде, зміи в пащеку (Притчі, I, 60). „Сей чоловік, брати, – то кождий з нас. Жите важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх боків усе нас оточують, Як того мужа, що там в балці висів” (Притчі, I, 85). І довгі вже століття Побожнії буддісти Стоять під кипарісом, Читають акафісти. Звернувши очи вгору, Перебирають чотки І ждуть, аж з кипаріса Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 19). „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружие – жіноча краса. Тільки мудрість, наука і старші літа Подають проти неї міцного щита” (Притчі, IV, 5). Так зайіхали враз аж на площу садка, Де під тінню дерев край малого ставка Олександр сидів, его мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 34). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цілуй. Не думай в нім мету житя знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 6). Та пес, нагрівшись у теплій хаті, Спочивши і найівшись досить, Замість подяки став гарчати, брехати, Ще й кинувся хазяїна вкусить (Притчі, VI, 10). Хто був другий кінь? А, ба! Гордість, злобная обмова І гидка самохвальба

(Притчі, VII, 12). І, строго глянувши на них, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове! Назверх коштовна, гарна та блискуча, Внутрі ж у вас незгода, гниль і зрада” (Притчі, VIII, 33). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожній хвилі може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 51). Доместико! Тебе я все співають Готов. Не май же жалю ні кришинки! В здоровлю дай і в смаку поживать Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки! (Легенди, IV, 56). То й я, лякаючись судьби Раба, що на розробок Повірений йому талант Без діла скрив у сховок, Бажаю оспівати вам, Що стане духу мого, Жите, страждане, муку й смерть Селедія святого (Легенди, V, 15). „Одну нічку не спи, один день промовчи І, очистивши ум, сей горіх розтовчи. Шкаралющу в огонь, а розкусиш зерно, Дасть тобі молодим вічно жити воно” (Легенди, VI, 1–16). „А без щастя, без віри й любови внутрі Вічно жить – се горіть вік у вік на кострі!” (Легенди, VI, 8–13). На стіні розвішані довкола Деревляні давні богомази: Страшний суд, Варвара і Микола, Чорні вже від диму, мов від мазі (По селах, I, 51). І поскладав, поцілував І в черес всі сотки сховав. А кум стоїть, гне в собі злість, Очима тії гроші йість (По селах, II, 74). – Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що від землі лиш відросли, й дідів, Що до землі вже хияються, сліпих, Кривих, безногих і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 122).

То не сміх, я то віддавна Гадаю вже: чому беруть до війська Лиш парубків? Чи то дівок нема Таких здорових, рослих і відважних? Чи дівка не такий же чоловік, Як парубок? (По селах, X, 131). І день, і ніч Блукає по полю, до хат не йде, І все кричить, голосить, плаче й стогне (По селах, X, 168). „І ждїть! Як буде поле знов зелене, З весною вам листи прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 49). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацїтькують, годують і колишуть, Як йїх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відїде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдї по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 22). З Понтеби завернули нас до Грацю, Там три неділі мали з нами працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А нам казали: „Зачекайте тут!” (До Бразилії, V, 25). Тут по лісах блукають дикі люде, Б’ють наших і йїдять. І нам те, мабуть, буде (До Бразилії, V, 88).

3. Приєднувальний. Приєднує члени речення і цілі речення, що доповнюють або розвивають думку, висловлену в попередньому реченні (75). З яким же запалом я йшов до бою! Як рвалася вперед душа вітхнута! Горіло серце чистою любовою!.. І що ж здобув? Лишив що за собою? (Поклони, I, 9). І що тобі за кривда сталась? Що підняли на тебе галас: „Не любить Руси він ні раз!” (Поклони, II, 13). І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стїп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач єї втиша (Поклони, VII, 13). І який пожиток від

йїди здержаться, А на блуд і здирство пильно поспішаються? (Паренетікон, III, 5). І який пожиток, щоб лица не мити, А в холодну пору голого не вкрити? (Паренетікон, III, 7). І яка заслуга, що в нас тіло сохне, А у нас голодний під порогом дохне? (Паренетікон, III, 9). Серцем молився Мойсей і скорботою духа цілого; І говорив йому Бог: „Що так до мене кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що й слова вони не говорять, Але я чую аж тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 3). Ворог батько, ворог мати, Що не вчили сина! І піде він в світ блукати, Як та сиротина (Паренетікон, XIX, 3). Було се в Індії. Степом безлюдним Йшов чоловік. І враз напав на него Голодний лев (Притчі, I, 3). І почав тоді Сірома озиратися довкола, Де він і що з ним? (Притчі, I, 21). І похололо в того чоловіка На серці, бо в тій хвилі лев розжертий Надбіг над пропасть і його побачив, І лютим ревом відгомін збудив (Притчі, I, 34). І глянув вниз у пропасть чоловік. І бачить, що на дні тієї балки Страшна гадюка в’ється і широко Пашеку рознімає, жде лише, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі, I, 41, 42). І закортіло чоловіка того Покушать меду (Притчі, I, 66). І враз немов рукою відняло Йому від серця (Притчі, I, 70). І довгі вже столітя Побожнії буддісти Стоять під кипарісом, Читають акафісти. Звернувши очи вгору, Перебирають чотки І ждуть, аж з кипаріса Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 13). „Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні! Ніяке зло не сталося міні”. І він сказав йому батьківську річ І все, що діялося з ним сю ніч, І як подвійно тут він скористав: Фальшивих друзів збувсь, а вірного пізнав (Притчі, V, 65). І мовив

цар: „Мої міністри любі, Котра з отсіх скриньок вартнійша буде?” І одноголосно сказали всі: „Авжеж вартнійша сая золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!” (Притчі, VIII, 14, 16). То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій лежало стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс (Притчі, VIII, 21). І дивувались Міністри, генерали та вельможі. А цар сказав до них: „Ну, що ж тепер? Чи справді скринька золота вартнійша?” (Притчі, VIII, 26). І, строго глянувши на них, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове! Назверх коштовна, гарна та блискуча, Внутрі ж у вас незгода, гниль і зрада” (Притчі, VIII, 30). Стрілець мій здивувався. „Чи бач, ся дробина Мене навчати хоче! Ну, що там зна вона?” І мовить: „Добре, пташко! Коли з твоїх наук Я хоч що-то змудрію, Тебе пущу я з рук” (Притчі, IX, 17). І мовить птах: „Не жалуй За тим, чи зле, чи гоже, Що сталось раз і більше Відстатися не може” (Притчі, IX, 21). І мовить птах: „Не рвися, Завдавши серцю скрути, Що зробиш – розробити, Минуле знов вернути” (Притчі, IX, 29). І мовить птах: „Ніколи Не вір ні в які дива, Не вір ні в яку вістку, Що просто неможлива!” (Притчі, IX, 37). І пурхнула пташина, На близькій гильці сіла І, до стрільця звернувшись, Таке йому повіла [...] (Притчі, IX, 49). І він *[стрілець]* підбіг під гильку І скочив, що є сил, Щоби спіймати пташку, – Та ба, не має крил! (Притчі, IX, 65). Раз цар один на ловах заблудився Посеред гір і не було нікого При нім, щоб з ним хоч словом обмінився. І зголоднів (Притчі, XI, 4). І цар зрадив. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, брате! Будь

тут міні як вся дворян громада! Ходи, сідай зо мною враз снідати, Бо не привик я йісти сам один” (Притчі, XI, 10, 11). А був у краю звичай старосвітський: Коли кого на смерть засудить цар, То перед дім его шле трубача; **І** перед чим домом сей затрубить, Тому на завтра треба смерги ждати (Притчі, XII, 21). **І** врадувалася Астарте. „О, веселись, душе моя, Що праведних таких і мудрих Суддів знайшла нарешті я” (Легенди, I, 65). „О, звеселюся нині з вами! Ви шлях вказали в темноті!” **І** налила вино перлисте Вона в три кубки золоті (Легенди, I, 75). Міркують ангели: „На кривду Вона [*Астарте*] не хоче нас підбити, Ми ж видали вже суд правдивий!” **І** прийнялись вино те пить (Легенди, I, 80). **І** на лице своє в покорі Упали ангели й рекли: „Карай нас, Господи, дочасно, Лиш в пекло між чортів не шли!” (Легенди, I, 133). Вчув се Періс, цар суворий, **І** розлютивсь: „Що се знов!” **І** на голод спосіб скорий, Не міркуючи, найшов (Легенди, II, 7). **І** указ сей чудо справив: Хоч як хліб подорожив, Бідний все мав хліб і страви, А богач не зубожів (Легенди, II, 21). **І** мовив халіф: „Отой замок відлюдний, В котрім такий дар я отримав пречудний, Віднині я вмить Весь золотом кажу і шовком оббить” (Легенди, III, 9). „**І** мовив Масаб: „Отсе місце блаженне Мармуром блискучим хай буде вмощене!” **І** ось, мов жива, на сьому мармурі його голова” (Легенди, III, 33, 35). **І** привели святую, що в ту мить, Піднявши голос, заспівала дзвінко. Та кат єї почав ножа острить **І** крикнув: „Пар-но там окропи, жінко!” (Легенди, IV, 33). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився **І** моряку одному в сні Прославлений явився. **І** мовив: „Бог за смерть

мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 77). **І** сталось так. **І** відтоді Всі русини голодні Селедія святого чтять. Дивні діла Господні! (Легенди, V, 93). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змия? Чом міняється так, кілько є в дні годин? **І** чи в серці єї я паную один?” (Легенди, VI, 4–6). **І** він все розповів, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 4–13). „Вічно жить! Молодим! Справді, божеський дар!” **І** великим, безсмертним почув себе цар (Легенди, VI, 5–2). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жить!” **І** сказав йій усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–9). **І** здалось, що вже біль не так люто палив, Мовби в збурену кров охолоди налив. Прояснів его ум, серце збулось химер, А в опівніч саму Олександр умер (Легенди, VI, 9–5). **І** про одіж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята шалінові, Капелюхи хлопцям повстяніі, – То й весь празник є на довгі літа (По селах, I, 41). В шинку шумить, в шинку гуде, Аж гомін геть селом іде. **І** не питайте, що се є: Старий Пазюк горілку п’є (По селах, II, 3). **І** не гадай, що за процент Він п’є й не заплатить і цент! (По селах, II, 13). Ось глянь у коршму. За столом Сидить Пазюк, співа псалом, Бо він письменний – знай і се! **І** Бога в серці має все (По селах, II, 18). **І** мовить кум: „То дайте ж тут! Ось свідки є, горівку п’ють”. Пазюк на те: „Нехай же п’ють,

У мене гроші є ось тут!” (По селах, II, 61). **І** вийняв [кум] з череса платок, А в нім завитих сім соток, **І** перед свідками цілі Їїх розкладає на столі (По селах, II, 65). **І** поскладав, поцілував **І** в черес всі сотки сховав. А кум стоїть, гне в собі злість, Очима тії гроші йїсть (По селах, II, 73). Шандар і начальник рушають на слідство, Соток Пазюкових шукати. Трясли вже у кума, трясуть ще сусідство, Стайні, і стодоли, і хати. **І** свідків питають, мов в пітьмі блукають, А грошей нема та й нема (По селах, VIII, 17). „Як на сповіди! Отче... Та взяв чи не взяв, А бігме, що нерушані вчора віддав. **І** присягну, най встиду між хлопством не маю” (По селах, IX, 21). А прийшла Недуга, старість, далі сліпота, То не було де голови приткнути, – Взяв ліру та й пішов просити хліба. **І** сина на таке саме навчав (По селах, X, 50). Сова у лісі заскиглила – цур йї! **І** більш не чуть нічого, тільки мірно Дзеленькають залізним путем коні Та хрупають траву росисту (По селах, X, 75). Та не могла вона сидіти дома. Вночі й пропала. **І** від того дня По селах ходить (По селах, X, 161). – Ой-ой! **І** що ж то за такеє горе Вона віщує? (По селах, X, 176). – **І** я гадаю, братя, що москаль би Нам кривди не зробив (По селах, X, 187). **І** [Сень] враз промовив: – Е, яка там річ За нами впоминатись москалеви? Що ми йому, чи сват, чи брат який? А мислите, що в него мало й своїїх Панів і бідних? (По селах, X, 225). – А про що ж би мала Війна вестися? – Ні про що! **Й** війни Ніякої не буде! (По селах, X, 232). **І** хоч нераз подібні вже слова Вони від него [Сеня] чули, то проте Тим дужше йїх ударили вони. **І** не до сміху йїм було, бо кождий На собі сам йїх правди досвідив (По селах, X, 272, 275). **Й** пішли

Нагадувать та розводити, що У кожного віддавна наболіло (По селах, X, 292). **І** що нам віщувать війну? Таж ся війна сама та щось віщує. – А що таке віщує? – Страшний суд! (По селах, X, 298). **І** хлопці полягали – Хто на соломі, що приніс з собою, А хто й попросту на траві росистій, Лиш міх товстий під себе простеливши (По селах, X, 402). **І** він [Сень] здригнувся. – Господи помилуй! Се смерть у очи заглядає! – шепнув **І** знов почав молитись, ще щирійше, Ще горячійше (По селах, X, 413). „**І** ждїть! Як буде поле знов зелене, З весною вам листи прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 47). Все розповів: як нас тут трясця б’є, Як відьма нічу кров жіночу п’є, Що тут дітей без корму сохне й плаче, Як з відьмою король у гречку скаче... **І** помогло. Пустили нас як стій, Урвалося поганій відьмі тій (До Бразилії, V, 61). Тут по лісах блукають дикі люде, Б’ють наших і йїдять. **І** нам те, мабуть, буде (До Бразилії, V, 88). // *a) та й* (2). Та **й** те подумай ще, будь ласка: Твого я найкраща частка З тобою враз не ляже в грїб (Поклони, II, 22). „О синку, много [друзів] при йїді й вині, Та в горю помогти – напевно, ні! Я, сімдесять п’ять літ проживши, вспів Знайти одного лиш – та **й** то напів” (Притчі, V, 22); *б) то й* (1). – Мій господар, за грибами Ходивши вчора, каже: бачив вовка. То **й** остро наказав міні з лошат **І** ока не спускати. Та де вони? (По селах, X, 91); *в) ще й* (1). Та пес, нагрівшись у теплій хаті, Спочивши і найівшись досить, Замість подяки став гарчати, брехати, Ще **й** кинувся хозяїна вкусить (Притчі, VI, 12).

• **i**¹ **1**. Поклони, II, 5; II, 7; II, 8; III, 12;

IV,6; V,7; VII,8; VII,10; VII,11; VII,20; VII,21; VIII,4; VIII,18; VIII,22; Паренетікон,III,6; IV,1; IV,3; V,1-7; VI,2; X,14; X,16 (2 р.); XV,5; XXII,6; XXV,Строфа1-4; XXV,Строфа3-2; XXV,Строфа3-4; XXV,Строфа9-2; XXV,Строфа15-4; XXV,Строфа22-2; XXV,Строфа24-5; XXV,Строфа25-1; XXV,Строфа35-6; XXV,Строфа38-2; XXV,Строфа38-4; XXV,Строфа39-1); Притчі,I,20; I,23; I,43; I,82; I,85; I,91; I,95; I,109; I,113; II,24; III,6; IV,2; IV,8; IV,10; IV,11; IV,15; IV,43; V,3; V,13; V,14; V,17; V,27; V,30; V,56; V,58; VI,1; VI,6; VI,8; VII,2; VIII,4; VIII,8; VIII,39; IX,23; IX,27; IX,34; IX,51; IX,66; IX,75; IX,83; IX,87; X,загол.; X,3; X,4; X,5; X,6; XI,2; XI,7; XI,9; XI,21; XI,34; XII,4; XII,17; XII,35; XII,46; XII,52; Легенди,I,загол.; I,2; I,24; I,27; I,28; I,54; I,67; I,88; I,110; I,114; I,119; I,123; I,125; I,126; II,4; II,6; II,11; II,23; III,12; III,14; III,25; IV,10; IV,27; IV,28; IV,36); IV,52; IV,55; V,23; V,31; V,43; V,51; V,75; VI,1-2; VI,1-4; VI,1-7; VI,1-11; VI,3-9; VI,4-8; VI,6-7; VI,7-4; VI,8-2; VI,8-3; По селах,I,14; I,26; I,29; I,34; II,8; II,20; II,21; II,26; II,42; II,50; II,56; II,67; III,12; VI,5; VI,9; VII,11; VII,19; VIII,1; VIII,9; VIII,13; IX,4; IX,11; X,3; X,34; X,41; X,53; X,64; X,80; X,83; X,95; X,150; X,164; X,168; X,214; X,223; X,229; X,235; X,249; X,283; X,285; X,289; X,306; X,307; X,311; X,319; X,327; X,344; X,361; X,364; X,371; X,372; X,375; X,376; X,382; X,387; X,410; X,416; X,419; До Бразилії,I,16; I,17; I,36; I,40; I,45; I,52; II,5; II,16; III,6; IV,2; IV,26; IV,34; V,6; V,12; V,35; V,38; V,42; V,47; V,80. **2.** Поклони,IV,26 (2 р.); VI,3; VI,4; VI,5 (2 р.); VI,14 (3 р.); VII,16; VII,18; Паренетікон,IV,6; IV,7; IV,8; IV,17; IV,19; VIII,15; VIII,16; XXV,Строфа12-4;

XXV,Строфа13-1 (2 р.); XXV,Строфа18-2 (2 р.); Притчі,I,29; I,36; I,37; I,68; I,69; I,75; I,76; II,21; II,22; II,25; II,27 (2 р.); IV,3 (3р.); IV,29 (2 р.); IV,31; IV,35; IV,39; IV,40; IV,44 (3 р.); V,66; V,67; VIII,25 (2 р.); VIII,37; VIII,38; X,7; X,9; X,10; X,13; XI,30 (2 р.); XII,7 (2 р.); XII,8); Легенди,I,11; I,12; IV,22 (2р.); IV,31; IV,32; IV,37; IV,38; V,загол. (5 р.); V,83; V,87; V,88; VI,1-10 (2р.); VI,2-1; VI,2-2; VI,2-4; VI,2-5; VI,3-7; VI,3-9; VI,6-13; VI,6-14; VI,7-6 (2 р.); VI,9-2; VI,9-3; По селах,VIII,5 (2 р.); VIII,16 (2 р.); X,29 (2 р.); X,36; X,37; X,146; X,163 (2 р.); X,166 (2 р.); X,206; X,207; X,252; X,280 (2 р.); X,373; X,374; До Бразилії,I,3; I,20 (2 р.); II,14; II,15; II,20 (2 р.); V,44; // Поклони,V,5; VI,19); Паренетікон,I,12; Притчі,I,39; I,47; I,60; I,85; II,19; IV,5; V,6; VI,10; VII,12; VIII,33; XII,51; Легенди,VI,1-16; По селах,I,51; II,74; X,122; X,131; До Бразилії,I,49; II,22; V,25; V,88. **3.** Поклони,I,9; II,13; VII,13; Паренетікон,III,5; III,7; III,9; VI,3; XIX,3; Притчі,I,3; I,21; I,34; I,41; I,42; I,66; I,70; II,13; V,65; VIII,14; VIII,16; VIII,21; VIII,26; VIII,30; IX,17; IX,21; IX,29; IX,37; IX,49; IX,65; XI,4; XI,10; XI,11; XII,21; Легенди,I,65; I,75; I,80; I,133; II,7; II,21; III,9; III,33; III,35; IV,33; V,77; V,93 (2 р.); VI,4-6; VI,4-13; VI,5-2; VI,5-9; VI,9-5; По селах,I,41; II,3; II,13; II,18; II,61; II,65; II,73; VIII,17; IX,21; X,50; X,75; X,161; X,176; X,187; X,225; X,272; X,275; X,298; X,402; X,413; До Бразилії,I,47; V,61; V,88; **й**¹ **1.** Поклони,II,18; III,7; III,9; V,6; VI,13; VII,13; Паренетікон,I,12; II,11; III,2; XXV,Строфа28-4; XXV,Строфа36-4; Притчі,I,13; I,91; III,9; V,19; V,40; VI,4; IX,47; X,8; X,9); X,10; X,12; XI,36; Легенди,I,48; I,59; I,72; I,82; I,101; I,134; IV,17; IV,24; V,22; V,69; V,72; VI,1-4;

По селах, I, 42; II, 14; VI, 6; X, 43; X, 120; X, 213; X, 270; X, 370; X, 388; X, 389; X, 422; До Бразилії, I, 38; IV, 5; IV, 30; V, 2; V, 35; V, 59; V, 84; // **та й** По селах, III, 23; V, 17; VIII, 18; X, 49; X, 212; X, 261; X, 262.
2. Паренетікон, XXV, Строфа 12–4; Притчі, I, 29; IV, 31; IV, 35; X, 7; X, 13; Легенди, V, 83; По селах, X, 147; X, 252; До Бразилії, I, 3; V, 43; // Притчі, IV, 34; Легенди, IV, 56; V, 15; VI, 8–13; По селах, X, 168.
3. По селах, X, 232; По селах, X, 292; // **та й** Поклони, II, 22; Притчі, V, 22; **то й** По селах, X, 91; **ще й** Притчі, VI, 12.

I² (37), **Й**² (48). *Част. підсил. 1. Уживається для підсилення, виділення значення слова, перед яким стоїть* (40). **Я й** сам не знав, де ті мої тирані? (Поклони, I, 18). Ось панок побачив матір, Жаль обняв його великий. Глипнула **й** вона на него і здригнула, мов від кулі, Над візком, схилившись, шепче: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 21). Оттак **і** той, що наложив печать На серце: сам, без дружньої розмови Жіє для себе – хоч би був не знать Як чесний, не приблизиться на п'ядь До Бога без любови (Паренетікон, I, 6). Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так **і** гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 9). Як квока, що з яєць Встає занадто часто, З них запортки потворить, – Так **і** чернець, що рад Виломлюєсь із влади, Не тіло, але душу вморить (Паренетікон, XXIII, 8). Пурпуром сонічко сходить, Пурпуром криється в морю; Так будь **і** ти все спокійний – В щастю і в горю

(Паренетікон, XXV, Строфа 1–3). Мужню силу хоч похилить горе, Та не зломить, в підлість не поверне; Так **і** свічку хоч схили додолу, Свого світла вниз вона не зверне (Паренетікон, XXV, Строфа 2–3). Навіть той, хто в призначене вірить, Все ж трудитися мусить постійно; Адже ж бачиш **і** сам, що без труду Не горить і сухеє поліно (Паренетікон, XXV, Строфа 10–3). Не звикай утертими стежками Йти за другим сліпо, як у дим, Бо як стануть пастухи вовками, Треба вівцям пастися **й** самим (Паренетікон, XXV, Строфа 11–4). Книги – морська глибина: Хто в них пірне аж до дна, Той, хоч **і** труду мав досить, Дивнії перли виносить (Паренетікон, XXV, Строфа 19–3). Клониться дерево, плодом обтяжене; Чесний, розумний, **і** ти так клонись! Висохле дерево, безмізкіє голови Зломляться, та не похияються вниз (Паренетікон, XXV, Строфа 21–2). Великі дерева шануй, Що плід дають і в спеку тінь; А як **і** плід часом хибне, Чи ж тінь сама не є добром? (Паренетікон, XXV, Строфа 22–3). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічу йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проси, щоб захистив тебе і скрив. Своїх так перепробуй, а потім Застукай **і** в могого друга дім” (Притчі, V, 32). Аж чоловік найшовся милостивий, Впустив до хати пса і обігрів, Пожалував його, як друг правдивий, І йісти дав того ж, що **й** сам він йів (Притчі, VI, 8). Шарпнули оті два коні: Сей сюди, а той онтам, Розірвали віз надвое, Провалився йізdecь **і** сам (Притчі, VII, 16). „В сусіда жінка язиката Мене неславить; за сей чин Я відкопав веліла річку, Ось **і** стоїть сусідів млин” (Легенди, I, 44). Хоч давній, славний був у неї рід, Вона

нітроха ним не величалась; Щоб згорда **й** не поглянути на світ, Раз в раз чолом аж до землі схилялась (Легенди,IV,7). Скривати тайну царськую Потрібно **і** конечно, Бо, як **й**її розпапляєш, Загинеш небезпечно (Легенди,V,2). То **й** я, лякаючись судби Раба, що на розробок Повірений **й**ому талант Без діла скрив у сховок, Бажаю оспівати вам, Що стане духу мого, Житє, страждане, муку **й** смерть Селедія святого (Легенди,V,9). „Вічно жить молодій, а без него? О, ні! Краще він хай живе, дасть безмерте **й** міні!” (Легенди,VI,6–10). Ось глянь у коршму. За столом Сидить Пазюк, співа псалом, Бо він письменний – знай **і** се! **І** Бога в серці має все (По селах,II,17). „Віддав! Віддав! А може **й** ні. А кілько то було гризні! Та що вже там! Хай страчу сам! Як обіцяв, то певно дам” (По селах,II,57). Отак в селі балакали про Сеня, Сміялись з него, хоч усі **й** любили, Бо щирий був, для всякого ввічливий (По селах,X,55). Та він бай- дуже, мов се **й** не про него, Всі насміхи пускає мимо вуха, Прихильности немов не добачає (По селах,X,57). Ось **І** нині купка **й**їх зібралась – хлопці Все підросли. На Сеня поглядають, Як на старшого; деякі **й** самі Просились з кіньми на ніч, знаючи, Що **й** Сень тут буде (По селах,X,67,69,71). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не **й**їсть, не **п**’є, ніщо не розуміє, Лиш **й**їкає від того дня **і** доси (По селах,X,153). Три рази довкіль обійшла село. Під ніч насилу завели **й**її До хати, силою **й** нагодували (По селах,X,159). Та не могла вона сидіти дома. Вночі **й** пропала (По селах,X,161). – А я гадаю, Що то не те! Велика річ – війна! Всіх не порі-

жуть. Москалі ж також Не є вовки, а люде, як **і** ми (По селах,X,184). **І** [*Сень*] враз промовив: – Е, яка там річ За нами впоминатись москалеви? Що ми **й**ому, чи сват, чи брат який? А мислите, що в него мало **й** своїх Панів і бідних? (По селах,X,228). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? Може, ще коли **І** будуть брати, та хтозна, се, може, Аж в той час буде, як народ на світі Здрібніє так, що в нашій печи буде Сім хлопа молотити (По селах,X,239). От **і** мій господар, Хоч **і** який богач, а злакомивсь На моїх **п**’ять кровавих римських: взяв **І** відтягнув міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку **І** загонуло (По селах,X,280,281). Врешті [*Сень*] Промовив: – От ви **й** чули віщуване. Не бійтесь, се не є нечистий дух, Се та уріжська жінка, що пішла По божій волі (По селах,X,323). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає **й**їх вже більш як трицять літ. Так от вони у него **й** ночували, **І** він **й**їм много повідав з книжок (По селах,X,343). **І** хлопці полягали – Хто на солоні, що приніс з собою, А хто **й** попросту на траві росистій, Лиш міх товстий під себе простеливши (По селах,X, 404). По відході **є**го ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [*мужа*] звістку радісну подати, Щоб з нами **й** ти втішалася, як мати (До Бразилії,I,60). Га, що ж, коли так острый ферлядунок, Хай буде **й** так! Який нам тут ратунок? (До Бразилії,V,98). // *а) Та **й*** (6). Та **й** гупі ж ті богатирі, Що люблять спать на подушках! Я спав лиш на одним пері, **І** твердо так було, що страх!

(Паренетікон, XXV, Строфа 15–1). Щасливий той богач подвійно: Піч повна дров, огонь горить, гогоче; А в мене лиш одно поліно, Та **й** те горить не хоче (Паренетікон, XXV, Строфа 16–4). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та **й** понад міру не цінуй. Не думай в нім мету життя знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 8). „Ей, та **й** дурний ти, стрільче, Що дав міні здуриться! А мною ти, небоже, Міг добре поживиться!” (Притчі, IX, 53). Та **й** діти ж то над все любили слухать Єго пісень і оповідань! Діти Одні над ним не насміхались (По селах, X, 63). Та **й** що то Війна? Війни **й** заповідать не треба, Вона вже є, ми родимось, живем, Мремо в війні (По селах, X, 257); б) *Тільки **й*** (2). Не паразит я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки **й** дума про процент, А для пісень на „шрррум” настроїть ліру. Який же я у біса декадент? (Поклони, VI, 26). Тільки **й** всього християнства в хагі, – Але є **й** письменства в ній позначки: Там під сволоком, завитий в шматі, Лист небесний – писаний Бог зна ким (По селах, I, 53); в) // *То **й*** (1). І про одіж мало дбають нині: Як кожух є **й** чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята шалінові, Капелюхи хлопцям повстяні, – То **й** весь празник є на довгі літа (По селах, I, 46); г) // *То-то **й** є* (2). – Що, що таке? – Війна! Хіба не чули? – Війна? Та з ким? – Ну звісно, з москалем. – Що, з москалем? О, то нещасте наше! Москаль твердий, не встоять наші хлопці Супроти него. – То-то, брата, **й** є (По селах, X, 113). – То-то **й** є, Що нарід темний чує плач є і бачить сам, що се якийсь знак божий, Та не дошукує, що він значить, А сам собі

спліта химери всякі: Війна, і панщина, **й** Бог зна ще що (По селах, X, 247).

2. *Уживається в значенні, близькому до частки **навіть*** (31). Серцем молився Мойсей і скорботою духа цілого; І говорив йому Бог: „Що так до мене кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що **й** слова вони не говорять, Але я чую аж тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 6). Хоч хто **і** сто літ проживе Безчесно, непоздержливо, – Волів би день один прожить У чесноті, в думках святих (Паренетікон, X, 1). Хоч хто **і** сто літ проживе, Без розуму блукаючи, – Волів би день один прожить У розумі, в думках святих (Паренетікон, X, 5). Хоч хто **і** сто літ проживе Ліниво, без енергії, – Волів би день один прожить У праці, в чеснім змаганю (Паренетікон, X, 9). Хоч хто **і** сто літ проживе, Про почин і кінець не дба, – Волів би день один прожить І тямить почин і кінець (Паренетікон, X, 13). Хоч хто **і** сто літ проживе, Премудрости не знаючи, – Волів би день один прожить, Пізнавши праведний закон (Паренетікон, X, 17). „А як же, друже, ти гадаєш? Мосі жінки ти не знаєш? Хоч **і** втопилась моя мила, То вниз водою не поплила” (Паренетікон, XIII, 9). Не цурається правди мудрець, Хоч вона **й** з уст дитинячих буде, – Так як в ніч, коли сонце зайшло, Каганця не цураються люде (Паренетікон, XXV, Строфа 4–2). Добру науку приймай, Хоч **й** і від простого чуєш; Злої ж на ум не бери, Хоч би **й** святий говорив (Паренетікон, XXV, Строфа 5–2, 4). Навіть той, хто в призначене вірить, Все ж трудитися мусить постійно; Адже ж бачиш і сам, що безтруду Не горить **і** сухеє поліно (Паренетікон, XXV, Строфа 10–4). Від слона на тисяч п’ядей, Від коня на сто тікай, Від вола на десять

п'ядей, Зла **й** на очи не видай (Паренетікон, XXV, Строфа 29–4). Як метіль прошумить, Так загине за мить Злий, слезами людськими годований, Щезне **й** слід весь по нім... Але добрий – се дім, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–4). Хоч би **й** мертвого міг гнівливий воскресить, То Бог його за гнів єго відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–1). Хоча б ти **і** муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все ж ти на вічне жите не доспів, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон, XXV, Строфа 33–1). Аж у круг двораків його [Аристотеля] дівка пуста Завела і зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішилася знять... Що там сміху було, то **й** пером не списать (Притчі, IV, 41). „Ратуйте, дядку! Я людину вбив, Та вже **й** у місті шуму наробив! Ось труп! Там десь погоня вже жене! Ой пробі, скрийте трупа і мене!” (Притчі, V, 54). „Ти наша! Не гадай тікати! Даремно просьб і слів не траять! Ми сильні! З наших рук тебе вже **Й** сам Бог не зможе відібрати” (Легенди, I, 116). Хоч в бруді **й** вохкості жила, як звір, Та чистоту над все вона любила; З таких річей обчищувала двір, Котрих ніхто не взяв би **і** на вила (Легенди, IV, 20). Йій [красуні] опертись король не здоле **й** на мить: Там згорів Персеполь! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?... День у день із небес його кидає в ад (Легенди, VI, 3–13). Вже **й** не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жить!” І сказав йій усе, відки має сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–7). Слуги в стайні сплять – йіх коні гріють, А дівки

на лаві, на запічку; Про вигоду **й** думати не сміють, Щоб лиш крижі випрямить за нічку (По селах, I, 39). І не гадай, що за процент Він п'є **й** не заплатить **і** цент! (По селах, II, 14). Хоч трицять літ від роду, він найрадше З дітьми малими пристає, готов **І** порохом пересипатись з ними (По селах, X, 62). – Мій господар, за грибами Ходивши вчора, каже: бачив вовка. То **й** остро наказав міні з лошат **І** ока не спускати. Та де вони? (По селах, X, 92). Вже з цвинтару не трафила **й** до хати, Пішла долів селом: „Я-яй! Я-яй!” А мир за нею, мов на похороні (По селах, X, 154). Пани дістодь-то навіть Вже **й** цісаря підпали, **й** цісар йім Усе те затвердив і підписав (По селах, X, 213). Та **й** що то Війна? Війни **й** заповідать не треба, Вона вже є, ми родимось, живем, Мремо в війні (По селах, X, 258). Дух захопило у всіх, Так що ніхто **і** слова не промовив. Ба, навіть коні наострили вуха **І** стали мовчки. Тільки Сень сидів Спокійний, шепчучи молитву (По селах, X, 317). Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала З хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали різати вола, Його в хребет укусить і в тім місці Маленьку дірочку проколе в шкурі, Таку, що оком **і** доглянуть годі (По селах, X, 384). Не розлучали нас **і** на п'ять хвиль... До міста маємо п'ятнадцять миль. В лісах, під горами... Та ми не ропчем, Доріг нема, стежки, дасть Біг, протопчем (До Бразилії, V, 13).

3. Уживається в значенні, близькому до часток *теж, також* (3). Тільки **й** всього християнства в хаті, – Але є **й** письменства в ній познаки: Там під сволюком, завитий в шматі, Лист небесний – писаний Бог зна ким (По селах, I, 54). – Ха, ха! То, може, **й** нашу Феську

Візьмуть? – Го-го, тота на гранатира Придасться (По селах, X, 124). Коли тобі плетуть, що він [муж] умер, – Не вір, матусю! Він здоров тепер. Живий, здоров, як рибка у водиці, – Се посвідчать і наші молодичі (До Бразилії, I, 8).

● **і 1.** Паренетікон, I, 6; VII, 9; XXIII, 8; XXV, Строфа 1–3; XXV, Строфа 2–3; XXV, Строфа 10–3; XXV, Строфа 19–3; XXV, Строфа 21–2; XXV, Строфа 22–3; Притчі, V, 32; VII, 16; Легенди, I, 44; V, 2; По селах, II, 17; X, 67; X, 153; X, 184; X, 239; X, 280; X, 281. **2.** Паренетікон, X, 1; X, 5; X, 9; X, 13; X, 17; XIII, 9; XXV, Строфа 5–2; XXV, Строфа 10–4; XXV, Строфа 33–1; Легенди, IV, 20; По селах, II, 14; X, 62; X, 92; X, 317; По селах, X, 384; До Бразилії, V, 13. **3.** До Бразилії, I, 8; **й 1.** Поклони, I, 18; VIII, 21; Паренетікон, XXV, Строфа 11–4; Притчі, VI, 8; Легенди, IV, 7; V, 9; VI, 6–10; По селах, II, 57; X, 55; X, 57; X, 69; X, 71; X, 159; X, 161; X, 228; X, 323; X, 343; X, 404; До Бразилії, I, 60; V, 98; // а) Паренетікон, XXV, Строфа 15–1; XXV, Строфа 16–4; Притчі, V, 8; IX, 53; По селах, X, 63; X, 257; б) Поклони, VI, 26; По селах, I, 53; в) По селах, I, 46; г) По селах, X, 113; X, 247); **2.** Паренетікон, VI, 6; XXV, Строфа 4–2; XXV, Строфа 5–4; XXV, Строфа 29–4; XXV, Строфа 30–4; XXV, Строфа 32–1; Притчі, IV, 41; V, 54; Легенди, I, 116; VI, 3–13; VI, 5–7); По селах, I, 39; X, 154; X, 213; X, 258; **3.** По селах, I, 54; X, 124.

ІБН-РУМІ (1). *Власна назва особи.* Праворуч халіфа старенький **Ібн-Румі** Сидів і понурив чоло у задумі. „Старий, ти чого Похнюпивсь? Не радий із щастя мого?” (Легенди, III, 13).

ІВАСЬ (1). *Чоловіче нестливе ім'я.* **Івась** умер напевно від нічних, А лікар

мовив: „Не плетіть дурниць!” (До Бразилії, V, 29).

ІДЕАЛ (1). *Те, що є для когось втіленням найкращих якостей.* Тим, що мене ти к собі не пустила, В мойіх грудях зглушила і вгасила Любовний, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і самотній, Навік вписала ясний і високий Жіночий **ідеал** (Поклони, VII, 12).

ІЗ див. **З**.

ІЗ-ЗА (1). *Прийм., з род. відм.* Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взятъ не може: Се чиста розкіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу **із-за** діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 108).

ІЗМАРАГД (1). *Стародавня назва збірника статей та притч на теми християнської моралі.* Мій **Ізмарagd** (загол.).

ІЗРОНИТИ (1). *Перен. Втратити (про листя).* Як перший лист **ізронить** [кипарис], То твердо вірять люде: Хто зійсть отой листочок, Той вічно жити буде (Притчі, II, 9).

ІЛІА див. **ІЛІА**.

ІЛІА (3), **ІЛІА** (1). *Біблійний пророк; святий.* „Моліться, – каже, – люде! Близький час! П'ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде допасати – ждїть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю **Іліа** прийде” (По селах, X, 350). Коли прийде на світ Антихрист, Щоб всіх людей від Бога відвернути, То против него появиться з неба Святий

Ілля і буде бунтувати Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 361). А той Антихрист буде цар всесильний. Пішле своїх вояків і шандарів Протів пророка. Бог йому допустить **Іллю** зловити, він його на смерть Засудить (По селах, X, 366). Але знає він, проклятий, Що як з **Іллі** одна краплина крові На землю впаде – вся земля займеся Й згорить (По селах, X, 368).

● **Одн. Н. Ілля** По селах, X, 361; **Ілія** По селах, X, 350; **Р. з Іллі** По селах, X, 368; **З. Іллю** По селах, X, 366.

ІНДІЯ (1). *Назва країни.* Було се в **Індії**. Степом безлюдним Йшов чоловік. І враз напав на него Голодний лев (Притчі, I, 1).

ІНТЕРЕС (1). *Справа.* „Не бреш! Де гроші дів? Ти мене вигоном вів – Тямлю весь **інтерес**: У стодолі дрюк відпер, Сіна з сруба на тік зверг, – Зняв із мене черес!” (По селах, III, 27).

ІНШИЙ (11). *Який відрізняється від попереднього; другий* (2). „Склонись до наших просьб, о пані, Пробудь сю нічку з нами тут! Дамо тобі, чого бажаєш, І **інший** видамо засуд” (Легенди, I, 88). „Не хочу **іншого** засуду. Пощо міні богів гнівить?” (Легенди, I, 93). // *Який змінився порівняно з попереднім; не такий, як раніше; інакший* (3). Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти? Не про те! **Інший** жар в єї серці горить! **Інший** бог там живе! **Інший** цар там царить (Легенди, VI, 6–3, 4). // *У знач. ім. інше. Те, що відрізняється від названого; не те, що було* (1). На шлях тернистий сам подався І цупко по тернах подрався, – Чого ж ти **іншого** чекав? (Поклони, II, 6). // *Ще який-небудь із групи людей, об'єднаних спільною ознакою* (1). Пішов

по **інших** своїх другах син, – Не скрив його, не втішив ні один (Притчі, V, 45). // *У знач. ім. інший. Ще хто-небудь, крім названого* (4). Себе самого наперед Застав робить, що слідує, А лиш потому **інших** вчи, – Тоді з дороги не схибиш (Паренетікон, IX, 3). Ти сам себе таким зроби, Щоб **інших** ти навчати міг; Сам над собою запануй, То запануєш над людьми (Паренетікон, IX, 6). „О богине, прости! Я згрішив, бачу сам! Та безцінний твій дар комусь **іншому** дам” (Легенди, VI, 2–12). Гамору! Галаса! Баб назбігалося Повний вигін. Ті Пазюка проклинають, **Інші** про кума вже знають: „Певно, се він!” (По селах, IV, 11). ● **Одн. Н. інший** // Легенди, VI, 6–3 VI, 6–4 (2 р.); **Р. іншого** Легенди, I, 93; *у знач. ім. Поклони, II, 6; Д. іншому у знач. ім. Легенди, VI, 2–12; З. інший Легенди, I, 88; Мн. Н. інші у знач. ім. По селах, IV, 11; З. інших у знач. ім. Паренетікон, IX, 3; IX, 6; М. по інших // Притчі, V, 45.*

ІРЗАНЄ (1). *Крик коня; іржання.* Справді, По всій долині розляглось **ірзанє**, Мов тремольо важке, могучим смиком Потягнене по струні металевій (По селах, X, 99).

ІС див. **ІЗ**.

ІСКРА (1). *Перен. Блискуча цятка.* У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці вороже ворухиться щось, І в очах, ще вохких від любови і жаги, Дикі **іскри** горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–10).

ІТАЛЬСЬКИЙ (2). *Особа, що проживає в Італії* (1). Було б нас більш померло, бо якась На нас **італьяська** пані завзя-

лась І випросила в короля свідоцтво:
Держать їх, аж йім вимре все жіноцтво
(До Бразилії, V, 46). // *Який характерний
для Італії* (1). Небо **ігальське**, блакітне,
погідне, Бачило бруд наш, пригноблене
бідне (До Бразилії, IV, 9).

• **Одн. Н. ігальська** До Бразилії, V, 46;
ігальське // До Бразилії, IV, 9.

ІТИ див. **ЙТИ**.

ІЩЕ див. **ЩЕ**.

Й

Й див. **І**.

ЙІДА (5). **1.** *Процес споживання їжі* (2).

І який пожиток від **йіди** здержатися, А на блуд і здирство пильно поспішаються? (Паренетікон, III, 5). „О синку, много [друзів] при **йіди** й вині, Та в горю допомогти – напевно, ні! Я, сімдесять п'ять літ проживши, вспів Знайти одного лиш – та й то напів” (Притчі, V, 19).

2. *Те, що їдять; харч* (3). Отрута є зле вивчена наука, Отрута є нестравлена **йіда**; Для бідних трута – взаємна порука, Старому трута – жінка молода (Паренетікон, XXV, Строфа 17–2). Залебеділа пташка: „Ой, стрільче, стій, пожди! Я пташечка маленька, Що з мене тут **йіди**? Пусти мене на волю, Я дам тобі за те Три добрії науки На все твоє жите” (Притчі, IX, 8). А мав [цар] с собою много **Йіди**, та страва в рот йому не йшла, Бо він обідать звук серед шумного Кружка жінок і слуг (Притчі, XI, 5).

• **Одн. Н. йіда 2.** Паренетікон, XXV, Строфа 17–2; **Р. йіди 2.** Притчі, IX, 8; XI, 5; **від йіди 1.** Паренетікон, III, 5; **М. при йіди 1.** Притчі, V, 19.

ЙІДЕЦЬ (1). *Той, хто їсть.* Я з п'ющими за пліт не виливаю, З **йідцями** йім, для бійки маю бук, На празнику житя не позіваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони, VI, 22)

ЙІДКИЙ (1). *Перен. Дошкульний, уципливий.* Та Аглая, котрої надземна краса Звеселяє людей і самі небеса; Та **йідких** єі слів і шпаркого ума Всі боялися, навіть цариця сама (Притчі, IV, 11).

ЙІДЬ (1). *Отрута.* Годуй гадюку молоком, У неї буде більша **йідь**; Роби добро лихому – він Тебе вмотає гірше в сіть (Паренетікон, XV, 2).

ЙІЗДЕЦЬ (2). *Той, хто їздить кіньми.* Два **йізці** були раз: митар І вельможний фарисей; До мети взялися бігти. Хто допаде? Той чи сей? (Притчі, VII, 1). Шарпнули оті два коні: Сей сюди, а той онтам, Розірвали віз надвоє, Провалився **йізdecь** і сам (Притчі, VII, 16).

• **Одн. Н. йізdecь** Притчі, VII, 16; **Мн. Н. йізці** Притчі, VII, 1.

ЙІСТИ (13). *Споживати їжу* (11). Я з п'ющими за пліт не виливаю, З **йідцями** йім, для бійки маю бук, На празнику житя не позіваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони, VI, 21). Звір же хліба не **йість**, А жре м'ясо, рве кість, – Я ж про вдачу лукаву Братню рву добру славу (Паренетікон, XI, 5). Дурний, хто, помилок лякаючись, Не сміє братися до діла, – Так, як би я не **йів**, лякаючись, Щоб кришка в голосницю не влетіла (Паренетікон, XXV, Строфа 8–3). Аж чоловік найшовся милостивий, Впустив до хати пса і обігрів, Пожалував його, як друг правдивий, І **йісти** дав того ж, що й сам він **йів** (Притчі, VI, 8). І цар зрадів. „А ось міні розрада!” І крикнув пастуху: „Здоров був, брате! Будь тут міні як вся дворян громада! Ходи, сідай зо мною враз снідати, Бо не привик я **йісти** сам один” (Притчі, XI, 14). На вічний взір аскетам всім Не **йів** він хліба й м'яса; П'явки і хроби водяні – Його вся страва ласа (Легенди, V, 22). „Най

постять так, як постив я, Доступлять в Бога ласки, **Йдіять** мене, і воду п'ють, І ждуть святої паски” (Легенди, V, 87). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не йість, не п'є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 152). П'ять хлопців до послуг продали ми, А сім дівчат пішло в такі доми. Про хлопців доси ми не мали вісти, Дівчата раді: є що пити й **йісти** (До Бразилії, V, 84). Тут по лісах блукають дикі люде, Б'ють наших і **йідять**. І нам те, мабуть, буде (До Бразилії, V, 88). * Усполуч.: а) **йісти очима** – дивитися на що-небудь дуже пильно (1). І поскладав, поцілував І в черес всі сотки сховав. А кум стоїть, гне в собі злість, Очима тії гроші **йість** (По селах, II, 76); б) **йідж мене гадюка** – уживається як заприсягання у правдивості своїх слів, запевнення в чому-небудь (1). „Тут мене гадюка **йідж**, Як я з вами був сю ніч На гумні, в стодолі!” „Не бреші! – кричить Пазюк, – Гроші тут міні до рук, Бо діждеш недолі!” (По селах, III, 31).

• **йісти** Притчі, VI, 8; XI, 14; До Бразилії, V, 84; **йім** Поклони, VI, 21; **йість** Паренетікон, XI, 5; По селах, X, 152; усполуч. а) По селах, II, 76; **йідять** Легенди, V, 87; До Бразилії, V, 88; **йів** Паренетікон, XXV, Строфа 8–3; Притчі, VI, 8; Легенди, V, 22; **йідж** усполуч. б) По селах, III, 31.

ЙІСТИСЯ (1). *Перен. Дуже сваритися з кимось.* – Се правда! Як вовки голодні в лісі, Так мир хрещений сам с собою **йіється**. Одні хапають з-перед других, рвуть, І дуть, і кривдять (По селах, X, 278).

ЙІХАТИ (2). *Переміщатися в певному напрямку за допомогою яких-небудь засобів пересування* (2). Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим двором раз **йіхав** через місто І вздрів аскетів двох – худих, блідих, В одежах із кори та бур'яну (Притчі, XII, 3). До Відня **йіхали** спокійно вкупі; У Відні нас три дні держали в цюпі. Пустили нас, лиш пан якийсь від нас Сім срібла взяв, що підписав нам пас (До Бразилії, V, 19).

• **йіхав** Притчі, XII, 3; **йіхали** До Бразилії, V, 19.

ЙІМЕННЯ (1). *Ім'я.* „Хай буде звеличане **ймення** Господне! Аллах тобі, пане, шле радість сьогодні, – Та я нагадав, Які вже я види в сім замку видав” (Легенди, III, 17).

ЙОСИФ (2). *Власна назва особи (ім'я).* До **Йосифа** в Єгипті так Сказав облесливий дворак: „Ах, пане, страх тебе люблю За добрість, за красу твою!” (Притчі, III, 1). Та **Йосиф** знав ціну тих слів І дворакови відповів: „Минувше ти збудив сумне... Мій друже, не люби мене!” (Притчі, III, 5).

• *Одн. Н.* **Йосиф** Притчі, III, 5; *Р.* до **Йосифа** Притчі, III, 1.

ЙОСИФІНСЬКИЙ (1). *Який видав австрійський цар Йосиф II.* **Йосифінський** наказ панщизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, Діда скарга за ґрунтець забраний, Батьків акт ліцитаційний драний, – Ось весь спадок, що лишивсь для внуків (По селах, I, 57).

ЙТИ (28), **ІТИ** (19). 1. *Ступаючи ногами, пересуватися, рухатися, змінюючи місце в просторі* (9). Було се в Індії. Степом безлюдним **Йшов** чоловік. І враз напав

на него Голодний лев (Притчі, I, 3). Аристотель-мудрець по садочку гуля, – Бач, Аглая **іде** і очима стріля! (Притчі, IV, 8). Аристотель дівчині гаразд придививсь, Як повз него **ішла**, низько їй поклонивсь (Притчі, IV, 14). Та ось з села Далекого пастух **іде** до стада, І стежка повз царя його вела (Притчі, XI, 8). „Се що такого? – запитав Асока, Ніби дивуючись. – Чого ти, брате, **Ідеш** в такій невольничій подобі?” (Притчі, XII, 38). Село шумить, село гуде, Пазюк з шинку додому **йде** (По селах, II, 86). Того рана с криком, шумом Серед тлуму дід іс кумом На попівство враз **ішли**. Чи шукать поради, може? Ні, за злодія на боже По короні понесли (По селах, V, 3). **Іде** Пазюк від ворожки Та **йдучи** міркує: „Виразнісінько на кума Ворожка віщує” (По селах, VII, 1, 2). Два панки **йдуть** попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку (До Бразилії, III, 1). // *Пересуватися кроками певним чином, у якийсь спосіб* (2). Село шумить, село гуде, Пазюк з шинку додому йде, При ньому кум, мов в’юн той, в’есь, А свідки **йдуть** то вскись, то вскльсь. Боками **йдуть**, пісень ревуть (По селах, II, 88, 89).

2. Переміщатися в певному напрямі (1). Не слід усякого любити без розбору. Як добрі щепи садівник плекає? Так, що всі зайві парості втинає, Щоб добрі соки **йшли** все вгору, вгору (Паренетікон, II, 4).

3. Вирушати в певному напрямі, до кого-небудь (3). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічу **йди** с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проти, щоб захистив тебе і скрив. Своіх так перепробуй, а потім Застукай і в мойого друга дім” (Притчі, V, 28). Зворушили царя слова ті пастухові. Він

мовив: „Справді, не міні рівня Той цар, і з ним я не стою у змові, Тобі поруки я не можу дати! **Іди** й йому ти вірно встійся в слові!” (Притчі, XI, 36). От так він нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, **Іду** і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 40). // *Вирушати куди-небудь із певною метою* (14). З яким же запалом я **йшов** до бою! Як рвалася вперед душа вітхнута! Горіло серце чистою любовою!.. І що ж здобув? Лишив що за собою? (Поклони, I, 6). Як на місто військо **йде** вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик їх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 5). Не кидай власної мети, Щоб за чужою десь **іти**, А власну ясно ціль пізнай, До неї просто поспішай (Паренетікон, IX, 14). „Ну, добре, **йдіть** до Вавилону! Людей неправедних судіть! Судіть по правді, та уважайте, Самі в покусі не впадіть!” (Легенди, I, 17). Сказала [Астарті] Богови всю правду. „Гаразд зробила, доню, ти! **Іди** ж тепер і до схід сонця На небі зіркою світи!” (Легенди, I, 123). Скрутився кум, неначе в’юн, Горілку в жида і тютюн Наборг бере, на стіл кладе, Знов Пазюка просить **іде** (По селах, II, 44). „До хати спати я не **йду**. Гей, куме! куме! Де ти втік? Ти спать мене веди на тік!” (По селах, II, 94). Свідків, хоч гать гати! Сей вже мав спать **іти**, Вийшов надвір, Чув, як Пазюк до стодоли С кумом чалапав поволи Попри шпіхлір (По селах, IV, 14). Здогади, заміти... Тут шукать! Там **іти**... Властей чекать... Справді ж нікому не жалко. „Так тобі треба, ти п’явко! Хоч ти пропадь!” (По селах, IV, 26). Літня ніч

коротка, То вчасно спати **йдуть** робучі люде, Щоб завтра, скоро світ, вже бути в полі (По селах, X, 6). – Ну, що ж, то ти **йди** спати! Годі ж всім Поснути. Знаєте, пора непевна. Говорять, що з Сідого приятелі Волочаться по толоках. То треба Вважати! (По селах, X, 84). „Не спинять їх? Всі підуть Десь за сине море здуру”. „Як же ж йім не **йти**, як тут Всі до спілки дрем з них шкуру” (До Бразилії, III, 15). Палазя там умерла від уроків, А лікар німець мовив: „З браку соків”. Івась умер напевно від нічниць, А лікар мовив: „Не плетіть дурниць!” Та як ще Гриць, Оксанка, Рузя вмерли, – Пустили нас: „**Ідіть**, куди наперли!” (До Бразилії, V, 32). // *Перен. У формі наказ. сп. разом із звертанням виражає незгоду із чиеюсь думкою* (1). – Я б, бачиться, на місці вмер з страху, Якби єї голосіне почув. – **Іди**, дурний! Вона ж се не від злого! Се найдобрійша жінка у селі Була. Йій Бог так дав, щоб віщувала Народо-ви якесь велике горе (По селах, X, 172). * *У сполуч.:* а) **іти по жебрах** – *просити милостиню* (1). Глянь, онде слуги твої, твоїх волів пасучи, Потратували всю ниву убогого твого сусіда, Що через кривди твої мусить по жебрах **іти**! (Паренетікон, V, 2–8); б) **геть іди** – *уживається як лайливий вислів, яким проганяють когось* (1). „Адже ж коли почнуть тебе шукать, То де ж підуть насамперед? Сюди! Бо знають, що я друг твій! Геть **іди**!” (Притчі, V, 44).

4. *Заходити до якогось приміщення* (1). І день, і ніч Блукає по полю, до хат не **йде**, І все кричить, голосить, плаче й стогне (По селах, X, 167).

5. *Перен. Прямувати, рухатися, розвиватися в якому-небудь напрямі.* * *Образно* (1). Се не казка, брати, тільки образ, мабуть, Як у парі в житю смут-

ки й радощі **йдуть**, І сі й ті до одного кінця нас ведуть (Притчі, X, 12). * *У сполуч. йти вгору* – *підніматися на вищий рівень, займати вище становище в суспільстві* (1). Який я декадент? Я син народа, Що вгору **йде**, хоч був запертий в льох. Мій поклик: праця, щастє і свобода, Я є мужик, пролог, не епілог (Поклони, VI, 18).

6. *Перен. Ставати ким-небудь* (1). Та хто з біди в черці **Йде** Господу служити, З страху перед житєм І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 4).

7. *Діяти певним чином* (1). „Ні, я роздумала! За слово Своєї чести не продам. Пощо міні воно? Чи нам же **Іти** по ангельським слідам?” (Легенди, I, 108).

* *У сполуч. йти сліпо за ким* – *діяти так, як хтось; наслідувати кого-небудь* (1). Не звикай утертими стежками **Йти** за другим сліпо, як у дим, Бо як стануть пастухи вовками, Треба вівцям пастися й самим (Паренетікон, XXV, Строфа 1–2).

8. *Бути призначеним, використовуватися для чого-небудь* (3). Як сережки золотії В ніздрях бурої свині, Так краса не **йде** в пожиток Зле вихованій жоні (Паренетікон, XII, 3). Не допустив все-сильний Бог До крайнього скандалу, Щоб мошці праведника **йшли** Поганцям на поталу (Легенди, V, 67). Хліб і страва – тут найстарша справа, Ціль всіх змагань, замислів, турботи, Мов родивсь сей люд лиш для роботи, А на хліб вся праця **йде** кровава (По селах, I, 32).

9. *Перен. Поширюватися, розходитися (про відомості, чутки, славу й т. ін.)* (4). Не пливе супроти вітру

Запах цвітів і кадила, – Але **йде** по всіх усядах Добра слава, добрі діла (Паренетікон, XXV, Строфа 9–3). По всім краю **йде** вість, наче змора та сон, І сумує весь край, і рида Вавилон (Легенди, VI, 7–5). В шинку шумить, в шинку гуде, Аж гомін геть селом **іде**. І не питайте, що се є: Старий Пазюк горілку п’є (По селах, II, 2). Вранці-рано по селі То не пчоли, не чмелі Глухо зажурчали, Не шумів розбитий спуст, А **йшло** слово з уст до уст: „Вкрали! Вкрали! Вкрали!” (По селах, III, 5).

10. *Із запереч.* Уживається у зворотах, що характеризують фізичний стан людини. * У сполуч. **не йде в рот** кому – хтось не має апетиту (1). А мав [цар] с собою много Йіди, та страва в рот йому не **йшла**, Бо він обідать звик серед шумного Кружка жінок і слуг (Притчі, XI, 5).

11. *Насуватися (про щось страшне, лихе).* (1). – Якої ж я вам байки розповім? Тут, братя, **йде** таке на наші села, Що швидко нам відхочеса байок (По селах, X, 104).

● **іти 3.** // Паренетікон, IX, 14; По

селах, IV, 14; IV, 26; у сполуч. а) Паренетікон, V, 2–8; **7.** Легенди, I, 108; у сполуч. Паренетікон, XXV, Строфа 11–2; **йти 3.** // До Бразилії, III, 15; **іду 3.** До Бразилії, I, 40; **йду 3.** // По селах, II, 94; **ідеш 1.** Притчі, XII, 38; **іде 1.** Притчі, IV, 8; XI, 8; По селах, VII, 1; **3.** // По селах, II, 44; **9.** По селах, II, 2; **йде 1.** По селах, II, 86; **3.** // Паренетікон, IV, 5; **4.** По селах, X, 167; **5.** у сполуч. Поклони, VI, 18; **6.** Паренетікон, XXII, 4; **8.** Паренетікон, XII, 3; По селах, I, 32; **9.** Паренетікон, XXV, Строфа 9–3; Легенди, VI, 7–5; **11.** По селах, X, 104; **йдуть 1.** До Бразилії, III, 1; // По селах, II, 88; II, 89; **3.** // По селах, X, 6; **5.** образно Притчі, X, 12; **йшов 1.** Притчі, I, 3; **3.** // Поклони, I, 6; **йшла 1.** Притчі, IV, 14; **йшла 10.** Притчі, XI, 5; **йшло 9.** По селах, III, 5; **йшли 1.** По селах, V, 3; **йшли 2.** Паренетікон, II, 4; **8.** Легенди, V, 67; **іди 3.** Притчі, XI, 36; // Легенди, I, 123; // По селах, X, 172; у сполуч. б) Притчі, V, 44; **йди 3.** Притчі, V, 28; // По селах, X, 84; **ідіть 3.** // До Бразилії, V, 32; **йдіть 3.** // Легенди, I, 17; **йдучи 1.** По селах, VII, 2.

К

К (5). *Прійм., із дав. відм.* Тим, що мене ти **к** собі не пустила, В мойіх грудях зглушила і вгасила Любовний, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і одинокій, Навік вписала ясний і високий Жіночий ідеал (Поклони, VII, 7). Чи то дуже чесно всю ніч в темній хаті Горячо молитесь, **к** Богу припадати, Поки там під тином з голоду та стужі Умирають бідні, зойкають недужі? (Паренетікон, III, 12). Бачить чоловік, Що зо стіни безодні, зо стрімкого Скального обриву худа берізка В щілині виросла й вершок зелений Понад безодню **к** сонцю піднімає (Притчі, I, 14). Арота ж і Марота **к** собі Покликав Бог і так прорік: „Ну, хлопці, встереглись покуси? Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 125). Халіф Абдельмалік святкує побіду У куфському замку. **К** кінцєви обіду Від війська посла Кровавую голову в місі внесли (Легенди, III, 2).

• **к** Поклони, VII, 7; Паренетікон, III, 12; Притчі, I, 14; Легенди, I, 125; III, 2.

КАВАЛОК (1). *Шматок.* На морі вмерло дев'ять душ народу; Їїх замість погребу метали в воду. Най Бог боронить від такої тьми, Як матері ридали за дітьми, Коли їй риби довгі, мов ті бальки, Зубаті, чорні, рвали на **кавалки!** (До Бразилії, V, 76).

КАГАНЕЦЬ (2). *Невеличкий світильник, що складається з тнота та посуду, у який налито олію, лій чи гас.* Не цурається правди мудрець, Хоч вона й з уст дитинячих буде, – Так як в ніч, коли сонце зайшло, **Каганця** не цураються

люде (Паренетікон, XXV, Строфа 4–4). Огневи, що ліси палить, На поміч вітер ще спішить, Та **каганець** він загасить. Так сильний сильного скріпля, Король ратує короля, Слабого ж топче і валить (Паренетікон, XXV, Строфа 35–3).

• **Одн. Р. каганця** Паренетікон, XXV, Строфа 4–4; **З. каганець** Паренетікон, XXV, Строфа 35–3.

КАДИЛО (2). *Спеціальний посуд з ароматичною смолою, яку використовують для куріння під час виконання релігійних обрядів* (1). Не пливе супроти вітру Запах цвітів і **кадила**, – Але йде по всіх усюдах Добра слава, добрі діла (Паренетікон, XXV, Строфа 9–2). // *Речовина, яка при згорянні дає ароматичний дим* (1). Ось огонь розпалив із пахучих полін І **кадило** в огонь щедро кидає він, І закони Господні проходить умом, Щоб очистити ум, не схибити притьмом (Легенди, VI, 2–4).

• **Одн. Р. кадила** Паренетікон, XXV, Строфа 9–2; **З. кадило** Легенди, VI, 2–4.

КАЗАТИ (12), **КАЗАТЬ** (1). **1.** *Передавати словами думки; говорити* (7). А якби хтось згорда став **казати**: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те їй слав у поле князь?” І, гордючи простацьким криком, Сам лишився б в гордоцях марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 13). Асока, цар премудрий, милосерний, До ради царської звик був просити Пустинників, аскетів,

богомільців і пильно слухав, що вони **казали** (Притчі, VIII, 4). „Здоров був, царю!” – став пастух **казати**. – „Не може твій покірний селянин Снідать с тобою. Се йому не слід” (Притчі, XI, 15). „Моліться, – **каже**, – люде! Близький час! П’ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде допасати – ждіть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах, X, 345). – Дух божий з нами! – скрикнули в тривозі Всі конюхи. – П’ять гір вже, **кажеш**, спас. Що ж се за гори, що за віл такий? (По селах, X, 352). Будуть ще внукам **казать** проти ночі: „Дивний тут люд кочував із півночі. Рідну країну с слізми споминав він, Але с проклятем із неї тікав він” (До Бразилії, IV, 13). З Понтеби завернули нас до Грацю, Там три неділі мали з нами працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А нам **казали**: „Зачекайте тут!” (До Бразилії, V, 26). // *Розповідати що-небудь* (2). – Мій господар, за грибами Ходивши вчора, **каже**: бачив вовка. То й остро наказав міні з лошат і ока не спускати. Та де вони? (По селах, X, 90). – Не може бути! Хто тобі **казав**? – Плеті, дурний, не може бути! Вже то Я чув про се від розумніших трохи, Ніж я та й ти. (По селах, X, 209).

2. Наказувати комусь робити що-небудь (4). І мовив халіф: „Отой замок відлюдний, В котрім такий дар я отримав пречудний, Віднині я вмить Весь золотом **кажу** і шовком оббить” (Легенди, III, 12). Пазюк о стил б’є кулаком. „Чи дармо в тебе я дяком? Не штука то мій глас хвалить! **Кажі** горівки ще долить!” (По селах, II, 40). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він **казав** усюди голосити, Що відтепер не буде

так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом [...] (По селах, X, 116). Бог йій [жінці] так **казав** Плачем і криком грішному народу Оголосити близький суд страшний (По селах, X, 326).

• **казати 1.** Паренетікон, IV, 13; Притчі, XI, 15; **кажу 2.** Легенди, III, 12; **кажеш 1.** По селах, X, 352; **каже 1.** По селах, X, 345; // По селах, X, 90; **казав 1.** // По селах, X, 209; **2.** По селах, X, 116; // По селах, X, 326; **казали 1.** Притчі, VIII, 4; До Бразилії, V, 26; **будуть казать 1.** До Бразилії, IV, 13; **кажі 2.** По селах, II, 40.

КАЗАТЬ див. **КАЗАТИ**.

КАЗКА (1). *Те, що не відповідає дійсності; вигадка, байка.* Се не **казка**, брати, тільки образ, мабуть, Як у парі в життю смутки й радощі йдуть, І сі й ті до одного кінця нас ведуть (Притчі, X, 11).

КАЙДАНИ (2). **1.** *Залізні ланцюги з кільцями, що їх замикають на руках арештованого* (1). „Ну, куме коханий, дай руки в **кайдани**! Тут слідство, для тебе тюрма” (По селах, VIII, 19).

2. *Перен. Те, що зв’язує людину, позбавляє її волі* (1). З дрібних огнів сплелись мої **кайдани**! (Поклони, I, 19).

• **Мн. Н. кайдани 2.** Поклони, I, 19; **3.** в **кайдани 1.** По селах, VIII, 19.

КАЛИНА (1). *Кущова рослина, що має білі квіти й червоні гіркі ягоди.* З-поміж верб, та груш, та яворини Чорні стріхи глипають, нагнувшись, Мохом вкриті, корчами **каліни**, Мов на вітер ті сичі надувшись (По селах, I, 11).

КАЛІКА (1). *Той, хто позбувся якої-небудь частини тіла або втратив здатність рухати нею.* * У порівн. Похилились смерекові стіни, Там і сям

стемпльовані дрючками, Мов **каліки**, ждуть собі заміни, Щоб спочить розбитими кістками (По селах, I, 15).

КАЛЬВАРІЯ (1). *Місце прощ, паломництва на території Надсяння (символізує Хресну дорогу і страждання Ісуса Христа)*. А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на **Кальварії** недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає їх вже більш як трицять літ. Так от вони у него й ночували, І він їм много повідав з книжок (По селах, X, 340).

КАМІНЄ (3). *Збірн. 1. Шматки, брили твердої гірської породи* (1). Щоб монументом їх не було те **камінє**, Яким в відплату за плодючеє насінє Ще при життю обкидувано їх (Поклони, III, 13). **2. Коштовні мінерали як прикраса** (2). Одного дня поклав він [цар] перед ними Дві скриньки. Перша, щирозолота, Ясніла від **каміня** дорогого; Друга ж була звичайна, деревляна, А шпуги позаливані смолою (Притчі, VIII, 11). То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій лежало стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс. А в смолянній лежали гарні перли, І пахощі, і дороге **камінє** Безмірної ціни (Притчі, VIII, 25).

• **Одн. Н. камінє 1.** Поклони, III, 13; **2.** Притчі, VIII, 25; **Р. від каміня 2.** Притчі, VIII, 11.

КАНДЗЮБІНСЬКИЙ (1). *Власна назва особи (прізвище)*. Одно лиш жаль, що вже по-руськи тут Молиться ні балакать не дадуть. На нас у місті крикнув **Кандзюбінський**: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gębę stul!” (До Бразилії, V, 93).

КАПАТИ (1). *Падати краплями*. Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як **капала** З хреста (По селах, X, 379).

КАПЕЛЮХ (1). *Чоловічий головний убір*. І про одіж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята шалінові, **Капелюхи** хлопцям повстанні, – То й весь празник є на довгі літа (По селах, I, 45).

КАРА (1). *Суворе покарання*. „Літ десять минуло, халіфа Мохтара Така ж з рук Масаба наскочила **кара**: Ось тутка послаи Мохтарову голову в місі внесли” (Легенди, III, 30).

КАРАТИ (4). *Накладати кару, покарання за що-небудь*. „Недобре ти зробила, пані! – Сказали враз Арот, Марот, – Вітця й дітей за те **карати**, Що завинив жіночий рот” (Легенди, I, 59). „Скажіть самі, як вас **карати**? Чи в пекло, де чорти є всі, Чи волите до суду висіть Стрімглав онтам на ланцюсі?” (Легенди, I, 129). І на лице своє в покорі Упали ангели й рекли: „**Карай** нас, Господи, дочасно, Лиш в пекло між чортів не шли!” (Легенди, I, 135). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою **Карати** вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 78).
• **карати** Легенди, I, 59; I, 129; **буде карати** Легенди, V, 78; **карай** Легенди, I, 135.

КАСА (1). *Місце продажу залізничних квитків*. Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реестри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацятькують, годують і колишуть, Як їх жан-

дарми штовхають від **кас**, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 23).

КАТ (2). 1. *Перен. Той, хто убиває, мучить* (1). І привели святую, що в ту мить, Піднявши голос, заспівала дзвінко. Та **кат** єі почав ножа острить І крикнув: „Парно там окропи, жінко!” (Легенди, IV, 35). 2. *Лайл. Біс, чорт. * У сполуч. кат з нею – уживається для вираження байдужого ставлення до чого-небудь* (1). – Е, **кат** там з нею [байкою]! – другий відізвався. – Я за весь день охляв, не чую костей, І очи вже злипаються до сну (По селах, X, 81).

● *Одн. Н. кат* 1. Легенди, IV, 35; 2. у сполуч. По селах, X, 81.

КАТАР (1). *Запалення слизової оболонки деяких органів. Хоч часто я гірке й квасне ковтаю, Нераз і прів, і мерз я, і охрип, Та ще ж оскомини хронічної не маю, Катар* кишок до мене не прилип (Поклони, VI, 16).

КАТОРГА (1). *Перен. Надзвичайно важка, виснажлива праця; тяжке, нестерпне життя. Та праці тої, мамо, в нас так мало! Лежить облогом лан широкий твій, А кілька нас всю силу спрацювало, Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій!* (Поклони, V, 16).

КАТУВАТИ (1). *Сильно бити, завдавати тяжких фізичних мук, страждань. Розпріструть Вони ту шкуру і на ній почнуть Пророка мучити і катувати. Та поразить Господь нечисту силу* (По селах, X, 376).

КАШТАНОВАТИЙ (1). *Який має колір каштана; брунатний. Ось слухай, рже*

твоя **каштановата**, А он лоша йій обзиваєсь! (По селах, X, 96).

КВАРТА (1). *Міра рідкої речовини (горілки). „Ще кварту став, людей відправ, А завтра рано, щоб ти знав – Коли діждати дасть Господь, За грішми с свідками приходить”* (По селах, II, 81).

КВАСНИЙ (1). *Кислий. // У знач. ім. Хоч часто я гірке й квасне ковтаю, Нераз і прів, і мерз я, і охрип, Та ще ж оскомини хронічної не маю, Катар* кишок до мене не прилип (Поклони, VI, 13).

КВІТ (2). *Квитанція. Йосифінський наказ панщизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, Діда скарга за ґрунтьєць забраний, Батьків акт ліцитаційний драгий, – Ось весь спадок, що лишивсь для внуків* (По селах, I, 58). Три місяці чекали ми на **квіти**: Три хлопи вмерли тут і три кобіти (До Бразилії, V, 79).

● *Одн. Н. квіт* По селах, I, 58; *Мн. 3. на квіти* До Бразилії, V, 79.

КВІТИ (3). *у мн. Трав'янисті рослини з квітками, які мають різне забарвлення та приємний запах. Вниз котиться мій віз. Пов'яли квіти, Літа на душу накладають пута* (Поклони, I, 1). Як пчола, що **квітам** фарби Ані паху не уймає, Тільки сок йїх ссе солодий, Так з людьми жиє мудрець (Паренетікон, XX, 1). Мухи сідають на ранах, Пчоли на **квітах** пахучих; Добрий все бачить лиш добре, Підлий лиш підле у других (Паренетікон, XXV, Строфа 23–2).

● *Мн. Н. квіти* Поклони, I, 1; *Д. квітам* Паренетікон, XX, 1; *М. на квітах* Паренетікон, XXV, Строфа 23–2.

КВІТКА (5). *Частина рослини, що виростає на кінці стебла або гілки й складається з маточки, тичинки й пелюс-*

ток навколо них; звичайно має різне забарвлення та приємний запах (2). Хто лиш **квітки** в житю збира, Чий дух до земного прилип, Того напавши вхопить смерть, Як повинь сонне село (Паренетікон, XXI, 1). Хто лиш **квітки** в житю збира, Чий дух до земного прилип, Той смерти попаде у власть, Не осягнувши, що бажав (Паренетікон, XXI, 5).

* *Образно* (1). Не дав мороз моім листкам розвиться, **Квітки** мої побила буря люта! (Поклони, I, 12). * *У порівн.* (1). „Вічно жить! Молодим! А вона? А вона? Постаріє, зів'яне, мов **квітка** марна!” (Легенди, VI, 5–4). // *Пестливе звертання до дівчини, жінки* (1). Поклін тобі, моя зів'яла **квітко**, Моя розкішна, невідступна мріє, Остатній сей поклін! (Поклони, VII, 1).

• *Одн.* **Н.** **квітка** у порівн. Легенди, VI, 5–4; *Кл.* **квітко** // Поклони, VII, 1; *Мн.* **З.** **квітки** Паренетікон, XXI, 1; XXI, 5; *образно* Поклони, I, 12.

КВОКА (1). *Квочка*. Як **квока**, що з яєць Встає занадто часто, З них запортки потворить, – Так і чернець, що рад Виломлюєсь із влади, Не тіло, але душу вморить (Паренетікон, XXIII, 5).

КИДАТИ (4). **1.** *Махнувши рукою, примушувати летіти, падати те, що є в руці* (2). Ось огонь розпалив із пахучих полін І кадило в огонь щедро **кидає** він, І закони Господні проходить умом, Щоб очистити ум, не схибити притьмом (Легенди, VI, 2–4). Серед болю в постелі підводиться цар, І побожно цілує чудовний той дар, І в тріскучий огонь із пахучих полін Чудодійний горіх бистро **кидає** він (Легенди, VI, 9–4).

2. *Переставати прагнути здійснити щось* (1). Не **кидай** власної мети,

Щоб за чужою десь іти, А власну ясно ціль пізнай, До неї просто поспішай (Паренетікон, IX, 13).

3. *Безособ.* *Викликати в когось неприємні відчуття, важкий настрій.*

* *Образно* (1). Йій [красуні] опертись король не здоляє й на мить: Там згорів Персеполь! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?.. День у день із небес його **кидає** в ад (Легенди, VI, 3–16).

• **кидає 1.** Легенди, VI, 2–4; VI, 9–4; **3.** *образно* Легенди, VI, 3–16; **кадай 2.** Паренетікон, IX, 13.

КИДАТИСЯ (1). *Швидко лягати на щось.*

Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходах дітей Зацятькують, годують і колишуть, Як йїх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини **кидається** враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 25).

КИНУТИ (1). *Махнувши рукою, примушувати падати те, що є в руках.* Розгнівався на се Пазюк І повну чарку **кинув** з рук. „От ще голяк! От ще жebraк! До мене промовляє так! Сто срібла – се великий гріш! Узять візьмеш, віддять – хоч ріж!” (По селах, II, 50).

КИНУТИСЬ див. **КИНУТИСЯ**.

КИНУТИСЯ (1), **КИНУТИСЬ** (1). *Накинутися, напасти на кого-небудь* (1). „Прощайте, судді!” – „Стій”, – ревноли Арот бестямний і Марот, На неї **кинулись**, мов звіри, Насильно йій [Астарті] заткали рот (Легенди, I, 111). // *з інфін.* (1). Та пес, нагрівшись у теплій хаті, Спочивши і найівшись досить, Замість подяки став гарчати, бреха-

ти, Ще й **кинувся** хозяїна вкусить (Притчі, VI, 12).

• **кинувся** Притчі, VI, 12; **кинулисьь** Легенди, I, 111.

КИПАРИС (3). *Вічнозелене хвойне дерево.*

На Цейлоні святому Є **кипаріс** високий, Роскішний, тисячлітній, У світі одинокий (Притчі, II, 2). І довгі вже століття Побожні буддісти Стоять під **кипарісом**, Читають акафісти. Звернувши очі вгору, Перебирають чотки І ждуть, аж з **кипаріса** Впаде той лист солодкий (Притчі, II, 15, 19).

• *Одн.* **Н. кипаріс** Притчі, II, 2; **Р. з кипаріса** Притчі, II, 19; **О. під кипарісом** Притчі, II, 15.

КИШКА (2). 1. *Частина травного тракту людини* (1).

Хоч часто я гірке й квасне ковтаю, Нераз і прів, і мерз я, і охрип, Та ще ж оскомини хронічної не маю, Катар **кишок** до мене не прилип (Поклони, VI, 16).

2. *Вид ковбаси, начиненої кашею з кров'ю* (1). Доместико! Тебе я все співать Готов. Не май же жалю ні кришинки! В здоровлю дай і в смаку поживать Твої **кишки**, ніжки, ковбаси й шинки! (Легенди, IV, 56).

• *Мн.* **Р. кишок** 1. Поклони, VI, 16; **3. кишки** 2. Легенди, IV, 56.

КІЛЬКО (3). *Скільки.* Та праці тої, мамо,

в нас так мало! Лежить облогом лан широкий твій, А **кілько** нас всю силу спрацювало, Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 15). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змия? Чом міняється так, **кілько** є в дні годин? І чи в серці єї я паную один?”

(Легенди, VI, 4–5). „Віддав! Віддав! А може й ні. А **кілько** то було гризні! Та що вже там! Хай страчу сам! Як обіцяв, то певно дам” (По селах, II, 58).

• **кілько** Поклони, V, 15; Легенди, VI, 4–5; По селах, II, 58.

КІМНАТА (1). *Відокремлена стінами частина будинку для проживання в ній.*

В хаті піч трохи не в пів **кімнати** З запічком і припічком із глини, Вічно тепла – то жолудок хати, Величезний, як живіт дитини (По селах, I, 25).

КІНЧАТИ (2). *чим. Завершувати чимось.*

По відході его ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як мати. Сим **кінчимо**. Дай Бог тобі прожить, А нам тобі в Бразилії служить! (До Бразилії, I, 61). Сим **кінчимо**. Прощайте! Ждїть від нас Звісток, як нам заблісне ліпший час (До Бразилії, V, 99).

• **кінчимо** До Бразилії, I, 61; V, 99.

КІНЬ (12). *Велика свійська однокопитна тварина, яку використовують для перевезення людей і вантажів* (9).

Від слона на тисяч п'ядей, Від **коня** на сто тікай, Від вола на десять п'ядей, Зла й на очі не видай (Паренетікон, XXV, Строфа 29–2). Швиденько зсів з **коня** могучий цар І підійшов до них [аскетів], і поклонився Йїм до землі, і цілував йїх ноги, Благаючи благословенства в них (Притчі, XII, 6). Слуги в стайні сплять – йїх **коні** гріють, А дівки на лаві, на запічку; Про вигоду й думати не сміють, Щоб лиш крижі випрямить за нічку (По селах, I, 37). Ген за селом, під лісом на долині, З густої мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь

миготане кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Йїх на всю ніч післали **коні** пасти (По селах, X, 12). Ось І нині купка йїх зібралась – хлопці Все підрости. На Сеня поглядають, Як на старшого; деякі й самі Просились з **кіньми** на ніч, знаючи, Що й Сень тут буде (По селах, X, 70). Сова у лісі заскиглила – цур йїй! І більш не чуть нічого, тільки мірно Дзеленькають залізним путом **коні** Та хрупають траву росисту (По селах, X, 76). – Не бійсь, дурний! Якби, хрнть Боже, вовк, То **коні** би самі дали нам знати: Зафоркали б і збились би докупи (По селах, X, 94). Дух захопило у всіх, Так що ніхто і слова не промовив. Ба, навіть **коні** наострили вуха І стали мовчки. Тільки Сень сидів Спокійний, шепчучи молитву (По селах, X, 318). Холодно. Огонь Погас. Зітхаючи глибоко, мовчки Ще раз обходять **коней** конюхи (По селах, X, 396). * *Образно* (3). Ся мета – жите у небі. Щоб до неї дочвалать, Фарисей запряг два **коні**: „Чеснота” одного звать: Піст, молитва, дари вбогим (Притчі, VII, 7). Хто був другий **кінь**? А, ба! Гордість, злобная обмова І гидка самохвальба (Притчі, VII, 10). Шарпнули оті два **коні**: Сей сюди, а той онтам, Розірвали віз надвоє, Проваливсь йїздець і сам (Притчі, VII, 13).

● *Одн. Н. кінь образно* Притчі, VII, 10; *Р. від коня* Паренетікон, XXV, Строфа 29–2; *з коня* Притчі, XII, 6; *Мн. Н. коні* По селах, I, 37; X, 76; X, 94; X, 318; *образно* Притчі, VII, 7; VII, 13; *З. коні* По селах, X, 12; *коней* По селах, X, 396; *О. з кіньми* По селах, X, 70.

КІСТКА (1). *Окрема складова частина кістяка людини.* * *Образно.* Похилились смерекові стіни, Там і сям стемпльовані дрючками, Мов каліки, ждуть

собі заміни, Щоб спочить розбитими **кістками** (По селах, I, 16).

КІСТЬ (2). *Окрема складова частина кістяка хребетних тварин і людини.* Звір же хліба не йїсть, А жре м'ясо, рве **кість**, – Я ж про вдачу лукаву Братню рву добру славу (Паренетікон, XI, 6). – Е, кат там з нею [байкою]! – другий відізвавсь. – Я за весь день охляв, не чую **костей**, І очи вже злипаються до сну (По селах, X, 82).

● *Одн. З. кість* Паренетікон, XI, 6; *Мн. Р. костей* По селах, X, 82.

КІСТЯНИЙ (1). *Зроблений із кістки.* * *Образно.* Носила одіж грубу, шерстяну І **кістяні** тісні черевики! Не стелено йїй подушок для сну, Не грали йїй при збудженю музики (Легенди, IV, 10).

КЛАПОТЬ (1). *Невелика, незначна частина якоїсь поверхні.* * *Образно.* Наче мрія, У сизій пїтьмі **клаптем** чорним там Лежить село (По селах, X, 400).

КЛАСТИ (6). *1. Поміщати куди-небудь; розміщати десь* (5). Гнів – се огонь. Чим більше дров **кладеш**, Тим ярче полум'я лютує ясне; А перестань докидувати дров, Як стій загасне (Паренетікон, VII, 1). Тут на мари мертвого **кладуть** і голосять, Там до сльобу рушають і дари виносять (Притчі, X, 5). „Літ тому пів сотні у стіп Обейдалли Так само Гусейнову голову **клали** Від війська посла, Що тут з боевища йїї принесли” (Легенди, III, 22). Скрутився кум, неначе в'юн, Горілку в жида і тютюн Наборг бере, на стіл **кладе**, Знов Пазюка просить іде (По селах, II, 43). Ось Пазюк молодий у попа, неборак, **Кладе** п'ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти

вкрав тата сотки! – так гуде все село. – Бідний кум через тебе в арешті терпять”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах, IX, 4).

2. * У *сполуч.* **класти огонь** – розпалювати вогонь (1). Ген за селом, під лісом на долині, з густої мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь миготане кроваве: Се хлопці-конюхи огонь **кладуть**, Їх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 11).

● **кладеш 1.** Паренетікон, VII, 1; **кладе 1.** По селах, II, 43; IX, 4; **кладуть 1.** Притчі, X, 5; **2.** у *сполуч.* По селах, X, 11; **клали 1.** Легенди, III, 22.

КЛЕВЕТНИЦЯ (1). *Наклепниця, обмовниця.* „Клеветницю пізви до суду, Сама зневаги ти не мсти, А річку із свого саду Сусідови на млин пусти!” (Легенди, I, 61).

КЛЕЙНОТИ (1). *Коштовності.* Так ось вам, золоті скриньки, наука – Не надто гордувати смоляними, Поки не бачили тих пахошів, Перел, **клеянотів**, що є в них укріті (Притчі, VIII, 44).

КЛИКАТИ (1). *Зобов'язувати когось з'явитися куди-небудь із певною метою.* От ми які вже парубки, а хто нас До війська **кликав**? (По селах, X, 238).

КЛІТ (1). *Власна назва особи.* Йій [красуні] опертись король не здоляє й на мить: Там згорів Персеполю! Завтра Суза згорить! **Кліта** вбив при вині! Чи любов се, чи чад?.. День у день із небес його кидає в ад (Легенди, VI, 3–15).

КЛІТКА (2). *Закрите приміщення для птахів із стінками з металевих або дерев'яних прутів* (1). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко моя! Вер-

нись до мене! Буду Тобі за батька я. У **клітку** золотую Всаджу тебе я сам І все, чого захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі, IX, 73). * У *порівн.* (1). Мирно, наче пташка в **клітці** з щєблика на щєблик скаче, Возить доню в холо дочку, Хоч дитина спить, не плаче (Поклони, VIII, 5).

● **Одн. 3.** у **клітку** Притчі, IX, 73; **М.** в **клітці** у *порівн.* Поклони, VIII, 5.

КЛІТЬ (1). *Клітка.* * У *порівн.* Дух якийсь Могучий і таємний пролітає Понад землею. Чує лет єго Усяке серце добре та чутливе Й тріпочесь тужно, наче пташка в **кліти**. Чого? Куди? Пощо? Дарма питати (По селах, X, 422).

КЛОНИТИСЬ див. **КЛОНИТИСЯ.**

КЛОНИТИСЯ (1), **КЛОНИТИСЬ** (1).

Нагинатися; нахилятися, схилятися. **Клониться** дерево, плодом обтяжене; Чесний, розумний, і ти так **клонись**! Висохле древо, безмізкіі голови Зломляться, та не похиляться вниз (Паренетікон, XXV, Строфа 21–1, 2).

● **клониться** Паренетікон, XXV, Строфа 21–1; **клонись** Паренетікон, XXV, Строфа 21–2.

КЛУБОК (1). * У *сполуч.* **звита в клубок** – скручена в кільце (про плазунів). Зирнув, аж пробі! се Гадюка, звита в **клубок**, що в щілині Дрімала (Притчі, I, 52).

КЛЯСТИ (1). *Проклинати.* Вийшли. Кум домів **кленучи**, А Пазюк нові онучі В постолои, до торби хліб, П'ятку в черес, палку в руки Та й для ліпшої поруки До ворожки до Дуліб (По селах, V, 13).

КЛЯТИЙ (1). У *знач. ім.* Той, кого бояться, ненавидять, осуджують. Хіба ж не чув, що перед страшним судом Повинен

ще на світ прийти Антихрист? Ну, а про него, **клятого**, ще якось Не чути доси (По селах, X, 333).

КНИГА (3). *Велика обсягом або важлива за змістом книжка.* **Книги** – морська глупина: Хто в них пірне аж до дна, Той, хоч і труду мав досить, Дивнії перли виносить (Паренетікон, XXV, Строфа 19–1). Хто власного ума не має, То з **книг** не вийде ум йому; Хто є сліпий на обі оці, То що по дзеркалі йому? (Паренетікон, XXV, Строфа 20–2). Хіба ж не знаєте, що в **книгах** пишуть? (По селах, X, 354).

• **Мн. книги** Паренетікон, XXV, Строфа 19–1; **Р. з книг** Паренетікон, XXV, Строфа 20–2; **М. в книгах** По селах, X, 354.

КНИЖКА (1). *Велика обсягом або важлива за змістом книга.* А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає їх вже більш як трицять літ. Так от вони у него й ночували, І він їм много повідав з **книжок** (По селах, X, 344).

КНЯЗЬ (2). *Голова роду, племені або союзу племен, що стояв на чолі військової дружини; правитель князівства.* Ти, брате, любиш Русь [...] Ти любиш в ній **князів**, Гетьманне, пануванне, – Мене ж болить єї Відвічнеє стражданне (Поклони, IV, 21). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те їх слав у поле **князь**?” І, гордюючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 16).

• **Одн. Н. князь** Паренетікон, IV, 16; **Мн. 3. князів** Поклони, IV, 21.

КОБ (1). *У знач. част. Коли б; хоч би.* „Чорний вус. – Рудий у кума. Гм! Не вір рудому! Сірі очі – дійсна правда! **Коб** швидше додому!” (По селах, VII, 16).

КОБИТА (1). *Особа жіночої статі; жінка.* Три місяці чекали ми на квіти: Три хлопці вмерли тут і три **кобіти** (До Бразилії, V, 80).

КОВБАСА (1). *Продукт харчування, приготований із м'ясного фаршу, круп і т. ін., якими начиняють кишку.* Доместико! Тебе я все співають Готов. Не май же жалю ні кришинки! В здоровлю дай і в смаку поживать Твої кишки, ніжки, **ковбаси** й шинки! (Легенди, IV, 56).

КОВТАТИ (1). * *У сполуч. ковтати гірке й kwasne – мовчки терпіти образу, вислуховувати щось неприємне.* Хоч часто я гірке й kwasne **ковтаю**, Нераз і прів, і мерз я, і охрип, Та ще ж оскомини хронічної не маю, Катар кишок до мене не прилип (Поклони, VI, 13).

КОЖДИЙ (10). 1. *Один з усіх, узятий окремо; будь який із даного ряду; всякий* (3). „Сей чоловік, брати, – то **кождий** з нас. Жите важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх боків усе нас оточують, Як того мужа, що там в балці висів (Притчі, I, 83). Чи чули ви, пани ото заводять Якісь там шарварки нові. То ніби Говорять хлопам: „Штири дні до року Повинен **кождий** нумер відробити Коло гостинця” (По селах, X, 199). Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних **Кождий** глипнув по порядку (До Бразилії, III, 4). * *У сполуч. в кожній хвили* – у будь-який час (2). А

та гадюка під ногами, брата, – То наше власне тіло, непостійне, Слабе і хоре, що нам в **кождій** хвилі Назавсїгди відмовить може служби (Притчі, I, 95). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в **кождій** хвилі може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 52).

2. У знач. ім. **кождий**. *Будь-яка, всяка людина* (5). Дракон внизу – то вічне забуте, Що **кожного** нагрожуєсь пожерти (Притчі, I, 89). „Ні, татку, – мовив син, – з моїх друзяк Піде за мене **кождий** хоч на гак!” Всміхнувсь отець. „Щасливий, синку, ти, Та я би радив пробу навести” (Притчі, V, 24). Як лиш люди вийдуть На ті гостинці, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, І всіх на панський лан переженуть, І панщину навернуть: штири дни Щотижня **кождий** мусить відробляти (По селах, X, 208). І хоч нераз подібні вже слова Вони від него [*Сеня*] чули, то проте Тим дужше йїх ударили вони. І не до сміху йїм було, бо **кождий** На собі сам йїх правди досвідив (По селах, X, 275). Йї пішли Нагадувать та розводити, що У **кожного** віддавна наболіло (По селах, X, 294).

• **Одн. Н. кождий 1.** Притчі, I, 83; По селах, X, 199; До Бразилії, III, 4; **2.** у знач. ім. Притчі, V, 24; По селах, X, 208; X, 275; **Р. у кожного 2.** у знач. ім. По селах, X, 294; **3. кожного 2.** у знач. ім. Притчі, I, 89; **М. (в) кождій 1.** у сполуч. Притчі, I, 95; XII, 52.

КОЖУХ (1). *Верхній одяг, пошитий з овечої шкури хутром до середини.* І про одіж мало дбають нині: Як **кожух** є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята

шалінові, Капелюхи хлопцям повстянїї, – То й весь празник є на довгі літа (По селах, I, 42).

КОЖУШАНКА (1). *Верхній одяг із овечої шкури, покритий зверху сукном.* Ось при огні Сидять гуртом: хто в гуньці, в подігачці, Хто в **кожушанці**, хто лиш грубий міх Нап’яв на плечі (По селах, X, 17).

КОЗА (1). *Невелика рогата жуйна тварина.* „Плідних земель безмірні там простори, Буйні пасовиска, лісисті гори. У горах повно звірів, диких **кіз**; Один там буйвол тягне з сіном віз” (До Бразилії, I, 29).

КОЛЕСО (1). *Коло зі спицями або суцільне, що обертається на осі й надає руху транспортному засобу.* Наче віз без **колїс** Не покотиться до суду, Так своєї судьби Не дійдеш без праці й труду (Паренетікон, XXV, Строфа 36–1).

КОЛИ ¹ (5). *Присл. 1. У який-небудь час; коли-небудь* (1). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? Може, ще **коли** І будуть брати, та хтозна, се, може, Аж в той час буде, як народ на світі Здрібніє так, що в нашій печи буде Сім хлопа молотити (По селах, X, 238).

* У сполуч. **як коли** – часом, деколи (1). А як **коли** у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звій; Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 19).

2. *Уживається як сполучне слово для приєднання підрядної означальної частини* (2). Не цурається правди мудрець, Хоч вона й з уст дитинячих буде, – Так як в ніч, **коли** сонце

зайшло, Каганця не цураються люде (Паренетікон, XXV, Строфа 4–3). Далеко десь, на самім краю світа, Є віл такий: родився він в той день, **Коли** Христа розп'ято. Має він Сім гір (По селах, X, 357).

3. У знач. част. Уживається з часткою **б** для вираження побажання певної дії; **хоч би** (1). Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! **коли б** вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 190).

● **коли** ¹ **1.** По селах, X, 238; у сполуч. Поклони, VII, 19; **2.** Паренетікон, XXV, Строфа 4–3; По селах, X, 357; **3.** По селах, X, 190.

КОЛИ ² (17). *Спол.* **1.** Уживається на початку підрядної частини часу (7). І нині, хоч нас ділять доли й гори, **Коли** на душу ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стіп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач єї втиша (Поклони, VII, 14). А вчора сам ти докоряв міні, **Коли** корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожній хвилі може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 48). **Коли** прийде на світ Антихрист, Щоб всіх людей від Бога відвернути, То против него появиться з неба Святий Ілля і буде бунтувати Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 358). **Коли** почуєш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітханє і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочі діс-

канти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 1). **Коли** побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів'ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицях слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 10). **Коли** побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацятькують, годують і колишуть, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 19). На морі вмерло дев'ять душ народу; Йїх замість погребу метали в воду. Най Бог боронить від такої тьми, Як матері ридали за дітьми, **Коли** йїх риби довгі, мов ті бальки, Зубаті, чорні, рвали на кавалки! (До Бразилії, V, 75).

2. Уживається на початку підрядної умовної частини (10). **Коли** обід хтось славний зготував, Найідки найдобріні та напитки, Царя самого в гості завізвав, А соли не додав до страв, – Які ж із них пожитки? (Паренетікон, I, 1). Господь сказав: „Яка тобі заслуга, **Коли** кохаєш свого брата, друга? А ви любіте своїх ворогів!” Подумай добре, що Господь велів! (Паренетікон, II, 6). Богацтво злом не є, **Коли** на добре вжите (Паренетікон, XXII, 2). „Адже ж **коли** почнуть тебе шукать, То де ж підуть насамперед? Сюди! Бо знають, що я друг твій! Геть іди!” (Притчі, V, 42). Стрілець мій здивувався. „Чи бач, ся дробина Мене навчати хоче! Ну, що там зна вона?” І мовить: „Добре, пташко!

Коли з твоїх наук Я хоч що-то змудрю,
Тебе пушу я з рук” (Притчі, IX, 18). А
був у краю звичай старосвітський:
Коли кого на смерть засудить цар, То
перед дім его шле трубача; І перед чим
домом сей затрубить, Тому на завтра
треба смерті ждати (Притчі, XII, 19).
„**Коли** любиш мене, моє сонце ясне,
Дасть безсмерте обом нам зерно те
дрібне. А не любиш... – урвав. – Кого
хочеш люби! Ось тобі сей горіх! Що
захочеш – роби!” (Легенди, VI, 5–11).
„Ще кварту став, людей відправ, А за-
втра рано, щоб ти знав – **Коли** діждати
дасть Господь, За грішми с свідками
приходь” (По селах, II, 83). **Коли** тобі
плетуть, що він [муж] умер, – Не вір,
матусю! Він здоров тепер. Живий, здо-
ров, як рибка у водичі, – Се посвідчать
і наші молодичі (До Бразилії, I, 5). Га, що
ж, **коли** так острій ферлядунок, Хай
буде й так! Який нам тут ратунок? (До
Бразилії, V, 97).

● **коли** ² 1. Поклони, VII, 14; Притчі, XII, 48;
По селах, X, 358; До Бразилії, II, 1; II, 10;
II, 19; V, 75; 2. Паренетікон, I, 1; II, 6;
XXII, 2; Притчі, V, 42; IX, 18; XII, 19;
Легенди, VI, 5–11; По селах, II, 83; До
Бразилії, I, 5; V, 97.

КОЛИСАТИ (1). *Гойдати дитину, заспо-
коюючи і присипляючи.* Коли побачиш,
як отих людей Держать, і лають, і в ре-
стри пишуть, Як матері у виходках дітей
Зацитькують, годують і **колишуть**, Як
йїх жандарми штовхають від кас, Аж
пойїзд відійде, – тоді припадок! Весь
люд на шини кидається враз: „Бери нас
або перейїд по нас!” – Се в нас порядок
(До Бразилії, II, 22).

КОЛИСКОВИЙ (1). * *У сполуч. колиско-
ва пісня – пісня, яку співають, заколи-*

суючи дитину. * *У порівн.* Пріє в спеці
Львів, неначе Сіра бестія безвісна; Шум
его гуде, неначе **Колискова** дивна пісня
(Поклони, VIII, 16).

КОЛИСЬ (1). *У минулому.* Асока, цар
премудрий, милосерний – Були **колись**
такі царі на світі – З цілим двором раз
йїхав через місто І вздрів аскетів двох
– худих, блідих, В одежах із кори та
бур’яну (Притчі, XII, 2).

КОЛО (1). *Прийм., з род. відм.* Чи чули
ви, пани ото заводять Якісь там шар-
варки нові. То ніби Говорять хлопам:
„Штири дни до року Повинен кожний
номер відробити **Коло** гостинця” (По
селах, X, 201).

КОЛОДА (1). *Стовбур зрубаного дерева,
очищений від гілля.* Сей сіти рибацькі
під стріху ховає, Той в сіно рушницю
стару обвиває І пхає в шувар, Сей кра-
дену пряче дубову **колоду**, Той в боч-
ку пожарну щодуху лле воду: В селі є
шандар! (По селах, VIII, 10).

КОМАРИК (2). *Змени. до комар – кро-
воссальна комаха.* Є десь такий **кома-
рик**, що напився Христової крові, як
капала З хреста. Отой **комарик** саме в
хвилі, Як будуть мали різати вола, Його
в хребет укусить і в тім місці Маленьку
дірочку проколе в шкурі, Таку, що оком
і доглянуть годі (По селах, X, 378, 380).

● *Одн. Н. комарик* По селах, X, 378;
X, 380

КОМИН (1). *Частина димоходу від печі, у
якій варять траву, печуть.* Не видати
комина на хаті; Вранці дим всю хату
заповняє, З стріхи буха, в’ється по
загаті, Хапле очи, сльози витискає (По
селах, I, 21).

КОНЕЦЬ (8). 1. *Крайня межа протягlosti площини; протилежне початок* (1).

„Є в тебе грушка по **конець** причілка, Є в ній маленька дуплава щілка... Там ти дивися щодня, щогодини, Там тобі злодій ті гроші підкине” (По селах, VI, 11).

2. *Завершення, закінчення чогось* (6).

Хоч хто і сто літ проживе, Про почин і **конець** не дба, – Волів би день один прожить І тямить почин і **конець** (Паренетікон, X, 14, 16). Що хто зробить чи не зробить, Зле чи добре, він не дбає, Лиш про власні діла дбає, Злий чи добрий й їх **конець** (Паренетікон, XX, 8).

Се не казка, брати, тільки образ, мабуть, Як у парі в житю смутки й радощі йдуть, І сі й ті до одного **кінця** нас ведуть (Притчі, X, 13). Халіф Абдельмалік святкує побіду У куфському замку. К **кінцеви** обіду Від війська посла Кроваву голову в місі внесли (Легенди, III, 2). Сім місяців отсе мовчали ми, Аж на **кінці** вандрівки стали ми (До Бразилії, V, 4). * *У сполуч. без кінця – безперервно, весь час* (1). „Вічно жити у борні! Битися в сітях брехні! День за днем! День за днем! Без **кінця**! Ні, ох, ні!” (Легенди, VI, 8–6).

● *Одн. Н. конець* 2. Паренетікон, XX, 8;

Р. без кінця 2. *у сполуч.* Легенди, VI, 8–6;

до кінця 2. Притчі, X, 13; *Д. к*

кінцеви 2. Легенди, III, 2; *3. конець*

2. Паренетікон, X, 16; *по конець*

1. По селах, VI, 11; *про конець* 2.

Паренетікон, X, 14; *М. на кінці* 2. До

Бразилії, V, 4.

КОНЕЧНО (1). *До кінця.* Скривати тайну царськую Потрібно і **конечно**, Бо, як йійі розпапляєш, Загинеш небезпечно (Легенди, V, 2).

КОНЧЕ (1). *Неодмінно, обов'язково.*

Наш **конче** хоче з москалем побитись,

Та видить сам, що сил замало має (По селах, X, 114).

КОНЮХ (4). *Той, хто доглядає коней.* Ген за селом, під лісом на долині, З густої мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь миготане кроваве: Се хлопці-**конюхи** огонь кладуть, Йіх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 11). – Дух божий з нами! – скрикнули відразу Всі **конюхи** і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в дебрах Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах, X, 311). – Дух божий з нами! – скрикнули в тривозі Всі **конюхи**. – П'ять гір вже, кажеш, спас. Що ж се за гори, що за віл такий? (По селах, X, 352). Холодно. Огонь Погас. Зітхаючи глибоко, мовчки Ще раз обходять коней **конюхи** (По селах, X, 396).

● *Мн. Н. конюхи* По селах, X, 11; X, 311; X, 352; X, 396.

КОПАНИЦІ (1). *Дерев'яні колоди, придатні для виготовлення санних полозів.* – А що буків я Приняв за ліс! Господар сам післав Мене украсти з ліса **копаниці**, А як зловив лісничий і подав На штроф, прийшлось платити – він тоді Давай мене періцити! (По селах, X, 288).

КОРА (1). *Верхня оболонка, що вкриває стовбури дерев.* Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим двором раз йіхав через місто І вздрів аскетів двох – худих, блідих, В одежах із **кори** та бур'яну (Притчі, XII, 5).

КОРАБЕЛЬ (1). *Велике морське судно.* А як ми вже на **корабель** сідали, То панича від нас арештували, Немовбито він ошуканець єсть (До Бразилії, V, 63).

КОРАЛІ (1). *Намисто*. І про одіж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур **коралів** в скрині, Для дівчат хустята шалінові, Капелюхи хлопцям повстанні, – То й весь празник є на довгі літа (По селах, I, 43).

КОРЄЦЬ (1). *Видовбана з колоди посудина; корито*. Правило віри, скромності взіреть, Жила собі Доместика святая, Своє сховавши світло під **корець**, Служила у безбожного глита (Легенди, IV, 3).

КОРИТИСЬ див. **КОРИТИСЯ**.

КОРИТИСЯ (2), **КОРИТИСЬ** (1). 1. *кому*. *Беззаперечно слухатися когонебудь, підкорятися комусь, чомусь* (1). Нераз йому Трафлялося пристайство – не хотів. Волить тинятись в наймах, на чужих Робити і чужій **коритись** волі (По селах, X, 41).

2. *перед ким*. *Визнавати чий-небудь авторитет, виявляти глибоку повагу до когось* (2). А вчора сам ти докоряв міні, Коли **корився** я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня І в кожій хвилі може нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 48). Сі єго післанці Грізнійші, ніж моя труба смертельна. От тим-то я **корився** перед ними На знак, що розумію їх призив (Притчі, XII, 55).

• **коритись** 1. По селах, X, 41; **корився** 2. Притчі, XII, 48; XII, 55.

КОРИНСЬ (4). *Збірн. до корінь* – частина рослини, що міститься в землі й за допомогою якої рослина всмоктує з ґрунту воду з поживними речовинами. Перший зирк його Впав на **коріне** деревця, що в ньому Була єго єдина

опора (Притчі, I, 25). Що за притчина? Глядять: дві миши, Одна білява, друга чорна, пильно, Западно, і ненастанно, й прудко Гризуть **коріне** того деревця, Лапками землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб єго підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 30). Наче груп холодний, Він висів, певний, що в найближшій хвилі **Коріне** миши підгризуть, гадюка У ногу вкусить, сил єго не стане, І вниз він упаде, змі в пашеку (Притчі, I, 58). Журчить з єго [кипариса] **коріня** Малесенький поточок; Ніхто не тямить, щоб він Зронив один листочок (Притчі, II, 5).

• *Одн. Р. з коріня* Притчі, II, 5; **3. коріне** Притчі, I, 30; I, 58; **на коріне** Притчі, I, 25.

КОРМ (1). *Їжа*. Все розповів: як нас тут трясця б'є, Як відьма нічу кров жіночу п'є, Що тут дітей без **корму** сохне й плаче, Як з відьмою король у гречку скаче... І помогло. Пустили нас як стій, Урвалося поганій відьмі тій (До Бразилії, V, 59).

КОРМОН (1). *Назва міста в Італії (сучасна назва Кормонс)*. Аж із **Кормон**, мов живого до гробу, Гнали жандарми наш люд, як худобу (До Бразилії, IV, 7).

КОРОВА (1). *Свійська молочна тварина*. Ти, брате, любиш Русь, Як дім, воли, **корови**, – Я ж не люблю йїї З надмірної любови (Поклони, IV, 30).

КОРОЛЕВА (1). *Дружина короля*. Та Бог наслав на тую злюку бич: Попавсь нам лепський русначок-паніч, Спи-сав він лист від нас, слізми облитий, До йїх там **королеви** Маргарити (До Бразилії, V, 56).

КОРОЛЬ (7). *Єдиновладний голова держави*. Огневи, що ліси палить, На поміч

вітер ще спішить, Та каганець він зага- сить. Так сильний сильного скріпля, **Король** рагує **короля**, Слабого ж топче і валить (Паренетікон, XXV, Строфа 35–5). Та на святого напосівсь Один **король** сердитий, З оружєм і дреколями Пішов його ловити (Легенди, V, 42). Йій [красуні] опертись **король** не здоле й на мить: Там згорів Персеполю! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?.. День у день із небес його кидає в ад (Легенди, VI, 3–13). Зане- дужав **король**, важко стогне, кричить, А Роксана при нім не ридає, мовчить (Легенди, VI, 7–1). Було б нас більш померло, бо якась На нас ігальська пані завзялась І випросила в **короля** свідоцтво: Держать їх, аж їм вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 47). Все розповів: як нас тут трясця б'є, Як відьма нічу кров жіночу п'є, Що тут дітей без корму сохне й плаче, Як з відьмою **король** у гречку скаче... (До Бразилії, V, 60).

• **Одн. Н. король** Паренеті- кон, XXV, Строфа 35–5; Легенди, V, 42; VI, 3–13; VI, 7–1; До Бразилії, V, 60; **Р. в короля** До Бразилії, V, 47; **З. короля** Паренетікон, XXV, Строфа 35–5.

КОРОНА ¹ (1). *Металевий із коштовни- ми прикрасами вінець, що його носять на голові монархи як символ влади. Хто духом низький, не мішайся там, Де є високих трони; Таж чобота на голо- ву ніхто Не надіва замість **корони** (Паренетікон, XXV, Строфа 14–4).*

КОРОНА ² (1). *Назва монети відповідної вартості. Того рана с криком, шумом Серед тлуму дід іс кумом На попівство враз ішли. Чи шукать поради, може? Ні, за злодія на боже По **короні** понесли (По селах, V, 6).*

КОРОТКИЙ (2). **1.** *Недостатній за часом (1). Літня ніч **коротка**, То вчасно спати йдуть робучі люде, Щоб завтра, скоро світ, вже бути в полі (По селах, X, 5).*

2. * *У сполуч. **коротка пам'ять** – хтось швидко забуває, має погану пам'ять (1). А та берізка, за яку вчепившись, Міркуємо спастися від заглади, – Се людська пам'ять – щира, та **коротка** (Притчі, I, 99).*

• **Одн. Н. коротка 1.** По селах, X, 5; **2.** у сполуч. Притчі, I, 99.

КОРЧ (1). *Куц. З-поміж верб, та груш, та яворини Чорні стріхи глипають, нагнувшись, Мохом вкриті, **корчами** калини, Мов на вітер ті сичі надувшись (По селах, I, 11).*

КОРШМА (1). *Шинок, у якому продають спиртні напої. Ось глянь у **коршму**. За столом Сидить Пазюк, співа псалом, Бо він письменний – знай і се! І Бога в серці має все (По селах, II, 15).*

КОСА (2). *Знаряддя для косіння трави, що має вигляд вузького зігнутого леза, прикріпленого до держака. „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і **коса**, Небезпечне оружє – жіноча краса. Тільки мудрість, наука і старші літа Подають проти неї міцного щита” (Притчі, IV, 3). Арістотоль-мудрець Олександра навчав І такий у альбом йому вірш написав: „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і **коса**, Небезпечне оружє – жіноча кра- са. Ані мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї міцного щита. Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець Може быть проти неї надійний борець” (Притчі, IV, 44).*

• **Одн. Н. коса** Притчі, IV, 3; IV, 44.

КОСАРІ (1). *Народна назва сузір'я Оріо- на. Вже геть було за північ. Віз звернув*

Додолу дишльом, **Косарі** стояли Посеред неба (По селах, X, 393).

КОСТЕР (1). *Запалений стіс дров.* „А без щастя, без віри й любови внутрі Вічно жить – се горить вік у вік на **кострі!**” (Легенди, VI, 8–14).

КОТИТИСЯ (1). *Їхати, переміщатися.* * *Образно.* Вниз **котиться** мій віз. Пов’яли квіти, Літа на душу накладають пута (Поклони, I, 1).

КОТРИЙ (5). *Займ.* 1. *Пит.* *Який саме* (1). І мовив цар: „Мої міністри любі, **Котра** з отсіх скриньок вартнійша буде?” І одногосно сказали всі: „Авжеж вартнійша сая золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!” (Притчі, VIII, 15).

2. *Неознач.* *У знач. спол. сл. приєднує до головної частини підрядну означальну* (4). Хто тому шкодить, що йому Зла не зробив, Невинному, **котрий** його Не оскорбив, На сего власне зло его Впаде – без слова, Як проти вітру сіяна На сівача паде полова (Паренетікон, XVIII, 3). Та Аглая, **котрої** надземна краса Звеселяє людей і самі небеса; Та йідких єї слів і шпаркого ума Всі боялися, навіть цариця сама (Притчі, IV, 9). І мовив халіф: „Отой замок відлюдний, В **котрім** такий дар я отримав пречудний, Віднині я вमितь Весь золотом кажу і шовком оббить” (Легенди, III, 10). Хоч в бруді й вохкості жила, як звір, Та чистоту над все вона любила; З таких річей обчищувала двір, **Котрих** нікто не взяв би і на вила (Легенди, IV, 20).

• *Одн. Н.* **котрий** 2. Паренетікон, XVIII, 3; **котра** 1. Притчі, VIII, 15; **Р.** **котрої** 2. Притчі, IV, 9; **М.** (в) **котрім** 2. Легенди, III, 10; **Мн.** **Р.** **котрих** 2. Легенди, IV, 20.

КОХАНИЙ (2). 1. *У знач. ім.* **кохана.** *Та, яку кохають* (1). Се ж вона, его **кохана**, Рай его, жите, краса! Нині чахне за нелюбом, Наче лампа та вгаса! (Поклони, VIII, 29).

2. *У звертанні – для вираження іронічного ставлення до особи* (1). „Ну, куме **коханий**, дай руки в кайдани! Тут слідство, для тебе тюрма” (По селах, VIII, 19).

• *Одн. Н.* **кохана** 1. *у знач. ім.* Поклони, VIII, 29; **Кл.** **коханий** 2. По селах, VIII, 19.

КОХАТИ (1). *Відчувати сердечну прихильність до родинно близьких або пов’язаних дружніми стосунками осіб; любити.* Господь сказав: „Яка тобі заслуга, Коли **кохаєш** свого брата, друга? А ви любіте своїх ворогів!” Подумай добре, що Господь велів! (Паренетікон, II, 6).

КОЧУВАТИ (1). *Переїжджати з одного місця на інше.* Будуть ще внукам казати проти ночі: „Дивний тут люд **кочував** із півночі. Рідну країну с слізми споминав він, Але с проклятем із неї тікав він” (До Бразилії, IV, 14).

КОШТОВНИЙ (1). *Який має високу вартість; дуже цінний, дорогий (про предмети).* І, строго глянувши на них, сказав: „Ся скринька золота – се ви, панове! Назверх **коштовна**, гарна та блискуча, Внутрі ж у вас незгода, гниль і зрада” (Притчі, VIII, 32).

КОШТУВАТИ (1). *Випивати трохи чого-небудь для проби; пробувати.* Бо худоба дурна Не **коштує** вина Ні м’ясив не вживає, Та заслуги не має (Паренетікон, XI, 14).

КРАДЕНИЙ (1). *Який нишком привласнили, украли.* Сей сіти рибацькі під стріху

ховає, Той в сіно рушницю стару обвиває І пхає в шувар, Сей **крадену** пряче дубову колоду, Той в бочку пожарну щодуху лле воду: В селі є шандар! (По селах, VIII, 10).

КРАІНА (2). *Територія, що становить собою державну єдність* (1). Хто були родичі его, В якій жили **країні** – Незвісно; сам він змалку жив У водяній пустині (Легенди, V, 18). * У *сполуч. рідна країна* – *батьківщина, вітчизна* (1). Будуть ще внукам казати проти ночі: „Дивний тут люд кочував із півночі. Рідну **країну** с слізми споминав він, Але с проклятем із неї тікав він” (До Бразилії, IV, 15).

• *Одн. 3. країну у сполуч.* До Бразилії, IV, 15; *М. в країні* Легенди, V, 18.

КРАЙ¹ (15). 1. *Найвіддаленіша від центру частина якої-небудь місцевості.* * У *сполуч.*: а) *на самім краю світа* – *в дуже віддаленому, глухому місці* (1). Далеко десь, на самім **краю** світа, Є віл такий: родився він в той день, Коли Христа розп'ято. Має він Сім гір (По селах, X, 355); б) *на край землі* – *дуже далеко* (1). От він на хитрощі візьмесья: Пошле своїх вояків і шандарів На **край** землі, на тих сім гір, і скаже Вола отого взяти, і зарізати, І з него шкуру зняти (По селах, X, 372).

2. *Країна* (11). А був у **краю** звичай старосвітський: Коли кого на смерть засудить цар, То перед дім его шле трубача; І перед чим домом сей затрубить, Тому на завтра треба смерти ждати (Притчі, XII, 18). Голод вибух в перськім **краю**: В найбагатших городах Бідні з голоду вмирають По бульварах і садах (Легенди, II, 1). До славетних магістратів Найбагатших в

краю міст Пописав і попечатав Власноручно свою вість (Легенди, II, 10). По всім **краю** йде вість, наче змора та сон, І сумує весь **край**, і рида Вавилон (Легенди, VI, 7–5, 6). „Із сего **краю**, що є **край** дідівський, Жебрацький, і шляхецький, і жидівський, Я виведу свій вірний люд у **край** Заморський, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 19, 21). „В Бразилії царем я хлопським стану, Там жиду доступу не дам, ні пану. Се **край** багатий, оком не зуймеш, Ніхто ще там ланцом не міряв меж” (До Бразилії, I, 25). Бачили мури Любляни та Реки, Як з свого **краю** біг русин навтеки (До Бразилії, IV, 4). Поганий **край**! Докучив голод нам, І горячок понабирались там. Сім штук дітей, Онищыха, й Чаплиха, І Хрущ старий там вмерли. Збулись лиха (До Бразилії, V, 41). * У *сполуч. рідний край* – *батьківщина, вітчизна* (2). Важке ярмо твоє, мій рідний **краю**, Не легкий твій тягар! Мов під хрестом, отсе під ним я упадаю, З батьківської руки твоєї допиваю Затроений пугар (Поклони, III, 1). „Що лайдацтво?” – „Весь сей люд! Рідний **край** на пшик міняє”. „Ні, – відмовив перший, – тут Винен той, хто йїх спиняє” (До Бразилії, III, 10).

• *Одн. Н. край 2.* Легенди, VI, 7–6; До Бразилії, I, 19; I, 25; V, 41; *Р. з краю 2.* До Бразилії, IV, 4; *із краю 2.* До Бразилії, I, 19; *3. край 2. у сполуч.* До Бразилії, III, 10; *на край 1. у сполуч.* б) По селах, X, 372; *у край 2.* До Бразилії, I, 21; *М. в краю 2.* Легенди, II, 1; II, 10; *на краю 1. у сполуч.* а) По селах, X, 355; *по краю 2.* Легенди, VI, 7–5; *у краю 2.* Притчі, XII, 18; *Кл. краю 2. у сполуч.* Поклони, III, 1.

КРАЙ² (3). *Прійм., із род. відм. Уживається при вказуванні на місцезнаходження*

одного предмета поблизу іншого; біля, коло. Так зайіхали враз аж на площу садка, Де під тінню дерев **край** малого ставка Олександр сидів, его мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі,IV,33). **Край** Вавилона рів глибокий. Арот з Маротом доси там На ланцюсі за ноги висять На пам'ять праведним суддям (Легенди,I,137). На Підгір'ю села невеселі Простяглися долом-долинами, Мов **край** шляху на твердій постелі Сплять старці, обвішані торбами (По селах,I,3).

• **край**² Притчі,IV,33; Легенди,I,137; По селах,I,3.

КРАЙНІЙ (1). *Який досяг найвищого ступеня.* Не допустив всесильний Бог До **крайнього** скандалу, Щоб моці праведника йшли Поганцям на поталу (Легенди,V,66).

КРАМ (1). *Предмети, речі, якими користується людина.* „І ждіть! Як буде поле знов зелене, З весною вам листи придуть від мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій **крам** Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії,I,49).

КРАПЛИНА (2). *Маленька частинка якої-небудь рідини, схожа на кульку; крапля.* Про все, про все забув той чоловік, Найшовши в тих **краплинах** медових Несказану, високу розкіш раю (Притчі,I,78). Але знає він, проклятий, Що як з Іллі одна **краплина** крові На землю впаде – вся земля займеся Й згорить (По селах,X,368).

• **Одн. Н. краплина** По селах,X,368; **Мн. М. в краплинах** Притчі,I,78.

КРАПЛЯ (3). *Маленька частинка якої-небудь рідини, схожа на кульку.* Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка

сила, Ніяка нам пригода взятъ не може: Се чиста розкіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого **крапля** Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі,I,105). Хапайте сквапно **краплі** ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У розкоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі,I,110). Крізь ту то дірочку з крові пророка Малесенька на землю **крапля** впаде, І загориться вся земля від неї (По селах,X,386).

• **Одн. Н. крапля** Притчі,I,105; По селах,X,386; **Мн. З. краплі** Притчі,I,110.

КРАСА (10). **1. Гарна, приваблива зовнішність; уroda** (9). Як сережки золотії В ніздрях бурої свині, Так **краса** не йде в пожиток Зле вихованій жоні (Паренетікон,XII,3). До Йосифа в Єгипті так Сказав облесливий дворак: „Ах, пане, страх тебе люблю За добрість, за **красу** твою!” (Притчі,III,4). Притча про **красу** (Притчі,IV,загол.). „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружє – жіноча **краса**. Тільки мудрість, наука і старші літа Подають проти неї міцного щита” (Притчі,IV,4). Та Аглая, котрої надземна **краса** Звеселяє людей і самі небеса; Та йідких єї слів і шпаркого ума Всі боялися, навіть цариця сама (Притчі,IV,9). Арістотоль-мудрець Олександра навчав І такий у альбом йому вірш написав: „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружє – жіноча **краса**. Ані мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї міцного щита” (Притчі,IV,45). „А ся засмолена [скринька] – се ті аскети,

Ті жебраки, старці та богомільці, Що зверхньої **краси** давно зреклися, Зате з душі своєї гнів, і зависть, І пристрасть випололи, наче хопту, А досвідом і розмислом глибоким Свій ум, неначе сонце, прояснили” (Притчі, VIII, 36). Та швидко кров у них заграла. Одні йім зорі й небеса, Один йім рай, одна йім правда, – Астарті дивная **краса** (Легенди, I, 84). Персіянки Роксани предивна **краса** В его серці горить, мов пожар, не згаса (Легенди, VI, 3–3).

2. Прикраса кого-небудь (1). Се ж вона, его кохана, Рай его, жите, **краса!** Нині чахне за нелюбом, Наче лямпта та вгаса! (Поклони, VIII, 30).

• **Одн. Н. краса 1.** Паренетікон, XII, 3; Притчі, IV, 4; IV, 9; IV, 45; Легенди, I, 84; VI, 3–3; **2.** Поклони, VIII, 30; **Р. краси 1.** Притчі, VIII, 36; **3. за красу 1.** Притчі, III, 4; **про красу 1.** Притчі, IV, загол.

КРАСОТА (1). *Гарна, приваблива зовнішність; урода.* Як перлина дорога У оправі золотій, Так душа жіноча щира Сяє в зверхній **красоті** (Паренетікон, XII, 8).

КРАСТИ (1). *Нишком привласнювати чуже.* „Господу дякуй, що гроші забрав він, Що не збудився ти в хвилі, як **крав** він. Мав він ножаку і хтів тобі, батьку, Якби збудивсь ти, всадить під лопатку” (По селах, VI, 8).

КРАСУНЯ (2). *Уродлива дівчина; вродливиця.* У обіймах его та **красуня** горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В еї серці вороже ворухиться щось, І в очах, ще вохких від любови і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–5). Гей, Роксано, **кра-**

суне, що думаєш ти? Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти? Не про те! Інший жар в еї серці горить! Інший бог там живе! Інший цар там царить (Легенди, VI, 6–1).

• **Одн. Н. красуня** Легенди, VI, 3–5; **Кл. красуне** Легенди, VI, 6–1.

КРАЩЕ (2). *У знач. частки. Уживається для підкреслення переваги чогось над чимось; ліпше.* „Вічно жить молодій, а без него? О, ні! **Краще** він хай живе, дасть безсмерте й міні!” (Легенди, VI, 6–10). „Ну ж поможе сей плід его серце здобуть! А як ні, то міні **краще** в світі не будь” (Легенди, VI, 6–12).

• **краще** Легенди, VI, 6–10; VI, 6–12.

КРАЯТИ (1). *Різати що-небудь на частини.* Сень видобува тютюн, І **крас** ножиком, і ділить всім, В кого немає (По селах, X, 29).

КРИВДА (9). *Несправедливий учинок щодо кого-небудь, несправедливе ставлення до когось; несправедливість* (5). І що тобі за **кривда** сталась? Що підняли на тебе галас: „Не любить Руси він ні раз!” (Поклони, II, 13). Глянь, онде слуги твої, твоїх волів пасучи, Потратували всю ниву убогого твого сусіда, Що через **кривди** твої мусить по жебрах іти! (Паренетікон, V, 2–7). Глупий! Ти Бога здурити гадаєш сим датком мізерним, – **Кривда** ж твоя наче грім супроти тебе гримить! (Паренетікон, V, 2–11). Як та опука від скали Відскакує відлого, Так **кривда** людська все паде На кривдника самого (Паренетікон, XXV, Строфа 34–3). Міркують ангели: „На **кривду** Вона [Астарте] не хоче нас підбить, Ми ж видали вже суд правдивий!” І прийнялись вино те пить (Легенди, I, 77).

* *Образно* (2). Мов звіря дикого з ослі, Так **кривду** з-між людей женуть, Розсуджують царів і бідних І з шляху правди не схибнуть (Легенди, I, 26). „Як рік мине, тоді підйму бучу, Всій **кривді** і неправді шию скручу. Потішу всіх, хто гнувся і терпів, А особливо вірних русинів” (До Бразилії, I, 16). * *У сполуч.* **робити (зробити) кривду** кому – несправедливо поводитися (повістися) з ким-небудь; **кривдити (скривдити)** (2). „Всі царські судді признали За мною правду, та пекло Мене сумліне, що тим людям Роблю я **кривду** й люте зло” (Легенди, I, 72). – І я гадаю, брата, що москаль би Нам **кривди** не зробив (По селах, X, 188).

● *Одн.* **Н. кривда** Поклони, II, 13; Паренетікон, V, 2–11; XXV, Строфа 34–3; **Р. кривди** у сполуч. По селах, X, 188; **Д. кривді** образно До Бразилії, I, 16; **З. кривду** образно Легенди, I, 26; у сполуч. Легенди, I, 72; **на кривду** Легенди, I, 77; **Мн. З. через кривди** Паренетікон, V, 2–7.

КРИВДИТИ (1). *Робити комусь кривду.* – Се правда! Як вовки голодні в лісі, Так мир хрещений сам с собою йіється. Одні хапають з-перед других, рвуть, І днуть, і **кривдять** (По селах, X, 280).

КРИВДНИК (1). *Той, хто робить комусь кривду.* Як та опука від скали Відскакує відлого, Так кривда людська все паде На **кривдника** самого (Паренетікон, XXV, Строфа 34–4).

КРИВИЙ (1). *Який має одну ногу пошкоджену або коротшу від другої; кульгавий.* У знач. ім. Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх

загорне загалом: малих, Що від землі лиш відросли, й дідів, Що до землі вже хиляться, сліпих, **Кривих**, безногих і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 122).

КРИЖІ (1). *Нижня частина спини; попереки.* Слуги в стайні сплять – йіх коні гріють, А дівки на лаві, на запічку; Про вигоду й думати не сміють, Щоб лиш **крижі** випрямить за нічку (По селах, I, 40).

КРИК (5). **1.** *Сильний різкий звук голосу; зойк* (2). По садку проходять люде, Чути дїтський плач і **крики**... (Поклони, VIII, 18). Бог йій [жінці] так казав Плачем і **криком** грішному народу Оголосити близький суд страшний (По селах, X, 327).

2. *Голосне звернення до кого-небудь із попередженням* (2). Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на **крик** йіх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 11). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те йіх слав у поле князь?” І, гордуючи простацьким **криком**, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 17).

3. *Різка суперечка; сварка, лайка* (1). Того рана с **криком**, шумом Серед тлуму дід іс кумом На попівство враз ішли. Чи шукать поради, може? Ні, за злодія на боже По короні понесли (По селах, V, 1).

● *Одн.* **З. на крик 2.** Паренетікон, IV, 11; **О. криком 1.** По селах, X, 327; **2.**

Паренетікон,IV,17; **с криком 3.** По селах,V,1; **Ми. 3. крики 1.** Покло-ни,VIII,18.

КРИКНУТИ (4). *Дуже голосно звернутися до кого-небудь із проханням, наказом, попередженням.* І цар зрадів. „А ось міні розрада!” І **крикнув** пастуху: „Здоров був, брате! Будь тут міні як вся дворян громада! Ходи, сідай зо мною враз снідати, Бо не привик я йісти сам один” (Притчі,XI,11). І привели святую, що в ту мить, Піднявши голос, заспівала дзвінко. Та кат єї почав ножа острить І крикнув: „Пар-но там окропи, жінко!” (Легенди,IV,36). То цар безбожний **крикнув**: „Гей! Беріть його, тримайте! Йому живіт живцем поріть, З його нутро мотайте!” (Легенди,V,53). Одно лиш жаль, що вже по-руськи тут Молиться ні балакать не дадуть. На нас у місті **крикнув** Кандзюбінський: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gebę stul!” (До Бразилії,V,93).

● **крикнув** Притчі,XI,11; Легенди,IV,36; V,53; До Бразилії,V,93.

КРИЛО (1). *Літальний орган птахів.* І він [стрілець] підбіг під гильку І скочив, що є сил, Щоби спіймати пташку, – Та ба, не має **крил!** (Притчі,IX,68).

КРИТИ (1). *Тримати щось у таємниці; приховувати.* Та **крити** божії діла Негарно, навіть грішно; Не скриєш божої хвали, Лиш сам загинеш вічно (Легенди,V,5).

КРИТИСЯ (3). **1. Ховатися (1).** Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не

послухають тих простаків? Чи на крик йїх не почнуть тікати, **Критися** за мур, за частокіл? (Паренетікон,IV,12).

2. з чим. Приховувати що-небудь від інших; тайти (1). – Ой, лишенько! Тепер-то ми пропали! – Воно-то бач: пропали або ні. Пани ще доси **критються** з тим дуже, Не признаються, щоб народ відразу Не роздразнити, а найголовніше: Боятся москаля (По селах,X,217).

3. чим. Покриватися (1). Пурпуром сонічко сходить, Пурпуром **криється** в морю; Так будь і ти все спокійний – В щастю і в горю (Паренетікон,XXV,Строфа1–2).

● **критися 1.** Паренетікон,IV,12; **криється 3.** Паренетікон,XXV,Строфа1–2; **критються 2.** По селах,X,217.

КРИХТА (1). *У знач. присл. крихту. Трохи.* Не довго думаючи, він чепився За ту берізку; держачись руками За пень єї, повис над гирлом темним, Аж поки, бовтаючи там ногами, На щось твердо-го **крихту** не оперся (Притчі,I,19).

КРИЧАТИ (8). **1. Дуже голосно щось вигукувати (2).** Занедужав король, важко стогне, **кричить**, А Роксана при нім не ридає, мовчить (Легенди,VI,7–1). І день, і ніч Блукає по полю, до хат не йде, І все **кричить**, голосить, плаче й стогне (По селах,X,168).

2. Дуже голосно звертатися до кого-небудь із закликом, проханням, попередженням, застереженням (5). Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І **кричить**: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик йїх не почнуть тікати, Критися за

мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 8). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так **кричати**? Чи на те їх слав у поле князь?” І, гордуючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 15). Серцем молився Мойсей і скорботою духа цілого; І говорив йому Бог: „Що так до мене **кричиш**? Хоч ти заціпив уста так, що й слова вони не говорять, Але я чую аж тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 4). А Аглая **кричить**: „Ну, мій ослику, ну! Ще мінуточки дві! Ще мінутку одну!” (Притчі, IV, 36). „Тут мене гадюка йїдж, Як я з вами був сю ніч На гумні, в стодолі!” „Не бреши! – **кричить** Пазюк, – Гроші тут міні до рук, Бо діждеш недолі!” (По селах, III, 34). * *Образно* (1). Серцем молився Мойсей і скорботою духа цілого; І говорив йому Бог: „Що так до мене кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що й слова вони не говорять, Але я чую аж тут, як твоє серце **кричить**” (Паренетікон, VI, 8).

● **кричати 2**. Паренетікон, IV, 15; **кричиш 2**. Паренетікон, VI, 4; **кричить 1**. Легенди, VI, 7–1; По селах, X, 168; **2**. Паренетікон, IV, 8; Притчі, IV, 36; По селах, III, 34; *образно* Паренетікон, VI, 8.

КРИШИНКА (1). *Змениш. до кришина – дрібенька частинка, грудочка чого-небудь (переважно хліба). * У сполуч. ні кришинки – анітрохи, аніскільки. Доместико! Тебе я все співають Готов. Не май же жалю ні кришинки! В здоровлю дай і в смаку поживать Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки!* (Легенди, IV, 54).

КРИШКА (1). *Дрібенька частинка, грудочка чого-небудь (переважно*

хліба); крихта. Дурний, хто, помилок лякаючись, Не сміє братися до діла, – Так, як би я не йїв, лякаючись, Щоб кришка в голосницю не влетіла (Паренетікон, XXV, Строфа 8–4).

КРІЗЬ (2). *Прийм., із знах. відм. У садочку в холодочку Сів на лавочці панок, Здалека глядить на матір Крізь гушавини вінок* (Поклони, VIII, 28). **Крізь** ту то дірочку з крови пророка Малесенька на землю крапля впаде, І загориться вся земля від неї (По селах, X, 385).

● **крізь** Поклони, VIII, 28; По селах, X, 385.

КРІМ (2). *Прийм., із род. відм. „Та, крім добра, ти маєш, синку, те, Що найважнійше – серце золоте, Досить науки і здоровий ум, І вже пройшов ти молодости шум. Одного лиш бажаю ще тобі: Щоб мав ти друга щирого собі”* (Притчі, V, 11). Хто був злодій? Відки знать? Сам Пазюк не зна сказати, Хоч щось твердо дума. Далі скрикнув: „От на глум! Вів мене в стодолу кум! Се ніхто, **крім** кума!” (По селах, III, 18).

● **крім** Притчі, V, 11; По селах, III, 18.

КРОВ (10). **1**. *Червона рідина, яка, циркулюючи в замкнутій кровоносній системі організму, забезпечує його життєдіяльність* (7). Від зіля, примови Гадюка втиха. Та злюка не втихне Ні вдень, ні вночі, Хоч **кров** йїй із серця Свогого точи (Паренетікон, XV, 15). І здалось, що вже біль не так люто палив, Мовби в збурену **кров** охолоди налив. Прояснів его ум, серце збулось химер, А в опівніч саму Олександр умер (Легенди, VI, 9–6). Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очі **кров’ю** Йїй заплили, і руки все держить Над головою закленуті, й стогне,

Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 145). Але знає він, проклятий, Що як з Іллі одна краплина **крови** На землю впаде – вся земля займеся Й згорить (По селах, X, 368). Є десь такий комарик, що напився Христової **крови**, як капала з хреста (По селах, X, 379). Крізь ту то дірочку з **крови** пророка Малесенька на землю крапля впаде, і загориться вся земля від неї (По селах, X, 385). Все розповів: як нас тут трясця б'є, Як відьма нічу **кров** жіночу п'є, Що тут дітей без корму сохне й плаче, Як з відьмою король у гречку скаче...

(До Бразилії, V, 58). * У *сполуч.*: а) **кров заграла** у кого – *хтось відчув приплив енергії, пристрасті* (1). Та швидко **кров** у них заграла. Одні їм зорі й небеса, Один їм рай, одна їм правда, – Астарті дивная краса (Легенди, I, 81); б) **кров вдарила в личко** – *кров приплила комусь до обличчя внаслідок сильного збудження* (1). Счервоніло дівча, в личко вдарила **кров**, – Олександр не ждав єї слова – пішов (Легенди, VI, 5–15).

2. *Перен. Людські жертви при якому-небудь зіткненні, боротьбі* (1). Якби могутність, щастє і свобода Відмірялись по мірі **крови** й сліз, Пролитих з серця і з очей народа, – То хто б с тобою супірицтво зніс? (Поклони, V, 6).

• *Одн. Н. кров 1. у сполуч.*: а) Легенди, I, 81; б) Легенди, VI, 5–15; *Р. крові 1.* По селах, X, 368; X, 379; 2. Поклони, V, 6; з **крові 1.** По селах, X, 385; 3. **кров 1.** Паренетікон, XV, 15; До Бразилії, V, 58; **в кров 1.** Легенди, VI, 9–6; **О. кров'ю 1.** По селах, X, 145.

КРОВАВИЙ (6). 1. *З якого тече, виступає кров; кривавий* (2). Халіф Абдель-малік святкує побіду У куфському замку. К кінцеви обіду Від війська

посли **Кржавую** голову в місі внесли (Легенди, III, 4). У обох напухлі пики, А у серці гнів великий, В кума весь **кржавий** ніс. „Правте, отче, два молебни, Щоб злодюга той ганебний Без пощади нагло тріс!” (По селах, V, 9). * *Образно* (1). Ти любиш Русь, за те Тобі і честь, і шана, У мене ж тая Русь **Кровава** в серці рана (Поклони, IV, 28).

2. *Перен. Який має колір крові; багрянний* (1). Ген за селом, під лісом на долині, З густої мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь миготанє **кржаве**: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Їїх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 10).

3. *Перен. Нажитий важкою працею; добутий потом і кров'ю* (1). От і мій господар, Хоч і який богач, а злакомивсь На мойїх п'ять **кржавих** римських: взяв і відтягнув міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку і затонуло (По селах, X, 282). * У *сполуч. кровава праця* – *тяжка, виснажлива, непосильна праця* (1). Хліб і страва – тут найстарша справа, Ціль всіх змагань, замислів, турботи, Мов родивсь сей люд лиш для роботи, А на хліб вся праця йде **кровава** (По селах, I, 32).

• *Одн. Н. кржавий 1.* По селах, V, 9; **кровава 1. образно** Поклони, IV, 28; 3. *у сполуч.* По селах, I, 32; **кржаве 2.** По селах, X, 10; 3. **кржавую 1.** Легенди, III, 4; *Мн. Р. кржавих 3.* По селах, X, 282.

КРОК (2). * У *сполуч. крок в крок* (за ким) – *невідступно, не відходячи йти за кимось*. Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку. Відвернувсь один панок і зітхас: „От бідацтво!” Другий же за ним **крок в крок** Покликас: „То лайдацтво!” (До Бразилії, III, 7).

КРОМІШНИЙ (1). * У сполуч. *кромішна тьма* – непроглядна, безпросвітна п'ятьма, темрява. Та ворог святости, злий дух, піддав Єі хозіяінови думку грішну, І сей святої тіла зажадав І вкинуть дав ййї у тьму **кромішну** (Легенди,IV,28).

КРОПИВА (2). *Трав'яниста рослина, стебло та листя якої густо вкриті жалкими волосками* (2). Щоб тіла грішного всмирити жар, Лягала і в **кропиві**, і в баюрі; За те ййї дав Господь преславний дар Наперед вішувати слоти й бурі (Легенди,IV,22). О, бо Пазюк розумний дід, З **кропиви** він збирає мід: Він у селі над всіх моцар, Бо він собі богач-лихвар (По селах,II,10).

● *Одн. Р. з кропиви* По селах,II,10; *М. в кропиві* Легенди,IV,22.

КРУГ¹ (1). *Перен. Сукупність людей.* Аж у **круг** двораків його [Арістотеля] дівка пуста Завела і зіскочила живо з хребта, І платок із очей поспішилася знять... Що там сміху було, то й пером не списать (Притчі,IV,38).

КРУГ² (1). *Прійм., з род. відм. Навколо.* Сконало. Тихо стало. Недвижні всі сиділи **круг** огню, Тремтячи (По селах,X,315).

КРУГОМ (1). *Присл. З усіх боків.* Тут вороги обпугали Його **кругом** сильцями І до царя взялися гнать Страшними палицями (Легенди,V,50).

КРУЖИТЬ (1). *Рухатися навколо чого-небудь, описуючи кола; кружляти.* * *Образно.* Не бажай ти умом Понад світом **кружить**; А скорійш завізьмись В світі праведно жить (Паренетікон,XIV,6).

КРУЖОК (1). *Група людей, об'єднаних якими-небудь інтересами.* А мав [цар] с собою много Ййди, та страва в рот йому не йшла, Бо він обідать звик серед шумного **Кружка** жінок і слуг (Притчі,XI,7).

КРУТИЙ (1). *Звивистий (про шлях).* „Я твоя. Що захочеш, зо мною чини, Лиш одну мою просьбу в тій хвилі сповни. По саду тім, де в'ються доріжки **круті**, Пів години мене провози на хребті” (Притчі,IV,25).

КРУТЬ (1). * У сполуч. *чи круть, чи верть* – що не роби, нічого не відієш. „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду віднині вмре, Там я богача одного Взять велю – чи **круть**, чи **верть**, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди,II,18).

КУБОК (1). *Великий келих.* „О, звеселюся нині з вами! Ви шлях вказали в темноті!” І налила вино перлисте Вона в три **кубки** золоті (Легенди,I,76).

КУДИ (4). *Присл. 1. Пит. Уживається при запитуванні про напрям дії* (2). Дух якийсь Могучий і таємний пролітає Понад землею. Чує лет его Усяке серце добре та чутливе Й тріпочесь тужно, наче пташка в кліті. Чого? **Куди?** Пощо? Дарма питати (По селах,X,423). Коли почуєш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугонять вагони, А в них гуде, шумить, пищить, мов рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітхане і гіркий проклін, Тужливий спів, дівочії дисканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? **Куди?** Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії,II,8).

2. У знач. *спол. сл. Приєднує підрядну частину місця* (1). Палазя там умерла

від уроків, А лікар німець мовив: „З браку соків”. Івась умер напевно від нічниці, А лікар мовив: „Не плетіть дурниць!” Та як ще Гриць, Оксанка, Рузя вмерли, – Пустили нас: „Ідіть, **куди** наперли!” (До Бразилії, V,32).

3. У знач. част. * У сполуч. **куди ж пак** – уживається для ствердження чого-небудь негативного (1). Недаром придурковатим зовуть і підіймають всім селом на сміх. **Куди ж пак!** Парубіка вже старий, Вже поза трицять літ, і до роботи Нема над него, і не п’є, не тратить, А ходить мов жебрак (По селах, X,35).

● **куди 1.** По селах, X,423; До Бразилії, II,8; **2.** До Бразилії, V,32; **3.** у сполуч. По селах, X,35.

КУЛАК (1). *Кисть руки, стиснена для удару.* Пазюк о стіл б’є **кулаком**. „Чи дармо в тебе я дяком? Не штука то мій глас хвалить! Кажі горівки ще долить!” (По селах, II,37).

КУЛЯ (1). *Маленький свинцевий або сталевий снаряд для стрільби із вогнепальної зброї.* * У порівн. Ось панок побачив матір, Жаль обняв його великий. Глипнула й вона на него і здригнула, мов від **кулі**, Над візком, схилившись, шепче: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII,22).

КУМ (27). *Хрещений батько стосовно батьків хрещеника; батько дитини стосовно хрещеного батька.* А обік него **кум** сидить і Пазюку в лице глядить, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II,25). А як старий скінчив свій спів, То **кум** несміло річ повів: „Спасибі, кумцю, вам за глас! Та щиро я благаю вас, Вділіть ту позичку міні,

– Я все віддам уосені” (По селах, II,32). Скрутився **кум**, неначе в’юн, Горілку в жида і тютюн Наборг бере, на стіл кладе, Знов Пазюка просить іде (По селах, II,41). І мовить **кум**: „То дайте ж тут! Ось свідки є, горівку п’ють”. Пазюк на те: „Нехай же п’ють, У мене гроші є ось тут!” (По селах, II,61). І поскладав, поцілував і в черес всі сотки сховав. А **кум** стоїть, гне в собі злість, Очима тії гроші йість (По селах, II,75). Село шумить, село гуде, Пазюк з шинку додому йде, При ньому **кум**, мов в’юн той, в’єсь, А свідки йдуть то вскись, то вскесь. Боками йдуть, пісень ревуть (По селах, II,87). „До хати спати я не йду. Гей, **куме! куме!** Де ти втік? Ти спать мене веди на тік!” (По селах, II,95). Хто був злодій? Відки знать? Сам Пазюк не зна сказати, Хоч щось твердо дума. Далі скрикнув: „От на глум! Вів мене в стодолу **кум!** Се ніхто, крім **кума!**” (По селах, III,17,18). **Кум** почув се, весь дрижить, Мов опечений біжить: „Зми-луйтеся, діду! Я вас до хреста довів Та й пішов вісьта домів! Присягати піду!” (По селах, III,19). Зразу сварилися, Далі побилися **Кум** з Пазюком. Батькови син помагає, Син держить, батько шмагає **Кума** ціпком (По селах, IV,3,6). Гамору! Галаса! Баб назбігалося Повний вигін. Ті Пазюка проклінають, Інші про **кума** вже знають: „Певно, се він!” (По селах, IV,11). Свідків, хоч гать гати! Сей вже мав спать іти, Вийшов надвір, Чув, як Пазюк до стодолі С **кумом** чалапав поволи Попри шпіхлір (По селах, IV,17). Другий виразно чув: **Кума** Пазюк гукнув: „**Куме**, ходи! Пізно вже лізти до хати, Я на тоці буду спати, – Ну, заведи!” (По селах, IV,20,21). Того рана с криком, шумом Серед тлуму дід іс **кумом** На попівство враз ішли. Чи шукать поради,

може? Ні, за злодія на боже По короні понесли (По селах, V, 2). У обох напухлі пики, А у серці гнів великий, В **кума** весь кровавий ніс. „Правте, отче, два молебни, Щоб злодюга той ганебний Без пошадн нагло тріс!” (По селах, V, 9). Вийшли. **Кум** домів кленучи, А Пазюк нові онучі В постолі, до торби хліб, П’ятку в черес, палку в руки Та й для ліпшої поруки До ворожки до Дуліб (По селах, V, 13). Іде Пазюк від ворожки Та йдучи міркує: „Виразнісінько на **кума** Ворожка віщує” (По селах, VII, 3). „За три межі! **Кум** від мене За чотири межі! По якій я його знаю Відмінній одежі? Не в постолі, а в личаки Обуває ноги, І на гуні не зелені, А чорні вилоги” (По селах, VII, 5). „Чорний вус. – Рудий у **кума**. Гм! Не вір рудому! Сірі очі – дійсна правда! Коб швидше додому!” (По селах, VII, 13). Шандар і начальник рушають на слідство, Соток Пазюкових шукати. Трясли вже у **кума**, трясуть ще сусідство, Стайні, і стодоли, і хати. І свідків питають, мов в п’їтьмі блукають, А грошей нема та й нема (По селах, VIII, 15). „Ну, **куме** коханий, дай руки в кайдани! Тут слідство, для тебе тюрма” (По селах, VIII, 19). Три неділі вже **кум** у арешті сидів, А селом якийсь шум, наче рій той, гудів (По селах, IX, 1). Ось Пазюк молодий у попа, неборак, Кладе п’ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде все село. – Бідний **кум** через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах, IX, 7).

● **Одн. Н. кум** По селах, II, 25; II, 32; II, 41; II, 61; II, 75; II, 87; III, 17; III, 19; IV, 3; V, 13; VII, 5; IX, 1; IX, 7; **Р. в кума** По селах, V, 9; **крім кума** По селах, III, 18; **у кума** По селах, VII, 13;

VIII, 15; **3. кума** По селах, IV, 6; IV, 20; **на кума** По селах, VII, 3; **про кума** По селах, IV, 11; **О. іс кумом** По селах, V, 2; **с кумом** По селах, IV, 17; **Кл. куме** По селах, II, 95 (2 р.); IV, 21; VIII, 19.

КУМЦЬО (4). *Пестл. до кум.* А як старий скінчив свій спів, То кум несміло річ повів: „Спасибі, **кумцю**, вам за глас! Та щиро я благаю вас, Вділіть ту позичку міні, – Я все віддам уосені” (По селах, II, 33). „Вже ж, **кумцю**, вас я третю ніч Частую за пустую річ, Щоб сотку в позичку дістать, – Ви ж обіцяли нині дати” (По селах, II, 45). „Я ж, **кумцю**, позичав у вас І, тямите, віддав на час” (По селах, II, 55). „Та, **кумцю**, змилуйтесь-бо раз, Най дармо не благаю вас!” (По селах, II, 77).

● **Одн. Кл. кумцю** По селах, II, 33; II, 45; II, 55; II, 77.

КУПА (2). **1.** *Велика кількість яких-небудь предметів, складених один на одній* (1).

Купа дров і жура – Що з тих двох тяжше є? В дровах труп лиш згара, А в журі все жите (Паренетікон, XXV, Строфа 39–1).

2. *У знач. присл. купую – у вигляді купи* (1). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідох, аж серце рвесь, Зів’ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І **купою** брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицах слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 15).

● **Одн. Н. купа 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 39–1; **О. купую 2.** До Бразилії, II, 15.

КУПКА (1). *Перен. Невеликий гурт.* Ось І нині **купка** йїх зібралась – хлопці Все підростки. На Сеня поглядають, Як на

старшого; деякі й самі Просились з кіньми на ніч, знаючи, Що й Сень тут буде (По селах, X, 67).

КУРТІЗАНА (1). *Жінка легковажної поведінки, що обертається у вищому світі. Ось у строях, білилах, рум'янах ціла, В Олександрів покій куртізана вийшла* (Легенди, VI, 7–8).

КУРУЗА (1). *Зерна кукурудзи. Боргує нам уряд, покіль до свого, Курузи, бульбу, сіль – і більш нічого* (До Бразилії, V, 12).

КУСЕНЬ (1). *Частина чогось їстівного; шматок. Ти, брате, любиш Русь, Як хліб і кусень сала, – Я ж гавкаю раз в раз, Щоби вона не спала* (Поклони, IV, 6).

КУТ (1). *Місце між двома стінками, що сходяться. „Ну, ну, ходи, небоже, скрийся тут! А трупа десь я впру в безпечний кут”* (Притчі, V, 60).

КУТИ (1). *Назва населеного пункту в Західній Україні. З Понтеби завернули нас до Грацю, Там три неділі мали з нами працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А нам казали: „Зачекайте тут!”* (До Бразилії, V, 25).

КУФСЬКИЙ (1). *Який знаходиться у Куфі – арабському місті в Месопотамії. Халіф Абдельмалік святкує побіду У куфському замку. К кінцеви обіду Від війська послали Кровавую голову в місі внесли* (Легенди, III, 2).

Л

ЛАВА (1). *Дошка (або кілька дощечок) на стояках (іноді – прикріплена до стіни), на яку сідають, кладуть, ставлять що-небудь.* Слуги в стайні сплять – їх коні гріють, А дівки на **лаві**, на запічку; Про вигоду й думати не сміють, Щоб лиш крижі випрямить за нічку (По селах, I, 38).

ЛАВОЧКА (1). *Змени.-пестл. до лава.* У садочку в холодочку Сів на **лавочці** панок, Здалека глядять на матір Кризь гушавини вінок (Поклони, VIII, 26).

ЛАД (1). * *Усполуч. в лад – так, як треба.* А обік него кум сидить І Пазюку в лице глядять, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в **лад**, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II, 28).

ЛАЙДАЦТВО (3). *Збірн. Мерзота; негідники.* Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих марних Кождий глипнув по порядку. Відвернувсь один панок І зітхає: „От бідацтво!” Другий же за ним крок в крок Покликає: „То **лайдацтво!**” (До Бразилії, III, 8). „Що **лайдацтво?**” – „Весь сей люд! Рідний край на пшик міняє”. „Ні, – відмовив перший, – тут Винен той, хто їх спиняє” (До Бразилії, III, 9). Розлучила нас юрба, Та довгенько ще цікаві Сперечались ті оба, Де „**лайдацтво**” є в сій справі? (До Бразилії, III, 20).

● *Одн. Н. лайдацтво* До Бразилії, III, 8; III, 9; III, 20.

ЛАМАТИ (1). *Перен. Порушувати щось, не дотримуватися чого-небудь.* Не високо мудруй, Але твердо держись, А хто правду **лама**, С тим ти сміло борись! (Паренетікон, XIV, 3).

ЛАН (2). *Ділянка оброблюваної землі, яка має певні межі* (1). Як лиш люди вийдуть На ті гостинці, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, І всіх на панський **лан** переженуть, І панщину навернуть: штири дни Щотижня кожний мусить відробляти (По селах, X, 206). * *Образно* (1). Та праці тої, мамо, в нас так мало! Лежить облогом **лан** широкий твій, А кілька нас всю силу спрацювало, Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 14).

● *Одн. Н. лан образно* Поклони, V, 14;
3. *на лан* По селах, X, 206.

ЛАНЦ (1). *Ланцюг.* „В Бразилії царем я хлопським стану, Там жиду доступу не дам, ні пану. Се край багатий, оком не зуймеш, Ніхто ще там **ланцом** не міряв меж” (До Бразилії, I, 26).

ЛАНЦЮГ (2). *Ряд металевих кілець, послідовно з'єднаних одне з одним.* „Скажіть самі, як вас карати? Чи в пекло, де чорти є всі, Чи волите до суду висіть Стрімглав онтам на **ланцюсі?**” (Легенди, I, 132). Край Вавилоня рів глибокий. Арот з Маротом доси там На **ланцюсі** за ноги висять На пам'ять праведним суддям (Легенди, I, 139).

● *Одн. М. на ланцюсі* Легенди, I, 132; I, 139.

ЛАПКА (1). *Нижка маленької тварини.*

Що за притчина? Глядять: дві миши, Одна білява, друга чорна, пильно, Западно, і ненастанно, й прудко Гризуть коріне того деревця, **Лапками** землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 31).

ЛАСИЙ (1). *Який дає смакову насолоду; дуже смачний.* На вічний взір аскетам всім Не йів він хліба й м'яса; П'явки і хроби водяні – Його вся страва **ласа** (Легенди, V, 23).

ЛАСКА (3). 1. *Доброзичливе, привітне ставлення до кого-небудь* (1). „Най постять так, як постив я, Доступлять в Бога **ласки**, Йдять мене, і воду п'ють, І ждуть святої паски” (Легенди, V, 86). * *У сполуч. будь ласка – чемне звертання при проханні* (1). Та й те подумай ще, будь **ласка**: Твойого я найкраща частка З тобою враз не ляже в гріб (Поклони, II, 22).

2. *Милість, благодіяння (стосовно кого-небудь залежного).* * *У сполуч. з ласки – роблячи милість кому-небудь* (1). „А я тверджу: не має права На воду ту отой мужик, – Та воду я пушу із **ласки**, Як жінці виріже язик” (Легенди, I, 51).

• *Одн. Н. ласка 1. у сполуч.* Поклони, II, 22; *Р. ласки 1.* Легенди, V, 86; *із ласки 2. у сполуч.* Легенди, I, 51.

ЛАСКАВ (1). *Приязний, привітний.* А обік него кум сидить І Пазюку в лице глядять, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб **ласкав** був брикливий дід (По селах, II, 30).

ЛАХМІТЯ (1). *Дуже старий, подертий одяг.* Та се не всмак було его міністрам,

Дорадникам, вельможам, генералам Сидіти поруч старців у **лахмітю**, І стали нарікати на царя (Притчі, VIII, 7).

ЛАЯТИ (2). 1. *Різкими, образливими словами висловлювати осуд, докори* (1). Коли побачиш, як отих людей Держать, і **лають**, і в реєстри пишуть, Як матері у виходах дітей Зацитькують, годують і колишуть, Як йїх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 20).

2. *Висловлювати своє незадоволення; корити.* * *Образно* (1). Україно, моя сердечна нене! Не **лай** мене, стражденна, незабута, Що не дало моє життя злиденне Того, що ждати ти могла від мене! (Поклони, I, 22).

• *лають 1.* До Бразилії, II, 20; *лай 2.* Поклони, I, 22.

ЛЕВ (4). *Великий хижий звір родини котячих.* Було се в Індії. Степом безлюдним Йшов чоловік. І враз напав на него Голодний **лев** (Притчі, I, 4). І похололо в того чоловіка На серці, бо в тій хвилі **лев** розжертий Надбіг над пропасть і його побачив, І лютим ревом відгомін збудив (Притчі, I, 35). Солодощі меду Заставили його про все забути: Про **льва**, що вив йому над головою, Про миши, що его підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 73). Голодний **лев** над нами – то є смерть (Притчі, I, 88).

• *Одн. Н. лев* Притчі, I, 4; I, 35; I, 88; 3. *про льва* Притчі, I, 73.

ЛЕГЕНДА (2). *Віршоване народне оповідання повчального характеру про якісь події чи життя людей.* **Легенди** (IV Легенди, загол.). **Легенда** про вічне жите (Легенди, VI, загол.).

● **Одн. Н.** легенда Легенди, VI, загол.;
Мн. Н. легенди IV Легенди, загол.

ЛЕГКЕ (1). *Легені.* Як муж жорстокий, люті жінки Своє погане довершили діло, Виймали серце, **легке**, печінки, Як на шкamatя шматували тіло... (Легенди, IV, 47).

ЛЕГКИЙ (1). *Який має невелику, незначну вагу; протилежне важкий.* * *Образно.* Важке ярмо твоє, мій рідний краю, Не **легкий** твій тягар! Мов під хрестом, отсе під ним я упадаю, З батьківської руки твоєї допиваю Затроєний пугар (Поклони, III, 2).

ЛЕЖАТИ (6). **1.** *Бути хворим, не вставати з постелі* (1). Олександр у болях жорстоких **лежав** І в руці своїй плід чудодійний держав (Легенди, VI, 8–1).

2. *Бути покладеним, захованим; зберігатися всередині чого-небудь* (2). То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій **лежало** стерво, Гидке, вонюче, так що мимоволі Усякий аж ухопився за ніс. А в смолянній **лежали** гарні перли, І пахощі, і дороге каміне Безмірної ціни (Притчі, VIII, 21, 24). * *Образно* (1). Птолемея знайшла і дала йому плід, І сказала, який в нім **лежить** заповіт (Легенди, VI, 6–14).

3. *Бути розташованим де-небудь, займати простір; простилатися* (1). Наче мрія, У сизій п'їтьмі клаптем чорним там **Лежить** село (По селах, X, 401). * *Образно* (1). Та праці тої, мамо, в нас так мало! **Лежить** облогом лан широкий твій, А кілька нас всю силу спрацювало, Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 14).

● **лежить 2.** *образно* Легенди, VI, 6–14; **3.** По селах, X, 401; *образно* Поклони, V, 14; **лежав 1.** Легенди, VI, 8–1; **лежа-**

ло 2. Притчі, VIII, 21; **лежали 2.** Притчі, VIII, 24.

ЛЕЛІЯТИ (1). *Оточувати ласкою, піклуванням; нестити, голубити.* А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звій; Весь день мов щось святе в душі **лелію**, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 22).

ЛЕПСЬКИЙ (1). *Хороший, добрий.* Та Бог наслав на тую злюку бич: Попавсь нам **лепський** русначок-паніч, Списав він лист від нас, слізми облитий, До йїх там королеви Маргарити (До Бразилії, V, 54).

ЛЕТ (1). *Пересування, переміщення в просторі.* Дух якийсь Могучий і таємний пролітає Понад землею. Чує **лет** его Усяке серце добре та чутливе Й тріпочесь тужно, наче пташка в кліті. Чого? Куди? Пощо? Дарма питати (По селах, X, 420).

ЛЕТІТИ (2), **ЛЕТІТЬ** (1). **1.** *Пересуватися в повітрі за допомогою крил (про птахів)* (2). „Гаразд, – сказав він, – пташко! Не злі твої науки, **Лети** ж собі й стрільцеви Не попадайся в руки” (Притчі, IX, 47). „Зробив ти добре діло, Міні **летіть** велів, – І зараз по хвилині Сам того пожалів” (Притчі, IX, 82).

2. *Перен. Линути думками, почуттями, помислами до чого-небудь* (1). Вже не міні в нові світи **летіти!** Війну з житем програв я, любі діти! (Поклони, I, 3).

● **летіти 2.** Поклони, I, 3; **летіть 1.** Притчі, IX, 82; **лети 1.** Притчі, IX, 82.

ЛЕТІТЬ див. **ЛЕТІТИ**.

ЛИНУТИ (1). *Перен. Пориватися, рватися кудись (думками).* Хоч би й мерт-

вого міг гнівливий воскресить, То Бог його за гнів его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, **лине**, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Стрoфа32–3).

ЛИСТ¹ (2). *Листок рослини*. Як перший **лист** ізронить [*кипарис*], То твердо вірять люде: Хто зійсть отой листочок, Той вічно жити буде (Притчі, II, 9). І довгі вже століття Побожнії буддісти Стоять під кипарісом, Читають акафісти. Звернувши очи вгору, Перебирають чотки І ждуть, аж з кипаріса Впаде той **лист** солодкий (Притчі, II, 20).

● **Одн. Н. лист** Притчі, II, 20; **З. лист** Притчі, II, 9.

ЛИСТ² (8). *Писаний текст, призначений для повідомлення про що-небудь, для спілкування з кимось на відстані* (7). **Лист** до Стефанії (До Бразилії, I, загол.). „І ждїть! Як буде поле знов зелене, З весною вам **листи** прийдуть від мене. Тоді ґрунти, хати і весь свій крам Збувайте! Я вам не такі там дам” (До Бразилії, I, 48). „А щоб мій **лист** відразу ви пізнали І ошуканцям в руки не попали, Так ось вам знак – та тільки се секрет: На **листі** буде підпис: Джерголет!” (До Бразилії, I, 51, 54). **Лист** із Бразилії (До Бразилії, V, загол.). Та Бог наслав на тую злюку бич: Попавсь нам лепський русначок-паніч, Списав він **лист** від нас, слізми облитий, До їїх там королеви Маргарити (До Бразилії, V, 55). По відході его ми всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей **лист**, о пані, напишать тобі, Про него [*мужа*] звістку радісну подаги, Щоб з нами й ти втішалася, як мати (До Бразилії, I, 58). * У *сполуч. небесний лист* – писане повідо-

влення релігійно-містичного змісту з вимогою, щоб одержувач розповсюдив його копії далі (1). Тільки й всього християнства в хаті, – Але є й письменства в ній познаки: Там під сволоком, завитий в шматі, **Лист** небесний – писаний Бог зна ким (По селах, I, 56).

● **Одн. Н. лист** До Бразилії, I, загол.; V, загол.; у *сполуч.* По селах, I, 56; **З. лист** До Бразилії, I, 51; V, 55; I, 58; **М. на листі** До Бразилії, I, 54; **Мн. Н. листи** До Бразилії, I, 48.

ЛИСТОК (1). *Змени.-пестл. до лист*¹.

* *Образно.* Не дав мороз моім **листкам** розвиться, Квітки мої побила буря люта! (Поклони, I, 11).

ЛИСТОЧОК (3). *Змени.-пестл. до лист*¹.

Журчить з его [*кипариса*] коріня Малесенький поточок; Ніхто не тямить, щоб він Зронив один **листочок** (Притчі, II, 8). Як перший **лист** ізронить, То твердо вірять люде: Хто зійсть отой **листочок**, Той вічно жити буде (Притчі, II, 11). І ждуть [*буддисти*] собі безсмертя, І мруть один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнушим і голодним І ждуть того **листочка** – Ніяк не відірветься! І ждуть, і мруть в тій вірі, Що хтось його дождеться (Притчі, II, 25).

● **Одн. Р. листочка** Притчі, II, 25; **З. листочок** Притчі, II, 8; Притчі, II, 11.

ЛИХВАР (2). *Той, хто позичає гроші за великий процент*. **Лихвар** і п'яниця – Се два побратими: Сам чорт побратимство Зв'язав поміж ними (Паренетікон, XXV, Стрoфа25–1). О, бо Пазюк розумний дід, З кропиви він збирає мід: Він у селі над всіх моцар, Бо він собі богач-**лихвар** (По селах, II, 12). ● **Одн. Н. лихвар** Паренетікон, XXV, Стрoфа25–1; По селах, II, 12.

ЛИХИЙ (3). 1. *Який чинить лихо, здатний чинити лихо* (1). Страшнійша гадюки Людина **лиха!** (Паренетікон, XV, 10). // У знач. ім. **лихий** (1). Годуй гадюку молоком, У неї буде більша йдї; Роби добро **лихому** – він Тебе вмотає гірше в сїть (Паренетікон, XV, 3).

2. *Який несе з собою лихо, страждан-ня* (1). В Бразилії ми теж зазнали зла: Пропасниця **лиха** на нас зайшла (До Бразилії, V, 78).

• **Одн. Н. лиха** 1. Паренетікон, XV, 10; 2. До Бразилії, V, 78; **Д. лихому** 1. // у знач. ім. Паренетікон, XV, 3.

ЛИХО (2). *Що-небудь погане, зле, недобре.* „Я по Галичині вже ходжу рік, Тепер піду ще на угорський бік. Передягніть, брати, мене по-свому; Що я тут був, не говоріть нікому! Жандармам особливо і попам Не зраджуйтеся, бо буде **лихо** вам” (До Бразилії, I, 46). Поганий край! Докучив голод нам, І горячок понаби-рались там. Сім штук дітей, Онищиха, й Чаплиха, І Хрущ старий там вмерли. Збулись **лиха** (До Бразилії, V, 44).

• **Одн. Н. лихо** До Бразилії, I, 46; **Р. лиха** До Бразилії, V, 44.

ЛИЦЕ (7). *Обличчя.* І який пожиток, щоб **лиця** не мити, А в холодну пору голого не вкрити? (Паренетікон, III, 7). І на **лице** своє в покорі Упали ангели й рекли: „Карай нас, Господи, дочасно, Лиш в пекло між чортів не шли!” (Легенди, I, 133). Що далі діялося там, на те В страсі **лице** своє закрій, о Музо! Як на солом'янім огні святе Смалили тіло, як пороли пузо... (Легенди, IV, 42). Він [Пазюк] бороду на руку спер І сиві очи в двері впер, Волосе сиве і густе **Лице** вкрива его товсте, А голос дзвінко, мов із блях, Гукає: „Господи

воззвах!” (По селах, II, 22). А обік него кум сидить І Пазюку в **лице** глядять, В очах его читати б рад, Чи все тут є старому в лад, Чи все зробив він так як слід, Щоб ласкав був брикливий дід (По селах, II, 26). Ой-ой! Метушня і тривога в селі, Із вулиці діти тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому дралюють, немов на пожар! На **лицях** побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар! (По селах, VIII, 5). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів'ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На **лицях** слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 17).

• **Одн. Р. лиця** Паренетікон, III, 7; **З. лице** Легенди, IV, 42; По селах, II, 22; **в лице** По селах, II, 26; **на лице** Легенди, I, 133; **Мн. М. на лицях** По селах, VIII, 5; До Бразилії, II, 17.

ЛИЧАКИ (1). *Плетене з лика або іншого матеріалу селянське взуття, яке носили з онучами, прив'язуючи до ноги мотузками.* „За три межі! Кум від мене За чотири межі! По якій я його знаю Відмінній одежі? Не в постоли, а в **личаки** Обуває ноги, І на гуні не зелені, А чорні вилоги” (По селах, VII, 9).

ЛИЧКО (1). *Пестл. до лице.* Счерво-ніло дівча, в **личко** вдарила кров, – Олександр не ждав єї слова – пішов (Легенди, VI, 5–15).

ЛИШ¹ (34), **ЛИШЕ** (1). *Част., обмеж.-вид. Уживається для логічного виділення окремих компонентів висловлювання.* Благословлю тебе [рідний краю]! Чи ждять тобі ще треба Поваги й блиску

від будущини, Чи ні, – одного **лиш** тобі благаю з неба, Щоб з горя й голоду не бігли геть від Тебе Твої найліпші сини (Поклони,III,8). **Лиш** в кого праця потом скрань зросила, Наверх той виб'єсь з темної юрби (Поклони,V,11). Що в мойій пісни біль, і жаль, і туга – Се **лиш** тому, що склалось так житя. Та є в ній, брате мій, ще нута друга: Надія, воля, радісне чутя (Поклони,VI,6). Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як **лиш** може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик йїх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон,IV,7). Хто **лиш** квітки в житю збира, Чий дух до земного прилип, Того напавши вхопить смерть, Як повинь соннеє село (Паренетікон,XXI,1). Хто **лиш** квітки в житю збира, Чий дух до земного прилип, Той смерти попаде у власть, Не осягнувши, що бажав (Паренетікон,XXI,5). Гість, дитя, і цар, і жінка Мають всі один звичай: Є що чи нема – байдуже, Йїм усе **лиш** дай та дай (Паренетікон,XXV,Строфа13–4). Та й глупі ж ті богатири, Що люблять спать на подушках! Я спав **лиш** на одним пері, І твердо так було, що страх! (Паренетікон,XXV,Строфа15–3). Щасливий той богач подвійно: Піч повна дров, огонь горить, гогоче; А в мене **лиш** одно поліно, Та й те горить не хоче (Паренетікон,XXV,Строфа16–3). Мухи сідають на ранах, Пчоли на квітах пахучих; Добрий все бачить **лиш** добре, Підлий **лиш** підле у других (Паренетікон,XXV,Строфа23–3,4). Ти сто людей побив у бою І тим пишаєшся, герою? Ось сей **лиш** власну пристрасть поборов, І над тобою він горою

(Паренетікон,XXV,Строфа38–3). Купа дров і жура – Що з тих двох тяжше є? В дровах труп **лиш** згара, А в журі все жите (Паренетікон,XXV,Строфа39–3). Та одно **лиш** нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взять не може: Се чиста роскіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минущих – В простори, повні світла і свободи (Притчі,I,101). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо **лиш** в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші любови і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі,I,111). І глянув вниз у пропасть чоловік. І бачить, що на дні тієї балки Страшна гадюка в'ється і широко Пашеку рознімає, жде **лише**, Щоб він упав для неї на поталу (Притчі,I,44). „Ані мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї [краси] міцного щита. Се я сам досвідив. **Лиш** мертвець та сліпець Може быть проти неї надійний борець” (Притчі,IV,48). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цілуй. Не думай в нім мету житя знайти, – Се сходи **лиш** до висшої мети” (Притчі,V,10). „Та, крім добра, ти маєш, синку, те, Що найважніше – серце золоте, Досить науки і здоровий ум, І вже пройшов ти молодости шум. Одного **лиш** бажая ще тобі: Щоб мав ти друга щирого собі” (Притчі,V,15). „О синку, много [друзів] при йїді й вині, Та в горю помогти – напевно, ні! Я, сімдесять п'ять літ проживши, вспів Знайти одного **лиш** – та й то напів” (Притчі,V,22). Мороз був лютий, сніг і завірюха, По вулиці

голодний пес блукав: Обмерз, продрог, – здаєсь, **лиш** пушка духа, Надармо страви й захисту шукав (Притчі, VI, 3). Хліб і страва – тут найстарша справа, Ціль всіх змагань, замислів, турботи, Мов родивсь сей люд **лиш** для роботи, А на хліб вся праця йде кровава (По селах, I, 31). Слуги в стайні сплять – їх коні гріють, А дівки на лаві, на запічку; Про вигоду й думати не сміють, Щоб **лиш** крижі випрямить за нічку (По селах, I, 40). „**Лиш** одну міні річ Відповідж: чи ти взяв тії гроші в ту ніч? Як на сповіди, правди жадаю” (По селах, IX, 16). Оповите мглою Дріма Підгір’є. **Лиш** де-де в хатах Ще світло блима (По селах, X, 4). Ось при огні Сидять гуртом: хто в гуньці, в подігачці, Хто в кожушанці, хто **лиш** грубий міх Нап’яв на плечі (По селах, X, 17). „Все **лиш** набожних співанок співає, Все **лиш** балакає, що світ зіпсутий І страшний суд надходить – що твій піп!” (По селах, X, 51, 52). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: малих, Що від землі **лиш** відросли, й дідів, Що до землі вже хиляться, сліпих, Кривих, безногих і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 120). – То не сміх, я то віддавна Гадаю вже: чому беруть до війська **Лиш** парубків? Чи то дівок нема Таких здорових, рослих і відважних? Чи дівка не такий же чоловік, Як парубок? (По селах, X, 130). **Лиш** Сень мовчав, не жалувався ніколи. А як скінчили другі, знов почав. – Так бачите, яка се в нас війна Ведесь! (По селах, X, 295). І хлопці полягали – Хто на солomé, що приніс з собою, А хто й попросту на траві росис-

тій, **Лиш** міх товстий під себе простеливши (По селах, X, 405). **Лиш** Сень не ляг. При вигаслім огнищі Сидить він, скулившись від холоду, Недвижний, у якійсь глибокій думі (По селах, X, 406). „Смілий у мріях, у вірі беззглядний, В дійсности, наче дитина, безрадний. Ані порадитись, ні побалакати, – Знав він **лиш** гнуться, та жебрати, та плакати” (До Бразилії, IV, 24). Одно **лиш** жаль, що вже по-руськи тут Молиться ні балакати не дадуть. На нас у місті крикнув Кандзюбінський: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gębę stul!” (До Бразилії, V, 91).

• **лиш**¹ Поклони, III, 8; V, 11; VI, 6; Паренетікон, IV, 7; XXI, 1; XXI, 5; XXV, Строфа 13–4; XXV, Строфа 15–3; XXV, Строфа 16–3; XXV, Строфа 23–3; XXV, Строфа 23–4; XXV, Строфа 38–3; XXV, Строфа 39–3; Притчі, I, 101; I, 111; IV, 48; V, 10; V, 15; V, 22; VI, 3; По селах, I, 31; I, 40; IX, 16; X, 4; X, 17; X, 51; X, 52; X, 120; X, 130; X, 295; X, 405; X, 406; До Бразилії, IV, 24; V, 91; **лише** Притчі, I, 44.

ЛИШ² (15), **ЛИШЕ** (1). *Спол. 1. Обмеж.-протист. Уживається у знач. тільки, а тільки* (11). Що хто зробить чи не зробить, Зле чи добре, він не дбає, **Лиш** про власні діла дбає, Злий чи добрий йїх кінець (Паренетікон, XX, 7). Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все ж ти на вічне жите не доспів, **Лиш** дармо дочасне загубиш (Паренетікон, XXV, Строфа 33–4). „Я твоя. Що захочеш, зо мною чини, **Лиш** одну мою просьбу в тій хвилі сповни. По саду тім, де в’ються доріжки круті, Пів години мене провози на хребті” (Притчі, IV, 24). „Я радо, царю,

се зроблю, **лиш** дай Міні поруку певну, незрушиму, Що доживу до завтрішнього дня, І проживу всю днину ту, і встигну Сповнити те, що Богу винен я” (Притчі, XI, 27). І на лице своє в покорі Упали ангели й рекли: „Карай нас, Господи, дочасно, **Лиш** в пекло між чортів не шли!” (Легенди, I, 136). Та крити божії діла Негарно, навіть грішно; Не скриєш божої хвали, **Лиш** сам загинеш вічно (Легенди, V, 8). Не мав він дому, ні житла, **Лиш** сам пісок та скали; Мав плащ один із острих блях, Що в тіло повростали (Легенди, V, 38). Що мир до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестять і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить, не говорить, Не йість, не п’є, ніщо не розуміє, **Лиш** яйкає від того дня і доси (По селах, X, 153). До Відня йїхали спокійно вкупі; У Відні нас три дні держали в цюпі. Пустили нас, **лиш** пан якийсь від нас Сім срібла взяв, що підписав нам пас (До Бразилії, V, 21). По морі ми плили без злих пригод, **Лиш** хорував погано весь народ (До Бразилії, V, 70). „То вже у них так в роді, – говорили В селі. – Отець его мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, **Лише** по відпустах, святих місцях, Мов старець, волочився” (По селах, X, 45). // *Уживається у знач. один тільки, самий тільки* (2). До візка не заглядають Материнські очі чулі, **Лиш** уста тихенько шепчуть: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 11). І від того дня По селах ходить. Вже йїй в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах видали, Була аж в Страшевичах і на Сприні. Розхристана, – говорять, – чорна-чорна, **Лиш** очі світяться (По селах, X, 166). // *лиш що* (1). До моря ми добрались без біди, **Лиш** що до нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза

По десять ринських за якісь авіза (До Бразилії, V, 34). // *а лиш* (1). Себе самого наперед Застав робить, що слідує, А **лиш** потому інших вчи, – Тоді з дороги не схибиш (Паренетікон, IX, 3).

2. Часовий. Уживається як компонент сполучного засобу як лиш, що приєднує до головної частини складного речення підрядну частину часу (1). Як **лиш** люди вийдуть На ті гостинці, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, і всіх на панський лан переженуть, і панщину навернуть: штири дні Щотижня кожний мусить відробляти (По селах, X, 203).

● **лиш**² **1.** Паренетікон, XX, 7; XXV, Строфа 33–4; Притчі, IV, 24; XI, 27; Легенди, I, 136; V, 8; V, 38; По селах, X, 153; До Бразилії, V, 21; V, 70; // Поклони, VIII, 11; По селах, X, 166; // *лиш що* До Бразилії, V, 34; // *а лиш* Паренетікон, IX, 3; **2.** По селах, X, 203; **лише 1.** (По селах, X, 45).

ЛИШАТИ (1). *Передавати у спадщину.* „Мій синку, швидко я, мабуть, умру. Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі **лишаю**. Не марнуй Його, та й понад міру не цінууй. Не думай в нім мету житя знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 7).

ЛИШЕ див. **ЛИШ**.

ЛИШЕНЬ (1). *Част., спонук. Уживається при дієсловах наказ. сп.* – Та слухайте **лишень**, Що сталося в Урожі! Тиждень тому Там віт під церквою цілій громаді Читав той наказ, що почнуть усіх До війська брати (По селах, X, 134).

ЛИШЕНЬКО (1). *Пестл. до лихо. Узнач. виг. Уживається для вираження горя,*

нещастя. – Ой, **лишенько!** Тепер-то ми пропали! – Воно-то бач: пропали або ні. Пани ще доси криються з тим дуже, Не признаються, щоб народ відразу Не роздразнити, а найголовніше: Боятся москаля (По селах, X, 215).

ЛИШИТИ (1). *Передати у спадщину, для використання.* З яким же запалом я йшов до бою! Як рвалася вперед душа вітхнута! Горіло серце чистою любовою!.. І що ж здобув? **Лишив** що за собою? (Поклони, I, 9).

ЛИШИТИСЬ (2), **ЛИШИТИСЯ** (1). 1. *Продовжити своє перебування де-небудь, не покинути якогось місця* (1). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те йїх слав у поле князь?” І, гордюючи простацьким криком, Сам **лишився б** в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 18).

2. *Зберегтися; не зникнути* (1). Та одно лиш нам **лишилось**, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взять не може: Се чиста роскіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 102).

3. *Дістатися кому-небудь, припасти на долю комусь* (1). Йосифінський наказ панщизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, Діда скарга за ґрунтець забраний, Батьків акт ліцтаційний дракий, – Ось весь спадок, що **лишивсь** для внуків (По селах, I, 61).

● **лишився 1.** Паренетікон, IV, 18; **лишивсь 3.** По селах, I, 61; **лишилось 2.** Притчі, I, 102.

ЛИШИТИСЯ див. **ЛИШИТИСЬ**.

ЛІД (1). *Замерзла вода.* * *У порівн.* Хоч не любить йїї і холодний, як **лід**, Вона рада свій вік дати за сам єго вид (Легенди, VI, 6–7).

ЛІЖКО (1). *Місце для снання.* **Ліжко** газди – п’ять дощок незбитих, Сніп соломи і верета зрібна; Тепла піч є для дітей невикритих, А для старших постіль непотрібна (По селах, I, 33).

ЛІЗТИ (1). *Пробиратися куди-небудь.* Другий виразно чув: Кума Пазюк гукнув: „Куме, ходи! Пізно вже **лізти** до хати, Я на тоці буду спати, – Ну, заведи!” (По селах, IV, 22).

ЛІКАР (3). *Особа, яка лікує хворих.* Головами хитають старі **лікарі**, І тривога, як ніч, залягла у дворі (Легенди, VI, 7–3). Палазя там умерла від уроків, А **лікар** німець мовив: „З браку соків”. Івась умер напевно від нічниць, А **лікар** мовив: „Не плетіть дурниць!” (До Бразилії, V, 28, 30).

● **Одн. Н. лікар** До Бразилії, V, 28; V, 30; **Мн. Н. лікарі** Легенди, VI, 7–3.

ЛІНИВО (1). *Бездіяльно, з лінощами.* Хоч хто і сто літ проживе **Ліниво**, без енергії, – Волів би день один прожить У праці, в чеснім змаганю (Паренетікон, X, 10).

ЛІПШЕ (2). *Краще.* Наплюй! Я, синку, **ліпше** знаю всю ту патріотичну зграю Й ціну єї любовних фраз (Поклони, II, 16). „Ти, певно, **ліпше** знаєш се, мій царю! Я знаю тільки те, що вчора сночи Труба смертельна перед моім домом Заголосила. Я готов на смерть” (Притчі, XII, 39).

● **ліпше** Поклони, II, 16; Притчі, XII, 39.

ЛІПШИЙ (4). *Кращий.* Хоч від хліба

здержусь, А лютую, сержусь, То яка ж моя віра? Чим я **ліпший** від звіра? (Паренетікон, XI, 4). Хто вином не впи- ваєсь, Ні м'ясив найідаєсь, Але сам повен злоби – Чим він **ліпший** худо- би? (Паренетікон, XI, 12). Вийшли. Кум домів кленучи, А Пазюк нові онучі В постолі, до торби хліб, П'ятку в черес, палку в руки Та й для **ліпшої** поруки До ворожки до Дуліб (По селах, V, 17). Сим кінчимо. Прощайте! Ждїть від нас Звісток, як нам заблїсне **ліпший** час (До Бразилїї, V, 100).

• **Одн. Н. ліпший** Паренетікон, XI, 4; XI, 12; По селах, V, 17; До Бразилїї, V, 100.

ЛІРА (3). *Струнно-щипковий музичний інструмент*. Не паразіт я, що дуріє з жиру, Що в будні тільки й дума про процент, А для пісень на „шрррум” настроїть **ліру**. Який же я у біса дека- дент? (Поклони, VI, 27). Так зайїхали враз аж на площу садка, Де під тїню дерев край малого ставка Олександр сидів, его маги й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт **лір** (Притчі, IV, 35). А прийшла Недуга, ста- рість, далі слїпота, То не було де голови приткнути, – Взяв **ліру** та й пішов про- сити хліба. І сина на таке саме навчав (По селах, X, 49).

• **Одн. З. ліру** Поклони, VI, 27; По селах, X, 49; **Мн. Р. лір** Притчі, IV, 35.

ЛІС (12). *Велика площа землі, заросла деревами і кущами* (9). Ген за селом, під **лісом** на долині, З густої мгли, мов цвяшок золотий, Вирїзуєсь миготане кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кла- дуть, Йїх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 8). Сова у **лісі** заскигли- ла – цур йїй! І більш не чуть нічого, тільки мірно Дзеленькають залїзним

путом коні Та хрупають траву росис- ту (По селах, X, 74). – Се правда! Як вовки голодні в **лісі**, Так мир хреще- ний сам с собою йїсться. Одні хапа- ють з-перед других, рвуть, І дуть, і кривдять (По селах, X, 277). Господар сам післав Мене украсти з **ліса** копа- ниці, А як зловив лісничий і подав На штраф, прийшлось платити – він тоді Давай мене перїсцити! (По селах, X, 288). В тїй хвилі в **лісі** Сова плачливо застог- нала (По селах, X, 304). „В **лісах** мал- пи – от звір несамовитий! Що бачить, сам хапаєтьсья робити. Освоюєсь, при- вчаєтьсья сей звір Врубати дров, поза- мітати двір” (До Бразилїї, I, 31). Серед **лісів** тут живемо в бараці І маємо стра- шенно много праці (До Бразилїї, V, 5). Не розлучали нас і на п'ять хвиль... До міста маємо п'ятнацять миль. В **лісах**, під горами... Та ми не ропчем, Дорїг нема, стежки, дасть Біг, протопчем (До Бразилїї, V, 15). Тут по **лісах** блукають дикі люде, Б'ють наших і йїдять. І нам те, мабуть, буде (До Бразилїї, V, 87). // *Дерева, які ростуть на такїй площі* (3). Огневи, що **ліси** палить, На поміч вітер ще спішить, Та каганець він загасить. Так сильний сильного скріпля, Король рагує короля, Слабого ж топче і валить (Паренетікон, XXV, Строфа 35–1). – А що буків я Приняв за **ліс**! Господар сам післав Мене украсти з ліса копа- ниці, А як зловив лісничий і подав На штраф, прийшлось платити – він тоді Давай мене перїсцити! (По селах, X, 287). Спокійно скрізь. Глибоке, темне небо Горить над ними тисячами звїзд. Дрімас **ліс** в тумані (По селах, X, 399).

• **Одн. Н. ліс** // По селах, X, 399; **Р. з ліса** По селах, X, 288; **З. за ліс** // По селах, X, 287; **О. під лісом** По селах, X, 8; **М. в лісі** По селах, X, 277;

Х,304; у лісі По селах,Х,74; **Мн. Р. серед лісів** До Бразилії, V,5; **3. ліси** // Паренетікон, XXV, Строфа 35–1; **М. в лісах** До Бразилії, I, 31; V, 15; **по лісах** До Бразилії, V, 87.

ЛІСИСТИЙ (1). *Порослий лісом.* „Плідних земель безмірні там простори, Буйні пасовиска, **ліснесті** гори. У горах повно звірів, диких кіз; Один там буйвол тягне з сіном віз” (До Бразилії, I, 28).

ЛІСНИЧИЙ (1). *Людина, що стереже ліс.* – А що буків я Приняв за ліс! Господар сам післав Мене украсти з ліса копаніці, А як зловив **лісничий** і подав На штроф, прийшлося платити – він тоді Давай мене періщити! (По селах, X, 289).

ЛІТА (18). **1.** *Період часу в кілька років; роки* (2). Вниз котиться мій віз. Пов’яли квіти, **Літа** на душу накладають пута (Поклони, I, 2). І про одіж мало дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята шалінові, Капелюхи хлопцям повстанні, – То й весь празник є на довгі **літа** (По селах, I, 46).

2. *Тільки род. відм. У сполученні з числівниками вживається на позначення років* (14). Хоч хто і сто **літ** проживе Безчесно, непоздержливо, – Волів би день один прожить У чесноті, в думках святих (Паренетікон, X, 1). Хоч хто і сто **літ** проживе, Без розуму блукаючи, – Волів би день один прожить У розумі, в думках святих (Паренетікон, X, 5). Хоч хто і сто **літ** проживе Ліниво, без енергії, – Волів би день один прожить У праці, в чеснім змаганю (Паренетікон, X, 9). Хоч хто і сто **літ** проживе, Про почин і кінець не дба, – Волів би день один прожить І тямить почин і кінець (Паренетікон, X, 13). Хоч хто і сто **літ**

проживе, Премудрости не знаючи, – Волів би день один прожить, Пізнавши праведний закон (Паренетікон, X, 17). „Потім Пентефрія жона – Любила страх мене вона, Та за любов єї дарму Попав я на сім **літ** в тюрму” (Притчі, III, 16). „Дав Бог міні прожити много **літ**, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цінууй. Не думай в нім мету життя знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 5). „О синку, много [друзів] при йіді й вині, Та в горю помогти – напевно, ні! Я, сімдесять п’ять **літ** проживши, вспів Знайти одного лиш – та й то напів” (Притчі, V, 21). „**Літ** тому пів сотні у стіп Обейдалли Так само Гусейнову голову клали Від війська посла, Що тут з боевища йїї принесли” (Легенди, III, 21). „**Літ** десять минуло, і труп Обейдалли Так само в підніже Мохтару поклали Від війська посла, Що тут іще теплим його принесли” (Легенди, III, 25). „**Літ** десять минуло, халіфа Мохтара Така ж з рук Масаба наскочила кара: Ось тутка посла Мохтарову голову в місі внесли” (Легенди, III, 29). Куди ж пак! Парубіка вже старий, Вже поза трицять **літ**, і до роботи Нема над него, і не п’є, не тратить, А ходить мов жебрак (По селах, X, 36). Хоч трицять **літ** від роду, він найрадше З дітьми малими пристає, готов І порохом пересипатись з ними (По селах, X, 60). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татуньо чули. Вони ось на Кальварії недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає йїх вже більш як трицять **літ**. Так от вони у него й ночували, І він йїм много повідав з книжок (По селах, X, 342).

3. *Певний період в житті людини* (2). „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла,

і коса, Небезпечне оружє – жіноча краса. Тільки мудрість, наука і старші **літа** Подають проти неї міцного щита” (Притчі,IV,5). „Ані мудрість, наука, ні старші **літа** Не дають проти неї [краси] міцного щита. Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець Може быть проти неї надійний борець” (Притчі,IV,46).

● **Н. літа 1.** Поклони, I, 2; По селах, I, 46; **3.** Притчі, IV, 5; IV, 46; **Р. літ 2.** Паренетікон, X, 1; X, 5; X, 9; X, 13; X, 17; Притчі, III, 16; V, 5; V, 21; Легенди, III, 21; III, 25; III, 29; По селах, X, 36; X, 60; X, 342.

ЛІТНІЙ (1). *Який характерний для літа.* Літня ніч коротка, То вчасно спати йдуть робучі люде, Щоб завтра, скоро світ, вже бути в полі (По селах, X, 5).

ЛІЦТАЦІЙНИЙ (1). *Аукціонний. * У сполуч. ліцтаційний акт – документ, що засвідчує продаж товару з аукціону.* Йосифінський наказ панщизняний, Прадідівський квіт на трицять буків, Діда скарга за ґрунтець забраний, Батьків акт ліцтаційний драний, – Ось весь спадок, що лишивсь для внуків (По селах, I, 60).

ЛЛЯТИ (1). *Змушувати текти, витікати яку-небудь рідину; лити.* Сей сіти рибацькі під стріху ховає, Той в сіно рушницю стару обвиває І пхає в шувар, Сей крадену пряче дубову колоду, Той в бочку пожарну щодуху ллє воду: В селі є шандар! (По селах, VIII, 11).

ЛЛЯТИСЯ (1). *Текти у великій кількості; литися.* Доки гамбурські, важкі паровози – Де ви не ллялися, руськіі сльози! (До Бразилії, IV, 28).

ЛОБ (1). *Верхня надочна частин обличчя людини.* Усі до неї, Гадали, може, зуб. Та де тобі! Посиніла, у **лобі** очи кров’ю Йій

заплили, і руки все держить Над головою закленуті, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 145).

ЛОВИ (1). *Полювання на звірів, птахів.* Раз цар один на **ловах** заблудився Посеред гір і не було нікого При нім, щоб з ним хоч словом обмінився. І зголоднів (Притчі, XI, 1).

ЛОВИТИ (2). **1.** *Розшукувати когонебудь, щоб затримати* (1). Та на святого напосівсь Один король сердитий, З оружєм і дрекольми Пішов його **ловити** (Легенди, V, 44).

2. *Перен. Намагатися досягти бажаного. * Образно* (1). „Спродував дома поля, господарство, Вірячи байці про Рудольфа царство. Дома покинувши землю родинну, Гнався, щоб мрію **ловити** дитинну” (До Бразилії, IV, 20).

● **ловити 1.** Легенди, V, 44; **2.** *образно* До Бразилії, IV, 20.

ЛОМАТЬСЯ (1). *Перен. Втрачати силу, енергію, волю, знесилюватися.* Не довелося геройським боєм биться, **Ломатьсья** звільна мусів, ржою вкритьсья – Cosa perduta! (Поклони, I, 14).

ЛОПАТКА (2). *Парна кістка трикутної форми в складі плечового пояса людини.* „Господу дякуй, що гроші забрав він, Що не збудився ти в хвилі, як крав він. Мав він ножаку і хтів тобі, батьку, Якби збудивсь ти, всадить під **лопатку**” (По селах, VI, 10). „А божився, дав на боже!.. Плавав наостатку! А сам ніж мав і мене хтів Пхнути під **лопатку!**” (По селах, VII, 20).

● **Одн. 3.** *під лопатку* По селах, VI, 10; VII, 20.

ЛОША (2). *Маля кобили.* – Мій господар, за грибами Ходивши вчора, каже:

бачив вовка. То й остро наказав міні з лошат І ока не спускаєть. Та де вони? (По селах, X, 91). Ось слухай, рже твоя каштановата, А он лоша йій обзиваєсь! (По селах, X, 97).

• **Одн. Н. лоша** По селах, X, 97; **Мн. Р. з лошат** По селах, X, 91.

ЛУЖОК (1). Назва населеного пункту в Західній Україні. І від того дня По селах ходить. Вже йій в Лужку, І в Ступниці, і в Мокрянах видали, Була аж в Страшевичах і на Сприні. Розхристана, – говорять, – чорна-чорна, Лиш очи світяться (По селах, X, 162).

ЛУКАВИЙ (1). Який таїть у собі нещирість. Звір же хліба не їєть, А жре м'ясо, рве кість, – Я ж про вдачу лукаву Братню рву добру славу (Паренетікон, XI, 7).

ЛУНАТИ (3). Поширюватися в просторі, чути (про різні звуки, голоси, музику, спів). Так зайіхали враз аж на площу садка, Де під тіню дерев край малого ставка Олександр сидів, его мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 35). – Дух божий з нами! – скрикнули відразу Всі конюхи і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в дебрах Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах, X, 312). Руські зітхання й стогнання лунали Там, де Понтеби білюються скали (До Бразилії, IV, 5).

• **лунав** Притчі, IV, 35; **лунало** По селах, X, 312; **лунали** До Бразилії, IV, 5.

ЛЬВІВ (1). Назва міста в Західній Україні.
* *Образно.* Пріє в спеці Львів, неначе Сіра бестія безвісна; Шум его гуде, неначе Колискова дивна пісня (Поклони, VIII, 13).

ЛЬОХ (1). Приміщення в землі, що використовується для ув'язнення когонебудь. Який я декадент? Я син народа, Що вгору йде, хоч був запертий в льох. Мій поклик: праця, щастє і свобода, Я є мужик, пролог, не епілог (Поклони, VI, 18).

ЛЮБИЙ (5). Уживається у звертанні як вираз любові, пошани, поваги до когось. Вже не міні в нові світи летіти! Війну з житєм програв я, любі діти! (Поклони, I, 4). І мовив цар: „Мої міністри любі, Котра з отсіх скриньок вартнійша буде?” І одногосно сказали всі: „Авжеж вартнійша сєя золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!” (Притчі, VIII, 14). „Я, царю любий, піст держу сьогодні” (Притчі, XI, 22). Сусіди любі! Пише вам Олєся. Ми всі здорові й добре нам ведеся (До Бразилії, V, 1). Рубаєм дерева на сєяжень грубі – Одно два дни довбем, сусіди любі! (До Бразилії, V, 8).

• **Одн. Кл. любий** Притчі, XI, 22; **Мн. Кл. любі** Поклони, I, 4; Притчі, VIII, 14; До Бразилії, V, 1; V, 8.

ЛЮБИТИ (33), **ЛЮБИТЬ** (2). 1. Відчувати глибоку відданість, прив'язаність до когось, чогонебудь (19). І що тобі за кривда сталась? Що підняли на тебе галас: „Не любить Руси він ні раз!” (Поклони, II, 15). Ти, брате, любиш Русь, Я ж не люблю, сарака! Ти, брате, патріот, А я собі собака (Поклони, IV, 1, 2). Ти, брате, любиш Русь, Як хліб і кусень сала, – Я ж гавкаю раз в раз, Щоби вона не спала (Поклони, IV, 5). Ти, брате, любиш Русь, Як любиш добре пиво, – Я ж не люблю, як жнець Не любить спеки в жниво (Поклони, IV, 9, 11). Ти, брате, любиш Русь, За те, що гарно вбрана, –

Я ж не **люблю**, як раб Не **любить** свого пана (Поклони,IV,13,15,16). Ти **любиш** в ній князів, Гетьманне, пануванне, – Мене ж болить єї Відвічнеє стражданне (Поклони,IV,21). Ти **любиш** Русь, за те Тобі і честь, і шана, У мене ж тая Русь Кровава в серці рана (Поклони,IV,25). Ти, брате, **любиш** Русь, Як дім, воли, корови, – Я ж не **люблю** йїї З надмірної любови (Поклони,IV,29,31). Не слід усякого **любити** без розбору. Як добрі щепи садівник плекає? Так, що всі зайві парості втинає, Щоб добрі соки йшли все вгору, вгору (Паренетікон,II,1). Господь сказав: „Яка тобі заслуга, Коли кохаш свого брата, друга? А ви **любите** своїх ворогів!” Подумай добре, що Господь велів! (Паренетікон,II,7). Не мовив: „Моїх ворогів **любите!**” Оце, брати, ви добре розумійте, Що ворог божий, ворог правди й волі Не варт любови вашої ніколи (Паренетікон,II,9). До Йосифа в Єгипті так Сказав облесливий дворак: „Ах, пане, страх тебе **люблю** За добрість, за красу твою!” (Притчі,III,3). Та Йосиф знав ціну тих слів І дворакови відповів: „Минувше ти збудив сумне... Мій друже, не **люби** мене!” (Притчі,III,8). Отак в селі балакали про Сеня, Сміялись з него, хоч усі й **любили**, Бо щирий був, для всякого ввічливий (По селах,X,55). // *Відчувати сердечну прихильність до родинно близьких осіб* (2). Отець **любив** мене й жалів – За се братів на мене гнів, За се в рові я смерти ждав, За се невольником я став (Притчі,III,9). Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, А брата свого не **любиш**, То все ж ти на вічне жите не доспів, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон,XXV,Строфа33–2).

2. Почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої

статі (8). „Потім Пентефрія жона – **Любила** страх мене вона, Та за любов єї дарму Попав я на сім літ в тюрму” (Притчі,III,14). „Аглає, благаю, молю! Над всю мудрість, над сонце тебе я **люблю**, На часок-волосок вволи волю мою, – Чого хоч, зажадай, я для тебе зроблю!” (Притчі,IV,16). „Коли **любиш** мене, моє сонце ясне, Дасть безмерте обом нам зерно те дрібне. А не **любиш**... – урвав. – Кого хочеш **люби!** Ось тобі сей горіх! Що захочеш – роби!” (Легенди,VI,5–11,13). Хоч не **любить** йїї і холодний, як лід, Вона рада свій вік дати за сам єго вид (Легенди,VI,6–7). „Вічно жить і **любить!** День за днем! День від дня! А жите – то борня! А любов – то брехня!” (Легенди,VI,8–3). „Міліони людей можу вбить, погубить, Та чи змушу кого мене вірно **любить?**” (Легенди,VI,8–10).

3. Мати потяг до чого-небудь (1). Я не **люблю** безпредметно тужити, Ні шуму в власних слухати вухах; Поки живий, я хочу справді жити, А боротьби життя міні не страх (Поклони,VI,9). // *Відчувати задоволення від чого-небудь* (4). Ти, брате, **любиш** Русь, Як **любиш** добре пиво, – Я ж не **люблю**, як жнець Не **любить** спеки в жниво (Поклони,IV,12). Та й гупі ж ті богатирі, Що **люблять** спати на подушках! Я спав лиш на однім пері, І твердо так було, що страх! (Паренетікон,XXV,Строфа15–2). Хоч в бруді й вохкості жила, як звір, Та чистоту над все вона **любила**; З таких річей обчищувала двір, Котрих ніхто не взяв би і на вила (Легенди,IV,18). Та й діти ж то над все **любили** слухать Єго пісень і оповідань! Діти Одні над ним не насміхались (По селах,X,63). // *Мати нахил, пристрасть до чого-небудь* (1). Ти, брате, **любиш** Русь, Як

любиш добре пиво, – Я ж не люблю, як жнець не любить спеки в жниво (Поклони, IV, 10).

• **любити** 1. Паренетікон, II, 1; **любить** 2. Легенди, VI, 8–3; VI, 8–10; **люблю** 1. Поклони, IV, 2; IV, 11; IV, 15); IV, 31; Притчі, III, 3; 2. Притчі, IV, 16; 3. // Поклони, VI, 9; **любиш** 1. Поклони, IV, 1; IV, 5; IV, 9; IV, 13; IV, 21; IV, 25; IV, 29; // Паренетікон, XXV, Строфа 33–2; 2. Легенди, VI, 5–11; VI, 5–13; 3. // Поклони, IV, 10; **любить** 1. Поклони, II, 15; IV, 16; 2. Легенди, VI, 6–7; 3. // Поклони, IV, 12; **люблять** 3. // Паренетікон, XXV, Строфа 15–2; **любив** 1. // Притчі, III, 9; **любила** 2. Притчі, III, 14; 3. // Легенди, IV, 18; **любили** 1. По селах, X, 55; 3. // По селах, X, 63; **люби** 1. Притчі, III, 8; 2. Легенди, VI, 5–13; **любите** 1. Паренетікон, II, 7; II, 9.

ЛЮБИТЬ див. ЛЮБИТИ.

ЛЮБЛЯНА (1). Назва міста у складі Австро-Угорщини (сьогодні – столиця Словенії). Бачили мури Любляни та Реки, Як з свого краю біг русин навтеки (До Бразилії, IV, 3).

ЛЮБО (2). *Приємно* (1). Як промінясто гарний цвіт, Барвистий, **любо** запашний, Так гарні та плідні слова Того, хто чинить після них (Паренетікон, XVI, 6). // У знач. присудк. сл. (1). Не **любо** се було его дворянам. „Занадто цар унижує себе Перед неробами та жебраками!” Та не посмів ніхто цареві в очи Сказати се (Притчі, XII, 10).

• **любо** Паренетікон, XVI, 6; // Притчі, XII, 10.

ЛЮБОВ (18). 1. *Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі* (7). А як коли у сні тебе поба-

чу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звій; Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не **любов**, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 23). „Потім Пентефрія жона – Любила страх мене вона, Та за **любов** єї дарму Попав я на сім літ в тюрму” (Притчі, III, 15). Вином розпалені й **любов’ю**, Шепнули йій те слово вमितь. Смієсь Астарте, доливає Вина, ще дужше йїх дразнить (Легенди, I, 101). У обіймах его та красуня горда Наче тає, на груди его припада; Та хвилина мине, і він чує, що ось В єї серці вороже ворухиться щось, І в очах, ще вохких від **любови** і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–9). Йій [красуні] опертись король не здоляє й на мить: Там згорів Персеполь! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи **любов** се, чи чад?.. День у день із небес його кидає в ад (Легенди, VI, 3–15). „Вічно жить і любить! День за днем! День від дня! А жите – то борня! А **любов** – то брехня!” (Легенди, VI, 8–4). „А без щастя, без віри й **любови** внутрі Вічно жить – се горить вік у вік на кострі!” (Легенди, VI, 8–13).

2. *Почуття глибокої сердечної прихильності до кого-, чого-небудь* (6). З яким же запалом я йшов до бою! Як рвалася вперед душа вітхнута! Горіло серце чистою **любовою**!.. І що ж здобув? Лишив що за собою? (Поклони, I, 8). Ти, брате, любиш Русь, Як дім, воли, корови, – Я ж не люблю йійі З надмірної **любови** (Поклони, IV, 32). Оттак і той, що наложив печать На серце: сам, без дружньої розмови Жие для себе – хоч би був не знать Як чесний, не приблизиться на п’ядь До Бога без **любови** (Паренетікон, I, 10). Вся чеснота, весь труд его марний, Молитва, піст і жертви

всі й тривога, – Все те, мов пил, розвіє суд страшний! Одна **любов** з них зробиць скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 14). Немає друга понад мудрість, Ні ворога над глупоту, Так, як нема **любови** в світі Над матірню любов святу (Паренетікон, VIII, 3). Хапайте сквапно краплі ті, брати! Бо лиш в тому, що серце ваше чує, Чим груди повні, чим душа живе, У роскоші **любови** і бажаня, В братерстві, у надії, у змаганю До висших, чистих цілей є ваш рай (Притчі, I, 113). // *Глибока повага, шанобливе ставлення до людини* (4). Не мовив: „Моїх ворогів любіте!” Отсе, брати, ви добре розумійте, Що ворог божий, ворог правди й волі Не варт **любови** вашої ніколи (Паренетікон, II, 12). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взять не може: Се чиста роскш братньої **любови**, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 104). Притча про **любов** (Притчі, III, загол.). „Тож нині... широко признаюсь, **Любви** твоєї страх боюсь!” (Притчі, III, 18). // *Глибока приязнь, викликана родинними зв'язками* (1). Немає друга понад мудрість, Ні ворога над глупоту, Так, як нема **любови** в світі Над матірню **любов** святу (Паренетікон, VIII, 4).

● *Одн. Н. любов* 1. Легенди, VI, 3–15; VI, 8–4; 2. (Паренетікон, I, 14); *Р. любови* 2. Паренетікон, VIII, 3; Притчі, I, 113; // Паренетікон, II, 12; Притчі, I, 104; **любови** 2. // Притчі, III, 18; **без любови** 1. Легенди, VI, 8–13; 2. Паренетікон, I, 10; **від любови** 1. Легенди, VI, 3–9; з **любови** 2. Поклони, IV, 32; 3. **любов**

1. Поклони, VII, 23; **над любов** 2. // Паренетікон, VIII, 4; **про любов** 2. // Притчі, III, загол.; **за любов** 1. Притчі, III, 15; *О. любов'ю* 1. Легенди, I, 101; **любовою** 2. Поклони, I, 8.

ЛЮБОВНИЙ (2). 1. *Властивий законом* (1). Тим, що мене ти к собі не пустила, В моїх грудях зглушила і вгасила **Любовний**, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і одинокій, Навік вписала ясний і високий Жіночий ідеал (Поклони, VII, 9).

2. *Сповнений почуття глибокої поваги, шанобливого ставлення до когось*. * *Ірон.* (1). Наплюй! Я, синку, ліпше знаю Всю ту патріотичну зграю Й ціну єі **любовних** фраз (Поклони, II, 18).

● *Одн. 3. любовний* 1. Поклони, VII, 9; *Мн. Р. любовних* 2. Поклони, II, 18.

ЛЮД (11). 1. *Неселення певної країни; народ* (2). Радіє **люд**. Одна в задумі – Астарте, віщя жона. „Не віриш?” – **люд** йїї питає. „Попробую”, – рекла вона (Легенди, I, 29, 31). // з числ. *Велика кількість осіб* (1). Гадаєте, що Бог про теє дбає, Чи там сто **люда** заб'ють або двісті, Чи хлоп о три дни більш робити буде? (По селах, X, 253).

2. з означ. *Група людей, що належать до певної суспільної групи, середовища* (7). Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий **люд** І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик йїх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 6). Хліб і страва – тут найстарша справа, Ціль всіх змагань, замислів, турботи, Мов родивсь сей **люд** лиш для роботи, А на хліб вся праця йде кровава (По селах, I, 31). Господар мій – На що

розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б вже раз Москаль при-йшов! Таке вже всюди здирство Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний **люд**” (По селах, X, 194). „Із сего краю, що є край дідівський, Жебрацький, і шляхецький, і жидівський, Я введу свій вірний **люд** у край Заморський, де є справді хлопський рай” (До Бразилії, I, 21). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацятькують, годують і колишуть, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь **люд** на шини кидається враз: „Бери нас або перейдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилії, II, 25). „Що лайдацтво?” – „Весь сей **люд**! Рідний край на пшик міняє”. „Ні, – відмовив перший, – тут Винен той, хто їх спиняє” (До Бразилії, III, 9). Аж із Кормон, мов живого до гробу, Гнали жандарми наш **люд**, як худобу (До Бразилії, IV, 8). Будуть ще внукам казати проти ночі: „Дивний тут **люд** кочував із півночі. Рідну країну с слізми споминав він, Але с проклятем із неї тікав він” (До Бразилії, IV, 14).

● **Одн. Н. люд 1.** Легенди, I, 29; I, 31; 2. По селах, I, 31; До Бразилії, II, 25; III, 9; IV, 14; **Р. люда 1.** По селах, X, 253; **3. люд 2.** Паренетікон, IV, 6; До Бразилії, I, 21; IV, 8; **на люд 2.** По селах, X, 194.

ЛЮДЕ див. **ЛЮДИ**.

ЛЮДИ (18), **ЛЮДЕ** (5). **1. Суспільні істоти** (4). Не цурається правди мудрець, Хоч вона й з уст дитинячих буде, – Так як в ніч, коли сонце зайшло, Каганця не цураються **люде** (Паренетікон, XXV, Строфа 4–4). Як [кипарис] перший лист ізронить,

То твердо вірять **люде**: Хто зійсть отой листочок, Той вічно жити буде (Притчі, II, 10). Мов звіря дикого з оселі, Так кривду з-між **людей** женуть, Розсуджують царів і бідних І з шляху правди не схибнуть (Легенди, I, 26). – А я гадаю, Що то не те! Велика річ – війна! Всіх не поріжуть. Москалі ж також Не є вовки, а **люде**, як і ми (По селах, X, 184). // з означ. *Особи, що належать до певної суспільної групи, середовища* (1). Літня ніч коротка, То вчасно спати йдуть робучі **люде**, Щоб завтра, скоро світ, вже бути в полі (По селах, X, 6). // з означ. *Особи, об'єднані певними, характерними або спільними ознаками* (4). „Ну, добре, йдіть до Вавилону! **Людей** неправедних судіть! Судіть по правді, та уважайте, Самі в покусу не впадіть!” (Легенди, I, 18). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні **люде**” (Легенди, V, 80). Генуя довго, мабуть, не забуде, Як то гостили в ній руські **люде** (До Бразилії, IV, 12). Тут по лісах блукають дикі **люде**, Б'ють наших і йдіть. І нам те, мабуть, буде (До Бразилії, V, 87). // з числ. *Певна або велика кількість осіб* (2). Ти сто **людей** побив у бою І тим пишаєшся, герою? Ось сей лиш власну пристрасть поборов, І над тобою він горою (Паренетікон, XXV, Строфа 38–1). „Міліони **людей** можу вбить, погубить, Та чи змушу кого мене вірно любить?” (Легенди, VI, 8–9).

2. Сторонні, інші особи у протиставленні суб'єктові (3). По садку проходять **люде**, Чути дитський плач і крики... (Поклони, VIII, 17). „Всі царські судді признали За мною правду, та пек-

ло Мене сумлінє, що тим **людям** Роблю я кривду й люте зло (Легенди, I, 71). Піп плечима стиснув: „То, небоже, біда!” А Пазюк молодий хитро так повіда: „У неділю на хрест і на слово святе Перед всіми **людьми** я присягну на те, Що татуньових грошей не маю” (По селах, IX, 12). // *Особи, що оточують певного суб'єкта* (3). Ти сам себе таким зроби, Щоб інших ти навчати міг; Сам над собою запануй, То запануєш над **людьми** (Паренетікон, IX, 8). Як пчола, що квітам фарби Ані паху не уймає, Тільки сок йїх ссе солодкий, Так з **людьми** жиє мудрець (Паренетікон, XX, 4). Та Аглая, котрої надземна краса Звеселяє **людей** і самі небеса; Та йїдких єї слів і шпаркого ума Всі боялися, навіть цариця сама (Притчі, IV, 10). // *Особи, з якими певний суб'єкт пов'язаний якими-небудь обов'язками* (1). „Ще квартиру став, **людей** відправ, А завтра рано, щоб ти знав – Коли діждати дасть Господь, За грїшми с свідками приходь” (По селах, II, 81). // *Уживається у значенні узагальнення* (5). Як лиш **люди** вийдуть На ті гостинці, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, і всіх на панський лан переженуть, і панщину навернуть: штири дни Щогижня кождей мусить відробляти (По селах, X, 203). „Молїться, – каже, – **люде!** Близький час! П'ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде допасати – ждїть, Тодї Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дїйде, Тодї на землю Ілія приїде” (По селах, X, 345). Коли приїде на світ Антихрист, Щоб всіх **людей** від Бога відвернути, То против него появиться з неба Святий Ілля і буде бунтувати Народ, щоби Антихриста цурався (По селах, X, 359). Коли побачиш – на перронї десь **Людей**, мов

оселедців тих, набито, Жїнок худих, блїдих, аж серце рвесь, Зів'ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дїтей дрібних І купою брудні, старїї фанти Наваленї під ними і при них, На лицях слїд терпїнь, надїй марних, Се – емігранти (До Бразилїї, II, 11). Коли побачиш, як отих **людей** Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матерї у виходках дїтей Зацїтькують, годують і колишуть, Як йїх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відїйде, – тодї припадок! Весь люд на шини кидается враз: „Бери нас або перейїдь по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилїї, II, 19).

• *Мн. Н. люде* 1. Паренетікон, XXV, Строфа 4–4; Притчі, II, 10; По селах, X, 184; // По селах, X, 6; До Бразилїї, IV, 12; V, 87; 2. Поклони, VIII, 17; **люди** 2. // По селах, X, 203; *Р. людей* 1. // Паренетікон, XXV, Строфа 38–1; Легенди, VI, 8–9; *з-між людей* 1. Легенди, I, 26; 3. **людей** 1. // Легенди, I, 18; 2. // Притчі, IV, 10; По селах, II, 81; X, 359; До Бразилїї, II, 11; II, 19; *між люде* 1. // Легенди, V, 80; *Д. людям* 2. Легенди, I, 71; *О. з людьми* 2. // Паренетікон, XX, 4; *над людьми* 2. // Паренетікон, IX, 8; *перед людьми* 2. По селах, IX, 12; *Кл. люде* 2. // По селах, X, 345.

ЛЮДИНА (2). *Суспільна істота*. Страшнїйша гадюки **Людина** лиха! (Паренетікон, XV, 10). „Ратуйте, дядьку! Я **людину** вбив, Та вже й у місті шуму наробив! Ось труп! Там десь погоня вже жене! Ой пробї, скрийте трупа і мене!” (Притчі, V, 53).

• *Одн. Н. людина* Паренетікон, XV, 10; 3. **людину** Притчі, V, 53.

ЛЮДСЬКИЙ (8). *Який стосується людини, людей* (1). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка

нам пригода взять не може: Се чиста роскiш братньої любови, Се той чудовий мiд, якого крапля Розширює жите **людське** в безмiр, Пiдносить душу понад всю трiвогу, Над всю турботу iз-за дiл минуших – В простори, повнi свiтла i свободи (Притчi, I, 106). // *Який належить людинi, людям* (2). Як запо-рохи чоловiк Знести не може у очох, Так гордости в душi **людськiй** Не зносить Бог (Паренетiкон, XXV, Stroфа 31–3). А та берiзка, за яку вчепившись, Мiркуємо спастися вiд заглади, – Се **людська** пам'ять – щира, та коротка (Притчi, I, 99). // *Який виходить вiд людей* (2). Як метiль прошумить, Так загине за мить Злий, слезами **людськими** годований, Щезне й слiд весь по нiм... Але добрий – се дiм, На скалi вiковiчно будований (Паренетiкон, XXV, Stroфа 30–3). Тихо На хвилю стало, i нараз, немов Десь з-пiд землi, протяжний i рiзкий, Про-ймаючий роздався стогiн **людськiй**: – Я-й! Я-й! Я-й!.. (По селах, X, 308). // *Якого зазнають люди* (2). Як та опука вiд скали Вiдскакує вiдлого, Так кривда **людська** все паде На кривдника самого (Паренетiкон, XXV, Stroфа 34–3). Кризь ту то дiрочку з крови пророка Малесенька на землю крапля впаде, I загориться вся земля вiд неi. Спалить Антихриста й его все царство, Спалить усi грiхи **людськi** й терпiня, Очистить землю, як вiд ржi зелiзо (По селах, X, 389). * У *сполуч. людськiй народ* – *людство* (1). Як согрiшив Адам у раi, I потiм **людськiй** весь народ В тяжких грiхах почав бродити, Два ангели, Арот, Марот, Сказали Богу: „Боже батьку, Невадий твiр твiй – чоловiк! От бач, твою зневажив волно, З твого шляху геть утiк” (Легенди, I, 2).

• *Одн. Н. людськiй* // По селах, X, 308; *у спо-луч.* Легенди, I, 2; **людська** // Притчi, I, 99; Паренетiкон, XXV, Stroфа 34–3; **3. людське** Притчi, I, 106; **О. людськи-ми** // Паренетiкон, XXV, Stroфа 30–3; **М. (в) людськiй** // Паренетi-кон, XXV, Stroфа 31–3; **Мн. 3. людськi** // По селах, X, 389.

ЛЮЛІ-ЛЮЛІ (6). *Виг. Уживається як присiв при заколисуваннi дитини.* До вiзка не заглядають Материнськi очi чулi, Лиш уста тихенько шепчуть: **Люлi-люлi, люлi-люлi** (Поклони, VIII, 12). Ось панок побачив матiр, Жаль обняв його великий. Глипнула й вона на него I здригнула, мов вiд кулi, Над вiзком, схилившись, шепче: **Люлi-люлi, люлi-люлi** (Поклони, VIII, 24). Ти ще трiпа-ешся, серце? Болi, ще ви не заснули? Адже ж все пропало марно! **Люлi-люлi, люлi-люлi** (Поклони, VIII, 36).

• **люлi-люлi** Поклони, VIII, 12 (2 р.); VIII, 24 (2 р.); VIII, 36 (2 р.).

ЛЮЛЬКА (1). *Приладдя для курiння з запаленим тютюном, що димить.* Тут Сень вмiшався В розмову. Доси вiн сидiв понурий I звiльна пакав **люль-ку**, похилившись, Мов слухав голосiв якихсь далеких (По селах, X, 223).

ЛЮТИЙ (8). **1.** *Який виражає хижiсть* (1). I похололо в того чоловiка На сер-цi, бо в тiй хвилi лев розжертий Надбiг над пропасть i його побачив, I **лютим** ревом вiдгомiн збудив (Притчi, I, 37). // *Безжалiсно жорстокий, нещадний (про людину)* (2). Як вiд **лютого** тата-рина, Що шаблокою маха, Всi тiка-ють безоружнi, Так тiкай ти вiд грiха (Паренетiкон, XXV, Stroфа 27–1). Як муж жорстокий, **лютi** жiнки Своє пога-не довершили дiло, Виймали серце, лег-

ке, печінки, Як на шкаматя шматували тіло... (Легенди,IV,45). // *У якому виявляється жорстокість, нещадність* (2). Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у **лютому** розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII,9). От де війна правдива, найстрашнійша, Щоденна, **люта!** Що там против неї Всі війни с турком, німцем, москалем! (По селах, X, 268).

2. Надзвичайно сильний і невимовно тяжкий (1). „Всі царські судді признали За мною правду, та пекло Мене сумліне, що тим людям Роблю я кривду й **люте** зло” (Легенди, I, 72).

3. Надзвичайної сили вияву (про мороз, негоду) (2). Не дав мороз моїм листкам розвиться, Квітки мої побила буря **люта!** (Поклони, I, 12). Мороз був **лютий**, сніг і завірюха, По вулиці голодний пес блукав: Обмерз, продрог, – здаєсь, лиш пушка духа, Надармо страви й захисту шукав (Притчі, VI, 1).

• **Одн. Н. лютий 3.** Притчі, VI, 1; **люта 1.** // По селах, X, 268; **3.** Поклони, I, 12; **Р.** (від) **лютого 1.** // Паренетікон, XXV, Строфа 27–1; **3. люте 2.** Легенди, I, 72; **О. лютим 1.** Притчі, I, 37; **М.** (у) **лютому 1.** // Паренетікон, VII, 9; **Мн. Н. лютії 1.** // Легенди, IV, 45.

ЛЮТО (2). **1. Хижо** (1). Не міг [лев] його [чоловіка] дістати, але **люто** Глядів згори, скакав і землю гриз, Ждучи, аж він угору знов підлізе (Притчі, I, 38).

2. З надзвичайною силою (1). І здалось, що біль не так **люто** палив, Мовби в збурену кров охолоди налив. Прояснів его ум, серце збулось химер,

А в опівніч саму Олександр умер (Легенди, VI, 9–5).

• **люто 1.** Притчі, I, 38; **2.** Легенди, VI, 9–5.

ЛЮТУВАТИ (2). **1. Бути в стані розлюченості, гніву, виявляти гнів; дуже сердитися** (1). Хоч від хліба здержусь, А **лютую**, сержусь, То яка ж моя віра? Чим я ліпший від звіра? (Паренетікон, XI, 2). **2. Виявлятися з надзвичайною силою** (1). Гнів – се огонь. Чим більше дров кладеш, Тим ярче полум'я **лютує** ясне; А перестань докидувати дров, Як стій загасне (Паренетікон, VII, 2).

• **лютую 1.** Паренетікон, XI, 2; **лютує 2.** Паренетікон, VII, 2.

ЛЯГАТИ (1). *Приймати горизонтальне положення, розпластувачись усім тілом на чому-небудь (про тварин).* Щоб тіла грішного всмирити жар, **Лягала** і в кропиві, і в баюрі; За те йій дав Господь преславний дар Наперед віщувати слоти й бурі (Легенди, IV, 22).

ЛЯГТИ (3). **1. Вкластися спати** (1). Лиш Сень не **ляг**. При вигаслім огнищі Сидить він, скулившись від холоду, Недвижний, у якійсь глибокій думі (По селах, X, 406). * *У сполуч. лягти в гріб – умерти.* * *Образно* (1). Та й те подумай ще, будь ласка: Твого я найкраща частка З тобою враз не **ляже** в гріб (Поклони, II, 24).

2. Перен. Стати тягарем (про горе, відчай) (1). І нині, хоч нас ділять доли й гори, Коли на душу **ляжуть** злії змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стіп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач єї втиша (Поклони, VII, 14).

• **ляг 1.** По селах, X, 406; **ляже 1.** у сполуч., *образно* Поклони, II, 24; **ляжуть 2.** Поклони, VII, 14.

ЛЯКАТИСЯ (4). *Відчувати страх перед чим-небудь.* Дурний, хто, помилок **лякаючись**, Не сміє братися до діла, – Так, як би я не йів, **лякаючись**, Щоб кришка в голосницю не влетіла (Паренетікон, XXV, Строфа 8–1, 3). То й я, **лякаючись** судьби Раба, що на розробок Повірений йому талант Без діла скрив у сховок, Бажаю оспівати вам, Що стане духу мого, Жите, страждане, муку й смерть Селедія святого (Легенди, V, 9). Сліповаті та тісні віконця В старосвіцьких засувах ще ходять. Чи **лякаються** ясного сонця Ті, що вік свій в тих хатах проводять? (По селах, I, 19).

● **лякаються** По селах, I, 19; **лякаючись** Паренетікон, XXV, Строфа 8–1; XXV, Строфа 8–3; Легенди, V, 9.

ЛЯМПА (2). *Прилад для освітлення.* Як **лямпа** розбита, Даремно олій доливати; Як злодій утікне, Даремно стайні замикати (Паренетікон, XVII, 1). * *У порівн.* Се ж вона, его кохана, Рай его, жите, краса! Нині чахне за нелюбом, Наче **лямпа** та вгаса! (Поклони, VIII, 32).

● *Одн. Н. лямпа* Паренетікон, XVII, 1; *у порівн.* Поклони, VIII, 32.

М

МАБУТЬ (4). *Вставн. сл. Уживається для вираження непевності в тому, про що говориться в реченні; певно, очевидно.* Вмираючи, покликав батько сина, Що був его єдина дитина, І мовив, звівши голову стару: „Мій синку, швидко я, **мабуць**, умру [...]” (Притчі, V,4). Се не казка, брати, тільки образ, **мабуць**, Як у парі в житю смутки й радощі йдуть, І сі й ті до одного кінця нас ведуть (Притчі, X,11). Генуя довго, **мабуць**, не забуде, Як то гостили в ній руськіі люде (До Бразилії, IV,11). Тут по лісах блукають дикі люде, Б’ють наших і йдять. І нам те, **мабуць**, буде (До Бразилії, V,88).

- **мабуць** Притчі, V,4; X,11; До Бразилії, IV,11; V,88.

МАГІСТРАТ (1). *Орган міського самоврядування.* До славетних **магістратів** Найбогатших в краю міст Пописав і попечатав Власноручно свою вість (Легенди, II,9).

МАГНЕТ (1). *Перен. Те, що притягає до себе з надзвичайною силою.* Вона [мудрість] **магнет** посеред моря, Найвисший скарб, безцінний дар, Огнище тепле в студінь горя, Холодна тінь під страстей сквар (Паренетікон, VIII,9).

МАЄТОК (2). *Речі, які комусь належать на правах власності.* Бережи **маєток** про чорну годину, Та віддай **маєток** за вірну дружину; А себе найбільше бережи без впину; та віддай майно і жінку й себе за Україну (Паренетікон, XXV, Строфа12–1,2).

- **Одн. 3. маєток** Паренетікон, XXV, Строфа12–1; Строфа12–2.

МАЗЬ (1). *Густа жирна речовина для змащування чогось.* * У порівн. На стіні розвішані довкола Деревляні давні богомази: Страшний суд, Варвара і Микола, Чорні вже від диму, мов від **мази** (По селах, I,52).

МАЙКА (2). *Рід дрібних і дуже кусливих комарів, що появляються у травні (май).* Попутавши скотину, розложили Огонь, бо **майка** тне (По селах, X,14). – Побратиме Сеню, Дай тютюну! – Чи бач, який прудкий! Чи я тютюн саджу? – Та не жартуй-бо! Тобі господар нині скрутець дав, То уділи! Проклята **майка** тне, А тютюновий дим – найліпший спосіб На неї (По селах, X,25).

- **Одн. майка** По селах, X,14; X,25.

МАЙНО (3). *Речі, які комусь належать на правах власності.* Хто в першій чвертині житя Знання не здобув, А в другій чвертині житя **Майна** не здобув, А в третій чвертині житя Хто чесним не був, Той скаже в четвертій: „Бодай Я в світі не був!” (Паренетікон, XXIV,3). Бережи маєток про чорну годину, Та віддай маєток за вірну дружину; А себе найбільше бережи без впину; Та віддай **майно** і жінку й себе за Україну (Паренетікон, XXV, Строфа12–4). „Отсе мій плуг, отсе мій стіг, Моя ріля, мій оборіг, Мої воли, моє гумно, Моя рідня, моє **майно**” (По селах, II,72).

- **Одн. Н. майно** По селах, II,72; **Р. майна** Паренетікон, XXIV,3; **3. майно** Паренетікон, XXV, Строфа12–4.

МАЛЕНЬКИЙ (3). *Невеликий розміром, незначний величиною; протилежне*

великий. Залебеділа пташка: „Ой, стрільче, стій, пожди! Я пташечка **маленька**, Що з мене тут йіди? Пусту мене на волю, Я дам тобі за те Три добрії науки На все твоє жите” (Притчі, IX, 7). „Є в тебе грушка по конець причілка, Є в ній **маленька** дуплава щілка... Там ти дивися щодня, щогодини, Там тобі злодій ті гроші підкине” (По селах, VI, 12). Є десь такий комарик, що напився Христової крови, як капала З хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали різати вола, Його в хребет укусить і в тім місці **Маленьку** дірочку проколе в шкірі, Таку, що оком і доглянуть годі (По селах, X, 383).

• **Одн. Н. маленька** Притчі, IX, 7; По селах, VI, 12; **3. маленьку** По селах, X, 383.

МАЛЕСЕНЬКИЙ (3). *Пестл. 1. Невеликий розміром, незначний величиною; протилежне великий* (1). Крізь ту то дірочку з крови пророка **Малесенька** на землю крапля впаде, І загориться вся земля від неї. Спалить Антихриста й его все царство, Спалить усі гріхи людські й терпіня, Очистить землю, як від ржі зелізо (По селах, X, 386). // *Неширокий і неглибокий (про водойму)* (1). Журчить з его [кипариса] корія **Малесенький** поточок; Ніхто не тямить, щоб він Зронив один листочок (Притчі, II, 6).

2. Який не має великого значення; неістотний (1). „Таку **малесеньку** пробу, Як ти йому в тім раю дав, І тої не вдержав, безтямний, І волю він твою зламав!” (Легенди, I, 9).

• **Одн. Н. малесенький 1.** // Притчі, II, 6; **малесенька 1.** По селах, X, 386; **3. малесеньку 2.** Легенди, I, 9.

МАЛИЙ (9). **1. Невеликий розміром, незначний величиною; протилежне**

великий (3). У щільнику **малому** Було там троха меду, а чмелі Всі полетіли в поле за пожитком (Притчі, I, 63). Богиня мовить: „Ну, як се в тебе дар найцінніший з усіх, На ж тобі сей **малий** золотистий горіх” (Легенди, VI, 1–14). „Не згордуй! Сей **малий** золотистий горіх – Від богині се дар! Моя гордість, мій гріх” (Легенди, VI, 4–11). // *Неширокий і неглибокий (про водойму)* (1). Так зайіхали враз аж на площу садка, Де під тіню дерев край **малого** ставка Олександр сидів, его мати й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 33).

2. Невеликий віком (про дітей); малолітній (2). Ой-ой! Метушня і тривога в селі, Із вулиці діти тікають **малі**, Старі покидають у полі роботу, Додому дралюють, немов на пожар! На лицях побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар! (По селах, VIII, 2). Хоч трицять літ від роду, він найрадше З дітьми **малими** пристає, готов І порохом пересипатись з ними (По селах, X, 61). // *У знач. ім.* (1). Наш конче хоче з москалем побитись, Та видить сам, що сил замало має. От він казав усюди голосити, Що відтепер не буде так, як доси До війська брати та перебирати, А всіх загорне загалом: **малих**, Що від землі лиш відросли, й дідів, Що до землі вже хиляться, сліпих, Кривих, безногих і горбатих, навіть Дівок (По селах, X, 119). * *У сполуч. старе й мале* – всі без розрізнення віку (2). – А пощо ж До війська пруть старого і **малого?** – Е, пруть! Ніхто ще того не видав (По селах, X, 235). От так він нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й **малі**. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і відаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 38).

- **Одн. Н. малий 1.** Легенди, VI, 4–11; **Р.** (край) **малого 1.** // Притчі, IV, 33; **3. малий 1.** Легенди, VI, 1–14; **малого 2.** у знач. ім., у сполуч. По селах, X, 235; **М.** (у) **малому 1.** Притчі, I, 63; **Мн. Н. малі 2.** По селах, VIII, 2; у знач. ім., у сполуч. До Бразилії, I, 38; **3. малих 2.** у знач. ім. По селах, X, 119; **О.** (з) **малими 2.** По селах, X, 61.

МАЛО (3). *Присл. У незначній мірі* (1). І про одіж **мало** дбають нині: Як кожух є й чоботи пасові, Для газдині шнур коралів в скрині, Для дівчат хустята шалінові, Капелюхи хлопцям повстяні, – То й весь празник є на довгі літа (По селах, I, 41). // *У знач. присудк. сл.* (2) Та праці тої, мамо, в нас так **мало!** Лежить облогом лан широкий твій, А кілька нас всю силу спрацювало, Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 13). І [Сень] враз промовив: – Е, яка там річ За нами впоминатись москалеви? Що ми йому, чи сват, чи брат який? А мислите, що в него **мало** й своїх Панів і бідних? (По селах, X, 228).

- **мало** По селах, I, 41; // Поклони, V, 13; По селах, X, 228.

МАЛПА (2). *Тварина-ссавець із роду приматів, що за будовою тіла стоїть найближче до людини.* „В лісах **малпи** – от звір несамовитий! Що бачить, сам хапається робити. Освоюєсь, привчається сей звір Врубати дров, позамітати двір” (До Бразилії, I, 31). „Там слуг нема з хрещеного народа, – Освоїш п’ять-шість **малп** – і є вигода” (До Бразилії, I, 36).

- **Мн. Н. малпи** До Бразилії, I, 31; **Р. малп** До Бразилії, I, 36.

МАМА (5). *Ласкаве називання матері й звертання до неї* (2). Молодість у бідности – Без **мамі** дитина, Ста-

рість у бездітности – То гірка година (Паренетікон, XXV, Строфа 37–2). Хіба ж не чули пісню: „Нема добра та й не буде, Була війна та й ще буде. Брат на брата ворогує, Сестра сестрі смерть готує, Син на батька ніж підносить, Донька **мамі** смерті просить” (По селах, X, 266). * *Образно* (3). Якби само велике стражданє Могло тебе, Україно, відкупити, – Було б твоє велике пануванє, Нікому б ти не мусила вступити [...] О горе, **мамо!** Воля, слава, сила Відмірюються мірою борби! (Поклони, V, 9). Та праці тої, **мамо**, в нас так мало! Лежить облогом лан широкий твій, А кілька нас всю силу спрацювало, Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 13). Вельможна **мамо**, найяснійша пані! Поклін тобі шлемо, твої піддані Олекса Хмиз, Яць Хрущ, і Чапля, й Ружа, – Шлемо тобі привіт від твого мужа (До Бразилії, I, 1).

- **Одн. Р. без мами** Паренетікон, XXV, Строфа 37–2; **Д. мамі** По селах, X, 266; **Кл. мамо образно** Поклони, V, 9; V, 13; До Бразилії, I, 1.

МАНИТИ (1). *Перен. Притягати до себе; приваблювати.* Тихо сяють зорі, Немов **маняць** до себе (По селах, X, 418).

МАРГАРИТА (1). *Власна назва особи (ім’я).* Та Бог наслав на тую злоку бич: Попавсь нам лепський русначок-панич, Списав він лист від нас, слізми облитий, До їх там королеви **Маргарити** (До Бразилії, V, 56).

МАРИ (1). *Ноші для перенесення мерців.* Тут на **мари** мертвого кладуть і голосять, Там до слюбу рушають і дари виносять (Притчі, X, 5).

МАРМУР (2). *Тверда різнокольорова гірська порода, яку використовують для*

облицювальних робіт. „І мовив Масаб: „Отсе місце блаженне **Мармуром** блискучим хай буде вмощено!” І ось, мов жива, на сьому **мармурі** його голова” (Легенди, III, 34, 36).

• **О. мармуром** Легенди, III, 34; **на мармурі** Легенди, III, 36.

МАРНИЙ¹ (3). **1.** *Який не приносить очікуваних наслідків, не досягає мети; даремний* (1). Вся чеснота, весь труд его **марний**, Молитва, піст і жертви всі й тривога, – Все те, мов пил, розвіє суд страшний! Одна любов з них зробить скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 11). // *Який не справджується* (1). Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів’ялих, мов побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицях слід терпінь, надій **марних**, Се – емігранти (До Бразилії, II, 17).

2. *Який не має справжньої цінності* (1). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки має право так кричати? Чи на те їх слав у поле князь?” І, гордюючи простацьким криком, Сам лишився б в гордощах **марних** І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 18).

• **Одн. Н. марний 1.** Паренетікон, I, 11; **Мн. Р. марних 1.** // До Бразилії, II, 17; **М. (в) марних 2.** Паренетікон, IV, 18.

МАРНИЙ² (2). *Худий, мізерний, блідий* (1). Два панки йдуть попри них. На дітей блідих громадку, На жінок отих **марних** Кождий глипнув по порядку (До Бразилії, III, 3). * *Образно* (1).

„Вічно жить! Молодим! А вона? А вона? Постаріє, зів’яне, мов квітка **марна!**” (Легенди, VI, 5–4).

• **Одн. Н. марна образно** Легенди, VI, 5–4; **Мн. З. (на) марних** До Бразилії, III, 3.

МАРНО (1). * *Усполуч. пропасти марно – не принести очікуваних наслідків.* Ти ще тріпаєшся, серце? Болі, ще ви не заснули? Адже ж все пропало **марно!** Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 35).

МАРНУВАТИ (1). *Даремно, без користі витрачати гроші, майно.* „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не **марнуй** Його, та й понад міру не цінуй. Не думай в нім мету житя знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 7).

МАРОТ (7). *Власна назва особи.* Арот і **Марот** (Легенди, I, загол.). Як согрішив Адам у раї, І потім людський весь народ В тяжких гріхах почав бродити, Два ангели, Арот, **Марот**, Сказали Богу: „Боже батьку, Невдалий твір твій – чоловік! От бач, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік” (Легенди, I, 4). Гуде по Вавилоні слава, Загомонів увесь народ: Судді преправедні явились, Арот і брат его **Марот** (Легенди, I, 24). „Недобре ти зробила, пані! – Сказали враз Арот, **Марот**, – Вітця й дітей за те карати, Що завинив жіночий рот” (Легенди, I, 58). „Прощайте, судді!” – „Стії”, – ревнули Арот бестямний і **Марот**, На неї кинулись, мов звіри, Насильно йій [*Астарте*] заткали рот (Легенди, I, 110). Арота ж і **Марота** к собі Покликав Бог і так прорік: „Ну, хлопці, встереглись покуси? Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 125). Край Вавилона рив глибокий. Арот з

Маротом доси там На ланцюсі за ноги
висять На пам'ять праведним суддям
(Легенди, I, 138).

• **Одн. Н. Марот** Легенди, I, загол.; I, 4;
I, 24; I, 58; I, 110; **3. Марота** Легенди, I, 125;
О. з Маротом Легенди, I, 138.

МАСАБ (3). *Власна назва особи.* „О царю,
– сказали, – твій ворог неситий, Дав-
нійший халіф наш **Масаб**, уже вбитий.
Горда та буйна Єго голова – в сьому
місі вона” (Легенди, III, 6)”. „Літ десять
минуло, халіфа Мохтара Така ж з рук
Масаба наскочила кара: Ось тутка
посли Мохтарову голову в місі вне-
сли” (Легенди, III, 30). „І мовив **Масаб**:
„Отсе місце блаженне Мармуром блис-
кучим хай буде вмощене!” І ось, мов
жива, на сьому мармурі його голова”
(Легенди, III, 33).

• **Одн. Н. Масаб** Легенди, III, 6; III, 33;
Р. Масаба Легенди, III, 30.

МАТЕРИНСЬКИЙ (1). *Належний
матері.* До візка не заглядають **Мате-
ринські** очи чулі, Лиш уста тихень-
ко шепчуть: Люлі-люлі, люлі-люлі
(Поклони, VIII, 10).

МАТИ¹ (39). **1.** *Уживається на означення
того, що комусь належить що-небудь, є
його власністю; володіти чимось, посі-
дати щось* (4). Не **мав** він дому, ні жит-
ла, Лиш сам пісок та скали; **Мав** плащ
один із острих блях, Що в тіло повроста-
ли (Легенди, V, 37, 39). А Пазюк молодий
хитро так повіда: „У неділю на хрест і
на слово святе Перед всіми людьми я
присягну на те, Що татуньових грошей
не **маю**” (По селах, IX, 13). „То вже у них
так в роді, – говорили В селі. – Отець
его **мав** поле й хату, Та все пустив, робо-
ту занедбав, Лише по відпустах, святих
місцях, Мов старець, волочився” (По

селах, X, 43). // *У сполуч. з кільк. числ.
та назвами мір. Уживається на озна-
чення обсягу, розміру чого-небудь* (1).
Не розлучали нас і на п'ять хвиль... До
міста **маємо** п'ятнацять миль. В лісах,
під горами... Та ми не ропчем, Доріг
нема, стежки, дасть Біг, протопчем (До
Бразилії, V, 14). // *Виражає наявність у
кого-, чого-небудь певної ознаки, влас-
тивості, якості* (6). Хоч часто я гірке
й квасне ковтаю, Нераз і прів, і мерз я,
і охрип, Та ще ж оскомини хронічної не
маю, Катар кишок до мене не прилип
(Поклони, VI, 15). Бо худоба дурна Не
коштує вина Ні м'ясив не вживає, Та
заслуги не **має** (Паренетікон, XI, 16). Як
між павами ворона Поваги не **має**, Так
невчений в товаристві Голову схиляє
(Паренетікон, XIX, 6). Гість, дитя, і цар,
і жінка **Мають** всі один звичай: Є що чи
нема – байдуже, Йім усе лиш дай та дай
(Паренетікон, XXV, Строфа 13–2). „Зло-
дій від тебе сидить за три межі, Знаєш
його по відмінній одежі. Вус **має** чор-
ний і сірії очи, Підстерігав тебе три дни
й три ночі” (По селах, VI, 5). Наш конче
хоче з москалем побитись, Та видить
сам, що сил замало **має** (По селах, X, 115).
* *У сполуч.: а) мати Бога в серці – бути
побожним* (1). Ось глянь у коршму. За
столом Сидить Пазюк, співа псалом,
Бо він письменний – знай і се! І Бога в
серці **має** все (По селах, II, 18); б) **мати
мудрість (ум)** – бути розумним, роз-
важливим (2). Хто **має** мудрість, а з неї
Ближнім не хоче вділити, Той **має** скарб
многоцінний, В міх шкурацяний захи-
тий (Паренетікон, XXV, Строфа 6–1).
Хто власного ума не **має**, То з книг
не вийде ум йому; Хто є сліпий на
обі оці, То що по дзеркалі йому?
(Паренетікон, XXV, Строфа 20–1); в) **мати
право з інфін.** – бути в стані,

у змозі *робити що-небудь* (1). А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена мразь? Відки **має** право так кричати? Чи на те їх слав у поле князь?” І, гордуючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 15); *г) мати право на що – претендувати на щось* (1). „А я тверджу: не **має** права На воду ту отой мужик, – Та воду я пушу із ласки, Як жінці виріже язик” (Легенди, I, 49).

2. Уживається на означення того, що хто-, що-небудь є в чийомуś розпорядженні, користуванні, а також указує на наявність чогось у когось у певний момент, період (13). Я з п'ющими за пліт не виливаю, З йідцями йім, для бійки **маю** бук, На празнику життя не позиваю, Та в бідности не опускаю рук (Поклони, VI, 22). Хто **має** мудрість, а з неї Ближнім не хоче вділити, Той **має** скарб многоцінний, В міх шкуратяний зашитий (Паренетікон, XXV, Строфа 6–3). „Та, крім добра, ти **маєш**, синку, те, Що найважніше – серце золоте, Досить науки і здоровий ум, І вже пройшов ти молодости шум. Одного лиш бажаю ще тобі: Щоб **мав** ти друга щирого собі” (Притчі, V, 11, 16). І він [стрілець] підбіг під гильку І скочив, що є сил, Щоби спіймати пташку, – Та ба, не **має** крил! (Притчі, IX, 68). А **мав** [цар] с собою много Йіди, та страва в рот йому не йшла, Бо він обідать звик серед шумного Кружка жінок і слуг (Притчі, XI, 4). І указ сей чудо справив: Хоч як хліб подорожів, Бідний все **мав** хліб і страви, А богач не зубожів (Легенди, II, 23). І він все розповів, відки **має** сей плід, Що робить, щоб богині

сповнить заповіт (Легенди, VI, 4–13). Вже й не думає цар, до Роксани біжить: „Серце, ось тобі дар: вічно в юности жити!” І сказав йій усе, відки **має** сей плід, Що робить, щоб богині сповнить заповіт (Легенди, VI, 5–9). Спалахнув Олександр: „Нещасна, дрожи! Від кого **маєш** плід сей? По правді скажи!” (Легенди, VI, 7–14). „Господу дякуй, що гроші забрав він, Що не збудився ти в хвилі, як крав він. **Мав** він ножаку і хтів тобі, батьку, Якби збудивсь ти, всадить під лопатку” (По селах, VI, 9). „А божився, дав на боже!.. Плакав наостатку! А сам ніж **мав** і мене хтів Пхнути під лопатку!” (По селах, VII, 19). Далеко десь, на самім краю світа, Є віл такий: родився він в той день, Коли Христа розп'ято. **Має** він Сім гір (По селах, X, 357). * У сполуч.: *а) мати досить труду* (1), *мати много праці* (1), *мати працю* (1) – *багато працювати; займатися чим-небудь*. Книги – морська глибина: Хто в них пірне аж до дна, Той, хоч і труду **мав** досить, Дивнії перли виносить (Паренетікон, XXV, Строфа 19–3). Серед лісів тут живемо в бараці І **маємо** страшенно много праці (До Бразилії, V, 6). З Понтеби завернули нас до Грацо, Там три неділі **мали** з нами працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А нам казали: „Зачекайте тут!” (До Бразилії, V, 24); *б) не мати вісти – не чути* (1). П'ять хлопців до послуг продали ми, А сім дівчат пішло в такі доми. Про хлопців доси ми не **мали** вісти, Дівчата раді: є що пити й йісти (До Бразилії, V, 83).

3. Перебувати в стані, виконувати дію, на які вказує іменник у род. відмінкові (2). Доместико! Тебе я все співають Готов. Не **май** же жалю ні кришинки! В здоровлю дай і в смаку поживать

Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки! (Легенди, IV, 54). „Як на сповіди! Отче... Та взяв чи не взяв, А бігме, що нерушані вчора віддав. І присягну, най встиду між хлопством не **маю**” (По селах, IX, 21).

4. з *інфін.* *Уживається на означення того, що хтось повинен робити (зробити) що-небудь* (3). Свідків, хоч гать гати! Сей вже **мав** спать іти, Вийшов надвір, Чув, як Пазюк до стодоли С кумом чалапав поволи Попри шпіхлір (По селах, IV, 14). Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала З хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть **мали** різати вола, Його в хребет укусить і в тім місці Маленьку дірочку проколе в шкірі, Таку, що оком і доглянуть годі (По селах, X, 381). – А про що ж би **мала** Війна вестися? – Ні про що! Й війни Ніякої не буде! (По селах, X, 230). // *Бути змушеним через обставини робити що-небудь* (1). Ось Пазюк молодий у попа, неборак, Кладе п'ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде все село. – Бідний кум через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радьте, що **маю** робить?” (По селах, IX, 8).

• **маю 1.** По селах, IX, 13; // Поклони, VI, 15; **2.** Поклони, VI, 22; **3.** По селах, IX, 21; **4.** // По селах, IX, 8; **масш 2.** Притчі, V, 11; Легенди, VI, 7–14; **має 1.** // Паренетікон, XI, 16; XIX, 6; По селах, VI, 5; X, 115; у *сполуч.*: а) По селах, II, 18; б) Паренетікон, XXV, Строфа 6–1; XXV, Строфа 20–1; в) Паренетікон, IV, 15; г) Легенди, I, 49; **2.** Паренетікон, XXV, Строфа 6–3; Притчі, IX, 68; Легенди, VI, 4–13; VI, 5–9; По селах, X, 357; **масмо 1.** // До Бразилії, V, 14; **2.** у *сполуч.*: а) До Бразилії, V, 6; **мають 1.** // Паренетікон, XXV, Строфа 13–2; **мав**

1. Легенди, V, 37; V, 39; По селах, X, 43; **2.** Притчі, V, 16; XI, 4; Легенди, II, 23; По селах, VI, 9; VII, 19; у *сполуч.* а) Паренетікон, XXV, Строфа 19–3; **4.** По селах, IV, 14; **мала 4.** По селах, X, 230; **мали 2.** у *сполуч.*: а) До Бразилії, V, 24; б) До Бразилії, V, 83; **будуть мали 4.** По селах, X, 381; **май 3.** Легенди, IV, 54.

МАТИ² (4). *Жінка стосовно дитини, яку вона народила* (3). У садочку в холодочку Гарна **мати** молода Возить донечку в візочку, Возить звільна і гойда (Поклони, VIII, 2). Ворог батько, ворог **мати**, Що не вчили сина! І піде він в світ блукати, Як та сиротина (Паренетікон, XIX, 1). Так зайіхали враз аж на площу садка, Де під тіню дерев край малого ставка Олександр сидів, его **мати** й весь двір, – Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір (Притчі, IV, 34). * У *порівн.* (1). Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з нами й ти втішалася, як **мати** (До Бразилії, I, 60).

• **Одн. Н. мати** Поклони, VIII, 2; Паренетікон, XIX, 1; Притчі, IV, 34; у *порівн.* До Бразилії, I, 60.

МАТІР (4). *Жінка стосовно дитини, яку вона народила.* Ось панок побачив **матір**, Жаль обняв його великий (Поклони, VIII, 19). У садочку в холодочку Сів на лавочці панок, Здалека глядить на **матір** Крізь гушавини вінок (Поклони, VIII, 27). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як **матері** у виходках дітей Зацитькують, годують і колишують, Як їх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери

нас або перейдїть по нас!” – Се в нас порядок (До Бразилїї, II, 21). На морї вмерло дев’ять душ народу, Йїх замість погребу метали в воду. Най Бог боронить від такої тьми, Як **матері** ридали за дїтьми, Коли йїх риби довгі, мов ті бальки, Зубаті, чорні, рвали на кавалки! (До Бразилїї, V, 74).

• **Одн. З. матір** Поклони, VIII, 19; **на матір** Поклони, VIII, 27; **Мн. Н. матері** До Бразилїї, II, 21; V, 74.

МАТІРНІЙ (1). *Властивий матері.* Немає друга понад мудрість, Ні ворога над глупоту, Так, як нема любови в світі Над **матірню** любов свята (Паренетікон, VIII, 4).

МАТУСЯ (1). *Пестл. Уживається як ласкаве звертання до старшої віком жінки.* Коли тобі плетуть, що він [муж] умер, – Не вір, **матусю!** Він здоров тепер (До Бразилїї, I, 6).

МАХАТИ (1). *Робити рухи, помахивимось у повітрі.* Як від лютого татарина, Що шаблокою **маха**, Всі тікають безоружні, Так тікай ти від гріха (Паренетікон, XXV, Строфа 27–2).

МГЛА (2). *Темрява.* Оповите **мглою** Дріма Підгір’є. Лиш де-де в хатах Ще світло блима (По селах, X, 3). Ген за селом, під лісом на долині, З густої **мгли**, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь миготане кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Йїх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 9).

• **Одн. Р. з мгли** По селах, X, 9; **О. мглою** По селах, X, 3.

МЕДОВИЙ (1). *Який стосується меду.* Про все, про все забув той чоловік, Найшовши в тих краплинах **медових** Несказану, високу розкіш раю (Притчі, I, 78).

МЕЖА (4). **1.** *Лінія поділу якої-небудь території* (1). „В Бразилїї царем я хлопським стану, Там жиду доступу не дам, ні пану. Се край багатий, оком не зуймеш, Ніхто ще там ланцом не міряв **меж**” (До Бразилїї, I, 26).

2. *Вузька неорана смуга, що розділяє поля* (3). „Злодій від тебе сидить за три **межі**, Знаєш його по відмінній одежі. Вус має чорний і сіріє очі, Підстерігав тебе три дні й три ночі” (По селах, VI, 3). „За три **межі!** Кум від мене За чотири **межі!** По якій я його знаю Відмінній одежі? Не в постолі, а в личаки Обуває ноги, І на гуні не зелені, А чорні вилоги” (По селах, VII, 5, 6).

• **Мн. Н. межі 2.** По селах, VI, 3; VII, 5; VII, 6; **Р. меж 1.** До Бразилїї, I, 26.

МЕНШ див. **МЕНШЕ**.

МЕНШЕ (2), **МЕНШ** (1). *Присл. Вищ. ст. до мало – не багато.* Мій синку, ти би **менш** балакав, Сам над собою **менше** плакав, На долю **менше** нарікав! (Поклони, II, 1, 2, 3).

• **менше** Поклони, II, 2; II, 3; **менш** Поклони, II, 1.

МЕНШИЙ (1). *Вищ. ст. до малий – незначний за ступенем свого вияву.* Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв много, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би віри він Зректись, се **менший** гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 14).

МЕРЗНУТИ (1). *Відчувати холод, страждати від холоду.* Хоч часто я гірке й квасне ковтаю, Нераз і прів, і **мерз** я, і охрип, Та ще ж оскомини хронічної

не маю, Катар кишок до мене не прилип (Поклони, VI, 14).

МЕРТВЕЦЬ (1). *Померла людина; покійник.* „Ані мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї [краси] міцного щита. Се я сам досвідив. Лиш **мертвець** та сліпець Може быть проти неї надійний борець” (Притчі, IV, 48).

МЕРТВІЙ (2). *У знач. ім. Померла людина; покійник.* Хоч би й **мертвого** міг гнівливий воскресить, То Бог його за гнів его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–1). Тут на мари **мертвого** кладуть і голосять, Там до слюбу рушають і дари виносять (Притчі, X, 5).

• **Одн. 3. мертвого** Паренетікон, XXV, Строфа 32–1; Притчі, X, 5.

МЕРТИ (3). *Умирати, гинути (у великій кількості).* І ждуть [буддисти] собі безсмертя, І **мруть** один за одним, – Нові приходять с серцем Прагнуцим і голодним І ждуть того листочка – Ніяк не відірветься! І ждуть, і **мруть** в тій вірі, Що хтось його дождеться (Притчі, II, 22, 27). Та й що то Війна? Війни й заповідать не треба, Вона вже є, ми родимось, живем, **Мремо** в війні (По селах, X, 260).

• **мремо** По селах, X, 260; **мруть** Притчі, II, 22; II, 27.

МЕСТЬ (1). *Помста.* А як ми вже на корабель сідали, То панича від нас арештували, Немовбито він ошуканець єсть. Він нам шепнув: „Се злої відьми **месть!** Мовчіть, бо пропадете всі дочиста!” (До Бразилії, V, 66).

МЕТА (7). *Те, до чого хтось прагне, чого*

хоче досягти; ціль. Не кидай власної **мети**, Щоб за чужою десь іти, А власну ясно ціль пізнай, До неї просто поспішай (Паренетікон, IX, 13). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цінуй. Не думай в нім **мету** житя знайти, – Се сходи лиш до висшої **мети**” (Притчі, V, 9, 10). Два йїздці були раз: митар І вельможний фарисей; До **мети** взялися бігти. Хто допаде? Той чи сей? (Притчі, VII, 3). Ся **мета** – жите у небі. Щоб до неї дочвალать, Фарисей запряг два коні: „Чеснота” одного звать: Піст, молитва, дари вбогим (Притчі, VII, 5). Тимчасом убогий митар Шкапу „Смирність” як запряг, То помалу, але певно До **мети** свій віз дотяг (Притчі, VII, 20). Він **мета** єї мрій, осолода очей, Над усіх милий йїй генерал Птолемей (Легенди, VI, 6–5).

• **Одн. Н. мета** Притчі, VII, 5; Легенди, VI, 6–5; **Р. мети** Паренетікон, IX, 13; **до мети** Притчі, V, 10; VII, 3; VII, 20; **3. мету** Притчі, V, 9.

МЕТАЛЕВІЙ (1). *Зроблений з металу.* Справді, По всій долині розляглось ірзане, Мов тремольо важке, могучим смиком Потягнене по струні **металевій** (По селах, X, 101).

МЕТАТИ (2). *Кидати.* Як моряки в час бурі все з судна У море **мечуть**, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль йїм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 6). На морі вмерло дев’ять душ народу; Йїх замість погребу **метали** в воду (До Бразилії, V, 72).

• **мечуть** Паренетікон, VII, 6; **метали** До Бразилії, V, 72.

МЕТІЛЬ (1) *Сильний вітер із снігом; метелиця, заметіль, завірюха.* Як **метіль** прошумить, Так загине за мить Злий, слезами людськими годований, Щезне й слід весь по нім... Але добрий – се дім, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–1).

МЕТУШНЯ (1). *Поквапливий, заклопотаний рух людей.* Ой-ой! **Метушня** і тривога в селі, Із вулиці діти тікають малі, Старі покидають у полі роботу, Додому дралюють, немов на пожар! На лицях побачиш і страх, і турботу: В селі є шандар! (По селах, VIII, 1).

МЕЧ (2). *Старовинна холодна зброя у вигляді двосічного прямого довгого клинка з рукояткою.* „Більш, ніж **меч**, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружє – жіноча краса. Тільки мудрість, наука і старші літа Подають проти неї міцного щита” (Притчі, IV, 3). Арістотоль-мудрець Олександра навчав І такий у альбом йому вірш написав: „Більш, ніж **меч**, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружє – жіноча краса” (Притчі, IV, 44).

• **Одн. Н. меч** Притчі, IV, 3; IV, 44.

МИ (101). *Займ., 1 ос. мн. Уживається на позначення двох осіб разом із тим, хто говорить* (4). А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям донести. Адже ж всі знають, як дружили **ми**, – Ще скажуть, що до спілки вбили **ми**” (Притчі, V, 49, 50). „Я, царю любий, піст держу сьогодні”. „Га, добре діло! – мовив цар. – Та знай: Я цар, оба **ми** втомлені, голодні... Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю днину!” (Притчі, XI, 24). „Коли любиш мене, моє сонце ясне, Дасть безсмерте обом **нам** зерно те дрібне. А не любиш... – урвав. – Кого

хочеш люби! Ось тобі сей горіх! Що захочеш – роби!” (Легенди, VI, 5–12). // *Уживається на позначення групи осіб, пов'язаних спільними інтересами, заняттями, до якої входить і мовець* (97). Та праці тої, мамо, в **нас** так мало! Лежить облогом лан широкий твій, А кілька **нас** всю силу спрацювало, Щоб жити, без дяки, в каторзі чужій! (Поклони, V, 13, 15). І нині, хоч **нас** ділять доли й гори, Коли на душу ляжуть злії змори, Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає, У стіп твоїх весь свій тягар скидає, І голос твій весь плач є в тиша (Поклони, VII, 13). Не такого посту хоче Бог від **нас**, Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз. Бо який пожиток тілом голод знати, А без добрих вчинків духом умирати? (Паренетікон, III, 1). І яка заслуга, що в **нас** тіло сохне, А у **нас** голодний під порогом дохне? (Паренетікон, III, 9, 10). „Сей чоловік, брати, – то кождий з **нас**. Жите важке, природа **нам** ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх боків усе **нас** окружують, Як того мужа, що там в балці висів” (Притчі, I, 83, 84, 86). Голодний лев над **нами** – то є смерть (Притчі, I, 88). А та гадюка під ногами, брата, – То наше власне тіло, непостійне, Слабе і хоре, що **нам** в кожній хвили Назавсїгди відмовить може служби (Притчі, I, 95). Нема **нам** виходу із того горя, Нема рятунку (Притчі, I, 100). Та одно лиш **нам** Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка **нам** пригода взяти не може: Се чиста розкіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 101, 103). Се не казка, брати, тільки образ, мабуть,

Як у парі в життю смутки й радощі йдуть, І сі й ті до одного кінця **нас** ведуть (Притчі, X, 13). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що **нам** не брат, не сват і не рідня І в кожній хвили може **нас** покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 51, 52). „Прости міні тривогу сеї ночі, Та уважай на ті смертельні труби, Які Господь раз в раз **нам** посилає, Щоб не застав **нас** сонних, неготових Єго призив могучий. Будь здоров!” (Притчі, XII, 59, 60). Міркують ангели: „На кривду Вона [*Астарте*] не хоче **нас** підбити, **Ми** ж видали вже суд правдивий!” І прийнялись вино те пить (Легенди, I, 78, 79). „Склонись до наших просьб, о пані, Пробудь сю нічку з **нами** тут! Дамо тобі, чого бажаєш, І інший видамо засуд” (Легенди, I, 86). „Ні, я роздумала! За слово Своєї чести не продам. Пощо міні воно? Чи **нам** же Іти по ангельським слідам?” (Легенди, I, 107). „Ти наша! Не гадай тікати! Даремно просьб і слів не трать! **Ми** сильні! З наших рук тебе вже Й сам Бог не зможе відібрати” (Легенди, I, 115). І на лице своє в покорі Упали ангели й рекли: „Карай **нас**, Господи, дочасно, Лиш в пекло між чортів не шли!” (Легенди, I, 135). „У **нас** цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його зробить твій дар. Мільонам він сонце, жите є нове, – Для добра мільонів хай вічно живе” (Легенди, VI, 2–13). „Не для **нас**, о богине, твій божеський дар! Хоч над світом я цар, та над серцем не цар” (Легенди, VI, 8–7). – Не бійсь, дурний! Якби, хвань Боже, вовк, То коні би самі дали **нам** знати: Зафоркали б і збились би докупи (По селах, X, 94). – Якої ж я вам байки розповім? Тут, братя, йде

таке на наші села, Що швидко **нам** відхочеся байок (По селах, X, 105). – А я гадаю, Що то не те! Велика річ – війна! Всіх не поріжуть. Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і **ми** (По селах, X, 184). – І я гадаю, братя, що москаль би **Нам** кривди не зробив (По селах, X, 188). – Ой, лишенько! Тепер-то **ми** пропали! – Воно-то бач: пропали або ні. Пани ще доси криються з тим дуже, Не признаються, щоб народ відразу Не роздразнити, а найголовніше: Боятся москаля (По селах, X, 215). І [*Сень*] враз промовив: – Е, яка там річ За **нами** впоминатись москалеви? Що **ми** йому, чи сват, чи брат який? А мислите, що в него мало й своїх Панів і бідних? (По селах, X, 226, 227). От **ми** які вже парубки, а хто **нас** До війська кликав? (По селах, X, 237). Гадаєте, що Бог про тее дбає, Чи там сто люда заб'ють або двісті, Чи хлоп о три дни більш робити буде? Якраз Господь перед таким би ділом Знаки такі **нам** посилав! (По селах, X, 257). Та й що то Війна? Війни й заповідать не треба, Вона вже є, **ми** родимось, живем, Мремо в війні (По селах, X, 259). Лиш Сень мовчав, не жалувавсь ніколи. А як скінчили другі, знов почав. – Так бачите, яка се в **нас** війна Ведесь! (По селах, X, 297). І що **нам** віщувать війну? Таж ся війна сама та щось віщує. – А що таке віщує? – Страшний суд! (По селах, X, 298). – Дух божий з **нами**! – скрикнули відразу Всі конюхи і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в дебрах Так жалібно, так важко, що аж серце Мороз проймав (По селах, X, 310). – Дух божий з **нами**! – скрикнули в тривозі Всі конюхи. – П'ять гір вже, кажеш, спас. Що ж се за гори, що за віл такий? (По селах, X, 351). – О Господи! – зітхне

часом. – Не дай Сліпому і глухому в світі жити, Щоб не заскочив неготових **нас** Великий день, страшний день суду Твого! (По селах, X, 411). От так він **нам** балакав дни цілі, Аж всі **ми** плакали, старі й малі. А далі мовив: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас Пану Богу” (До Бразилії, I, 37, 38). По відході его **ми** всю громаду Спросили на таємную нараду: Прирадили по довгій боротьбі Сей лист, о пані, написать тобі, Про него [мужа] звістку радісну подати, Щоб з **нами** й ти втішалася, як мати. Сим кінчимо. Дай Бог тобі прожить, А **нам** тобі в Бразилії служити! (До Бразилії, I, 55, 60, 62). Коли побачиш, як отих людей Держать, і лають, і в реєстри пишуть, Як матері у виходках дітей Зацитькують, годують і колишуть, Як йїх жандарми штовхають від кас, Аж поїзд відійде, – тоді припадок! Весь люд на шини кидається враз: „Бери **нас** або перейїдь по **нас**!” – Се в **нас** порядок (До Бразилії, II, 26, 27). Розлучила **нас** юрба, Та довгенько ще цікаві Сперечались ті оба, Де „лайдацтво” є в сій справі? (До Бразилії, III, 17). Сусіди любі! Пише вам Олеся. **Ми** всі здорові й добре **нам** ведесе (До Бразилії, V, 2). Сім місяців отсе мовчали **ми**, Аж на кінці вандрівки стали **ми** (До Бразилії, V, 3, 4). Боргує **нам** уряд, покіль до свого, Курузи, бульбу, сіль – і більш нічого (До Бразилії, V, 11). Не розлучали **нас** і на п’ять хвиль... До міста маємо п’ятнадцять миль. В лісах, під горами... Та **ми** не ропчем, Доріг нема, стежки, дасть Біг, протопчем (До Бразилії, V, 13, 15). Та ви цікаві, як **нам** до води Дойїхалось, а потім аж сюди (До Бразилії, V, 17). До Відня йїхали спокійно вкупі; У Відні **нас** три дни держали в цюпі. Пустили **нас**, лиш пан якийсь від **нас** Сім срібла взяв, що під-

писав **нам** пас (До Бразилії, V, 20, 21, 22). З Понтеби завернули **нас** до Грацю, Там три неділі мали з **нами** працю. Писали до Стрия, Мостів і Кут, А **нам** казали: „Зачекайте тут!” (До Бразилії, V, 23, 24, 26). Палазя там умерла від уроків, А лікар німець мовив: „З браку соків”. Івась умер напевно від нічниць, А лікар мовив: „Не плетїть дурниць!” Та як ще Гриць, Оксанка, Рузя вмерли, – Пустили **нас**: „Ідїть, куди наперли!” (До Бразилії, V, 32). До моря **ми** добрались без біди, Лиш що до **нас** присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авіза (До Бразилії, V, 33, 34). В Генові **ми** сім неділь шифу ждали, За містом в норах, як цигани, спали (До Бразилії, V, 39). Поганий край! Докучив голод **нам**, І горячок понабирались там. Сім штук дітей, Онищиха, й Чаплиха, І Хрущ старий там вмерли. Збулись лиха (До Бразилії, V, 41). Було б **нас** більш померло, бо якась На **нас** італьська пані завзялась І випросила в короля свідоцтво: Держать йїх, аж йїм вимре все жіноцтво (До Бразилії, V, 45, 46). Хрест божий з **нами**! Певно, се була Якась безбожна упириця зла. Бо справді, на жінок у тії доби Ударили найгіршіі хороби (До Бразилії, V, 49). Та Бог наслав на тую злюку бич: Попавсь **нам** лепський русначок-паніч, Списав він лист від **нас**, слізми облитий, До йїх там королеви Маргарити (До Бразилії, V, 54, 55). Все розповів: як **нас** тут трясця б’є, Як відьма нічу кров жіночу п’є, Що тут дітей без корму сохне й плаче, Як з відьмою король у гречку скаче... І помогло. Пустили **нас** як стій, Урвалося поганий відьмі тій (До Бразилії, V, 57, 61). А як **ми** вже на корабель сідали, То паніча від **нас** арештували, Немовбито він ошука-

нець єсть. Він **нам** шепнув: „Се злої відьми мєсть! Мовчіть, бо пропадете всі дочиста!” **Ми** – ша! Пропало наших ринських триста (До Бразилії, V,63,64,66,68). По морі **ми** плили без злих пригод, Лиш хорував погано весь народ (До Бразилії, V,69). В Бразилії **ми** теж зазнали зла: Пропасниця лиха на **нас** зайшла (До Бразилії, V,77,78). Три місяці чекали **ми** на квіти: Три хлопці вмерли тут і три кобіти (До Бразилії, V,79). П'ять хлопців до послуг продали **ми**, А сім дівчат пішло в такі дома. Про хлопців доси **ми** не мали вісти, Дівчата раді: є що пити й їсти (До Бразилії, V,81,83). Що ж ще писать вам? Тут новин не гук. П'ять душ **нам** доси вмерло від гадюк (До Бразилії, V,86). Тут по лісах блукають дикі люде, Б'ють наших і йдять. І **нам** те, мабуть, буде. Та, може, дасть **нам** Бог іще піднятися. Було **нас** сорок, є ще вісімнадцять (До Бразилії, V,88,89,90). Одно лиш жаль, що вже по-руськи тут Молиться ні балакать не дадуть. На **нас** у місті крикнув Кандзюбінський: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gębę stul!” (До Бразилії, V,93). Га, що ж, коли так острый ферлядунок, Хай буде й так! Який **нам** тут ратунок? (До Бразилії, V,98). Сим кінчимо. Прощайте! Ждіть від **нас** Звісток, як **нам** заблісне ліпший час (До Бразилії, V,99,100).

• **Ми. Н. ми** Притчі, V,49) V,50; XI,24; // Легенди, I,79; I,115; По селах, X,184; X,215; X,227; X,237; X,259; До Бразилії, I,38; I,55; V,2; V,3; V,4; V,15; V,33; V,39; V,63; V,68; V,69; V,77; V,79; V,81; V,83; **Р. нас** // Поклони, V,15; До Бразилії, V,13; V,45; V,90; **в нас** // Поклони, V,13; Паренетікон, III,9;

По селах, X,297; До Бразилії, II,27; **від нас** // Паренетікон, III,1; До Бразилії, V,21; V,55; V,64; V,99; **для нас** // Легенди, VI,8–7; **до нас** // До Бразилії, V,34; **з нас** // Притчі, I,83; **у нас** // Легенди, VI,2–13; Паренетікон, III,10; **Д. нам** Легенди, VI,5–12; // Притчі, I,84; I,95; I,100; I,101; I,103; XII,51; XII,59; Легенди, I,107; По селах, X,94; X,105; X,188; X,257; X,298; До Бразилії, I,37; I,62; V,2; V,11; V,17; V,22; V,26; V,41; V,54; V,66; V,86; V,88; V,89; V,98; V,100; **З. нас** // Поклони, VII,13; Притчі, I,86; X,13; XII,52; XII,60; Легенди, I,78; I,135; По селах, X,237; X,411; До Бразилії, II,26; III,17; V,20; V,21; V,23; V,32; V,57; V,61; **на нас** // До Бразилії, V,46; V,78; V,93; **О. з нами** // Легенди, I,86; По селах, X,310; X,351; До Бразилії, I,60; V,24; V,49; **за нами** // По селах, X,226; **над нами** // Притчі, I,88; **М. по нас** // До Бразилії, II,26.

МИГОТАНС (1). *Мигтіння (нерівного світла)*. Ген за селом, під лісом на долині, З густої мгли, мов цвяшок золотий, Вирізуєсь **миготанє** кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Йїх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X,10).

МИКОЛА (1). *Християнський святий, відомий як Микола Чудотворець*. На стіні розвішані довкола Деревляні давні богомази: Страшний суд, Варвара і **Микола**, Чорні вже від диму, мов від мази (По селах, I,51).

МИЛИЙ (3). **1.** *Близький, рідний серцю; дорогий. У знач. присудк. сл.* (1). Він мета єї мрій, осолода очей, Над усіх **милий** йїй генерал Птолемей (Легенди, VI,6–6).

2. *У знач. ім. мила. Кохана людина* (1). „А як же, друже, ти гадаєш? Моєї

жінки ти не знаєш? Хоч і втопилась моя **мила**, То вниз водою не поплила” (Паренетікон, XIII, 9).

3. Постійний епітет при дружньому звертанні (1). Подібний ти до него, брате **милий**: Не тямши, хто добро тобі зробив, А тих, що розуму тебе навчили, Як часто ти зневажив, оскорбив! (Притчі, VI, 13).

• **Одн. Н. милий 1.** Легенди, VI, 6–6; **Кл. милий 3.** Притчі, VI, 13; **мила 2.** у знач. ім. Паренетікон, XIII, 9.

МИЛОСЕРНИЙ (3). *Який виявляє милосердя; схильний, готовий до добрих учинків; милосердний* (2). Асока, цар премудрий, **милосерний**, До ради царської зник був просити Пустинників, аскетів, богомільців І пильно слухав, що вони казали (Притчі, VIII, 1). Асока, цар премудрий, **милосерний** – Були колись такі царі на світі – З цілим двором раз йїхав через місто І вздрів аскетів двох – худих, блідих, В одежах із кори та бур’яну (Притчі, XII, 1). // У знач. ім. (1). На двоє сотворено Богом вино: Розумним на радість, на згубу дурному; Богацтво – на двоє теж дане воно: На добро **милосерним**, на згубу скупому (Паренетікон, XXV, Строфа 26–4).

• **Одн. Н. милосерний** Притчі, VIII, 1; XII, 1; **Мн. Д. милосерним** // у знач. ім. Паренетікон, XXV, Строфа 26–4.

МИЛОСТИВИЙ (1). *Який виявляє жалість, милосердя.* Аж чоловік найшовся **милостивий**, Впустив до хати пса і обігрів, Пожалував його, як друг правдивий, І йісти дав того ж, що й сам він йїв (Притчі, VI, 5).

МИЛЯ (1). *Міра довжини.* Не розлучали нас і на п’ять хвиль... До міста маємо п’ятнадцять **миль**. В лісах, під горами...

Та ми не ропчем, Доріг нема, стежки, дасть Біг, протопчем (До Бразилії, V, 14).

МИМО (1). *Прийм., з род. відм. * У сполуч. пускати мимо вуха – не дуже прислухатися до сказаного, не звертати уваги на що-небудь сказане.* Та він бай-дуже, мов се й не про него, Всі насміхи пускає **мимо** вуха, Прихильности немов не добачає (По селах, X, 58).

МИМОВОЛІ (2). *Несвідомо.* То цар велів скриньки повідчиняти. І глянь: у золотій лежало стерво, Гидке, вонюче, так що **мимоволі** Усякий аж ухопився за ніс (Притчі, VIII, 22). Слова ті Сень сказав глухим, таємним Полушептом, аж другі **мимоволі** Склонили голови (По селах, X, 303).

• **мимоволі** Притчі, VIII, 22; По селах, X, 303.

МИНУВШЕ (1). *Те, що минуло, пройшло; минуле.* Та Йосиф знав ціну тих слів І дворакови відповів: „**Минувше** ти збудив сумне... Мій друже, не люби мене!” (Притчі, III, 7).

МИНУЛЕ (1). *Те, що минуло, пройшло.* І мовить птах: „Не рвися, Завдавши серцю скрути, Що зробиш – розробити, **Минуте** знов вернути” (Притчі, IX, 32).

МИНУЛИЙ (1). *Який минув, пройшов.* „А потім забажав ти Мене дістать ще раз І просьбою вернути Назад **минулий час**” (Притчі, IX, 88).

МИНУТИ (6). *Пройти, завершитися (про час, період життя)* (5). Як висохли води, То пощо там мости будуєш? Як юність **минула**, То пощо з дівками жартуєш? (Паренетікон, XVII, 7). „Літ десять **минуло**, і труп Обейдалли Так само в підніже Мохтару поклали Від

війська посла, Що тут іще теплим його принесли” (Легенди, III, 25). „Літ десять **минуло**, халіфа Мохтара Така ж з рук Масаба наскочила кара: Ось тутка посла Мохтарову голову в місі внесли” (Легенди, III, 29). У обіймах его та красуня горда Наче тас, на груди его припада; Та хвилинка **мине**, і він чує, що ось В єї серці вороже ворухиться щось, І в очах, ще вохких від любви і жаги, Дикі іскри горять, наче злі вороги (Легенди, VI, 3–7). „Як рік **мине**, тоді підійму бучу, Всій кривді і неправді шию скручу. Потішу всіх, хто гнувся і терпів, А особливо вірних русинів” (До Бразилії, I, 15). // *Зникнути, послабшати (про почуття)* (1). Як моряки в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль їм стане страг, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів **мине**, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 11).

• **минула** Паренетікон, XVII, 7; **минуло** Легенди, III, 25; III, 29; **мине** Легенди, VI, 3–7; До Бразилії, I, 15; // Паренетікон, VII, 11.

МИНУЩИЙ (1). *Який швидко минає; недоговірний.* Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взятъ не може: Се чиста роскіш братньої любви, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл **минущих** – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 108).

МИР (3). *Люди* (2). Що **мир** до неї, примовляють, тішать, Води дають, хрестяць і шепчуть – де там! Не чує, ані бачить,

не говорить, Не їсть, не п’є, ніщо не розуміє, Лиш яйкає від того дня і доси (По селах, X, 149). Вже з цвинтару не трафила й до хати, Пішла долів селом: „Я-яй! Я-яй!” А **мир** за нею, мов на похороні (По селах, X, 156). // *Який. Люди певної суспільної групи* (1). – Се правда! Як вовки голодні в лісі, Так **мир** хрещений сам с собою їсться. Одні хапають з-перед других, рвуть, І днуть, і кривдять (По селах, X, 278).

• *Одн. Н. мир* По селах, X, 149; X, 156; // По селах, X, 278.

МИСЛИТИ (1). *Думати.* І [Сень] враз промовив: – Е, яка там річ За нами впоминатись москалеви? Що ми йому, чи сват, чи брат який? А **мислите**, що в него мало й своїх Панів і бідних? (По селах, X, 228).

МИТАР (2). *Збирач податків на користь влади в Римській імперії, що була окупувала Іудею.* Два йізці були раз: **митар** І вельможний фарисей; До мети взялися бігти. Хто допаде? Той чи сей? (Притчі, VII, 1). Тимчасом убогий **митар** Шкапу „Смирність” як запряг, То помалу, але певно До мети свій віз дотяг (Притчі, VII, 17).

• *Одн. Н. митар* Притчі, VII, 1; VII, 17.

МИТИ (1). *Очищувати від бруду водою; умивати.* І який пожиток, щоб лица не **мити**, А в холодну пору голого не вкрити? (Паренетікон, III, 7).

МИТЬ (3). *Дуже короткий проміжок часу; момент.* * У сполуч.: а) **в ту ж мить** – одразу ж, зараз же (1). І привели святу, що в ту **мить**, Піднявши голос, заспівала дзвінко. Та кат єї почав ножа острить І крикнув: „Пар-но там окропи, жінко!” (Легенди, IV, 33); б) **за мить** – протягом

дуже короткого відрізка часу (1). Як метіль прошумить, Так загине за **मितь** Злий, слезами людськими годований, Щезне й слід весь по нім... Але добрий – се дім, На скалі віковічно будований (Паренетікон, XXV, Строфа 30–2); *в) на мить* – на короткий час, ненадовго (1). Йій [красуні] опертись король не здоле й на **मितь**: Там згорів Персеполю! Завтра Суза згорить! Кліта вбив при вині! Чи любов се, чи чад?... День у день із небес його кидає в ад (Легенди, VI, 3–13).

• **Одн. З. в мить у сполуч.**

- а) Легенди, IV, 33; *за мить у сполуч.*
б) Паренетікон, XXV, Строфа 30–2; *у сполуч.*
в) *на мить* Легенди, VI, 3–13.

МИША (4). *Невеличка тварина ряду гризунів.* Що за притичина? Глядять: дві **миши**, Одна білява, друга чорна, пильно, Запопадно, і ненастанно, й прудко Гризуть коріне того деревця, Лапками землю порпають, працюють, Немов наняті, щоб его підпору Підгризти, підкопати, повалити (Притчі, I, 27). Наче труп холодний, Він висів, певний, що в найблизшій хвилі Коріне **миши** підгризуть, гадюка У ногу вкусить, сил его не стане, І вниз він упаде, змії в пащеку (Притчі, I, 58). Солодощі меду Заставили його про все забути: Про льва, що вив йому над головою, Про **миши**, що его підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 74). А **миши**, чорна й біла, – день і ніч, Що ненастанно вік наш підгризають (Притчі, I, 91).

• **Мн. Н. миши** Притчі, I, 27; I, 58; I, 91;
З. про миши Притчі, I, 74.

МІД (5). *Густа солодка маса, яку бджоли виробляють з нектару квітів* (4). У щільнику малому Було там троха **меду**,

а чмелі Всі полетіли в поле за пожитком (Притчі, I, 64). І закортіло чоловіка того Покушать **меду** (Притчі, I, 66). Солодощі **меду** Заставили його про все забути: Про льва, що вив йому над головою, Про миши, що его підпору гризли, І про дракона, що внизу грозив, І про гадюку, що у стіп сичала (Притчі, I, 71). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взять не може: Се чиста розкіш братньої любови, Се той чудовий **мід**, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минутих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 105). * *Образно* (1). О, бо Пазюк розумний дід, З кропиви він збирає **мід**: Він у селі над всіх моцар, Бо він собі богач-лихвар (По селах, II, 10).

• **Одн. Н. мід** Притчі, I, 105; **Р. меду** Притчі, I, 64; I, 66; I, 71; **З. мід образно** По селах, II, 10.

МІЖ (4). *Прійм. 1. Уживається з род. відм.* (1). І на лице своє в покорі Упали ангели й рекли: „Карай нас, Господи, дочасно, Лиш в пекло **між** чортів не шли!” (Легенди, I, 136).

2. Уживається із знах. відм. (1). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь **між** православні люде” (Легенди, V, 80).

3. Уживається з орудн. відм. (2). Як **між** павами ворона Поваги не має, Так невчений в товаристві Голову схиляє (Паренетікон, XIX, 5). „Як на сповіди! Отче... Та взяв чи не взяв, А бігме, що нерушані вчора віддав. І присягну, най встиду **між** хлопством не маю” (По селах, IX, 21).

- між 1. Легенди, I, 136; 2. Легенди, V, 80;
- 3. Паренетікон, XIX, 5; По селах, IX, 21.

МІЗЕРНИЙ (1). *Незначний за розміром; дуже малий.* Глухий! Ти Бога здурити гадаєш сим датком **мізерним**, – Кривда ж твоя наче грім супроти тебе гримить! (Паренетікон, V, 2–10).

МІЙ (73). *Займ., присв. 1. Уживається:*
а) при звертанні до особи, з якою хтось перебуває в родинних стосунках (1). Вмираючи, покликав батько сина, Що був єго єдина дитина, І мовив, звівши голову стару: „**Мій** синку, швидко я, мабуть, умру [...]” (Притчі, V, 4); *б) при пошанному звертанні до особи* (8). **Мій** синку, ти би менш балакав, Сам над собою менше плакав, На долю менше нарікав! (Поклони, II, 1). Що в мойій пісни біль, і жаль, і туга – Се лиш тому, що склалось так житя. Та є в ній, брате **мій**, ще нута друга: Надія, воля, радісне чутя (Поклони, VI, 7). Та Йосиф знав ціну тих слів І дворакови відповів: „Минувше ти збудив сумне... **Мій** друже, не люби мене!” (Притчі, III, 8). І мовив цар: „**Мої** міністри любі, Котра з отсіх скриньок вартнійша буде?” І одноголосно сказали всі: „Авжеж вартнійша сзя золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!” (Притчі, VIII, 14). „Ти, певно, ліпше знаєш се, **мій** царю! Я знаю тільки те, що вчора сночи Труба смертельна перед моім домом Заголосила. Я готов на смерть” (Притчі, XII, 39). Наче сонце, що разом прогонює тьму, Так богиня в опівніч явилась йому. Прихилилась і мовить: „**Мій** вірний слуго, Чим тебе вдовольить? Чи бажаєш чого?” (Легенди, VI, 1–7). „Вічно жий, царю **мій**! Хай твої вороги Зги-

нуть! Ось тобі дар від твогого слуги” (Легенди, VI, 4–9). „Вічно жий, царю **мій**, на потіху для всіх! Ось від мене тобі чудодійний горіх!” (Легенди, VI, 7–9); *в) при образному звертанні до особи, з якою хтось перебуває в близьких, дружніх, приязних стосунках* (2). Поклін тобі, **моя** зів’яла квітко, **Моя** розкішна, невідступна мріє, Остатній сей поклін! (Поклони, VII, 1, 2). „Коли любиш мене, **моє** сонце ясне, Дасть безсмерте обом нам зерно те дрібне. А не любиш... – урвав. – Кого хочеш люби! Ось тобі сей горіх! Що захочеш – роби!” (Легенди, VI, 5–11); *г) при звертанні до тварини* (1). А потім мовив: „Пташко, Пташиночко **моя**! Вернись до мене! Буду Тобі за батька я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам І все, чого захочеш, Тобі я радо дам!” (Притчі, IX, 70). * *Образно* (1). А Аглая кричить: „Ну, **мій** ослику, ну! Ще мінуточки дві! Ще мінутку одну!” (Притчі, IV, 36); *г) при звертанні до неістоти* (2). Важке ярмо твоє, **мій** рідний краю, Не легкий твій тягар! Мов під хрестом, отсе під ним я упадаю, З батьківської руки твоєї допиваю Затроєний пугар (Поклони, III, 1). І врадувалася Астартє. „О, веселись, душе **моя**, Що праведних таких і мудрих Суддів знайшла нарешті я” (Легенди, I, 66). * *Образно* (1). Україно, **моя** сердечна нене! Не лай мене, стражденна, незабута, Що не дало мое житя злиденне Того, що ждати ти могла від мене! (Поклони, I, 21).

2. *Який перебуває у родинних або дружніх, близьких чи суспільних стосунках зі мною* (10). „Ох, мене скрута вчепилася: Десь **моя** жінка втопилася”. „Та що ж, Степане, Бог є тобою, Йійі шукаєш вверх рікою?” (Паренетікон, XIII, 4). „А як же, друже, ти гадаєш? **Моєї**

жінки ти не знаєш? Хоч і втопилась **моя** мила, То вниз водою не поплила” (Паренетікон, XIII, 8, 9). „Ні, татку, – мовив син, – з **моїх** друзяк Піде за мене кожний хоч на гак!” Всміхнувсь отець. „Щасливий, синку, ти, Та я би радив пробу навести” (Притчі, V, 23). „Заріж теля і запакуй у міх, А нічу йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проси, щоб захистив тебе і скрив. Своїх так перепробуй, а потім Застукай і в **моєго** друга дім” (Притчі, V, 32). „Отсе мій плуг, отсе мій стіг, Моя ріля, мій оборіг, Мої воли, моє гумно, **Моя** рідня, моє майно” (По селах, II, 72). Аж ось Пазюк промовив: „Тут! На розі хрест, с тернами тин... Тут в хаті **мій** драбуга син. Го-го, то злодій, зна біду!” (По селах, II, 92). – **Мій** господар, за грибами Ходивши вчора, каже: бачив вовка. То й остро наказав міні з лошат і ока не спускати. Та де вони? (По селах, X, 89). Господар **мій** – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б вже раз Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство Пішло: москаль би все те скасував, Зробив порядок, полекшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 188). От і **мій** господар, Хоч і який богач, а злакомивсь На моїх п’ять кровавих римських: взяв і відтягнув міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку і затонуло (По селах, X, 280). * *Пошан.* (1). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, **мої** татуно чули (По селах, X, 339). // *Уживається при називанні головного персонажа твору – для увиразнення інтимного тону* (1). Стрілець **мій** здивувався. „Чи бач, ся дробина Мене навчати хоче! Ну, що там зна вона?” І мовить: „Добре, пташко! Коли з твоїх наук Я хоч що-то змудрію, Тебе пушу я з рук” (Притчі, IX, 13).

3. Який є частиною мене, належить мені (6). З дрібних шпигань **мої** повстали рани, Частками жерла **моє** серце скрута... (Поклони, I, 16, 17). Тим, що мене ти к собі не пустила, В **моїх** грудях зглушила і вгасила Любовний, дикий шал, Тим ти в душі, сумній і самотній, Навік вписала ясний і високий Жіночий ідеал (Поклони, VII, 8). „Бо знай, в **моїй** утробі – Якби ти знав отсе! – Є перла так велика, Як струсове яйце!” (Притчі, IX, 57). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не буде, Та труп **мій** ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 79). „Нехай вони в великий піст Живуть із тіла **мого** І славлять Бога й згадують Селедія святого” (Легенди, V, 82). * *Образно* (2). Не дав мороз **моїм** листкам розвиться, Квітки **мої** побилла буря люта! (Поклони, I, 11, 12). // *а) Який перебуває у користуванні того, хто говорить, є його власністю* (13). Сам знав, що гола я і вбога, І до **моєго** ти порога Прийшов, захтів служити міні (Поклони, II, 8). „Ти, певно, ліпше знаєш се, мій царю! Я знаю тільки те, що вчора сночи Труба смертельна перед **моїм** домом Заголосила. Я готов на смерть” (Притчі, XII, 41). Сі его післанці Грізнійші, ніж **моя** труба смертельна. От тим-то я корився перед ними На знак, що розумію їх призив (Притчі, XII, 54). „Послухайте, судді правдиві, – Вона розсудливо рекла, – З **моєго** саду бистра річка На млин сусідови текла” (Притчі, XII, 54). „Отсе **мій** плуг, отсе **мій** стіг, **Моя** ріля, **мій** оборіг, **Мої** воли, **моє** гумно, **Моя** рідня, **моє** майно” (По селах, II, 69, 70, 71, 72). От і мій господар, Хоч і який богач, а

злакомивсь На **мойіх** п'ять кровавих римських: взяв І відтягнув міні з заслуженини, За те, що скочило теля в полонку І затонуло (По селах, X, 282). * *Образно* (1). Вниз котиться **мій** віз. Пов'яли квіти, Літа на душу накладають пута (Поклони, I, 1); // б) *Який стосується мене* (5). Я й сам не знав, де ті **мої** тиранни? (Поклони, I, 18). З дрібних огнів сплелись **мої** кайдани! (Поклони, I, 19). Бо твій патріотизм – Празнична одежина, А **мій** – то труд важкий, Горячка невдержима (Поклони, IV, 19). Не мовив: „**Моїх** ворогів любіте!” Оце, брати, ви добре розумійте, Що ворог божий, ворог правди й волі Не варт любови вашої ніколи (Паренетікон, II, 9). Явився друг. „Се що тебе жене?” „Я чоловіка вбив! Сховай мене!” Та сей, не відчиняючи воріт, Сказав: „Тікай! Чи ще мене й **мій** рід Ти хочеш у тяжку біду вплескати?” (Притчі, V, 40); // в) *Який виходить від мене; зроблений, створений, сказаний, написаний і т. ін. мною* (12). Що в **мойій** пісні біль, і жаль, і туга – Се лиш тому, що склалось так життя. Та є в ній, брате мій, ще нута друга: Надія, воля, радісне чуття (Поклони, VI, 5). Який я декадент? Я син народа, Що вгору йде, хоч був запертий в льох. **Мій** поклик: праця, щастє і свобода, Я є мужик, пролог, не епілог (Поклони, VI, 19). Хоч від хліба здержусь, А лютую, сержусь, То яка ж **моя** віра? Чим я ліпший від звіра? (Паренетікон, XI, 3). „Аглає, благаю, молю! Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок вволи волю мою, – Чого хоч, зажадай, я для тебе зроблю!” (Притчі, IV, 17). „Я твоя. Що захочеш, зо мною чини, Лиш одну **мою** просьбу в тій хвилі сповни. По саду тім, де в'ються доріжки круті, Пів години мене провози на хребті” (Притчі, IV, 24).

Пташина відповіла: „Дурний ти є, як був! Всі три **мої** науки Відразу ти забув!” (Притчі, IX, 79). Смієсь Астарте, доливає Вина, піддразнюючи йїх. „Засуд свій ви змінить готові За нічку пестоців **моїх**?” (Легенди, I, 92). „Сей указ **мій** царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у місті вбогий З голоду віднини вмере, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 13). „Не згордуй! Сей малий золотистий горіх – Від богини се дар! **Моя** гордість, **мій** гріх” (Легенди, VI, 4–12). Пазюк о стіл б'є кулаком. „Чи дармо в тебе я дяком? Не штука то **мій** глас хвалить! Кажі горівки ще долить!” (По селах, II, 39). „А щоб **мій** лист відразу ви пізнали І ошуканцям в руки не попали, Так ось вам знак – та тільки се секрет: На листі буде підпис: Джерголет!” (До Бразилії, I, 51); // з) *Який призначений мені* (6). Україно, моя сердечна нене! Не лай мене, стражденна, незабута, Що не дало **моє** життя злиденне Того, що ждати ти могла від мене! (Поклони, I, 24). Я декадент? Се новина для мене! Ти взяв один з **мого** життя момент І слово темне підшукав та вчене І Руси возвістив: „Ось декадент!” (Поклони, VI, 2). Праворуч халіфа старенький Ібн-Румі Сидів і понурив чоло у задумі. „Старий, ти чого Похнюпивсь? Не радий із щастя **мого**?” (Легенди, III, 16). То й я, лякаючись судьби Раба, що на розробок Повірений йому талант Без діла скрив у сховок, Бажаю оспівати вам, Що стане духу **мого**, Жите, страждане, муку й смерть Селедія святого (Легенди, V, 14). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть **мою**

Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 77). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука **моя**, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змिया? Чом міняється так, кілька є в дні годин? І чи в серці є я паную один?” (Легенди, VI, 4–3).

● **Одн. Н. мій 2.** По селах, II, 92; X, 89; X, 188; X, 280; // Притчі, IX, 13; **3.** // а) По селах, II, 69 (2 р.); II, 70; // *образно* Поклони, I, 1; // б) Поклони, IV, 19; // в) Поклони, VI, 19; Легенди, VI, 4–12; **моя 2.** Паренетікон, XIII, 4; XIII, 9; По селах, II, 72; **3.** а) // Притчі, XII, 54; По селах, II, 70; // в) Паренетікон, XI, 3; Легенди, VI, 4–12; г) Легенди, VI, 4–3; **моє 3.** // а) По селах, II, 71; II, 72; г) Поклони, I, 24; **Р. мого 3.** // г) Легенди, V, 14; (з) **мого 3.** // г) Поклони, VI, 2; (із) **мого 3.** Легенди, V, 82; // г) Легенди, III, 16; **мойого 2.** Притчі, V, 32; (до) **мойого 3.** // а) Поклони, II, 8; (з) **мойого 3.** // а) Притчі, XII, 54; **моєі 2.** Паренетікон, XIII, 8; **3. мій 3.** Легенди, V, 79; // б) Притчі, V, 40; // в) Легенди, II, 13; По селах, II, 39; До Бразилії, I, 51; **мою 3.** // в) Притчі, IV, 17; IV, 24; (за) **мою 3.** // г) Легенди, V, 77; **моє 3.** Поклони, I, 17; **О.** (перед) **моім 3.** // а) Притчі, XII, 41; **М.** (в) **моїій 3.** Притчі, IX, 57; // в) Поклони, VI, 5; **Кл. мій 1.** а) Притчі, V, 4; б) Поклони, II, 1; VI, 7; Притчі, III, 8; XII, 39; Легенди, VI, 1–7; VI, 4–9; VI, 7–9; г) *образно* Притчі, IV, 36; г) Поклони, III, 1; **моя 1.** в) Поклони, VII, 1; VII, 2; г) Притчі, IX, 70; г) Легенди, I, 66; *образно* Поклони, I, 21; **моє 1.** в) Легенди, VI, 5–11; **Мн. Н. мої 2. пошан.** По селах, X, 339; **3.** Поклони, I, 16; // а) По селах, II, 71; // б) Поклони, I, 18; I, 19; **Р. моїх 3.** // в) Легенди, I, 92; (з)

моїх 2. Притчі, V, 23; **Д. моім 3.** *образно* Поклони, I, 11; **3. мої 3.** *образно* Поклони, I, 12; // в) Притчі, IX, 79; **моїх 3.** // б) Паренетікон, II, 9; (на) **моїх 3.** // а) По селах, X, 282; **М.** (в) **моїїх 3.** Поклони, VII, 8; **Кл. мої 1.** б) Притчі, VIII, 14.

МІЛІОН (4). *мн. Народні маси; народ.*
„У нас цар молодий, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його зробить твій дар. **Міліонам** він сонце, жите є нове, – Для добра **міліонів** хай вічно живе” (Легенди, VI, 2–15, 16). „**Міліонам** ти сонце, добродій еси, – Будеш жить вічно юний, як плід сей зйіси” (Легенди, VI, 4–15). „**Міліони** людей можу вбить, погубить, Та чи змушу кого мене вірно любить?” (Легенди, VI, 8–9).
● **Мн. Р. для міліонів** Легенди, VI, 2–16; **Д. міліонам** Легенди, VI, 2–15; **3. міліони** Легенди, VI, 8–9.

МІНАС ДЖЕРАЕС (1). *Назва штату на сході Бразилії (сьогодні – Мінас-Жерайс).* Всі з тебе, русине, драли проценти: Польські шляхтичі й швабські агенти. Що то ще жде тебе на океані? Що у Бразилії, в славній Парані? Що то за рай ще тобі отвирась В Спіріту Санто і **Мінас Джераес?** (До Бразилії, IV, 34).

МІНІСТР (3). *Вища особа в царському уряді.* Та се не всмак було его **міністрам**, Дорадникам, вельможам, генералам Сидіти поруч старців у лахмітю, І стали нарікати на царя (Притчі, VIII, 5). І мовив цар: „Мої **міністри** любі, Котра з отсіх скриньок вартнійша буде?” І одноголосно сказали всі: „Авжеж вартнійша сая золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!” (Притчі, VIII, 14). І дивувались **Міністри**, генерали та вельможі. А

цар сказав до них: „Ну, що ж тепер? Чи справді скринька золота вартнійша?” (Притчі, VIII, 27).

• **Мн. Н. міністри** Притчі, VIII, 27; **Д. міністрам** Притчі, VIII, 5; **Кл. міністри** Притчі, VIII, 14.

МІНУТКА (1). *Змени.-пестл. до міну-та. Хвилина.* А Аглая кричить: „Ну, мій ослику, ну! Ще мінуточки дві! Ще мінутку одну!” (Притчі, IV, 37).

МІНУТОЧКА (1). *Змени.-пестл. до міну-та. Хвилина.* А Аглая кричить: „Ну, мій ослику, ну! Ще мінуточки дві! Ще мінутку одну!” (Притчі, IV, 37).

МІНЯТИ (1). *Відмовлятися від чого-небудь, віддаючи перевагу іншому.* „Що лайдацтво?” – „Весь сей люд! Рідний край на пшик міняє”. „Ні, – відмовив перший, – тут Винен той, хто їх спинає” (До Бразилії, III, 10).

МІНЯТИСЯ (1). *Робитися іншим; змінюватися.* Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змия? Чом міняється так, кілько є в дні годин? І чи в серці єї я паную один?” (Легенди, VI, 4–5).

МІРА (3). *Кількість, ступінь чого-небудь* (2). Якби могучість, щастє і свобода Відмірялись по **мірі** крови й сліз, Пролитих з серця і з очей народа, – То хто б с тобою супірництво зніс? (Поклони, V, 6). О горе, мамо! Воля, слава, сила Відмірюються **мірою** борби! (Поклони, V, 10). * *У сполуч. понад міру – занадто, дуже* (1). „Дав Бог міні прожити много літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не мар-

нуй Його, та й понад **міру** не цінуй. Не думай в нім мету житя знайти, – Се схо-ди лиш до висшої мети” (Притчі, V, 8).

• **Одн. 3. понад міру у сполуч.** Притчі, V, 8; **О. мірою** Поклони, V, 10; **М. по мірі** Поклони, V, 6.

МІРКУВАТИ (5). *Думати, роблячи певні висновки.* А та берізка, за яку вчепившись, **Міркуємо** спастися від заглади, – Се людська пам’ять – щира, та коротка (Притчі, I, 98). „А ви б, **міркуєте**, вдержали?” – Господь до ангелів прорік. „Ах, Господи! – Арот аж скрикнув, – Що ангел, то не чоловік!” (Легенди, I, 13). **Міркують** ангели: „На кривду Вона [Астартє] не хоче нас підбить, Ми ж видали вже суд правдивий!” І прийнялись вино те пить (Легенди, I, 77). Вчув се Періс, цар суворий, І розлютивсь: „Що се знов!” І на голод спосіб скорий, Не **міркуючи**, найшов (Легенди, II, 8). Іде Пазнок від ворожки Та йдучи **міркує**: „Виразнісінько на кума Ворожка віщує” (По селах, VII, 2).

• **міркує** По селах, VII, 2; **міркуємо** Притчі, I, 98; **міркуєте** Легенди, I, 13; **міркують** Легенди, I, 77; **міркуючи** Легенди, II, 8.

МІРНО (2). *У певному ритмі; розмірено.* **Мірно**, наче пташка в клітці З щєблика на щєблик скаче, Возить доню в холодочку, Хоч дитина спить, не плаче (Поклони, VIII, 5). Сова у лісі заскиглила – цур йй! І більш не чуть нічого, тільки **мірно** Дзеленькають зелізним путем коні Та хрупають траву росисту (По селах, X, 75).

• **мірно** Поклони, VIII, 5; По селах, X, 75.

МІРЯТИ (1). *Визначати величину чого-небудь якоюсь мірою.* „В Бразилії царем я хлопським стану, Там жиду доступу

не дам, ні пану. Се край багатий, оком не зуймеш, Ніхто ще там ланцом не **міряв** меж” (До Бразилії, I, 26).

МІСТ (1). *Споруда для переходу або переїзду через річку.* Як висохли води, То пощо там **мости** будуєш? Як юність минула, То пощо з дівками жартуєш? (Паренетікон, XVII, 6).

МІСТО (9). *Великий населений пункт.* Як на **місто** військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до **міста**, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик йїх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 5, 7). „Рагуйте, дядьку! Я людину вбив, Та вже й у **місті** шуму наробив! Ось труп! Там десь погоня вже жене! Ой пробі, скрийте трупа і мене!” (Притчі, V, 54). Асока, цар премудрий, милосерний – Були колись такі царі на світі – С цілим двором раз йїхав через **місто** І вздрів аскетів двох – худих, блідих, В одежах із кори та бур’яну (Притчі, XII, 3). До славетних магістратів Найбогатших в краю **міст** Пописав і попечатав Власноручно свою вість (Легенди, II, 10). „Сей указ мій царський, строгий Всяк у серце хай бере: Де один у **місті** вбогий З голоду віднині вмере, Там я богача одного Взять велю – чи круть, чи верть, Голодом в тюрмі підземній Заморю його на смерть” (Легенди, II, 15). Не розлучали нас і на п’ять хвиль... До **міста** маємо п’ятнадцять миль. В лісах, під горами... Та ми не ропчем, Доріг нема, стежки, дасть Біг, протопчем (До Бразилії, V, 14). В Геніві ми сім неділь шифу ждали, За **містом** в норах, як цигани, спали (До Бразилії, V, 40). Одно лиш жаль, що вже

по-руськи тут Молиться ні балакати не дадуть. На нас у **місті** крикнув Кандзюбінський: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gębę stul!” (До Бразилії, V, 93).

• **Одн. Р.** до **міста** Паренетікон, IV, 7; До Бразилії, V, 14; **З. на місто** Паренетікон, IV, 5; **через місто** Притчі, XII, 3; **О. за містом** До Бразилії, V, 40; **М. у місті** Притчі, V, 54; Легенди, II, 15; До Бразилії, V, 93; **Мн. Р. міст** Легенди, II, 10.

МІСЦЕ (4). *Простір, пункт, де що-небудь відбувається* (2). „І мовив Масаб: „Отсе **місце** блаженне Мармуром блискучим хай буде вмощене!” І ось, мов жива, на сьому мрамурі його голова” (Легенди, III, 33). Є десь такий комарик, що напився Христової крові, як капала З хреста. Отой комарик саме в хвилі, Як будуть мали різати вола, Його в хребет укусить і в тім **місці** Маленьку дірочку проколе в шкурі, Таку, що оком і доглянуть годі (По селах, X, 382). * *Усполуч.:* а) **на місці** – тут же, зразу ж (1). – От покаяніє! Най Бог боронить! – Я б, бачиться, на **місці** вмер з страху, Якби єї голосіне почув (По селах, X, 170); б) **святі місця** – місця для служіння і поклоніння Богові, які користуються особливою пошаною у віруючих і куди ходять на прощу (1). „То вже у них так в роді, – говорили В селі. – Отець его мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, Лише по відпустах, святих **місцях**, Мов старець, волочився” (По селах, X, 45).

• **Одн. Н. місце** Легенди, III, 33; **М. в місці** По селах, X, 382; **на місці** усполуч. а) По селах, X, 170; **Мн. М. по місцях** усполуч. б) По селах, X, 45.

МІСЯЦЬ (4). 1. *Небесне світило, супутник Землі* (1). Обрубане дерево знов зеленіє, І **місяць** із серпа знов повний стає; Се бачучи, чесні не тратьте надії, Хоч доля гнівная вас гонить і б'є (Паренетікон, XXV, Строфа3–2).

2. *Проміжок часу* (3). Три **місяці** страждала там вона, Не піддалась забаганкам чортячим. І розпалив хозяйна сотона, І сей гукнув: „Сюди ййй! Побачим!” (Легенди, IV, 29). Сім **місяців** отсе мовчали ми, Аж на кінці вандрівки стали ми (До Бразилії, V, 3). Три **місяці** чекали ми на квіти: Три хлопи вмерли тут і три кобіти (До Бразилії, V, 79).

• **Одн. Н. місяць** 1. Паренетікон, XXV, Строфа3–2; **Мн. Н. місяці** 2. Легенди, IV, 29; До Бразилії, V, 79; **Р. місяців** 2. До Бразилії, V, 3.

МІХ (10). *Зшитий із шматка грубої тканини або іншого матеріалу предмет господарського вжитку, у якому зберігають або переносять різні речі.* Хто має мудрість, а з неї Ближнім не хоче вділити, Той має скарб многоцінний, В **міх** шкуратяний зашитий (Паренетікон, XXV, Строфа6–4). „Заріж теля і запакуй у **міх**, А нічю йди с тим до друзяк своїх. Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!” Проси, щоб захистив тебе і скрив. Своїх так перепробуй, а потім Застукай і в могого друга дім” (Притчі, V, 27). Оттак всю ніч продвигавши свій **міх**, До батькового друга він прибіг (Притчі, V, 51). Старий живенько замки відкрутив І з **міхом** парубка в свій двір пустив (Притчі, V, 58). Замкнув [дядько] ворота, взяв на плечі **міх** – Та парубок упав йому до ніг (Притчі, V, 61). Халіф Абдельмалік святкує побіду У куфському замку. К кінцеви обіду Від війська посла Кровавую

голову в **місі** внесли (Легенди, III, 4). „О царю, – сказали, – твій ворог неситий, Давнійший халіф наш Масаб, уже вбитий. Горда та буйна Єго голова – в сьому **місі** вона” (Легенди, III, 8). „Літ десять минуло, халіфа Мохтара Така ж з рук Масаба наскочила кара: Ось тутка посла Мохтарову голову в **місі** внесли” (Легенди, III, 32). Ось при огні Сидять гуртом: хто в гуньці, в подігачці, Хто в кожушанці, хто лиш грубий **міх** Нап'яв на плечі (По селах, X, 17). І хлопці полягали – Хто на соломі, що приніс з собою, А хто й попросту на траві росистій, Лиш **міх** товстий під себе простеливши (По селах, X, 405).

• **Одн. З. міх** Притчі, V, 51; V, 61; По селах, X, 17; X, 405; **в міх** Паренетікон, XXV, Строфа6–4; **у міх** Притчі, V, 27; **О. з міхом** Притчі, V, 58; **М. в місі** Легенди, III, 4; III, 8; III, 32.

МІЦНИЙ (2). *Який важко піддається руйнуванню.* „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружжє – жіноча краса. Тільки мудрість, наука і старші літа Подають проти неї **міцного** щита” (Притчі, IV, 6). „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружжє – жіноча краса. Ані мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї **міцного** щита” (Притчі, IV, 47).

• **Одн. Р. міцного** Притчі, IV, 47; **З. міцного** Притчі, IV, 6.

МІШАТИСЯ (1). *Розташовуватися вперемішку з ким-небудь.* Хто духом низький, не **мішайся** там, Де є високих трони; Таж чобота на голову ніхто Не надіва замість корони (Паренетікон, XXV, Строфа14–1).

МІШОК (1). *Зшитий із шматка грубої тканини предмет господарсько-*

го вжитку, у якому зберігають або переносять різні речі. Послухав син. Як змерклося цілком, Пішов, важким нав'ючений **мішком**. До друга найлюбійшого воріт Застукав: „Живо, живо отворить!” (Притчі, V, 34).

МЛИН (5). *Споруда, що розмелює зерно на борошно*. „Послухайте, судді правдиві, – Вона розсудливо рекла, – З мойого саду бистра річка На **млин** сусидови текла” (Легенди, I, 40). „В сусіда жінка язиката Мене неславить; за сей чин Я відкопав веліла річку, Ось і стоїть сусідів **млин**” (Легенди, I, 44). Сусід мене с слізми благає На **млин** пустити воду знов, Бо се ж увесь его прожиток, Єго й дітей, п'ятьох голов (Легенди, I, 46). „Сего не хоче він зробити, І **млин** его сухий стоїть, Тож вас питаю: чи по правді Зробила я? Судді, скажіть!” (Легенди, I, 54). „Клеветницю пізви до суду, Сама зневаги ти не мсти, А річку із свого саду Сусидови на **млин** пусти!” (Легенди, I, 64).

● **Одн. Н. млин** Легенди, I, 44; I, 54; **З. на млин** Легенди, I, 40; I, 46; I, 64.

МНОГО (7). *Присл. Багато; протилежне мало* (1). А я ось що скажу вам, що я чув, Та ні, не я, мої татунь чули. Вони ось на Кальварії недавно Були, там є чернець один старенький, Що знає йіх вже більш як трицять літ. Так от вони у него й ночували, І він йім **много** повідав з книжок (По селах, X, 344). // а) У знач. числ. Велика кількість чогонбудь, багато. (4). Та хто з біди в черці Йде Господу служити, З страху перед житем І перед боротьбою, Хто супокою там Шукає, а не бою, Не праці, але сну, Не посту, а страв **много**, Не служби божої, А служби тіла свого, – Волів би

віри він Зректись, се менший гріх, Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх (Паренетікон, XXII, 10). „Дав Бог міні прожити **много** літ, Добра надбати і пізнати світ. Добро тобі лишаю. Не марнуй Його, та й понад міру не цілуй. Не думай в нім мету житя знайти, – Се сходи лиш до висшої мети” (Притчі, V, 5). А мав [цар] с собою **много** Йіди, та страва в рот йому не йшла, Бо він обідать звик серед шумного Кружка жінок і слуг (Притчі, XI, 4). Серед лісів тут живемо в бараці І маємо страшенно **много** праці (До Бразилії, V, 6). // б) У знач. присудк. сл. Багато. (2). Син мовив: „Татку, дяка вам і честь! Та в мене другів щирих **много** єсть” (Притчі, V, 18). „О синку, **много** [друзів] при йіді й вині, Та в горю помогти – напевно, ні! Я, сімдесять п'ять літ проживши, вспів Знайти одного лиш – та й то напів” (Притчі, V, 19).

● **много** По селах, X, 344; // а) Паренетікон, XXII, 10; Притчі, V, 5; XI, 4; До Бразилії, V, 6; б) Притчі, V, 18; V, 19.

МНОГОЦІННИЙ (1). *Дуже цінний; дорогоцінний*. Хто має мудрість, а з неї Ближнім не хоче вділити, Той має скарб **многоцінний**, В міх шкурацяний заштитий (Паренетікон, XXV, Строфа 6–3).

МОВ¹ (32). *Спол. Уживається для приєднання порівняльних зворотів і підрядної частини складного речення*. Важке ярмо твоє, мій рідний краю, Не легкий твій тягар! **Мов** під хрестом, отсе під ним я упадаю, З батьківської руки твоєї допиваю Затроєний пугар (Поклони, III, 3). А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, **мов** гадюк тих звій; Весь день **мов** щось святе в душі лелію, Хоч не

любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 21). Ось панок побачив матір, Жаль обняв його великий. Глипнула й вона на него І здригнула, **мов** від кулі, Над візком, схилившись, шепче: Люлі-люлі, люлі-люлі (Поклони, VIII, 22). Вся чеснота, весь труд его марний, Молитва, піст і жертви всі й тривога, – Все те, **мов** пил, розвіє суд страшний! Одна любов з них зробить скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 13). **Мов** звіря дикого з оселі, Так кривду з-між людей женуть, Розсуджують царів і бідних І з шляху правди не схибнуть (Легенди, I, 25). „Прощайте, судді!” – „Стій”, – ревнули Арот бестямний і Марот, На неї кинулись, **мов** звіри, Насильно їй [Астарте] заткали рот (Легенди, I, 111). „І мовив Масаб: „Отсе місце блаженне Мармуром блискучим хай буде вмощене!” І ось, **мов** жива, на сьому мармурі його голова” (Легенди, III, 35). Олександр Великий весь світ звоював І отсе в Вавилоні **мов** бог раював, А побожний аскет вік в пустині прожив І молитвою й постом богині служив (Легенди, VI, 1–2). Персіянки Роксани предивна краса В его серці горить, **мов** пожар, не згаса (Легенди, VI, 3–4). „Вічно жить! Молодим! А вона? А вона? Постаріє, зів’яне, **мов** квітка марна!” (Легенди, VI, 5–4). На Підгір’ю села невеселі Простяглися долом-долинами, **Мов** край шляху на твердій постелі Сплять старці, обвішані торбами (По селах, I, 3). З-поміж верб, та груш, та яворини Чорні стріхи глипають, нагнувшись, Мохом вкриті, корчами калини, **Мов** на вітер ті сичі надувшись (По селах, I, 12). Похилились смерекові стіни, Там і сям степльовані дрючками, **Мов** каліки, ждуть

собі заміни, Щоб спочить розбитими кістками (По селах, I, 15). Хліб і страва – тут найстарша справа, Ціль всіх змагань, замислів, турботи, **Мов** родивсь сей люд лиш для роботи, А на хліб вся праця йде кровава (По селах, I, 31). На стіні розвішані довкола Деревляні давні богомази: Страшний суд, Варвара і Микола, Чорні вже від диму, **мов** від мази (По селах, I, 52). Він [Пазюк] бороду на руку спер І сиві очі в двері впер, Волосє сиве і густе Лице вкрива его товсте, А голос дзвінко, **мов** із блях, Гукає: „Господи воззвах!” (По селах, II, 23). Село шумить, село гуде, Пазюк з шинку додому йде, При ньому кум, **мов** в’юн той, в’есь, А свідки йдуть то вскись, то вскльєсь. Боками йдуть, пісень ревуть (По селах, II, 87). Кум почув се, весь дрижить, **Мов** опечений біжить: „Змилуйтеся, діду! Я вас до хреста довів Та й пішов вісьта домів! Присягати піду!” (По селах, III, 20). Шандар і начальник рушають на слідство, Соток Пазюкових шукати. Трясли вже у кума, трясуть ще сусідство, Стайні, і стодоли, і хати. І свідків питають, **мов** в птьмі блукають, А грошей нема та й нема (По селах, VIII, 17). Ген за селом, під лісом на долині, З густої мгли, **мов** цвяшок золотий, Вирізуєсь миготанє кроваве: Се хлопці-конюхи огонь кладуть, Їїх на всю ніч післали коні пасти (По селах, X, 9). Куди ж пак! Парубіка вже старий, Вже поза трицять літ, і до роботи Нема над него, і не п’є, не тратить, А ходить **мов** жебрак (По селах, X, 38). „То вже у них так в роді, – говорили В селі. – Отець его мав поле й хату, Та все пустив, роботу занедбав, Лише по відпустах, святих місцях, **Мов** старець, волочився” (По селах, X, 46). Та він байдуже, **мов** се й не про него, Всі

насміхи пускає мимо вуха, Прихильності немов не добачає (По селах, X, 57). Справді, По всій долині розляглося ірзанє, **Мов** тремольо важке, могучим смиком Потягнене по струні металевій (По селах, X, 100). Слухає народ, Об поли б'єсь руками. Аж нараз Одна вдова як не заломить руки Над головою, як не заголосить: „Я-йй! Я-йй!” Так протяжно, так страшно, **Мов** за покійником (По селах, X, 143). Вже з цвинтару не трафила й до хати, Пішла долів селом: „Я-йй! Я-йй!” А мир за нею, **мов** на похороні (По селах, X, 156). Тут Сень вмішався В розмову. Доси він сидів понурий І звільна пакав люльку, похилившись, **Мов** слухав голосів якихсь далеких (По селах, X, 224). Коли почуєш, як в тиші нічній Зелізним шляхом стугоняють вагони, А в них гуде, шумить, пищить, **мов** рій, Дитячий плач, жіночі скорбні стони, Важке зітханє і гіркий проклин, Тужливий спів, дівочі дисканти, То не питай: Сей поїзд – відки він? Кого везе? Куди? Кому вздогін? Се – емігранти (До Бразилії, II, 3). Коли побачиш – на перроні десь Людей, **мов** оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвєсь, Зів'ялих, **мов** побите градом жито, Мужчин понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицах слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 11, 13). Аж із Кормон, **мов** живого до гробу, Гнали жандарми наш люд, як худобу (До Бразилії, IV, 7). На морі вмерло дев'ять душ народу; Йїх замість погребу метали в воду. Най Бог боронить від такої тьми, Як матері ридали за дітьми, Коли йїх риби довгі, **мов** ті бальки, Зубаті, чорні, рвали на кавалки! (До Бразилії, V, 75).

● **мов** ¹ Поклони, III, 3; VII, 21; VIII, 22;

Паренетікон, I, 13; Легенди, I, 25; I, 111; III, 35; VI, 1–2; VI, 3–4; VI, 5–4; По селах, I, 3; I, 12; I, 15; I, 31; I, 52; II, 23; II, 87; III, 20; VIII, 17; X, 9; X, 38; X, 46; X, 57; X, 100; X, 143; X, 156; X, 224; До Бразилії, II, 3; II, 11; II, 13; IV, 7; V, 75.

МОВ ² (1). *Част. Уживається для вираження сумніву, непевності у достовірності висловлюваного. А як коли у сні тебе побачу, То, бачиться, всю злість і гіркість трачу І викидаю, мов гадюк тих звій; Весь день мов щось святе в душі лелію, Хоч не любов, не віру, не надію, А чистий, ясний образ твій (Поклони, VII, 22).*

МОВБИ (1). *Спол. Уживається для приєднання до головної частини складного речення підрядної з'ясувальної. І здалось, що вже біль не так люто палив, **Мовби** в збурену кров охолоди налив. Прояснів его ум, серце збулось химер, А в опівніч саму Олександр умер (Легенди, VI, 9–6).*

МОВИТИ (28). *Висловлювати вголос свої думки; говорити, казати (24). Поет **мовить** (Поклони, I, загол.). Подумай добре, що Господь велів! Не **мовив**: „Моїх ворогів любіте!” Оце, брати, ви добре розумійте, Що ворог божий, ворог правди й волі Не варт любови вашої ніколи (Паренетікон, II, 9). Готама Будда, Азії світило, Очима духа бачив сю пригоду І своїм вірним так про неї **мовив** [...] (Притчі, I, 82). Вмираючи, покликав батько сина, Що був его єдина дитина, І **мовив**, звівши голову стару: „Мій синку, швидко я, мабуть, умру [...]” (Притчі, V, 3). Син **мовив**: „Татку, дяка вам і честь! Та в мене другів щирих много єсть” (Притчі, V, 17). „Ні, татку, – **мовив** син, – з моїх друзяк Піде за*

мене кождий хоч на гак!" Всміхнувсь отець. „Щасливий, синку, ти, Та я би радив пробу навести" (Притчі, V, 23). А дехто **мовив**: „Забирайся ти! Я зараз мушу властям донести. Адже ж всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми" (Притчі, V, 47). І **мовив** цар: „Мої міністри любі, Котра з отсіх скриньок вартнійша буде?" І одногосно сказали всі: „Авжеж вартнійша ся золота! Як можна, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!" (Притчі, VIII, 14). Стрілець мій здивувався. „Чи бач, ся дробина Мене навчати хоче! Ну, що там зна вона?" І **мовить**: „Добре, пташко! Коли з твоїх наук Я хоч що-то змудрію, Тебе пушу я з рук" (Притчі, IX, 17). А потім **мовив**: „Пташко, Пташиночко моя! Вернись до мене! Буду Тобі за батька я. У клітку золотую Всаджу тебе я сам І все, чого захочеш, Тобі я радо дам!" (Притчі, IX, 69). „Я, царю любий, піст держу сьогодні". „Га, добре діло! – **мовив** цар. – Та знай: Я цар, оба ми втомлені, голодні... Для мене, братіку, свій піст зломай! Снідай зо мною, завтра пость всю днину!" (Притчі, XI, 23). Зворушили царя слова ті пастухові. Він **мовив**: „Справді, не міні рівня Той цар, і з ним я не стою у змові, Тобі поруки я не можу дати! Іди й йому ти вірно встійся в слові!" (Притчі, XI, 33). І **мовив** халіф: „Отой замок відлюдний, В котрім такий дар я отримав пречудний, Віднині я вмить Весь золотом кажу і шовком оббить" (Легенди, III, 9). „І **мовив** Масаб: „Отсе місце блаженне Мармуром блискучим хай буде вмощене!" І ось, мов жива, на сьому мармурі його голова" (Легенди, III, 33). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І

мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде" (Легенди, V, 77). Наче сонце, що разом прогонює тьму, Так богиня в опівніч явилась йому. Прихилилась і **мовить**: „Мій вірний слуго, Чим тебе вдоволишь? Чи бажаш чого?" (Легенди, VI, 1–7). Аскет **мовить**: „Хоч яке се жите і трудне, і сумне, Дай, щоб старість і смерть оминули мене" (Легенди, VI, 1–9). Богиня **мовить**: „Ну, як се в тебе дар найцінніший з усіх, На ж тобі сей малий золотистий горіх" (Легенди, VI, 1–12). І **мовить** кум: „То дайте ж тут! Ось свідки є, горівку п'ють". Пазюк на те: „Нехай же п'ють, У мене гроші є ось тут!" (По селах, II, 61). Ворожка **мовить** (По селах, VI, загол.). Най Бог його за се благословить, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять. „Шандарів, – **мовив**, – мушу пильнуватись" (До Бразилії, I, 12). От так він нам балакав дни цілі, Аж всі ми плакали, старі й малі. А далі **мовив**: „Час міні в дорогу, Іду і віддаю вас Пану Богу" (До Бразилії, I, 39). Палазя там умерла від уроків, А лікар німець **мовив**: „З браку соків". Івась умер напевно від нічниць, А лікар **мовив**: „Не плетіть дурниць!" (До Бразилії, V, 28, 30). // * *Образно* (4). Україна **мовить** (Поклони, II, загол.). І **мовить** птах: „Не жалуй За тим, чи зле, чи гоже, Що сталось раз і більше Відстатися не може" (Притчі, IX, 21). І **мовить** птах: „Не рвися, Завдавши серцю скрути, Що зробиш – розробити, Минуле знов вернути" (Притчі, IX, 29). І **мовить** птах: „Ніколи Не вір ні в які дива, Не вір ні в яку вістку, Що просто неможлива!" (Притчі, IX, 37).

● **мовить** Поклони, I, загол.; Притчі, IX, 17; Легенди, VI, 1–7; VI, 1–9; VI, 1–

12; По селах, II, 61; VI, загол.; // *образно* Поклони, II, загол.; Притчі, IX, 21; IX, 29; IX, 37; **мовив** Паренетікон, II, 9; Притчі, I, 82; V, 3; V, 17; V, 23; V, 47; VIII, 14; IX, 69; XI, 23; XI, 33; Легенди, III, 9; III, 33; V, 77; До Бразилії, I, 12; I, 39; V, 28; V, 30.

МОВЧАННЯ (1). *Свідоме ухилення від будьяких розмов.* Думками Бога хвалячи, Держав обіг **мовчаня** і ані слова не прорік Від роду до сконаня (Легенди, V, 30).

МОВЧАТИ (5). **1.** *Нічого не говорити* (3). А був там царський брат, То сей почав цареви докоряти. **Мовчав** Асока, не сказав ні слова, і вечером у двір вони вернули (Притчі, XII, 16). Занедужав король, важко стогне, кричить, А Роксана при нім не ридас, **мовчить** (Легенди, VI, 7–2). Лиш Сень **мовчав**, не жалувався ніколи. А як скінчили другі, знов почав: Так бачите, яка се в нас війна Ведесь! (По селах, X, 295).

2. *Не розказувати, не говорити про кого-небудь; зберігати в таємниці* (1). А як ми вже на корабель сідали, То панича від нас арештували, Немовбито він ошуканець єсть. Він нам шепнув: „Се злої відьми месьть! **Мовчїть**, бо пропадете всі дочиста!” (До Бразилії, V, 67).

3. *Перен. Не давати про себе знати* (1). Сім місяців отсе **мовчали** ми, Аж на кінці вандрівки стали ми (До Бразилії, V, 3).

● **мовчить 1.** Легенди, VI, 7–2; **мовчав 1.** Притчі, XII, 16; По селах, X, 295; **мовчали 3.** До Бразилії, V, 3; **мовчїть 2.** До Бразилії, V, 67.

МОВЧКИ (2). *Не говорячи ні слова; без слів* (1). Холодно. Огонь Погас. Зітхаючи глибоко, **мовчки** Ще раз обходять коней конюхи (По селах, X, 395). // *Не видаючи звуків (про тварин)* (1). Дух захопило у

всіх, Так що ніхто і слова не промовив. Ба, навіть коні наострили вуха і стали **мовчки**. Тільки Сень сидів Спокійний, шепчучи молитву (По селах, X, 319).

● **мовчки** По селах, X, 395; // По селах, X, 319.

МОГТИ (31). **1.** *Бути в стані, в силах що-небудь робити* (4). Як на місто військо йде вороже, і побачить в полі простий люд і біжить до міста, як лиш **може**, і кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик їх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 7). Як запорохи чоловік Знести не **може** у очох, Так гордості в душі людській Не зносить Бог (Паренетікон, XXV, Строфа 31–2). Хоч би й мертвого **міг** гнівливий воскресить, То Бог його за гнів его відкине; В гнівливе серце помисл злий, як нетля в світло, лине, Сама згорить, а світла не згасить (Паренетікон, XXV, Строфа 32–1). [Лев] Не **міг** його [чоловіка] дістати, але люто Глядів згори, скавав і землю гриз, Ждучи, аж він угору знов підлізе (Притчі, I, 38). // *Мати можливість що-небудь робити* (1). Ти сам себе таким зроби, Щоб інших ти навчати **міг**; Сам над собою запануй, То запануєш над людьми (Паренетікон, IX, 6).

2. *Означає можливість дії, вираженої інфінітивом* (16). Україно, моя сердечна нене! Не лай мене, стражденна, незабута, Що не дало моє житя злиденне Того, що ждати ти **могла** від мене! (Поклони, I, 24). Якби само великеє страждане **Могло** тебе, Вкраїно, відкупити, – Було б твоє велике пануванє, Нікому б ти не мусила вступити (Поклони, V, 2). Не **може** при добрі той жить, Хто хоче злу й

добру служить. Бо, хтівши догодить обом, Він швидко стане зла рабом (Паренетікон, XXV, Строфа 28–3). А та гадюка під ногами, брата, – То наше власне тіло, непостійне, Слабе і хоре, що нам в кожній хвилі Назавсігди відмовить **може** служби (Притчі, I, 96). Та одно лиш нам Лишилось, те, чого ніяка сила, Ніяка нам пригода взять не **може**: Се чиста розкіш братньої любови, Се той чудовий мід, якого крапля Розширює жите людське в безмір, Підносить душу понад всю тривогу, Над всю турботу із-за діл минущих – В простори, повні світла і свободи (Притчі, I, 103). „Ані мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї [краси] міцного щита. Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець **Може** бути проти неї надійний борець” (Притчі, IV, 49). І мовить птах: „Не жалуй За тим, чи зле, чи гоже, Що сталось раз і більше Відстатися не **може**” (Притчі, IX, 24). Стрілець подумав: „Правда! За тим жалить не гоже, Що сталось раз і більше Відстатися не **може**” (Притчі, IX, 28). „Ей, та й дурний ти, стрільче, Що дав міні здуриться! А мною ти, небоже, **Міг** добре поживиться!” (Притчі, IX, 56). „Здоров був, царю!” – став пастух казати. – „Не **може** твій покірний селянин Снідать с тобою. Се йому не слід”. „Не **може**? – скрикнув цар. – З яких причин?” (Притчі, XI, 16, 18). Зворушили царя слова ті пастухові. Він мовив: „Справді, не міні рівня Той цар, і з ним я не стою у змові, Тобі поруки я не **можу** дати! Іди й йому ти вірно встійся в слові!” (Притчі, XI, 35). А вчора сам ти докоряв міні, Коли корився я перед старцями! Адже ж вони такі ж післанці смерти, Післанці Всемогучого царя, Що нам не брат, не сват і не рідня

І в кожній хвилі **може** нас покликать На суд свій строгий (Притчі, XII, 52). „Міліони людей **можу** вбить, погубить, Та чи змушу кого мене вірно любить?” (Легенди, VI, 8–9). Та не **могла** вона сидіти дома. Вночі й пропала (По селах, X, 160). Москалі ж також Не є вовки, а люде, як і ми. Небіжчик дід нераз про них, бувало, Розказують, не **можуть** нахвалитись (По селах, X, 186). * *У спо-дуч. не може бути* – *уживається як вигук при вираженні недовіри, сумніву* (2). – Не **може** бути! Хто тобі казав? – Плети, дурний, не **може** бути! Вже то Я чув про се від розумніших трохи, Ніж я та й ти (По селах, X, 209, 210).

3. *Тільки 3 ос. одн. У знач. вставн. сл. Уживається для вираження припущення* (7). „Віддав! Віддав! А **може** й ні. А кілько то було гризні! Та що вже там! Хай страчу сам! Як обіцяв, то певно дам” (По селах, II, 57). Того рана с криком, шумом Серед тлуму дід іс кумом На попівство враз ішли. Чи шукать поради, **може**? Ні, за злодія на боже По короні понесли (По селах, V, 4). – Ха, ха! То, **може**, й нашу Феську Візьмуть? – Го-го, тота на гранатира Придасться (По селах, X, 124). Усі до неї, Гадали, **може**, зуб. Та де тобі! Посиніла, у лобі очи кров’ю Йій заплили, і руки все держить Над головою заklenуті, й стогне, Голосить, що аж серце разриваєсь (По селах, X, 144). От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? **Може**, ще коли І будуть брати, та хтозна, се, **може**, Аж в той час буде, як народ на світі Здрібніє так, що в нашій печи буде Сім хлопа молотити (По селах, X, 238, 239). Тут по лісах блукають дикі люде, Б’ють наших і йдіять. І нам те, мабуть, буде. Та, **може**, дасть нам Бог іще піднятьс. Було нас сорок, є ще вісімнадцять (До Бразилії, V, 89).

• **можу 2.** Притчі, XI, 35; Легенди, VI, 8–9; **може 1.** Паренетікон, IV, 7; XXV, Строфа 31–2; **2.** Паренетікон, XXV, Строфа 28–3; Притчі, I, 96; I, 103; IV, 49; IX, 24; IX, 28; XI, 16; XI, 18; XII, 52; у *сполуч.* По селах, X, 209; X, 210; **3.** По селах, II, 57; V, 4; X, 124; X, 144; X, 238; X, 239; До Бразилії, V, 89; **можуть 2.** По селах, X, 186; **міг 1.** Паренетікон, XXV, Строфа 32–1; Притчі, I, 38; // Паренетікон, IX, 6; **2.** Притчі, IX, 56; **могла 2.** Поклони, I, 24; По селах, X, 160; **могло 2.** Поклони, V, 2.

МОГУЧИЙ (5). **1.** *Який має велику владу; могутній (1).* Швиденько зсів з коня **могучий** цар І підійшов до них [*аскетів*], і поклонився Їм до землі, і цілував їх ноги, Благаючи благословенства в них (Притчі, XII, 6).

2. *Який відзначається великою силою впливу на кого-небудь (1).* „Прости міні тривогу сеї ночі, Та уважай на ті смертельні труби, Які Господь раз в раз нам посилає, Щоб не застав нас сонних, неготових Єго призив **могучий**. Будь здоров!” (Притчі, XII, 61).

3. *Дуже великий; значних розмірів (2).* Справді, По всій долині розляглося ірзанє, Мов тремольо важке, **могучим** смиком Потягнене по струні металевій (По селах, X, 100). Сховалось сонце за Ділом **могучим**. Пожар вечірній запалав на небі І згас. Стемніло (По селах, X, 1). // *Який становить собою велику силу (1).* Дух якийсь **Могучий** і таємний пролітає Понад землею (По селах, X, 419).

• *Одн. Н.* **могучий 1.** Притчі, XII, 6; **2.** Притчі, XII, 61; **3.** // По селах, X, 419; *О.* **могучим 3.** По селах, X, 100; (за) **могучим 3.** По селах, X, 1.

МОГУЧИСТЬ (1). *Велика суспільна сила.*

Якби **могучість**, щастє і свобода Відмірялись по мірі крові й сліз, Пролитих з серця і з очей народа, – То хто б с тобою супірництво зніс? (Поклони, V, 5).

МОЖНА (1). * *Усполуч. як можна – уживається для вираження негативного ставлення до чого-небудь, осуду чогось.* І мовив цар: „Мої міністри любі, Котра з отсіх скриньок вартнійша буде?” І одногосно сказали всі: „Авжеж вартнійша сзя золота! Як **можна**, царю, навіть прирівняти До тої позасмоляної скриньки!” (Притчі, VIII, 18).

МОЙСЕЙ (1). *Біблійний пророк, вождь і законодавець єврейського народу.* Серцем молився **Мойсей** і скорботою духа цілого; І говорив йому Бог: „Що так до мене кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що й слова вони не говорять, Але я чую аж тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 1).

МОКРЯНИ (1). *Назва населеного пункту.* І від того дня По селах ходить. Вже ййї в Лужку, І в Ступниці, і в **Мокрянах** видали, Була аж в Страшевичах і на Сприні. Розхристана, – говорять, – чорна-чорна, Лиш очі світяться (По селах, X, 163).

МОЛЕБЕНЬ (1). *Коротке богослужіння за щасливе закінчення справи.* У обох напухлі пики, А у серці гнів великий, В кума весь кровавий ніс. „Правте, отче, два **молебни**, Щоб злодога той ганєбний Без пощади нагло тріс!” (По селах, V, 10).

МОЛИТВА (4). **1.** *Звертання до Бога, до святих із проханням, подякою; проказування слів молитви (3).* Вся чеснота,

весь труд его марний, **Молитва**, піст і жертви всі й тривога, – Все те, мов пил, розвіє суд страшний! Одна любов з них зробить скарб цінний Перед престолом Бога (Паренетікон, I, 12). Ся мета – жите у небі. Щоб до неї дочвалать, Фарисей запряг два коні: „Чеснота” одного звать, Піст, **молитва**, дари вбогим (Притчі, VII, 9). Олександр Великий весь світ звоював І отсе в Вавилоні мов бог раював, А побожний аскет вік в пустині прожив І **молитвою** й постом богині служив (Легенди, VI, 1–4).

2. *Установлений текст, який промовляється, виголошується при зверненні до Бога, до святих* (1). Дух захопило у всіх, Так що ніхто і слова не промовив. Ба, навіть коні наострили вуха І стали мовчки. Тільки Сень сидів Спокійний, шепчучи **молитву** (По селах, X, 321).

• **Одн. Н. молитва 1.** Паренетікон, I, 12; Притчі, VII, 9; **3. молитву 2.** По селах, X, 321; **О. молитвою 1.** Легенди, VI, 1–4.

МОЛИТИ (1). *Дуже просити.* „Аглає, благаю, **молю!** Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок вволи волю мою, – Чого хоч, зажадай, я для тебе зроблю!” (Притчі, IV, 15).

МОЛИТИСЬ див. **МОЛИТЬСЯ.**

МОЛИТИСЯ див. **МОЛИТЬСЯ.**

МОЛИТЬСЯ (3), **МОЛИТИСЬ** (2), **МОЛИТИСЯ** (2). *Звертається до Бога, святих із проханням, подякою; проказувати слова молитви.* Чи то дуже чесно всю ніч в темній хаті Горячо **молиться**, к Богу припадати, Поки там під тином з голоду та стужі Умирають бідні, зойкають недужі? (Паренетікон, III, 12). Сер-

цем **молився** Мойсей і скорботою духа цілого; І говорив йому Бог: „Що так до мене кричиш? Хоч ти заціпив уста так, що й слова вони не говорять, Але я чую аж тут, як твоє серце кричить” (Паренетікон, VI, 1). Рад був скрикнув чоловік, Та голос в горлі задушив переляк. Рад був **молиться**, та тривога вбила Побожну думку (Притчі, I, 55). Олександр Великий богині **моливсь**: „Дай, богине, щоб нині весь світ провалився! Або дай, щоб скінчилася мука моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змия? Чом міняється так, кілько є в дні годин? І чи в серці є я паную один?” (Легенди, VI, 4–1). „**Молиться**, – каже, – люде! Близький час! П’ять гір трави вже віл великий спас. Як шесту буде допаса-ти – ждїть, Тоді Антихрист родиться на світ. А як на сему в пів гори дійде, Тоді на землю Ілія прийде” (По селах, X, 345). І він здригнувся. – Господи помилуй! Се смерть у очи заглядає! – шепнув І знов почав **молитись**, ще щирійше, Ще горячійше (По селах, X, 416). Одно лиш жаль, що вже по-руськи тут **Молиться** ні балакать не дадуть. На нас у місті крикнув Кандзюбінський: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gębę stul!” (До Бразилії, V, 92).

• **молиться** Паренетікон, III, 12; Притчі, I, 55; До Бразилії, V, 92; **молитись** По селах, X, 416; **молився** Паренетікон, VI, 1; **моливсь** Легенди, VI, 4–1; **молиться** По селах, X, 345.

МОЛОДИЙ (10). *Не старий* (8). У садочку в холодочку Гарна мати **молода** Возить донечку в візочку, Возить звільна і гойда (Поклони, VIII, 2). Отрута є зле вивчена наука, Отрута є нестравлена йїда; Для бідних трута – взаїмна

порука, Старому трута – жінка **молода** (Паренетікон, XXV, Строфа 17–4). „Одну нічку не спи, один день промовчи І, очистивши ум, сей горіх розтовчи. Шкаралюшу в огонь, а розкусиш зерно, Дасть тобі **молодим** вічно жити воно” (Легенди, VI, 1–18). Та ось сумніви в серці повстали страшні: „Вічно жить – **молодим** – ну, пощо се міні? Чи вертати у світ, де панує борба? Чи ось тут вічно жить? Се ж безумство хіба!” (Легенди, VI, 2–8). „У нас цар **молодий**, богорівний наш цар! Богорівним зовсім його зробить твій дар. Мільонам він сонце, жите є нове, – Для добра мільонів хай вічно живе” (Легенди, VI, 2–13). „Вічно жить! **Молодим!** Справді, божеський дар!” І великим, безсмертним почув себе цар (Легенди, VI, 5–1). „Вічно жить! **Молодим!** А вона? А вона? Постаріє, зів’яне, мов квітка марна!” (Легенди, VI, 5–3). „Вічно жить **молодій**, а без него? О, ні! Краше він хай живе, дасть безсмерте й міні!” (Легенди, VI, 6–9). // *Із прізвищем – означає дітей (на відміну від батьків)* (2). Ось Пазюк **молодий** у попа, неборак, Кладе п’ятку на стіл і говорить ось так: „Єгомостику, горе на мене найшло! „Ти вкрав тата сотки! – так гуде все село. – Бідний кум через тебе в арешті терпить”. Єгомостику, радьте, що маю робить?” (По селах, IX, 3). Піп плечима стиснув: „То, небоже, біда!” А Пазюк **молодий** хитро так повіда: „У неділю на хрест і на слово святе Перед всіми людьми я присягну на те, Що татуньових грошей не маю” (По селах, IX, 10).
 ● *Одн. Н. молодий* Легенди, VI, 2–13; // По селах, IX, 3; IX, 10; **молода** Поклони, VIII, 2; Паренетікон, XXV, Строфа 17–4; **Д. молодій** Легенди, VI, 6–9; **О. молодим** Легенди, VI, 1–18; VI, 2–8; VI, 5–1; VI, 5–3.

МОЛОДИЦЯ (1). *Молода заміжня жінка*. Коли тобі плетуть, що він [муж] умер, – Не вір, матусю! Він здоров тепер. Живий, здоров, як рибка у водіці, – Се посвідчать і наші **молодиці** (До Бразилії, I, 8).

МОЛОДІСТЬ (2). *Молоді роки; протилежне старість*. **Молодість** у бідности – Без мами дитина, Старість у бездітности – То гірка година (Паренетікон, XXV, Строфа 37–1). „Та, крім добра, ти маєш, синку, те, Що найважніше – серце золоте, Досить науки і здоровий ум, І вже пройшов ти **молодости** шум. Одного лиш бажаю ще тобі: Щоб мав ти друга щирого собі” (Притчі, V, 14).

● *Одн. Н. молодість* Паренетікон, XXV, Строфа 37–1; **Р. молодости** Притчі, V, 14.

МОЛОДЯТА (1). *Наречений і наречена*. Одним шляхом везуть і труну й **молодят**, Один піп погребє й буде сльоб йім давать (Притчі, X, 7).

МОЛОКО (2). *Біла рідина, яку виділяють молочні залози ссавців*. Годуй гадюку **молоком**, У неї буде більша йідь; Роби добро лихому – він Тебе вмотає гірше в сіль (Паренетікон, XV, 1). Олію, **молока**, вина Не заживав він зроду; Для дужшої покути пив Морську солєну воду (Легенди, V, 25).

● *Одн. Р. молока* Легенди, V, 25; **О. молоком** Паренетікон, XV, 1.

МОЛОТИТИ (1). *Вибивати зерно з колося*. От ми які вже парубки, а хто нас До війська кликав? Може, ще коли І будуть брати, та хтозна, се, може, Аж в той час буде, як народ на світі Здрібніє так, що в нашій печи буде Сім хлопа **молотити** (По селах, X, 242).

МОЛЬБА (1). *Благання*. Важке зітхане – се була Єго **мольба** глибока; Весь вік прожив зітхаючи, Не зажмуривши ока (Легенди, V, 34).

МОМЕНТ (1). *Певний проміжок часу в житті*. Я декадент? Се новина для мене! Ти взяв один з мого життя **момент** І слово темне підшукав та вчене І Руси возвістив: „Ось декадент!” (Поклони, VI, 2).

МОНАСТІР (1). *Релігійна громада ченців із належними їй церквою і прицерковними будівлями*. Як риба без води На суші швидко гине, Так пропада чернець, Що **монастир** покине (Паренетікон, XXIII, 4).

МОНУМЕНТ (1). *Пам'ятник на могилі померлого*. Щоб **монументом** їх не було те каміне, Яким в відплату за плодючеє насіне Ще при житю обкидувано їх (Поклони, III, 13).

МОРГ (1). *Міра землі, що дорівнює 0,56 га*. Рубаєм дерева на сяжень грубі – Одно два дни довбем, сусіди любі! За рік оттак чень буде чистий **морг**, То будем сіять. Живемо наборг (До Бразилії, V, 9).

МОРЕ (10). *Великий водний простір із гірко-солоною водою* (10). Як моряки в час бурі все з судна У **море** мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 6). Вона [мудрість] магнет посеред **моря**, Найкрасший скарб, безцінний дар, Огнище тепле в студінь горя, Холодна тінь під страстей сквар (Паренетікон, VIII, 9). Пурпуром сонічко сходить, Пурпу-

ром криється в **морю**; Так будь і ти все спокійний – В щастю і в горю (Паренетікон, XXV, Строфа 1–2). Хоч би все небо папером було, Хоч би все **море** чорнилом було, Зорі б на пера всі перекувать, Ангели б сіли там пір'єм писать, То не списали б – так мудрий прорік – Мудрости божої ввік (Паренетікон, XXV, Строфа 40–2). „Не спинять їх? Всі підуть Десь за синє **море** здуру”. „Як же ж їм не йти, як тут Всі до спілки дрем з них шкуру” (До Бразилії, III, 14). Гей, розіллялось ти, руськеє горе, Геть по Європі і геть поза **море!** (До Бразилії, IV, 2). Гей, розіллялось ти, руськеє горе, Геть по Європі і геть поза **море!** (До Бразилії, IV, 26). До **моря** ми добрались без біди, Лиш що до нас присілись два жиди І видурили від Баланди й Хмиза По десять ринських за якісь авіза (До Бразилії, V, 33). По **морі** ми плили без злих пригод, Лиш хорував погано весь народ (До Бразилії, V, 69). На **морі** вмерло дев'ять душ народу; Їх замість погребу метали в воду (До Бразилії, V, 71). * У *сполуч.* **Чорне море** (1). Три дни й три ночі вітер бив Судно по Чорнім **морі**; Вже думав цар: „Скінчився світ, Погасло сонце й зорі” (Легенди, V, 70).

• *Одн.* **Н. море** Паренетікон, XXV, Строфа 40–2; **Р. до моря** До Бразилії, V, 33; **посеред моря** Паренетікон, VIII, 9; **З. за море** До Бразилії, III, 14; **поза море** До Бразилії, IV, 2; IV, 26; **у море** Паренетікон, VII, 6; **М. в морю** Паренетікон, XXV, Строфа 1–2; **на морі** До Бразилії, V, 71; **по морі** До Бразилії, V, 69.

МОРОЗ (3). *Холод, коли температура повітря спадає нижче нуля* (2). Не дав

мороз моїм листкам розвиться, Квітки мої побила буря люта! (Поклони, I, 11).

Мороз був лютий, сніг і завірюха, По вулиці голодний пес блукав: Обмерз, продрог, – здаєсь, лиш пушка духа, Надармо страви й захисту шукав (Притчі, VI, 1). * У *сполуч.* **серце мороз проймає** – про неприємне відчуття холоду від несподіваного, сильного переляку (1). – Дух божий з нами! – скрикнули відразу Всі конюхи і почали хреститись. – Я-яй! Я-яй! Я-яй! – лунало в дебрях Так жалібно, так важко, що аж серце **Мороз** проймав (По селах, X, 314).

• *Одн. Н. мороз* Поклони, I, 11; Притчі, VI, 1; у *сполуч.* По селах, X, 314.

МОРСЬКИЙ (2). *Який притаманний морю.* Книги – **морська** глибина: Хто в них пірне аж до дна, Той, хоч і трудно мав досить, Дивнії перли виносить (Паренетікон, XXV, Строфа 19–1). Олію, молока, вина Не заживав він зроду; Для дужшої покути пив **Морську** солену воду (Легенди, V, 28).

• *Одн. Н. морська* Паренетікон, XXV, Строфа 19–1; **3. морську** Легенди, V, 28.

МОРЯК (2). *Той, хто служить на флоті.*

Як **моряки** в час бурі все з судна У море мечуть, щоб судно влекшити, А стихне буря, жаль їм стане страт, Почнуть тужити, – Так і гнівний у лютому розпалі Не тямить, що здорове, що боляче; А гнів мине, – згадавши, що накоїв, Запізно плаче (Паренетікон, VII, 5). Аж сам Селедій мученик На них змилосердився І **моряку** одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 75).

• *Одн. Д. моряку* Легенди, V, 75; *Мн. Н. моряки* Паренетікон, VII, 5.

МОСКАЛЬ (12). *Людина російської національності* (1). – А я гадаю, Що то не те! Велика річ – війна! Всіх не поріжуть. **Москалі** ж також Не є вовки, а люде, як і ми (По селах, X, 183). // *Збірн.* (11). – Що, що таке? – Війна! Хіба не чули? – Війна? Та з ким? – Ну звісно, з **москалем**. – Що, з **москалем**? О, то нещастє наше! **Москаль** твердий, не встоять наші хлопці Супроти него (По селах, X, 109, 110, 111). Наш конче хоче з **москалем** побитись, Та видить сам, що сил замало має (По селах, X, 114). – Ой-ой! І що ж то за такеє горе Вона віщує? – Чуєш, що війну? Вже то як наш із **москалем** задрєся, То тут не жди добра! (По селах, X, 179). – І я гадаю, брата, що **москаль** би Нам кривди не зробив (По селах, X, 187). Господар мій – На що розумний чоловік, а часто Говорить: „Господи! коли б вже раз **Москаль** прийшов! Таке вже всюди здирство Пішло: **москаль** би все те скасував, Зробив порядок, полєкшу якусь На бідний люд” (По селах, X, 191, 192). – Ой, лишенько! Тепер-то ми пропали! – Воно-то бач: пропали або ні. Пани ще доси криються з тим дуже, Не признаються, щоб народ відразу Не роздразнити, а найголовніше: Бояться **москаля** (По селах, X, 220). І [Сень] враз промовив: – Е, яка там річ За нами впоминатись **москалеви**? Що ми йому, чи сват, чи брат який? (По селах, X, 226). От де війна правдива, найстрашніша, Щоденна, люта! Що там против неї Всі війни с турком, німцем, **москалем**! (По селах, X, 269).

• *Одн. Н. москаль збірн.* По селах, X, 111; X, 187; X, 191; X, 192; **Р. москаля збірн.**

По селах, X, 220; **Д. москалеви збірн.** По селах, X, 226; **О. з москалем збірн.** По селах, X, 109; X, 110; X, 114; **із москалем збірн.** По селах, X, 179; **с москалем збірн.** По селах, X, 269; **Мн. Н. москалі** По селах, X, 183.

МОСКОВСЬКИЙ (1). * У сполуч. **московська рука.** * Образно. Російська влада. – Ой, певно, що би треба Твердої тут, **московської** руки! (По селах, X, 196).

МОСТИ (1). Назва населеного пункту. З Понтеби завернули нас до Грацю, Там три неділі мали з нами працю. Писали до Стрия, **Мостів** і Кут, А нам казали: „Зачекайте тут!” (До Бразилії, V, 25).

МОТАТИ (1). Навивати, накручувати що-небудь на щось. То цар безбожний крикнув: „Гей! Беріть його, тримайте! Йому живіт живцем поріть, З його нутро **мотайте!**” (Легенди, V, 56).

МОХ (1). Рослина без коріння та квітів, що росте у вогких місцях. З-поміж верб, та груш, та яворини Чорні стріхи глипають, нагнувшись, **Мохом** вкриті, корчами калини, Мов на вітер ті сичі надувшись (По селах, I, 11).

МОХТАР (2). Власне ім'я. „Літ десять минуло, і труп Обейдалли Так само в підніжє **Мохтару** поклали Від війська послы, Що тут іще теплим його принесли” (Легенди, III, 26). „Літ десять минуло, халіфа **Мохтара** Така ж з рук Масаба наскочила кара: Ось тутка послы Мохтарову голову в місі внесли” (Легенди, III, 29).

• **Одн. Р. Мохтара** Легенди, III, 29; **Д. Мохтару** Легенди, III, 26.

МОХТАРІВ (1). Який належить Мохтару. „Літ десять минуло, халіфа Мохтара

Така ж з рук Масаба наскочила кара: Ось тутка послы **Мохтарову** голову в місі внесли” (Легенди, III, 32).

МОЦАР (1). *Силач.* О, бо Пазюк розумний дід, З кропиви він збирає мід: Він у селі над всіх **моцар**, Бо він собі богач-лихвар (По селах, II, 11).

МОЩІ (2). *Рештки тіла людини, що вела праведне життя.* Живе ще тіло у бочки Велів він натоптати, Поганцям хтів таким, як сам, Ті **мощі** в дар післати (Легенди, V, 64). Не допустив всесильний Бог До крайнього скандалу, Щоб **мощі** праведника йшли Поганцям на поталу (Легенди, V, 67).

• **Одн. Н. мощі** Легенди, V, 67; **З. мощі** Легенди, V, 64.

МРАЗЬ (1). *Мерзота, нікчемство.* А якби хтось згорда став казати: „Що там знає та невчена **мразь**? Відки має право так кричати? Чи на те їх слав у поле князь?” І, гордючи простацьким криком, Сам лишився б в гордошах марних І попався б ворогам у руки, – Чи не був би се дурний з дурних? (Паренетікон, IV, 14).

МРЕЦЬ (1). *Померла людина; покійник.* В одній хаті риданє і плач над **мерцем**, В другій хаті музика і спів над вінцем (Притчі, X, 3).

МРІЯ (5). **1.** *Те, що створене уявою, фантазією; витвір уяви* (1). „Спродував дома поля, господарство, Вірячи байці про Рудольфа царство. Дома покинувши землю родинну, Гнався, щоб **мрію** ловити дитинну” (До Бразилії, IV, 20).

* У порівн. (1). Наче **мрія**, У сизій пільмі клаптем чорним там Лежить село (По селах, X, 399).

2. *Думка про щось бажане, приємне* (1). „Смілий у **мріях**, у вірі беззглядний, В дійсности, наче дитина, безрадний. Ані порадитись, ні побалакати, – Знав він лиш гнуться, та жебрати, та плакати” (До Бразилії, IV, 21). // *Бажання, прагнення* (1). Він мета єї **мрій**, ослода очей, Над усіх милий йїй генерал Птолемей (Легенди, VI, 6–5). // *Про кохану людину*. * *Образно* (1). Поклін тобі, моя зів’яла квітко, Моя розкішна, невідступна **мріє**, Остатній сей поклін! (Поклони, VII, 2).

• *Одн. Н. мрія 1. упорівн.* Поселах, X, 399; **3. мрію 1.** До Бразилії, IV, 20; *Кл. мріє 2.* // *образно* Поклони, VII, 2; *Мн. Р. мрій 2.* // Легенди, VI, 6–5; *М. у мріях 2.* До Бразилії, IV, 21.

МСТИТИ (1). *Здійснювати помсту над кимось; мститися.* „Клеветницю півзи до суду, Сама зневаги ти не мсти, А річку із свого саду Сусідови на млин пусти!” (Легенди, I, 62).

МУДРЕЦЬ (7). **1. Людина, що має великий розум, досвід, глибокі знання; мудра людина** (2). Як пчола, що квітам фарби Ані паху не уймає, Тільки сок йїх ссе солодкий, Так з людьми жиє **мудрець** (Паренетікон, XX, 4). Не цурається правди **мудрець**, Хоч вона й з уст дитинячих буде, – Так як в ніч, коли сонце зайшло, Каганця не цураються люде (Паренетікон, XXV, Строфа 4–1).

2. Мислитель, філософ (5). Арістотель-**мудрець** Олександра навчав І такий у альбом йому вірш написав: „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружє – жіноча краса. Тільки мудрість, наука і старші літа Подають проти неї міцного щита” (Притчі, IV, 1). Арістотель-**мудрець** по садочку

гуля, – Бач, Аглая іде і очима стріля! (Притчі, IV, 7). Усміхнулась Аглая. „Се ж почесть міні, Що на мні зупинив свої очи ясні Той **мудрець**, що пишаєсь ним Греція вся, Що умом обняв землю, зглубив небеса” (Притчі, IV, 21). Усміхнувся **мудрець**. Дивні примхи в дівчат! Та дарма! Обіцявсь, то вже годі бурчать (Притчі, IV, 27). Арістотель-**мудрець** Олександра навчав І такий у альбом йому вірш написав: „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружє – жіноча краса. Ані мудрість, наука, ні старші літа Не дають проти неї міцного щита” (Притчі, IV, 42).

• *Одн. Н. мудрець 1.* Паренетікон, XX, 4; XXV, Строфа 4–1; **2.** Притчі, IV, 1; IV, 7; IV, 21; IV, 27; IV, 42.

МУДРИЙ (5). **1. Розумний, досвідчений** (2). Як у хвилі сумніву і муки Вчитель **мудрий** не найдєсь тобі, То приймай потіху і науки З простих уст, загублених в юрбі (Паренетікон, IV, 2). І владувалася Астарте. „О, веселись, душе моя, Що праведних таких і **мудрих** Суддів знайшла нарешті я” (Легенди, I, 67). // *У знач. ім. мудрий.* *Про розумну, досвідчену людину* (2). Як на місто військo йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі **мудрі**, всі богати Не послухають тих простаків? Чи на крик йїх не почнуть тікати, Критися за мур, за частокіл? (Паренетікон, IV, 9). Хоч би все небо папером було, Хоч би все море чорнилом було, Зорі б на пера всі перекувати, Ангели б сіли там пір’єм писати, То не списали б – так **мудрий** прорік – Мудрости божої ввік (Паренетікон, XXV, Строфа 40–5).

2. на що. Здатний на що-небудь (1). – **Мудрий** ти на бештефранти! А чому ж

ота Уріжська ходить та голосить? Чень же Се не добро віщує? (По селах, X, 243).

• **Одн. Н. мудрий 1.** Паренетікон, IV, 2; // у знач. ім. Паренетікон, XXV, Строфа 40–5; **2.** По селах, X, 243; **Мн. Н. мудрі 1.** // у знач. ім. Паренетікон, IV, 9; **3. мудрих 1.** Легенди, I, 67.

МУДРІСТЬ (8). *Великий розум, життєвий досвід* (7). Немає друга понад **мудрість**, Ні ворога над глупоту, Так, як нема любови в світі Над матірню любов святу (Паренетікон, VIII, 1). Не ділиш **мудрости** з братами, Йійі злодії не вкрадуть, Йійі не згубиш по дорозі, Вона є вольна серед пут (Паренетікон, VIII, 5). Хто має **мудрість**, а з неї Ближнім не хоче відлити, Той має скарб многоцінний, В міх шкуратяний зашитий (Паренетікон, XXV, Строфа 6–1). **Мудрість** захована, Золото в скритку – Однаковісінько Суть без пожитку (Паренетікон, XXV, Строфа 7–1). „Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружє – жіноча краса. Тільки **мудрість**, наука і старші літа Подають проти неї міцного щита” (Притчі, IV, 5). „Аглає, благаю, молю! Над всю **мудрість**, над сонце тебе я люблю, На часок-волосок вволи волю мою, – Чого хоч, зажадай, я для тебе зроблю!” (Притчі, IV, 16). „Ані **мудрість**, наука, ні старші літа Не дають проти неї [краси] міцного щита. Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець Може быть проти неї надійний борець” (Притчі, IV, 46). * *Усполуч. божя мудрість. Про всесвітній розум* (1). Хоч би все небо папером було, Хоч би все море чорнилом було, Зорі б на пера всі перекувать, Ангели б сіли там пір’єм писать, То не списали б – так мудрий прорік – **Мудрости** божої ввік (Паренетікон, XXV, Строфа 40–6).

• **Н. мудрість** Паренетікон, XXV, Строфа 7–1; Притчі, IV, 5; IV, 46; **Р. мудрости** Паренетікон, VIII, 5; у *сполуч.* Паренетікон, XXV, Строфа 40–6; **3. мудрість** Паренетікон, XXV, Строфа 6–1; **над мудрість** Притчі, IV, 16; **понад мудрість** Паренетікон, VIII, 1.

МУДРУВАТИ (1). *Удаватися в зайві й непотрібні міркування.* Не високо **мудрий**, Але твердо держись, А хто правду лама, С тим ти сміло борись! (Паренетікон, XIV, 1).

МУЖ (3). **1. Особа чоловічої статі; чоловік** (2). „Сей чоловік, брати, – то кождий з нас. Житє важке, природа нам ворожа І тисячі пригод і небезпек З усіх боків усе нас окружують, Як того **мужа**, що там в балці висів” (Притчі, I, 87). Як **муж** жорстокий, лютії жінки Своє погане довершили діло, Виймали серце, легке, печінки, Як на шкяматя шматували тіло... (Легенди, IV, 45). **2. Одружена особа стосовно до своєї дружини** (1). Вельможна мамо, найяснійша пані! Поклін тобі шлемо, твої піддані Олекса Хмиз, Яць Хрущ, і Чапля, й Ружа, – Шлемо тобі привіт від твого **мужа** (До Бразилії, I, 4).

• **Одн. Н. муж 1.** Легенди, IV, 45; **Р. від мужа 2.** До Бразилії, I, 4; **3. мужа 1.** Притчі, I, 87.

МУЖИК (2). **1. Селянин** (1). Мій поклик: праця, щастє і свобода, Я є **мужик**, пролог, не епілог (Поклони, VI, 20).

2. Особа чоловічої статі; чоловік (1). „А я тверджу: не має права На воду ту отой **мужик**, – Та воду я пушу із ласки, Як жінці виріже язик” (Легенди, I, 50).

• **Одн. Н. мужик 1.** Поклони, VI, 20; **2.** Легенди, I, 50.

МУЖНІЙ (1). *Який виявляє стійкість, хоробрість, рішучість. Мужню* силу хоч похилить горе, Та не зломить, в підлість не поверне; Так і свічку хоч схилю додолу, Свого світла вниз вона не зверне (Паренетікон, XXV, Stroфа2–1).

МУЖЧИНА (1). *Особа чоловічої статі; протилежне жінка*. Коли побачиш – на перроні десь Людей, мов оселедців тих, набито, Жінок худих, блідих, аж серце рвесь, Зів'ялих, мов побите градом жито, **Мужчин** понурих і дітей дрібних І купою брудні, старії фанти Навалені під ними і при них, На лицях слід терпінь, надій марних, Се – емігранти (До Бразилії, II, 14).

МУЗИКА (1). *Виконання, звучання музичних творів*. В одній хаті ридане і плач над мерцем, В другій хаті **музика** і спів над вінцем (Притчі, X, 4).

МУЗІКА (1). *Той, хто грає на якомусь інструменті; музикант*. Носила одіж грубу, шерстяну І кістяні тісні черевики! Не стелено їй подушок для сну, Не грали їй при збудженю **музики** (Легенди, IV, 12).

МУЗА (1). *У грецькій міфології – богиня поезії, мистецтва та науки*. Що далі діялося там, на те В страсі лице своє закрий, о **Музо!** Як на солом'янім огні святе Смалили тіло, як пороли пузо... (Легенди, IV, 42).

МУКА (5). *Страждання, зумовлені фізичними болями або духовними переживаннями*. Як у хвилі сумніву і **муки** Вчитель мудрий не найдесь тобі, То приймай потіху і науки З простих уст, загublених в юрбі (Паренетікон, IV, 1). Хоча б ти і **муки** тяжкі потерпів, А брата свого не любиш, То все ж ти на

вічне жите не доспів, Лиш дармо дочасне загубиш (Паренетікон, XXV, Stroфа33–1). Жите, і стражданє, і спійманє, і смерть, і **муки**, і прославленє преподобного Селедія (Легенди, V, загол.). То й я, лякаючись судьби Раба, що на розробок Повірений йому талант Без діла скрив у сховок, Бажаю оспівати вам, Що стане духу мого, Жите, стражданє, **муку** й смерть Селедія святого (Легенди, V, 15). Олександр Великий богині моливсь: „Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь! Або дай, щоб скінчилася **мука** моя, Щоб я знав, чи богиня вона, чи змия? Чом міняється так, кілько є в дні годин? І чи в серці є я паную один?” (Легенди, VI, 4–3).

• **Одн. Н. мука** Легенди, VI, 4–3; **Р. муки** Паренетікон, IV, 1; **З. муку** Легенди, V, 15; **Мн. Н. муки** Легенди, V, загол.; **З. муки** Паренетікон, XXV, Stroфа33–1.

МУР (2). *Висока кам'яна або цегляна стіна навколо чогось*. Як на місто військо йде вороже, І побачить в полі простий люд І біжить до міста, як лиш може, І кричить: „Тікайте! Ворог тут!” – Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті Не послухають тих простаків? Чи на крик їх не почнуть тікати, Критися за **мур**, за частокіл? (Паренетікон, IV, 12). Бачили **мури** Любляни та Реки, Як з свого краю біг русин навтеки (До Бразилії, IV, 3).

• **Одн. З. за мур** Паренетікон, IV, 12; **Мн. Н. мури** До Бразилії, IV, 3.

МУСИТИ (8). *Уживається з інфін. у знач. повинен, повинна*. Не довелось геройським боем битися, Ломаться звільна **мусів**, ржою вкритися – Cosa perduta! (Поклони, I, 14). Якби само велике стражданє Могло тебе, Україно, відкупити, – Було б твоє велике пануванє, Нікому б ти не **мусила** вступити

(Поклони, V, 4). Глянь, онде слуги твої, твоїх волів пасучи, Потратували всю ниву убогого твого сусіда, Що через кривди твої **мусить** по жебрах іти! (Паренетікон, V, 2–8). Навіть той, хто в призначене вірить, Все ж трудитися **мусить** постійно; Адже ж бачиш і сам, що без труду Не горить і сухеє поліно (Паренетікон, XXV, Строфа 10–2). А дехто мовив: „Забирайся ти! Я зараз **мушу** властям донести. Адже ж всі знають, як дружили ми, – Ще скажуть, що до спілки вбили ми” (Притчі, V, 48). Я з вами ніч одну пробуду, Та ось що **мусите** сповнитись: „Скажіть міні те тайне слово, Що вас у небо підніма, Веде перед престол Господній! Тоді віддамся вам сама” (Легенди, I, 96). Як лиш люди вийдуть На ті гостинці, то пани пішлють Свою двірню з палками, нагайками, І всіх на панський лан переженуть, І панщину навернуть: штири дні Щотижня кожний **мусить** відробляти (По селах, X, 208). Най Бог його за се благословить, Що не цуравсь до бідних загостить. У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять „Шандарів, – мовив, – **мушу** пильнуваться” (До Бразилії, I, 12).

• **мушу** Притчі, V, 48; До Бразилії, I, 12; **мусів** Поклони, I, 14; **мусила** Поклони, V, 4; **мусить** Паренетікон, V, 2–8; XXV, Строфа 10–2; По селах, X, 208; **мусите** Легенди, I, 96.

МУХА (1). *Комаха*. **Мухи** сідають на ранах, Пчоли на квітах пахучих; Добрий все бачить лиш добре, Підлий лиш підле у других (Паренетікон, XXV, Строфа 23–1).

МУЧЕНИК (1). *Той, хто переніс муки*. Аж сам Селедій **мученик** На них змилосердився І моряку одному в сні Прославлений явився. І мовив: „Бог за смерть мою Карати вас не буде, Та труп мій ви везіть на Русь між православні люде” (Легенди, V, 73).

МУЧИТЕЛЬСЬКИЙ (1). *Який пов'язаний із процесом мучення когось*. Для болю дужшого велів Солити свіжу рану, Та тим ще злість не наситив **Мучительську**, погану (Легенди, V, 60).

МУЧИТИ (1). *Завдавати мук, фізичних страждань*. Розпіструть Вони ту шкуру і на ній почнуть Пророка **мучити** і катувати. Та поразить Господь нечисту силу (По селах, X, 376).

М'ЯСИВО (2). *М'ясо, м'ясна страва*. Хто вином не впиваєсь, Ні **м'ясив** найїдаєсь, Але сам повен злоби – Чим він ліпший худоби? (Паренетікон, XI, 10). Бо худоба дурна Не коштує вина Ні **м'ясив** не вживає, Та заслуги не має (Паренетікон, XI, 15).

• *Одн. Р.* **м'ясив** (Паренетікон, XI, 10; XI, 15).

М'ЯСО (2). *Їжа, приготовлена з туші забитих тварин*. Звір же хліба не їсть, А жре **м'ясо**, рве кість, – Я ж про вдачу лукаву Братню рву добру славу (Паренетікон, XI, 6). На вічний взір аскетам всім Не йів він хліба й **м'яса**; П'явки і хроби водяні – Його вся страва ласа (Легенди, V, 22).

• *Одн. Р.* **м'яса** Легенди, V, 22; *З.* **м'ясо** Паренетікон, XI, 6.

Література

1. Лексика поетичних творів Івана Франка / уряд. І. І. Ковалик, І. Й. Ощипко, Л. М. Полюга. – Львів, 1990.
2. Польсько-український словник : у 2-х т. / редкол.: А. І. Генсьорський, Л. Л. Гумецька (гол. ред.), І. М. Керницький, М. Й. Онишкевич, М. І. Рудницький. – Т. І. – К., 1958; Т. II. Ч. 1. – К., 1959; Т. III. Ч. 2. – К., 1960.
3. Словарь української мови : у 4-х т. / зібрала Ред. журн. „Кіевская старина”, уряд. з дод. власного матеріалу Б. Грінченко. – К., 1907–1909. – Фотомехан. перевид. 1958 р.
4. Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка : у 3-х т. – Харків, 1979.
5. Словник української мови : в 11-ти т. – К., 1970–1980.
6. Словник мови художніх творів Івана Франка: Пробний зошит // Українське літературознавство. – 1976. – Вип. 26. – С. 63–99.
7. Словник мови Шевченка : у 2-х т. – К., 1964.
8. Терлак З. Словник мови поетичної збірки Івана Франка „Зів'яле листя”. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010.
9. Jewhen Želechovskýj und Sofron Nediľskýj. Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch, I-II, Lemberg, 1882–86. – Nachdruck von O. Horbatsch (in 3 Teilen). – Мюнхен, 1982.

Довідкове видання

ТЕРЛАК Зеновії

**СЛОВНИК МОВИ
ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ
ІВАНА ФРАНКА
„МІЙ ІЗМАРАГД”**

У двох частинах

ЧАСТИНА ПЕРША

А – М

Технічний редактор *Світлана Сенік*
Обкладинка *Василя Рогана*
Видавець *Юрій Николишин*
Заступник директора *Святослав Шот*

Підписано до друку 30.11.2015 р. Формат 70х100/16. Папір офс. Друк офсетн.
Умовн. друк. арк. 34,45. Умовн. фарбовідб. 34,93. Обл.-вид. арк. 32,25. Наклад 300 пр.

ПП „Видавництво «Апріорі»”,
вул. Сковороди, 4, м. Львів, 79000,
тел./факс. (032) 235-62-18, моб. 095-64-54-255, 067-314-05-10.
Для листування: 79000, а/с 242, e-mail: apriori.knyga@gmail.com, www.apriori.lviv.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК №3684 від 27.01.2010 р.

Терлак Зеновій

Т 35 Словник мови поетичної збірки Івана Франка „Мій Ізмарагд” : у двох частинах. Частина перша : А–М / Зеновій Терлак. – Львів : Апріорі, 2016. – 424 с.

ISBN 978-617-629-277-7 (заг.)

ISBN 978-617-629-278-4 (ч. 1).

Словник є повним довідником особливостей слововживання у поетичній збірці Івана Франка „Мій Ізмарагд”. Подано частотність уживання всіх українських лексем, що функціонують у тексті першого прижиттєвого видання збірки поета, розкрито їх семантику, з’ясовано фонетико-граматичні та стилістичні особливості.

Видання призначене для науковців, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, а також для всіх тих, хто цікавиться таємницями художнього слова.

УДК 811.161.2'373(038):82Франко7.08

ББК Ш141.14-477